

HET NOTARIAAT IN HET TWEEHERIG MAASTRICHT

MAASLANDSE MONOGRAFIEËN

onder redactie van

Prof. Dr. W. Jappe Alberts (voorzitter), Dr. Remigius Dieteren O.F.M.,
Dr. J. Grauwels, Dr. J. F. R. Philips, Dr. L. Roppe, Dr. P. J. H. Ubachs, Drs. S. Vandeveld,
Dr. Mr. H. H. E. Wouters

Raad van advies

Dr. J. Kremers (Maastricht), Dr. H. Vandermeulen (Hasselt),
Prof. Dr. G. Droege (Bonn)
Prof. Dr. E. Hélin (Luik)
Prof. Dr. J. A. van Houtte (Rome)
Prof. Dr. F. Petri (Münster)
Prof. Dr. J. J. Poelhekke (Nijmegen)
Prof. Dr. M. G. Spiertz (Nijmegen)
Prof. Dr. H. van der Wee (Leuven)

De in deze serie verschenen delen zijn vermeld op pag. 330

De Stichting „Maaslandse Monografieën” werd in 1964 in het leven geroepen
door het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en Limburgs Geschied- en
Oudheidkundig Genootschap en staat onder bestuur van:

Mr. M. A. W. van Oppen (voorzitter), Dr. J. C. G. M. Jansen (secretaris),
Drs. J. J. C. Huyben (penningmeester), Dr. H. C. W. Roemen, Drs. M. K. J. Smeets

Dr. A. Fl. Gehlen

Het notariaat in het tweeherig Maastricht

Een rechtshistorische schets van de inrichting en praktijk van het
Maastrichtse notariaat vanaf zijn opkomst tot aan het einde van de
tweeherigheid over de stad (1292-1794)

Van Gorcum — Assen — 1981

© 1981 Van Gorcum & Comp. B.V., Postbus 43, 9400 AA Assen

Uit deze uitgave mag niets worden gereproduceerd door middel van boekdruk, foto-offset, microfilm, of welk ander middel dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 90 232 1848 5 (ing.)

ISBN 90 232 1849 3 (geb.)

Layout en druk: Van Gorcum, Assen

Inhoud

INHOUD	V
AFKORTINGEN	IX
ARCHIVALIA	XI
BIBLIOGRAFIE	XIII
INLEIDING	I

HOOFDSTUK I

DE ONTWIKKELING VAN DE BESTUURLIJKE EN RECHTERLIJKE INRICHTING TE MAASTRICHT TOT AAN HET EINDE VAN DE TWEETHE-RIGHEID

Inleiding	4
1. <i>Bestuur en rechtspraak te Maastricht in de middeleeuwen</i>	
A. De tweeherigheid en de ontwikkeling tot stad in juridische zin	6
B. Oudst bekende regelingen betreffende bestuur en rechtspraak	9
C. De bestuurlijke en rechterlijke inrichting in de late middeleeuwen	13
2. <i>De organisatie van de uitoefening van justitie en politie in de 16de en het begin van de 17de eeuw</i>	
A. Regelingen betreffende de justitie rond het midden van de zestiende eeuw	16
B. De gevolgen van de inname der stad in 1579 voor de inrichting van bestuur en rechtspraak tot 1632	20
3. <i>De organisatie van de uitoefening van politie en justitie tussen 1632 en 1794</i>	
A. Het capitulatieverdrag van 1632	23
B. De totstandkoming van een „positive Wet”	24
C. Inrichting van de stedelijke magistraat (politie en justitie)	26

HOOFDSTUK II

HET MIDDELEEUEWS NOTARIAAT TE MAASTRICHT

Inleiding	38
1. <i>Iets over de opkomst en eerste ontwikkeling van het notariaat in de costumiere rechtsgebieden</i>	
A. Origine van het notariaat in Noord-Italië en Frankrijk	39
B. Vestiging in het noordwestelijk deel van het Heilige Roomse Rijk	41
C. Opkomst en verbreiding in de „Nederlandse” gewesten	44

2. <i>Schets van de inrichting van het middeleeuwse notariaat te Maastricht</i>	
A. De Maastrichtse kapittels en hun notarissen	48
B. Staat en stand	52
C. Aantal	54
D. Herkomst en dioceesaanduiding	56
E. Benoeming en admissie	58
F. Wetgeving op het notariaat	60
G. Nevenfuncties	62

3. <i>Aantekeningen bij de vorm en de inhoud van de middeleeuwse notariële akten te Maastricht</i>	
A. De vorm van de akten	63
B. De inhoud van de akten	70

HOOFDSTUK III

DE INRICHTING VAN HET NOTARIAAT TE MAASTRICHT IN DE 16DE – 18DE EEUW

Inleiding	80
1. <i>Over wetgeving, literatuur en protocollen inzake het notariaat uit de 16de – 18de eeuw</i>	
A. Wetgeving op het notariaat in het Heilige Roomse Rijk, de Nederlanden en het prinsbisdom Luik	81
B. Literatuur aangaande het notariaat uit de 16de – 18de eeuw	94
C. Iets over notariële protocollen	101
2. <i>Over wetgeving, protocollen en andere bronnen betreffende het Maastrichtse notariaat uit de 16de – 18de eeuw</i>	
A. De wetgeving op het notariaat te Maastricht	107
B. De lotgevallen der Maastrichtse notariële protocollen	115
C. Andere kenbronnen betreffende het Maastrichtse notariaat	120
3. <i>De inrichting van het notariaat te Maastricht in de 16de – 18de eeuw</i>	
A. Inleidende karakteristiek	125
B. Benoeming en admissie	128
C. Aantal, nativiteit en religie	142
D. Inrichting, bewaring en overbrenging der protocollen	151
E. Uitwendige vorm, formaliteiten en kracht der akten	158
F. Toezicht	167
G. Nevenfuncties en herkomst	169

HOOFDSTUK IV

GREPEN UIT DE NOTARIËLE PRACTIJK TE MAASTRICHT IN DE TWEEDE HELFT VAN DE 17DE EN 18DE EEUW

Inleiding	172
1. <i>Akten betreffende het familierecht en erfrecht</i>	
proloog	175
A. Akten van engagement en huwelijkstoestemming	175
B. Akten van huwelijkse voorwaarden	180
C. Testamenten	190
D. Akten inzake boedels	206

2. Akten in de obligatoire en zakenrechtelijke sfeer	
proloog	209
A. Akten van verkoop en koop	209
B. Akten van ruiling	222
C. Schenkingen	224
D. Akten van verhuur en huur, pacht en erfpacht	229
E. Leningen tegen gebruikspand	234
F. Obligaties, cessies en redempties	237
G. Hypotheken	240
H. Borgtochten	246
I. Procuraties	249
J. Andere vermogensrechtelijke akten	252
3. Akten in semi-litigieuze zaken	
proloog	254
A. Attestaties en interrogaties	254
B. Insinuaties en protestaties	257
RÉSUMÉ	260
ZUSAMMENFASSUNG	264
BIJLAGEN	268
I-VIII	Schema's betreffende de inrichting van bestuur en rechtspraak te Maastricht
	268
IX	Lijst van middeleeuwse notarissen te Maastricht en van de door hen vervaardigde instrumenten
	276
X	Enkele signetten van Maastrichtse notarissen
	285
XI-XVII	Ordonnanties en resoluties van de commissarissen-deciseurs op het stuk van het Maastrichtse notariaat uit de 17de en 18de eeuw
	288
XVIII	Overzicht van de te Maastricht gefungeerd hebbende notarissen in de jaren 1660-1666
	296
XIX	Lijst van de te Maastricht gepraktiseerd hebbende notarissen en hun protocollen, 1521-1794
	298
XX	Cijfermatig resultaat van de onderzochte notariële protocollen uit de 17de en 18de eeuw
	316
ZAAKREGISTER	317

Afkortingen

BCRH.	Bulletin de la Commission royale d'Histoire de Belgique.
BIAL	Bulletin de l'Institut archéologique liégeois.
BMHG.	Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap.
GAM.	Gemeentearchief van Maastricht.
GPB.	Groot Placcaet-Boeck (Cau e.a.; zie Bibliografie).
GUP.	Groot Placcaetboek (Water v.d.; zie Bibliografie).
K.B.	Koninklijk Besluit.
Limb.Verl.	Limburg's Verleden (zie Bibliografie).
Maasl.Mon.	Maaslandse Monografieën.
Misc.Traj.	Miscellanea Trajectensia, Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht, Maastricht, 1962.
Msg.	De Maasgouw.
Not.Arch.	Notarieel Archief.
PSHAL.	Publications de la Société Historique et Archéologique dans le (duché de) Limbourg.
RAM.	Rijksarchief in Limburg te Maastricht.
Rbr.Limb. en LvO.	Rechtsbronnen van het hertogdom Limburg etc. (zie Bibliografie sub Janssen de Limpens).
RBPH.	Revue Belge de Philologie et d'Histoire.
RBNS.	Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie.
Rec.der recessen	Recueil der recessen (zie Bibliografie).
ROPL.	Recueil des Ordonnances (zie Bibliografie sub Bormans, S.-Polain, L.).
Stb.	Staatsblad.
TRG.	Tijdschrift voor rechtsgeschiedenis.
VM OVR.	Verslagen en mededelingen van de Vereniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandsche Recht.
VROA.	Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven.
Werken LGOG.	Werken uitgegeven door Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap.
Werken OVR.	Werken der Vereeniging tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandsche Recht.
Werken Stichting OVR.	Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-vaderlandse Recht.
WPNR.	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie. (vóór 1975: Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-Ambt en Registratie; vóór 1895 WNR.: Weekblad voor Notaris-Ambt en Registratie).
ZAGV.	Zeitschrift des Aachener Geschichtsvereins.

Archivalia

RIJKSARCHIEF IN LIMBURG TE MAASTRICHT.

Archief van het kapittel van Sint-Servaas. (Inv. Nuyens)

inv. nrs. 19, 22, 24, 33, 38, 45, 49, 50, 52, 55, 56, 61, 62, 72, 73, 82, 83, 93, 113, 114, 121, 138, 144, 145a, 161, 165, 293, 307, 308, 384, 540, 547, 559, 821, 911, 924, 925, 929, 930, 932, 935 en 1715 (diverse notariële instrumenta)

inv. nr. 104 (Edenboek, houdende formulieren van eden af te leggen door de rooms keizer, hertog van Brabant, leden en aanhorigen van het kapittel. Met perikopen uit de evangelies waarop de eed werd afgelegd. 15de eeuw).

inv. nrs. 107b en 107d (afschriften van testamenta van kanunniken en kapelanen).

inv. nr. 141 (Registrum testamentorum suppositorum venerandae collegiatae ecclesiae sancti Servatii Traiectensis Leodiensis diocesis).

Archief van de broederschap der kapelanen van Sint-Servaas. (Inv. Nuyens)

inv. nrs. 9, 21, 23, 33, 42, 43, 51, 68, 69, 77, 78, 96, 132, 204, 207, 231, 245, 275, 341, 342, 423, 452, 538 en 542 (diverse notariële instrumenta).

Archief van de stichting De Beyart. (Inv. Nuyens)

inv. nr. 12 (notarieel instrumentum)

Notarieel Archief. (Fonds notariële minuten-Inv. Bloemen)

inv. nrs. 1082 - 2722.

(meer in het bijzonder: inv. nr. 1310 (Aussems), inv. nr. 1394 (Roumans), inv. nr. 1681 (Delahaye), inv. nr. 1729 (Schaeppen), inv. nr. 2021 (Ruyters), inv. nr. 2064 (Guichard), inv. nr. 2128 (Van de Weijer), inv. nr. 2303 (Thielen), inv. nr. 2438 (Crahay), inv. nrs. 2485 en 2486 (Hupkens).

Archieven van het Luikse en het Brabantse Hooggerecht en van het gerecht van de Vroenhof. (niet geïnventariseerd)

nrs. 5519 - 5684 (Luikse gichtregisters)

6402 - 6560 (Brabantse gichtregisters)

6954 - 7086 (Vroenhofse gichtregisters)

(zgn. „evacuatie-nummering”)

RIJKSARCHIEF IN NOORD-BRABANT TE 's-HERTOGENBOSCH.

Archief van de Raad van Brabant.

- inv. nrs. 1274 - 1275 (Stukken en register inzake verlening van commissie aan o.m. notarissen).
inv. nrs. 1279 - 1281 (Geapostilleerde requesten om commissie tot het notaris-schap, 1591-1770).

GEMEENTEARCHIEF VAN MAASTRICHT.

Archief van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs.

- inv. nrs. 2 - 3 Notulenregister van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, 1716 - 1792 (2 dln).
inv. nrs. 4 - 5 Recessen, resolutiën en ordonnantiën van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, 1639-1734 (2 dln).
inv. nrs. 6 - 7 Register der ordonnantie des nieuwen regiments van 1580 van beide Heeren van Maastricht en der gevolgde recessen, resolutiën en ordonnantiën van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, 1580-1792 (2 dln).
inv. nrs. 9 - 12 Requestenboek of Register der requesten aan de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, 1722-1792 (4 dln).
inv. nr. 619 Diverse projecten en vormen van notariale actens (manuscript van not. C. Otzeling, 1760).

Archief van de algemene Raad.

- inv. nrs. 85-105 Raadsresoluties, 1647-1792 (21 dln).

Bibliografie

- Aa, H.; Smidt, J. Th. de en Huussen, A. H., jr. Bronnen van de Nederlandse Codificatie sinds 1798. I. Stukken van algemene aard, de gedrukte ontwerpen van 1804 en hun voorgeschiedenis. Werken OVR., derde reeks, no. 22. Utrecht, 1968.
- Aboucaya, Cl. Les applications de la donatio mortis causa dans les pays de droit écrit et de coutumes du XVIe siècle aux ordonnances du Chancelier Daguesseau. In: TRG., 35 (1967), 1-53.
- Aders, G. Das Testamentsrecht der Stadt Köln im Mittelalter. In: Veröffentlichungen des kölnischen Geschichtsvereins E.V., 8. Keulen, 1932.
- Aitzema, L. van. Historie of verhael van saken van staet en oorlogh in, ende ontrent de Vereenigde Nederlanden, (1621-1669). (14 dln.). 's Gravenhage, 1657-1671.
- Alberts, W. J. De Maastrichtse „Raadsverdragen” uit de Middeleeuwen. In: Miscellanea Trajectensia. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht, 1962, 169-178.
- Alberts, W. J. Geschiedenis van de beide Limburgen. Beknopte geschiedenis van het gebied omvattende de tegenwoordige Nederlandse en Belgische provincies Limburg. (2 dln.; Maasl. Mon., dln. 15 en 17). Assen, 1972-1974.
- Ankum, H. Études sur le statut juridique des enfants mineurs dans l'histoire du droit privé néerlandais à partir du treizième siècle. In: TRG., 44 (1976), 291-335; 45 (1977), 117-153; 46 (1978), 203-249; 47 (1979), 295-317.
- Anselmo, A. Codex Belgicus, seu ius edictale etc. (2de druk). Antwerpen, 1662.
- Apeldoorn, L. J. van. Geschiedenis van het Nederlandsche huwelijksrecht vóór de invoering van de Fransche wetgeving. Amsterdam, 1925.
- Aubenas, R. Étude sur le notariat provençal au moyen âge et sous l'Ancien régime. Aix-en-Provence, 1931.
- Bachiene, W. A. Beschrijving der Vereenigde Nederlanden. Deel 5: Aanhangel tot Staats-Brabant, Staats-Limburg, De drie landen van Overmaas, Staats-Opper-Gelderland. Amsterdam, enz., 1779.
- Bader, K. S. Die Klerikernotare des Spätmittelalters im Gebiet nördlich der Alpen. In: Speculum iuris et ecclesiarum; Festschrift W. M. Plöchl, Wenen, 1967, 8 vlg.
- Balon, J. Le notariat au Moyen Age, spécialement dans le Namurois au XIVe siècle. In: Anciens Pays et Assemblées d'Etats, dl. 62. Standen en Landen, Miscellanea, 32 (1973), 21-29.
- Bavel, H. van. Inventaris van 100 Bossche Testamenten aanwezig in het archief van de godshuizen te 's-Hertogenbosch, 1353-1698. 's-Hertogenbosch, 1972.
- Bergh, G. C. J. J. van den. Eigendom. Grepen uit de geschiedenis van een omstreden begrip (Rechtshistorische Cahiers, 1). Deventer, 1979.
- Blécourt, A. S. de en Fischer, H. F. W. D. Kort begrip van het oud-vaderlands burgerlijk recht. 7de druk, bewerkt door H. F. W. D. Fischer. Groningen, 1969.
- Bloemen, C. Inventaris van de archieven van Notarissen, Landmeters, Secretarissen, Parochiegeestelijken en „getuigen”, die gefungeerd c.q. geïnstrumenteerd hebben op

- het grondgebied van de tegenwoordige provincie Limburg. (manuscript, voorhanden in Rijksarchief in Limburg te Maastricht). Maastricht, 1955.
- Blonden, J. L. Het aandeel der ambachtsgilden aan de keuze van het stadsbestuur van Maastricht tot 1580. In: *De Maasgouw*, 47 (1932), 41-43.
- Blonden, J. L. Onderscheidene uitgaven en chronologische index (van de) Recessen der stad Maastricht (1284-1781). Maastricht, 1927.
- Bock, Fr. en Willemsen, M. *Antiquités Sacrées conservées dans les anciennes collégiales de S. Servais et de Notre-Dame à Maestricht*. Maastricht, 1873.
- Bockemühl, J. Gedanken über Wege und Aufgaben weiterer Erforschung der Geschichte des Notariats. In: *Deutsche Notar-Zeitschrift*, 1964, 479-491.
- Boeren, P. C. Bestuurs- en rechtsinstellingen, c. 1300-1500. In: *Limb. Verl.*, II, 68-117.
- Boeren, P. C. De middeleeuwen, c. 1000-1543. In: *Limb. Verl.*, II, 27-67.
- Bormans, S. en Polain, L. *Recueil des Ordonnances de la Principauté de Liège. (974-1794) (6 dln.)*. Brussel, 1855-1878.
- Boüard, A. de. *Manuel de diplomatie française et pontificale. (2 dln.)*. Parijs, 1929-1948.
- Bousse, A. Het notariaat in de provincie Antwerpen. In: *Noordgouw*, 5 (1965), 131-151.
- Bresslau, H. *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien. (2 dln.)* Leipzig, 1912-1932.
- Brissaud, J. *Manuel d'histoire du droit privé*. Parijs, 1935.
- Britz, J. *Code de l'ancien droit belge, ou histoire de la jurisprudence et de la législation, suivie de l'exposé du droit civil des provinces belgiques. (2 dln.)*. Brussel, 1847.
- Brunner, H. *Deutsche Rechtsgeschichte, I. (3. Aufl.)* Berlin, 1961.
- Brunner, H. en Schwerin, C. von. *Deutsche Rechtsgeschichte, II. (3. Aufl.)* Berlijn. 1958.
- Burmeister, K. H. Anfänge und Entwicklung des öffentlichen Notariats bis zur Reichsnotariatsordnung von 1512. In: *Festschrift für Ferdinand Elsener, Sigmaringen*, 1977, 77-90.
- Bussche, E. van den. Les notaires d'autrefois. Comment ils signaient leurs actes. In: *La Flandre. Revue des monuments d'histoire et d'antiquités*, Brugge, 1868-1869, 121-143.
- Cacheux, A. Les notaires dans le ressort de la coutume de Mons en Hainaut français aux XVIIe et XVIIIe siècles. In: *TRG.*, 28 (1960), 42-58.
- Caenegem, R. C. van. La preuve dans l'ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècle. In: *Recueils Société Jean Bodin*, t. 17: *La Preuve, 2e partie*, Brussel, 1965, 375-430.
- Caenegem, R. C. van. Le droit romain en Belgique. In: *Ius Romanum Medii Aevi, Pars V*, Sb. Milaan, 1966.
- Carlen, L. Hopfzalzgrafen und Notare in der Schweiz. In: *Festschrift für Ferdinand Elsener, Sigmaringen*, 1977, 91-96.
- Carlen, L. *Notariatsrecht der Schweiz*. Zürich, 1976.
- Cate, J. A. ten. *De notariële archieven in Noord-Brabant*. 's Gravenhage, 1957.
- Cau, C.; Leeuwen, S. van; Scheltus, J. en Linden, J. van der. *Groot Placcaet-Boeck, inhoudende de Placaten ende Ordonnantiën van de Hoogh.Mog.Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden ende van de Ed. Groot-Mog. Heeren Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, mitsgaders van de Ed.Mog.Heeren Staten van Zeelandt, 1658-1796 (11 dln.)*.
- Cerutti, F. F. X. *Hoofdstukken uit de Nederlandse Rechtsgeschiedenis. Samenvatting en teksten van zes colleges over bijzondere onderwerpen. Uitgegeven door G. C. J. J. van den Bergh. Nijmegen*, 1972.
- Cheney, C. R. *Notaries public in England in the thirteenth and fourteenth centuries*. Oxford, 1972.

- Christyn, J. B. *Brabandts Recht, dat is Generale Costumen van den Lande ende Hertogdomme van Brabandt*. (2 dln). Antwerpen, 1682.
- Conrad, H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. (2 dln). Karlsruhe, 1962-1966.
- Conrad, H. Die geschichtlichen Grundlagen des modernen Notariats in Deutschland. In: *Deutsche Notar-Zeitschrift*, 1960, 3-33.
- Coopmans, J. P. A. *De rechtstoestand van de godshuizen te 's-Hertogenbosch vóór 1629*. 's-Hertogenbosch, 1964.
- Crahay, L. *Coutumes de la ville de Maestricht*. Brussel, 1876.
- Deeters, J. *Servatiusstift und Stadt Maastricht. Untersuchungen zu Entstehung und Verfassung*. (Rheinisches Archiv 73). Bonn, 1970.
- Defacqz, E. *Ancien droit belge ou précis analytique des lois et coutumes observées en Belgique avant le Code Civil*. (2 dln). Brussel, 1846-1873.
- Doorn, Z. van. Overheidsmaatregelen in het Nedersticht tegen „de misbruyken en quade practycken” van pachters van land in de 16e en 17e eeuw. In: *VM OVR.*, 13, no. 3 (1971), 467-475.
- Doppler, P. M. H. *De Commissarissen-Deciseurs voor de beide „Heeren en Prinzen” te Maastricht*. In: *PSHAL.*, 56 (1920), 1-18.
- Doppler, P. M. H. *De secretarissen van het indivies laaggerecht der stad Maastricht van circa 1380-1795*. In: *PSHAL.*, 50 (1914), 307-332.
- Doppler, P. M. H. *Lijst der kanunniken van het Vrije Rijkskapittel van Sint Servaas te Maasticht*. In: *PSHAL.*, 74 (1938), 37-174; 75 (1939), 94-299.
- Doppler, P. M. H. *Nécrologe de la confrérie des chapelains de la ci-devant collégiale de Saint-Servais à Maestricht*. Maastricht, 1897.
- Doppler, P. M. H. *Schepenbrieven van het kapittel van O.L. Vrouw te Maastricht (1283-1767)*. In: *PSHAL.*, 60 (1924), 161-250; 61 (1925), 87-188; 62 (1926), 247-360; 63 (1927), 91-292.
- Doppler, P. M. H. *Schepenbrieven van het kapittel van St.Servaas te Maastricht*. (3 dln.) Maastricht, 1907.
- Doppler, P. M. H. *Simon de Bellomonte*. In: *De Maasgouw*, 16 (1894), 17-18.
- Doppler, P. M. H. *Verzameling van charters en bescheiden betreffelijk het Vrije Rijkskapittel van St.Servaas te Maastricht*. In: *PSHAL.*, 66 (1930), 201-316; 67 (1931), 247-384; 68 (1932), 251-411; 69 (1933), 95-208; 70 (1934), 227-340; 71 (1935), 19-98.
- Drielsma, H. A. *Het karakter van de scheiding en deling volgens het oud-Nederlandse recht*. In: *TRG.*, 19 (1951), 194 vlg. en 417 vlg.
- Ebell, C. C. D. *Het opmaken van notarieele akten in de 14e en 15e eeuw*. In: *VM OVR.*, 5, no. 1-6 (1909), 208-214.
- Elsener, F. *Notare und Stadtschreiber. Zur Geschichte des schweizerischen Notariats*. Keulen, 1962.
- Eversen, H. P. H. *Statutenboek van Maastricht van het jaar 1380, gevolgd door het Oud Privilege van 23 oktober 1413 en het Nieuw Privilege van 11 mei 1428*. In: *PSHAL.*, 3 (1866), 252-379.
- Feenstra, R. *Het stadrecht van Maastricht van 1220*. In: *VM OVR.*, 11, no. 3 (1958), 519-534.
- Feenstra, R. *Inleidende hoofdstukken betreffende de Romeins-rechtelijke grondslagen van het Nederlands privaatrecht*. (2de druk). Leiden, 1978.
- Feenstra, R. *Romeins Recht en Europese Rechtswetenschap*. In: *Coniectanea Neerlandica Iuris Romani*. Inleidende opstellen over Romeins recht, Zwolle, 1974, 101-137.
- Fischer, H. F. W. D. *De voorgeschiedenis van het testament in Nederland*. In: *Feestbundel Het Testament*, Arnhem, 1955, 23-37.
- Flament, A. J. A. *De rechtsbedeeling op het grondgebied van de tegenwoordige provincie Limburg in 1794, met een blik op de voorgeschiedenis*. In: *PSHAL.*, 51 (1915), 1-87.

- Flament, A. J. A. Korte inhoud van de resolutiën der Staten-Generaal gezonden aan de commissarissen-instructeurs van Brabantsche zijde te Maastricht. In: PSHAL., 49 (1913), 1-160; 50 (1914), 1-256; 51 (1915), 173-316; 54 (1918), 105-164; 55 (1919), 9-40.
- Flament, A. J. A. Lijst c.q. Inventaris der notariële minuten van vóór 1811, berustende in het Rijks-Archief in Limburg, met eene historische inleiding. In: VROA., 32 (1909), 503-561; 34 (1911), 565-641.
- Flament, A. J. A. Lijst van Notarissen in de Lande van Overmaze aan wie door den Raad en Leenhof van Brabant en Lande van Overmaze van 1629 tot 1795 commissie van notarisschap is verleend. In: De Maasgouw, 1907, 94-95.
- Fobe, A. Histoire du Notariat. (Répertoire Notarial, T.XI — Droit Notarial, Livre 1). Brussel, 1973.
- Fockema Andreae, S. J. Bijdragen tot de Nederlandsche rechtsgeschiedenis. (5 bundels). Haarlem, 1888-1914.
- Fockema Andreae, S. J. De Nederlandse Staat onder de republiek. (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, dl. LXVIII, no. 3) (7de ongewijzigde druk). Amsterdam, 1975.
- Fockema Andreae, S. J. en Apeldoorn, L. J. van. Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid beschreven bij Hugo de Groot, met aantekeningen van Mr. S. J. Fockema Andreae. Vierde, herziene en vermeerderde uitgave door Mr. L. J. van Apeldoorn. (2 dln). Arnhem, 1939.
- Fockema Andreae, S. J. Oud-Nederlandsch Burgerlijk Recht. (2 dln.) Haarlem, 1906.
- Fournier, P. Les officialités au moyen âge. Étude sur l'organisation, la compétence et la procédure des tribunaux ecclésiastiques ordinaires de France de 1180-1328. Paris, 1880.
- Franquinet, G. D. Beredeneerde inventaris der oorkonden en bescheiden van het kapittel van O.L.Vrouwekerk te Maastricht, berustende op het provinciaal archief van Limburg. (2 dln.) Maastricht, 1870-1877.
- Franquinet, G. D. Beredeneerde Inventaris der oorkonden en bescheiden van het klooster der Predikheeren te Maastricht, berustende in het provinciaal archief van Limburg. Maastricht, 1880.
- Franquinet, G. D. Les appels à la cour d'Aix-la-Chapelle. In: PSHAL., 9 (1872), 296-310.
- Franquinet, G. D. Notice historique sur la ville de Maestricht. Maastricht, 1867.
- Fruin, R. en Colenbrander, H. T. Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland. (2de druk) 's Gravenhage, 1922.
- Fruin, R. Het opmaken eener notarieele akte in de 14e eeuw. In: VM OVR., 4, no. 1-6 (1903), 86-87.
- Fruin, R. Rechtsgeldigheid van notarieele akten. In: VM OVR., 4, no. 1-6 (1903), 430-433.
- Galeslout, L. Inventaire du notariat général de Brabant et des protocoles qui y ont été réunis, suivi des inventaires des protocoles de notaires de l'ancien duché de Brabant. Brussel, 1862.
- Gauthron, J. P. Essai d'Etude sur l'activité d'un office notarial en Nivernais (Guérigny de 1808 à 1818). In: Actes du Congrès de l'Association Bourguignonne des Sociétés Savantes, Nevers, 5, 6 et 7 Mai 1978, 95-101.
- Gerbenzon, P. en Algra, N. E. Voortgangh des rechts. (5de druk) Alphen a.d. Rijn, 1979.
- Gerber, L. Die Notariatsurkunde in Frankfurt am Main in 14. und 15. Jahrhundert. Marburg, 1916.
- Gerig, H. Das Notariatssignet. In: Vom Sachsenspiegel zum Code Napoléon. Kleine Rechtsgeschichte im Spiegel Alter Rechtsbücher, hg.v. H. Kaspers, 2. Aufl., Köln 1965.
- Gerig, H. Frühe Notariatssignete in Köln. Keulen, 1971.
- Gescher, F. Das älteste kölnische Officialatsstatut (1306-1331). In: Zeitschrift der Savig-

- ny-Stiftung für Rechtsgeschichte, 45. Bnd., Kanonistische Abteilung, 14 (1925), 475-485.
- Geselschap, J. E. J. Aantekeningen betreffende het notariaat te Gouda, 1525-1895. (manuscript) Gouda, 1974.
- Gilissen, J. A propos de la reception du droit romain dans les provinces méridionales des pays de par-deça aux XVIe et XVIIe siècles. In: *Revue du Nord*, 40 (1958), 259-271.
- Gilissen, J. „Huur gaat voor koop” in het oud-Belgische recht. In: *TRG.*, 16 (1939), 281-319.
- Gilissen, J. *Introduction historique au droit*. Brussel, 1979.
- Gilissen, J. Le problème des lacunes du droit dans l'évolution du droit médiéval et moderne. In: *Le problème des lacunes du droit, études publiées par C. Perelman*, Brussel, 1968, 197-246.
- Gilissen, J. Les phases de la codification et de l'homologation des coutumes dans les XVIIe provinces des Pays-Bas. In: *TRG.*, 18 (1950), 36-67 en 239-290.
- Giry, A. *Manuel de diplomatique*. Parijs, 1894.
- Godding, Ph. Le droit des gens mariés à Nivelles (14e-15e siècles). In: *TRG.*, 40 (1972), 73-117.
- Gosses, I. H.; Japikse, N. en Post, R. R. *Handboek tot de staatkundige geschiedenis van Nederland. Derde geheel herziene en bijgewerkte druk, bewerkt door R. R. Post en N. Japikse.* 's Gravenhage, 1947.
- Gosses, I. H. en Post, R. R. *Handboek tot de staatkundige geschiedenis der Nederlanden, I: De Middeleeuwen.* 's Gravenhage, 1971.
- Gouw, J. L. van der. *Inleiding tot de archivistiek*. (Archivistica, Publicaties van de Archiefschool, No. 1). Zwolle, 1955.
- Graber, J. P. *Histoire du Notariat dans le canton de Neuchâtel. Ses origines, son évolution, son organisation*. Schlieren, 1957.
- Gratama, S. De oude notarieele archieven. In: *WPNR.*, nrs. 1472-1474.
- Groot, H. de. *Inleidinge tot de Hollandsche Rechts-Geleerdheid*. (vgl. sub: Fockema Andreae, S. J. — Apeldoorn, L. J. van).
- Grootenray, P. J. H. van. De bonis praecipuis (vulgo voordeelgoederen) quae in quatuor praefecturis superioribus Tetrarchiae Noviomagensis et ipsa urbe Noviomago obtinent. Leiden, 1776.
- Gross, L. en Lacroix, R. V. *Urkunden und Aktenstücke des Reichsarchivs Wien zur reichsrechtlichen Stellung des burgundischen Kreises*. (3 dln.) Wenen, 1944-1945.
- Grotefend, H. *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. (11. verb. Aufl.) Hannover, 1971.
- Guigne, M. C. *De l'orgine de la signature et de son emploi au moyen âge*. Parijs, 1863.
- Habets, J. *Codex diplomaticus Mosae Trajectensis*. In: *PSHAL.*, 3 (1866), 41-51; 5 (1868), 22-78.
- Habets, J. *Historische beschrijving der kerk van O.L. Vrouw te Maastricht*. In: *PSHAL.*, 23 (1886), 325-345.
- Hansotte, G. en Pieyns, J. *Inventaire analytique de la collection des placards imprimés liégeois*. (4 dln.) Brussel, 1974.
- Hardenberg, H. *De Maastrichtse Vroenhof*. In: *Miscellanea Trajectensia. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht*, 1962, 29-53.
- Harmsen, Th. W. *De landmeetkunde in het gebied van de tegenwoordige provincie Limburg vóór 1794*. In: *PSHAL.*, 94-95 (1958-1959), 353-470.
- Harsin, P. *Études critiques sur l'histoire de la principauté de Liège, 1477-1795*. (3 dln.) Luik, 1955.
- Hartong, F. L. *Register der protocollen van notarissen in Nederland*. Rotterdam, 1916.
- Hefele, C. J. v. en Leclercq, H. *Histoire des Concils*. (11 dln.) Parijs, 1907-1949.

- Hennen, G. Inventaire des protocoles de notaires conservés aux Archives de l'Etat à Liège. Tongeren, 1938.
- Herman, A. Het karakter van ons hypotheekrecht, historisch beschouwd. Amsterdam, 1914.
- Hermesdorf, B. H. D. De vijf zinnen. In: TRG., 21 (1953), 320-334.
- Hermesdorf, B. H. D. Een Maastrichtse skulptuur in het licht der rechtshistorie. In: PSHAL., 98-99 (1962-1963), 59-90.
- Hermesdorf, B. H. D. Enkele grepen uit de geschiedenis van het Notariaat tussen Maas en Rijn. In: Niederrheinisches Jahrbuch, 8 (1965), 138-148.
- Hermesdorf, B. H. D. Het Middeleeuwsch Notariaat. In WPNR., nrs. 3793, 3797, 3802, 3804, 3810, 3815, 3822, 3825 en 3826.
- Hermesdorf, B. H. D. Licht en schaduw in de advocatuur der lage landen. Historische studie. Leiden, 1951.
- Hermesdorf, B. H. D. Licop en godshalder. In: De Maasgouw, 59 (1939), 25-27.
- Hermesdorf, B. H. D. Natte en droge „licop”. In: Taal en tongval, 10 (1958), 163-166.
- Hermesdorf, B. H. D. Römisches Recht in den Niederlanden. In: Ius Romanum Medii Aevi, Pars V, 5a, Milaan, 1968.
- Hermesdorf, B. H. D. Schets der uitwendige geschiedenis van het Romeinse recht. (7de druk) Nijmegen, 1972.
- Hermesdorf, B. H. D. Te hoofde gaan. In: VM OVR., 11 (1954), 17-50.
- Hermesdorf, B. H. D. Uit het rechtsleven tussen Jeker en Niers. In: Limb. Verl., I, 249-364.
- Heuberger, R. Das deutsch-tiroler Notariat. Umrisse seiner mittelalterlichen Entwicklung. In: Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum, 6. Jhrg. 1926, 27 vlg.
- Heusler, A. Institutionen des deutschen Privatrechts. (2 dln.) Leipzig, 1885-1886.
- Heyst, M. G. M. A. van. Proeve ener genealogie van het Maastrichtse kooplieden- en magistraatsgeslacht Nootstock. In: Miscellanea Trajectensia. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht, 1962, 227-261.
- Huygens, J. B. J. Notarius Belgicus oft Amt der Notarissen verdeelt in Theorie en Practyque met bijvoeginge etc. Brussel, 1725.
- Idenburg, O. C. D. Eenzijdige verbreking van verloving. In: Tydskrif vir Hedendaegse Romeins-Hollandse Reg., 10 (1946), 141 vlg.
- Imbert, J. Le droit de dévolution dans les coutumes Namuroise, Messine et Alsaciennes. In: TRG., 23 (1955), 207-239.
- Itersen, W. van. De historische ontwikkeling van de rechten op de grond in de provincie Utrecht. (2 dln.) Leiden, 1932.
- Itersen, W. van. Eigendomsoverdracht van onroerende zaken en in het bijzonder de vrijwaring in het oud-Nederlandse recht. In: VM OVR., 13, no. 2 (1968), 319-375.
- Itersen, W. van. Willig decreet in Holland en Utrecht. Leiden, 1939.
- Janssen de Limpens, K. J. Th. Leen- en laathoven in de Maaslandse territoria vóór 1795. (Werken LGOG., 6). Maastricht, 1974.
- Janssen de Limpens, K. J. Th. Rechtsbronnen van het hertogdom Limburg en de Landen van Overmaze. (Werken Stichting OVR., No. 1) Bussum, 1977.
- Jaspar, E. De Recessen van Maastricht. In: De Maasgouw, 65 (1951), 49-53, 69-75.
- Jong van Beek en Donk, J. J. de. Bijdrage tot de geschiedenis van den Raad en Leenhove van Brabant en Landen van Overmaze (1591-1795). Utrecht, 1857.
- Kaser, M. en Wubbe, F. B. J. Romeins Privaatrecht. (2de druk) Zwolle, 1971.
- Kemp, A. G. H. Het verloop van de bevolkingscurve van Maastricht tot 1830. In: Miscellanea Trajectensia. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht, 1962, 339-362.
- Kersteman, F. L. Nieuwe oeffenschoole der Notarissen. Amsterdam, 1791.
- Kersteman, F. L. Praeceptor der jonge Notarissen, of de wiskunst der Notariaale Practijk. Amsterdam, 1790.

- Ketner, F. Het officialaat in het bisdom Utrecht. In: *Stichtse Studiën*, Utrecht, 1974, 10-20.
- Ketner, F. Vestiging en eerste ontwikkeling van het notariaat in Utrecht (1291-1341). In: *Bijsdragen van het Instituut voor Middeleeuwse Geschiedenis der Rijks-Universiteit te Utrecht*, dl. 27, *Nederrijnse Studiën*, XII-XV eeuw, Utrecht, 1954, 83-116.
- Knemeyer, F. L. Das Notariat im Fürstbistum Münster. In: *Westfälische Zeitschrift*, 114. Bnd., Münster, 1964, 1-142.
- Koechling, L. Untersuchungen über die Anfänge des öffentlichen Notariats in Deutschland. Marburg, 1925.
- Koopmans, S. Het notariaat in Friesland vóór 1811. Leeuwarden, 1883.
- Koreman, J. De stadsrekening van Maastricht over het jaar 1399/1400. In: *BMHG.*, 82 (1968), 59-206.
- Korndörffer, J. P. J. W. Lijst van boeken over het Notariaat. In: *Regt en Wet*, Tijdschrift voor het Notaris-Ambt, 26ste dl., Nieuwe Serie 19de dl, 1874, 1-77.
- Korteweg, K. N. Jaargeding en Poortgeding. In: *Rechtshistorische opstellen aangeboden aan A. S. de Blécourt*, Groningen-Batavia, 1939, 242-259.
- Kunst, A. J. M. Van Sint Elisabethgasthuis tot Gereformeerd Burgerweeshuis (1485-1814). (Bijdr. v.h. Inst. voor rechtsgeschiedenis der R.U. te Utrecht, dl. II). Assen, 1956.
- Lasonder, L. W. A. M. De archieven van de rechtbanken, weeskamers en notarissen, die over het tegenwoordige grondgebied der provincie Zeeland gefungeerd hebben. De Zeeuwsche eilanden 1456-1811 (1852). 's Gravenhage, 1914.
- Laurillard, J. J. M. Het Devolutie-regt in het hertogdom Brabant. Leiden, 1855.
- Lee, R. W. An Introduction to Roman-Dutch law. (4th. ed.) Oxford, 1946.
- Leeuwen, S. van. *Ars Notarius*, dat is: Conste en stijl van 't Notarischap, begrepen in theoriejke en Practijcke. Antwerpen, 1692.
- Leeuwen, S. van. *Notarius Publicus*, dat is: De Practijcke ende Oeffeninghe der Notarissen. Antwerpen, 1692.
- Leist, F. Die Notariatssignete. Eine Beitrag zur Geschichte des Notariats sowie zur Lehre von den Privaturkunden. Leipzig-Berlijn, 1896.
- Lenarts, L. E. J. de. Geschiedkundige aanmerkingen nopens de opkomst en den voortgang der stad Maastricht. Uitgegeven door J. Habets. In: *PSHAL.*, 1 (1864), 154-179; 2 (1865), 3-98; 3 (1866), 3-40.
- Limburg's Verleden. Geschiedenis van Nederlands Limburg tot 1815 onder redactie van E. C. M. A. Batta, B. H. D. Hermesdorf, A. J. Munsters, G. W. A. Panhuysen, J. J. M. Timmers en H. H. E. Wouters. (2 dln.) Maastricht, 1960-1967.
- Louant, A. Les hommes de sief sur plume, créés à la Cour féodale de Hainaut de 1566 à 1794. Origine du Notariat en Hainaut. Hombeek, 1960.
- Louvrex, M. G. de. Recueil contenant les édits et reglemens faits pour le pais de Liège et compté de Looz par les évêques et princes, tant en matière de police que de justice. (4 dln.) Luik, 1750-1752.
- Luschek, F. Notariatsurkunde und Notariat in Schlesien von den Anfängen (1282) bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. Weimar, 1940.
- Lijbrechts, A. Redenerende Practijcq over 't oeffenen van 't Notaris Ampt. (2 dln.) Amsterdam, 1783.
- Lijbrechts, A. Redenerend Vertoog over 't Notaris Ampt. (2 dln.) Amsterdam, 1758.
- Made, R. van der. La publicité du mariage en droit liégeois. (XIIIe-XVIIIe siècles). In: *BIAL.*, 67 (1949-1950), 363-378.
- Made, R. van der. Le droit des gens mariés dans les textes législatifs liégeois. In: *BIAL.*, 68 (1951), 99-116.
- Mangisch, M. De la situation et de l'organisation du notariat en Valais sous le régime épiscopale (999-1798). Fribourg, 1913.

- Maris, A. J. Opmerkingen naar aanleiding van de tweeherigheid van Maastricht. In: *De Maasgouw*, 69 (1955), 49-52.
- Martens, J. Notarishandmerken uit Sint Truidense cartaria. In: *De Vlaamse Stam*, 6 (1970), 173-187.
- Mast, D. H. van der. *Practique des Notarischaps*. Delft, 1649.
- Maximilian I. Ordnung zu Unterrichtung der offenen Notarien wie die ihre Aemter üben sollen, zu Cölln 1512 aufgerichtet, mit nothwendigen und nützlichen Anmerkungen, usw. Jena, 1721.
- Mayer, E. Das Mainzer Notariat von seinen Anfängen (1292) bis zur Auflösung des Kurstaates. Mainz, 1953.
- Méan, Ch. de. *Observationes et res judicatae ad Jus Civile Leodiensium, Romanorum aliarumque gentium canonicum et feudale*. (4 dln.) Luik, 1740.
- Meijers, E. M. *Het Ligurisch Erfrecht in de Nederlanden*. Dl. I: *Het West-Brabantsche Erfrecht*. Haarlem, 1929.
- Meijers, E. M. *Holografische Testamenten*. In: *Feestbundel Het Testament*, Arnhem, 1955, 51-63.
- Meijers, E. M. *Le droit ligurien de succession*. In: *TRG.*, 5 (1923-1924), 1-32.
- Miraeus, A. en Foppens, J. F. *Opera diplomatica et historica*. (Ed. 2a, J. F. Foppens notas addidit) (4 dln.) Brussel, 1723-1748.
- Mitteis, H. en Lieberich, H. *Deutsches Privatrecht*. Ein Studienbuch. Neubearb. v. H. Lieberich. (6. Aufl.) München, 1972.
- Mitteis, H. en Lieberich, H. *Deutsche Rechtsgeschichte*. Ein Studienbuch. Neuberab. v. H. Lieberich. (13. Aufl.) München, 1974.
- Monté ver Loren, J. Ph., de. *Hoofddlijnen uit de ontwikkeling der rechterlijke organisatie in de Noordelijke Nederlanden tot de Bataafse omwenteling*. Vijfde druk bewerkt door J. E. Spruit. Deventer, 1972.
- Moorman van Kappen, O. *Met open buydel ende in baren gelde*. Deventer, 1973.
- Mosmans, J. *De Middeleeuwsche Notarissen te 's Hertogenbosch*. Den Bosch, 1922.
- Mosmuller, J. M. H. De invloed van de Staten-Generaal op de benoeming van proost en kanunniken in het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht, in het bijzonder gedurende de achttiende eeuw. In: *PSHAL.*, 114 (1978), 63-139.
- Muller, S., Fz.; Feith, J. A. en Fruin, R. *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archieven*, ontworpen in opdracht van de Vereniging van Archivarissen in Nederland. Groningen, 1920.
- Muller, S., Fz. en Leur, C. L. de. *Catalogus van het Archief (der gemeente Utrecht)*. Utrecht, 1914.
- Müller, H. U. *Die Entwicklung des Notariats in Deutschland unter besonderer Berücksichtigung von Preussen*. Halle, 1937.
- Nanninga Uitterdyk, J. De Notarissen in Overijssel tot de 17e eeuw. In: *Verzameling van stukken die betrekking hebben tot Overijsselsch Regt en Geschiedenis*, Tweede Afdeling, *Verslagen en Mededelingen*, 12e stuk, 1881, 42-54.
- Nélis, H. Les doyens de chrétienté. Étude de diplomatique sur leurs actes de juridiction gracieuse en Belgique au XIIIe siècle. In: *RBPH.*, 3 (1924), 59-73, 251-278, 509-528, 821-840.
- Nélis, H. Les origines du notariat public en Belgique (1269-1320). In: *RBPH.*, 2 (1923), 267-277.
- Nellissen, L. *Bijdragen tot de geschiedenis van het kapittel van Sint Servaas te Maastricht*. (manuscript; scriptie, aanwezig in Rijksarchief in Limburg te Maastricht. s.d.).
- Nepveu tot Ameyde, L. J. *Bijdrage omtrent de invoering en voortgang van het Notaris-Ambt hier te Lande*. In: *Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, 6e dl., 1844, 84-129.

- Nève, P. L. „Appellation, so fur dem Urteil beschicht”; Maastricht tussen Brabant en het Rijkskamergerecht. In: *Consilium Magnum, Colloquium* 8/9 december 1973, Brussel, 1977, 353-369.
- Nève, P. L. Enige opmerkingen over de betekenis van het Rijkskamergerecht voor de receptie van het geleerde recht in de Nederlanden (1495-1550). In: *TRG.*, 48 (1980), 151-179.
- Nève, P. L. Het Rijkskamergerecht en de Nederlanden. *Competentie-territoire-archieven*. (Maasl. Mon. dl. 14) Assen, 1972.
- Nève, P. L. Recht en continuïteit. Enkele opmerkingen over de overname van het geleerde recht door de rechtspraktijk te Maastricht rond het jaar 1500. Zwolle, 1977.
- Nieuwenhuizen, J. van den. Het kapelaniewezen te Antwerpen tot 1477. In: *Sources de l'histoire religieuse de la Belgique*, Leuven, 1968, 221-235.
- Nispen tot Sevenaer, E. van. De „Alde Caerte” van Maastricht (1283). In: *VM OVR.*, 7, no. 6 (1924), 623-634, aangevuld door J. L. Blondin in: *VM OVR.*, 8, no. 1 (1925), 79 vlg.
- Nuyens, E. Inventaris van de Archieven van het Kapittel van Sint Servaas te Maastricht. (manuscript; inventaris, aanwezig in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht). Maastricht, s.d.
- O'Callaghan, E. B. *New York Historical Manuscripts: Dutch. The register of Salomon Lachaire, Notary Public of New-Amsterdam 1661-1662. With an introduction by Kenneth Scot.* Baltimore, 1978.
- Oediger, F. W. *Der liber quondam notarii (Wilhelmi Ysbrandi de Clivis) (1362)-1446.* Keulen, 1978.
- Oesterley, F. *Das Deutsche Notariat. (2 dln.)* Hannover, 1842-1845 (Neudruck, Aalen, 1965).
- Oosting, E. Het eenkindschap. Proeve van verklaring van het Drentsche Landregt B III, art. 8. Leiden, 1868.
- Otten, W. F. De ten-uitvoerlegging van notariële akten onder het oude Hollandsche regt. In: *Regt en Wet, Tijdschrift voor het Notaris-Ambt*, 11de jrg., Nieuwe Serie, 4de deel, 1856, 217-247.
- Ourliac, P. en Malafosse, J. de. *Histoire du droit privé. (2 dln.)* Parijs, 1961.
- Oven, J. C. van. *Leerboek van Romeinsch Privaatrecht.* Leiden, 1945.
- Panhuysen, A. De Tweeherigheid van Maastricht. In: *De Maasgouw*, 68 (1954), 135-150, 161-170.
- Panhuysen, G. W. A. Maastricht omstreden door Brabant, Luik, Loon en Gelre 1200-1274. In: *Miscellanea Trajectensia. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht*, 1962, 81-120.
- Panhuysen, G. W. A. *Studiën over Maastricht in de dertiende eeuw.* Maastricht, 1933.
- Pappafava, W. *Lijst van boeken over het notariaat.* Zara, 1895.
- Pélérin, A. L. *Essais historiques et critiques sur le département de la Meuse-Inférieure en général, et la ville de Maestricht, chef-lieu, en particulier.* Maastricht, 1803.
- Perreau, A. *Recherches historiques sur le chapitre impérial de Saint-Servais à Maestricht.* Antwerpen, 1850.
- Peteghem, P. P. J. L., van. *Centralisatie in Vlaanderen onder Keizer Karel (1515-1555). Een onderzoek naar de plaats van de Raad van Vlaanderen in de Habsburgse Nederlanden.* Gent, 1980.
- Pieyns-Rigo, P. *La juridiction épiscopale dans la principauté de Liège.* In: *Sources de l'histoire religieuse de la Belgique*, Leuven, 1968, 187-204.
- Pieyns-Rigo, P. *Notaires d'officialité et notaires publics au service de l'officialité liégeoise (1252-1337).* In: *BCRH.*, 132 (1966), 297-332.
- Pieyns-Rigo, P. en Brouette, E. *Seings Manuels des notaires de l'officialité et des notaires publics à Liège des origines à 1350.* In: *RBNS.*, 113 (1967), 87-107.

- Pirenne, H. Les villes et les institutions urbaines. (2 dln.) Parijs-Brussel, 1939.
- Pitlo, A. De ars notariatus en haar beoefening. In: WPNR., nrs. 3680 en 3681.
- Pitlo, A. De geschiedenis der notariële wetenschap. In: Geschiedenis der Nederlandse Rechtswetenschap, dl. V, afl. II, Amsterdam, 1956.
- Pitlo, A. De geschiedenis van het notariaat. In: De Notariswet. (4de druk). Zwolle, 1973, 1-48.
- Pitlo, A. De zeventiende en achttiende eeuwse notarisboeken en wat zij ons omtrent ons oude notariaat leeren. Haarlem, 1948.
- Pitlo, A. Iets over de geschiedenis van het notariaat in Nederland. In: WPNR., nrs. 3749-3750.
- Pitlo, A. Signet en arbor consanguinitatis. In: Ars Notariatus, dl. 12, Amsterdam, 1965, 55-62.
- Pitlo, R. W. H. De ontwikkeling der executele. Leiden, 1941.
- Poelhekke, J. J. Frederik Hendrik. Prins van Oranje. Een biografisch drieluik. Zutphen, 1978.
- Querling, H. Die Entwicklung des Notariats in Jülich-Berg von den Anfängen bis zur Auflösung der Herzogtümer durch die Franzosen 1794 und 1806. In: Zeitschrift des Bergischen Geschichtsvereins, 79. Bnd. (1962), 1-125.
- Raikem, J. J.; Polain, M. L.; Bormans, S. en Crahay, L. Coutumes du pays de Liège. (3 dln.) Brussel, 1870-1884.
- Raikem, J. J. Discours (de M. Raikem, Procureur-Général, prononcé à l'audience de rentrée; cour d'appel de Liège). Luik, 1854.
- Ranieri, F. Rechtsgeschichte und quantitative Geschichte. In: TRG., 45 (1977), 333-363.
- Recueil der recessen wegens beyde de genaedige heeren ende princen, alhier geëmaneert in den jaere 1665. Maestricht, 1719.
- Redlich, O. Die Privaturkunden des Mittelalters. In: Handbuch der Mittelalterlichen und Neueren Geschichte, herausg. v. G. v. Below und F. Meinecke, III. Teil, München-Berlijn, 1911.
- Remans, A. Over huwelijks voorwaarden te Genk omstreeks 1500. In: Het Oude Land van Loon, 1959, 59-81.
- Rengers Hora Siccama, D. G. De geestelijke en kerkelijke goederen onder het Canonieke, het Gereformeerde en het Neutrale Recht. Utrecht, 1905.
- Roden, G. von. Duisburger Notariatsakten. Notar Alexander Tendering, 1818-1835. Neustadt/Aisch, 1976.
- Roosenboom, H. Th. M. Inventaris van het archief van het klooster der Witte Vrouwen te Maastricht. Maastricht, 1972.
- Ruys de Beerenbrouck, C. J. M. Het strafrecht in het oude Maastricht. Maastricht, 1895.
- Schatborn, P. en Szénassy, I. L. Iconographie du Notariat. Groningen-Haarlem, 1971.
- Schelling, P. van der. De histori van het notarisschap. Rotterdam, 1745.
- Schiltkamp, J. A. De geschiedenis van het notariaat in het octrooigebied van de West-Indische Compagnie. 's Gravenhage, 1964.
- Schmidt-Thomé, W. Vom Notariatssignet zum Notarsiegel. Ein Beitrag zur Geschichte des Notariats und der Notarurkunde. In: Deutsches Notar-Zeitschrift, 1964, 455-478.
- Schoolhouder, J. Oeffenschool der Notarissen. Amsterdam, 1727.
- Schoolmeesters, E. Les statuts synodaux de Jean de Flandre, évêque de Liège (16 février 1288). Luik, 1908.
- Schröder, R. en Künssberg, E. von. Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte. (7. Aufl.) Berlijn-Leipzig, 1932.
- Schuler, P. J. Geschichte des südwestdeutschen Notariats. Von seinen Anfängen bis zur Reichsnotariatsordnung von 1512. Bühl-Baden, 1976.

- Schuler, P. J. Südwestdeutsche Notarszeichen. Mit einer Einleitung über die Geschichte des deutschen Notarszeichens. Sigmaringen, 1976.
- Schwabe, W. Der Aachener Oberhof. In: ZAGV., 47 (1925), 83-159; 48-49 (1926-1927), 61-120.
- Simonon, P. Introduction à l'office de Notaire, Prélocuteur et Agent en Cour de Rome. (2 dln.) Luik, 1778.
- Smidt, J. Th. de. Compendium van de geschiedenis van het Nederlands privaatrecht. (3de herziene druk) Deventer, 1977.
- Sohet, D. F. de. Instituts de droit pour les Pays de Liège, de Luxembourg, Namur et autres. (3 dln.) Namen-Bouillon, 1770-1781.
- Spiertz, M. G. Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw. (Maasl. Mon., dl. 1) Assen, 1964.
- Stiennon, J. Un fragment inédit d'un obituaire de Saint-Servais de Maestricht (XIVe et XVe siècles). In: Miscellanea Trajectensia. Bijdragen tot de geschiedenis van Maastricht, 1962, 131-167.
- Suringar, L. J. Bijdrage tot de kennis van de regeeringsvorm van Maastricht en zijn ressort, meer bijzonder gedurende het tijdvak 1632-1794. Leiden, 1873.
- Tanerijen, W. van der. Boec van der Loopender practyken der Raidtcameren van Brabant. Ingeleid en uitgegeven door Eg. I. Strubbe. (2 dln.). Brussel, 1952.
- Thewissen, M. A. F. Ch. Het Hollandsche tijdperk te Maastricht; de eerste decennia van de medesouvereiniteit der Staten-Generaal. In: PSHAL., 76 (1940), 167-242.
- Thomassen, L. De Kanunniken van het kapittel van Sint Servaas 1385-1450. (licentiaatscriptie) Leuven, 1972.
- Thuis, J. Ars Notariatus, dat is, konste ende stijl van notarischap, begrepen in Theorijcke ende Practijcke. Rotterdam, 1628.
- Treub, M. W. F. Enkele bladzijden uit de wordingsgeschiedenis van het notarisambt. In: WPNR., nrs. 1120-1130.
- Treub, M. W. F. Het notariaat in Frankrijk vóór de revolutie. In: Regt en Wet, Tijdschrift voor het Notaris-Ambt, 36e dl., Nieuwe Serie 29e dl., 1884, 395-457.
- Trusen, W. Anfänge des gelehrten Rechts. Ein Beitrag zur Geschichte der Frührezeption. Wiesbaden, 1962.
- Ubachs, P. J. H. Twee heren twee confessies. De verhouding van staat en kerk te Maastricht, 1632-1673. (Maasl. Mon. dl. 21). Assen-Amsterdam, 1975.
- Uyttebrouck, A. Le gouvernement du duché de Brabant au bas moyen âge (1355-1430). (2 dln.) Brussel, 1975.
- Verbois, R. Geschiedenis van Rekem en zijn keizerlijk graafschap. Rekem, 1972.
- Voltelini, H. von. Die Südtiroler Notariatsimbreviaturen des 13. Jahrhunderts. Teil I. Innsbruck, 1899.
- Warmelink, H. A. De notarissen, de calligraphie en de drukkunst. De bibliographie van het notariaat. (Ars Notariatus, dl. 1) Wageningen, 1952.
- Wassenauer, G. van. Practijk Notariael, ofte instructie tot het maken ende instellen van de voornaamste instrumenten, enz. Utrecht, 1661.
- Water, J. van de. Groot Placcaatboek vervattende alle placaten der HH. Staten 's Lands van Utrecht, mitsgaders van de HH. Borgemeesteren en Vroedschap der stad Utrecht, enz. (3 dln.) Utrecht, 1729.
- Wessels Boer, J. Bijdrage tot de kennis van de ontwikkeling der eigendomsoverdracht van onroerend goed in Nederland. Assen, 1887.
- Wielant, Ph. Practijcke Civile (Heruitgave verzorgd door Eg. I. Strubbe). Amsterdam, 1968.
- Wiersum, E. Overheidszorg voor notarieele protocollen. In: Nederlandsch Archievenblad, 24 (1915-1916), 27-29.
- Willemsen, M. Inventaire chronologique des chartes et documents de l'église de St. Servais

- à Maastricht. in: PSHAL., 2 (1865), 160-201; 3 (1866), 52-85, 404-430; 4 (1867), 159-216, 431-470; 5 (1868), 132-196, 394-430.
- Wit, J. J. de en Flament, A. J. A. De vorming der heerschappijen op het grondgebied in Limburg of die zich daarover hebben uitgestrekt van de Romeinsche overheersing tot 1814-1817 (Ontstaan der Provincie Limburg). In: PSHAL., 47 (1911), 1-260.
- Wolf, A. Das öffentliche Notariat. In: Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. I. Bnd., Mittelalter (1100-1500), herausgegeben von H. Coing, München, 1973, 505-514.
- Wouters, H. H. E. Het Franse Intermezzo te Maastricht, 1673-1678. In: De Maasgouw, 92 (1973), 132-165.
- Wouters, H. H. E. Het Limburgse Maasdal gedurende de tachtigjarige- en dertigjarige oorlog met inleiding en vervolg 1543-1663. In: Limb. Verl., II, 118-301.
- Wouters, H. H. E. Maastricht, stad aan heerbaan en rivier. In: Stokstraatgebied Maastricht. Maastricht, 1973, 9-100.
- Yans, M. L'Équité et le droit liégeois du Moyen Age. Etude historique des successions. Luik, 1946.
- Yernaux, J. Les notaires publics du XIIIe en XIVe siècle spécialement au Franc de Bruges. In: BCRH., 82 (1913), 111-182.
- Zimmermann, F. Der archivische Niederschlag des amtlichen Beurkundungswesen einschliesslich des Notariats in Deutschland. In: Archivum, vol. 12, Parijs, 1965, 55-86.

Inleiding

Bekend is, dat het oud „Nederlandse” recht en de vaderlandse rechtsinstellingen van vóór 1794, al naar gelang tijd en plaats, vaak grote verschillen vertoonden en dat er zelfs binnen de grenzen der onderscheiden gewesten soms plaatselijke rechtsverscheidenheid bestond ten aanzien van vele rechtsnormen en -instellingen¹.

Met betrekking tot een instelling als het notariaat en dat deel van het recht, waarmee de notariële praktijk ten nauwste was verbonden, is — ook afhankelijk van de tijd waarin men het notariaat beziet — een zelfde verscheidenheid te onderkennen in de diverse gewesten en steden in de Nederlanden. Op het belang van een onderzoek naar de historie van het notariaat in een bepaald gewest of in enige stad behoeft hier dan ook niet nader te worden ingegaan.

De onderhavige verhandeling, waarin getracht wordt een eerste karakteristiek te geven van de inrichting en praktijk van het notariaat te Maastricht vanaf zijn opkomst (circa 1300) tot aan de omwenteling van zaken in 1794, beoogt materiaal aan te dragen ter completering van de nog slechts vage visie, die er tot dusverre bestaat op het oude notariaat in de Nederlanden.

Door De Monté ver Loren is betoogd, dat men zich eerst een beeld dient te vormen van de territoriale of personele rechtskring, waarin een bepaalde rechtsinstelling is ontstaan en zich heeft ontwikkeld, alvorens men tot begrip daarvan in al zijn aspecten kan komen². Daarom begint deze verhandeling over het Maastrichtse notariaat van vóór 1794 met een hoofdstuk waarin, aan de hand van de bestaande literatuur, een summiere status quaestionis wordt gegeven met betrekking tot de bestuurlijke en rechterlijke inrichting te Maastricht, waaraan het stedelijk notariaat, wat betreft zijn organisatie en functioneren, nauw verbonden was, met name in de zeventiende en achttiende eeuw.

In het tweede hoofdstuk wordt ingegaan op het ontstaan en de ont-

¹ Vgl. De Monté ver Loren, Hoofdpijnen 1, 13; Fockema Andreae, O.N.B.R., I, 2.

² Vgl. De Monté ver Loren, Hoofdpijnen, 13.

wikkeling van het notariaat te Maastricht in de late middeleeuwen. Het betoog steunt op schaarse resten van laat-middeleeuwse notariële instrumenten, die zich thans bevinden in de archieven der beide Maastrichtse kapittels, en op hetgeen door diverse auteurs over het laat-middeleeuwse notariaat in het algemeen is geschreven. Nader onderzoek der kapittelarchieven en een meer uitvoerige bestudering van de bestuurlijke en rechterlijke organen, die aan de kapittels verbonden waren, zou zeker meer aan het licht kunnen brengen dan in dit hoofdstuk wordt getoond. Op de diplomatische aspecten van de notariële instrumenten zou nader ingegaan kunnen worden, terwijl de materieelrechtelijke inhoud der akten een bredere belangstelling verdient dan hij hier krijgt. Bewust is een en ander echter voorshands terzijde geschoven, ook al om meer tijd en plaats te kunnen inruimen voor het Maastrichtse notariaat uit de 16de - 18de eeuw.

In het derde hoofdstuk wordt de inrichting van het notariaat te Maastricht gedurende de 16de - 18de eeuw aan de orde gesteld. Vooral omdat publicaties over de historie van het notariaat in de Nederlanden zeldzaam zijn en de geschiedenis van het „notarisambt” een verwaarloosd gebied van onderzoek is gebleven, lijkt het dienstig eerst in te gaan op de wetgeving en de literatuur aangaande het notariaat uit de 16de - 18de eeuw, alsmede op de notariële protocollen zelf uit die tijd³. Nadat aan de hand van wat in dezen bekend is uit het Heilige Roomse Rijk, de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik het bronnenbestand meer globaal is aangegeven, wordt een en ander nader omlijnd met betrekking tot het Maastrichtse notariaat. Vervolgens komen dan meer uitvoerig ter sprake: de wijze waarop de benoeming tot notaris te Maastricht plaatsvond, het aantal, de nativiteit en de religie der Maastrichtse notarissen, de diverse manieren waarop hun protocollen werden ingericht, hoe de bewaring van die protocollen werd verzekerd, de vorm en kracht der notariële akten en tenslotte de maatschappelijke status en herkomst der Maastrichtse notarissen.

In het vierde en laatste hoofdstuk wordt, op basis van een ingesteld onderzoek in de protocollen van een aantal Maastrichtse notarissen uit de tweede helft van de zeventiende en achttiende eeuw, ingegaan op de notariële practijk zelf. Ter sprake komen de in die protocollen veelvuldig voorkomende akten betreffende het familierecht en erfrecht, de akten in de obligatoire en zakenrechtelijke sfeer en tenslotte die, welke

³ Inzake de verwaarlozing van de geschiedenis van het notariaat is kort geleden door Pitlo nog betoogd: „Il faut bien constater que l'histoire du droit notarial, comme celle d'ailleurs du notariat lui-même, n'a pas encore partout donné lieu à des recherches poussées”. (in: Schatborn en Szénássy, *Iconographie du Notariat*, IX). Zie ook: Schiltkamp, *Not. Oortrooigebied*, I.

zijn opgemaakt in semi-litigieuze zaken. De inhoud dier akten wordt in verband gebracht met het Maastrichtse recht zoals dat in de stedelijke costumen van de zeventiende en achttiende eeuw is neergelegd. Het spreekt vanzelf, dat aansluiting is gezocht bij de algemene rechtsliteratuur inzake het privaatrecht uit de zeventiende en achttiende eeuw in de Nederlandse gewesten. Het hoeft geen betoog, gelet op de plaats van het toneel, dat zowel Noord- als Zuidnederlandse auteurs binnen de gezichtskring getrokken moesten worden. Dat daarbij specifiek op het notariaat gerichte schrijvers als Lijbreghts, Van Wassenaer, Huygens, Simonon e.a. meer aangehaald worden dan gebruikelijk is in rechtshistorische verhandelingen, hangt natuurlijk samen met de aard van ons onderwerp.

De ontwikkeling van de bestuurlijke en rechterlijke inrichting te Maastricht tot aan het einde van de tweeherigheid

Inleiding.

Het lijkt dienstig aan het eigenlijke onderwerp van deze studie, die gericht is op het oud-Maastrichtse notariaat, een inleidend hoofdstuk te doen voorafgaan, waarin een summier status quaestionis wordt gegeven met betrekking tot de bestuurlijke en rechterlijke inrichting te Maastricht tot aan het einde van de zgn. „tweeherigheid” der stad (1794). Een zodanige praealabele uiteenzetting kan node gemist worden, omdat — zoals straks zal blijken — met name het zeventiende- en achttiende-eeuwse notariaat te Maastricht in nauwe relatie stond met het stedelijk bestuur en de rechterlijke organen.

Het hoofdstuk heeft, als gezegd, een inleidend karakter en geeft dan ook niet meer dan een globale schets, waarvan de lijnen getrokken zijn met materiaal dat door anderen is verzameld en bewerkt. In beginsel zou volstaan kunnen worden met het aangeven der contouren van de bestuurlijke en rechterlijke inrichting te Maastricht in de periode 1632-1794, omdat het notariaat van vóór die tijd veeleer een kerkelijke dan een wereldlijke aangelegenheid is geweest. Een directe relatie tussen het notariaat enerzijds en de publiekrechtelijke instellingen der stad anderzijds ontbrak. Toch lijkt het gewenst ook iets naar voren te brengen met betrekking tot de inrichting van bestuur en rechtspraak in de middeleeuwen en het begin van het ancien régime, omdat juist toen de latere structuren in wezen „blijvend” hun vorm kregen.

In het eerste onderdeel van dit hoofdstuk wordt het bestuur en de rechtspraak te Maastricht in de middeleeuwen ter sprake gebracht. Centraal staan: het ontstaan van de tweeherige status, de ontwikkeling tot stad in juridische zin en de eerste regelingen betreffende de bestuurlijke en rechterlijke inrichting in de late middeleeuwen.

In het volgende onderdeel, handelend over de organisatie van de uitoefening van de justitie en politie in de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw, worden successievelijk aan de orde gesteld enkele belangrijke regelingen betreffende de justitie, tot stand gekomen rond

het midden van de zestiende eeuw, en de gevolgen van de inname der stad in 1579 voor de inrichting van bestuur en rechtspraak tot 1632.

In het derde en laatste deel wordt tenslotte een wat bredere schets gegeven van de bestuurlijke en rechterlijke organisatie ter stede tussen 1632 en 1794, waarbij achtereenvolgens behandeld worden: het capitulatieverdrag van 1632, de totstandkoming van een „positive Wet” (1665-1684) en, meer uitvoerig, de inrichting van de stedelijke magistraat.

1. BESTUUR EN RECHTSPRAAK TE MAASTRICHT IN DE MIDDELEEUWEN.

de tweeherigheid en de ontwikkeling tot stad in juridische zin — oudst bekende regelingen betreffende bestuur en rechtspraak — de bestuurlijke en rechterlijke inrichting in de late middeleeuwen.

A. DE TWEEHERIGHEID EN DE ONTWIKKELING TOT STAD IN JURIDISCHE ZIN.

Door Nève en Deeters is betoogd, dat in de vroege middeleeuwen, ter plaatse waar later de stad Maastricht ontstond, op Karolingisch kroon-goed enkele kernen tot ontwikkeling kwamen¹. Binnen het voormalige Romeinse castellum op de linker Maasoever verkregen de Luikse bisschoppen door koninklijke giften zekere rechten op grond waarvan zij binnen dit praestedelijk gebied de Onze Lieve Vrouwe kerk konden stichten met een aan die kerk verbonden kapittel². Direct westelijk van deze kern, in de nabijheid van een „imperatoris palatium”, werd op rijksgoed het kapittel van St.-Servaas gefundeerd, hetwelk onder het directe gezag van de koning ressorteerde en door de Karolingische vorsten als eigen stift werd aangemerkt³. Waarschijnlijk genoot deze kapittelkerk immuniteit⁴. Een derde kern betrof de „Vroenhof” die door Hardenberg beschouwd wordt als een centrale hof („curtis”) met

¹ Nève, Rijkskamergerecht, 399; vgl. Deeters, die spreekt over: „Servatiusstift, Fiskus und Stadt”, Servatiusstift, 119; zie ook: Wouters, Maastricht, 17-18.

² Over deze koninklijke giften: Crahay, Coutumes, II-III; Suringar, Bijdrage, 11 en 17-25; Ruys de Beerenbrouck, Strafrecht, 11-12; De Wit-Flament, Heerschappijen, 64-66; Panhuysen, Studiën, 2-3; Maris, Opmerkingen, 49-52; Hermesdorf, Skulptuur, 81-82; Nève, Rijkskamergerecht, 400-401.

³ Deeters, Servatiusstift, 28-29; Nève, Rijkskamergerecht, 399, 401 en 426; Hardenberg, Vroenhof, 32 en 36.

⁴ Nève, Rijkskamergerecht, 404-405 en 430; zie inzake het begrip „immuniteit”: DeMonté ver Loren, Hoofdlijnen, 43-45; Gosses-Post, I: De Middeleeuwen, 40-41 (aldaar: „Immunitäten waren geprivilegieerde gebieden waarin de koninklijke ambtenaar niet mocht komen om rechtszittingen te houden of belastingen te innen”). Zie over „Immunität” en „Immunitätsgerichtsbarkeit” ook: Mitteis-Lieberich, D.R. Kap. 17, I-II, 68-69; Brunner-v.Schwerin, D.R., II, 382-404; Schröder-v.Künssberg, D.R., 213-217.

een domaniaal verleden, vanwaaruit de exploitatie van koninklijke domeingoederen plaatsvond⁵.

In het praestedelijk gebied woonden tezamen, zonder territoriaal gescheiden te zijn, de „homines episcopi”, onderdanen van de Luikse bisschoppen, met de „homines imperii”, die eerst onderdanen waren van de Frankische koningen en keizers, later van de koningen en keizers van het Heilige Roomse Rijk⁶. De „homines episcopi” waren als bisschoppelijke „familia”, die immuniteit genoot, verbonden aan het kapittel van de Onze Lieve Vrouwe kerk⁷. In hoeverre de Luikse bisschop wereldlijke jurisdictie over zijn „homines” bezat is niet duidelijk. Nève acht het waarschijnlijk, dat op het bisschoppelijk immuniteitsgebied een Luikse laathof gevestigd was met rechtsmacht ten aanzien van „causae minores”⁸. De „homines imperii” woonden zowel in het praestedelijk gebied als in het Vroenhofcomplex, dat oorspronkelijk met de latere „stadsvrijheid” één was, zoals Hardenberg betoogt. Met betrekking tot de diverse visies aangaande de wereldlijke en geestelijke jurisdictie in deze rechtskringen zij hier verwezen naar de uiteenzettingen van Hardenberg, Deeters en Nève⁹.

Aangenomen wordt, dat het bestaan van twee groepen „onderdanen” te Maastricht („homines episcopi” en „homines imperii”) geleid heeft tot de eigenaardige rechtstoestand van de „tweeherigheid”, die met name manifest werd nadat de hertog van Brabant in de jaren 1202-1204 beleend was met, zoals Nève betoogt, de voorgdij over de Maastrichtse „civitas”, het gebied „extra civitatem” (de restanten van de Vroenhof) en het patronaatsrecht over St.-Servaas, inhoudende het recht de

⁵ Hardenberg, Vroenhof, 39; Nève, Rijkskamergerecht, 399 en 405; zie over het begrip „curtis”: De Monté ver Loren, Hoofdlijnen, 78-79; Mitteis-Lieberich, D.R., Kap. 12, I, 4a, 45-46: „Im Mittelpunkt . . . liegt der Herrenhof, Sedlhof, Salhof, „curtis”, umgeben von Herrenland, das mit Unfreien im Eigenbetrieb bewirtschaftet wird”; Brunner, D.R., I, 309-310; Schröder-v.Künssberg, D.R., 228-230.

⁶ Vgl. Panhuysen, Studiën, 2; Hermesdorf, Skulptuur, 71; Deeters, Servatiusstift, 91; Alberts, Limburgen, I, 67.

⁷ Vgl. over de omvang van deze „familia”: Crahay, Coutumes, III (nt. 3), die de „familia” schijnt te beperken tot de leenmannen en cijnsplichtigen van de kerk; anders: Nève, Rijkskamergerecht, 402. Over immuniteit van deze „familia”: Hermesdorf, Skulptuur, 72; Nève, Rijkskamergerecht, 400-401; Panhuysen, Studiën, 2.

⁸ Nève, Rijkskamergerecht, 404; ook Hermesdorf maakte gewag van een wereldlijk gerecht (laatgerecht), dat „op een of andere wijze met de O.L. Vrouwekerk te maken gehad moet hebben” (Skulptuur, 67); vgl. de twee laathoven (nrs. 307 en 308) genoemd door Janssen de Limpens, Leen- en Laathoven, 75.

⁹ Hardenberg, Vroenhof, 43-45; Deeters, Servatiusstift, 96; Nève, Rijkskamergerecht, 401-404.

proost-rijksvorst van deze eigen kerk aan te wijzen¹⁰. Naarmate de hertog meer in staat bleek zijn verworven rechten feitelijk tot uitdrukking te brengen werden de „homines imperii” allengs vaker als „homines ducis” betiteld en zag de Luikse bisschop zijn van oudsher gevestigde positie te Maastricht meer bedreigd, hetgeen leidde tot een antagonisme tussen beide heren¹¹. Uit de tegenstellingen groeide uiteindelijk een zekere evenwichtstoestand. Feenstra oordeelt dan ook, dat in het Maastrichtse stadrecht van 1220 de tweeherigheid impliciet min of meer werd erkend¹². In een oorkonde van 1224 wordt voor het eerst gewag gemaakt van het bestaan van twee rechtsprekende colleges van schout en schepenen, een Luiks en een Brabants¹³. Over de kwestie van de competentie van ieder van deze schepenbanken zijn de meningen verdeeld. Panhuysen concludeert, speciaal aan de hand van schepenverklaringen uit 1243 en 1245, dat blijkbaar de hoge jurisdictie over al de inwoners van de „stad” in de eerste helft van de dertiende eeuw behoorde aan de hertog van Brabant, die deze via zijn schout en schepenen uitoefende, zij het dat bij het vaststellen van een vonnis de schepenen van de bisschop van advies dienden¹⁴. Daarnaast oefenden de Luikse schout en schepenen de lage jurisdictie uit over de „homines episcopi”, de Brabantse schout en schepenen over de „homines ducis”, aldus Panhuysen. Hermesdorf en Feenstra oordelen daarentegen, dat de Luikse bank over de „homines episcopi” de hoge jurisdictie opeiste¹⁵. Op competentiekwesties met betrekking tot de berechting van vreemdelingen is door Panhuysen en Hermesdorf nader ingegaan¹⁶. Verder betoogt Panhuysen nog, dat in de eerste helft van de dertiende

¹⁰ Nève, Rijkskamergerecht, 407-409; Panhuysen, Studiën, 2; Deeters, Servatiusstift, 91; zie inzake de voorgedij over de Maastrichtse „civitas” ook: Maris (Opmerkingen, 52), die stelt, dat men de staatsrechtelijke positie van de hertog zal moeten zien als een rijksstadgraafschap of rijksvoogdij; vgl. ook: Koreman, Stadsrekening, 63; Boeren, De middeleeuwen, 45-48; Uyttebrouck, Le gouvernement, 62.

¹¹ Vgl. Panhuysen, Maastricht omstreden, 83-85; Hermesdorf, Skulptuur, 71; Deeters, Servatiusstift, 102; Nève, Rijkskamergerecht, 411.

¹² Feenstra, Stadrecht, 529-530 en 533, nt. 1 en 2.

¹³ Vgl. Doppler, Verzameling, nr. 101, PSHAL., dl. 66, 274 („sculteti quoque et scabini tam imperii quam episcopatus”).

¹⁴ Zie voor de teksten van deze verklaringen: Panhuysen, Studiën, 139-146; voor de conclusie van Panhuysen, Studiën, 89-90; ook Maris aldus: „Weliswaar werkten de hertogelijke schepenen in dergelijke zaken (hoge jurisdictiezaken) samen met die van de bisschop van Luik, maar villicus en schepenen van de bisschop moesten zich richten naar de uitspraak van de hertogelijke schepenbank” (Opmerkingen, 52). Over de grenzen tussen hoge en lage jurisdictie vgl.: De Monté ver Loren, Hoofdlijnen, 129.

¹⁵ Hermesdorf, Skulptuur, 76; Feenstra, Stadrecht, 528; zie ook: Nève, Rijkskamergerecht, 410-412.

¹⁶ Panhuysen, Studiën, 87-89; Hermesdorf, Skulptuur, 70.

eeuw waarschijnlijk al de burgers van Maastricht door hun vertegenwoordigers participeerden in het „stedelijk” bestuur¹⁷. Uit een oorkonde van 1249, aldus deze schrijver, blijkt dat reeds toen te Maastricht een „stedelijke” raad, gevormd door vertegenwoordigers van de burgers als gezworenen („iurati”, „consules”) en geleid door burgemeesters („magistri universitatis”), aan het bestuur der stad deelnam¹⁸. In een oorkonde van 1268 wordt de Maastrichtse raad („consilium”) voor het eerst met name genoemd¹⁹. Panhuysen baseert het ontstaan van deze raad op de behoefte van de Maastrichtse burgerij aan eigen invloed op het stedelijk bestuur²⁰.

B. OUDST BEKENDE REGELINGEN BETREFFENDE BESTUUR EN RECHTSPRAAK.

Tallose conflicten over allerlei aangelegenheden te Maastricht deden bisschop en hertog in de tweede helft van de dertiende eeuw besluiten een regeling te treffen teneinde „te verklaren, te verordonneren ende vereffenen allen den twijfel ende twist”²¹. Een college van vier scheidslieden – twee van elke zijde – bracht in 1284 de zgn. „Alde Caerte” totstand, een verdrag tussen Jan IV van Vlaanderen, bisschop van Luik, en Jan I, hertog van Brabant, hetwelk in beginsel een blijvende basis gaf aan de inrichting van bestuur en rechtspraak te Maastricht²². In „gemeijne saeken” werd bepaald, dat in geval van oorlog tussen de beide heren Maastricht onzijdig zou blijven²³. Belastingen op de „coopmanschappen ende waeren” moesten door bisschop en hertog gemeenschappelijk worden vastgesteld. Slechts gezamenlijk konden zij munten doen slaan en in omloop brengen, terwijl de baten, daaruit voortko-

¹⁷ Panhuysen, Studiën, 45 en 62-63; Boeren, Bestuurs- en Rechtsinstellingen, 109.

¹⁸ Panhuysen, Studiën, 107-112 en 146-147 (tekst); over de verschijning in de dertiende eeuw van „consules” en „magistri civium” zie: Schröder-v.Künssberg, D.R., 692.

¹⁹ Vgl. Panhuysen, Studiën, 107.

²⁰ Panhuysen, Studiën, 74. Pirenne betoogde: „Dès lors, tous les efforts de la bourgeoisie tendirent à établir ... une institution qui ne relevât que d'elle même. Elle pouvait bien laisser aux échevins l'autorité judiciaire, mais elle ne pouvait leur abandonner l'administration des affaires publiques”. (Les villes, I, 185). In bijlage I is getracht de inrichting van de verscheidene rechtskringen te Maastricht circa 1250 summier in beeld te brengen.

²¹ Citaat uit de aanhef van de „Alde Caerte” (Crahay, Coutumes, 4). Vgl. inzake de bedoelde conflicten: Hermesdorf, Skulptuur, 70 vlg.

²² De „Caerte” is o.m. uitgegeven door Van Nispen tot Sevenaer; de editie is aangevuld door Blondin (vgl. bibliografie). Zie ook: Crahay, Coutumes, 3-20; Rec. der recessen, 185-203.

²³ Zie art. I van de „Alde Caerte” (Crahay, Coutumes, 5-6) en alinea 13 van de na te noemen „Doghter Caerte” (Crahay, Coutumes, 24-25). Zie ook: Suringar, Bijdrage, 55.

mend, ook gemeenschappelijk zouden zijn²⁴. De onderdanen van de beide heren hadden gelijke rechten op de poorten, de sleutels van de poorten, de muren, de vestingen, de putten en de „hoefstallen” van de stad, alsmede op de gemene wegen, gronden, huizen en gevangenissen²⁵. Verder bevat de „Caerte” regelingen inzake koren- en wijnmaten, rechten op het water van de Maas, passagegelden etc²⁶. Met betrekking tot de rechtspraak bepaalt artikel 4: „Item is gheordonneert ende gheëffent, dat den bisschop heeft over sijne luijden tot Tricht alle justicie, hooghe ende leege; ende den hertogh oock over sijne luijden, den eene soo verre als den anderen”²⁷. Artikel 12 geeft aan: „dat alle de mannen ende vrouwen die toebehooren ende toebehooren sullen aen de kerke van Onse Lieve Vrouwe ende Sinte Lambrecht (te Luik), ofte totter Live Vrouwe te Tricht (Maastricht) oft van Onse Lieve Vrouwe te Huy (Hoei), oft van Sint Oda te Amaing (Amay), gehooren ende moeten gehooren binnen de stad Tricht totter jurisdictie van den bisschop”²⁸. Alle overigen vielen dan onder de jurisdictie van de hertog²⁹. Aan vreemdelingen die zich te Maastricht vestigden en het poorterschap ambiëerden of die wegens een begane misdaad werden gearresteerd werd gevraagd of zij tot een van de genoemde kerken behoorden. Bij bevestigend antwoord vielen zij onder de jurisdictie van de bisschop en anders onder die van de hertog. In artikel 11 van de „Caerte” werd vastgelegd — „ende het heeft over langen tijdt soo geweest” — dat een Maastrichts burger éénmaal kon overgaan van de jurisdictie van de ene heer naar die van de andere, mits hij zijn andere nativiteit kon bewijzen³⁰. Bij een arbitrale uitspraak van 1297 werd de „Caerte” in het bijzonder aangevuld op het punt van de rechtsmacht van ieder der beide landsheren te Maastricht. Onder meer werd bepaald, dat kinderen de nativiteit van hun moeder zouden bezitten („partus sequitur ventrem”) en dat bij een huwelijk tussen personen van verschillende nativiteit ieder zijn eigen nativiteit behield; beginselen waarvan is aangenomen, dat zij reeds lang tevoren te Maastricht golden³¹. Over de

²⁴ Zie de artt. 2 en 7 van de „Alde Caerte” (Crahay, Coutumes, 6 en 8).

²⁵ Inzake „hoefstallen”: Crahay, Coutumes, 7, nt. 1: „les travaux pour ferrer les chevaux”.

²⁶ Voor een artikelsgewijze beknopte samenvatting van de „Alde Caerte” zij verwezen naar: A. Panhuysen, Tweeherigheid, 139-142; ook Franquinet, Notice, 12-13.

²⁷ Vgl. Crahay, Coutumes, 7.

²⁸ Vgl. Crahay, Coutumes, 11-12.

²⁹ Over de vraag of de inhoud van de artikelen 4 en 12 van de „Alde Caerte” een uitbreiding van rechten voor de bisschop betekende zie: Nève, Rijkskamergerecht, 412-413; Deeters, Servatiusstift, 105-109; Boeren, De middeleeuwen, 46-48.

³⁰ Vgl. Crahay, Coutumes, 10-11; zie ook: Nève, Rijkskamergerecht, 413.

³¹ Aldus Suringar, Bijdrage, 47; Crahay, Coutumes, IV; Panhuysen, Studiën, 103; Nève, Rijkskamergerecht, 413.

uitleg van de „Caerte” bleven ook gedurende de eerste helft van de veertiende eeuw geschillen rijzen. In 1356 leidde dit tot de toestandkoming van de zgn. „Doghter Caerte”, die nadere uitleg gaf aan de „Alde Caerte” met name inzake de omvang van jurisdictie van bisschop en hertog³².

De gezagsrechten die bisschop en hertog te Maastricht uitoefenden op basis van deze eerste regelingen en die doorgaans samengevat worden in het begrip „tweeherigheid” steunden, zoals door Ubachs is opgemerkt, enerzijds op het bezit van een eigen en van een met de ander gezamenlijk bezeten territoir binnen de stadswallen en anderzijds op een persoonlijk gezag over een deel der inwoners. Ten aanzien van het gemeenschappelijk territoir binnen de stad was de tweeherigheid onverdeeld („indivies”) en waren bisschop en hertog tezamen landsheren. Wat de burgers betreft was de tweeherigheid echter een verdeelde in die zin, dat de zich op het indivieze territoir bevindende burgers en vreemdelingen behoorden tot de jurisdictie van een der beide heren, zulks naar de regels als neergelegd in de beide „Caerten” en de uitspraak van 1297³³.

De genoemde regelingen behelsden geen bepalingen waaruit blijkt naar welke gerechten de beide Maastrichtse schepenbanken ter hoofdvaart gingen, wanneer zij juridische moeilijkheden ondervonden bij de rechtstoepassing³⁴. Ook werd niet gesproken over de mogelijkheid tot het instellen van hoger beroep. Nève betoogt, dat vóór de vijftiende eeuw vermoedelijk iedere bank gedurende een periode van eeuwen haar eigen gang ging; de koninklijke/hertogelijke bank naar de schepenbank van Aken, de Luikse naar de schepenbank van Luik³⁵. Uit een charter van 1291 blijkt, dat de hertogelijke bank te Maastricht het „valsschelden” kende in strafzaken, aldus Nève³⁶. De concept-uitspraak, door een van de schepenen geformuleerd, werd door of namens de gedaagde voor onjuist verklaard („contradicere”, „falsificare”). Na regeling van het kostenaspect, dat de gang naar het hoofdgerecht met zich meebracht, togen schout, het merendeel der schepenen en ge-

³² Tekst bij Crahay, Coutumes, 21-25 („Declaratio scabinorum Traiectensium de iuribus domini episcopi Leodiensis et domini ducis Brabantiae, in oppido Traiectensi, de anno 1356, nona mensis septembris”).

³³ Ubachs, Twee heren, 36-37.

³⁴ Inzake „hoofdvaart”: Hermesdorf, Te hoofde gaan, 17-50; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 24; Nève, Rijkskamergerecht, 256-269.

³⁵ Nève, Rijkskamergerecht, 416 en 264-265; zie ook: Flament, Rechtsbedeeling, 18-19; Boeren, Bestuurs- en rechtsinstellingen, 111.

³⁶ Voor de tekst van dit charter: Nève, Appellation, 366-367. Inzake „Urteilschelte”: Mitteis-Lieberich, D.R., Kap. 10, II, 2, 35; Kap. 15, I, 4, 61; Kap. 19, II, 1, 81; Brunner-v.Schwerin, D.R., II, 473 vlg.; Schröder-v. Künssberg, D.R., 400 en 852-853.

daagde naar Aken, waar de Akense schepenstoel („caput. . . ad quem de iure statuto fuerit appellandum seu provocandum”) onder leiding van een van zijn schepenmeesters de zaak behandelde³⁷. Na het vernemen van de uitspraak te Aken werd het vonnis in de eerstvolgende zitting van de Maastrichtse schepenbank, op vordering van de schout, uitgesproken³⁸. De bisschoppelijke schepenbank te Maastricht had in de dertiende en veertiende eeuw de stadsschepenbank van Luik als „caput” of „chier”³⁹. Daar werden „records” (niet bindende juridische adviezen) en „rencharges” (rechterlijke beslissingen) voor de „homines episcopi” gehaald, ondanks het feit, dat Rooms koning Albrecht I met een charter van 1299 de bevoegdheid tot het geven van „consilia” en „mandata” en het uitspreken van vonnissen in appèl door de stadsschepenbank van Luik trachtte over te brengen naar de jurisdictie van de bisschop, zoals Nève betoogt⁴⁰.

Hoewel de beide genoemde „Caerten” en de arbitrale beslissing van 1297 zwijgen over de „magistri” en „iurati” (burgemeesters en gezworenen) blijkt herhaaldelijk, dat deze vertegenwoordigers van de burgerij ook in de tweede helft van de dertiende eeuw en in de eerste helft van de veertiende eeuw aan het stedelijk bestuur te Maastricht hebben deelgenomen. Zo werden bijvoorbeeld de statuten van de lakenwevers te Maastricht in 1276 vastgesteld „de communi consensu pariter et voluntate civium Traiectensium utriusque iurisdictionis” en nam de gezamenlijke Maastrichtse magistraat, bestaande uit de voogd, schouten en schepenen, burgemeesters en raden tezamen met de stemhebbende burgerij, in „gemeijne rade” het besluit, dat het voortaan verboden was te Maastricht aan geestelijken onroerende goederen te verkopen of ten bate van geestelijken erfrenten op zodanige goederen te vestigen, zulks om een al te grote aangroei van onroerend goed in de dode hand te voorkomen⁴¹.

³⁷ Zie over het kostenaspect bij het te hoofde gaan: Hermesdorf, *Te hoofde gaan*, 21-24.

³⁸ Aldus kort samengevat het betoog van Nève, *Appellation*, 355-356.

³⁹ Nève, *Appellation*, 359-360.

⁴⁰ Aangaande dit charter merkt Nève op: „Ontmanteling van de positie van de Luikse schepenbank ten behoeve van de bisschop was het oogmerk van 's konings ingrijpen. Zijn interventie bleef zonder effect: de oude toestand herleefde snel” (*Appellation*, 360). Zie inzake „records” en „rencharges”: Gilissen, *Introduction*, 246-249.

⁴¹ Vgl. Panhuysen, *Studiën*, 109-112; Hermesdorf, *Rechtsleven*, 260. Zie m.b.t. het fenomeen van goederen in de dode hand: Kunst, *Sint Elisabethgasthuis*, 42 vgl. Meer uitvoering: Rengers *Hora Siccama*, *De geestelijke en kerkelijke goederen enz.* (vgl. bibliografie).

Edicten van 1372 en 1379 en privileges van 1409, 1413 en 1428 bevatten de regels naar welke in de latere middeleeuwen bestuur en rechtspraak te Maastricht werden ingericht⁴². Vooral op het punt van de samenstelling van de stedelijke raad geven de successieve regelingen nogal divergerende bepalingen, die hier slechts in hun algemeenheid en summier ter sprake gebracht kunnen worden⁴³.

Bisschop en hertog benoemden ieder één schout en zeven schepenen uit „zijn mensen”. Zij vormden respectievelijk het Luiks en het Brabants gerecht. In het edict van 1372, gegeven door de Luikse bisschop Jan van Arkel enerzijds en hertog Wenceslaus en hertogin Johanna van Brabant anderzijds, werd voor het eerst een zekere invloed van de burgerij op de samenstelling van het stedelijk bestuur wettelijk geregeld⁴⁴. Bij edict van 1379 en privileges van 1409 en 1413 werd aan de ambachten het recht toegekend burgemeesters (van iedere zijde één) en gezworen raden te benoemen, zonder dat in dezen voor de beide heren nog rechten werden voorbehouden⁴⁵. Door het nieuw-privilege van 1428 werd echter weer inbreuk gemaakt op de door de ambachten verworven rechten met betrekking tot de samenstelling van de stedelijke raad, zulks als *réprésaille* tegen intriges en onoirbare handelwijzen die zich bij verkiezingen kennelijk hadden voorgedaan⁴⁶. Door middel van

⁴² In de bijlagen II tot en met VI zijn de regels uit de genoemde edicten en privileges aan de hand waarvan bestuur en rechtspraak te Maastricht in de betreffende jaren werden ingericht schematisch weergegeven.

⁴³ Voor de teksten van de edicten: Crahay, *Coutumes*, 427 vlg. (1372); 449 vlg. en 489 vlg. (1379); 452 vlg. (1409); 127 vlg. (1413); 168 vlg. (1428); zie ook: Eversen, *Statutenboek*, 336 vlg. (1413); 363 vlg. (1428). Voor korte samenvattingen van de inhoud: Crahay, *Coutumes*, VI, VII, IX, X, en XI; Eversen, *Statutenboek*, 254 vlg.; Blondin, *Ambachtsgilden*, 41-43; Suringar, *Bijdrage*, 56 vlg.; Pélérin, *Essais*, 250 vlg.; Koreman, *Stadsrekening*, 64-66.

⁴⁴ Alberts, *Limburgen*, I, 105. Blondin betoogde: „Het is duidelijk, dat de ambachten als zodanig ... de voornoemde kiezers niet zijn, maar de gemeente der ingezetenen burgers” (*Ambachtsgilden*, 41).

⁴⁵ Het aantal gezworen raden dat zitting had in de raad werd door de onderscheiden edicten en privileges geregeld gewijzigd. Volgens het edict van 1372 bedroeg dit aantal vierentwintig, waarvan er twaalf „ad vitam” werden benoemd door de beide heren (door ieder hunner zes) en twaalf „voor één jaar” door de beide schouten (door ieder hunner zes), die deze raden kozen uit vierentwintig Luikse en vierentwintig Brabantse poorters, die jaarlijks door de stemhebbende burgers werden voorgedragen. Volgens het edict van 1379 benoemden de ambachten (vermoedelijk 23) jaarlijks vier Luikse en vier Brabantse raden. Het privilege van 1409 noemt een aantal van elf raden, benoemd uit de elf ambachten. Sedert 1413 is het aantal gezworen raden gefixeerd op acht (van elke zijde vier).

⁴⁶ Vgl. de aanhef van het privilege: Crahay, *Coutumes*, 169 en 183-184; zie ook: Pélérin, *Essais*, 251.

een stelsel van getrapte verkiezingen, waarbij naast raadslieden uit ieder der ambachten ook de beide landsheren weer enige invloed kregen op de jaarlijks te formeren stedelijke magistraat, werd een ingewikkeld systeem gecreëerd, dat tot 1580 ten grondslag bleef liggen aan de samenstelling van de raad⁴⁷.

Gedurende de veertiende eeuw bleef zowel de hoge als de lage jurisdictie berusten bij de Luikse en Brabantse schepenenbanken, hoewel uit enkele passages in de edicten van 1372 en 1379 blijkt van een betrokken zijn van burgemeesters en gezworen raden bij de lage en voluntaire rechtspraak. Het privilege van 1409 kende aan burgemeesters en gezworenen een zeker recht toe samen met de schepenen te zorgen voor „l'administration de la justice” zoals Crahay het noemde⁴⁸. Een keerpunt bracht het privilege van 1413, waarbij alle zaken die niet tot de hoge jurisdictie behoorden ter afdoening werden opgedragen aan burgemeesters en gezworen raden, die in dezen gezamenlijk oordeelden over alle inwoners der stad van welke nativiteit zij ook waren⁴⁹. De hoge jurisdictie bleef voorbehouden aan de beide schepenenbanken, die recht spraken over de „eigen” onderdanen, waarbij voor de bepaling van de nativiteit de regels van kracht bleven die waren vastgelegd in de „Caerten” van 1284 en 1356 en de arbitrale uitspraak van 1297⁵⁰. Het stedelijk gewoonterecht werd „gecodificeerd” in het zgn. „Statutenboek van 1380”, dat hoofdzakelijk strafrechtelijke bepalingen bevat⁵¹.

Over hoofdvaart en het instellen van hoger beroep zwijgen de edicten uit de veertiende en vijftiende eeuw. Aan de gang naar de stedelijke schepenenbank te Luik, waarover hiervóór gesproken werd, schijnt tegen het einde van de veertiende eeuw echter een einde te zijn gekomen, althans wat de hoofdvaart in criminele zaken betreft. In civiele zaken zou het halen van „rencharges” te Luik nog zijn blijven voortduren, volgens Nève⁵². Hoelang nog is niet precies bekend. Naar Schwabe

⁴⁷ Zie bijlage VI.

⁴⁸ Crahay, Coutumes, X. Dat de lage jurisdictie reeds circa 1380 berustte bij burgemeesters en gezworen raden, zoals werd betoogd door Eversen (Statutenboek, 256) en Suringar (Bijdrage, 58), lijkt niet erg waarschijnlijk. Door Crahay werd aangenomen, dat het privilege van 1413 „est le premier dans lequel des attributions judiciaires sont catégoriquement reconnus aux bourgemestres et jurés (Coutumes, X).

⁴⁹ Zie art. 6 van het privilege van 1413 (Crahay, Coutumes, 136); vgl. ook: Ruys de Beerenbrouck, Strafrecht, 69-73; Nève, Rijkskamergerecht, 421; Koreman, Stadsrekening, 65-66.

⁵⁰ Zie art. 19 van het privilege van 1413 (Crahay, Coutumes, 155). Inzake nog andere gerechten in de late middeleeuwen te Maastricht — m.n. het leengerecht van de proost van St.-Servaas en het schepengerecht van de Vroenhof — zie: Nève, Recht en continuïteit, 11-12.

⁵¹ Tekst: Crahay, Coutumes, 26-126; Eversen, Statutenboek, 260-335.

⁵² Nève, Appellation, 361-362; dezelfde, Rijkskamergerecht, 416.

betoogde ging in de vijftiende eeuw zowel de Luikse als de Brabantse schepensbank te Maastricht voor hoofdvaart en hoger beroep naar Aken⁵³.

Wat het stedelijke bestuur betreft blijkt uit een edict van 1379, dat aan burgemeesters en gezworen raden was opgedragen „die stadt te ordineren ende regeren, nae alle der vrijheijt ende regimenten der goede steden van Brabant oft van den bysdom van Luydick”⁵⁴. Zelfstandigheid derhalve inzake het stedelijk bestuur, met dien verstande dat burgemeesters en gezworen raden omstreeks 1380 niet alléén de stedelijke raad vormden; zij werden bijgestaan door de beide schouten en de schepenen, althans volgens Crahay⁵⁵. Krachtens de privileges van 1413 en 1428 kregen naast de beide burgemeesters en de dan fungerende acht gezworen raden (van iedere nativiteit vier) tevens de „gouverneuren” of „raadslieden” der ambachten zitting in de raad. Schouten en schepenen werden verdrongen uit het stadsbestuur, zij het dat zij in belangrijke aangelegenheden nog bij de besluitvorming werden betrokken, evenals oud-burgemeesters, „commissarissen” en andere goede mannen der stad⁵⁶.

⁵³ Schwabe, Oberhof, II, 82; zie ook: Franquinet, Les appels, 303.

⁵⁴ Vgl. Crahay, Coutumes, 491.

⁵⁵ Crahay, Coutumes, VII, nt. 2.

⁵⁶ Zie over deze ontwikkeling in het algemeen: De Monté ver Loren, Hoofdlijnen, 155; Schröder-v.Künssberg, D.R., 696.

2. DE ORGANISATIE VAN DE UITOEFENING VAN JUSTITIE EN POLITIE IN DE 16DE EN HET BEGIN VAN DE 17DE EEUW.

regelingen betreffende de justitie rond het midden van de zestiende eeuw — de gevolgen van de inname der stad in 1579 voor de inrichting van bestuur en rechtspraak tot 1632.

A. REGELINGEN BETREFFENDE DE JUSTITIE ROND HET MIDDEN VAN DE ZESTIENDE EEUW.

De inrichting van bestuur en rechtspraak te Maastricht als gevormd in de late middeleeuwen bleef in beginsel gehandhaafd tot 1580. Met betrekking tot de rechtspraak voltrokken zich niettemin tussen 1530 en 1560 enkele wijzigingen die voor de rechtsbedeling te Maastricht van essentiële betekenis bleken.

De eerste en wellicht belangrijkste verandering betrof de regeling van het hoger beroep. Door de „Confirmatie van de Gouden Bul”, uitgevaardigd door keizer Karel V op 1 juli 1530 op de Rijksdag te Augsburg, werd Maastricht losgemaakt van de Rijksgerechten (de schepenstein van Aken en het Rijkskamergerecht) en als een allodiaal bezit ingelijfd in het hertogdom Brabant, zoals Nève opmerkt⁵⁷. Verboden werd elk hoger beroep op keizerlijke rechtbanken en de rechtzoekenden werd bevolen zich te wenden tot de gewone rechters en in appèl tot de kanselier en raden van Brabant. Bekend is „le conflit Maestrichtois”, hetwelk het gevolg was van deze inlijving⁵⁸. Tegen de „Confirmatie”, die geen rekening scheen te houden met de Luikse rechten te Maastricht en ruimte bood voor de opvatting, dat ook de Luikse onderdanen van de vonnissen van de Luikse schepenenbank en van het laaggerecht in hoger beroep moesten gaan bij de Raad van Brabant te Brussel, rees ernstig verzet niet alleen van de zijde van de Luikse bisschop en het Luikse deel der Maastrichtse burgerij, maar ook van de Brabantse Maastrichtenaars, die vreesden als deel van Brabant in de toekomst meer te moeten opbrengen aan belastingen en van vrijheden en privileges beroofd te

⁵⁷ Voor de tekst van de „Confirmatie” zie: Gross-Lacroix, U&A, nr. 195; Miraeus, Opera dipl.hist., II, 1274; Rec. der recessen, 367-375. Over de inhoud m.b.t. Maastricht: Nève, Rijkskamergerecht, 110-112; Suringar, Bijdrage, 79-81; Crahay, Coutumes, XI en XCII; Pélérin, Essais, 241 vlg. en 262 vlg.; Harsin, Etudes, II, 388 vlg.; Wouters, Maasdal, 123; De Wit-Flament, Heerschappijen, 73; Bachiene, Beschrijving, 848-849.

⁵⁸ Vgl. Nève, Appellation, 363; Harsin, Etudes, II, 388-398; Wouters, Maasdal, 127.

zullen worden. Aan dit verzet werd op 24 januari 1532 door Karel V tegemoet gekomen bij een „acte van non-praejuditie”, waarin werd verklaard, dat de „Confirmatie” geenszins inbreuk wilde maken op de rechten van de bisschop noch op die van de burgerij. Het appelleren op de Raad van Brabant werd afgeschaft en vervangen door een mogelijkheid van beroep op vier commissarissen, bij helfte door ieder van beide heren jaarlijks af te vaardigen⁵⁹. Deze commissarissen werden echter niet metterdaad benoemd, hetgeen opnieuw leidde tot verzet van de burgerij totdat op 23 maart 1537 een akkoord werd bereikt. Daarbij werd bepaald, dat er voorlopig van de vonnissen van de Maastrichtse gerechten geen hoger beroep mogelijk was zolang deze zaak niet nader door beide heren zou zijn geregeld⁶⁰. In november 1540 werd met het werk begonnen. Echter eerst op 27 februari 1545 werd door beide heren goedgekeurd — en op 16 december 1547 gepubliceerd — een „Forme ende Instructie van Appellatie”, waarbij het hoger beroep tegen de vonnissen van de beide hooggerechten werd geregeld⁶¹. Ieder jaar zou elk van de beide stadsheren op 15 juli — of eerder, als daaraan behoefte was — twee gedelegeerden naar Maastricht zenden om in beroepszaken recht te spreken. De twee gedelegeerden van de bisschop zouden kennis nemen van de appèlzaken van het Luiks hooggerecht, de twee gedelegeerden van de hertog van die van het Brabants hooggerecht. De instructie (voorbereiding) werd toevertrouwd aan „twee van de oudste commissarissen”, die werden bijgestaan door de griffiers van de hooggerechten⁶². Nadat in de jaren 1548-1549 een en ander nader was geregeld evenals het hoger beroep van vonnissen gewezen door het indivies laaggerecht, welk hoger beroep werd toevertrouwd aan de vier gedelegeerden gezamenlijk, was de mogelijkheid tot het instellen van hoger beroep voor de Maastrichtenen weer geschapen⁶³. Door het instituut der gedelegeerden waren voor de Maastrichtenen geheel eigen appèlinstanties gecreëerd.

Een andere kwestie, die zich tegen het midden van de zestiende eeuw

⁵⁹ Vgl. Crahay, *Coutumes*, XCII; Suringar, *Bijdrage*, 82.

⁶⁰ Vgl. Crahay, *Coutumes*, XCII; Nève, *Rijkskamergerecht*, 419-420.

⁶¹ Tekst: *Rec. der recessen*, 205-213; de Louvrex, *Recueil*, III, 414-418.

⁶² Ten aanzien van deze „commissarissen” verduidelijkt Crahay: „il s'agit de huites commissaires établis en exécution du privilège de 1428, et dont l'article 21 de l'ordonnance de 1580 réduisit le nombre à quatre, en les confirmant dans leur charge d'instructeurs” (*Coutumes* XCIII); zie ook: Suringar, *Bijdrage*, 84-85.

⁶³ Regeling vond plaats in de „Instructie voor die commissarissen” van 1548 van de zijde van Karel V (tekst: *Rec. der recessen*, 215-222). De daarmede corresponderende regeling van de Luikse bisschop dateert van 19 maart 1549 (tekst: de Louvrex, *Recueil*, III, 419-425). Voor de inhoud zie: Crahay, *Coutumes*, XCII-XCIII; Suringar, *Bijdrage*, 85; Pélérin, *Essais*, 264, vlg.; Franquinet, *Not. hist.*, 21; Nève, *Rijkskamergerecht*, 420.

voordeed, betrof de vraag wie nu precies behoorden tot de jurisdictie van het Luikse hooggerecht en wie tot die van het Brabantse. Ondanks de „Caerten” van 1284 en 1356 en de uitspraak van 1297, die kennelijk dit probleem onvoldoende oplosten, werden de beide stadsheren opnieuw met deze kwestie geconfronteerd, zulks mede tengevolge van het voortdurend streven der beide gerechten om de kring van hun Maas-trichtse onderdanen zo groot mogelijk te maken ten koste van elkanders personeel bepaalde rechterlijke competentie. In 1546 kwam in dezen een akkoord tussen bisschop en hertog tot stand. Daarbij werd over-eengekomen, dat Maastrichtse poorters en hun afstammelingen, conform de nativiteit die zij bezaten ten dage van de totstandkoming van het akkoord, zouden behoren tot de jurisdictie van het met hun nativiteit corresponderend hooggerecht⁶⁴. Vreemdelingen die zich te Maas-tricht vestigden of daar werden gearresteerd werden gerekend tot de jurisdictie van het Luiks hooggerecht, indien zij verklaarden, dat zij geboren en gedoopt waren in de stad of het land van Luik, het marki-zaat Franchimont, het graafschap Loon of in andere gebieden, die behoorden aan de bisschop of de Luikse kathedrale kerk. Verklaarden zij geboren en gedoopt te zijn in enig gewest, dorp of vrijheid behorend aan de keizer als heer van de Nederlanden of in enig deel van het Rijk dan werden zij gerekend tot de jurisdictie van het Brabants hoogge-recht. Alle overigen zouden bij vestiging of arrestatie te Maastricht kunnen kiezen tot welke van de beide jurisdicties zij gerekend wilden worden. Door Pélérin, Crahay en Suringar werd geoordeeld, dat dit akkoord in feite een verkorting van de rechten van de hertog inhield⁶⁵. Zo oordeelden ook, naar door Pélérin werd betoogd, de Staten van Brabant. Zij verzochten de hertog het akkoord weer ongedaan te ma-ken, omdat een en ander zonder de door hen vereiste toestemming was totstandgekomen. Op 23 oktober 1555 werd dan ook door Karel V eenzijdig het akkoord van 1546 herroepen⁶⁶.

Hiervóór werd betoogd, dat sedert het laatste kwart van de veertiende eeuw burgemeesters en gezworen raden, behalve in aangelegenheden

⁶⁴ Tekst van het akkoord: Crahay, Coutumes, 193-199; de Louvrex, Recueil, I, 213-218, waar als datum van het akkoord 4 augustus 1546 wordt genoemd (vgl. daarover: Suringar, Bijdrage, 86). Zie inzake dit akkoord: Crahay, Coutumes, XI-XII; Suringar, Bijdrage, 86-88; Pélérin, Essais, 240.

⁶⁵ De immigranten immers, die uit andere dan de genoemde landen kwamen, konden tengevolge van het akkoord van 1546 kiezen voor de Luikse jurisdictie; vóór 1546 vielen zij onder de Brabantse jurisdictie. (zie: Crahay, Coutumes, XII; Pélérin, Essais, 240-241; Suringar, Bijdrage, 87).

⁶⁶ Aldus tenminste: Pélérin (Essais, 241), Crahay (Coutumes, XII) en Suringar (Bijdrage, 87); anders echter: de Lenarts (Opkomst, II, 69), wiens mening weerlegd werd door Suringar (Bijdrage, 87).

van stedelijk bestuur, ook betrokken waren bij gerechtelijke zaken. Vanaf het begin van de vijftiende eeuw vormden zij gezamenlijk het indivies laaggerecht en oordeelden over de Maastrichtenaren van beide nativiteiten als het zaken betrof die niet tot de hoge jurisdictie behoorden⁶⁷. Over de afbakening van rechtsmacht tussen het laaggerecht enerzijds en de beide hooggerechten anderzijds rezen overigens geregeld moeilijkheden, zodat de competentie van het laaggerecht *ratione materiae* in de late middeleeuwen veelvuldig werd gewijzigd, zoals Nève opmerkt⁶⁸. Nadat deze competentieconflicten rond het midden van de zestiende eeuw door commissarissen van de Raad van Brabant met gecommitteerden van de bisschop uitvoerig waren onderzocht werd op 2 september 1560 te Brussel de „Slichtinge tusschen 't Hooge ende 't Leege Gerichte” uitgevaardigd⁶⁹. De competentie van de onderscheiden gerechten werd daarbij in negenentwintig artikelen geregeld. In zaken van strafrechtelijke aard werd door de „Slichtinge” de rechtsmacht van het laaggerecht enigszins uitgebreid, volgens Crahay en Ruys de Beerenbrouck⁷⁰. Het laaggerecht werd bevoegd verklaard kennis te nemen „van alle. . .gevechten ende wonden”, voorzover deze althans niet vielen onder de competentie van de hooggerechten, en in het algemeen ook „van andere saeken daer geen punitie van lijf of lith en valt, ende geen hoogheijt inne gelegen is”⁷¹. In zaken van hoge jurisdictie droegen burgemeesters en gezworenen samen met twee schepenen zorg voor getuigenverhoren. Bleek daarbij van belastende feiten, dan werd het resultaat van de bevindingen aan het betreffende hooggerecht gezonden, hetwelk dan oordeelde in presentie van burgemeesters en gezworenen⁷². In het kader van de lage jurisdictie stond het laaggerecht over civielrechtelijke twistgedingen ter zake van roerende goederen, geldschulden, betalingsbeloften, huur- en pachtpenningen, renten, cijzen enz. Voor sommige aangelegenheden konden de justitiabelen zowel bij de hooggerechten als bij het laaggerecht terecht. Zo bijvoorbeeld voor het afleggen van „bekenentissen van scheijdinge en deijlinge, soo van erffelijcke als gerede goederen”. De „Slichtinge” eindigde met de gerechten te verbieden voortaan over competentieconflicten te twisten. Eventuele kwesties moesten zij „minnelijk. . . beslichten”. Slaagde men daarin niet dan moest dit schriftelijk worden meegedeeld aan de beide stadsheren, die dan zouden beslissen.

⁶⁷ Zie hiervoor p. 14.

⁶⁸ Nève, *Rijkskamergerecht*, 421.

⁶⁹ Tekst: *Rec. der recessen*, 223-240.

⁷⁰ Crahay, *Coutumes*, LXXXVI; Ruys de Beerenbrouck, *Strafrecht*, 74.

⁷¹ Vgl. de artt. XIX en XXIV van de „Slichtinge” (*Rec. der recessen*, 234 en 236-237).

⁷² Vgl. de artt. XXI-XXIII van de „Slichtinge” (*Rec. der recessen*, 235-236).

B. DE GEVOLGEN VAN DE INNAME DER STAD IN 1579 VOOR DE INRICHTING VAN BESTUUR EN RECHTSPRAAK TOT 1632.

Door Wouters is beschreven hoe na de Pacificatie van Gent in 1576, onder druk van de Maastrichtse ambachten, de stedelijke magistraat partij koos voor de zijde van de „opstandelingen” in de strijd van de Nederlanden tegen Philips II⁷³. Met steun van de Staatse militaire gouverneur werden extremisten uit de burgervendels aangesteld als leden van de stedelijke raad. Hun régime was echter van korte duur, immers op 29 juni 1579 werd Maastricht ingenomen door Spaanse troepen met alle gevolgen van dien⁷⁴. Ter regeling van de stedelijke politie en justitie werd reeds op 29 oktober van hetzelfde jaar een tractaat uitgevaardigd, dat was opgesteld door gedelegeerden van de bisschop en van de koning in zijn hoedanigheid van hertog van Brabant⁷⁵. Daarbij werd het akkoord van 1546, waarin de regeling van de nativiteiten te Maastricht opnieuw was vastgelegd, definitief ongedaan gemaakt, thans dus ook van bisschoppelijke zijde⁷⁶. Teruggekeerd werd naar de regelingen zoals die waren neergelegd in de „Caerten” van 1284 en 1356 en in de uitspraak van 1297⁷⁷. Verder werd overeengekomen, dat gedeputeerden van weerszijden een nader verdrag zouden sluiten „au regard de l'établissement de la justice et police”. In januari 1580 kwam een uit drieëntwintig artikelen bestaand akkoord tot stand⁷⁸. In de aanhef daarvan werden de Maastrichtenaren beticht van rebellie, opstand en bewapening tegen hun beide heren. Zij werden beschuldigd van het „crymen laesae majestatis divinae et humanae”. Ter verzekering van de rust te Maastricht verklaarden de beide heren het geraden te

⁷³ Wouters, Maasdal, 145 vlg.

⁷⁴ Zie: Wouters, Maasdal, 172 en de genoemde literatuur in de noten 198 en 203. Vgl. eveneens: Suringar, Bijdrage, 95-101; Pélérin, Essais, 361-373; Alberts, Limburgen, I, 155-156.

⁷⁵ Tekst van het tractaat bij: de Louvrex, Recueil, III, 425-428. Zie ook: Suringar, Bijdrage, 102-103.

⁷⁶ Reeds in 1555 was het akkoord van 1546 immers verbroken door Karel V (zie hiervóór p. 18).

⁷⁷ Suringar vatte deze regelingen aldus samen: „de in de stad geboren en volgden de nativiteit hunner moeder; al de buiten de stad geboren, die zich in de stad vestigden, zouden tot de Brabantse souvereiniteit en jurisdictie behoren, uitgenomen alleen zij, die geboortig waren uit de landen en heerlijkheden van den bisschop van Luik, het hertogdom Bouillon, het markizaat van Franchimont, het graafschap Loon enz.” (Bijdrage, 102-103). Zie ook: Crahay, Coutumes, XIII-XIV.

⁷⁸ Tekst: Rec. der recessen, 241-262; Crahay, Coutumes, 200-222; de Louvrex, Recueil, III, 428-430 (aanhef en slot). Zie inzake de inhoud van het akkoord: Crahay, Coutumes, XIV-XV.; Suringar, Bijdrage, 103-111; Wouters, Maasdal, 175; Alberts, Limburgen, I, 156-157.

achten „aldaer te stellen ende op [te] richten een goede, vaste en gestadige forme van justitie ende politie”. Alle „caerten, privilegiën, institutiën, statuijten, gebruijcken ende costuijmen”, welke de stad ter zake van haar bestuursinrichting bezat of die betrekking hadden op de gilden, broederschappen, collegiën en ambachten werden afgeschaft⁷⁹.

Inzake de justitie zouden de bisschop en de hertog elk jaar op St.-Petrus ad vincula (1 augustus) ieder twee gecommiteerden naar Maastricht zenden, die onderscheidenlijk zeven Luikse en zeven Brabantse schepenen zouden benoemen, die samen met de beide schouten de respectieve hooggerechten zouden vormen⁸⁰. Ter verkrijging van toch enige continuïteit werd bepaald, dat „die commissarissen. . . continueren sullen voor d'eerste jaer van elcker zijde vier van de voorsz. schepenen, ende voor het tweede jaer van elcker zijde drij”, terwijl geen der schepenen meer dan twee achtereenvolgende jaren zitting mocht hebben in het desbetreffend hooggerecht. Jaarlijks wijzigde derhalve de samenstelling van de beide gerechten, terwijl ieder lid afzonderlijk toch twee achtereenvolgende jaren zitting had⁸¹. Tot de competentie van de hooggerechten behoorden: de „civijle saecken waer inne sij hier voormaels plachten te vonnissen”, de rechtspraak in alle zaken van strafrechtelijke aard, met volledige uitsluiting in dezen van het laaggerecht, en de „judicature” ter zake van overtredingen van edicten, plakkaten en statuten⁸². De beide stadsheren behielden zich zelf de berechting voor inzake „t crijmen laesae majestatis” en van „ketterijen, oproeringe, rebellie, wederspanningheijt ende diergelijcke”, zulks ter afdoening door hun gecommiteerden.

Eveneens op St.-Petrus ad vincula (1 augustus) benoemden de gecommiteerden der heren jaarlijks twee burgemeesters en acht gezworenen, die tezamen het indivies laaggerecht vormden waaraan werd toevertrouwd de jurisdictie inzake vorderingen die voortvloeiden uit koop, huur en dergelijke contracten en de rechtspraak ter zake van „injuriën civilijk geïntenteert”⁸³. In dit laaggerecht dienden twee griffiers, van elk der beide nativiteiten één. Zij werden gekozen door burgemeesters en gezworenen.

⁷⁹ Vgl. aanhef en art. I van het akkoord.

⁸⁰ De taak van de jaarlijks door de stadsheren te zenden gecommiteerden, die volgens de „Forme ende Instructie van Appellatie” van 1545-1547 beperkt bleef tot afdoening van zaken in appèl, werd door het akkoord van 1580 uitgebreid. Het akkoord belastte de gecommiteerden met de jaarlijkse vernieuwing van de stedelijke magistraat.

⁸¹ Vgl. Crahay, Coutumes, LXXXI en Suringar, Bijdrage, 107.

⁸² Ieder der beide hooggerechten werd bijgestaan door een griffier, benoemd door schout en schepenen van het desbetreffend gerecht (vgl. art. X van het akkoord).

⁸³ Over de omvang van de competentie van het laaggerecht als neergelegd in de „Slichting” van 1560 en het akkoord van 1580: Crahay, Coutumes, LXXXVII.

Het stedelijk bestuur werd opgedragen aan de twee schouten, de beide burgemeesters, de veertien schepenen, de acht gezworen raden en de twee „paymeesters”. Tezamen vormden zij de raad, die werd bijgestaan door de beide griffiers van het laaggerecht als secretarissen. In belangrijke zaken werd de raad versterkt „mette notabelen der selver stadt”, te weten: vier commissarissen, de oud-schouten, oud-burgemeesters, oud-schepenen en de oud-gezworenen. De ambachten, die als hoofdschuldigen van de beroerten werden aangemerkt, werden uitdrukkelijk uitgesloten van het stedelijk bestuur⁸⁴. Voor hun inrichting werden strakke regels vastgesteld en de raad zou toezicht uitoefenen op de naleving van de ambachtsstatuten⁸⁵.

Omdat de jaarlijks door de stadsheren gezonden gecommiteerden slechts tijdelijk te Maastricht verbleven was er behoefte aan een permanent toezicht houdende instantie. Als zodanig werden aangesteld de hiervoor genoemde commissarissen, die benoemd werden door de gecommiteerden der beide heren. Behalve met het toezicht op het bestuur waren zij belast met het verschaffen van informatie aan de gecommiteerden en met het vooronderzoek („instructies”) in appèlzaken⁸⁶. De beslissing in hoger beroep bleef berusten bij de gecommiteerden der heren, hoewel het akkoord van 1580 dit niet uitdrukkelijk stelde. Nadat in het begin van de zeventiende eeuw echter gebleken was, dat aan Maastrichtenaars in beroep desondanks rechtsingang was verleend bij de Raad van Brabant te Brussel, bij de Luikse officiaal en bij andere rechters in het land van Luik kwam er in de jaren 1621-1622 een „concordaat de non evocando” tot stand, waarbij de heren opnieuw bevestigden, dat in gevallen van hoger beroep de Maastrichtenaars moesten appelleren op de commissarissen-deciseurs (de gecommiteerden der heren)⁸⁷. Samenvattend kan gezegd worden, dat door het akkoord van 1580 de in de late middeleeuwen verworven zelfstandigheid in het stedelijk bestuur ernstig werd beknot en aan banden gelegd. Tot 1632, het jaar waarin het Brabantse deel van de indivies uitgeoefende rechten te Maastricht overging in handen van de Staten-Generaal, bleef deze hier beknopt geschetste inrichting van bestuur en rechtspraak te Maastricht ongewijzigd in stand⁸⁸.

⁸⁴ Vgl. Alberts, Limburgen, I, 157.

⁸⁵ Zie Suringar, Bijdrage, 109.

⁸⁶ Inzake de taak van deze commissarissen: Crahay, Coutumes, XV; Suringar, Bijdrage, 110-111.

⁸⁷ Tekst van de verklaring: Rec. der recessen, 261-272; Crahay, Coutumes, 240-250; vgl. ook: Wouters, Maasdal, 211.

⁸⁸ Voor een schematisch overzicht van de inrichting van rechtspraak en bestuur in de periode 1580-1632 zie: bijlage VII.

3. DE ORGANISATIE VAN DE UITOEFENING VAN POLITIE EN JUSTITIE TUSSEN 1632 EN 1794.

het capitulatieverdrag van 1632 — de totstandkoming van een „positive Wet” — inrichting van de stedelijke magistraat (politie en justitie).

A. HET CAPITULATIEVERDRAG VAN 1632.

In augustus 1632 werd Maastricht door Frederik Hendrik veroverd op de Brabantse hertog⁸⁹. Het capitulatieverdrag — „gedaen in 't leger voor Maestricht, den 22 Augusti 1632” — bevatte zestien artikelen waarin onder meer de vrije uitoefening van de rooms-katholieke en de gereformeerde religie naast elkander in de artikelen II, III en IV werd vastgelegd⁹⁰. Terwijl in de landen van Overmaze, te Roermond, te Venlo en in de delen van het Gelders Overkwartier, die door de Staatse troepen beheerst werden, de uitoefening van de katholieke eredienst bemoeilijkt of verboden werd, kwam men te Maastricht derhalve tot een gelijkstelling van de beide religies, hetgeen een gevolg was van het feit, dat ook na 1632 het beginsel van de tweeherigheid gehandhaafd bleef⁹¹. Als oorzaken van de redding van het tweeherig bestel noemt Wouters „het conservatisme van de Hollandse regenten op staatsrechtelijk gebied, de noodzaak. . . goodwill te kweken in Luik en Frankrijk en de zekerheid, dat een inbreuk op de rechten van de prinsbisschop verwikkelingen met de keizer en de Rijksvorsten zou oproepen”⁹². Daaraan kan wellicht nog worden toegevoegd de persoonlijke houding in dezen van Frederik Hendrik⁹³.

⁸⁹ Vgl. inzake deze inname en de gevolgen: Aitzema, *Historie*, IIIde deel, 12de boek, 1-50; Thewissen, *Het Hollandsche tijdperk*, 179-193; Ubachs, *Twee heren*, 124 vlg.; Poelhekke, *Frederik Hendrik*, 379-396.

⁹⁰ Tekst van het capitulatieverdrag in: *Rec. der recessen*, 273-280. Zie ook: Aitzema, *Historie*, 45 vlg.; De Wit-Flament, *Heerschappijen*, 85-86.

⁹¹ Vgl. Alberts, *Limburgen*, II, 9; uitvoerig over het naast elkaar bestaan van beide religies te Maastricht: Thewissen, *Het Hollandsche tijdperk*, 198 vlg.; Ubachs, *Twee heren*, *passim* en m.n. 160 vlg.

⁹² Wouters, *Maasdal*, 231. Inzake de relatie tussen de Republiek en Frankrijk: Gosses-Japikse-Post, *Handboek*, 482 en 490 vlg.; inzake de houding van Luik: Thewissen, *Het Hollandsche tijdperk*, 181-184.

⁹³ Vgl. Poelhekke, *Frederik Hendrik*, 379 vlg.

In artikel VI van het capitulatieverdrag werd bepaald: „dat de Heeren Staeten der Vereenigde Nederlanden, anders niet binnen de voorsz. Stadt . . . en sullen aanveerden als 't gene aen den Coninck van Spagnien als Hertogh van Brabant daer inne toegestaen heeft, . . . ende dat aen den Bisschop ende Prince van Luyck sal blijven de gemeijne indivise jurisdictie” en in artikel VII: „dat de voorsz. Heeren Staeten de voorsz. Stadt sullen gouverneren, 't saementlijck metten voorsz. Bisschop ende Prince van Luyck als eenen Staet ende Provincie particulier, verscheijden van d' andere Staeten ofte Provinciën van beijde de voorsz. Heeren, gelijk voor desen den Bisschop ende den Coninck van Spagnien de selve stadt gegouverneert hebben, soo in materie van justitie . . . ende policien”⁹⁴.

De stad Maastricht vormde dus „eenen staet . . . particulier” van bisschop en Staten-Generaal gezamenlijk, „geen generaliteitsstad in eigenlijke zin”, aldus Wouters, en wat politie en justitie betrof ook afgescheiden van de andere gebieden van de beide stadsheren⁹⁵.

B. DE TOTSTANDKOMING VAN EEN „POSITIVE WET”.

De uitoefening van de landsheerlijke rechten in de Maastrichtse „staet particulier” kwam door het verdrag van 1632 derhalve te berusten bij de prinsbisschop van Luik en de Staten-Generaal gezamenlijk. Het verichten van de „hoge bestuurshandelingen” werd door de beide stadsheren gedelegeerd aan een combinatie van vier commissarissen-deciseurs, twee van iedere zijde, die daartoe in alle even jaren naar Maastricht werden gezonden⁹⁶. Hun wetgevende taak bestond in het uitvoerdigen van resoluties en ordonnanties, die te Maastricht vaak werden aangeduid als „recessen”.

Over een „codificeren” van het stedelijk recht te Maastricht werd aanvankelijk niet gesproken⁹⁷. Na de vrede van Munster (1648) vonden de stadsheren echter, „dat binnen onse Stadt Maestricht . . . wel veele goede en salutare reglementen ten beste van de Policie, Justicie ende Finantie” waren tot stand gebracht, maar dat aan „de executie ende observantie aen veele van de selve” toch het een en ander ontbrak.

⁹⁴ Vgl. Rec. der recessen, 276.

⁹⁵ Wouters, Maasdal, 231; zie ook: Thewissen, Het Hollandsche tijdperk, 194. Over de externe en interne politieke gevolgen van de capitulatie: Ubachs, Twee heren, 132-160.

⁹⁶ Vgl. Fockema Andreae, Staat, 78; Fruin-Colenbrander, Staatsinstellingen, 194; Gosses-Japikse-Post, Handboek, 516.

⁹⁷ Zie inzake het centralisatie-streven op het terrein van wetgeving („codificatie”) in de zestiende en zeventiende eeuw: De Monté ver Loren, Hoofdlijnen, 179-183; Gilissen, Les phases, passim en t.z.v. Maastricht, 271 (ook nt. 2 aldaar).

Verder werd geconstateerd, „dat de selve reglementen, sedert den jaere 1580, menigmael vernieuwt, geamplieert ende vermeerderd sijnde, tot een groot volumen” waren uitgegroeid, waardoor „de naecominge ende practique derselver seer difficil ende onseecker” was geworden⁹⁸. Daarom werd aan de Maastrichtse commissarissen-instructeurs en de beide stedelijke pensionarissen opgedragen „de materiën ende ingredienten derselver onder distincten hoofden ende capitulen te reduceren ende de selve op te stellen bij forme van eenen positieven Wet, applicabel op den tegenwoordigen tijdt ende constitutie van de regeringe onser voorsz. Stadt”.

Door Suringar en Crahay werd uitvoerig beschreven hoe commissarissen-deciseurs en Staten-Generaal nog op realisering hebben moeten aandringen eer op 5 januari en 12 maart 1665 respectievelijk Staten-Generaal en bisschop tot approbatie en ratificatie konden komen van „eene Positive Wet . . . in 't stuck van Policie, Justicie ende Finantie, metten aencleven van dien binnen de voorsz. onse Stat Maestricht”⁹⁹.

In deze recessen van 1665, bestaande uit 43 capittels, zijn de navolgende onderdelen te onderscheiden:

1. Politie en Justitie

- de stad en haar beide heren (cap. I)
- nativiteit en poorterschap (cap. II)
- inrichting van de stedelijke magistraat (cap. III)
- stadswerken, huizen en straten, ambachten en gilden (cap. IV t.m. VI)
- de functionarissen in de stedelijke magistraat (cap. VII t.m. XVII)
- advocaten, procureurs en notarissen (cap. XVIII t.m. XX)
- procesrecht (cap. XXI t.m. XXX)

2. Finantiën (cap. XXXI t.m. XXXVII)

3. Stedelijke costumen van privaatrechtelijke aard (cap. XXXVIII t.m. XLIII)

Deze „positive Wet” werd in de jaren 1682-1684 nog aangevuld en op sommige punten uitgelegd om eveneens „voortaen als een positive Wet geobserveert te worden”, zulks onder de titel „Nader Recessen voor de

⁹⁸ Vgl. Rec. der recessen, 7-10.

⁹⁹ Suringar, Bijdrage, 167-168; Crahay, Coutumes, XVII; vgl. ook de aanhef van het reces der commissarissen-deciseurs d.d. 8 sept. 1660 (Rec. der recessen, 295). Door Suringar werd betoogd, dat het initiatief tot „codificatie” telkens van de Staten-Generaal uitging en dat de bisschop daarbij slechts een ondergeschikte rol speelde (Bijdrage, 168). Bij Suringar (Bijdrage, 169-178): een uitvoerige opgave van de verschillende gedrukte uitgaven van de recessen. In de onderhavige studie wordt steeds geciteerd uit de editie van 1719. Vgl. voor de recessen van 1665 eveneens de tekst bij Crahay, Coutumes, 251-405. Zie ook: Jaspas, De Recessen van Maastricht, Mss. 1951, 49-53 en 69-75; Blondin, Recessen der stad Maastricht (1284-1781) Onderscheiden uitgaven en chronologische index (Maastricht, 1927).

regeringe der Stadt Maastricht, over de Politie, Finantie ende Justitie"¹⁰⁰.

Deze „codificatie”, tot stand gebracht tussen 1665 en 1684, is ongewijzigd verder van kracht gebleven te Maastricht tot 1794.

C. INRICHTING VAN DE STEDELIJKE MAGISTRAAT (POLITIE EN JUSTITIE).

In de inrichting van de stedelijke magistraat kwam na de capitulatie van 1632 geen wezenlijke wijziging. Bekend is, dat het beleid van de Staten-Generaal in het algemeen slechts gericht was op handhaving van het oude. Rechten en instellingen van vroeger, voorzoveel onder de nieuwe orde bestaanbaar, dienden zoveel mogelijk behouden te blijven¹⁰¹.

De regeringsvorm te Maastricht in de periode 1632 tot 1794 werd uitvoerig beschreven door Suringar¹⁰². Hier wordt volstaan met een schets van enkele hoofdlijnen voorzover van belang in het kader van deze studie.

I. *De beide stadsheren, de commissarissen-deciseurs en de commissarissen-instructeurs.*

In artikel VII van het capitulatieverdrag van 1632 was bepaald, dat de bisschop van Luik en de Staten-Generaal de stad Maastricht gezamenlijk zouden besturen¹⁰³. In de eerste drie artikelen van de recessen van 1665 werd dit beginsel nog eens uitvoerig herhaald, waarbij tevens in herinnering werd gebracht de „oude maniere van spreken”, die het principe van de tweeherigheid aldus uitdrukte: „Een Heer, geen Heer; Twee Heren, een Heer”, of in het Latijn „Trajectum neutri domino, sed paret utrique”¹⁰⁴. In artikel 4 van cap. I was bepaald, dat de beide heren om de twee jaar ieder twee commissarissen-deciseurs naar Maastricht zouden zenden die „gesaementlijck sullen afhandelen ende termineren alle saecken van politie ende finantie, ende afsonderlijck ofte gesaementlijck de saecken van justitie, nae de nature ende vereisch van deselve respectivelijck”¹⁰⁵. Zoals Suringar aantoonde geschiedde de commissie tot 1644 doorgaans jaarlijks, daarna — behoudens in uitzonder-

¹⁰⁰ Tekst: Rec. der recessen, 167-184; Crahay, Coutumes, 406-423.

¹⁰¹ Vgl. Fockema Andreae, Staat, 75; Fruin-Colenbrander, Staatsinstellingen, 260; De Monté ver Loren, Hoofdlijnen, 201.

¹⁰² Suringar, Bijdrage, 166-238.

¹⁰³ Rec. der recessen, 276.

¹⁰⁴ Cap. I, art. 2 (Rec. der recessen, 11-12).

¹⁰⁵ Cap. I, art. 4 (Rec. der recessen, 12-13).

lijke gevallen — uitsluitend in de even jaren, of zoals het in de recessen van 1665 werd omschreven, „van twee tot twee jaeren”¹⁰⁶.

Tussen 1580 en 1632 fungeerden als gecommiteerden van Brabantse zijde juristen uit de Raad van Brabant. Na de capitulatie van 1632 werden van Staatse zijde afgevaardigd twee leden van de Staten der Zeven Provinciën, die zitting hadden in de Staten-Generaal, na 1648 beurtelings naar rangorde der provinciën¹⁰⁷. De Luikse commissarissen werden door de bisschop aangewezen uit rechtsgeleerden van de Luikse Geheime Raad¹⁰⁸.

Het merendeel van de werkzaamheden te Maastricht verrichtten de commissarissen-deciseurs gezamenlijk. Inzake de politie vaardigden zij resoluties, ordonnanties of recessen uit; daarnaast verzorgden zij om de twee jaar de „vernieuwing” van de magistraat en stonden zij over de goedkeuring van de rekening en verantwoording die door de stadsontvangers werd opgemaakt. Inzake de justitie behandelden zij de „*crimina laesae majestatis divinae et humanae*” zijnde: „saecken van oproer, rebellie ende wederspanningheijt ende diergelijcke”, alsmede de hoger beroepen van vonnissen gewezen door het indivies laaggerecht en door de beide hooggerechten, althans voorzover die door de laatstgenoemde colleges in gezamenlijke zitting waren behandeld. Hoger beroep ingesteld tegen vonnissen, die door de beide hooggerechten afzonderlijk waren gewezen, werd behandeld door de twee commissarissen-deciseurs van de bisschop of die van Staatse zijde afzonderlijk al naar gelang het een sententie van het Luiks dan wel het Brabants hooggerecht betrof¹⁰⁹.

Het aantal commissarissen-instructeurs was bij het akkoord van 1580 teruggebracht van acht tot vier. Hun taak werd toen wezenlijk gewijzigd, zoals hiervóór reeds opgemerkt. Naast de instructie van hoger beroepszaken werd hen opgedragen toezicht uit te oefenen op het stedelijk bestuur.

In capittel XIII der recessen van 1665 was bepaald, dat zij, ten getale van twee van iedere zijde, werden aangesteld door bisschop en Staten-Generaal „uijt de gequalificeerste ende honorabelste borgers der

¹⁰⁶ Vgl. Suringar, Bijdrage, 180-181 en de „Bijlage A” (Bijdrage, 239-250), die een overzicht geeft van de namen van alle gefungeerd hebbende commissarissen-deciseurs in de periode 1580-1792. A. Panhuysen (Tweeherigheid, 163) schrijft abusievelijk, dat de magistraatsvernieuwing „altijd tweemaal per jaar plaatsvond”.

¹⁰⁷ Vgl. Suringar, Bijdrage, 188-189.

¹⁰⁸ Zie over de komst naar en het verblijf te Maastricht der commissarissen-deciseurs: Bachiene, Beschrijving, 926-927; Suringar, Bijdrage, 188-189; Doppler, De Commissarissen-Deciseurs, 1-18.

¹⁰⁹ Vgl. Suringar, Bijdrage, 188-189.

voorsz. Stadt ... die in rechten, costumen en practycque zijn ervaeren"¹¹⁰. Hun rechterlijke taak bestond uit „de bereijdinge ende instructie van saecken van appèl, soo van den hoogen als lagen gerechte, geassisteert van den greffier op wiens griffie de saecke inde eerste instantie heeft geventileert"¹¹¹. In capittel III der recessen werd hun bestuurlijke taak omschreven op dezelfde wijze en in nagenoeg dezelfde bewoordingen als in het akkoord van 1580. Zij dienden toezicht uit te oefenen „op de gemeene policie ende regeringe deser stadt” en bij „excessen ofte defecten” de raad daarvan te verwittigen. De commissarissen-deciseurs moesten zij „goede informatie van de gesteltenisse der voorsz. stadt” verschaffen. Zij hadden toegang tot alle vergaderingen van de raad¹¹².

II. *Intern stedelijk bestuur en rechtspraak.*

a. *De inrichting en taak van de indivieze raad.*

Capittel III der recessen van 1665 bevat de voorschriften inzake de samenstelling van de indivieze raad, de vereisten voor benoembaarheid der magistraten en de instructies betreffende de werkwijze en taak van de raad¹¹³.

Ad vitam werden door de beide stadsheren te Maastricht twee hoogschouten benoemd, van iedere zijde één. Daar deze zelden of nooit te Maastricht verbleven, recruteerden zij ieder uit de Maastrichtse regentengeslachten een rechtsgeleerde, die zij bij de onderscheiden heren voordroegen ter benoeming tot vice-hoogschout¹¹⁴.

Telkens voor een periode van twee jaar werden door de commissarissen-deciseurs aangesteld: veertien schepenen, twee burgemeesters, acht gezworen raden en twee paymeesters¹¹⁵. Daarnaast werden twee pensionarissen en twee secretarissen voor het leven benoemd door de

¹¹⁰ Cap. XIII, art. 1 (Rec. der recessen, 68).

¹¹¹ Cap. XIII, art. 2, (Rec. der recessen, 69); vgl. Suringar, Bijdrage, 191-192; Crahay, Coutumes, XCIV; Bachiene, Beschrijving, 932.

¹¹² Cap. III, artt. 22-24 (Rec. der recessen, 26-27).

¹¹³ Vgl. Suringar, Bijdrage, 215-224.

¹¹⁴ Naar Suringar betoogde werd op het einde van de zeventiende en in de achttiende eeuw door de hoogschouten vaak een zgn. „stadhouder van de hooge officie” aangesteld, die bij afwezigheid van hoogschout en vice-hoogschout de taak van de hoogschout vervulde (Bijdrage, 204); vgl. inzake „commissiën van vice-hoogschouten en stadhouders van de hooge officie” Suringar, Bijdrage, 271-274.

¹¹⁵ In art. 2 van Capittel III der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 20) was een regeling vastgelegd waardoor toch enige continuïteit ontstond; zie daarover: Bachiene, Beschrijving, 933; Suringar, Bijdrage, 216.

raad, onder goedkeuring van de stadsheren¹¹⁶. Als vanouds gebruikelijk te Maastricht diende het aantal der genoemde functionarissen gelijk verdeeld te zijn over de beide nativiteiten. Tezamen vormden zij de raad. Voor benoembaarheid was een wettige geboorte vereist. Verder dienden de magistraten gekozen te worden „uijt de nobelste ende gequalificeertste borgers der stadt”. Een verkiezing was slechts mogelijk voor degene die „twee jaeren bevorens buyckvast ende gedomicilieert burger” was te Maastricht¹¹⁷. Als magistraten van Luikse zijde kwamen uitsluitend rooms-katholieken in aanmerking; als magistraten van Brabantse zijde in de praktijk uitsluitend gereformeerden¹¹⁸. Een resolutie van de Staten-Generaal van 1760 verbood het gelijktijdig zitten in hetzelfde college van vader en zoon, broers, zwagers en volle neven¹¹⁹.

De raad was verplicht 's maandags te vergaderen, waartoe de raadsleden, op straffe van boete bij nalatigheid, 's morgens om negen uur op het stadhuis aanwezig dienden te zijn. Vergaderen en besluitvorming was slechts mogelijk als minstens twee-derde deel der leden aanwezig was. „Met alle stilligheijt, respect ende modestie, sonder eenige protesten, expostulatiën of andere exorbitantiën voor te wenden” diende de raadsvergadering bijgewoond te worden. Op straffe van ontzetting uit de raad was geheimhouding voorgeschreven ten aanzien van het behandelde en beslotene¹²⁰.

Door de burgemeesters werden de te behandelen onderwerpen naar voren en zonodig in stemming gebracht. Zelf stemden zij het eerst, waarna zij de stemmen van de overige raadsleden verzamelden en concludeerden. Van het beslotene deden zij „een Raedtverdragh . . . formeren”, hetwelk dan in de volgende vergadering „geresumeert” moest worden „omme kracht te hebben”. Binnen drie dagen daarna moest dan het besluit gepubliceerd worden. Brieven van de beide stadsheren of van anderen moesten in de raad worden voorgelezen;

¹¹⁶ Zie inzake de pensionarissen: Capittel XIV der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 70 vlg.); ook: Suringar, Bijdrage, 198-202 en hierna hoofdstuk III, p. 139-140. Inzake de secretarissen: Suringar, Bijdrage, 227-229; Doppler, De secretarissen, 307-322.

¹¹⁷ Cap. III, artt. 3-4 (Rec. der recessen, 20-21).

¹¹⁸ Bij resolutie van de Staten-Generaal van 6 oktober 1633 werd voorgeschreven: „Hunne Ho^oMo. zullen zorgen volgens de order van dezen staat zooveel doenlijk en bij alle gefégenheid, dat bij magistraatskeuze de Gereformeerden boven de Papisten de voorkeur hebben” (citaat naar: Flament, Korte inhoud, PSHAL., dl. 49, 61). Gevolg van deze regeling was een veelvuldige wisseling van nativiteit tussen een katholiek burger van Brabantse nativiteit en een gereformeerde van Luikse nativiteit; vgl. Suringar, Bijdrage, 217-218; Thewissen, Het Hollandsche tijdperk, 210-212; Bachiene, Beschrijving, 927-929; Spiertz, Vierde kwart, 34-35.

¹¹⁹ Zie: Suringar, Bijdrage, 221.

¹²⁰ Cap. III, art. 6 vlg. (Rec. der recessen, 21 vlg.).

gezamenlijk werd over het te geven antwoord besloten. Bij zaken van groot gewicht werd de raad versterkt met de „notabelen der stad”: de vier commissarissen-instructeurs, de oud-schouten, oud-burgemeesters, oud-schepenen, oud-gezworenen en de oud-paymeesters.

De raad was opgedragen „te tracteren, te delibereren ende [te] resolveren over alle saecken, specterende tot het meeste nut ende welvaeren derselver stad ende tot d'administratie van alle goede policie”; de behartiging derhalve van de stedelijke belangen in het algemeen¹²¹. In het kader van de stedelijke wetgeving kon de raad in overleg met de hoogschouten keuren en ordonnanties vaststellen, die het karakter droegen van wat wij thans politieverordeningen noemen. Bij overtreding daarvan kon de raad tevens corrigerend optreden. Indien niet duidelijk was of een overtreding berecht behoorde te worden door een der beide hooggerechten of door het laaggerecht diende de raad dit te onderzoeken en daarna de zaak te verwijzen naar het competente gerecht; een praejudiciële beslissing inzake rechterlijke competentie¹²².

b. De rechterlijke organisatie.

Inzake de rechterlijke organisatie te Maastricht na 1632 wordt hier volstaan met het weergeven van de hoofdlijnen aangaande de inrichting en competentie der beide hooggerechten en van het indivies laaggerecht, terwijl daarnaast nog enige aandacht wordt besteed aan de regeling van het hoger beroep.

1. De beide hooggerechten.

Bij elk der beide hooggerechten fungeerden als magistraten: de hoogschout (c.q. de vice-hoogschout), de zeven schepenen en de griffier. De hoogschouten waren rechters in de oude zin¹²³. Zij moesten de gerechten „manen (bijeenoepen) soo in civile als in criminele saecken”. In de gerechten hadden zij echter geen „deciderende stemme”. Tot hun taak behoorde verder het arresteren van misdadigers van welke nativiteit ook, indien althans arrestatie op heterdaad mogelijk was. Was arrestatie „in crimine flagranti” onmogelijk, dan moest, met inachtneming van de nativiteit van de delinquent, door de betreffende hoogschout een arrestatiebevel gevraagd worden bij het gerecht dat in casu tot berechting competent was. Werd vervolgens „decreet van apprehensie” gegeven,

¹²¹ Cap. III, art. 6 (Rec. der recessen, 21).

¹²² Vgl. Suringar, Bijdrage, 223; Crahay, Coutumes, LXXXVIII-LXXXIX.

¹²³ Inzake „rechter in de oude en in de moderne zin”: De Monté ver Loren, Hoofdlijnen 119 vlg.

dan was de hoogschout van het gerecht dat het decreet had verleend gehouden tot executie van het arrestatiebevel.

De door de onderscheiden gerechten gewezen sententies in civiele en criminele zaken dienden door de betreffende hoogschout tenuitvoer-gelegd te worden, zulks „sonder eenige moderatie, dissimulatie ofte vertreck”. Ook de beslaglegging op goederen was een zaak der hoogschouten, die daartoe echter slechts bevel konden verlenen aan de gerechtsboden, nadat dienaangaande een decreet van schepenen was verkregen. Verder behoorde tot de taak der hoogschouten het betalen van vacatiegelden aan schepenen en secretaris, het afnemen van eden, geloften enz¹²⁴.

De vonniswijzing zelf berustte bij de door de commissarissen-deci-seurs telkens voor de tijd van twee jaar aangestelde schepenen. Het Luiks schepencollege vergaderde op woensdagmorgen, het Brabantse op vrijdagmorgen. De hoogschouten dienden ervoor te zorgen, dat steeds de meerderheid der schepenen van ieder gerecht in de stad aanwezig was „om in voorvallende saecken de heijlsame justitie te doen voortganh gewinnen”¹²⁵.

Aan elk der beide hooggerechten was één griffier verbonden, die werd aangesteld door de onderscheiden stadsheren. Zo de griffiers al geen rechtsgeleerden waren dienden zij tenminste „ervaren te zijn in de practique”. In de artikelen 3 tot en met 11 van capittel XVI der recessen van 1665 is hun taak omschreven¹²⁶.

De competentie van de beide hooggerechten was afhankelijk van de aard der dienende zaak. Aan de hand van in de wet vastgelegde criteria moest worden uitgemaakt of een der beide hooggerechten *ratione materiae* bevoegd was dan wel of de aangelegenheid behoorde tot de competentie van het indivies laaggerecht (absolute competentie). Bij bevoegdheid van een der beide hooggerechten *ratione materiae* werd dan *ratione personarum* beoordeeld welk van de beide hooggerechten „kennisse ende judicature” droeg van de zaak (relatieve competentie). Wat de absolute competentie betreft werden in de recessen van 1665 en 1684 slechts summie criteria genoemd. In strafrechtelijke zaken werden „alle delicten, misbruijken ende criminele saecken . . . ter kennisse ende judicature” opgedragen aan de hooggerechten, met uitzondering van het crimen majestatis laesae divinae et humanae¹²⁷. Voor de bevoegdheid in civielrechtelijke aangelegenheden werd hoofdzakelijk

¹²⁴ Over de taak der hoogschouten: Cap. VII (Rec. der recessen, 43-47); Crahay, Coutumes, LXXXI-LXXXV; Suringar, Bijdrage, 206.

¹²⁵ Cap. IX, art. 1 (Rec. der recessen, 51).

¹²⁶ Cap. XVI, artt. 3-11 (Rec. der recessen, 75-77); Suringar, Bijdrage, 211.

¹²⁷ Cap. IX, art. 3 vlg. (Rec. der recessen, 52-53).

verwezen naar het bepaalde in de „Slichtinge” van 1560¹²⁸. In contentieuze zaken oordeelden de hooggerechten over vorderingen betreffende het huwelijkse voorwaarden en kwesties van erfopvolging; verder over vorderingen betreffende gronden en erven, erfdienstbaarheden, grensscheidingen, afsluitingen en over uit het eigendomsrecht van onroerende goederen voortspuitende vorderingen; voorts over betwiste renten en cijzen, over vorderingen uit contracten aangaande onroerende goederen en onroerende en roerende goederen gezamenlijk, over vorderingen uit verbintenissen, totstandgekomen ten overstaan van een der hooggerechten, over zoenpenningen voortkomend uit veroordelingen op grond van hoge jurisdictiegeschillen, over hypothecaire acties enz¹²⁹. Daarnaast was aan de hooggerechten voluntaire rechtspraak opgedragen. De schepenen waren „oppermomboirs” over „de onbejaerde kinderen . . . meerderjarige sotten ende simpele personen” en oefenden in die hoedanigheid toezicht uit over benoemde voogden¹³⁰. „Interventie” van de hooggerechten was verder verplicht bij het treffen van eenkindschapsregelingen. De hooggerechten oordeelden over „dienstigheid of ondienstigheid van conventies”, die een gelijke erfrechtelijke behandeling beoogden te creëren voor „de kinderen van den eerste ende tweede bedde”¹³¹. Levering van onroerende goederen en vestiging, overdracht of tenietdoening van zakelijke rechten op onroerende goederen moest plaats vinden ten overstaan van twee of meer schepenen en ook beschikkingen met betrekking tot onroerende goederen gemaakt bij testament, huwelijkse voorwaarden of scheiding en deling dienden alvorens effect te hebben tegenover derden „ten registre van de Hooge Gerechten [te] zijn geïnsinueert”¹³².

Criterium ter zake van de competentie *ratione personarum* (relatieve competentie) was, als vanouds, de Luikse dan wel de Brabantse nationaliteit¹³³. Luiks waren de binnen de stad uit Luikse moeders geboren en degenen, die buiten de stad geboren waren in een der territoiren waarover de Luikse bisschop of een zijner vazallen vóór het tractaat van 1579 de temporele jurisdictie uitoefenden. Brabants waren daarentegen de binnen de stad uit Brabantse moeders geboren en degenen, die buiten

¹²⁸ Rec. der recessen, 229-234.

¹²⁹ Een overzicht van zaken, die behoorden tot de competentie der hooggerechten bij Flament, Rechtsbedeeling, 16. Zie ook: Suringar, Bijdrage, 208; Crahay, Coutumes, LXXXII.

¹³⁰ Cap. X: „Van de Momboirschap ofte Vooghdije” (Rec. der recessen, 57-60); vgl. Suringar, Bijdrage, 210.

¹³¹ Over contracten van eenkindschap; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 79-80; zie hierina: hoofdstuk IV, 187-189.

¹³² Meer uitvoerig hierover: Hoofdstuk IV, 215-217.

¹³³ Vgl. Flament, Rechtsbedeeling, 15.

de stad geboren waren in andere „rijcken oft staten” dan die vóór 1579 onder de temporele jurisdictie van de bisschop of een zijner vazallen vielen¹³⁴. De in het tractaat van 29 oktober 1579 getroffen regeling bleef dus na 1632 ongewijzigd van kracht¹³⁵. Voor het geval meer personen betrokken waren bij een procedure en zij van nativiteit verschilden werd de zaak behandeld „coram utroque collegio, gelijk van oudts gebruijckelijck”¹³⁶.

Voor het verkrijgen van rechtsingang, de procesgang, de vonniswijzing en executie wordt hier verwezen naar de capittels XXI tot en met XXIV van de recessen van 1665¹³⁷.

„In materie van appellatiën” bekrachtigden de recessen van 1665 de „Forme van appellatie” van 1545¹³⁸. Hoger beroep van vonnissen, in civilibus gewezen door het Luiks hooggerecht, kon plaatsvinden op de beide Luikse commissarissen-deciseurs en van civiele vonnissen gewezen door het Brabants hooggerecht op de beide Brabantse commissarissen-deciseurs¹³⁹. Van vonnissen uitgesproken „coram utroque collegio” was hoger beroep mogelijk op de vier commissarissen-deciseurs gezamenlijk.

Bijgestaan door de respectieve griffiers van de hooggerechten be-reidden de onderscheiden commissarissen-instructeurs de vonniswijzing in hoger beroep voor¹⁴⁰. De zaak moest bij de commissarissen-deciseurs aanhangig gemaakt worden na de tiende en vóór de twintigste dag na het vonnis in eerste aanleg. Geen hoger beroep was mogelijk van interlocutoire vonnissen of van „condemnatie ten principalen” tot betaling van een bedrag, waarvan de waarde de som van zestien goudguldens niet te boven ging.

Door het instellen van hoger beroep werd de executie van het gewezen vonnis opgeschort, tenzij het vonnis ten voordele was van „de heeren ende princen oft haere officiers . . . ofte tot profijte van der stadt”. In deze laatste gevallen werd de executieopbrengst in handen van de betreffende schout gesteld totdat de zaak in hoger beroep was beslist.

Bij de vonniswijzing in hoger beroep dienden de commissarissen-deciseurs te „observeren, houden en volgen die privilegiën, costuijmen van Rijcxrechten, ende alsoo dat men binnen de voorsz. stadt altijd

¹³⁴ Cap. II, artt. 2-3 (Rec. der recessen, 13-14).

¹³⁵ Vgl. Suringar, Bijdrage, 101-102.

¹³⁶ Cap. IX, art. 15 (Rec. der recessen, 56).

¹³⁷ Vgl. Rec. der recessen, 87-105.

¹³⁸ Cap. XXV, art. 1 (Rec. der recessen, 105).

¹³⁹ Vgl. Rec. der recessen, 208.

¹⁴⁰ Vgl. Flament, Rechtsbedeeling, 17.

geuseerd heeft”¹⁴¹. Van vonnissen door de hooggerechten in criminalibus gewezen was geen hoger beroep mogelijk. De regel „confessus non appellat” zal daaraan niet vreemd geweest zijn¹⁴².

2. *Het indivies laaggerecht.*

In het indivies laaggerecht hadden de twee burgemeesters en de acht gezworen raden — van elk van beide zijden vier — zitting. Zij werden bijgestaan door één Luikse en één Brabantse secretaris. Naast de bestuurlijke taak in de raad vervulden burgemeesters en gezworen raden een rechterlijke functie. In het laaggerecht hadden de beide burgemeesters „de manisse en eerste stemme”; zij waren derhalve zowel rechter in de oude als in de moderne zin. Zij verzamelden de stemmen en concludeerden¹⁴³. Zij droegen zorg voor de executie van de gewezen sententies en hadden het recht „delinquanten ende criminele personen”, mits op heterdaad betrapt, te arresteren om hen daarna over te leveren aan de competente hoogschout¹⁴⁴.

Onder leiding van en samen met de burgemeesters spraken de acht gezworen raden recht op dinsdagmorgen¹⁴⁵. Afwezigheid zonder kennisgeving werd met een boete bestraft. De burgemeesters dienden ervoor te zorgen, „dat het meerder getal der geswoorens altijd aan de handt zij”¹⁴⁶. Geen vonnis mocht gewezen worden indien niet tenminste drie gezworen raden van iedere zijde aan de terechtzitting deelnamen¹⁴⁷.

Burgemeesters en gezworen raden benoemden uit hun midden, telkens na de vernieuwing van de stedelijke magistraat, twee „meskeurmeesters” en twee „forfaictmeesters”¹⁴⁸. Door Crahay werden zij aangeduid als „juges d’instruction chargés de rechercher et d’instruire”, en wel de „meskeurmeesters” ten aanzien van delicten waarbij „wapenen ofte gewere” gebruikt waren, voorzover althans daarin „geene hoogte” was gelegen, en de „forfaictmeesters” inzake beledigingen, godslasteringen, bedreigingen, vuist- en stokslagen¹⁴⁹.

Terwijl in de late middeleeuwen aan het laaggerecht een zekere jurisdictie was toegekend in strafzaken van niet-lijfstraffelijke aard,

¹⁴¹ Rec. der recessen, 209-211.

¹⁴² Zie: Crahay, Coutumes, XCI. Vgl. Fockema Andreae, Staat, 135.

¹⁴³ Cap. VIII, art. 3 (Rec. der recessen, 48); Crahay, Coutumes, LXXXIX.

¹⁴⁴ Cap. VIII, artt. 5-7 (Rec. der recessen, 48-49).

¹⁴⁵ Cap. XI, art. 1 (Rec. der recessen, 60); Doppler, De secretarissen, 311.

¹⁴⁶ Cap. XI, art. 3 (Rec. der recessen, 61); Crahay, Coutumes, LXXXIX.

¹⁴⁷ Cap. XI, art. 4 (Rec. der recessen, 61); voor andere voorschriften zie: Cap. XI, de artt. 5-13; Suringar, Bijdrage, 212; Crahay, Coutumes, LXXXIX-XL.

¹⁴⁸ Cap. XI, art. 14 (Rec. der recessen, 64).

¹⁴⁹ Cap. XI, artt. 15-17 (Rec. der recessen, 64).

welke rechtsmacht door de „Slichtinge” van 1560 nog enigermate werd uitgebreid, zoals althans Crahay en Ruys de Beerenbrouck oordeelden, werd door het akkoord van 1580 aan het laaggerecht iedere competentie met betrekking tot „lichtere” strafzaken ontnomen¹⁵⁰. Met Crahay kan worden aangenomen, dat na 1632 een dergelijke jurisdictie niet opnieuw is toegekend aan het laaggerecht. Weliswaar bevat artikel 2 van capittel XI der recessen van 1665 met betrekking tot de competentie van het laaggerecht een verwijzing naar de „Slichtinge” van 1560, doch aannemelijk is dat het betreffend artikel uitsluitend doelt op de competentie in civilibus¹⁵¹. Alleen de zgn. „civile delicten”, ten aanzien waarvan „inquisitie” (vooronderzoek) plaatsvond door meskeur- en forfaictmeesters, konden door burgemeesters en gezworen raden worden afgedaan, wanneer die delicten tenminste door de raad ter correctie aan burgemeesters en gezworen raden werden overgelaten. Artikel 16 van capittel III der recessen van 1665 bepaalde immers, dat ook „de Eersaeme Raedt . . . het civile delict . . . straffen ende corrigeren” kon „gelijk alle forfaicten, mitsgaeders keuren ende mesusen aldaer gepunneert worden”¹⁵². Afdoening van deze delicten, hetzij door de raad hetzij door burgemeesters en gezworen raden, betrof echter — naar het oordeel van Crahay — meer een bestuurlijke dan een rechterlijke zaak¹⁵³.

Artikel 2 van capittel XI der recessen van 1665 verklaarde het individies laaggerecht in civilibus competent ten aanzien van „alle personele civile saecken” en noemde als zodanig procedures terzake van „koopmanschappen ende verkooping, verhuijringen ende diergelijke conventie ende contracten van partijen”¹⁵⁴. Hetzelfde artikel verklaarde het laaggerecht bevoegd kennis te nemen van vorderingen met betrekking tot vervallen, doch niet betwiste, renten, roerende goederen, gerede gelden, „injuriën civilijck geintenteert . . . ende generalijck van soodanige saecken, die bij de „Slichtinge” van 1560 ende het gevolgde gebruik aen den Lagen Gerechte zijn toegevoeght”. Verwezen werd dus naar het gebruik en naar de „Slichtinge” van 1560, waarin was bepaald, dat het laaggerecht, behalve in de hiervóór genoemde gevallen, ook competent was als het onderwerp van geschil betrekking had op

¹⁵⁰ Vgl. hiervóór p. 19.

¹⁵¹ Vgl. Crahay, Coutumes, LXXXVII; anders: Suringar, (Bijdrage 213) en Flament (Rechtsbedeeling, 20 ad 14 en nt. 1), die oordeelden, dat na 1632 het laaggerecht weer een zekere competentie had in strafzaken, voorzover het zaken van lage jurisdictie betrof.

¹⁵² Cap. III, artt. 15-17 (Rec. der recessen, 24-25).

¹⁵³ Crahay, Coutumes, LXXXVII-LXXXIX.

¹⁵⁴ Cap. IX, art. 2 (Rec. der recessen, 60) en art. VII van de „Slichtinge” van 1560 (Rec. der recessen, 229).

legaten of bijzondere giften van roerende goederen en geldsommen, op vorderingen of schulden van erfgenamen met betrekking tot roerende goederen, op vorderingen tot scheiding en deling van roerende goederen behorend tot een nalatenschap, op betalingen van pachten, cijnzen, tienden, enz¹⁵⁵.

Wanneer ingevolge deze geschetste criteria *ratione materiae* het laaggerecht tot kennisneming en afdoening competent was strekte zich de bevoegdheid van het gerecht uit over allen te Maastricht, ongeacht de nativiteit. Burgemeesters en gezworen raden oordeelden gezamenlijk over „Luikenaren” en „Brabanders”.

In het laatste deel van artikel 2 van capittel XI der recessen van 1665 werd, evenals in het slot van de „Slichtinge” van 1560, opgemerkt dat het de beide hooggerechten en het laaggerecht verboden was te twisten over competentieconflicten. De stadsheren beslisten zelf over bevoegdheidskwesties tussen de hooggerechten enerzijds en het indivies laaggerecht anderzijds.

Uit de artikelen 5 tot en met 8 van capittel XI en het bepaalde in capittel XXV („in materie van appellatiën”) der recessen van 1665 blijkt, dat van de vonnissen, gewezen door het indivies laaggerecht, in hoger beroep gegaan kon worden op de gezamenlijke commissarissen-deciseurs. Vóór 1656 vond de instructie van appèlzaken plaats door de beide burgemeesters, daarna door de commissarissen-instructeurs¹⁵⁶. In zaken van strafrechtelijke aard bezat het laaggerecht na 1580, zoals hiervóór betoogd, geen rechtsmacht meer¹⁵⁷.

„Civile delicten” werden, als gezegd, in eerste instantie afgedaan hetzij door burgemeesters en gezworenen, hetzij door de raad. Voor het geval een zodanig delict berecht was door de raad kon tegen de uitspraak weliswaar geen hoger beroep worden ingesteld, maar was het wel mogelijk dat dienaangaande binnen tien dagen „nae de pronuntiatie van de sententie” werd „gequerelleert voor de heeren commissarissen-deciseurs”, aldus artikel 9 van capittel XXV der recessen van 1665. Men zou kunnen spreken van een soort administratief beroep¹⁵⁸.

Hoger beroep in eigenlijke zin was uitsluitend mogelijk van door het laaggerecht gewezen vonnissen in *civilibus*. Betrof het vonnis in eerste aanleg een veroordeling op grond van „injurien, civiliter geïntenteert” dan stond hoger beroep open op de gezamenlijke commissarissen-de-

¹⁵⁵ Vgl. de artt. I, II, IV, VII en VIII van de „Slichtinge” van 1560 (Rec. der recessen, 226-230); zie ook: Flament, *Rechtsbedeeling*, 19-20; Doppler, *De secretarissen*, 310-311; Suringar, *Bijdrage*, 211-212; Crahay, *Coutumes*, LXXXVI; Bachiene, *Beschrijving*, 931.

¹⁵⁶ Vgl. Flament, *Korte inhoud*, 99.

¹⁵⁷ Zie hiervóór p. 35.

¹⁵⁸ Cap. XXV, art. 9 (Rec. der recessen, 107).

ciseurs. Appèl was overigens uitsluitend mogelijk van zaken waarvan de waarde een som van zestien goudguldens te boven ging¹⁵⁹.

Slotopmerking.

De inrichting van de stedelijke magistraat te Maastricht bleef aldus tot de omwenteling van 1794 van kracht¹⁶⁰.

Gedurende een tweetal perioden van Franse bezetting nl. van 1 juli 1673 tot 10 augustus 1678 en van 7 mei 1748 tot 3 februari 1749 werden de rechten van de Staten-Generaal uitgeoefend door de Franse koning¹⁶¹. De tweeherigheid met de bisschop van Luik bleef echter bestaan.

„De moeizaam bereikte evenwichtstoestand was voor wijziging of zelfs ontwikkeling niet wel vatbaar”. Zo oordeelde althans Fockema Andreae over de publiekrechtelijke structuur te Maastricht in die tijd¹⁶².

¹⁵⁹ Vgl. Cap. XI, artt. 5-8 (Rec. der recessen, 61-62) en Cap. XXV, art. 6 (Rec. der recessen, 107).

¹⁶⁰ Voor een schematisch overzicht van de inrichting van bestuur en rechtspraak in de periode 1632-1794: bijlage VIII.

¹⁶¹ Inzake de bezetting 1673-1678: Wouters, *Intermezzo*. Daar wordt ter sprake gebracht een in die tijd te Maastricht opgericht appèlhof, hetwelk de functies van de Raad van Brabant te Brussel en te 's-Gravenhage zou hebben overgenomen. Het is de vraag of dit appèlhof van betekenis is geweest voor vonnissen, die door de Maastrichtse gerechten in eerste aanleg werden gewezen. Bij gebrek aan archieven is nauwelijks iets bekend omtrent dit appèlhof; vgl. Alberts, *Limburg*, II, 34-35.

¹⁶² Fockema Andreae, *Staat*, 78.

Het middeleeuws notariaat te Maastricht

Inleiding.

De oudste gegevens met betrekking tot notarissen die te Maastricht praktizeerden dateren uit de late middeleeuwen en bevinden zich in de archieven der beide Maastrichtse kapittels. Voor de onderhavige studie zijn die archieven, die slechts gedeeltelijk zijn geïnventariseerd, niet uitputtend onderzocht, zodat het beeld inzake het middeleeuwse Maastrichtse notariaat, zoals dit in het onderhavige hoofdstuk wordt geschetst, niet anders dan fragmentarisch en incompleet kan zijn. Aan de hand van een eerste kennismaking met de bronnen wordt getracht van het middeleeuwse notariaat te Maastricht een globale impressie te geven, die als een inleiding beschouwd moet worden op het meer uitvoerige betoog in de volgende hoofdstukken over de inrichting en praktijk van het Maastrichtse notariaat gedurende de 16de-18de eeuw.

Allereerst wordt iets meegedeeld over de opkomst en eerste ontwikkeling van het notariaat in de costumiere rechtsgebieden, waarbij — steunend op uiteenzettingen van diverse auteurs — wordt ingegaan op de opkomst en verspreiding van het notariaat in Frankrijk, in het Heilige Roomse Rijk en in de „Nederlandse” gewesten.

In het volgend onderdeel wordt daarna een globale schets gegeven van de inrichting van het middeleeuws notariaat te Maastricht, dat zich met name geconcentreerd heeft rond de kapittels van St.-Servaas en Onze Lieve Vrouw.

Tenslotte volgen dan enkele aantekeningen bij de vorm en de inhoud der middeleeuwse notariële akten te Maastricht. Zowel ten aanzien van de diplomatische aspecten als de materieelrechtelijke inhoud der instrumenten wordt volstaan met een beknopte samenvatting van de hoofdzaken.

1. IETS OVER DE OPKOMST EN EERSTE ONTWIKKELING VAN HET NOTARIAAT IN DE COSTUMIERE RECHTSGEBIEDEN.

origine van het notariaat in Noord-Italië en Frankrijk — vestiging in het noordwestelijk deel van het Heilige Roomse Rijk — opkomst en verbreiding in de „Nederlandse” gewesten.

A. ORIGINE VAN HET NOTARIAAT IN NOORD-ITALIË EN FRANKRIJK.

Bekend is, dat de oorsprong van het Westeuropese notariaat gezocht moet worden in het Lombardische Italië, waar gedurende de vroege middeleeuwen het Romeinse tabellionaat zich op beperkte schaal had weten te handhaven. Door het diplomatisch onderzoek van De Boüard werd aangetoond hoe daar, langs de weg van gevoerde schijnprocessen en gerechtelijke bekentenissen, vóór het midden van de elfde eeuw, een scheiding tot stand kwam tussen de contentieuze en volontaire jurisdictie, waarbij deze laatste in handen geraakte van een „notarius et iudex”¹. De door hem opgemaakte akte was een „instrumentum publicum” en werd als authentiek en onweerlegbaar beschouwd². Uit de gerechten traden openbare notarissen naar voren, die aanvankelijk door keizer en paus, doch later krachtens delegatie door paltsgraven, bisschoppen en stadsbesturen benoemd werden³.

Reeds door Oesterley werd uitvoerig ingegaan op de factoren, die dit „nieuwe” notariaat begunstigen⁴. Het onderwijs in de „ars notariatus” aan de Noorditaliaanse universiteiten en de groeiende economische betrekkingen tussen de Zuideuropse handelssteden werkten, vanaf het

¹ Vgl. De Boüard, Manuel, II, 153 vlg.; over „proces simulés” en „recognitio in iure”: dezelfde, Manuel, II, 166-168. Zie ook: Oesterley, Das Deutsche Not., I, 67, vlg.; Bresslau, Handbuch, I, 352 vlg. en 588 vlg.; Redlich, Die Privaturkunden, 18-21; Koechling, Untersuchungen, 1-2; Ketner, Vestiging, 83-85; Gilissen, Introduction, 369.

² Vgl. De Boüard, Manuel, II, 170-174; Bockemühl, Gedanken, 480. Trusen betoogt: „Es ist nicht unwesentlich darauf hinzuweisen, dass weder die langobardische carta noch die mittelalterliche Tabellionatsurkunde zunächst die römisch-rechtliche Bedeutung eines instrumentum publicum besaßen. Diesen allgemein verbindlichen Wert erhielt die italienische Notariatsurkunde . . . in der Praxis zuerst bei den geistlichen Gerichten”. (Anfänge, 70). Vgl. ook: Burmeister, die opmerkt: „Die Glossatorschule . . . rechnete die Notariatsurkunde von Anfang an unter die instrumenta publica, obwohl die römische Tabellionatsurkunde keinen öffentlichen Glauben besass” (Anfänge, 77).

³ Vgl. Bresslau, Handbuch, I, 625 vlg. en de daar genoemde voorbeelden van notarisbenoemingen; zie ook: Graber, Hist. Not. . . Neuchâtel, 17.

⁴ Oesterley, Das Deutsche Not., I, 90 vlg.

einde van de twaalfde eeuw, uitermate gunstig op de verbreiding van de vernieuwde notariële praktijk, die spoedig ook doordrong in de „pays du droit écrit”⁵. In het gebied ten oosten van de Rhône waren, vanaf het midden van de twaalfde eeuw, notarissen werkzaam, die hun benoeming ontvingen van keizer, paus, stedelijke overheden en van andere wereldlijke en kerkelijke gezagsdragers (*notaires impériaux, apostoliques, communaux, seigneuriaux, épiscopaux*)⁶. Nadat op het einde van de dertiende eeuw „les provinces du Midi” verenigd waren onder de kroon van de Franse koningen bleek, dat hun sterk centraliserend streven niet in staat was de in het zuiden gegroeide notariële praktijk te beknotten. Een poging van Philips de Schone om akten eerst als authentiek te doen erkennen wanneer zij met een of meer zegels waren bekrachtigd — zoals in de „pays du droit coutumier” gebruikelijk — mislukte⁷. Wel moest in het zuiden aanvaard worden, dat de koning eigen notarissen („*notaires royaux*”) benoemde naast degenen die werden aangesteld door keizer, paus en feodale heren. Aanstelling van zulke „*notaires royaux*” in de „pays du droit coutumier” leidde daarentegen slechts moeizaam tot aanvaarding van het koninklijk notariaat in deze streken, want dit was in het noorden — zo betoogde Giry — „en contradiction avec les habitudes de ces contrées”⁸. *Conditio sine qua non* voor de authenticiteit der akten in de „pays du droit coutumier” was immers de bezegeling⁹, die aanvankelijk plaatsvond door hoge wereldlijke en kerkelijke dignitarissen en vanaf het begin van de dertiende eeuw ook door kapittels, abdijen, wereldlijke en kerkelijke gerechten, aanzienlijke wereldlijke of geestelijke personen en soms zelfs door burgers¹⁰.

⁵ Zie over de hernieuwde bestudering van het Romeinse en kanonieke recht: Hermesdorf, Schets, 293 vlg.; Feenstra, Rom. recht en Eur. rechtsw., 105 vlg.; over de „ars notaria” (notariële handboeken en andere bronnen): Hermesdorf, Het Middeleeuwsch notariaat, in: WPNR., nr. 3793 vlg., en de daar genoemde literatuur. Vgl. ook Treub, Enkele bladzijden, in: WPNR., nrs. 1120-1130; Pitlo, De gesch.v.h.not., in: Notariswet, 8-17; dezelfde, De ars notariatus, in: WPNR., nrs. 3680 en 3681; Redlich, Die Privaturkunden, 209-224; Giry, Manuel, 824 vlg.

⁶ Giry, Manuel, 826-827; Aubenas, Etude . . . not.provençale, 37-38; Mangisch, De la situation . . . not. en Valais, 113 vlg.; De Bouard, Manuel, II, 189-190; Graber, Hist. Not. . . Neuchatel, 18-20.

⁷ Vgl. Giry, Manuel, 827; Graber, Hist. Not. . . Neuchatel, 16. Zie inzake de afgrenzingen tussen de „pays du droit écrit” en de „pays du droit coutumier”: Gerbenzon-Algra, Voortgangh, 47 en 162-163; Gilissen, Introduction, 223 en de kaarten aldaar, 165 en 241.

⁸ Giry, Manuel, 828.

⁹ Giry betoogde: „Les notaires du nord ne furent que les auxiliaires des juridictions ecclésiastiques et laïques, aux sceaux desquelles ils durent toujours avoir recours pour conférer l'authenticité aux actes qu'ils dressaient” (Manuel, 833).

¹⁰ Vgl. De Bouard, Manuel, II, 352, 355-365; Giry, Manuel, 636 vlg.; Redlich, Die Privaturkunden, 104-121; Graber, Hist. Not. . . Neuchatel, 25-28.

Wel waren vanaf het begin van de dertiende eeuw in de Franse costumiere gebieden veelvuldig notarii werkzaam, zoals door Fournier werd aangetoond, die in dienst stonden van de officialen, die krachtens bisschoppelijk mandaat zorg droegen voor de geestelijke rechtspraak¹¹. De aanstelling van deze notarissen berustte, aldus Fournier¹², op canon 38 van het vierde Lateraans concilie (1215), waardoor bij iedere rechtszitting de aanwezigheid verplicht werd gesteld van een „publica persona” of van twee betrouwbare getuigen, die belast werden met het opmaken van de processtukken¹³. Doch de „notarii curiae” bezaten geen eigen bevoegdheid, maar een afgeleide. De door hen vervaardigde akten moesten bovendien bezegeld worden alvorens zij „fides publica” genoten¹⁴.

In de tweede helft van de dertiende eeuw bewerkten de Franse koningen in de „pays du droit coutumier” een organieke scheiding tussen de contentieuze en de vrijwillige rechtspraak¹⁵, hetgeen nieuwe mogelijkheden opende voor het ontstaan van een „notariat laïque”¹⁶, waarvoor door Lodewijk IX (1269) en Philips de Schone (1304) wettelijke regels werden opgesteld, die in hoofdzaak de grondslag zijn gebleven voor het notariaat in Frankrijk gedurende de late middeleeuwen en de tijd daarna¹⁷.

B. VESTIGING IN HET NOORDWESTELIJKE DEEL VAN HET HEILIGE ROOMSE RIJK.

Door Oesterley werd gewezen op het belang van infiltratie van kanoniek en Romeins recht voor de vestiging van het notariaat in het noordwestelijk deel van het Heilige Roomse Rijk. „Dieselben Gründe”, zo betoogde hij, „welche dem römischen und kanonischen Rechte in Deutschland mit geschichtlicher Notwendigkeit eine allgemeine Auf-

¹¹ Fournier, *Les officialités*, 41-57; zie ook: Giry, *Manuel*, 837-841; De Bouard, *Manuel*, II, 248-249; Graber, *Hist. Not. . . Neuchatel*, 29-32.

¹² Fournier, *Les officialités*, 44, 48.

¹³ Tekst bij: Hefele-Leclercq, *Histoire des concils*, T.V., Paris, 1913, 1363-1364, canon 38: „Quoniam . . . statuimus ut tam in ordinario iudicio quam extra ordinario, iudex semper adhibeat aut publicam (si potest habere) personam aut duos viros idoneos qui fideliter universa iudicii acta conscribant”.

¹⁴ Vgl. Graber, *Hist. Not. . . Neuchatel*, 29-32.

¹⁵ Vgl. Brissaud, *Manuel*, 904-906; zie ook Oesterley, *Das Deutsche Not.*, II, 43-54; Treub, *Het not. in Frankrijk vóór de Revolutie*, 395 vlg.

¹⁶ Zie inzake dit „notariat laïque”: Graber, *Hist. Not. . . Neuchatel*, 32-34.

¹⁷ Vgl. Treub, *Het not. in Frankrijk vóór de Revolutie*, 395, vlg.

nahme verschafften, verschafften sie auch dem Notariate”¹⁸. Uit latere studies blijkt, dat de eerste notarissen ten noorden van de Alpen hoofdzakelijk werkzaam waren in kerkelijke rechtskringen, hetgeen verband hield met de groeiende invloed van het kanonieke recht¹⁹. Op „Duitse” bodem werden de eerste notariële akten vervaardigd door Italiaanse kanonisten in de eerste helft van de dertiende eeuw. Zimmermann acht het waarschijnlijk, dat zij invloed hebben uitgeoefend op de ontwikkeling van het inheems „Duitse” notariaat, hetwelk het eerst werd aangetroffen in Tirol (eerste helft 13de eeuw), Würzburg (1236), Keulen (1279) en Koblenz (1288) en vanaf het einde van de dertiende eeuw in vele andere steden van het Heilige Roomse Rijk²⁰.

Terwijl Oesterley deze eerste vestiging van notarissen in het Heilige Roomse Rijk ten noorden van de Alpen als een gevolg beschouwde van receptie van Romeins recht in de dertiende eeuw bleek uit latere onderzoeken, dat „das Notariat seinerseits zugleich eine der stärcksten Brücken gewesen ist, über die das fremde Recht Eingang in Deutschland finden konnte”, zoals Conrad betoogt²¹. Het recipiëren van het Italiaanse notariaat was derhalve niet alleen een gevolg van het binnendringen van vreemd recht in germaansrechtelijke gebieden, doch anderzijds bevorderde het ook de receptie van vreemd recht.

De notariële bevoegdheid werd aanvankelijk ontleend aan een benoeming tot „notarius publicus” door paus (apostolica auctoritate publicus notarius) of keizer (imperiali auctoritate publicus notarius) of door beiden (apostolica et imperiali auctoritate publicus notarius)²². Oesterley stelde, dat een benoeming door de paus impliceerde, dat de

¹⁸ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, II, 19. Trusen betoogt: „Es steht heute durch die vorliegenden lokalen Untersuchungen eindeutig fest, dass die Rezeption des Kanonischen Rechts und die damit verbundene Einrichtung der gelehrten geistlichen Gerichte in Deutschland auch die Einführung des öffentlichen Notariats mitsichbrachten” (Anfänge, 75).

¹⁹ Vgl. Koechling, *Untersuchungen*, 4; Trusen, *Anfänge*, 70-71; Burmeister, *Anfänge*, 78; Elsener, *Notare*, 7 en 13-14. Wolf betoogt: „Nach allgemeiner Auffassung hängt die Ausbreitung des öffentlichen Notariats mit der Ausbildung der geistlichen Gerichtsbarkeit, insbesondere des Offizials, seit dem Ende des 12. Jahrhunderts zusammen” (Das öffentliche Notariat, 506).

²⁰ Zimmermann, *Niederschlag*, 56. Met betrekking tot het middeleeuwse notariaat in het Heilige Roomse Rijk vgl. de door Wolf genoemde literatuur (Das öffentliche Notariat, 511-512). Voor een recent overzicht van de Duitse literatuur in dezen zie ook: Schuler, *Geschichte*, 11-20.

²¹ Conrad, *Grundlagen*, 3. Door Schuler wordt uitvoerig ingegaan op de „Rezeption und Entwicklung des öffentlichen Notariats in Deutschland” (Geschichte, 26-85).

²² Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 416-425; Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 12-19; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 30 vlg.; Querling, *Die Entwicklung*, 41 vlg.; Redlich, *Die Privaturkunden*, 228-229; Trusen, *Anfänge*, 84.

betreffende notaris vermoedelijk uitsluitend in kerkelijke zaken tot instrumenteren bevoegd was en dat een keizerlijke benoeming louter een notariële bevoegdheid in wereldlijke zaken inhield. Hij meende zo een verklaring gevonden te hebben voor het feit, dat sommige notarissen zowel door paus als door keizer tot notaris gecreëerd waren; de aldus benoemden zouden dan zowel in kerkelijke als in wereldlijke zaken bevoegd zijn geweest²³. Deze visie werd later bestreden door Luschek, Gerber en Querling, uit wier onderzoekingen blijkt, dat een pauselijke of keizerlijke benoeming irrelevant was voor de competentiebepaling in kerkelijke of wereldlijke aangelegenheden²⁴. Trusen oordeelt dan ook: „Die Vermutungen Oesterleys . . . lassen sich heute nicht mehr halten. Die Rechtskraft der Notariatsinstrumente war in allen Fällen gleich”²⁵.

In de veertiende en vijftiende eeuw werd de benoemingsbevoegdheid veelvuldig gedelegeerd door de paus aan aartsbisschoppen, bisschoppen en apostolische protonotarii en door de keizer aan hofpaltsgraven en andere wereldlijke en kerkelijke gezagsdragers²⁶. Deze steeds verdergaande delegatie en het ontbreken van wettelijke regels met betrekking tot het notariaat leidde ertoe, dat tegen het einde van de middeleeuwen personen tot notaris benoemd werden, die onvoldoende gevormd waren in de „ars notariatus”, hetgeen verval ten gevolge had, aldus Conrad²⁷.

Aannemelijk lijkt, dat in de wereldlijke rechtskringen in „Duitsland” het notariaat slechts van geringe betekenis is geweest gedurende de middeleeuwen. Koehling betoogde: „Abseits der Kirche war es zur Bedeutungslosigkeit verurteilt”²⁸. Oorzaak van deze onbeduidende rol was het feit, „dass die Siegelmässigkeit und die auf ihr beruhende Beurkundungsform der Siegelkunde in Deutschland seit dem 13. Jahrhundert zur Regel wurde, also ehe die Institution des Notariats sich voll entwickeln konnte”, aldus Zimmermann²⁹.

²³ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 466.

²⁴ Vgl. Luschek, *Notariatsurkunde*, 15; Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 12; Querling, *Die Entwicklung*, 42.

²⁵ Trusen, *Anfänge*, 84.

²⁶ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 425-439; Redlich, *Die Privaturkunden*, 228-229; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 30 vlg.; Querling, *Die Entwicklung*, 42-46; Carlen, *Notariatsrecht der Schweiz*, 10 vlg.; dezelfde, *Hofpalzgraben und Notare*, 91 vlg.; Bader, *Klerikernotare*, 8 vlg.; Elsener, *Notare*, 25 en 51.

²⁷ Conrad, *Grundlagen*, 4.

²⁸ Koehling, *Untersuchungen*, 37.

²⁹ Zimmermann, *Niederschlag*, 56; Mitteis-Lieberich, *D.R.*, Kap. 34, VI, 2, 131.

Door mevrouw Pieyns-Rigo is geschreven over de opkomst van het notariaat in het bisdom Luik³⁰. De schrijfster maakt een tweedeling en onderscheidt: „les notaires d'officialité” en „les notaires publics au service de l'officialité”. Over „les notaires d'officialité”, die te Luik voor het eerst verschenen rond het midden van de dertiende eeuw, wordt opgemerkt, dat zij schrijvers waren, die griffierswerkzaamheden verrichtten. Hun voornaamste taak bestond uit het kopiëren, redigeren en registreren van akten in het bureau van de officiaal; klerken derhalve in dienst van de officiaal³¹. In de tweede helft van de dertiende eeuw groeide hun bevoegdheid en verwierven zij een zekere zelfstandigheid. Zij maakten weliswaar akten in naam van de officiaal, doch de partijen compareerden voor de notarissen persoonlijk. Dikwijls instrumenteerden zij ook buiten de officialaatsresidentie³².

In de eerste helft van de veertiende eeuw ging de Luikse officiaal in steeds toenemende mate een beroep doen op openbare notarissen, die niet tot hem in dienstbetrekking stonden, doch die als zelfstandige publieke notarissen, vanaf circa 1275, de notariële bevoegdheid uitoefenden te Luik. Gevolg hiervan was, dat omstreeks 1320 „Les notaires d'officialité” grotendeels verdrongen waren door „les notaires publics”³³.

De openbare notarissen ontvingen merendeels hun benoeming van de keizer zoals blijkt uit de door schrijfster gepubliceerde „liste des notaires publics”³⁴. Slechts enkelen werden benoemd door de paus alleen of door paus én keizer. Allen vervaardigden zij akten voor de officiaal, maar daarnaast ook voor de bisschop, voor kapittels, voor wereldlijke en kerkelijke gerechten en voor particulieren. De meeste hunner waren te Luik gevestigd, doch van daaruit voerden zij ook elders in het bisdom opdrachten uit³⁵.

Aangaande het oudste notariaat in de Zuidelijke Nederlanden is verder van gewicht een bijdrage uit 1923 van Nélis over: „Les origines du notariat public en Belgique (1269-1320)”³⁶. De auteur wees op het

³⁰ Zie bibliografie onder Pieyns-Rigo, P.

³¹ Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 303-304; dezelfde, *La juridiction épiscopale*, 193-194.

³² Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 303-304.

³³ Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 310; dezelfde, *La juridiction épiscopale*, 194 vlg.

³⁴ Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 327-332.

³⁵ Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 313-314.

³⁶ Nélis, in *RBPH.*, 2 (1923), 267-277. Nauw verband met ons onderwerp houdt een andere studie van deze auteur: „Les doyens de chrétienté”, in *RBPH.*, 3 (1924), 59-73, 251-278; 509-528; 821-840. Zie ook de studies van J. Balon en J. Yernaux in de bibliografie; Gilissen, *Introduction*, 369.

belang van de officialaten voor het ontstaan van het oudste openbare notariaat in de Zuidnederlandse gewesten³⁷. Daarnaast beschouwde hij het feit, dat in de tweede helft van de dertiende eeuw de voluntaire jurisdictie voor een groot deel overgeheveld werd van de officialaats-gerechten naar wereldlijke gerechten, zoals schepenbanken en gerechten die recht spraken inzake heerlijke goederen, als een belangrijke factor in de evolutie van het publieke notariaat. Van Caenegem betoogt mijns inziens echter terecht, dat de invloed van het notariaat op het costumiere recht juist zwak is gebleven tengevolge van het feit, dat in de tweede helft van de dertiende eeuw de voluntaire jurisdictie kwam te berusten bij de wereldlijke gerechten. „Dans nos régions au moyen âge l'acte privé authentique était essentiellement un acte passé devant des échevins ou des hommes féodaux exerçant la juridiction gracieuse”, aldus deze auteur³⁸.

De eerste notarissen werden door Nélis onderscheiden in vreemdelingen, meest Italianen, enerzijds en inheemsen, die het „privilegium tabellionatus” verworven hadden, anderzijds³⁹. Eenzelfde onderscheiding treft men ook aan bij schrijvers over het oudste notariaat in „Duitsland”⁴⁰.

Voortbouwend op het werk van De Bouard en de onderzoeken van Koechling komt Ketner in zijn studie over de vestiging en eerste ontwikkeling van het notariaat in Utrecht (1291-1341) tot de conclusie, dat in de gewoonterechtelijke gebieden het notariaat als instelling ondenkbaar is zonder de herleving van het Romeinse recht via het kanonieke⁴¹. Overal waar dit laatste door middel van het officialaat doordringt, aldus Ketner, zien wij ook het notariaat verschijnen⁴².

In zijn studie gaat Ketner uit van een driedelige typering der notarissen en beschrijft eerst de notarissen, die in dienst van de Utrechtse bisschoppen instrumenteerden⁴³, vervolgens notarissen, die op een of andere wijze aan geestelijke gerechten verbonden waren⁴⁴ en tenslotte die, van wie alleen geheel zelfstandig verrichte werkzaamheden vermeld worden⁴⁵. De notarissen, die in dienst van de bisschoppen ston-

³⁷ Nélis, *Les origines*, 269-270.

³⁸ Vgl. Nélis, *Les origines*, 270-271; Van Caenegem, *Le Droit Romain*, 17-18. De overheveling van de vrijwillige rechtspraak schijnt niet plaats gevonden te hebben in het bisdom Luik; daar bleef de vrijwillige rechtspraak in handen van de bisschoppelijke officiaal.

³⁹ Nélis, *Les origines*, 270-271.

⁴⁰ Zie: Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 394; Querling, *Die Entwicklung*, 5-9.

⁴¹ Ketner, *Vestiging*, 83-116.

⁴² Ketner, *Vestiging*, 115; dezelfde, *Officialaat . . . Utrecht*, 10 vlg.

⁴³ Ketner, *Vestiging*, par. II, 87-97.

⁴⁴ Ketner, *Vestiging*, par. III en IV, 97-109.

⁴⁵ Ketner, *Vestiging*, par. V, 109-114.

den, waren, volgens Ketner, bisschoppelijke klerken, die schrijfwerkzaamheden verrichtten voor de bisschoppelijke bestuursorganen. Nadat in de eerste helft van de dertiende eeuw de geestelijke jurisdictie door de Utrechtse bisschop gedelegeerd was aan een officiaal, fungeerden, vanaf 1292, in het Utrechtse officialaatsgerecht „openbare” notarissen, aldus Ketner⁴⁶. Aanvankelijk vervaardigden zij in hoofdzaak processtukken, doch, na 1324, ook akten inzake buitengerechtelijke rechtshandelingen⁴⁷. Ketner acht het waarschijnlijk, dat de officiaal een goede cliënt was van deze Utrechtse notarissen⁴⁸. Deze notarissen instrumenteerden behalve voor de officiaal ook voor anderen, zodat zij zich ook in die zin tot openbare notarissen ontwikkelden. Tenslotte voert Ketner nog diverse notarissen ten tonele, die vanaf het begin van de veertiende eeuw de meest uiteenlopende rechtshandelingen op schrift stelden op verzoek van kapittels en particulieren. Daarnaast blijft het zeer wel mogelijk, aldus de genoemde auteur, dat ook deze notarissen nog werkzaamheden ten behoeve van de bisschop of de officiaal hebben verricht zonder dat dit nu nog uit het oorkondenmateriaal blijkt⁴⁹.

Steunend op publicaties van vooral Noordnederlandse auteurs heeft Pitlo samenvattende beschrijvingen gegeven van hetgeen in die bijdragen over het middeleeuwse notariaat in de Noordnederlandse gewesten werd aangetoond⁵⁰. De auteur komt tot de navolgende conclusies.

In het oosten en het midden van ons land werden de eerste sporen van een openbaar notariaat aangetroffen tegen het einde van de dertiende eeuw; in het westen pas anderhalve eeuw later. Het middeleeuwse notariaat was geen beroep maar een bevoegdheid, die als onderscheiding werd toegekend aan geestelijken. Deze notarii redigeerden officiële stukken (kanselarijwerk) en maakten daarnaast ook authentieke akten op in civilibus, wanneer zulks te pas kwam.

De notariële werkzaamheid in civilibus was beperkt tot het maken van huwelijksvoorwaarden, testamenten en wat daaraan verwant was. Voor de middeleeuwse notarissen was de uitoefening van hun bevoegdheid een nevenbezigheid van geringe omvang. Klachten waren er

⁴⁶ Ketner, Vestiging, 97.

⁴⁷ Ketner, Vestiging, 105; dezelfde, Officialaat . . . Utrecht, 14.

⁴⁸ Ketner, Vestiging, 109.

⁴⁹ Ketner, Vestiging, 109 vlg.

⁵⁰ Zie voor het middeleeuwse notariaat in de Noordelijke Nederlanden de in de bibliografie genoemde verhandelingen van: Van der Schelling, Nepveu tot Ameyde, Nanninga Uitterdijk, Koopmans, Mosmans, Van Itersen (De historische ontwikkeling, CVII vlg.), Hermesdorf (Enkele grepen) en eveneens de literatuur genoemd door Pitlo in diens in de volgende noot genoemde verhandelingen.

weinig, zolang uitsluitend geestelijken tot notarii benoemd werden, hetgeen tot halverwege de zestiende eeuw gebruikelijk was⁵¹.

Zoals Conrad, Fournier en De Bouard voor de opkomst van het middeleeuws „Duitse” en Franse notariaat wijzen op het belang van receptie van Romeins en kanoniek recht en op de rechtspractijk bij de officialaatsgerechten, zo worden ook door auteurs als Nélis, Pieyns-Rigo en Ketner dezelfde verschijnselen van groot gewicht geacht voor de eerste ontwikkeling van het notariaat in de Nederlandse gewesten, waar de eerste notarissen worden aangetroffen bij de officialaatsgerechten en in kerkelijke rechtskringen, die sedert het begin van de dertiende eeuw de invloed ondergingen van het Romeins en kanoniek recht. Hoewel de betreffende materie voor de Nederlanden nog onvoldoende is onderzocht, lijkt het alleszins aannemelijk, dat receptie van Romeins en kanoniek recht en daarnaast het ontstaan der officialaatsgerechten met de daaraan verbonden notarii-clerici de factoren zijn geweest, die van doorslaggevende betekenis waren voor de opkomst en verbreiding in de „Nederlandse” gewesten van het openbare notariaat.

⁵¹ Deze conclusies treft men aan in: Pitlo, Iets over de geschiedenis van het notariaat in Nederland, in: WPNR., nrs. 3749 en 3750; dezelfde, De geschiedenis der notariële wetenschap, in: Geschiedenis der Nederlandse Rechtswetenschap, dl. V, afl. II, Amsterdam, 1956; dezelfde, De geschiedenis van het notariaat, in: De Notariswet, v.J.C.H. Melis (4de druk), 1-48.

2. SCHETS VAN DE INRICHTING VAN HET MIDDELEEUEWSE NOTARIAAT TE MAASTRICHT.

de Maastrichtse kapittels en hun notarissen — staat en stand — aantal — herkomst en diocesaanduiding — benoeming, admissie en opleiding — wetgeving op het notariaat — nevenfuncties.

A. DE MAASTRICHTSE KAPITTELS EN HUN NOTARISSEN.

Voorzover thans bekend dateert de oudste Maastrichtse notariële akte uit 1292. Zij is opgemaakt door Lambertus de Traiecto, dictus de sancto Hylario, publicus imperiali auctoritate notarius. De inhoud van die akte betreft een regeling tussen de investitus van Heer en het kapittel van St.-Servaas inzake tienden te Heer. Een duidelijk Maastrichtse zaak, op schrift gesteld door een openbaar notaris van wie de herkomst en woonplaats („de Traiecto dictus de sancto Hylario”) zeker te Maastricht gezocht moet worden⁵².

Dit eerste optreden van een notarius publicus te Maastricht valt ongeveer samen met de hiervóór geconstateerde eerste vestiging van openbare notarissen te Luik, Utrecht en in andere steden van het Heilige Roomse Rijk. Zoals voor sommige dier steden overzichten aangelegd zijn aangaande de notarissen die gedurende (bepaalde perioden in) de late middeleeuwen aldaar geïnstrumenteerd hebben⁵³, zo is aan het hiernavolgend betoog eveneens een catalogiserend overzicht ten grondslag gelegd aan de hand waarvan een beschrijving van het middeleeuwse notariaat te Maastricht kan plaatsvinden⁵⁴. Bij de samenstelling van dat overzicht is niet gestreefd naar volledigheid. Waarschijnlijk hebben gedurende de late middeleeuwen te Maastricht meer notarissen gepraktiseerd dan uit het overzicht blijkt. Anderzijds zijn mogelijk bepaalde notarissen ten onrechte in het overzicht opgenomen,

⁵² Zie: Nuyens, Inventaris van de Archieven van het Kapittel van Sint-Servaas te Maastricht, aldaar ad A: Het Archief van het kapittel, nr. 384; vgl. bijlage IX ad 1.

⁵³ Vgl. Nepveu tot Ameyde, Bijdrage 113-123; Mosmans, De middeleeuwsche notarissen te 's-Hertogenbosch, 51-58; Nélis, Les origines, 276-277 (doch daar slechts summier); Pieyns-Rigo, Notaires d'officialités, 319-332; Luschek, Notariatsurkunde, 238 vlg.; Gerber, Die Notariatsurkunde, 2-4; Mayer, Das Mainzer Notariat, Anhang nr. III, 63-94; Querling, Die Entwicklung, 86-113.

⁵⁴ Voor dit overzicht zie bijlage IX.

omdat zij slechts bij uitzondering te Maastricht werkzaam zijn geweest. Hoe globaal van opzet deze eerste oriëntatie echter ook moge zijn, in ieder geval blijkt uit het voorhanden materiaal duidelijk, dat voor het ontstaan en de verbreiding van het notariaat te Maastricht de kapittels van St.-Servaas en Onze Lieve Vrouw aldaar van grote betekenis zijn geweest.

Het kapittel van St.-Servaas, van oudsher een koninklijk eigenklooster, stond in temporalibus onder toezicht van een „*praepositus*” of „proost”, die vóór 1204 werd benoemd door de keizer van het Heilige Roomse Rijk en daarna door de hertog van Brabant⁵⁵. Naast de proost fungeerde reeds in de elfde eeuw een deken, die aanvankelijk uitsluitend belast was met de geestelijke leiding van het kapittel, doch in de latere middeleeuwen de facto met het gehele bestuur. Hij werd gekozen door en uit het midden van de kanunniken, die aan het kapittel verbonden waren krachtens een benoeming door paus of proost⁵⁶. In het kapittel bekleedden de kanunniken belangrijke ambten, zoals dat van scholaster, cantor, camerarius en eleemosynarius of functies van lagere rang, die jaarlijks in het generaal kapittel vergeven werden en die vooral taken inhielden met betrekking tot het bestuur van de vele bezittingen en het beheer van de gelden en goederen, die het kapittel toevloeden⁵⁷. Zo werden jaarlijks twee kanunniken voor controle afgevaardigd naar kapittelbezittingen in het Rijnland; de ontvanger van de gelden van feesten en jaargetijden (*receptor festorum et anniversariorum*), de ref-terproost (*praepositus refectorii*) en de cellerarius — de drie voornaamste ontvangers van het kapittel — werden maandelijks gecontroleerd door twee grootrekenmeesters (*magni computatores*)⁵⁸; verdere ontvangerswerkzaamheden werden verricht door kerkfabriekmeesters, de sacristiemeester en de thesaurarius; drie kanunniken werden jaarlijks

⁵⁵ Vgl. Mosmuller, De invloed, 67; Perreau betoogde: „La gestion supérieure du temporel appartenait à un grand prévôt (*praepositus*; proost) qui représentait aussi le chapitre dans toutes les relations diplomatiques. L'avouerie de cette église, après avoir appartenu aux empereurs allemands, fut donnée aux ducs de Brabant en 1204” (*Recherches*, 5).

⁵⁶ Vgl. Perreau, *Recherches*, 7; Doppler, Lijst der kanunniken, 35; Mosmuller, De invloed, 67-68.

⁵⁷ Vgl. Perreau, *Recherches*, 6; Thomassen, de kanunniken, III; Ubachs, Twee heren, 64; Mosmuller, De invloed, 68 vlg. Tot het kapittel van Sint-Servaas behoorden de zgn. elf banken of dorpen van Sint-Servaas: Tweebergen, Mechelen, Vlijtingen, Hees, Zepperen, Grootloon, Koningsheim, Sluizen, Berneau, Heer, Keer en Berg (Terblijt). De proost genoot de inkomsten van de twee eerstgenoemde banken; die van de overige kwamen toe aan het kapittel (vgl. Doppler, Lijst der kanunniken, 34-35).

⁵⁸ Vgl. Doppler, Lijst der kanunniken, 47.

aangewezen als bewaarders der kapittelarchieven⁵⁹. Naast de deken en kanunniken waren aan het kapittel meer dan negentig beneficianten of kapelanen verbonden, van wie een dertigtal, na 1324, verenigd was in de broederschap van kapelanen. Zij waren priesters en begiftigd met een beneficie of altaar in de kerk van St.-Servaas of in een der aan het kapittel onderhorige kerken of kapellen. De leden van de broederschap werden beurtelings benoemd door het kapittel en de broederschap. Het toezicht over de broederschap berustte bij het kapittel⁶⁰. Verder waren aan het kapittel diverse clerici met lagere wijdingen verbonden, waaronder twaalf chori socii, en talrijk lekenpersoneel, zoals tien roededragers, zangers, een organist, een claustrarius, kaarsenmakers, werksters enz⁶¹.

Het kapittel van Onze Lieve Vrouw was zowel in temporalibus als in religiosis aan het gezag van de bisschop van Luik onderworpen. De proost van het Onze Lieve Vrouwe kapittel werd gekozen uit de kanunniken van het kathedrale kapittel van Luik⁶². Uit de twaalfde eeuw is slechts de naam van één deken bekend, doch vanaf 1225 kon door Franquinet een aaneensluitende lijst van dekens worden samengesteld⁶³. Onder supervisie van de proost oefenden zij het bestuur uit over het kapittel. Evenals bij het kapittel van St.-Servaas waren de inkomsten van het kapittel in de latere middeleeuwen verdeeld in prebenden, in casu achttien, die door proost en kanunniken genoten werden. Een samenvattende beschrijving van de inrichting van het kapittel van Onze Lieve Vrouw ontbreekt, doch uit de door Franquinet samengestelde „Beredeneerde Inventaris” komt duidelijk een interne organisatie naar voren, die goed vergelijkbaar is met die van het kapittel van St.-Servaas, met dien verstande, dat — zoals Ubachs betoogt — het kapittel van Onze Lieve Vrouw de mindere was van dat van St.-Servaas wat betreft de rangorde in het geheel van de Rijkskerk, de omvang van wereldlijke bestuursrechten, economische macht, het aantal kanonikaten enz⁶⁴. Het

⁵⁹ In 1232 werd een einde gemaakt aan het gemeenschappelijk leven in het klooster; de inkomsten werden verdeeld in 42 prebenden, waarvan er twee toekwamen aan de deken, één aan de kerkfabriek en de overige aan de kanunniken; wijzigingen in de verdeling van prebenden vonden plaats in 1330 en 1581. (Vgl. Doppler, Lijst der kanunniken, 34-37; Perreau, Recherches, 7; Ubachs, Twee heren, 66).

⁶⁰ Zie inzake de Broederschap van kapelanen de verhandeling van Doppler (Nécrologe).

⁶¹ Een goed beeld van de inrichting van het kapittel van Sint-Servaas treft men aan in de niet uitgegeven scriptie van L. Nellissen, Bijdragen tot de geschiedenis van het Kapittel van Sint-Servaas te Maastricht. (onuitgegeven scriptie, berustend in RAM). Zie verder: L. Thomassen, De kanunniken van het kapittel van Sint-Servaas te Maastricht 1385-1450 (Leuven 1972); Mosmuller, De invloed, 65-72.

⁶² Vgl. Franquinet, Beredeneerde Inventaris . . . O.L.Vrouw, I, 367.

⁶³ Franquinet, Beredeneerde Inventaris . . . O.L.Vrouw, I, 382 vlg.

⁶⁴ Ubachs, Twee heren, 64-66.

Onze Lieve Vrouwe kapittel bezat heerlijke rechten te Bemelen en Veldwezelt alsmede tienden in diverse dorpen⁶⁵. Ontvangers hebben dan ook niet ontbroken⁶⁶. Een broederschap van kapelanen werd opgericht in 1364. Evenals bij de gelijknamige vereniging van St.-Servaas was deze broederschap samengesteld uit geestelijken, die met een beneficie of altaar begiftigd waren. Aan het kapittel was verder lekenpersoneel verbonden⁶⁷.

In de bronnen en literatuur, die handelen over de inrichting der beide kapittels, wordt over notarissen nauwelijks gesproken. In een studie van Nellissen, die toch steunt op uitgebreid bronnenmateriaal en uitvoerig ingaat op de diverse functies van geestelijken en leken, die behoorden tot het St.-Servaaskapittel, wordt slechts in één enkele zinsnede van notarissen gewag gemaakt⁶⁸. Ook in de door Doppler gegeven opsommingen van functionarissen, die jaarlijks in het generaal kapittel van St.-Servaas werden benoemd, zoekt men vergeefs naar notarissen⁶⁹. Nalezing van Franquinet's „Beredeneerde Inventaris" leidt op dit punt eveneens tot een negatief resultaat bij het kapittel van Onze Lieve Vrouw.

Als conclusie ligt de veronderstelling voor de hand, dat in de gevallen waarin de kapittels bij de uitoefening van hun bestuurlijke en rechterlijke taak een beroep hebben gedaan op notarissen de relatie tussen kapittel en notarissen geen andere was dan die tussen cliënt en dienstverlener, waarbij laatstgenoemde buiten het kapittelverband stond.

Toch zijn er goede redenen om aan te nemen, dat er tussen de kapittels en de notarissen, die op verzoek van de kapittels vele akten opgemaakt hebben, in menig geval een nauwere band bestaan moet hebben, soms wellicht een dienstbetrekking. Uit de kolom „personalia" in het aan dit hoofdstuk toegevoegde overzicht van Maastrichtse notarissen blijkt, dat een niet gering aantal hunner behoorde tot een der beide broederschappen van kapelanen; een enkeling was zelfs kanunnik⁷⁰. Men treft in die kolom verder notarissen aan, die behalve als notaris ook voor de kapittels werkzaam zijn geweest als schatbewaarder, rentmeester, meester van het hospitaal van St.-Servaas, eleemosynarius,

⁶⁵ Door Franquinet werden genoemd de tienden van Wijk en van de dorpen: Herck, Schuelen, Wijshagen, Rosmeer, Veldwezelt, Kessel, Itteren, Cadier, St.-Pieter, Heugem en Bemelen (Beredeneerde Inventaris . . . O.L.Vrouw, I, III).

⁶⁶ Vgl. Franquinet, Beredeneerde Inventaris . . . O.L.Vrouw, II, 94.

⁶⁷ Vgl. inzake het vorenstaande aangaande het kapittel van O.L.Vrouw ook: Habets, Historische beschrijving, 325-350.

⁶⁸ Nellissen, Bijdragen, 72.

⁶⁹ Doppler, Lijst der kanunniken, 47, 53-54.

⁷⁰ Vgl. de in bijlage IX genoemden sub 10, 12, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 30, 36, 50, 56, 59. Zie ook noot 78 hierna.

cantor enz⁷¹. In het zgn. „Edenboek van St.-Servaas”, waarin de eden zijn opgenomen, die door kapittelfunctionarissen bij de aanvaarding van hun ambt werden afgelegd, ontmoet men een „iuramentum notariorum”, waarover straks nader⁷². In een kapittelvergadering van St.-Servaas van oktober 1491 werd vastgesteld, dat door iedere kanunnik bij gelegenheid van zijn benoeming onder meer als recht betaald moest worden „I rhenum aureum duobus notariis capituli”⁷³. Sommige van de aan het kapittel van Onze Lieve Vrouw aangestelde lekendienaren moesten op de dag van hun benoeming aan de „notarius” een „sextarium” en — vijftien dagen later — „dua pocula vini melioris” aanbieden⁷⁴. Goede aanwijzingen, naar ik meen, om zeker ten aanzien van een deel der notarissen, die voor de kapittels hebben geïnstrumenteerd, te mogen veronderstellen, dat zij aan een der kapittels nauw verbonden waren en naar alle waarschijnlijkheid deel uitmaakten van de kapittelorganisatie. Dit sluit overigens niet uit, dat andere Maastrichtse notarissen misschien daarbuiten stonden en dat zij als openbare notarissen hun diensten aanboden aan de kapittels. Daarnaast lijkt het alleszins aannemelijk, dat zij allen tevens instrumenteerden op verzoek van kloosters en particulieren. Vooral de laat-middeleeuwse testamenten en donaties causa mortis, die door notarissen zijn opgemaakt en waarover hierna meer, wettigen mijns inziens deze veronderstelling.

Verder zij opgemerkt, dat diverse van de in bijlage IX genoemde „Maastrichtse” notarissen zeker niet uitsluitend te Maastricht of in de directe omgeving van de stad gepraktiseerd hebben. Van verschillende hunner zijn instrumenten bewaard, die elders werden vervaardigd. De vraag rijst dan of het centrum van de dienstverlening van deze notarissen re vera wel te Maastricht gelegen heeft. Zeer wel mogelijk is, dat deze notarissen een nauwere binding hadden met andere kerkelijke instellingen dan met de Maastrichtse kapittels. Slechts een meer diepgaand onderzoek naar het middeleeuws notariaatsinstituut in het Luikse bisdom en aangrenzende territoria zal in dezen meer aan het licht kunnen brengen.

B. STAAT EN STAND.

Door Gerber, Mayer en Koechling werd ten aanzien van de middeleeuwse notarissen in die gebieden van het Heilige Roomse Rijk, die deze schrijvers tot voorwerp van hun studies kozen, geconstateerd, dat

⁷¹ Vgl. de in bijlage IX genoemden sub 10, 12, 14, 20, 22, 42, 48, 50 en 58.

⁷² Zie hierna p. 58-59.

⁷³ Vgl. Doppler, Lijst der kanunniken, 42-43.

⁷⁴ Franquinet, Beredeneerde Inventaris . . . O.L.Vrouw, II, 79-80.

zij zich in de door hen opgemaakte akten doorgaans als „clerici” betitelden⁷⁵. Zij schijnen, zoals Koechling betoogde, „als einfache Kleriker nur die niederen Weihen erhalten zu haben, ohne ein kirchliches Amt zu bekleiden”⁷⁶. Onder hen bevonden zich ongehuwden, doch daarnaast, zoals de genoemde auteurs aantoonde, ook „clerici uxorati” of „conjugati”. Hadden zij ook hogere wijdingen ontvangen dan noemden zij zich ter aanduiding van hun geestelijke stand „clericus et presbyter”, volgens Gerber⁷⁷.

Uit de subscripties onder de akten van de middeleeuwse Maastrichtse notarissen blijkt eveneens bijna steeds, dat zij „clerici” waren; niet blijkt daar van hun al of niet gehuwde staat. Voorzover zij behoorden tot de kapittelkanunniken of tot een der broederschappen van kapelanen zullen zij doorgaans niet gehuwd geweest zijn⁷⁸.

Ook ten aanzien van Maastricht acht ik waarschijnlijk hetgeen Koechling voor elders constateerde: „War es ihnen (de notarissen) gelungen auf den Stufenleiter der geistlichen Würden emporzuklimmen, so gingen sie vielfach dem Notariat verloren”⁷⁹. In de studie van Thomassen immers wordt van een zevental kanunniken van St.-Servaas (in de periode van 1385 tot 1450) meegedeeld, dat zij de titel van „notarius” of die van „protonotarius” bezaten, doch van geen hunner heb ik te Maastricht ook maar één akte kunnen vinden. Het aanzien van de middeleeuwse notarissen was in het algemeen „goed” tot „zeer goed”, zo wordt althans in de meer recente literatuur doorgaans betoogd⁸⁰. Voorzover de Maastrichtse notarissen kanunnik waren of behoorden tot een der broederschappen van kapelanen zal deze waardering zonder meer op hen toegepast kunnen worden. Onder de kapela-

⁷⁵ Vgl. Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 17-18; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 29-30; Koechling, *Untersuchungen*, 43. Zie ook: Luscek, *Notariatsurkunde*, 10-13; Schuler, *Geschichte*, 95-98; vgl. over clerici: Uyttebrouck, *Le gouvernement*, 186 vlg.

⁷⁶ Koechling, *Untersuchungen*, 43; Querling, *Die Entwicklung*, 39-40.

⁷⁷ Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 18. Door Van den Nieuwenhuizen is betoogd, dat het tijdens de vijftiende eeuw te Antwerpen een opvallend verschijnsel is hoezeer het notariaat gestoeld is op het kapelaniewezen. (*Kapelaniewezen* . . . Antwerpen, 235).

⁷⁸ Van Matheus Noetstock de Maeswyck (nr. 48) en Theodoricus Johannis de Rodenrijt (nr. 22) is bekend, dat zij kinderen hadden; of zij gehuwd zijn geweest is niet zeker. Johannes de Ophem (nr. 34) was gehuwd (Raadsresolutie d.d. 9 jan. 1464, GAM., inv.nr. 65, fol. 51 vo.).

⁷⁹ Koechling, *Untersuchungen*, 45. Zie ook: Schuler, *Geschichte*, 110-111.

⁸⁰ Wolf betoogt: „Die abwertung der Notare als „Stümper”, „Halbgelehrte und Halbwisende” und „plumpe Hände” in der älteren Literatur . . . ist neuerdings einer gerechteren Beurteilung gewichen: Die Notaren gehörten fast durchweg zur sozial gehobenen Schicht” (*Das öffentliche Notariat*, 509). Zie ook: Elsener, *Notare*, 22-23; Schuler, *Geschichte*, 90-95; Querling, *Die Entwicklung*, 39-40; Mosmans, *De middeleeuwse notarissen te 's-Hertogenbosch*, 15.

nen-beneficianten vormden de leden van de beide broederschappen immers een vooraanstaande groep, die in rangorde direct volgde op het elitecorps der kanunniken. Het maatschappelijk aanzien, dat de kanunniken en kapelanen genoten, zal ook ten goede zijn gekomen aan de notarissen, die geen kanunnik waren of die niet behoorden tot de kapelanenbroederschappen, zij het wellicht in geringere mate.

C. AANTAL.

Over het aantal notarissen, dat in de middeleeuwse steden van het Heilige Roomse Rijk geïnstrumenteerd heeft, zijn slechts weinig gegevens bekend. Voor Frankfurt is door Gerber aangetoond, dat daar tussen circa 1330 en 1350 gelijktijdig twee à drie notarissen hun bevoegdheid uitoefenden; tussen circa 1350 en 1500 bedroeg dit aantal gemiddeld ongeveer zes⁸¹. Te Mainz, een aartsbisshopsstad, lagen deze cijfers hoger, naar door Mayer werd betoogd⁸². Voor Luik zijn door mevrouw Peyns-Rigo twee naamlijsten van notarissen gepubliceerd⁸³. De eerste, — omvattende de periode van 1252 tot 1328 — geeft een totaal van drieëntachtig notarissen, door schrijfster betiteld als „simples notaires d'officialité”; de tweede — over de periode 1283-1337 — bevat de namen van zesenvijftig notarissen, die als „notaires publics” en/of als „notaires au service de l'officialité” werkzaam zijn geweest. Berekent men aan de hand van deze lijsten het gelijktijdig gefunctioneerd hebbend aantal notarissen in de verschillende jaren binnen de genoemde perioden dan komt men tot aanzienlijk hogere cijfers dan de bekende uit Frankfurt en Mainz⁸⁴. Hierbij moet echter worden aangetekend, dat mevrouw Pieyns-Rigo bij de samenstelling van de beide lijsten gebruik maakte van notariële akten, die uit het gehele Luikse bisdom afkomstig waren en derhalve niet uitsluitend uit de stad Luik zelf. Dat in het middeleeuwse 's-Hertogenbosch twee à drie dozijn notarissen tegelijk werk-

⁸¹ Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 1-6; het totaal aantal door Gerber genoemde notarissen te Frankfurt over de periode 1329-1500 bedraagt 134, waarvan de auteur zegt: „eine Zahl, die wahrscheinlich nicht weit hinter der tatsächlichen zurückbleibt” (1).

⁸² Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 23-24. Vóór 1329: gemiddeld 1 à 2; in 1329: 5; in 1333: 9; en in 1337 zelfs 13; tussen 1350 en 1450 een gemiddelde van 8; het aantal is tegen het einde van de middeleeuwen geleidelijk gedaald.

⁸³ Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 319-332.

⁸⁴ Voor Luik in 1300 gelijktijdig 12; in 1315 gelijktijdig 20; in 1325 gelijktijdig 19. Men kan zich echter afvragen of de facto het aantal notarissen niet veel groter is geweest. In de statuten van 28 sept. 1337 voor „la cour spirituelle” te Luik wordt immers bepaald: „Item, de cetero non sint in dicta curia nostra ultra quinquaginta notarii, qui sint periti, fideles et honestes” (ROPL. 1ère série, 238). Deze bepaling, waarbij het maximale aantal notarissen op 50 werd gesteld, zal nodig geweest zijn, daar het gevaar dreigde dat dit aantal in de practijk werd overschreden of wellicht reeds overschreden was.

zaam waren, zoals door Mosmans is betoogd, acht ik niet bewezen⁸⁵. Berekent men gemiddelden aan de hand van de door Mosmans zelf opgestelde lijst⁸⁶ dan blijkt, dat in de eerste helft van de veertiende eeuw te 's-Hertogenbosch slechts twee à drie notarissen gelijktijdig instrumenteerden; in de vijftiende eeuw is dit aantal toegenomen tot gemiddeld circa zeven⁸⁷.

Uit de in de bijlage IX opgenomen lijst van middeleeuwse Maas-trichtse notarissen blijkt, dat in de veertiende eeuw (vanaf 1326) te Maastricht meestal twee tot vier notarissen gelijktijdig praktizeerden. Tot nagenoeg gelijke cijfers kom ik bij berekeningen over de jaren 1400-1530. Een vrij constant beeld derhalve, waarin gedurende de late middeleeuwen nauwelijks fluctuaties zijn voorgekomen.

Door Nellissen is meegedeeld, dat tussen 1400 en 1550 aan het kapittel van St.-Servaas steeds één of twee notarissen verbonden waren⁸⁸. In een vergadering van oktober 1491 van hetzelfde kapittel werd melding gemaakt van rechten, die door een kanunnik bij gelegenheid van zijn benoeming verschuldigd waren aan de twee notarissen van het kapittel (*duobus notariis capituli*)⁸⁹. Volgens caput VI van de statuten van 1407 van het kapittel van Onze Lieve Vrouw genoot eveneens bij bepaalde benoemingen de aan dat kapittel geliëerde „notarius” vastgestelde rechten⁹⁰. Redenen om te Maastricht gedurende de late middeleeuwen de aanwezigheid te mogen veronderstellen van een twee- à drietal notarissen, die voor de beide kapittels instrumenteerden.

Van notariële activiteit buiten kapittelverband blijkt hoofdzakelijk uit door notarissen, op verzoek van particulieren, opgemaakte testamenten en schenkingen terzake des doods. Uit het voorhanden zijnde materiaal blijkt, dat deze instrumenten vervaardigd werden door dezelfde notarissen, die ook werkzaam waren voor de beide kapittels.

Het totaal aantal middeleeuwse notarissen, hetwelk te Maastricht gelijktijdig praktizeerde, acht ik dan ook niet veel groter dan twee à vier. Dat deze numerieke sterkte achterblijft bij die van bijvoorbeeld Mainz en Luik behoeft niet te verwonderen. De bestuurlijke en gerechtelijke taken der beide Maastrichtse kapittels zullen zeker minder aanleiding hebben gegeven tot het inroepen van notariële assistentie dan het geval was bij de bisschoppelijke bestuursorganen en officialaatsgerechten.

⁸⁵ Mosmans, *De middeleeuwsche notarissen te 's-Hertogenbosch*, 17.

⁸⁶ Mosmans, *De middeleeuwsche notarissen te 's-Hertogenbosch*, 51-58.

⁸⁷ In 1400 gemiddeld 7; in 1425 gemiddeld 6; in 1450 gemiddeld 8; in 1475 gemiddeld 7 en in 1500 gemiddeld 9.

⁸⁸ Nellissen, *Bijdragen*, 72.

⁸⁹ Vgl. Doppler, *Lijst der kanunniken*, 42-43.

⁹⁰ Vgl. Franquinet, *Beredeneerde Inventaris . . . O.L.Vrouw*, II, 79.

De namen van de middeleeuwse Maastrichtse notarissen, die voorkomen in de subscripties en signetten aan de voet van de notariële akten, kunnen aanwijzingen verschaffen omtrent de plaats van herkomst der notarissen⁹¹. Steeds wordt slechts één voornaam van de instrumenterende notaris genoemd; vanaf de tweede helft van de veertiende eeuw wordt daaraan dan in toenemende mate een familienaam toegevoegd⁹². De voornaam (c.q. de voor- en familienaam) wordt herhaaldelijk gevolgd door een plaatsnaam; zij zijn verbonden door het latijnse „de”⁹³. De plaatsnaam zal dan waarschijnlijk veelal de plaats van herkomst van de betreffende notaris aangeven, zo is betoogd⁹⁴; mogelijk blijft echter, dat in concrete gevallen datgene wat zich ogenschijnlijk als plaatsnaam aandient de facto uitgegroeid is tot een familienaam⁹⁵; in dat geval blijft de plaats van herkomst verborgen, tenzij er, na een tweede „de”, een werkelijke plaatsaanduiding volgt⁹⁶. Aan de voornaam is ter onderscheiding vaak toegevoegd de voornaam van de vader in de genitiefvorm⁹⁷; volgt daarop dan nog een plaatsaanduiding dan kan, met Querling⁹⁸, waarschijnlijk geacht worden, dat de vader afkomstig was uit de genoemde plaats⁹⁹; over de herkomstplaats van de zoon (de notaris) blijft men dan in het ongewisse. Men dient evenwel bedacht te zijn op de gevaren, die dit soort algemene regels in zich bergen. Bij toepassing in concreto moeten zij met de nodige prudentie gehanteerd worden.

Overzien wij de plaatsnamen, die aan de namen der ons bekende

⁹¹ Vgl. Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 24-25; Querling, *Die Entwicklung*, 23-27; Schuler, *Geschichte*, 86-90.

⁹² Vgl. Bartholomeus Sterken (nr. 19); Henricus Spilmaker alias Gollen (nr. 21); Johannes Rosenboem (nr. 27); Johannes Pot (nr. 28); Petrus Wyrrix (nr. 37); Johannes Havermans (nr. 38); Wilhelmus Schevaerts (nr. 45); Johannes van der Heyden alias Craeghs (nr. 47); Jasper Pollender alias van den Eyck (nr. 54) e.a.

⁹³ Vgl. Lambertus de Traiecto (nr. 1); Hermannus de Stockhem (nr. 12); Aegidius de Hoelbeke (nr. 16); Servatius Caboutz de Pietersheim (nr. 25); Requivius Cupermans de Breda (nr. 31); Petrus de Cadier (nr. 51); Godefridus de Sittart (nr. 52) e.a.

⁹⁴ Querling, *Die Entwicklung*, 25.

⁹⁵ Aldus wellicht bij: Matheus de Berghe (nr. 4); Johannes Herderman (man van Herderen) de Wyc (nr. 10).

⁹⁶ Zo bijvoorbeeld bij: Willelmus de Los dictus de Hoensbruch (nr. 11); Antonius Petri de Ypelaer de Ghynaken (nr. 49).

⁹⁷ Vgl. Franco Gysonis de hospitali (nr. 2); Petrus Petri Danielis (nr. 3); Willelmus Willelmi de Grunselt (nr. 8); Johannes Johannis, dictus tinctor (nr. 9); Arnoldus Arnoldi de Stockhem (nr. 14); Petrus Gerardi dictus Helst (nr. 17) e.a.

⁹⁸ Querling, *Die Entwicklung*, 25.

⁹⁹ Vgl. Arnoldus Arnoldi de Stockhem (nr. 14); Lambertus Liberti de Hoerne (nr. 20) e.a.

Maastrichtse notarissen gekoppeld zijn, dan valt op, dat de directe of meer verwijderde herkomst van een groot aantal hunner gezocht moet worden in dorpen uit de naaste omgeving van Maastricht¹⁰⁰.

Aan de naam van de notaris is in de subscripties steeds toegevoegd: „clericus NN. diocesis”. Over de betekenis van deze dioceesaanduiding zijn door Luscek een drietal mogelijkheden geopperd:

1. zij geeft het gebied aan, waarin de betreffende notaris tot instrumenteren bevoegd was;
2. zij geeft een nadere verwijzing naar de plaats van herkomst, hetgeen noodzakelijk was voor de identificatie van de notaris;
3. zij geeft de plaats aan waar de notaris zijn lagere wijding tot clericus ontvangen had¹⁰¹.

De eerste mogelijkheid is zowel door Mayer als door Querling verworpen op grond van het feit, dat zij in hun onderzoeksgebieden diverse akten aantreffen, die opgemaakt waren door notarissen, die uit andere diocesen afkomstig waren dan die waarbinnen zij instrumenteerden¹⁰². Voor Maastricht kunnen wij in een enkel geval hetzelfde constateren¹⁰³.

Gerber en Mayer oordelen, dat die dioceesaanduiding in eerste instantie in verband gebracht moet worden met de wijding tot clericus¹⁰⁴. Querling legt het accent op de betekenis voor de identificatie¹⁰⁵. Naast deze zienswijzen is ook denkbaar, dat de vrees voor „clerici vagi”, die zich aan een tuchtrechtelijk ingrijpen trachtten te onttrekken, ten grondslag heeft gelegen aan de totstandkoming van een voorschrift, dat tot dioceesaanduiding verplichtte.

Hoe dit ook zij, in de Maastrichtse subscripties lezen wij bijna steeds: „clericus Leodiensis diocesis”, of soms: „clericus Traiectensis Leodien-sis diocesis”. Te Maastricht instrumenterende notarissen uit andere diocesen dan het Luikse trof ik, als gezegd, slechts bij uitzondering aan¹⁰⁶.

¹⁰⁰ Aldus: de Grunsselt (Gronsveld) (nr. 8); de Wyc (nr. 10); de Hoensbruch (nr. 11); de Stockhem (nrs. 12 en 14); de Hoelbeke (nrs. 16 en 18); de Hoerne (nr. 20); de Pietersheim (nr. 25); de Ophem (nr. 34); de Astén (nr. 40); de Cadier (nr. 51); de Sittart (nr. 52) e.a.

¹⁰¹ Luscek, *Notariatsurkunde*, 13-14.

¹⁰² Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 27-29; Querling, *Die Entwicklung*, 33.

¹⁰³ Zo instrumenteerden te Maastricht notaris Henricus de Aggere, clericus uit het diocees Kamerijk (nr. 58) en notaris Johannes de Berghe, clericus uit het diocees Keulen (nr. 59).

¹⁰⁴ Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 18; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 27-29.

¹⁰⁵ Querling betoogde: „Die Diözesen umfassten grosse Gebiete. Sie waren daher nicht besonders zahlreich, so dass sie für die Identifizierung der Notare besonders gut geeignet waren” (*Die Entwicklung*, 33). Zie inzake de dioceesaanduiding eveneens: Schuler, *Geschichte*, 98-99.

¹⁰⁶ Zie hiervoor nt. 103.

De bevoegdheid tot instrumenteren van de middeleeuwse notarissen, die te Maastricht als zodanig werkzaam zijn geweest, berustte — evenals elders in het Heilige Roomse Rijk — op een autorisatie van hogere hand¹⁰⁷. Op een enkele uitzondering na werd die door allen, direct of indirect, verkregen van de keizer. Zij betitelden zich dan als: „publicus imperiali auctoritate notarius”¹⁰⁸.

Te Maastricht neem ik voornamelijk alleen van Johannes Pot en Henricus de Aggere aan, dat zij hun notariële bevoegdheid uitsluitend ontleenden aan een pauselijke benoeming („publicus sacra apostolica auctoritate notarius”). Diverse Maastrichtse notarissen ontvingen een dubbele aanstelling. Zo werden onder meer door paus en keizer benoemd: Lambertus Liberti de Hoerne en Theodoricus Johannis de Rodenrijt („publicus apostolica et imperiali auctoritate notarius”)¹⁰⁹. Anderen vermeldden, naast hun pauselijke en/of keizerlijke autorisatie, dat zij gezworen notaris waren van het hof van Luik („et curie Leodiensis notarius iuratus”)¹¹⁰. Deze laatste vermelding trof ik echter uitsluitend aan, nadat de betreffende notaris eerst van zijn pauselijke en/of keizerlijke benoeming gewag had gemaakt. De betiteling „curie Leodiensis notarius iuratus” duidt dan ook op een speciale admissie bij dat hof, naar ik meen.

Dit brengt ons tot het „iuramentum notariorum”, hetwelk door Maastrichtse notarissen werd afgelegd bij het kapittel van St.-Ser-

¹⁰⁷ Vgl. over de benoeming van de middeleeuwse notarissen: Oesterley, Das Deutsche Notariat, I, 416-425; Conrad, Grundlagen, 4; Gerber, Die Notariatsurkunde, 12-19; Mayer, Das Mainzer Notariat, 30-40; Querling, Die Entwicklung, 41-47; Redlich, Die Privaturkunden, 222-223 en 228-229; Bresslau Handbuch, 629-634; Oediger, Der liber quondam notarii, nrs. 38 en 38/1; Schuler, Geschichte, 122-127; Cheney, Notaries public, 72 vlg. Luschek merkte op: „Gewöhnlich war die Investitur nach Ablegung des Eides mit der Übergabe von Feder und Tintenfass („per pennam et calamarium”) verbunden” (Notariatsurkunde, 20).

¹⁰⁸ In de kolom „autorisatie” in bijlage IX duiden de afkortingen:

not.imp.: op een autorisatie tot notaris door de keizer;

not.apost.: op een autorisatie tot notaris door de paus;

not.iur.cur.Leod.: op een admissie tot „Notarius iuratus” bij het hof van Luik (officiële laatsgerecht; curia Leodiensis).

¹⁰⁹ Zie de nrs. 20 en 22.

¹¹⁰ Zo: Petrus Petri Danielis (nr. 3); Johannes Herderman de Wyc (nr. 10); Willelmus de Los dictus de Hoensbruch (nr. 11); Hermannus de Stockhem (nr. 12); Goswinus Andreae de Novavilla (nr. 13); Arnoldus Arnoldi de Stockhem (nr. 14); Martinus Aegidii de Hoelbeke (nr. 18); Bartholomeus Sterken (nr. 19); Renerus de Schoenvorst (nr. 24); Wulpardus Walteri de Opaline (nr. 26) e.a.

vaas¹¹¹. De tekst van deze eed, voorkomend in het zgn. „Edenboek van St.-Servaas”, luidt:

„Iuramentum Notariorum

Ego N. Notarius Capituli ecclesie Sancti Servacii Traiectensis Leodiensis diocesis admittendus iuro ad hec sancta dei evangelia manu mea dextera corporaliter tacta quod ab hac hora inantea ero fidelis decano et Capitulo Sancti Servacii prediacte ecclesie ipsisque reverenciam et obedienciam exhibebo officiumque meum notariatus fideliter et legaliter exercebo et in eodem personaliter residebo. Sic me deus iuvet et hec sancta dei evangelia.”

De notaris, die een admissie tot notaris bij het kapittel verlangde, zwoer derhalve trouw, eerbied en gehoorzaamheid aan deken en kapittel; daarnaast beloofde hij zijn notarieel officie getrouwelijk en wettig te zullen uitoefenen en in dezen persoonlijk te zullen fungeren. Door deze beëdiging verwierf dan de pauselijk/keizerlijk notaris een speciale toelating tot notaris van het kapittel.

De bevoegdheid tot instrumenteren voor een der kapittels zal, naar ik aanneem, in beginsel verleend zijn *ad vitam*, zij het, dat de mogelijkheid heeft bestaan de geadmitteerde, bij het niet behoorlijk vervullen van zijn notariële bevoegdheid, als notaris van het kapittel te ontslaan. Aldus geschiedde ten aanzien van Johannes de Ophem, die door deken en kapittel van St.-Servaas ontslagen werd op 18 april 1442. Hij werd van alle notariële privilegiën en voorrechten vervallen verklaard „wegens niet goed gebruik van zijn bediening in een proces, dat de burgers van Maastricht tegen deken en kapittel gevoerd hadden te Rome”¹¹². Intussen betekende dit voor Johannes niet het einde van zijn notariële carrière te Maastricht. In een raadsresolutie van 2 september 1448 wordt hij behalve als „stadsklerk” ook nog als „notaris” betiteld¹¹³. Verder zijn nog bewaard gebleven door hem opgemaakte notariële akten uit 1454 en 1456. Het verlies van zijn admissie bij het kapittel belette hem kennelijk niet om verzoek van anderen te blijven instrumenteren.

Over de opleiding, die de Maastrichtse middeleeuwse notarissen hebben genoten alvorens zij tot notarius benoemd werden, zijn nauwe-

¹¹¹ Vgl. E. Nuyens, Inventaris van de Archieven van het Kapittel van Sint-Servaas te Maastricht; aldaar ad A: Het Archief van het Kapittel, inv.nr. 104 (Edenboek, houdende formulieren van eden af te leggen door de rooms keizer, hertog van Brabant, leden en aanhorigen van het kapittel. Met perikopen uit de evangelies waarop de eed werd afgelegd. 15de eeuw).

¹¹² Vgl. de akte opgemaakt door notaris Johannes de Dumo alias de Elsloo, d.d. 18 april 1442 (citaat naar regest bij Doppler, Verzameling . . . St.-Servaas, I, nr. 523, p. 352).

¹¹³ GAM., Raadsresoluties, inv.nr. 64, fol. 142 vo.

lijks exacte gegevens te vinden¹¹⁴. Voor de uitoefening van de notariële functie was in ieder geval onontbeerlijk enige kennis van kerkelijk recht en van het „*ius commune*”; verder een vlotte Latijnse schrijfwijze en trouwdheid met de plaatselijke costumen, aldus Mosmans¹¹⁵.

Bij de Maastrichtse notarissen lijkt mij in het algemeen een universitaire vorming niet aanwezig te zijn geweest. Zelfs een groot deel der Maastrichtse kapittelkanunniken miste een dergelijke intellectuele vorming, zo meen ik althans uit het betoog van Thomassen te kunnen opmaken¹¹⁶. Bij kapelannen, clerici met slechts lagere wijding en leken — en uit deze gelederen kwamen toch in hoofdzaak de Maastrichtse notarissen voort — zal een universitaire opleiding niet dan bij uitzondering voorgekomen zijn. Een vorming in de notariële practijk zelf lijkt veeleer aannemelijk.

F. WETGEVING OP HET NOTARIAAT.

Zoals hiervóór bleek is het openbare notariaat gedurende de middeleeuwen slechts moeizaam van de grond gekomen in de costumiere rechtsgebieden¹¹⁷. Het ontbreken van wetgeving op notarieel terrein is dan ook niet verwonderlijk. „Keine Städtstatuten, keine Reichsgesetze oder Landesordnungen kümmerten sich um das Notariat, das nur gewohnheitsrechtlich und im ganzen und groszen nach Italischem Vorbild sich eingebürgert hatte”, schreef Redlich¹¹⁸. In mindere mate gold dit voor het officialaatsnotariaat. De statuten voor de diverse officialaats-gerechten bevatten immers doorgaans capita, die voorschriften inhielden voor de aan de officialaten verbonden notarissen¹¹⁹.

¹¹⁴ Notaris Johannes de Berghe (nr. 59) was baccalaureus in de rechten (vgl. Doppler, *Nécrologe . . . des chapelains*, 44). Zie inzake Johannes de Berghe eveneens: Nève, *Recht en continuïteit*, nt. 80. Over de opleiding van de middeleeuwse notarissen: Schuler, *Geschiede*, 100-121.

¹¹⁵ Mosmans, *De middeleeuwse notarissen te 's-Hertogenbosch*, 13-14. Gerbenzon-Algra spreken over „half-afgestudeerde juristen” (*Voortgangh*, 101).

¹¹⁶ Thomassen, *De Kanunniken*, 36.

¹¹⁷ Zie hiervóór p. 43 en 46.

¹¹⁸ Redlich, *Die Privaturkunden*, 229. Luschek betoogde: „Gesetzliche Bestimmungen, die von einer massgebenden Stelle . . . für das Notariat erlassen worden wären, sind ausser der 1512 erlassenen Notariatsordnung Kaiser Maximilians nicht vorhanden gewesen” (*Notariatsurkunde*, 25).

¹¹⁹ Vgl. Gescher, *Das älteste kölnisch Officialatsstatut*, t.z.v. notariële voorschriften in het Keulse officialaatsstatuut van circa 1320: m.n. de rubrieken III, V en VII, 483; vgl. ook Ketner, *Vestiging*, 106-109 en Graber, *Hist. Not . . . Neuchatel*, 55-58 inzake „Le statut des „clercs jurés” des officialités de Bésançon et de Lausanne”. Schuler wijst op de diverse „Duitse” bisschoppelijke statuten in dezen uit de 14de en 15de eeuw (*Geschiede*, 143 vlg.)

Een officialaatsgerecht bezat Maastricht in de middeleeuwen niet; maar wel instrumenteerden daar veelvuldig notarissen, die „iurati” waren aan het Luikse officialaat en uit dien hoofde bekend met en gebonden aan de notariële voorschriften zoals die door de Luikse bisschoppen achtereenvolgens waren uitgevaardigd op 28 september en 7 oktober 1337, 9 juli 1343, 3 april 1405, 4 juni 1446 en 28 april 1487¹²⁰.

Voorzover mij bekend is in de literatuur aan de bepalingen op het stuk van het notariaat in deze Luikse statuten, op een enkele zijdelingse aantekening na, nooit aandacht geschonken¹²¹. Niettemin bevatten zij waardevolle gegevens ten aanzien van het middeleeuwse notariaat in het Luikse bisdom. Hier zij volstaan met het noemen van enkele voorschriften.

Werden officialaatsnotarissen buiten de residentie van het hof ge-roepen teneinde akten op te maken inzake „*recognitiones, conventiones, promissiones, obligationes, bonorum cessiones, commutationes actionum, compromissa, testamenta vel alia quaecumque ad officium notarii pertinentia*”, dan was daartoe in beginsel een bijzondere machtiging van het hof vereist. Speciale voorschriften moesten in acht worden genomen bij het horen van getuigen en het redigeren van door hen afgelegde verklaringen. Voor de vervaardiging van originalia en kopieën golden bijzondere bepalingen. Notarissen konden gestraft worden wegens herbergbezoek, concubinaat, koppelarij e.d. Excommunicatie van een notaris bracht van rechtswege een instrumentatieverbod met zich mede. Zo waren er vele regels meer, die telkens werden vernieuwd, verscherpt of aangevuld¹²².

Het feit, dat gedurende de gehele late middeleeuwen ook te Maastricht notarissen fungeerden, die aan het Luikse hof verbonden waren, maakt het waarschijnlijk, dat vele van deze regels ook bekend waren aan en gevolgd werden door de overige Maastrichtse notarissen. Het kan nauwelijks anders of notarissen, die gelijktijdig binnen een zelfde stad of streek prakticeerden, hebben elkander in hun werkwijze over en weer beïnvloed.

¹²⁰ Vgl. S. Bormans, ROPL., 1ère serie (974-1506), 233 vlg., 238 vlg., 252 vlg., 408 vlg., en 681 vlg. Inzake bepalingen aangaande „notarii” in de oudst bekende Luiks synodale statuten (1288) zie noot 176 van dit hoofdstuk.

¹²¹ Vgl. Pieyns-Rigo, *Notaires d'officialité*, 306.

¹²² Luschek betoogde: „Besondere Bestimmungen . . . hatten weniger die Absicht neue Bestimmungen zu schaffen als den Bestand der schon bestehenden zu sichern. Sie haben daher vor allem die Bedeutung von Schutzmassnahmen gegen Misständen im Notariat” (*Notariatsurkunde*, 25).

Zoals uit de kolom „personalia” in bijlage IX blijkt is van een deel der middeleeuwse Maastrichtse notarissen bekend, dat zij niet alleen geroepen werden tot het opmaken van notariële akten, maar dat zij ook nog diverse andere functies — speciaal in kapittelverband — bekleedden, die werkzaamheden met zich meebrachten.

Schatbewaarder der relieken van St.-Servaas waren Johannes Herderman de Wijc, Lambertus Liberti de Hoerne, Theodoricus Johannis de Rodenrijt en waarschijnlijk Nicolas Cuper de Venray. Hermannus de Stockhem en Johannes Pistoris de Steyvoirt waren rentmeesters van respectievelijk de broederschap der kapelanen en het kapittel van St.-Servaas. Arnoldus Arnoldi de Stockhem was meester van het hospitaal van St.-Servaas; Matheus Noitstock de Maeswyck fungeerde als refterproost van St.-Servaas, meier van Dilsen en als laat in de laathof der eleemosynariën van het St.-Servaaskapittel. Kanunnik Henricus de Aggere vervulde in het St.-Servaaskapittel de functies van cantor en eleemosynarius. Johannes de Ophem ontmoetten wij reeds eerder, buiten kapittelverband, als stadsklerk. De vraag rijst of deze en dergelijke taken inderdaad nevenfuncties waren naast de werkzaamheid als notaris of dat eerder de notariële taak een nevenbezigheid was, die slechts zo nu en dan beoefend werd. Een afdoende beantwoording van deze vraag is bij gebrek aan voldoende bronnen voorshands niet goed mogelijk.

3. AANTEKENINGEN BIJ DE VORM EN DE INHOUD VAN DE MIDDELEE- SE NOTARIËLE AKTEN TE MAASTRICHT.

de vorm: begin- en slotformulier — subscrip-
tio, signet en zegeling; — de inhoud: akten in
bestuurlijke zaken — akten in gerechtelijke
zaken — akten in buitengerechtelijke zaken.

A. DE VORM VAN DE AKTEN.

Opvallend wat betreft de vorm der middeleeuwse notariële akten uit de costumiere rechtsgebieden zijn de eenheid van opbouw en de uniformiteit in de uiterlijke kenmerken. De materieelrechtelijke inhoud wordt ingeleid door een bijna steeds eensluidend beginformulier en afgesloten met een eschatocol, dat telkens dezelfde elementen bevat. De daaropvolgende subscriptio en het handmerk of signet van de notaris maken de akte tot een „instrumentum publicum”, dat vaak nog door partijen, getuigen of aanwezige autoriteiten wordt bezegeld „ad maiorem roboris firmitatem”¹²³.

De diplomatische onderzoeken van Redlich en Luscek en de studies van Oesterley, Koechling, Gerber, Mayer, Querling e.a. tonen het vorenstaande aan voor het middeleeuwse notariaat in het noordwestelijke deel van het Heilige Roomse Rijk¹²⁴; die van De Boüard en Giry zetten dit uiteen voor het notariaat in Frankrijk¹²⁵; bijdragen van vooral Yernaux en Ketner wijzen op deze eenvormigheid van innerlijke en uiterlijke kenmerken van de middeleeuwse notariële akten uit Brugge en Utrecht¹²⁶. Een nadere beschouwing van de middeleeuwse Maas- trichtse notariële akten leidt tot een zelfde conclusie.

¹²³ Citaat naar het bezegelingsprotocol onder de akte opgemaakt door notaris Lambertus de Traiecto (nr. 1), d.d. 16 augustus 1292.

¹²⁴ Redlich, *Die Privaturkunden*, 230-231; Luscek, *Notariatsurkunde*, 84 vlg.; Oesterley, *Das Deutsche Not.*, 1, 450 vlg.; Koechling, *Untersuchungen*, 20-22; Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 21-39; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 45-66; Querling, *Die Entwicklung*, 54-65; Schuler, *Geschichte*, 236 vlg.

¹²⁵ Vgl. De Boüard; Manuel, II, 209; Giry, Manuel, 848. Voor het notariaat in Engeland gedurende de dertiende en veertiende eeuw: Cheney, *Notaries Public*, 95-134.

¹²⁶ Yernaux, *Les notaires publics*, 126 vlg.; Ketner, *Vestiging*, 84.

I. Het begin- en slotformulier.

Het beginformulier bestaat uit: de invocatio, promulgatio, datering, plaatsaanduiding en een korte notaris- en getuigenformule.

- a *De invocatio* (aanroeping van de goddelijke naam) luidt te Maastricht veelvuldig: „In nomine Domini Amen”¹²⁷ of: „In nomine Domini Jhesu Christi Amen”¹²⁸ of een enkele keer: „In nomine sancte et individue trinitatis Amen”¹²⁹.
- b *De promulgatio* (openbaarmakingsformule) vertoont meer verscheidenheid in vorm, zoals b.v.: „Noverint universi et singuli presens publicum instrumentum visuri et audituri”¹³⁰, of „Noverint universi et singuli christi fideles hoc presens publicum instrumentum pronunc et in futurum visuri et audituri”¹³¹ of: „Universis et singulis presentes nostras patentas litteras visuris, lecturis et audituris”¹³². Een enkele maal ontbreekt een promulgatio¹³³. Tegen het einde van de middeleeuwen is zij vaak zeer uitvoerig.
- c *De datering* sluit aan op de promulgatio en bestaat uit het jaartal, meestal gevolgd door de zgn. indictio, en de aanduiding van maand, dag en uur¹³⁴.

Vóór 1230 vond te Maastricht de jaartelling plaats, naar Doppler althans betoogde, volgens de kerststijl („anno incarnationis Domini” of „anno Dominice incarnationis”)¹³⁵. Van 1230 tot in het begin van de veertiende eeuw was echter in het bisdom Luik, zoals ook te Keulen en Utrecht, de paasstijl algemeen gebruikelijk („anno Do-

¹²⁷ Zie bijv. de akten van notaris Petrus Petri Danielis (nr. 3) d.d. 21 augustus 1342 en van notaris Godefridus de Sittart en notaris Johannes de Berghe (resp. nrs. 52 en 59) d.d. 19 december 1521.

¹²⁸ Vgl. de akte van notaris Lambertus de Traiecto (nr. 1) d.d. 16 augustus 1292.

¹²⁹ Vgl. Franquinet, *Beredeneerde Inventaris* . . . O.L.Vrouw, I, nr. 72 (notarissen onbekend). Zie Luscheck, *Notariatsurkunde*, 87.

¹³⁰ Vgl. de akten als genoemd in nt. 127.

¹³¹ Vgl. Franquinet, *Beredeneerde Inventaris* . . . O.L.Vrouw, I, nr. 72.

¹³² Vgl. de akte gezamenlijk opgemaakt door de notarissen Godefridus de Sittart (nr. 52) en Johannes de Berghe (nr. 59) d.d. 19 december 1521.

¹³³ Vgl. de akte van Lambertus de Traiecto (nr. 1), d.d. 16 augustus 1292. Zie Luscheck, *Notariatsurkunde*, 87.

¹³⁴ Vgl. de akte van notaris Johannes Johannis, dictus tinctor (nr. 9), waarin de datering luidt: „Anno a nativitate eiusdem millesimo trecentesimo quadragésimo, indictione duodecima, mensis decembris, die vicesima, hora quasi prima” (20 december 1344) of, in de landstaal, de akte van notaris Johannes de Ophem (nr. 34): „Int jaer der zeliger geboorten ons liefs Heren dusent vierhondert ende sesse ende vijftich, inder vierder indiction, in den aprilte des vijftthienden dachs te prime tijde off daeromtrent” (15 april 1456); vgl. Luscheck, *Notariatsurkunde*, 87-93; Cheney, *Notaries Public*, 115 vlg.

¹³⁵ Doppler, *Schepenbrieven* . . . St.-Servaas, II, XI.

mini" — „a cereo paschali"). In 1310 werd te Keulen, in 1311 te Utrecht en in 1333 te Luik weer overgegaan naar de kerststijl („anno a nativitate domini")¹³⁶. Deze laatste — in het bisdom Luik „stilus Leodiensis" genoemd — werd te Maastricht het eerst geaccepteerd door het kapittel van Onze Lieve Vrouw, zoals Doppler betoogde, en wel in 1345; daarna — circa 1372 — door het kapittel van St.-Servaas en tenslotte, omstreeks 1383, door de schepenbanken¹³⁷. Eerst wanneer het „anno Domini" vervangen wordt door het „anno a nativitate Domini" kan, volgens Doppler, geconcludeerd worden, dat overgang naar de kerststijl heeft plaatsgevonden¹³⁸. Houdt men vast aan deze eenvoudige richtlijn, dan past hetgeen in dezen naar voren komt uit de oudste Maastrichtse notariële akten niet in het door Doppler geschetste overgangsbeeld. In een drietal notariële akten uit 1301, 1332 en 1338 vindt men inderdaad de „anno Domini" aanduiding¹³⁹, doch in alle andere ons bekende notariële instrumenta, te beginnen met het eerste stuk van Lambertus de Traiecto d.d. 16 augustus 1292 wordt de „anno a nativitate Domini"-omschrijving aangetroffen. Deze blijft te Maastricht gedurende de gehele late middeleeuwen gebruikelijk in de notariële akten.

Na het jaartal volgt doorgaans de zgn. *indictio*, die het betreffend jaar aangeeft in een vijftienjarige cyclus¹⁴⁰. Soms vindt men achter het jaar en de *indictio* de in de middeleeuwen vaak gebruikte vermelding van het pontificaatsjaar van paus of keizer¹⁴¹.

Op de jaartelling en *indictio* sluit aan de aanduiding van respectievelijk maand, dag en uur. Soms wordt eerst de dag en daarna de maand genoemd; meestal is dit het geval wanneer de weekdag tot nadere uitdrukking is gebracht¹⁴². De gebruikelijke uuraanduiding luidt: „hora primarum vel circiter", „hora terciarum vel quasi" e.d. Ook treft men uuomschrijvingen aan als: „hora qua in predicta nostra sancti Servatii ecclesia Summa Missa decantabatur"¹⁴³. Later

¹³⁶ Grotefend, *Taschenbuch*, 12.

¹³⁷ Doppler, *Schepenbrieven* . . . St.-Servaas, II, IX.

¹³⁸ Doppler, *Schepenbrieven* . . . St.-Servaas, II, IX; over „les usages chronologiques des notaires": Yvernaux, *Les notaires publics*, 135 vlg.

¹³⁹ Zie de akten van de notarissen Lambertus de Traiecto (nr. 1) d.d. 31 juli 1301, Matheus de Berghes (nr. 4) d.d. 21 juli 1338 en Leonius de Atrio (nr. 6) d.d. 20 november 1332.

¹⁴⁰ Zie over de „*indictio*": Grotefend, *Taschenbuch*, 8.

¹⁴¹ Vgl. Franquinet, *Beredeneerde Inventaris* . . . O.L.Vrouw, I, nr. 72.

¹⁴² Zo bijv. in de akte van notaris Theodoricus Johannis de Rodenrijt (nr. 22) d.d. 30 december 1396: „anno . . . die Sabbathi tricesima et penultima mensis decembris"; vgl. ook de akte van notaris Godefridus Scat de Canne (nr. 39) d.d. 29 januari 1448; „anno . . . die lune vigesima nona mensis januarii".

¹⁴³ Zo in de akte van notaris Hermannus de Stockhem (nr. 12) d.d. 2 maart 1358.

luit in de landstaal vaak de formule: „tusschen negen ende thien uren voermiddagh off daeromtrent”¹⁴⁴.

- d *De plaatsaanduiding*, waarbij vaak uiterst nauwkeurig wordt vermeld waar de akte is opgemaakt, staat veelal achter de datering in het beginprotocol¹⁴⁵. Dikwijls ook vindt men de plaatsomschrijving aan het slot van de akte herhaald of pas voor de eerste maal. Talrijk zijn de voorbeelden waaruit blijkt, dat de akten te Maastricht zijn opgemaakt binnen de claustrale complexen van St.-Servaas en Onze Lieve Vrouw¹⁴⁶. Doch de Maastrichtse notarii-clerici verrichtten hun notariële werkzaamheden ook daarbuiten, zoals bijvoorbeeld „in camera pretorii Traiectensis”¹⁴⁷, „in camera domus de Molendino oppidi Traiectensis”¹⁴⁸, of „te Tricht op ter Visschermaese”¹⁴⁹. Soms treft men hen ook elders in de omgeving aan, zoals in „Duobus Montibus” (Tweebergen) of in „Sluysis”, schepenbanken behorend aan respectievelijk proost en kapittel van St.-Servaas¹⁵⁰. Testamenten zijn veelvuldig opgemaakt „in domo habitationis testatoris”¹⁵¹.
- e *De notaris- en getuigenformule*, waarmee het beginformulier eindigt, constateert kort de presentie van notaris en getuigen en het feit, dat zij „vocati et rogati” zijn¹⁵².

Het slotformulier, volgend op de materieelrechtelijke inhoud, bestaat uit de zgn. „acta sunt hec”-formule en een uitvoerige getuigenformule.

- a *De „acta sunt hec”-formule* houdt opnieuw een korte aanduiding in

¹⁴⁴ Aldus bijvoorbeeld in de akte van notaris Godefridus de Sittart (nr. 52) d.d. 26 maart 1508.

¹⁴⁵ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 457; Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 35-36; Luschek, *Notariatsurkunde*, 93-94; Schuler, *Geschichte*, 275-277.

¹⁴⁶ Bijvoorbeeld: „in ambitu claustris ecclesie sancti Servatii” (akten van notaris Lambertus de Traiecto — nr. 1 — d.d. 31 juli en 27 november 1301); of: „ante altare beati Nicolai confessoris” (akte van notaris Matheus de Berghe — nr. 4 — d.d. 15 januari 1340); of: „in capella Sancti Nicholai in venerabili ecclesia sancta Servatii Traiectensis” (akte van notaris Walterus Kyerboem de Alphen — nr. 36 — d.d. 21 augustus 1444).

¹⁴⁷ Aldus in de akte van notaris Johannes de Lobede (nr. 7) d.d. 13 oktober 1333.

¹⁴⁸ Aldus in de akte van notaris Johannes de Lobede (nr. 7) d.d. 27 juli 1337.

¹⁴⁹ Vgl. de akte van notaris Petrus de Cadier (nr. 51) d.d. 18 september 1510.

¹⁵⁰ Zie de akten van de notarissen Johannes Johannis Tinctor (nr. 9) d.d. 20 december 1344 en van Lambertus Liberti de Hoerne (nr. 20) d.d. 15 april 1383.

¹⁵¹ Zo bijvoorbeeld in de akte van notaris Johannes Johannis Tinctor (nr. 9) d.d. 28 oktober 1343.

¹⁵² „In praesentia mei notarii et testium subscriptorum ad hoc vocatorum et rogatorum” (akte van notaris Lambertus de Traiecto — nr. 1 — d.d. 16 augustus 1292) of in geval er meerdere notarissen tezamen instrumenteerden: „in presentia fidelium nostrorum domini Johannes de Monte et Godefridi de Sittart, notarium publicorum et testium infrascriptorum ad hoc vocatorum specialiter rogatorum” (akte van de notarissen Johannes de Berghe (nr. 59) en Godefridus de Sittart (nr. 52) d.d. 19 december 1521).

van tijd en plaats, waarop het instrumentum is vervaardigd¹⁵³. Dikwijls wordt volstaan met een verwijzing naar hetgeen hierover in het beginprotocol is gezegd¹⁵⁴. De aanhef luidt: „acta sunt hec”, of „acta fuerunt hec”¹⁵⁵, of alleen: „actum”¹⁵⁶; in de landstaal vaak: „desen dingen zijn geschiet”¹⁵⁷.

- b *De getuigenformule* wordt ingeleid met: „presentibus”, waarna twee, drie, vier of soms nog meer getuigen met naam en qualiteit(en) worden genoemd. Vaak zijn nog getuigen aanwezig, wier namen niet worden vermeld, maar van hun presentie blijkt uit de toevoeging: „et quam pluribus aliis testibus”. De getuigen worden dikwijls aangeduid als „honestis et discretis viris”, die „fidedignis” zijn en „ad premissa vocatis specialiter et rogatis”¹⁵⁸.

II. *Subscriptio, signet en zegeling.*

Subscriptio en signet zijn de kenmerken bij uitstek waaraan de middeleeuwse notariële akten terstond zijn te herkennen. Vaak zijn de instrumenta nog voorzien van een of meer zegels, die zijn aangehecht door partijen, getuigen of anderen.

- a *De subscriptio* bevindt zich onder de akte¹⁵⁹. Steeds begint zij met de „Et ego”-aanhef, gevolgd door de naam van de notaris, waaraan doorgaans is toegevoegd de naam van het diocees waartoe hij als clericus behoort. Verder vermeldt de subscriptio de instantie, die de notaris heeft benoemd, het feit dat hij de akte heeft geschreven en „in formam publicam” geredigeerd en dat hij „rogatus” is. Verwezen wordt naar zijn gebruikelijk signet. In de latere tijd worden vaak in de subscriptio datum en getuigen nogmaals genoemd. Als aan het

¹⁵³ Zie inzake deze formule: Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 37; Schuler, *Geschichte*, 280.

¹⁵⁴ Vgl. de akten van notaris Johannes Johannis Tinctor (nr. 9) d.d. 28 oktober 1343 en 20 december 1344.

¹⁵⁵ Aldus bijvoorbeeld in de akten van notaris Matheus de Berghe (nr. 4) d.d. 16 augustus 1326; van notaris Lambertus Liberti de Hoerne (nr. 20) d.d. 15 april 1383; van notaris Henricus de Pascuis (nr. 40) d.d. 25 september 1455.

¹⁵⁶ Aldus bij notaris Lambertus de Traiecto (nr. 1) d.d. 16 augustus 1292.

¹⁵⁷ Vgl. de akte van notaris Petrus de Cadier (nr. 51) d.d. 18 september 1510.

¹⁵⁸ Veelal luidt de getuigenformule: „presentibus ibidem honestis et discretis viris ... testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis” (aldus in de akte van notaris Wilhelmus Schevaerts d.d. 2 januari 1486 — nr. 45 —).

¹⁵⁹ Zie inzake de subscriptio: Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 463 vlg.; Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 28-32; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 56-60; Querling, *Die Entwicklung*, 64; De Bouard, *Manuel*, II, 218 vlg.; Luscheke, *Notariatsurkunde*, 95 vlg.; Cheney, *Notaries Public*, 107.

instrumentum zegels worden gehecht — waarover hierna — dan wordt van die bezegeling melding gemaakt¹⁶⁰.

- b *Het signet*¹⁶¹ of handmerk, naast of onder de subscriptio, moet volgens Leist gezien worden „als ein unlöslich notwendiges Vollziehungs und Beglaubigungsrequisit der Notariatsurkunden, das in seinem Werte der Bekräftigung durch das Siegel gleichsteht und dieses geradezu vertritt“¹⁶². Aangenomen kan worden, dat wanneer de notaris eenmaal de keuze van zijn „signum” gemaakt heeft hij daaraan verder gebonden is („solito meo signo”; „signo usuali”; „signo meo proprio”). Samenvattend definieert Schuler in dezen: „Das deutsche Notariatssignet ist ein persönliches, unübertragbares, in der Form einmaliges, nicht ohne richterliche Zustimmung veränderbares und meist in der Form eines Sinnbildes freigewähltes Rechtswahrzeichen, dass den päpstlichen und kaiserlichen Notaren von Amts wegen zukam”¹⁶³.

In de opbouw van het handmerk bestaat een grote uniformiteit. Zeer vaak keert een driedeling terug: het voetstuk, bestaande uit twee of drie treden, waarop de naam of de initialen van de notaris; de hals als een kolom, die op het voetstuk is geplaatst; de kop in de vorm van een cirkel, kruis, ster, drie-, vier- of vijfhoek, of drie- of vierblad. Bij pauselijke notarissen vaak: kruis, hart(en), tiara of kruiselingse Pe-

¹⁶⁰ Als voorbeeld de subscriptio onder een akte van notaris Henricus Spilmaker (nr. 21) d.d. 15 mei 1388: „Et ego Henricus Spilmaker, alias dictus Gollen, clericus Leodiensis diocesis, publicus imperiali auctoritate notarius quia premissi processus presentationi, receptioni, requisitioni, insinuationi, lectioni ac executioni, aliisque omnibus et singulis dum predictum dominum executorem subdelegatum, ut prefertur, fierent et agerentur, una cum prenominationis testibus presens fui sub anno, indictione, mense, die, hora, loco et Pontificatu praescriptis, eaque sic fieri vidi et audivi, ideoque hoc presens publicum instrumentum de mandatu eiusdem domini executores subdelegati, manu propria scripsi, publicavi, et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis una cum appensione sigilli eiusdem domini executoris subdelegati signavi, in evidens testimonium premissorum, rogatus et requisitus”.

¹⁶¹ Uitgebreid is de literatuur over de notariële signetten of handmerken; hier wordt volstaan met een verwijzing naar de in de bibliografie genoemde publicaties in dezen van Leist, Martens, Pieyns-Rigo-Brouette, Guigne, Gerig en Schmidt-Thomé; zie verder: Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 25-27; Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 470-471; Koechling, *Untersuchungen*, 20-21; Querling, *Die Entwicklung*, 61-62; Giry, *Manuel*, 603-608; Luschek, *Notariatsurkunde*, 72-79. Zeer uitvoerig in dezen is de recente studie van Schuler „Südwestdeutsche Notarszeichen”, waarin op de paginae 46-48 een uitgebreide verwijzing naar literatuur op het stuk van de signetten.

¹⁶² Leist, *Die Notariatssignete*, XVI-XVII; anders: Schmidt-Thomé, *Vom Notariatssignet*, 460-462.

¹⁶³ Schuler, *Südwestdeutsche Notarszeichen*, 19. Vgl. Trusen, die betoogt: „Als die Reichsnotariatsordnung von 1512 eine willkürliche Änderung des Signets verbot, war das lediglich eine offizielle gesetzliche Sanktion eines lange üblichen Brauches”. (Anfänge, 73).

trussleutels. De handmerken der Maastrichtse notarissen uit de late middeleeuwen wijken niet af van dit beeld. Men treft voetstukken aan met twee, drie of vier treden; op de ook te Maastricht veelal gebruikelijke hals vindt men vooral koppen met cirkels en drie- of vierbladen. Notaris Gerardus Stevens de Zon doet zijn naam eer aan en plaatst op de kolom een zon. Kruiselingse Petrussleutels ontmoeten wij bij de pauselijke notarissen Theodoricus Johannis de Rodenrijt en Henricus de Aggere.

Sprekender dan welke beschrijving ook zijn de signetten zelf¹⁶⁴.

- c De zegeling der notariële instrumenten heeft in de middeleeuwen met name plaatsgevonden in de tijd dat het openbare notariaat in opkomst was.

In theorie golden subscriptio en signet als „wesentliche Beglaubigung des Instrumentes”, volgens Redlich¹⁶⁵. Mitteis en Lieberich schreven: „Das . . . öffentliche Notariat erfaszte Deutschland zu spät um dort die Siegelurkunde noch verdrängen zu können”¹⁶⁶. In de notariële practijk ten noorden van de Alpen werden dan ook vaak zegels aan de subscriptio toegevoegd tot grotere zekerheid voor de fides publica van de akten.

De middeleeuwse Maastrichtse notariële akten zijn vaak door een of meer der comparerende partijen, door aangestelde executeurs-testamentair, door getuigen, schout, schepenen of andere wereldlijke of kerkelijke functionarissen bezegeld¹⁶⁷. Als voorbeeld zij hier genoemd de akte d.d. 16 augustus 1292 van Lambertus de Traiecto, waarin onder de subscriptio wordt meegedeeld: „Ego vero Udo investitus ecclesie de Here predictae ad maiorem roboris firmitatem sigillum meum proprium presenti scripturi publici apposui in testimonium omnium premissorum”¹⁶⁸.

¹⁶⁴ Vgl. Bijlage X. De daar weergegeven signetten zijn van de originalia in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht getekend door Hanneke Gehlen-Moerdijk.

¹⁶⁵ Redlich. *Die Privaturkunden*, 233.

¹⁶⁶ Mitteis-Lieberich, D.R., Kap. 34, VI, 2, 131; vgl. ook Zimmermann, *Niederschlag*, 57; Koechling, *Untersuchungen*, 21. Een zelfde verschijnsel constateerde Giry voor het notariaat in de „pays du droit coutumier” (Manuel, 828).

¹⁶⁷ Partijen hechtten bijvoorbeeld zegels aan de akten van Matheus de Berghe (nr. 4) d.d. 21 juli 1338, van Petrus Petri Danielis (nr. 3) d.d. 8 augustus 1339 en 21 augustus 1342, van Bartholomeus Sterken (nr. 19) d.d. 23 september 1380, van Johannes de Berghe (nr. 59) en Godefridus de Sittart (nr. 52) d.d. 19 december 1521; erflaatster, kapittel en schepenen aan de akte van notaris Petrus Petri Danielis (nr. 3) d.d. 30 november 1342; schout en schepenen als getuigen aan de akte van Johannes de Lobede (nr. 7) d.d. 27 november 1337; zo zijn er vele voorbeelden.

¹⁶⁸ Het zegel is intussen verloren gegaan.

Wat de materieelrechtelijke inhoud der middeleeuwse notariële akten betreft is vooral door Duitse auteurs gewezen op de veelzijdigheid „des Geschäftsbetriebes der Notare”, die zowel in bestuurlijke en gerechtelijke als in buitengerechtelijke zaken akten opmaakten wanneer zij daartoe geroepen werden¹⁶⁹. Uit de notariële akten die uit het middeleeuwse Maastricht bewaard zijn gebleven blijkt, dat ook daar notarissen verzocht werden zeer uiteenlopende zaken op schrift te stellen. Een deel der Maastrichtse instrumenten betrof bestuurlijke aangelegenheden op kerkelijk terrein. Andere akten werden vervaardigd in het kader van de rechtspraak. Daarnaast werd ook regelmatig geïnstrumenteerd in buitengerechtelijke zaken.

Het zou hier te ver voeren het voorhanden zijnde Maastrichts materiaal in extenso te beschrijven. Volstaan wordt met een korte en meer algemene karakteristiek van de notariële praktijk te Maastricht in de late middeleeuwen.

I. Akten in bestuurlijke zaken.

In bestuurlijke aangelegenheden, en wel speciaal op kerkelijk terrein, werd geregeld op de middeleeuwse notarissen een beroep gedaan. Inzake bisschopskeuzen, pastoorsbenoemingen, installaties, overdracht van proosdijen e.d. werden dikwijls notariële akten opgemaakt¹⁷⁰. Bij de Maastrichtse kapittels mag een zelfde gang van zaken verondersteld worden, al is het bewijsmateriaal niet overvloedig.

Vermeld werd reeds de akte van notaris Johannes de Dumo van 18 april 1442, waarbij deken en kapittel van Sint-Servaas Johannes de Ophem als notaris van het kapittel ontsloegen¹⁷¹. Een akte opgemaakt door notaris Godefridus, dictus Scat de Canne, op 5 april 1449, heeft als inhoud, dat de broederschap der kapelannen van St.-Servaas erkent, dat de beslissing over geschillen tussen de leden van de broederschap onderling berust bij deken en kapittel van St.-Servaas¹⁷². Bij akte opgemaakt door notaris Matheus Noitstock de Maeswijck op 18 oktober

¹⁶⁹ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 476 vlg.; Luschek, *Notariatsurkunde*, 101 vlg.; Koehling, *Untersuchungen*, 20-22; Oediger, *Der liber quondam notarii*, 19 vlg. Schuler betoogt: „Der Geschäftsbereich des öffentlichen Notars erstreckte sich im weltlichen Urkundsbereich fast ausnahmslos auf das Gebiet der freiwilligen Gerichtsbarkeit, während er im geistlichen Bereich sowohl in der streitigen als auch in der freiwilligen Gerichtsbarkeit tätig wurde”. (*Geschichte*, 138).

¹⁷⁰ Vgl. Gerber, *Notariatsurkunde*, 63-66; Mayer, *Das Mainzer, Notariat*, 70 vlg.

¹⁷¹ Vgl. hiervóór p. 59.

¹⁷² Vgl. bijlage IX ad nr. 39.

1481 werd een besluit van deken en kanunniken van het St.-Servaas-kapittel vastgelegd, waarbij aan de broederschap van kapelannen van St.-Servaas onder bepaalde voorwaarden toegestaan werd voor het houden van de officia voortaan de koningskapel in de St.-Servaaskerk te gebruiken in plaats van de kapel in het hospitaal van de broederschap, waar de diensten ernstig verstoord werden door geweecklaag en geschreeuw van zwakken en zieken en door regen-, sneeuw- en stormvlagen¹⁷³. Een akte van 23 juni 1516, opgemaakt door notaris Godefrius de Sittart „in ecclesia parochiali sancti Johannis”, bevat een omstandige beschrijving van de inbezitstelling dier kerk in handen van Michaël Mossis, kanunnik van St.-Servaas¹⁷⁴. Een benoemingsbesluit van het kapittel van St.-Servaas is neergelegd in een akte, die werd verleden voor notaris Johannes de Berghe op 15 oktober 1532; kanunnik Simon Stouthen werd daarbij aangesteld als helper van een collega-kanunnik bij het innen van wijnen, goederen, vruchten, cijzen enz¹⁷⁵.

Aangenomen kan worden, dat van dergelijke besluiten en maatregelen van bestuurlijke aard regelmatig instrumenten werden vervaardigd door de Maastrichtse notarissen.

II. *Akten in gerechtelijke zaken.*

In gerechtelijke zaken werd het middeleeuws notariaat veelvuldig betrokken. Aangetoond is, dat zowel officialaats- als openbare notarissen bij gerechtszittingen aanwezig waren en daar akten opmaakten aangaande het al of niet aanwezig zijn van partijen, getuigenverhoren, de procesgang, rechterlijke uitspraken en de afkondiging daarvan¹⁷⁶. Hier

¹⁷³ Vgl. bijlage IX ad nr. 48.

¹⁷⁴ Bij Bulla van paus Leo X van september 1515 was de kerk van St.-Jan ingelijfd bij die van St.-Servaas. Het installatieceremonieel is in de akte uitvoerig omschreven: „ac eidem quatuor cornua summi altaris eiusdem ecclesie per ipsum suis manibus tangentia et palpanda assignavi, missale, calicem, libros et cetera ornamenta jamdicti altaris ac parvam campanulam in signum vere et realis adeptae possessionis sibi tradendo et deliberando ac deinde ipsum dominum Michaelem quo supra nomine sub campanili ad pulsandum cordam magne campane, annulum et clavem principalionis janue dicte ecclesie parochialis prelibate dominis decano sei videdecano et capitulo prefate ecclesie in dextera manu ipsius porrigendo”.

¹⁷⁵ Vgl. bijlage IX ad nr. 59.

¹⁷⁶ Vgl. Oosterley, *Das Deutsche Not.*, I, 477; Koechling, *Untersuchungen*, 23-26; Mayer, *Das Mainzer Notariat*, 73. De oudst bekende Luiks synodale statuten van 1288 bevatten m.n. in het kader van gerechtelijke zaken („des jugements”) bepalingen aangaande notarii. „Tous les actes judiciaires seront consignés par écrit; les originaux resteront entre les mains

dient men zich echter te realiseren, zoals door Zimmermann is opgemerkt, dat de „notarius” in dezen veeleer beschouwd moet worden als een griffier in dienst van de bisschoppelijke curie of enig ander kerkelijk gerecht dan als „Notar im Sinne unserer Betrachtung”¹⁷⁷. Uit een onderzoek der archieven van m.n. het leengerecht van de proost van St.-Servaas zou mogelijk kunnen blijken of en in hoeverre dergelijke griffiers met een notariële status te Maastricht werkzaam zijn geweest.

Bekend is een andere notariële activiteit, die het karakter had van wat wij tegenwoordig deurwaarderswerkzaamheden zouden noemen. Globaal samengevat bestond de notariële dienstverlening op dit terrein in het uitbrengen van bevelschriften, het afleggen van verklaringen waarbij mededelingen werden gedaan, het opstellen en uitbrengen van beroepsschriften, het vervaardigen van procuraties ad lites e.d.¹⁷⁸ Volstaan zij hier met het noemen van enkele Maastrichtse exempla. Akten, opgemaakt door de notarissen Johannes Pot en Johannes Havermans, bevatten aanmaningen gericht tot partijen, die bij rechterlijke uitspraak tot enige prestatie veroordeeld waren¹⁷⁹. Van de notarissen Gerardus Stevens de Zon en Johannes de Berghe zijn akten bekend, waarin werd verklaard, dat door hen mededelingen werden gedaan aan derden, zoals dit verzocht was¹⁸⁰. Een beroepsschrift bestemd voor het concilie van Constanz, is neergelegd in een notariële akte van notaris Renerus de Schoenvorst¹⁸¹. Bij akten van de notarissen Lambertus de Traiecto, Johannes Freris en Johannes Pistoris de Steyvoert werden procuratores tot het voeren van procedures aangesteld¹⁸². Akten van de notarissen Lambertus de Traiecto, Petrus de Cadier, Godefridus de Sittart en

du juge, pour qu'on puisse recourir à l'original, quand il y a discordance dans les copies. Que les juges aient des notaires capables et discrets, qui puissent examiner les témoins avec soin et discernement; qu'ils ne favorisent aucune partie. Qu'ils demandent aux témoins comment ils ont acquis la certitude de la dire, le lieu, le temps et les autres circonstances qui sont mentionnées dans le droit canon, à l'article „de Testibus”; quand il s'agit d'un divorce, les notaires demanderont la distinctions des degrés, selon la décrétale „Extra de Testibus” au chapitre „Licet ex quadam” (Vgl. Schoolmeesters, Les Statuts Synodaux, 174; voor de Latijnse tekst: aldaar, 85).

¹⁷⁷ Zimmermann, Niederschlag, 57. Vgl. Nève, Recht en continuïteit, 28.

¹⁷⁸ Vgl. Oesterley, Das Deutsche Not., I, 476 vlg.

¹⁷⁹ Vgl. de akten d.d. 30 oktober 1419 van notaris Johannes Pot (nr. 28) en d.d. 20 januari 1448 van notaris Johannes Havermans (nr. 38).

¹⁸⁰ Vgl. de akten d.d. 11 juni 1515 van notaris Gerardus Stevens de Zon (nr. 56) en d.d. 13 en 21 juli 1529 van notaris Johannes de Berghe (nr. 59).

¹⁸¹ Vgl. de akte d.d. 2 januari 1417 van notaris Renerus de Schoenvorst (nr. 24).

¹⁸² Vgl. de akten d.d. 31 juli 1301 van notaris Lambertus de Traiecto (nr. 1), d.d. 19 mei 1461 van notaris Johannes Freris (nr. 41) en d.d. 21 mei 1461 van notaris Johannes Pistoris de Steyvoirt (nr. 42).

Gerardus Stevens de Zon maken gewag van scheidsrechterlijke uitspraken¹⁸³.

III. *Akten in buitengerechtelijke zaken.*

Onder de notariële akten in buitengerechtelijke zaken, die uit het middeleeuwse Maastricht bewaard zijn gebleven, vormen de testamenten en donaties ter zake des doods in quantitatief opzicht ons belangrijkste materiaal¹⁸⁴. Daarop wordt hierna allereerst ingegaan. Akten van huwelijksvoorwaarden schijnen in de middeleeuwen slechts uiterst sporadisch notarieel te zijn opgemaakt; te Maastricht is bij mijn weten slechts één voorbeeld voorhanden. Andere tweezijdige rechtshandelingen, zoals overeenkomsten van verkoop en koop, schenking, schulderkenning, het geven en ontvangen van kwijting en het treffen van allerlei minnelijke schikkingen, zijn geregeld notarieel vastgelegd. Aparte vermelding tenslotte verdienen de door notarissen opgemaakte transsumpten.

a. *Testamenten en donaties.*

Testamenten, in de zin van eenzijdige herroepelijke uiterste wilsbeschikkingen, en donaties terzake des doods verschenen in de costumiere rechtsgebieden, zoals algemeen wordt aangenomen, in de twaalfde en dertiende eeuw¹⁸⁵. Aangetoond is, dat zij het product waren van de invloed van leer en practijk der katholieke kerk en van inwerking van Romeins recht op de oude inheemse toestanden en rechtsopvattingen¹⁸⁶. Fischer heeft gewezen op „de zo duidelijk blijkende continuï-

¹⁸³ Vgl. de akten d.d. 27 november 1301 van notaris Lambertus de Traiecto (nr. 1), d.d. 24 juni 1505 van notaris Petrus de Cadier (nr. 51), d.d. 21 september 1505 en d.d. 26 maart 1508 van notaris Godefridus de Sittart (nr. 52) en d.d. 9 december 1523 van notaris Gerardus Stevens de Zon (nr. 56).

¹⁸⁴ Enkele tientallen afschriften van testamenten van kanunniken en kapelanen van het St.-Servaaskapittel bevinden zich in RAM., Archief van het kapittel van Sint-Servaas, inv.nrs. 107 b en d en nr. 141.

¹⁸⁵ Zie inzake de ontwikkelingsgeschiedenis van het testament: Fischer, De voorgeschiedenis, 23-37 en de daar op p. 23 in noot 1 genoemde literatuur; Fockema Andreae-v. Apeldoorn, Aantekeningen, dl. II, 158-164; Cerutti, Hoofdstukken, 95 vlg. en de aldaar op p. 118 genoemde literatuur; Coopmans, De godshuizen, 58 vlg.; Aders, Das Testamentsrecht. De oudste bekende Luiks synodale statuten van 1288 bevatten uitvoerige bepalingen aangaande testamenten (vgl. Schoolmeesters, Les Statuts Synodaux, 34-50 en 130-134); zie voor Luik vooral: Yans, L'Équité et le droit liégeois du Moyen Âge. Verder: Gilissen, Introduction, 611-614.

¹⁸⁶ Vgl. Fischer, De voorgeschiedenis, 37; Cerutti, Hoofdstukken, 117; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 352-353; Aders, Das Testamentsrecht, 2 vlg.; Yans, L'Équité, 91.

teit" in het ontwikkelingsproces¹⁸⁷. Geleidelijk en met grote voorzichtigheid werd in de middeleeuwen door kerkelijk optreden de Germaans-Frankische weerstand tegen het brengen van goederen buiten het familieverband, vooral als dit om niet geschiedde, gebroken¹⁸⁸. Successievelijk werden „donationes pro anima", „donationes post mortem" en „donationes in extremis" als toelaatbare rechtshandelingen (vaak „testamenta" genoemd) geaccepteerd¹⁸⁹. Na de toelating der „testamentoers", „trouwehanden" of „executeurs", aan wie het vermogen geheel of gedeeltelijk werd overgedragen met de opdracht dit na de dood van de beschikker „ad pias causas" aan te wenden, was men dicht genaderd tot het testament in de zin van een eenzijdige herroepelijke uiterste wilsbeschikking¹⁹⁰. De stap daarheen werd in onze streken gezet na vroege receptie van Romeins recht ná 1200. In de dertiende eeuw werd in beginsel in de „Nederlanden" het Romeinse testament als uiterste wilsbeschikking aanvaard. Daarnaast bleven de kanonieke testamenta met hun „donationes post mortem" in gebruik, zoals Fischer opmerkte¹⁹¹.

Onder de Maastrichtse notariële instrumenten uit de veertiende en vijftiende eeuw ontmoet men vele akten van beide soorten.

De Maastrichtse testamenten werden opgemaakt op verzoek van geestelijken (kanunniken, kapelannen en clerici) en van leken, mannen zowel als vrouwen. De testerende leken waren doorgaans van ridderlijke afkomst of behoorden tot de gegoede burgerij. Naast de testateur en de notaris waren steeds diverse getuigen bij het opmaken van het testament aanwezig. Hun aantal liep uiteen van twee tot acht of soms nog meer¹⁹². Vaak fungeerden als zodanig presbyters en clerici, die dan

¹⁸⁷ Fischer, De voorgeschiedenis, 37.

¹⁸⁸ Vgl. de Blécourt- Fischer, Kort begrip, 99 en 299; Yans, L'Equité, 89, 99 vlg. Over de achtergronden: Moorman van Kappen, Met open buydel, 14.

¹⁸⁹ Vgl. over deze „donationes": Yans, L'Equité, 89-102; Fischer, De voorgeschiedenis, 29-31; Cerutti, Hoofdstukken, 109 vlg. Aan Fischer ontleende ik de uitdrukking „donationes post mortem". De auteur betoogde, dat tussen de twee voornaamste soorten „donationes", t.w. de „donatio reservato usufructu" en de „donatio post obitum" noch een juridisch noch een economisch onderscheid bestond en vatte hen samen onder de gemeenschappelijke noemer: „post mortem". Gilissen, Introduction, 611-614.

¹⁹⁰ Vgl. Fischer, De voorgeschiedenis, 33; Yans, L'Equité, 175 vlg.; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 375; Schröder-v.Künssberg, D.R., 827; Mitteis-Lieberich, D.P., Kap. 61, 165-166; Aders, Das Testamentsrecht, 99 vlg.; Oediger, Der liber quondam notarii, nrs. 70, 78, 91, 98, 122, 169, 183 („truwehendere") en 191.

¹⁹¹ Fischer, De voorgeschiedenis, 34-35.

¹⁹² Een aantal van twee getuigen bijvoorbeeld in de testamenten opgemaakt door notaris Hermannus de Stockhem (nr. 12) d.d. 31 december 1376; door notaris Theodoricus Johannis de Rodenrijt (nr. 22) d.d. 30 december 1396; door notaris Petrus de Moniouwen (nr. 23) d.d. 7 augustus 1410. Een aantal van acht getuigen in een testament, opgemaakt door notaris Franco Gysonis de hospitali (nr. 2) d.d. 24 maart 1316.

meestal verbonden waren aan de kapittels, kloosters, kerken, kapellen of gasthuizen, die begiftigd werden¹⁹³. Dikwijls ook behoorden schepenen tot de getuigen; hun zegels werden dan doorgaans aan de akten gehecht. Bij de testamenten van de jonkvrouwen Asella, begijn te Maastricht¹⁹⁴, en Elisabeth, dochter van Renerus Manegoldi, treft men onder de getuigen ook een drietal vrouwen aan¹⁹⁵.

Geregeld compareerden mede de bij het testament aangestelde executeurs-testamentair, die dan uitdrukkelijk verklaarden hun functie aan te nemen. Hun aantal varieerde, voorzover ik kon nagaan, van één tot zeven¹⁹⁶. Ook onder hen weer hoofdzakelijk: kanunniken, kapelanen en clerici; daarnaast schepenen en vooral ook verwanten van de testateur. Ridder Henricus de Duobus Montibus benoemde tot uitvoerders van zijn laatste wil naast Udo van Colmont, kanunnik van St.-Servaas, zijn echtgenote Regena en drie dochters¹⁹⁷. De taak van de executeurs omvatte, zoals door Yans omstandig beschreven, de volledige uitvoering van de laatste wil en de interpretatie en de verdediging van de beschikkingen in geval deze onduidelijk waren of betwist werden¹⁹⁸.

De eigenlijke inhoud der Maastrichtse notariële testamenten uit de late middeleeuwen bevatte steeds gelijksoortige bepalingen. De testateur beval zijn ziel aan bij de Allerhoogste. Hij gaf de plaats aan waar hij begraven wilde worden; meestal was die in de kerk of het klooster, waaraan hij giften deed, vóór het altaar, hetwelk hij stichtte. Makingen werden gedaan voor het houden van jaargetijden¹⁹⁹. Gestichte altaren of beneficies werden begiftigd met onroerende goederen of met cijnzen in geld of natura (meestal vaten rogge en kapoenen) te nemen uit de

¹⁹³ Yans merkte op m.b.t. de geestelijken der middeleeuwse bedelorden: „ces moines pénètrent facilement jusqu'au chevet des moribonds" (L'Equité, 90). Bij lezing van de Maastrichtse middeleeuwse testamenten kom ik tot een zelfde oordeel.

¹⁹⁴ Testament gemaakt ten overstaan van notaris Matheus de Berghe (nr. 4) d.d. 16 augustus 1326.

¹⁹⁵ Testament gemaakt ten overstaan van notaris Petrus Petri Danielis (nr. 3) d.d. 17 oktober 1324.

¹⁹⁶ Het aantal één in een testament opgemaakt op 7 augustus 1410 voor notaris Petrus de Moniouwen (nr. 23); het aantal zeven — waaronder de oudste Luikse en de oudste Brabantse schepenen — in een testament opgemaakt op 29 september 1350 voor notaris Johannes Herderman de Wyc (nr. 10).

¹⁹⁷ Testament d.d. 30 oktober 1336 opgemaakt voor notaris Willelmus Willelmi de Grunsselt (nr. 8).

¹⁹⁸ Yans, L'Equité, 181-184; vgl. Fischer, De voorgeschiedenis, 32; Mitteis-Lieberich, D.P., Kap. 61, 166; Aders, Das Testamentsrecht, 99-117; de Blécourt-Fischer, Kort begrip 375; Pitlo, De ontwikkeling der executele, passim.

¹⁹⁹ Vgl. bijvoorbeeld de testamenten opgemaakt d.d. 30 november 1342 voor notaris Petrus Petri Danielis (nr. 3), d.d. 18 mei 1345 voor notaris Willelmus Willelmi de Grunsselt (nr. 8), d.d. 2 september 1362 voor notaris Goswinus Andreae de Novavilla (nr. 13), d.d. 7 augustus 1410 voor notaris Petrus de Moniouwen (nr. 23).

onroerende goederen van de erflater²⁰⁰. Dergelijke makingen vonden doorgaans ook plaats ten gunste van de Maastrichtse kapittels, kloosters, kapellen en gasthuizen.

Soms werd voor de erfgenamen de mogelijkheid geopend de vermaakte onroerende goederen of cijnzen terug te kopen²⁰¹.

Als de testateur een altaar of beneficie stichtte werd het „recht van vergeving” dienaangaande doorgaans toegekend aan de executeurs-testamentair en na hun dood aan het betreffend kapittel of klooster²⁰².

Roerende goederen werden gelegateerd aan naaste verwanten, vrienden, dienstmaagden en vertrouwenslieden (vaak geestelijken). Ook de instrumenterende notaris werd weleens begiftigd²⁰³. De aanstelling van executeurs-testamentair was gebruikelijk. Eerder gemaakte testamenten werden zonodig herroepen²⁰⁴.

Bekend is, dat de receptie van het Romeinse testament verre van volledig was²⁰⁵. Als toelaatbaar werden beschouwd testamenten, waarin het „caput et fundamentum” (de erfstelling) ontbrak of tengevolge waarvan de nalatenschap voor een deel testamentair en voor een deel intestaat vererfde²⁰⁶.

Naast de testamenten kwamen ook te Maastricht nog in de late middeleeuwen „donationes post mortem” voor, die notarieel werden opgemaakt. De clericus, Godefridus van Gangelt, begiftigde aldus het klooster der Predikheren te Maastricht met de helft van zijn goederen, onder voorbehoud van het genot van die helft en de volle beschikking over de andere helft gedurende zijn verdere leven. Het voorbehoud zou ook van kracht blijven wanneer de schenker alsnog zou toetreden tot de orde der Predikheren of een andere orde. Voor het klooster werd de schenking aangenomen door de prior en twee andere Predikheren²⁰⁷.

In andere ons bekende notariële akten werden schenkingen gedaan aan geestelijke instellingen tot „stichting” van jaargetijden. Voorwerp

²⁰⁰ Vgl. de testamenten opgemaakt d.d. 13 augustus 1326 voor notaris Matheus de Berghe (nr. 4) en d.d. 17 oktober 1324 en 25 april 1326 voor notaris Petrus Petri Danielis (nr. 3).

²⁰¹ Aldus bijvoorbeeld in het testament opgemaakt op 25 april 1326 voor notaris Petrus Petri Danielis (nr. 3).

²⁰² Zie het testament genoemd in de vorige noot; aldus ook in het vidimus opgemaakt op 5 juli 1331 door notaris Ancelinus de Heydendale (nr. 5).

²⁰³ Vgl. het testament van Gerardus de Montenaken op 30 december 1396 opgemaakt door notaris Theodoricus Johannis de Rodenrijt (nr. 22).

²⁰⁴ Vgl. de testamenten opgemaakt d.d. 30 oktober 1336 door notaris Willelmus Willelmi de Grunselt (nr. 8), d.d. 29 september 1350 door notaris Johannes Herderman de Wyc (nr. 10) en d.d. 19 augustus 1433 door notaris Nicolaus Eusthacii Haers de Traiecto (nr. 33).

²⁰⁵ Vgl. Fischer, *De voorgeschiedenis*, 34-36.

²⁰⁶ Zie Fischer, *De voorgeschiedenis*, 35; de Blécourt-Fischer, *Kort begrip*, 353; Mitteis-Lieberich, *D.P.*, Kap. 57, IV, 4-5, 160.

²⁰⁷ Akte van notaris Johannes de Lobede (nr. 7) d.d. 6 juni 1338.

van de donatie was doorgaans een jaarlijks te betalen cijns. Tot zekerheid voor de voldoening daarvan werd het onroerend goed, dat met de cijns was belast, vaak tot onderpand gesteld²⁰⁸.

Vermelding verdient nog de akte, waarin werd bepaald, dat in geval de betreffende schenking aangevochten zou worden „lege patriae aut alicuius singularis persone contradictione seu oppositione forsan obstantibus” de making beschouwd moest worden als ware zij gedaan bij testament²⁰⁹.

b. Akten van huwelijkse voorwaarden.

Familierechtelijke akten uit de middeleeuwen, opgemaakt door notarissen, schijnen nauwelijks bekend te zijn. Oesterley noch Gerber maken er melding van²¹⁰. Mayer beperkt zich tot de opmerking: „Es ist eigenartig, dass sich keine Instrumenten finden liessen die sich inhaltlich auf die Eingehung einer Ehe bezogen”. Luschek betoogde, dat notariële akten in familiale zaken in de middeleeuwen slechts bij uitzondering werden opgemaakt²¹¹.

Bekend is, zoals door de Blécourt-Fischer ook opgemerkt, dat huwelijkscontracten van ouds werden gesloten ten overstaan van wederzijdse familieleden, omdat gewoonlijk over familiegoed beschikt werd²¹². Familieleden, die bij het aangaan van het contract niet aanwezig waren geweest en die zich door het sluiten van de huwelijkse voorwaarden benadeeld achtten, hadden de mogelijkheid een en ander aan te vechten.

Ook in het middeleeuwse Maastricht werden de huwelijkse voorwaarden slechts sporadisch door een notaris op schrift gebracht, naar het schijnt. Voorzover mij bekend kan slechts genoemd worden één akte, daterend van 6 juli 1454, opgemaakt door notaris Johannes de Ophem. Bij die akte kwamen de aanstaande echtelieden overeen, dat ieder van hen zou inbrengen zijn „guede erve ende gerede” om ze samen te bezitten en te gebruiken. De bruid behield zich het alleenbeschikkingsrecht voor ten aanzien van enig gereed geld en „hoeren cley-

²⁰⁸ Vgl. de akten van notaris Matheus de Berghe (nr. 4), d.d. 15 januari 1340 en van notaris Johannes Johannis Tinctor (nr. 9) d.d. 15 april 1344 en 20 december 1344.

²⁰⁹ Akte opgemaakt door notaris Henricus Spilmaker, alias Gollen, (nr. 21) d.d. 19 september 1396. Door Fischer is opgemerkt, dat uit de akten vaak moeilijk is op te maken of wij te doen hebben met eigenlijke testamenten of met schenkingen terzake des doods. Vgl. ook: Van Bavel, Inventaris van 100 Bossche Testamenten, passim.

²¹⁰ Oesterley, Das Deutsche Not., I, Par. 58 „Von dem Umfange des Geschäftsbetriebes der Notare”, 476-480.

²¹¹ Luschek, Notariatsurkunde, 131-132.

²¹² De Blécourt-Fischer, Kort begrip, 77.

deren ende cleynetten hoeren leven tubehorende". De bruidegom zou een door de bruid voor het sluiten van het contract verkochte hoeve leveren aan de koper. Erfgoederen van de bruid mocht de bruidegom niet verkopen voordat de kinderen, die uit het huwelijk geboren zouden worden, vijftien jaar oud zouden zijn. Bij kinderloos overlijden zouden hun erfgoederen terugkeren naar ieders naaste erfgenamen, met dien verstande, dat de langstlevende der echtgenoten het vruchtgebruik dier goederen zou hebben gedurende zijn verdere leven. Goederen, verkregen tijdens het huwelijk, verbleven in vruchtgebruik aan de langstlevende en kwamen na diens dood — in geval van kinderloos overlijden — bij helfte aan ieders wettelijke erfgenamen²¹³.

c. Akten inzake andere tweezijdige rechtshandelingen.

Andere tweezijdige rechtshandelingen, waarvan notariële akten werden opgemaakt, hadden te Maastricht veelal betrekking op verkoop en schenking van onroerende goederen, op pachten, cijnzen en schuldigerkenning van geldsommen door particulieren aan de kerken van St.-Servaas en Onze Lieve Vrouw of aan de beide broederschappen van kapelannen.

In een schepenbrief van 12 november 1362 oorkonden twee Maas-trichtse schepenen, dat — bij een akte van notaris Arnoldus Arnoldi de Stockhem — Nicholaas Cole en zijn echtgenote Maria verklaarden geen rechten te hebben op een bepaald erf te Tweebergen en zo zij die rechten toch mochten hebben of alsnog zouden verkrijgen zij daarvan afstand zouden doen ten behoeve van de broederschap van kapelannen van St.-Servaas²¹⁴.

In een tweetal schepenbrieven van 15 april 1383 oorkonden schout en schepenen van Sluysen, dat bij twee akten van notaris Lambertus Lamberti de Hoerne door Arnoldus de Stockhem, in zijn hoedanigheid van meester van het hospitaal van St.-Servaas, respectievelijk aan Nicolaas de Millen, wonend te Sluysen, en aan Johannes Mulensone van Elst diverse percelen bouwland in erfpacht werden opgedragen tegen betaling van jaarlijks vervallende cijnzen²¹⁵.

Bij een akte van 5 maart 1335, verleden voor notaris Matheus de Berghe, verplichtten zich enkele leden van de broederschap van het hospitaal van St.-Servaas jaarlijks aan de broederschap een bepaalde som te betalen, waarmede dan een jaarcijns gekocht zou worden. Bij niet-nakoming van de betalingsverplichting zou de betreffende schul-

²¹³ Bijlage IX ad nr. 34.

²¹⁴ Vgl. Doppler, Schepenbrieven . . . St.-Servaas, I, nr. 677, 367.

²¹⁵ Vgl. Doppler, Schepenbrieven . . . St.-Servaas, III, nrs. 1828 en 1829, 188-190.

denaar zijn lidmaatschap van de broederschap verliezen en het grootste deel van het wel betaalde bedrag verbeuren²¹⁶.

Geregeld ook werden notariële instrumenten opgemaakt waarbij scheidslieden werden benoemd ter beslechting van tussen partijen gezeten moeilijkheden of waarin minnelijke schikkingen in allerlei aanlegenheden werden vastgelegd²¹⁷. Ook in dezen waren het doorgaans zaken waarbij een der kapittels of een der kapelanen-broederschappen als partij betrokken was.

d. *Transsumpten*.

Luschek betoogde: „Im allgemeinen hat man . . . Urkunden sicherheitshalber transsumieren lassen um bei stärkeren Gebrauch das Original zu schonen, oder um bei seinem etwaigen Verlust durch Ersatz gedeckt zu sein”²¹⁸. Op de diplomatische aspecten van deze transsumpten is door deze auteur nader ingegaan. Naar diens betoog en naar dat van Schuler zij hier verwezen²¹⁹.

Te Maastricht, evenals elders, ging de opdracht tot vervaardiging van transsumpten uit van geestelijke corporaties, i.c. van de kapittels en de beide kapelanen-broederschappen. Veelvuldig werden door notarissen charters van pausen, keizers, bisschoppen, hertogen enz. getranssumeerd alsook uitspraken van gerechtelijke colleges. Men vergelijke in dezen voor Maastricht de in de bijlage IX onder de nummers 5, 6, 8, 10, 15, 21, 33, 40, 41, 42, 47, 48, 49, 54, 55 en 58 gememoreerde transsumpten.

²¹⁶ Akte van notaris Matheus de Berghe (nr. 4) d.d. 5 maart 1335.

²¹⁷ Benoemingen van scheidslieden bijvoorbeeld in de akten d.d. 2 maart 1358 van notaris Hermannus de Stockhem (nr. 12) en d.d. 19 juni 1543 van notaris Johannes de Berghe (nr. 59). Vgl. Gerber, *Die Notariatsurkunde*, 61-62; Koehling, *Untersuchungen*, 25. Minnelijke schikkingen in de akten d.d. 16 augustus 1292 van notaris Lambertus de Traiecto (nr. 1), d.d. 5 januari 1375 van notaris Arnoldus Arnoldi de Stockhem (nr. 14), d.d. 15 april 1456 van notaris Johannes de Ophem (nr. 34) en d.d. 18 september 1510 van notaris Petrus de Cadier (nr. 51).

²¹⁸ Luschek, *Notariatsurkunde*, 105.

²¹⁹ Luschek, *Notariatsurkunde*, 105-111; Schuler, *Geschichte*, 215-217. Vgl. eveneens de door Oediger vermelde transsumpten, *Der liber quondam notarii*, nrs. 4, 101, 106, 132, 159 en 162. Cheney betoogde: „For the making of straightforward authenticated copies, the notarial instrument was in the fourteenth century a competitor with the „*inspeximus*” or „*vidimus*” of royal and ecclesiastical chanceries” (*Notaries Public*, 56).

De inrichting van het notariaat te Maastricht in de 16de – 18de eeuw

Inleiding.

Voor een goed begrip van de inrichting van het notariaat te Maastricht gedurende de 16de – 18de eeuw is het van belang daaraan een globale schets te doen voorafgaan, waarin enkele hoofdlijnen worden gegeven aangaande het notariaat uit die tijd in het algemeen, zulks aan de hand van bronnen waaruit kennis over het toenmalige notariaat kan worden geput. Achtereenvolgens worden in het eerste onderdeel van het onderhavige hoofdstuk de wetgeving en de literatuur aangaande het notariaat alsmede de overheidszorg ten aanzien van de notariële protocollen in de 16de – 18de eeuw ter sprake gebracht. Enkele hoofdzaken van hetgeen dienaangaande bekend is met betrekking tot het Heilige Roomse Rijk en in het bijzonder met betrekking tot de Zuidelijke en Noordelijke Nederlanden alsmede het prinsbisdom Luik worden telkens globaal aangegeven¹.

In het tweede onderdeel wordt het bronnenmateriaal aangaande het Maastrichtse notariaat uit de 16de – 18de eeuw nader omlijnd. Met betrekking tot de wetgeving komen ter sprake de invloed van de Reichsnotariatsordnung van 1512 en van de landsheerlijke plakaten, de regelingen met betrekking tot het Maastrichtse notariaat in de stedelijke recessen van 1665 en de aanvullende ordonnanties en resoluties van de commissarissen-deciseurs. Verder wordt ingegaan op de lotgevallen der Maastrichtse notariële protocollen en op de overige bronnen waaruit het materiaal voor deze studie grotendeels is geput.

„Pièce de résistance” tenslotte vormt het derde onderdeel, waarin de inrichting van het notariaat te Maastricht in de 16de – 18de eeuw aan de orde wordt gesteld.

¹ Met betrekking tot de bronnen aangaande de historie van het notariaat betoogt Wolf: „Die wichtigsten Quellen zur Geschichte des öffentlichen Notariats sind:

1. OVER WETGEVING, LITERATUUR EN PROTOCOLLEN INZAKE HET NOTARIAAT UIT DE 16DE — 18DE EEUW.

wetgeving op het notariaat in het Heilige Roomse Rijk, de Nederlanden en het prinsbisdom Luik — literatuur aangaande het notariaat uit de 16de — 18de eeuw — iets over notariële protocollen.

A. WETGEVING OP HET NOTARIAAT IN HET HEILIGE ROOMSE RIJK, DE NEDERLANDEN EN HET PRINSBISDOM LUIK.

I. *De Reichsnotariatsordnung van 1512; latere „Reichs-“ en „Partikular-Gesetzgebung“ inzake het notariaat.*

Het feit dat de Nederlanden ook na de totstandkoming van de Bourgondische Kreits in 1548 formeel nog tot het Heilige Roomse Rijk behoorden doet de vraag rijzen in hoeverre de in 1512 door keizer Maximiliaan uitgevaardigde Reichsnotariatsordnung van belang is geweest voor het notariaat in de Nederlandse gewesten². Door Pitlo is betoogd, dat deze eerste algemene regeling inzake het notariaat geen waarneembare sporen in de Nederlanden heeft nagelaten³. Vele voorschriften uit deze Notariatsordnung en uit de latere „Reichs-“ en „Partikular-Gesetzgebung“ vertonen echter grote overeenkomst met hetgeen voor het oude notariaat in de Nederlanse gewesten gegolden heeft, zodat vergelijking dienstig kan zijn. En zeker bij een beschouwing over het notariaat te Maastricht, een stad die tot rond het midden van de zestiende eeuw door jurisdictionele banden nauw met het Heilige Roomse Rijk verbonden was, lijkt het gewenst onze bevindingen te relateren aan hetgeen bekend is uit het Heilige Roomse Rijk in dezen⁴. Een voorafgaande korte uiteenzetting over de oude wetgeving op het notariaat aldaar is dan ook op zijn plaats. De gegevens zijn in hoofdzaak

1. gesetzliche Bestimmungen über Stellung und Tätigkeit der Notare,

2. Lehr- und Handbücher der Notare,

3. Imbreviaturbücher der Notare und die danach ausgefertigten Urkunden als unmittelbarer Niederschlag notarieller Tätigkeit" (Wolf, Das öffentliche Notariat, in: Handbuch . . . Coing, 505). Vgl. ook Pitlo, Notarisboeken, XII.

² Vgl. De Monté ver Loren, Hoofdlijnen, 179; Gosses-Post, I: De Middeleeuwen, 270; Nève, Rijkskamerrecht, I; Mitteis-Lieberich, D.R., Kap. 26, II, 5, 135.

³ Pitlo, Notariswet, 25.

⁴ Nève, Rijkskamerrecht, 121 vlg. en 399 vlg.

ontleend aan Oesterley en aan de meer recente en samenvattende studies van Trusen, Wolf, Conrad en Zimmermann⁵.

De Reichsnotariatsordnung van 1512 lag in de lijn van de door keizer Maximiliaan (1493-1519) in het algemeen nagestreefde „Reichsreform”⁶. Directe aanleiding voor de totstandkoming van de „Ordnung” waren, zoals in de considerans omstandig werd betoogd, de vele klachten over het notariaat, reeds naar voren gebracht door Baldus en later door humanisten als Zasius. Met Bockemühl kan men zich afvragen of die klachten niet grotendeels voortvloeiden uit „immer wiederfestzustellenden Humanistenhochmut gegenüber den Juristen ohne humanistische Bildung”⁷. Anderzijds dient echter ook de mogelijkheid niet uitgesloten te worden, dat inderdaad feitelijke misstanden tot de noodzaak, althans wenselijkheid, van deze „Reform” aanleiding gaven.

Wat hiervan ook moge zijn: de Rijksdag te Freiburg besloot in 1498 tot een „Reform” van het notariaat, hetgeen uiteindelijk op 8 oktober 1512 resulteerde in de te Keulen door keizer Maximiliaan uitgevaardigde „Ordnung zur Unterrichtung der offnen Notarien, wie die ihre Ämten üben sollen”⁸.

De tekst van de „Ordnung” bestond uit twee gedeelten. Het eerste deel, van meer algemene aard, bevatte voorschriften aangaande de vereiste vooropleiding en toelating van notarissen, de verplichting tot het aanleggen en bewaren van protocollen, de instrumentatieplicht, de honorering, de notariële aansprakelijkheid enz. De meeste regels hadden betrekking op de vervaardiging, de vorm en de inhoud van de notariële akten⁹. In het tweede deel, onderverdeeld in vier capita, werd nader ingegaan op de „Testamentserrichtung”, de „Insinuation von kaiserlichen Urkunden”, de „Erteilung von Prozessvollmachten” en de „Aufnahme von Appellationsinstrumenten”, gebieden waarop de notarissen veelvuldig werkzaam waren.

⁵ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 480 vlg.; Trusen, *Anfänge*, 69 vlg.; Wolf, *Das öffentliche Notariat*, 505 vlg.; Conrad, *Grundlagen*, 5-18; dezelfde, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II, 170-174; Zimmermann, *Niederschlag*, 57-61.

⁶ Vgl. Mitteis-Lieberich, *D.R.*, Kap. 41, I, 240; Conrad, *Grundlagen*, 5.

⁷ Bockemühl, *Gedanken*, 489.

⁸ Vgl. inzake de verschillende tekstuitgaven van de Reichsnotariatsordnung van 1512: Oesterley, *Das Deutsche Notariat*, I, 504-508. Voor de onderhavige verhandeling werd overwegend gebruik gemaakt van de ook door Oesterley genoemde editie: „Der Röm. Kayserl. Maj. Weyland Maximilian I Ordnung zu Unterrichtung der offenen Notarien; Wie die ihre Aemter üben sollen. Zu Cölln, 1512 aufgericht. Mit nothwendigen und nützlichen Anmerckungen, usw., Jena, 1721. In deze uitgave is de Ordnung onderverdeeld in 87 artikelen of paragrafen; in andere uitgaven treft men ook andere onderverdelingen aan.

⁹ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 498-501; Conrad, *Grundlagen*, 6.

„Diese Reichsnotariatsordnung hat nur eine allgemeine gesetzliche Grundlage für das Notariatswesen geschaffen“, aldus Zimmermann¹⁰. Hoe uitvoerig deze wetgeving ook was, zeker voor die tijd, in wezen hield zij bij lange na geen volledige regeling in van het toenmalige notariaat in het Heilige Roomse Rijk. Het werkteerrein van de notarissen was aanzienlijk gedifferentieerder dan uit de „Ordnung“ naar voren kwam. Maar bovendien werd in artikel 1 expressis verbis ruimte geschapen voor aanvulling „nach Inhalt gemeiner Rechten oder löblicher Gewohnheit und Gebrauch eines jeden Orts“¹¹. Door een dergelijke bepaling werd ruimte gelaten, zoals Conrad opmerkt, „die Rechtspraxis in schwierigen Fällen an Rechtsverständige oder die Wissenschaft zu verweisen, um dort Auskunft und Belehrung zu holen“¹². En elders betitelt dezelfde auteur de „Ordnung“ als „ein Rahmengesetz, das durch das gemeine und Partikulare Recht ergänzt werden konnte“¹³.

De Reichsgesetzgebung van na 1512 was een direct gevolg van het feit, dat het „gemeinrechtliche Notariat“ onder meer een functie vervulde op het terrein van de contentieuze rechtspraak, vooral als „Executiv- oder Zustellungsorgan“ van het Rijkskamergerecht¹⁴. Het betekenen van dagvaardingen en andere stukken geschiedde behalve door gerechtsboden van het Rijkskamergerecht ook door notarissen. Appellaties op het Rijkskamergerecht konden eveneens door hun tussenkomst ingesteld worden¹⁵.

Gedurende de zestiende en nog in de eerste helft van de zeventiende eeuw werden dan ook door de rijksregering bij herhaling pogingen ondernomen door middel van „Reichsgesetzgebung“ met name de beroepskwaliteit van de notarissen te controleren en op peil te houden¹⁶.

¹⁰ Zimmermann, Niederschlag, 58. Ook aldus Conrad, Grundlagen, 6. Burmeister beoogt: „Die Bedeutung der Reichsnotariatsordnung liegt einmal in der grundsätzlichen Anerkennung des Notariats für den weltlichen Bereich sowie in der Schaffung eines Rahmengesetzes für die partikulären Regelungen. Ihr grosses Nachteil ist, dass sie keine Vorschriften über die Ausbildung, Zulassung und Registrierung der Notare erlassen hat, obwohl der Reichsgesetzgebung dieses Problem vollkommen bewusst gewesen ist und sie solche Vorschriften bereits 1498 in Verbindung mit dem Reichskammergericht erlassen hat“ (Anfänge, 80).

¹¹ Reichsnotariatsordnung, par. 1.

¹² Conrad, Grundlagen, 7.

¹³ Conrad, Deutsche Rechtsgeschichte, II, 170.

¹⁴ Vgl. Oesterley, Das Deutsche Not., I, 508 vlg.; Conrad, Grundlagen, 7-8.

¹⁵ Zie daarover: Nève, Rijkskamergerecht, 67-68.

¹⁶ Door Oesterley werden in dezen genoemd: het edict van Karel V d.d. 3 augustus 1548, de Cammergerichts-Ordnung van 1555, de Visitationsabschied van 1560, de Visitationsabschied van 1579, het concept van de Cammergerichtsordnung van 1603 (bij Oesterley staat abusievelijk 1613), jongste Reichsabschied van 1654 (Oesterley, Das Deutsche Not., I, 512-520). Zie ook: Conrad, Grundlagen, 8-11; Schröder-v.Künssberg, Rechtsgeschichte, 914 en de aldaar in de noten genoemde literatuur.

Voortdurend bleef echter in de betreffende verordeningen het thema terugkeren dat die kwaliteit te wensen overliet. Door Oesterley werd daarom betoogd, dat het „Duitse” notariaat tot verval zou zijn geraakt wanneer naast de Reichsgesetzgebung „nicht von einer andern Seite neue Anregung für seine Erhaltung und weitere Fortbildung erfolgt wäre”, met name door de „Partikular-Gesetzgebung” der vorsten¹⁷.

De „Partikular-Gesetzgebung” van de territoriale vorsten overvleugelde uiteindelijk de rijkswetgeving inzake de inrichting van het notariaat¹⁸. De wantoestanden in het notariaat, die, zoals Oesterley betoogde, vooral ook een gevolg waren van het feit, dat door vele hofpaltsgraven namens de keizer notarissen aangesteld konden worden, waardoor hun aantal bovenmatig groeide en hun kwaliteit daalde, kwamen het scherpst naar voren in die territoria waar de rijkswetgeving in de praktijk weinig effect sorteerte¹⁹. De landsvorsten werden genoodzaakt zelf het kwaad aan te grijpen en regelend op te treden, waartoe artikel 1 van de Reichsnotariatsordnung van 1512 trouwens de mogelijkheid bood. Allengs leidde dit ertoe, dat door de landsheren gepoogd werd het notariaat zoveel mogelijk tot een „Landesangelegenheit” te maken²⁰. Het eerst geschiedde dit, zoals Zimmermann opmerkt, in de westelijke en zuidelijke gebieden van het Heilige Roomse Rijk²¹. In het bisschoppelijk vorstendom Münster kwam reeds in 1528 een eigen regeling inzake het notariaat tot stand, in 1571 en 1580 gevolgd door nieuwe edicten²². In de hertogdommen Jülich-Berg werden landsheerlijke regelingen aangaande het notariaat getroffen in 1528 en 1581²³. Soortgelijke verordeningen, daterend uit de zestiende eeuw, werden uitgevaardigd in het gebied thans aangeduid als Rheinland-Pfalz, in het markgraafschap Baden en in het hertogdom Beieren. In de meer oostelijk en noordelijk gelegen vorstendommen zette deze ontwikkeling eerst tijdens de zeventiende en achttiende eeuw in²⁴.

Een en ander leidde uiteindelijk tot een uitholling van de Reichsnotariatsordnung en de rijkswetgeving inzake het notariaat. En dit niet alleen met betrekking tot de aanstelling der notarissen, maar ook ten

¹⁷ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 520.

¹⁸ Zie over dit „overvleugelingsverschijnsel” in het algemeen: Mitteis-Lieberich, *D.R.*, Kap. 42, IV, 264; Schröder-v.Künssberg, *Rechtsgeschichte*, 972-978, sub par. 84: *Die Landesgesetzgebung*.

¹⁹ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 521-522.

²⁰ Vgl. Conrad, *Deutsche Rechtsgeschichte*, II, 171; dezelfde, *Grundlagen*, 12.

²¹ Zimmermann, *Niederschlag*, 59-60.

²² Vgl. Knemeyer, *Not. Münster*, 20 vlg. en 41 vlg.

²³ Querling, *Die Entwicklung*, 18-19.

²⁴ Zie over de talrijke „Ordnungen” inzake het notariaat in de diverse „Duitse” territoria: Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 527-550 en II, 27-43. Vgl. Conrad, *Grundlagen*, 11-18; Zimmermann, *Niederschlag*, 59-61.

aanzien van de wijze waarop in de verschillende gebieden het notariaat naar het inzicht van de vorsten behoorde te functioneren. „Durch alle diese Gesetze“, zo betoogde Oesterley, „verlor unser Institut immer mehr von seinem gemeinrechtlichen Charakter“, en werd de grondslag gelegd voor „ein landeseigenes Recht des Notariates“ in de verschillende „Duitse“ staten²⁵.

II. *Verordeningen van het landsheerlijk gezag alsmede gewestelijke en stedelijke regelingen inzake het notariaat in de Nederlanden.*

De Confirmatie van de Gouden Bul in 1530 door Karel V en het Verdrag van Augsburg van 1548 impliceerden voor Maastricht een slaken van de jurisdictionele banden met het Heilige Roomse Rijk en een grotere verbondenheid met Brabant in de Bourgondische Kreits. Samen met de Luikse bisschop oefende de hertog van Brabant een condominium uit te Maastricht tot 1632. In dat jaar gingen de daaruit voor de hertog voortvloeiende iura en iurisdictio, zoals bekend, over op de Republiek der Verenigde Nederlanden.

Deze gezagswisselingen zijn ook van invloed geweest, zoals hierna blijkt, op het Maastrichtse notariaat. Er is dan ook goede reden in onze beschouwing eerst de wetgeving inzake het notariaat, zoals die in de Zuidelijke Nederlanden en meer speciaal in Brabant tot 1632 is tot stand gekomen, te betrekken en daarna enige aandacht te schenken aan de verordeningen op het notariaat onder de Republiek.

Verordeningen in de Zuidelijke Nederlanden.

Betoogd is, dat door plakkaten van Karel V het fundament werd gelegd voor de inrichting van het notariaat in de Nederlanden tijdens de 16de — 18de eeuw²⁶. Overziet men echter het geheel van de betreffende regels dan blijkt spoedig hoe gebrekkig dit fundament was²⁷. Zelfs wanneer men alle verordeningen, op het stuk van het notariaat door de successieve landsheren in de Zuidelijke Nederlanden gedurende de 16de — 18de eeuw uitgevaardigd, systematisch zou groeperen, dan nog zou geen geheel ontstaan, dat in aanzien zou kunnen wedijveren met de Reichsnotariatsordnung van 1512 van keizer Maximiliaan.

In een „Exposé de la législation général sur le notariat“ werd door Galeslout een uitvoerig overzicht gegeven van hetgeen aan „algemene“ wetgeving aangaande het notariaat onder de Habsburgse en Oostenrijkse vorsten tot stand kwam²⁸. Voor de regering van Karel V noemde

²⁵ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 549; Conrad, *Grundlagen*, 25.

²⁶ Zo o.m. Bousse, *Het notariaat* . . . Antwerpen, 134.

²⁷ Vgl. Pitlo, *Iets over de geschiedenis*, 427.

²⁸ Galeslout, *Inventaire*, III-XVI.

Galesloot plakكاتen van 21 maart 1524, 7 oktober 1531, 14 oktober 1531, 20 september 1539 en 4 oktober 1540²⁹. De plakكاتen van 7 oktober 1531³⁰ en 4 oktober 1540³¹ betroffen „differentes matières de justice et de police”, zoals Galesloot betoogde. In het brede kader van deze beide plakكاتen werden slechts enkele artikelen ingeruimd voor regelingen aangaande het notariaat³². In artikel 4 van het plakkaat uit 1531 werd bepaald, dat slechts tot de notariële status geadmitteerd zouden worden: „vermaerde ende wel gefameerde lieden, ende degene die bij examinatie ende ondersoek van den Hooft ende Lieden van onsen Raden ende Provinciale Rechteren, in elk landt besondere, bevonden sullen worden daer toe expert, bequame ende sufficient te sijne ende voor sulke geaprobeert”³³. Het plakkaat van 1540 verplichtte de notarissen tot het houden van registers en protocollen en tot de nakoming van enkele andere formaliteiten³⁴. In het plakkaat van 20 september 1539³⁵ werd aan notarissen verboden hun officium te verkopen aan de meest biedende³⁶.

In de tweede helft van de zestiende en in de zeventiende eeuw werd aan deze summiere wetgeving op het notariaat door de landsheerlijke regering slechts weinig toegevoegd. In de ordonnanties uit die tijd „on ne trouve de dispositions, relatives aux notaires, que dans différents  dits d’un intérêt général et par rapport aux matières dont traitent ces  dits”, betoogde Galesloot³⁷. Tot een aparte regeling van het notariaat in zijn geheel kwamen de successieve landsheren niet³⁸.

²⁹ Het plakkaat van 21 maart 1524 gold waarschijnlijk alleen voor het gewest Holland (tekst in: GPB., II, 1384); dat van 14 oktober 1531 betrof een afkondiging in het graafschap Artois.

³⁰ Tekst in: GPB., II, 1382; GUP., I, 413; Pitlo, Notarisboeken, bijlage A, 316; Huygens, Notarius Belgicus, 271-272.

³¹ Tekst in: GPB., II, 1388; GUP., I, 421; Pitlo, Notarisboeken, bijlage A, 317; Anselmo, Codex Belgicus, 222; Huygens, Notarius Belgicus, 272-274.

³² Galesloot, Inventaire, III-IV.

³³ Admissie vond plaats „  la suite d’un examen devant le conseil privé ou devant les conseils de justice des provinces”, aldus concludeerde Galesloot (Inventaire, IV).

³⁴ Zie terzake van deze formaliteiten: Galesloot, Inventaire, V.

³⁵ Tekst in: Anselmo, Codex Belgicus, 223; Huygens, Notarius Belgicus, 284-285.

³⁶ Vgl. Galesloot, Inventaire, V.

³⁷ Vgl. Galesloot, Inventaire, V. Door Galesloot werden gememoreerd bepalingen uit ordonnanties van: 5 juli 1570, 5 maart 1571, 16 juni 1575, 6 december 1586, 1 juni 1587, 22 juni 1589, 12 juli 1611, 14 december 1616, 18 maart 1633 en 7 mei 1794 (Inventaire, V-VII).

³⁸ Zie verder Galesloot inzake een niet geslaagde poging van Philips V in 1704 tot hervorming van het Zuidnederlandse notariaat naar Frans model en over ordonnanties uit het Oostenrijkse tijdvak (Inventaire, VII vlg.). Voor Maastricht waren de betreffende ontwikkelingen minder relevant, omdat sedert 1632 de band met Brabant en de Zuidelijke Nederlanden formeel was verbroken.

Behalve de verordeningen inzake het notariaat uitgegaan van de landsheren in de Zuidelijke Nederlanden werden in de afzonderlijke gewesten en steden nadere regelingen gemaakt door de Provinciale Raden en de stadsbesturen. Galesloot gaf een overzicht van het voornaamste aangaande „la législation particulière sur le notariat” in Brabant, Limburg, de Landen van Overmaze, Luxemburg, Chiny, Vlaanderen, Henegouwen, Namen, Doornik en Mechelen³⁹. De meeste regels betreffende het notariaat waren opgenomen in de al dan niet gehomologeerde stedelijke costumen. Doorgaans betroffen zij de zorg voor de bewaring der notariële protocollen, de bevoegdheid van de notarissen en de vorm en inhoud van de notariële akten⁴⁰.

Verordeningen in de Noordelijke Nederlanden.

Aan de wetgeving op het notariaat in de Noordelijke Nederlanden gedurende de 16de — 18de eeuw is tot dusverre in de literatuur weinig aandacht besteed. Het terrein schijnt nauwelijks onderzocht en een overzicht als door Galesloot geschetst voor de Zuidelijke Nederlanden ontbreekt. Aangenomen kan worden, dat de reeds genoemde plakكاتen van Karel V uit 1531 en 1540 ook voor het notariaat in het merendeel der noordelijke gewesten gegolden hebben⁴¹. Na de afzwering van de landsheer bleven zij van kracht⁴².

Na het wegvallen van de landsheer in het laatste kwart van de zestiende eeuw ging het landsheerlijk gezag over op de Staten van de gewesten en werden onderwerpen betreffende het „gewone inwendige bestuur” aan hen overgelaten⁴³. Behalve in de oostelijke streken van de Republiek, waar het notariaat niet of nauwelijks bestond, zoals door Pitlo en anderen is betoogd, waren het de diverse gewestelijke Staten en

³⁹ Vgl. Galesloot, *Inventaire*, XVI-XLIX. Zie inzake het notariaat in de provincie Antwerpen: Bousse, *Het notariaat* . . . Antwerpen, 131-151. Voor het notariaat in Henegouwen: zie de in de bibliografie genoemde werken van Cacheux en Louant.

⁴⁰ Vgl. „Rechten ende Costumen van Antwerpen”, Titel I, artt. 14 t.m. 16 (Christyn, *Brabants Recht*, I, 375-376); „Costumen, Rechten ende Usantiën der Vrijheid ende Lande van Gheel”, Titel I, art. 23 (Christyn, *Brabants Recht*, I, 743); „Costuymen ende Usantiën der Stadt Berghen opten Zoom”, Titel XVIII, artt. 13 en 14 (Christyn, *Brabants Recht*, II, 791-792).

⁴¹ Pitlo (*Notarisboeken*, 180) is in dezen niet duidelijk. Koopmans beschouwde de beide plakكاتen, voorzover het notariaat betreffend, als de eerste regelingen inzake het notariaat in Friesland, „zoals in andere provinciën” (Koopmans, *Not. Friesland*, 19-22). Dat de beide plakكاتen voor Holland en Utrecht zeker gegolden hebben kan blijken uit het feit, dat zij opgenomen werden in het GPB. en het GUP.

⁴² Vgl. aangaande het van kracht blijven der plakكاتen uitgevaardigd vóór 1576: Fockema Andreae, *Staat*, 15.

⁴³ Vgl. De Monté ver Loren, *Hoofdpijnen*, 201-202; Fockema Andreae, *Staat*, 15.

Hoven die legislatief optraden met betrekking tot de inrichting van het notariaat⁴⁴.

De Staten van Friesland namen in de zgn. „Oude-Landsordonnantie van 1602” een afzonderlijke titel op, die een zestal artikelen bevatte aangaande het Friese notariaat. In de „Nieuwe-Landsordonnantie van 1723” werd de betreffende titel met een tweetal nieuwe artikelen uitgebreid. De regelingen betroffen: de creatie van notarissen, de benoembaarheidsvereisten, de inrichting van protocollen en akten, de voorlezingplicht, het verbod getuigen te horen, de verplichting de inhoud der akten aan partijen uit te leggen e.d. Door Koopmans werd een en ander uitvoerig beschreven⁴⁵.

De gewestelijke Staten van Utrecht vaardigden op 22 januari 1606 een ordonnantie uit „nopen de qualificatie van de Notarissen, ende de bedieningen van heurluyder Ampte ofte Officie”⁴⁶. Naast een inleiding bevatte de ordonnantie een twintigtal artikelen die een omstandige regeling inhielden van het Utrechtse notariaat. Bij een resolutie van 22 mei 1679 werd door de Utrechtse Staten voorgeschreven, „dat geene personen van de Paapsche Religie tot Schouten en Secretarissen ten platte lande, mitsgaders Procureurs en Notarissen, sullen mogen worden aangesteld”⁴⁷. Op 20 februari 1685 werd verder door de Staten van Utrecht „het getal van de Notarissen in dese Provincie gereguleert en bepaald”⁴⁸. De Gedeputeerde Staten van Utrecht stelden dit aantal opnieuw vast bij een resolutie van 25 oktober 1701⁴⁹. Op 7 maart 1724 werd door het Provinciale Hof een resolutie uitgevaardigd „dienende tot beter observantie” van de voorschriften aangaande de bewaring van de notariële protocollen zoals in de ordonnantie van 1606 door de

⁴⁴ Vgl. Pitlo, Iets over de geschiedenis, 433; dezelfde, in: Notarisswet, 28. Dat het notariaat ten tijde van de Republiek met name ontbrak in de gewesten Gelderland, Overijssel en Groningen blijkt eveneens uit hetgeen werd betoogd door de codificatiecommissie van 1798. In „consideratiën” uit januari 1800 van het lid dier commissie P. Wierdsma werd onder meer opgemerkt: „Notariën zijn er thans in Holland, Zeeland, Utrecht en naerdien ’t mij voorkomt, dat men dezelve, vooral in de grootte koopsteden zonder een merkelyk ongeryf der inwoonderen, niet zal kunnen missen, zoo zullen ze in Gelderland, Overijssel en Groningen ook moeten worden ingevoerd, dewijl er in alles gelijkheid zal moeten plaats hebben” (Aa, Bronnen . . . Codificatie, 125).

⁴⁵ Koopmans, Not. Friesland, 22-38. Zie ook aldaar 151-158 inzake resoluties van Gedeputeerde Staten van Friesland aangaande het notariaat.

⁴⁶ GUP., I, 459-461. Zie inzake deze ordonnantie ook: Muller Fz. en De Leur, Catalogus, 29-30.

⁴⁷ GUP., I, 403.

⁴⁸ GUP., I, 462; zie ook: Muller Fz. en De Leur, Catalogus, 30.

⁴⁹ GUP., I, 462.

gewestelijke Staten verplicht gesteld⁵⁰. Intussen was een eedsformulier tot stand gekomen⁵¹.

Voor het gewest Holland werd reeds op 21 maart 1524, zoals hiervóór betoogd, door Karel V een plakkaat inzake het notariaat uitgevaardigd⁵². Teneinde de „groote menichte van notarissen” en hun „simpelheit ende onabelheyt” tegen te gaan verplichtte het plakkaat de stadsbesturen een maximum aantal notarisplaatsen vast te stellen en werd voorgeschreven, dat niemand tot notaris mocht worden toegelaten eer hij was „geëxamineert ende geëedt ende in de griffie van onsen Rade geregistreert”⁵³. Bij de hiervóór genoemde plakaten van 1531 en 1540 werd een en ander aangevuld⁵⁴. Krachtens een resolutie van het Hof van Holland van 10 april 1585 mochten in Holland ook notarissen geadmitteerd worden, die „in andere Provinciën ghecreërt” waren „sonder vorder aggregatie van de Heeren Staten van Holland daer op te requireren”⁵⁵. In een missive van 6 september 1592 schreven de Staten van Holland het Provinciale Hof voor niemand tot het ambt toe te laten „tenzij bij dieselve d’abjuratie van den Coninck van Spagnien” zou plaatsvinden met het afleggen van de eed⁵⁶. Bij resolutie van 27 november 1608 besloten de Staten van Holland, dat in de creatiebrief der notarissen de clause moest worden opgenomen, dat het „Notaris-Ampt” eerst uitgeoefend mocht worden nadat de betreffende notaris daartoe „consent” en „acte” had verkregen van de magistraat ter plaatse waar hij wenste te instrumenteren⁵⁷. Resoluties van de Staten uit 1624, 1664 en 1666 verplichtten de notarissen tot nakoming van de voorschriften inzake het recht van het klein-zegel⁵⁸. In 1670 werd voorgeschreven, dat na het defungeren van een notaris zijn protocollen overgebracht moesten worden naar de plaatselijke secretarie⁵⁹. Een resolutie van de Staten van 18 maart 1671 schreef de notarissen voor in hun akten melding te maken van het feit dat hen de getuigen bij de akten bekend

⁵⁰ GUP., I, 462-463. Zie voor een ordonnantie van 2 januari 1730 van de Staten van Utrecht, Muller Fz. en De Leur, Catalogus, 30-31.

⁵¹ GUP., I, 461.

⁵² GPB., II, 1384. Hetzelfde plakkaat werd uitgevaardigd voor Zeeland op 18 december 1525; voor de tekst van dit plakkaat zie: Lasonder, De archieven, 78.

⁵³ Pitlo, Notarisboeken, 180-181.

⁵⁴ Zie hiervóór p. 86.

⁵⁵ Vgl. GPB., II, 2185-2186. Zie ook: Ten Cate, Not. archieven in Nrd. Brabant, 8.

⁵⁶ Vgl. GPB., II, 1439-1440.

⁵⁷ Vgl. GPB., II, 1457-1458.

⁵⁸ Zie Pitlo, Notarisboeken, 256.

⁵⁹ Resolutie van de Staten van Holland d.d. 22 april 1670 (GPB., III, 486-487). Vgl. Lijbreghts, Red. Vertoog, I, 36.

waren⁶⁰. Inmiddels waren in diverse steden commissarissen aangesteld, die regelmatig toezicht op de notarissen dienden uit te oefenen. Op 30 juni 1731 werd een „Instructie bij de Heeren Staten van Holland en Westvrieslands gearresteert voor eeniegelijck van de Commissarissen over de Notarissen”. Hierbij werd de taak van deze commissarissen in een elftal artikelen uitvoerig omschreven⁶¹.

Voor de wetgeving op het notariaat in het huidige Noord-Brabant en Limburg tussen circa 1530 en 1630 wordt hier verwezen naar de desbetreffende passages in het genoemde betoog van Galesloot⁶². Plakkaten van Karel V en Philips II en het edict van de aartshertogen Albrecht en Isabella van 12 juli 1611 bevatten in dezen het voornaamste dat ook van kracht bleef nadat het noordelijk deel van Brabant en gedeelten van de Landen van Overmaze tussen 1629 en 1662 onder het gezag van de Staten-Generaal der Republiek waren gebracht⁶³. Hoewel de Staten-Generaal, zoals Fockema Andreae betoogde⁶⁴, in de Generaliteitslanden het hoge bestuursgezag en de wetgevende taak uitoefenden bezat de te 's-Gravenhage in 1591 ingerichte Raad van Brabant — een „Staatse” pendant van het gelijknamige college te Brussel — de bevoegdheid in zijn ressort notarissen, landmeters en deurwaarders aan te stellen, toezicht over hun gedragingen uit te oefenen en reglementen voor hen vast te stellen, zij het ook dat de verordeningen van de Raad blijkbaar nadere bekrachtiging der Staten-Generaal behoeften⁶⁵. Hoe serieus de Haagse Raad van Brabant zijn taak in dezen aanpakte blijkt uit een stroom van plakkaten uitgegaan van deze Raad op 7 november 1629, 5 februari 1630, 16 mei 1631, 5 november 1633, 9 april 1636, 28 juli 1645 en 2 juli 1646, waarbij voor Staats-Brabant, Limburg en de Landen van Overmaze — met inbegrip van Maastricht — de notarissen, landmeters en deurwaarders verboden werd hun betrekkingen te blijven bekleden zo zij bij de Raad geen nieuwe commissie verzochten en bereid waren „den gewoonlijcken Eedt daer toe staende” af te leggen⁶⁶. Op 20 okto-

⁶⁰ GPB., III, 487-488.

⁶¹ GPB., VI, 481-482. Tekst eveneens bij Pitlo, Notarisboeken, bijlage C, 319-321.

⁶² Galesloot, Inventaire, III-VI.

⁶³ Zie: Fockema Andreae, Staat, 74-80.

⁶⁴ Vgl. Fockema Andreae, Staat, 75.

⁶⁵ Vgl. De Jong van Beek en Donk, Bijdrage, 96-97; zie ook: Ten Cate, Not. archieven in Nrd. Brabant, 9.

⁶⁶ Zie voor de genoemde plakkaten tussen 1629 en 1646: GPB., II, 1473 vlg.; vgl. ook De Jong van Beek en Donk, Bijdrage 93-94. Zie voor Limburg en de Landen van Overmaze: het „Plaet, waer bij den Notarissen, Landmeters en Deurwaarders in 't Hertoghdome Limborgh ende Landen van Overmaze, ghelest wert nieuwe Commissie van den Rade van Brabant in 's Gravenhage te halen, ende den ingeseten verboden wert eenige provisiën van Justitie tot Brussel te halen”, de dato 5 november 1633 (GPB., II, 1477-1478). Zie ook: Ten Cate, Not. archieven in Nrd. Brabant, 10-11.

ber 1665 werd uitgevaardigd een „Ordre van den Rade van Brabant, raeckende de Notarissen in Brabant”, waarbij werd voorgeschreven, dat binnen drie maanden na het overlijden van een notaris zijn registers en protocollen overgebracht moesten worden ter secretarie van de plaats van zijn residentie, tenzij de notaris „een Soon of Swaeger naerliet, die het Notarisamt aldaer exerceerde”; een zelfde verplichting gold voor de notaris die naar elders verhuisde⁶⁷. In een publicatie van 8 april 1704 herhaalde de Raad dit voorschrift⁶⁸. Op 9 maart 1714 werd door de Raad, met referte aan de plakaten van 5 november 1633 en 9 april 1636, opnieuw voorgeschreven, dat de functies van notaris enz. slechts uitgeoefend mochten worden door personen die daartoe „behoorlijk gequalificeert” waren⁶⁹. Een publicatie van de Raad van 12 november 1732 verplichtte de notarissen „dag, jaar en plaats van de authenticatiën en collatiën van instrumenten op deselve te stellen”⁷⁰.

Samenvattend kan geconcludeerd worden, dat in de Noordelijke Nederlanden, na de vestiging van de Republiek, de gewestelijke Staten en Hoven met een zekere regelmaat verordeningen aangaande het notariaat uitvaardigden, althans in die gewesten waar notarissen, anders dan incidenteel, fungeerden. Door stedelijke resoluties en verordeningen werd een en ander aangevuld⁷¹. Gemeenlijk bleef het bij regelingen betreffende de toelating tot notaris, het aanleggen en bewaren van notariële protocollen en het inacht nemen van bepaalde voorschriften bij het opmaken der akten.

III. *Mandementen en ordonnanties inzake het notariaat in het prinsbisdom Luik.*

Het feit dat de bisschop van Luik van oudsher „medeheer” was te Maastricht is reden in onze beschouwing tenslotte te betrekken hetgeen in het prinsbisdom Luik aan wetgeving op het notariaat tot stand kwam gedurende de 16de — 18de eeuw.

Zoals Hennen betoogde in de inleiding op zijn „Inventaire des pro-

⁶⁷ GPB., III, 488-489.

⁶⁸ GPB., V, 632-633.

⁶⁹ GPB., V, 658-659. Vgl.: Ten Cate, Not. archieven in Nrd. Brabant, 15.

⁷⁰ GPB., VI, 481-482.

⁷¹ Zie voor Utrecht: een publicatie van de vroedschap d.d. 16 augustus 1697 (GUP., III, 394); voor Amsterdam: resoluties van 10 mei 1564, 25 januari 1596, 24 januari 1651 en 27 januari 1695 (teksten in: WPNR., nrs. 1072, 1076, 1134 en 1238); voor Rotterdam: resoluties van 11 juni 1670, 19 januari 1708, 7 februari 1708 (teksten in: WPNR., nrs. 1159, 1161 en 1164); voor Gouda: Geselschap, Aantekeningen, Bijlage 3.

Zie inzake de wetgeving met betrekking tot het notariaat in het octrooigebied van de West-Indische Compagnie: Schiltkamp, Not. octrooigebied W.I.C., 61-77.

tocoles de notaires conservés aux Archives de l'État à Liège" werden de eerste wettelijke voorschriften betreffende „le notariat public" te Luik neergelegd in een mandement van bisschop Ernest van Beieren van 31 maart 1582, hetwelk een „reformatio" van het officialaatshof beoogde⁷². Artikel 10 van caput IV — getiteld: „de admissione ac numero notariorum curiae nostrae communibusque notariis" — verplichtte alle notarissen, „quicumque apostolica, imperiali, regali autoritate creati", hun benoeming te doen wettigen door de official, zich bij hem aan een examen te onderwerpen en admissie te verzoeken teneinde het „officium" te kunnen uitoefenen. Een instrumentatieverbod werd opgelegd aan hen, die deze verplichting weigerden na te komen; aan toch door hen opgemaakte akten diende geen rechtskracht gehecht te worden, aldus het mandement. Op 27 februari 1613 werd door bisschop Ferdinand van Beieren een volgend mandement uitgevaardigd. Artikel 5 van caput III had dezelfde inhoud als het hiervoor genoemde artikel 10 van caput IV in het mandement van 1582⁷³. In 1622 ging bisschop Ferdinand nog verder. Bij „lettres patentes", gegeven te Brühl op 19 april van dat jaar, verklaarde hij, dat „ne pourront estre expediés ou servis aucuns actes ou instruments d'autres notaires que ceux par nous créés et spécialement autorisés et immatriculés". De notarissen, die binnen één maand na het verschijnen van het onderhavige edict niet zouden doen blijken van een creatie en admissie als hier bedoeld, zouden zijn ontslagen en hun akten werden „nuls et de nulle valeur" verklaard. Aan „tous nos hauts et autres officiers, justiciers, vassaux et sujets" werd opgedragen dergelijke akten niet aan te nemen „ni ès affaires volontaires ni autres contentieux", maar op te treden tegen de overtreders van het mandement⁷⁴. Op 18 juni daaraan volgend verbood de bisschop aan „protonotaires, comtes palatins et chevaliers" om in de toekomst zonder zijn toestemming notarissen te benoemen „en nostre principauté de Liège, duché de Bouillon et comté de Looz et dépendances"⁷⁵. Aan de hand van bewaard gebleven commissiebrieven, die door de bisschop

⁷² Vgl. Hennen, Inventaire, 6. Tekst van dit mandement in: ROPL., 2e série, 2e volume, 23 vlg.

Door Hennen werd niet vermeld een nog ouder mandement van bisschop Robert de Berghes van 20 september 1559, waarbij notarissen en gerechtsboden met straffen werden bedreigd, wanneer zij uitvoering zouden geven aan rechterlijke vonnissen, die op slinkse en listige wijze waren verkregen (ROPL., 2e série, 1e volume, 260).

⁷³ Vgl. ROPL., 2e série, 2e volume, 316 vlg.

⁷⁴ Vgl. ROPL., 2e siècle, 3e volume, 12; de Louvrex, Recueil, II, 300-301; Simonon, Introduction, II, 247-249. Zie verder: Hennen, Inventaire, 7 en Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nr. 16.

⁷⁵ Vgl. ROPL., 2e série, 3e volume, 20-21; de Louvrex, Recueil, II, 293-294; Simonon, Introduction, II, 251-252; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nr. 17.

werden verleend, toonde Hennen aan, dat bisschop Ferdinand verder getracht heeft de werkzaamheden van de notarissen terug te dringen tot „la confection des actes de juridiction volontaire”⁷⁶.

Bisschop Maximiliaan-Hendrik van Beieren hernieuwde bij ordonnantie van 30 december 1651 de voorschriften aangaande het notariaat⁷⁷. In de elf artikelen, die de ordonnantie bevatte, werden alle punten uit de beide genoemde ordonnanties van 1622 opnieuw in gelijke zin geregeld. Gelijksortige bekrachtigingen van de vermelde voorschriften vonden later plaats bij bisschoppelijke ordonnanties van 1 februari 1684⁷⁸, 23 augustus 1687⁷⁹ en 2 december 1728⁸⁰. Intussen was op 15 februari 1672 van bisschop Maximiliaan-Hendrik van Beieren nog een mandement uitgegaan waarbij o.m. aan de notarissen een verbod werd opgelegd in beroep te gaan van sententies, uitgesproken door het officialaatshof⁸¹.

Nadat aldus in de zeventiende eeuw aan de inrichting van het Luikse notariaat een wettelijke basis was gegeven werden daaraan in de achttiende eeuw slechts toegevoegd „quelques modifications de détail”, aldus Hennen⁸². Als voorbeeld noemde deze auteur een ordonnantie van 24 augustus 1772, waarbij het verplicht werd gesteld „d’avoir écrit et étudié à la pratique pendant dix ans chez quelque procureur ou facteur notable” teneinde een benoeming tot notaris te kunnen verkrijgen⁸³. Daaraan kan nog worden toegevoegd een ordonnantie van 15 april 1793, waarbij notarissen, die in hun akten termen gebruikt hadden „introduits par le système anarchique, tels que „l’an de la république”, „citoyen” etc.” verplicht werden de betreffende akten ter rectificatie over te brengen naar de Conseil Privé⁸⁴. Ordonnanties betreffende het aanleggen, bewaren en overbrengen van notariële protocollen, zoals

⁷⁶ Hennen, Inventaire, 8.

⁷⁷ Vgl. ROPL., 2e série, 3e volume, 205-206; de Louvrex, Recueil, II, 294-296; Simonon, Introduction, II, 253-258; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nrs. 53 en 54; Hennen, Inventaire, 8-9.

⁷⁸ Vgl. ROPL., 2e série, 3e volume, 407; de Louvrex, Recueil, II, 299-300; Simonon, Introduction, II, 262-264; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nr. 154.

⁷⁹ Vgl. ROPL., 3e série, 1e volume, 111; de Louvrex, Recueil, II, 301-302; Simonon, Introduction, II, 265-266; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nr. 233.

⁸⁰ Vgl. ROPL., 3e série, 1e volume, 616-617; de Louvrex, Recueil, II, 302; Simonon, Introduction, II, 266-267; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nrs. 886 en 887.

⁸¹ Vgl. ROPL., 2e série, 3e volume, 363-364; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nrs. 97 en 98.

⁸² Vgl. Hennen, Inventaire, 9.

⁸³ Vgl. ROPL., 3e série, 2e volume, 679; Simonon, Introduction, II, 272; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nr. 2534.

⁸⁴ Vgl. ROPL., 3e série, 2e volume, 981-982; Hansotte-Pieyns, Inv. analytique, nrs. 3266 en 3267.

bekend uit de wetgeving van keizer en vorsten uit het Heilige Roomse Rijk en uit de verordeningen in de Nederlanden, trof ik noch in de „Recueils” van de Louvrex en van Bormans-Polain noch in de „Inventaire-analytique” van Hansotte-Pieyns aan. Zoals Hennen aantoonde kreeg dit belangrijke punt niettemin ook in het prinsbisdom Luik aandacht, zij het niet in de vorm van mandementen of ordonnances⁸⁵.

B. LITERATUUR AANGAANDE HET NOTARIAAT UIT DE 16DE-18DE EEUW.

Naast de wetgeving is de notariële literatuur een tweede bron, die van belang is voor de kennis van het notariaat uit de 16de – 18de eeuw. Allereerst is relevant de notariële literatuur uit dat tijdvak zelf, daarnaast hetgeen later door auteurs uit de negentiende en twintigste eeuw over het oude notariaat is geschreven. Enkele specifiek notariële bibliografieën geven ingangen op een en ander⁸⁶. Naast een bibliografie van Pitlo, die is toegespitst op het oud-Hollandse notariaat, zijn voor ons doel vooral van belang die van Korndörffer (1874) en Pappafava (1895). Deze verwijzen immers ook naar notariële literatuur uit het Heilige Roomse Rijk, uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden en uit het prinsbisdom Luik.

I. *Notariële literatuur uit „Duitsland”*

Het slaken van de banden die vanouds tussen de Maastrichtse rechtskringen en het Heilige Roomse Rijk bestonden betekende, zoals is betoogd, dat in het tweede kwart van de zestiende eeuw Maastricht buiten de rechtssfeer van het Heilige Roomse Rijk geraakte. Niettemin blijft kennisneming van de „Duitse” literatuur aangaande het notariaat voor ons onderwerp van belang, omdat haar inhoud grote identiteit vertoont met die uit de Nederlandse gewesten.

⁸⁵ Hennen, Inventaire, 9-11. Inzake de wettelijke voorschriften op het stuk van het notariaat in het prins-bisdom Luik en de Oostenrijkse Nederlanden zie men eveneens: Sohet, Instituts, I, 55, 1-28.

⁸⁶ Vgl. Pitlo, Notarisboeken, 330 en 331. Men zie verder de in de bibliografie genoemde bibliografieën van Korndörffer en Pappafava. Andere bibliografieën van belang zijn die van: D.M. Torres Compos, Estudios de bibliografía española extranjera del derecho y del notariado, Madrid 1878; A. Amiaud, Recherches bibliographiques sur le notariat français, Paris, 1881; A. Niemirowski, Bibliografia powzechna notariatu, Warszawa, 1884. Vgl. over deze bibliografieën: Pitlo, De geschiedenis der notariële wetenschap (in: Geschiedenis der Nederlandse Rechtswetenschap, dl. V, afl. II, 266-267), waar ook genoemd is de nog altijd slechts in manuscript aanwezige en meest uitvoerige bibliografie van de Amsterdamse notaris H.A. Warmelink. Zie in dezen: H.A. Warmelink, De notarissen enz. (serie Ars Notariatus, I).

Noch bij Korndörffer noch bij Pappafava trof ik enig gedrukt werk aan met betrekking tot het notariaat in het Heilige Roomse Rijk, dat ouder zou zijn dan het door Oesterley genoemde „Formulare instrumentorum, nec non ars notariatus cum tabulis subjunctis”⁸⁷, hetwelk in 1504 te Straatsburg werd uitgegeven door Jacobus Knoblauch⁸⁸. Het slot van dit „Formulare” bevatte een afzonderlijk hoofdstuk dat aan de „ars notariatus” was gewijd⁸⁹. Het werk werd diverse malen herdrukt⁹⁰. Een vertaling in het Duits verscheen in 1530 onder de titel: „Rhetoric von Teutsch Formular in allen Gerichtshändeln. Kunst und Regel der Notarien und Schreiber”⁹¹.

Na en wellicht tengevolge van de uitvaardiging der Reichsnotariatsordnung van 1512 verscheen er in de zestiende eeuw een beduidend aantal werken aangaande het „Duitse” notariaat. Dikwijls waren deze werken niet meer dan gedrukte versies van reeds in geschreven vorm bestaande literatuur, die veelal van geringe wetenschappelijke waarde was, zoals Oesterley betoogde⁹². Maar er verschenen ook nieuwe werken. Oesterley noemde „Notariatskunste”, „Notariatsbücher” e.d. van Mich. Weiz (Dresden, 1528), Jac. Heinr. Rebach (Frankfurt, 1539), Aug. Martini (Heidelberg, 1571), A. Pollmann (Wittenberg, 1579), Saur (Frankfurt, 1580), B. Heider (Frankfurt, 1586), Fried. Ortlep(ius) (Helmstadt, 1594) en van Samson Hertzog (Straatsburg, 1597)⁹³. In de genoemde bibliografie van Pappafava zijn deze uitgaven gemakkelijk terug te vinden naast ongeveer een tiental andere zestiende-eeuwse verhandelingen „de arte notariatus”, waaronder die van Hugo Celsus (Keulen, 1570)⁹⁴, van Albin (Spierts, 1591)⁹⁵ en van Heinr. Cnaustinus⁹⁶. Een „Artis notariatus liber elementarius” van laatstgenoemde was meer dan honderd jaar in gebruik⁹⁷.

⁸⁷ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 565-566. Zie ook: Schuler, *Geschichte*, 159-160. Schuler vermeldt eveneens een en ander inzake de laat-middeleeuwse notariële literatuur, waaronder vele manuscripten.

⁸⁸ Vgl. Korndörffer: nr. 177; Pappafava, 73; zie bij deze ook p. 98 sub „J. Knoblauch” (ed. 1516).

⁸⁹ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 566.

⁹⁰ Korndörffer — onder nr. 177 — noemde naast de uitgave uit 1504 nog nieuwe edities uit 1516, 1518, 1534 en 1536. Zie ook: Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 566.

⁹¹ Vgl. Korndörffer sub nr. 681 en Pappafava, 76.

⁹² Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 567.

⁹³ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 567.

⁹⁴ Pappafava, 44.

⁹⁵ Pappafava, 18.

⁹⁶ Pappafava, 48.

⁹⁷ Pappafava noemde edities uit Straatsburg van 1555 en uit Frankfurt van 1567, 1580, 1590, 1591, 1629 en 1665. De bibliografie van Korndörffer bevat inzake het zestiende-eeuwse „Duitse” notariaat bijna niets.

In de zeventiende en achttiende eeuw werd de notariële literatuur aangaande het „Duitse” notariaat aanzienlijk uitgebreid. De bibliografieën van Korndörffer en Pappafava bevatten notariële werken van meer dan veertig auteurs uit die twee eeuwen. Uit de inleiding op de *Ordnung* van Maximilian I, zoals die „mit . . . Anmerckungen” in 1721 werd uitgegeven, blijkt, dat men tot dan toe als meest gezaghebbende schrijvers in dezen naast Cnaustinus, Saur en Hertzog, die hiervóór reeds werden genoemd, Sattler, Meister von Lindenfels, Steinius, Fichardus, Volckmann en Hertell beschouwde. De bekendste auteurs op het gebied van het notariaat uit de achttiende eeuw waren, volgens Oesterley, Nehring, Beyer, Schwabe en Küppermann⁹⁸. Daarnaast lijkt het zeer aannemelijk, dat het 16de – 18de eeuwse notariaat nog beïnvloed werd door de laat-middeleeuwse literatuur, de „ars notariatus” betreffende⁹⁹. Oesterley betoogde, dat bij de genoemde auteurs de inrichting zelf van het notariaat slechts uiterst summiere aandacht kreeg; uitvoerig daarentegen werd de theorie betreffende de afzonderlijke rechtshandelingen behandeld. Notariële formulieren werden veelvuldig aan de theoretische beschouwingen toegevoegd¹⁰⁰.

Onder de „moderne” retrospectieve verhandelingen aangaande het „Duitse” notariaat uit de 16de – 18de eeuw blijft mijns inziens het uit 1842 daterende werk van Oesterley een zeer belangrijke informatiebron. Van meer recente datum zijn de studies van Conrad, Wolf, Trusen, Elsener, Schuler e.a. waarnaar hiervóór reeds werd verwezen en waarin de hoofdlijnen van de ontwikkeling van het „Duitse” notariaat zijn geschetst¹⁰¹. Diverse andere onderzoeken zijn toegesneden op de inrichting van het notariaat in een bepaalde regio of stad in het Heilige Roomse Rijk. In de meeste gevallen gaat daarbij echter de aandacht uit naar het middeleeuwse notariaat¹⁰².

II. *Notariële literatuur uit de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik.*

Als oudste notarieel werkje uit de Nederlanden is door Pitlo en Warmelink aangemerkt een tractaatje getiteld „Ars Notariatus”, hetwelk omstreeks 1495 werd uitgegeven te Antwerpen bij Godfried Back. In

⁹⁸ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 568.

⁹⁹ Zie inzake deze laat-middeleeuwse literatuur: Hermesdorf, *Het middeleeuwsch notariaat*, in: WPNR., nrs. 3793 vlg. Zie eveneens: Schuler, *Geschichte*, 151 vlg.

¹⁰⁰ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 568.

¹⁰¹ Zie de in de bibliografie vermelde werken van de genoemde auteurs.

¹⁰² Met betrekking tot het 16e-18de eeuwse notariaat zijn ter vergelijking met name van belang de in de bibliografie genoemde werken van Knemeyer en Querling.

vraag- en antwoordvorm werd daarin zeer summier iets gezegd over het notariaat zelf en over enkele civielrechtelijke begrippen¹⁰³. Het werkje was in het Latijn gesteld en werd in de vijftiende en in de eerste jaren van de zestiende eeuw herhaalde malen herdrukt.

Daarnaast verschenen er in de Nederlanden in de zestiende eeuw meer uitvoerige werken zowel in het Latijn als in de landstaal. Deze laatste waren doorgaans vertalingen uit het Duits¹⁰⁴. Onder deze vertalingen was de meest bekende die van de Antwerpse notaris Cornelis Ablijn, welke terug ging op Alexander Hugen's „Rhetorica und Formular Teutsch", een werk dat tussen 1528 en 1563 diverse malen werd gedrukt¹⁰⁵. De vertaling van Ablijn onder de titel „Ars Notariatus, oft Orthographie en Formulaer duytsch, enz." werd eveneens verschillende keren uitgegeven, voor het laatst, naar het schijnt, in 1613¹⁰⁶.

In 1585, aldus tenminste Pitlo, verscheen de eerste druk van een „Ars Notariatus" van de Antwerpse notaris Jacques Thuys, geschreven voor het notariaat in Vlaanderen en Brabant, doch ook veelvuldig gebruikt in de Noordnederlandse gewesten, zoals kan blijken uit latere edities, die werden uitgegeven in Amsterdam, Rotterdam en Utrecht¹⁰⁷. De laatst bekende verscheen te Antwerpen in 1675¹⁰⁸. Diverse van deze uitgaven zijn door Pitlo onderzocht, waarbij deze tot de conclusie komt, dat het werk van Thuys nauwelijks iets origineels bevat en voor een belangrijk deel op plagiaat berust, hetgeen intussen niet wegneemt, dat deze „Ars Notariatus", gezien de talrijke herdrukken, kennelijk in een grote behoefte heeft voorzien. Minder bekend was de „Speculationum notarii publici libri quinque" van Thomas Masotte, die omstreeks het einde

¹⁰³ Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 23-24; dezelfde, *De geschiedenis der not. wetenschap*, 258; Warmelink, *De notarissen enz.*, 34. In de catalogus (1963) van de bibliotheek der Stichting tot bevordering van de notariële wetenschap (Amsterdam) is het werkje vermeld onder nr. 86 „Ars Notariatus" (Incunabel aanwezig in de U.B. te Amsterdam), 12 blz. facs. Uitgegeven te Antwerpen.

¹⁰⁴ Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 24; dezelfde, *De geschiedenis der not. wetenschap*, 260.

¹⁰⁵ Vgl. Pitlo, *De geschiedenis der not. wetenschap*, 261. Zie over Cornelis Ablijn: *Biographie Nationale . . . de Belgique*, I (Bruxelles, 1866), 4.

¹⁰⁶ Vgl. Pitlo, *De geschiedenis der not. wetenschap*, 261; Warmelink, *De notarissen enz.*, 34, die als eerste uitgave noemt een editie uit 1561. Volgens Korndörffer (nr. 263) en Pappafava (91-92) werd deze eerste editie uitgegeven te Antwerpen bij Symon Cock.

¹⁰⁷ Over het werk van Jacques Thuys uitvoerig: Pitlo, *Notarisboeken*, 25-32; dezelfde, *De geschiedenis der not. wetenschap*, 262-263; dezelfde, *Notariswet*, 35-36. Zie ook over Thuys: *Biographie Nationale . . . de Belgique*, XXV (Bruxelles, 1930-1932) waar is vermeld, dat de te Antwerpen bij Hendrick Hendriessen in 1585 uitgegeven editie de tweede uitgave was van de *Ars Notariatus* van Thuys; zo ook: Korndörffer onder nr. 569 en Pappafava, 177.

¹⁰⁸ Voor de diverse edities tussen 1585 en 1675 vgl. Korndörffer onder nr. 569 en Pappafava, 177. Zie ook: Pitlo, *Notarisboeken*, 25 vlg. en 330.

van de zestiende eeuw notaris was aan het bisschoppelijk hof te Luik. De eerste uitgave van dit werk verscheen te Luik in 1596; een tweede — vermoedelijk ook de laatste — aldaar in 1601¹⁰⁹.

Een Franstalig werk van een anoniem auteur werd in Brussel in 1663 uitgegeven bij G. Schovarts onder de titel: „L'Art ou pratique notariale du temps présent”¹¹⁰. Pappafava vermeldt van deze verhandeling nog een volgende editie, uitgegeven in Brussel bij J. van de Velde, in 1675¹¹¹. Dat ook notariële literatuur uit Frankrijk haar weg vond naar het Noorden en ten onzent werd geraadpleegd, zeker in de Franstalige gebieden in de Zuidelijke Nederlanden en te Luik, staat wel vast. Het voor het eerst in 1682 te Parijs verschenen werk van Cl. de Ferrière „La science parfaite des notaires ou le moyen de faire un parfait notaire”, hetwelk vele malen werd herdrukt, werd in de tweede helft van de achttiende eeuw zelfs in Nederlandse vertaling uitgegeven in Amsterdam en Utrecht¹¹².

Voor ons onderwerp van het grootste belang is het werk van Joan Baptist Joseph Huygens, getiteld: „Notarius Belgicus oft Ampt der Notarissen verdeelt in Theorie en Practyque”, hetwelk voor het eerst in 1663 te Brussel werd uitgegeven¹¹³. Huygens, geboren te Brussel omstreeks 1630 en overleden op 29 januari 1708, had de graad van Licentiaat in beide de Rechten en was advocaat van „Sijne Majesteys Souvereine Raad van Brabant”¹¹⁴. Zijn „Notarius Belgicus” bevat enkele pagina's over het notariaatsinstituut zelf; deze worden gevolgd door uitgebreide beschouwingen aangaande allerlei civielrechtelijke onderwerpen met bijvoeging telkens van een of meer formulieren (p. 1-268). Aan dit geheel zijn toegevoegd extracten uit plakkaten, edicten en

¹⁰⁹ Vgl. *Biographie Nationale ... de Belgique*, XIV (Bruxelles, 1897), 3-4; X. de Theux, *Bibliographie liégeoise* (1e ed., Bruxelles, 1867), 19; Eug. de Seyn, *Dictionnaire des Ecrivains Belges*, Bruges, 1931, II, 1304. Voor een „Liste des auteurs qui traitent de notariis, tabellionibus et eorum officio” vgl. de Louvrex, *Recueil*, II, 303, waar een veertiental auteurs (hoofdzakelijk Duitse) uit de zeventiende eeuw worden genoemd; aangenomen kan worden dat ook deze „Duitse” werken te Luik werden geraadpleegd.

¹¹⁰ Vgl. Korndörffer, nr. 12; Pappafava, 23.

¹¹¹ Vgl. Pappafava, 123.

¹¹² Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, IX.

¹¹³ Korndörffer (nrs. 264 en 265) en Pappafava (92) vermelden deze eerste editie niet en zijn ook onvolledig inzake de latere uitgaven. Uit hetgeen ik bij hen en elders aantrof noteerde ik uitgaven uit 1663, 1704, 1712, 1720, 1725, 1733 en 1760 (alle te Brussel), 1762, (Gent), 1774 (?) en Franse vertalingen uit 1706 en 1708 (Brussel) en uit 1739 (Luik). Zie ook: *Biographie Nationale ... de Belgique*, IX, 728; Eug. de Seyn, *Dictionnaire des Ecrivains Belges*, Bruges, 1930, I, 1033. Van de zesde druk, uitgegeven te Brussel, waarschijnlijk omstreeks 1774 (vgl. Pappafava, 92), is in 1979 een facsimile-uitgave verschenen bij: *Familia en Patria*, p.v.b.a., Handzame. Schrijver dezes gebruikte de editie van 1725.

¹¹⁴ Vgl. *Biographie Nationale ... de Belgique*, IX, 727.

ordonnanties aangaande het notariaat in de Zuidelijke Nederlanden (p. 269-310) en een uitvoerig „vocabulair” (p. 311-420). Een verhandeling die, zoals vooral blijkt uit de plakkaat-extracten en vermelde ordonnaties, in eerste instantie was geschreven voor het Brabantse notariaat uit die dagen, maar die ook buiten dat gewest verspreiding vond.

Uit de tweede helft van de achttiende eeuw dateert het werk van Paschal Simonon: „Introduction à l'office de notaire et de prélocuteur”, voor het eerst in Luik uitgegeven in 1764. Een tweede aangevulde editie verscheen aldaar in 1778 onder de titel: „Introduction à l'office de notaire, prélocuteur et agent en cour de Rome”¹¹⁵. Deze uitvoerige „Introduction” verschilt in opzet weinig van de „Notarius Belgicus” van Huygens. Eerst enkele opmerkingen over het notariaat zelf, daarna theoretische beschouwingen over vele rechtshandelingen met als afsluiting een apart hoofdstukje waarin „des questions proposées à ceux qui aspirent d'être notaire en Brabant” en een „Extrait des questions proposées à ceux admis Notaires Impériaux, envoyé par un agent de Wetzlar”. Daarna volgt er een groot aantal modelakten. De uitgave uit 1778 bevat naast nieuwe formulieren, vooral op het terrein van kerkelijke en beneficiale zaken, aan het slot de inhoud van de verschillende mandementen en ordonnaties, die tussen 1622 en 1772 met betrekking tot het notariaat waren uitgevaardigd door de Luikse bisschoppen¹¹⁶.

Naast deze gedrukte notarisboeken waren er andere, die alleen in handschrift bewaard zijn gebleven. In een te Gent in april 1975 gehouden voordracht attendeerde Monballyu op manuscripten van Gisbert de Germeau (1661-1740) uit Luik („L'Art du notaire avec plusieurs formes d'actes”) en van Joannes Vriendt, notaris te Brugge in de achttiende eeuw („Van de practyque behelsende een bijeenvergaderingh van de principaelste judiciaire, practiquale ende notariële instrumenten”)¹¹⁷.

Over het notariaat uit de 16de — 18de eeuw in de Zuidelijke Nederlanden en het prinsbisdom Luik is tot dusverre weinig gepubliceerd. De beste verhandelingen zijn te vinden in de inleidingen op diverse inventarissen van notariële archieven, m.n. die van Galesloot, Gyselinck en

¹¹⁵ Vgl. *Biographie Nationale ... de Belgique*, XXII, 586-588; Korndörffer (nr. 538) en Pappafava (169) noemden slechts de uitgave van 1778.

¹¹⁶ Paschal Simonon was in het laatste kwart van de achttiende eeuw notaris te Luik; daarnaast genoot hij vooral bekendheid als „réducteur de rentes, géomètre et arpenteur”; hij overleed in 1793 (vgl. *Biographie Nationale ... de Belgique*, XXII, 586-588; meer uitvoerig: de Becdelièvre, *Biographie liégeoise*, II, 506-509).

¹¹⁷ J. Monballyu wees mij verder op een zeventiende-eeuws handschrift, getiteld „Formulaire d'actes notariés”, beschreven door P. Faider in „Cat. des manuscrits de la bibliothèque civile de Tournai”, 276-277, en op een uit 1791 daterend handschrift van N.F. Buydens „L'art notariale à l'usage” (P. Faider, *Manuscrits de Namur*, 373).

Laurent, Hollander de Ouderaen, Lahaye, Poncelet en Hennen¹¹⁸. Verder verdienen in dezen aandacht de publicaties van Bousse, Cacheux en Louant¹¹⁹.

III. *Notariële literatuur uit de Noordelijke Nederlanden.*

Als gezegd werd de „Ars Notariatus” van de Antwerpse notaris Jacques Thuys ook in de Noordelijke Nederlanden uitgegeven. Aldaar kwam echter ook de productie van eigen notarisboeken op gang.

Over de kwaliteit van de zeventiende-eeuwse werken van Gael, Van der Mast, Boerbergh en Kos oordeelde Pitlo minder gunstig¹²⁰. Op een duidelijk hoger plan, aldus deze auteur, stonden de „Practijk Notariael” van Van Wassenauer en de „Notarius Publicus” zowel als de „Nederlandse Praktijk ende Oeffening der Notarissen” van Simon van Leeuwen¹²¹. De werken van deze schrijvers, voor het eerst uitgegeven omstreeks het midden van de zeventiende eeuw, werden ruim honderd jaar later nog herdrukt. Van minder belang, aldus Pitlo, waren de achttiende-eeuwse notariële verhandelingen van Schoolhouder, De Coeur en Kersteman¹²². Het „Redenerend Vertoog over 't Notarisamt” (eerste druk 1734) en de „Redenerende Practycq over 't oeffenen van 't Notarisamt” (eerste druk 1742) van Lijbreghts waren de beste handleidingen voor de notariële praktijk uit die dagen.

Grondig zijn deze Noordnederlandse notarisboeken uit de zeventiende en achttiende eeuw door Pitlo bestudeerd en beschreven. Sa-

¹¹⁸ Voor Galesloot: zie bibliografie; J.M. Gyselinck en R. Laurent, Het notariaat in het arrondissement Brussel. Repertorium van de minuten sedert de XVI. eeuw, 2 dln., Brussel, 1971; C.Y. Hollanders de Ouderaen, Het notariaat in het arrondissement Leuven. Repertorium van de minuten, s.d.n.l.; L. Lahaye, Inventaire Sommaire des archives notariales conservés en dépôt des archives de l'état à Namur, s.d.n.l.; M. Poncelet, Inventaire sommaire des archives des tabellions et des notaires du Hainaut., s.d.n.l. Zie ook: Fobe, A., Histoire du Notariat, Brussel, 1973; Van Pethegem, Centralisatie, dl. III, 154-175.

¹¹⁹ Zie inzake de studies van Bousse, Cacheux en Louant de literatuurlijst.

¹²⁰ Vgl. Pitlo, Notarisboeken, 33 vlg. (Gael), 44 vlg. (Van der Mast), 72 vlg. (Boerbergh), 93 vlg. (Kos); dezelfde: De geschiedenis der not. wetenschap, 263 vlg.; dezelfde, Notariswet, 36.

¹²¹ Inzake Van Wassenauer: vgl. Pitlo, Notarisboeken, 56 vlg.; dezelfde, Notariswet 36. Inzake Van Leeuwen: vgl. Pitlo, Notarisboeken, 62 vlg. Voor de onderhavige studie werd van Mr. Simon van Leeuwen gebruikt een te Antwerpen in 1692 gedrukte uitgave, waarin gebundeld:

1. Ars Notarius, dat is: Conste en Styl van 't Notarischap, begrepen in Theorijcke ende Practijcke, enz.;

2. Notarius Publicus, dat is de Practijcke ende Oeffeninghe der Notarissen.

De sub 1 genoemde Ars Notariatus, die niet vermeld wordt in de bibliografieën van Korndörffer, Pappafava en Pitlo, beslaat 281 paginae + tafel.

¹²² Pitlo, Notariswet, 36.

menvattend stelt deze auteur: „De notarisboeken, van welke hier sprake is, gaan in de grondlijnen alle uit van hetzelfde patroon: een korte beschouwing over het notariaat en de notariële werkzaamheid zelf en vervolgens over die delen van het privaatrecht, waarmede het notariaat in zijn praktijk in aanraking komt”. En even verder: „Soms is er een deling in tweeën, eerst een theoretisch, daarna een aan de praktijk gewijd gedeelte, het laatste vaak bestaande uit modellen met commentaar of verwijzing naar het voorgaande deel. Andere gaan uit van modellen en geven daarover een uiteenzetting”¹²³.

Ook van hetgeen door enkele schrijvers uit de negentiende en twintigste eeuw over het Noordnederlandse notariaat onder de Republiek is betoogd zijn door Pitlo samenvattende beschrijvingen en overzichten gegeven. Met deze verwijzing zij hier volstaan¹²⁴. Voorzover die verhandelingen voor ons onderwerp van belang zijn wordt daarop te bestemder plaatse geattendeerd.

C. IETS OVER NOTARIËLE PROTOCOLLEN.

Aan de hand van een aantal Utrechtse notariële protocollen uit de zestiende en zeventiende eeuw zijn door Muller en De Leur de ontwikkelingsstadia geschetst, die de notariële akten ondergingen¹²⁵. Vergelijkt men de conclusies van deze schrijvers met hetgeen later door Pitlo dienaangaande werd betoogd dan blijkt, dat de bevindingen van deze auteurs voor een groot deel identiek zijn¹²⁶. In de middeleeuwen maakte de notaris van hetgeen hij van partijen en getuigen hoorde notities („notae”) met afkortingen en verwijzingen naar „formulae”. De gezamenlijke „notae” vormden het notariële „protocol”, dat de notaris bewaarde en waaruit hij voor belanghebbenden op perkament „extensiones” vervaardigde. De „extensio” — een aan de hand van formulierboeken gemaakte uitwerking der summiere „notae” — werd aan partijen uitgereikt. Zij werd doorgaans „instrumentum” genoemd en vormde het eigenlijke bewijsstuk, hetwelk door de notaris was gesigneerd en vaak nog door anderen bezegeld¹²⁷.

In de zestiende eeuw, aldus de genoemde auteurs, kwam er wijziging

¹²³ Pitlo, *Notariswet*, 37.

¹²⁴ Pitlo, *De Ars Notariatus en haar beoefening*, WPNR., nr. 3680, 299-300; dezelfde, *De geschiedenis der not. wetenschap*, 279-287; dezelfde, *Notariswet*, 45-46.

¹²⁵ Muller en De Leur, *Catalogus*, 29-34.

¹²⁶ Pitlo, *Notarisboeken*, 253 vlg.

¹²⁷ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 256 vlg.; Hermesdorf, *Het Middeleeuwsch Notariaat*, WPNR., nr. 3825, 121; Muller en De Leur, *Catalogus*, 29; Pitlo, *Notarisboeken*, 253-256; Fruin, *Het opmaken eener not. akte*, 86-87; dezelfde, *Rechtsgeldigheid van notariële akten*, 430-431.

in deze praktijk¹²⁸. Omtrent de wijze waarop zich deze verandering precies heeft voltrokken lopen, als ik het wel zie, de betogen van Muller en De Leur enerzijds en van Pitlo anderzijds niet geheel parallel. Zij stemmen evenwel overeen ten aanzien van het uiteindelijke resultaat. Sedert het begin van de zeventiende eeuw lag niet meer, zoals in de middeleeuwen en nog in de zestiende eeuw, het zwaartepunt van het schriftelijk bewijsstuk in het geschrift, dat aan partijen ter hand werd gesteld (het „instrumentum” of de „grosse”), maar in het stuk, dat, door partijen, getuigen en notaris getekend, onder berusting van de notaris bleef (de „minuut”)¹²⁹. De gezamenlijke minuten, al of niet gebonden, vormden het „protocol” van de notaris¹³⁰.

I. *Overheidszorg in de 16de — 18de eeuw ten aanzien van de notariële protocollen.*

Een groot aantal wettelijke regelingen uit de 16de — 18de eeuw aangaande het notariaat bevatte voorschriften betreffende het aanleggen en bewaren van de notariële protocollen.

Voor het Heilige Roomse Rijk hield de Reichsnotariatsordnung van 1512 een eerste bepaling dienaangaande in, hoewel reeds voordien „in Allgemeinen als eine den Notaren obliegenden Pflicht anerkannt wurde, die von ihnen aufgenommen Protocolle aufzubewahren”, zoals Oosterley betoogde¹³¹. In deze Ordnung was bepaald: „Fürter so befehlen Wir dasz ein jeder Notarius in all Weg geflissen seyn soll zu haben und mit höchstem Fleisz zu verwahren auch nach ihm zu verlassen ein Protocoll darinn alle und jede Handlung vor ihm ergangen darzu er gebeten wird durch ihn selbst und nicht durch jemand anders nach ihrer Ordnung beschrieben und der offen Instrumenten so sie daraus gegeben würden von Wort zu Worten gleichlautende Copey registriret zu behalten und zu verwahren”¹³². Niet alleen werd uit het protocol het eigenlijke instrumentum geëxtendeerd, maar ook kon men „auf das Protocoll recurriren” in geval een instrumentum verloren was gegaan of dienaangaande „Argwohn, Irrung oder Zweifel” was gerezen¹³³. Gelijksortige bepalingen als de genoemde paragraaf uit de

¹²⁸ Vgl. Muller en De Leur, Catalogus, 31-33; Pitlo, Notarisboeken, 257-258; zie ook: Hartong, Register, X-XI.

¹²⁹ Vgl. Muller en De Leur, Catalogus 33; Pitlo, Notarisboeken, 255.

¹³⁰ Vgl. Simonon, die betoogde, dat het protocol van een notaris bestond uit „le ramas de toutes les minutes originelles” (Introduction, I, 6).

¹³¹ Oosterley, Das Deutsche Not., I, 455.

¹³² Zie: Reichsnotariatsordnung, par. 4, 43-46.

¹³³ Vgl. Oosterley, Das Deutsche Not., II, 332-346.

Reichsnotariatsordnung bevatten talrijke verordeningen van de „Duitse” vorsten uit de 16de — 18de eeuw¹³⁴.

In het prinsbisdom Luik werden, zoals hiervóór reeds gezegd, gedurende de 16de — 18de eeuw geen wettelijke voorschriften aangaande het aanleggen, bewaren en overbrengen van notariële protocollen uitgevaardigd¹³⁵. De verplichting protocol te houden was, naar het schijnt, zo vanzelfsprekend, dat de wetgever eraan voorbij ging. Dit betekende echter niet, dat een zodanige verplichting ontbrak. Simonon betoogde: „Le Notaire est obligé de tenir un Protocole ou liasse des minutes originelles de tous les Contrats, Testaments ou Actes, etc, passés devant lui, les conserver fidèlement comme un dépôt précieux, afin que les parties y intéressées puissent en avoir des copies quand elles le jugeront à propos”¹³⁶.

Door Hennen werd opgemerkt, dat in de zeventiende eeuw met name bij gelegenheid van benoemingen van notarissen aan de betrokken personen opgedragen werd „de tenir protocole pertinent de tous les actes qu’ils recoivent”¹³⁷. Jaarlijks moesten zij verder bij de griffiers der gerechten van hun „standplaatsen” een repertorium, bevattende de namen en voornamen van de voor hen gecompareerd hebbende partijen, overleggen, aldus de benoemingsakten. En na de dood van een notaris waren zijn erfgenamen verplicht: „d’apporter son protocole à la cour de justice de sa résidence ou d’en donner une copie authentique collationée par le greffier et deux échevins de la dite cour”¹³⁸. Deze overbrengingsverplichting werd overigens slecht nageleefd, zoals Hennen opmerkte. Een voorstel van de syndicus Foulon om te Luik een generale griffie op te richten waar de protocollen van overleden Luikse notarissen samengebracht en bewaard zouden worden bleef zonder resultaat. „L’ancien régime ’s acheva sans que les réformes utiles aient été décrétées”, aldus Hennen¹³⁹.

Voor de Habsburgse Zuidelijke Nederlanden bevatte het edict van Karel V van 4 oktober 1540 een eerste wettelijk voorschrift inzake de notariële protocollen. Bepaald was: „Dat alle Notarissen, geadmiteert ende geapprobeert, sullen gehouden wesen te maken goetd ende rechtveerdig Registre ende Protocolle, van alle Contracten, Testamenten ende ander Acten die sij passeren ende ontfangen sullen. . . ende ’t selve wel bewaren om daertoe recours t’hebben wanneer dat van noode

¹³⁴ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, II, 333-335.

¹³⁵ Vgl. hiervóór p. 94.

¹³⁶ Simonon, *Introduction*, I, 6.

¹³⁷ Hennen, *Inventaire*, 9.

¹³⁸ Hennen, *Inventaire*, 9.

¹³⁹ Hennen, *Inventaire*, 10-11.

wesen sal, op de pene gepriveert te wesen van den voorseyden Staet, ende verklaert inhabil nimmermeer te mogen exerceren Officie, ende boven dien arbitralijken gecorrigeert"¹⁴⁰. De gewestelijke Raden van Justitie gaven nadere regelingen in dezen, hetgeen in 1680 in het herzogdom Brabant leidde tot de oprichting van een „Notariaat Generaal”, bedoeld als een soort centraal dépôt en speciaal belast met de verzameling en bewaring van de Brabantse notariële protocollen¹⁴¹. Stedelijke besturen bleven niet achter met het treffen van maatregelen. Onder verwijzing naar het edict van 1540 bepaalden de Antwerpse costumen van 1576: „soo sullen Borghemeester ende Schepenen voortaan iemanden committeren, om toe te sien, dat de voors. Ordonnantien dien aengaaende . . . onverbreecklelijcken werden onderhouden”, en dat „de Registren van eenen aflijvighen Notaris in handen van de Secretarissen” gebracht moesten worden „om aldaer bewaert te worden ten dienste van een ieghelijck des behoevende”¹⁴². In de „Costuymen, Rechten ende Usantiën der Vrijheidt ende Lande van Gheel” was in artikel 23 van titel I bepaald: „Item naer de doot van eenen Notaris moeten sijne registren oft prothocollen ende pampieren bij hem aengaende sijne Officie ghehouden, ghebracht worden in handen van Schepenen deser vrijhey, om die bij hunne Secretaris aldaer bewaert te worden ten dienste ende gherieve van eenen jeghelijcken”¹⁴³. In de costumen van andere Zuidnederlandse steden werden soortgelijke bepalingen opgenomen¹⁴⁴.

Voor de Noordelijke Nederlanden blijkt de zorg van de gewestelijke en stedelijke overheden met betrekking tot de bewaring der notariële protocollen uit diverse plakكات en ordonnanties. In de hiervóór genoemde oudste plakكات van Karel V uit 1524 en 1525 voor de notarissen in respectievelijk Holland en Zeeland werd in de praeambule opgemerkt: „dat sommige (notarissen) gheene registren, noten ende protocollen en houden”¹⁴⁵. In het edict van 1540 werd de verplichting daartoe uitdrukkelijk opgelegd¹⁴⁶.

¹⁴⁰ Tekst geciteerd naar Huygens, *Notarius Belgicus*, 272-273; zie ook extract bij Anselmo, *Codex Belgicus*, 222 sub par. 6; vgl. Galesloot, *Inventaire*, V.

¹⁴¹ Galesloot, *Inventaire*, V.

¹⁴² Vgl. Christyn, *Brabandts Recht*, I, „Rechten ende Costumen van Antwerpen”, Titel I, art. 15, 376.

¹⁴³ Vgl. Christyn, *Brabandts Recht*, I, „Costumen, Rechten ende Usantiën der Vrijheidt ende Lande van Gheel”, Titel I, art. 23, 743.

¹⁴⁴ Vgl. Galesloot, *Inventaire*, XVI, vlg.; Bousse, *Het notariaat in de provincie Antwerpen*, 137.

¹⁴⁵ Vgl. hiervóór p. 89.

¹⁴⁶ Vgl. hiervóór p. 86.

Gratama en Fockema Andreae gaven korte overzichten van de diverse wettelijke regelingen in dezen in de diverse gewesten en steden, waaruit blijkt, dat overal waar notarissen in de Noordnederlandse gewesten praktizeerden min of meer uitvoerige verordeningen inzake het aanleggen en houden van notariële protocollen werden uitgevaardigd en waarin werd bepaald, dat na het overlijden van een notaris diens erfgenamen, op straffe van boete, verplicht waren de betreffende protocollen over te brengen naar de griffies der gerechten of naar de stedelijke secretarieën¹⁴⁷. In de eedsformulieren en notarisboeken werd eveneens over dergelijke verplichtingen gesproken.

II. *De Nederlandse wetgeving uit de negentiende en twintigste eeuw inzake de oude notariële protocollen.*

Het lot der protocollen van de Maastrichtse notarissen uit de 16de — 18de eeuw, waarover straks meer uitvoerig, werd in de negentiende en twintigste eeuw bepaald door de voorschriften dienaangaande van de Nederlandse wetgever. De diverse decreten waarbij tussen 1796 en 1811 de verschillende Franse wetten op het notariaat uitvoerbaar werden verklaard met betrekking tot het notariaat in „Nederland” brachten geen wijziging in de practijk inzake de bewaring der notariële protocollen uit de 16de — 18de eeuw¹⁴⁸. De bij de stedelijke regeringen berustende oude protocollen bleven bij de gemeentebesturen in bewaring tot de inwerkingtreding van de Wet op het Notarisambt van 1842¹⁴⁹. Krachtens artikel 69 van die wet werd in de hoofdplaats van elk arrondissement opgericht „in het gebouw, alwaar de regtbank zitting houdt, . . . eene algemeene bewaarplaats der minuten en registers . . . , staande onder toezicht der Kamers van Toezigt”. Daarheen zouden moeten worden overgebracht, aldus artikel 70 dier wet, „al de zich in een arrondissement in openbare bewaarplaatsen bevindende minuten van overleden of ontslagen notarissen”. Bij de „Wet tot nadere wijziging van de Wet op het Notarisambt” van 30 december 1904 (Stb. 283) werd artikel 69a ingevoegd, waarin werd bepaald, dat de notariële archieven, die van vóór de Franse wetgeving (1811) dagtekenden, naar de Rijks-archiefdépôts moesten worden overgebracht. De nadere regeling dier overbrenging werd vastgesteld bij K.B. van 23 augustus 1907 (Stb. 237),

¹⁴⁷ Gratama, De oude notarieele archieven, WPNR., nrs. 1472-1474; Fockema Andreae, De bewaring van not. protocollen, Bijdragen, 5de Bundel, 373-377. Voor Zeeland: zie Wiersum, Overheidszorg voor notarieele protocollen, 27-29.

¹⁴⁸ Vgl. over de invoering van deze Franse wetten: Flament, VROA., 34, 1911, 566 vlg.

¹⁴⁹ Vgl. Hartong, Register, XIV; zie ook: Gratama, De oude notarieele archieven, WPNR., nr. 1472, 118.

waarin onder meer werd bepaald, dat de betreffende archieven onder beheer werden gesteld van de betreffende Rijksarchivaris (art. 2), dat de overbrenging diende te geschieden op de wijze en op het tijdstip tussen de bewaarder van de algemene bewaarplaats en de betrokken Rijksarchivaris in gemeen overleg te bepalen (art. 3) en dat door de Rijksarchivaris van dit archief een inventaris moest worden opgemaakt (art. 4). In het derde lid van het genoemde artikel 69a werd bepaald, dat na 16 oktober 1917 bij algemene maatregel van bestuur bevolen kon worden, dat eveneens de notariële protocollen uit de periode 1811-1842 naar de Rijksarchiefdépôts moesten worden overgebracht. Deze algemene maatregel van bestuur werd uitgevaardigd bij K.B. van 28 augustus 1919 (Stb. 546) en gewijzigd bij K.B. van 15 april 1929 (Stb. 161). In artikel 41 van de Archiefwet 1962, in werking getreden op 1 mei 1968, is vervolgens bepaald, dat door de betrokken ministers de overbrenging van notariële archiefbescheiden, die ouder zijn dan vijfenzeventig jaar, geregeld zal kunnen worden. Een zodanige regeling is getroffen bij beschikking van 20 oktober 1969 (Stcrt. 240).

2. OVER WETGEVING, PROTOCOLLEN EN ANDERE BRONNEN BETREFFENDE HET MAASTRICHTSE NOTARIAAT UIT DE 16DE — 18DE EEUW.

de wetgeving op het notariaat te Maastricht — de lotgevallen der Maastrichtse notariële protocollen — andere kenbronnen betreffende het Maastrichtse notariaat.

A. DE WETGEVING OP HET NOTARIAAT TE MAASTRICHT.

I. *Over de invloed van de Reichsnotariatsordnung en de landsheerlijke plakaten op het Maastrichtse notariaat.*

Betoogd is, dat zeker tot rond het midden van de zestiende eeuw vanuit Maastricht onder meer werd geappelleerd op het Rijkskamergerecht¹⁵⁰. Het uit de eerste helft van de zestiende eeuw bewaard gebleven notariële archiefmateriaal is echter te fragmentarisch en te onbeduidend van omvang om aan de hand daarvan te kunnen aantonen of en in hoeverre het Maastrichtse notariaat de facto de werking van de Reichsnotariatsordnung van 1512 onderging. Het lijkt overigens niet erg waarschijnlijk, dat het Maastrichtse notariaat door de Ordnung direct is beïnvloed. Reeds hiervóór werd opgemerkt, dat door de Reichsnotariatsordnung de gewenste „Reform” van het notariaat niet tot stand werd gebracht. De Ordnung zelf liet ruimte voor differentiatie „nach Inhalt gemeiner Rechten oder löblicher Gewohnheit und Gebrauch eines jeden Orts” (art. 1), met als gevolg, dat reeds spoedig na het totstandkomen van de Ordnung door diverse landsvorsten territoriale regelingen op het stuk van het notariaat werden uitgevaardigd, die de beoogde eenheidschepende werking van de Reichsnotariatsordnung frustreerden¹⁵¹. In de meer van het centrum en van het Rijkskamergerecht verwijderde westelijke en zuidelijke gebieden van het Rijk was de werking van de Ordnung bovendien duidelijk zwak, zoals Zimmermann opmerkte¹⁵².

Voor het Maastrichtse notariaat uit de eerste helft van de zestiende eeuw zal dit eveneens het geval geweest zijn, zeker nadat zich door de Confirmatie van de Gouden Bul in 1530 de voortekenen tot het slaken van de jurisdictionele banden met het Heilige Roomse Rijk ook te Maastricht hadden aangekondigd. Het verbreken van deze banden met

¹⁵⁰ Vgl. Nève, Rijkskamergerecht, 399 vlg.

¹⁵¹ Zie hiervóór p. 84.

¹⁵² Zimmermann, Niederschlag, 59-60.

het Heilige Roomse Rijk en de vorming van de Bourgondische Kreits in 1548 had tot gevolg, dat de stad Maastricht sindsdien, meer nog dan voorheen, onder de zeggenschap geraakte van haar beide heren, de bisschop van Luik en de hertog van Brabant.

De wettelijke regelingen aangaande het notariaat, die door bisschop en hertog sedert circa 1530 werden uitgevaardigd, werden hiervóór kort aangestipt¹⁵³. De vraag rijst of en in hoeverre deze maatregelen het Maastrichtse notariaat de facto hebben geraakt of geleid.

Allereerst de bekende plakkatens van Karel V uit 1531 en 1540, waarin werd bepaald, dat slechts tot notaris geadmitteerd zouden worden personen, die door de Conseil Privé of door de gewestelijke Raden van Justitie daartoe bekwaam bevonden werden en waarbij het houden van registers en protocollen verplicht werd gesteld. Registers en protocollen van notarissen, die te Maastricht gefungeerd hebben vóór circa 1580, zijn — voorzover althans bekend — niet overgeleverd. Het blijft de vraag of hieruit geconcludeerd mag worden, „dat in hoge mate waarschijnlijk is, dat niet of slechts in uiterst geringe mate rekening is gehouden met de voorschriften ten aanzien van het notariaat door centrale autoriteiten gegeven”¹⁵⁴. Gelet op de „incorporatie” — pro parte — van Maastricht sedert circa 1530 in het hertogdom Brabant is het immers zeer wel mogelijk, dat sindsdien te Maastricht notarissen praktizeerden op grond van een door de Conseil Privé of door de Brabantse Raad van Justitie verkregen aanstelling en dat zij wel bekend waren met de regels op het notariaat, uitgevaardigd door de centrale regering te Brussel. Ná 1580 vermelden de ons bekende Maastrichtse notarissen in de door hen opgemaakte akten, dat zij apostolische en/of keizerlijke notarissen waren, waaraan veelvuldig werd toegevoegd: „et per concilium brabantium notarius admissus” of „bij den Rade van Brabant geadmitteert”. Ten aanzien van deze door de Souvereine Raad van Brabant te Brussel geadmitteerde notarissen zullen de verordeningen van Karel V, Philips II en de aartshertogen Albrecht en Isabella zeker gegolden hebben¹⁵⁵.

Wat de tweede helft van de zestiende en het begin van de zeventiende eeuw betreft zijn er, voorzover ik althans kon nagaan, te Maastricht geen notarissen aan te wijzen, die hun admissie verkregen van de Luikse bisschop. Aan de vraag in hoeverre de hiervóór genoemde mandementen van de Luikse bisschoppen uit die tijd invloed hebben gehad op het Maastrichtse notariaat wordt daarom verder voorbij gegaan.

¹⁵³ Vgl. hiervóór p. 85 vlg. en 91-94.

¹⁵⁴ Aldus is geconcludeerd in de inleiding op de inventaris van de notariële archieven, die zich bevinden in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht. (zie p. 6 van de inleiding op de betreffende inventaris).

¹⁵⁵ Zie voor deze plakkatens: Galesloot, Inventaire, IV-VI.

II. *De regeling van het Maastrichtse notariaat in de stedelijke recessen van 1665.*

Terwijl zeker sedert 1580 en in de eerste drie decennia van de zeventiende eeuw een groot deel van de Maastrichtse notarissen als zodanig aangesteld werd door de Souvereine Raad van Brabant te Brussel — en daarnaast mogelijk een enkeling door de bisschop van Luik — kwam in deze praktijk wijziging ná 1632 toen de rechten van de hertog van Brabant ten aanzien van Maastricht overgingen op de Staten-Generaal van de Republiek der Verenigde Nederlanden¹⁵⁶.

Hiervóór werd reeds gewezen op het feit, dat aan de te 's-Gravenhage in 1591 ingerichte Raad van Brabant onder meer de bevoegdheid werd toegekend in zijn ressort notarissen aan te stellen, toezicht op hun gedragingen uit te oefenen en reglementen voor hen vast te stellen, van welke bevoegdheid deze raad terstond na de verovering van Staats-Brabant, Limburg en de Landen van Overmaze (1629-1632) gebruik maakte¹⁵⁷.

De invloed, die de Staatse Raad van Brabant op het Maastrichtse notariaat kon uitoefenen bleek, zoals straks zal worden aangetoond, echter gering, hetgeen een gevolg was van het feit, dat de stad Maastricht „eenen Staet . . . particulier” was van bisschop en Staten-Generaal gezamenlijk, zoals in artikel VII van het capitulatieverdrag van 1632 was bepaald.

De inrichting van het notariaat te Maastricht en met name de wetgeving dienaangaande behoorde tot de competentie van de beide stadsheeren, door wie, zoals hiervóór betoogd, het verrichten van „hoge bestuurshandelingen” was gedelegeerd aan de gecombineerde vier commissarissen-deciseurs — twee van Luikse en twee van Staatse zijde —, die daartoe in alle even jaren naar Maastricht werden gezonden¹⁵⁸.

Bekend is hoe uiteindelijk te Maastricht in 1665 „eene positive Wet . . . in 't stuck van Policie, Justicie ende Finantie” tot stand kwam¹⁵⁹.

In Capittel XX van deze recessen van 1665 werd de inrichting van het Maastrichtse notariaat geregeld in een zestal artikelen¹⁶⁰.

In het eerste artikel werd bepaald, dat de notarissen, die hun ambt binnen de stad wilden uitoefenen, aangesteld moesten worden door de

¹⁵⁶ Vgl. voor de aanstellingen tot notaris door de Brusselse Raad van Brabant het hierna betoogde op p. 128 vlg.

¹⁵⁷ Vg. hiervóór p. 90-91.

¹⁵⁸ Zie hiervóór p. 24.

¹⁵⁹ Zie hiervóór p. 25.

¹⁶⁰ Zie bijlage XI

bisschop van Luik en de Staten-Generaal of door hun commissarissen-deciseurs, nadat zij waren geëxamineerd en capabel bevonden.

Het aantal notarissen, dat gelijktijdig in functie mocht zijn, werd in artikel 2 vastgesteld op twaalf. Geen aanstellingen zouden plaats dienen te vinden voordat „de tegenwoordige Notarissen . . . tot het getal van twaalfen” teruggebracht waren ingevolge versterf. In de dan openvallende vakatures zou worden voorzien door de beide stadsheren of hun commissarissen-deciseurs, zulks „bij beurten van Religie” op nominatie van de Eerzame Raad, die erop moest letten „dat sij geen onbequame Subjecten” zou voordragen.

Artikel 3 verplichtte de notarissen de minuten van akten, die ten overstaan van hen gepasseerd zouden worden, te doen ondertekenen door de comparerende partijen en de getuigen. In geval dezen daartoe niet in staat waren moest dit uitdrukkelijk in de betreffende akten worden vermeld, zulks op straffe van schorsing voor de tijd van één jaar in geval een dergelijke overtreding voor de eerste maal werd geconstateerd en op straffe van ontzetting uit het ambt „indien dit een tweede maal zou voorkomen”.

Van alle akten, aldus artikel 4, moest nauwgezet protocol gehouden worden, zodat partijen kennis konden nemen van de minuutakten wanneer dit nodig was. In dit verband bepaalde het artikel verder, dat de notarissen moesten gedogen, dat driemaandelijks of halfjaarlijks twee of meer personen, die daartoe door de Eerzame Raad zouden worden gecommitteerd, de protocollen en minuten zouden inspecteren; van zo'n inspectie moest rapport worden uitgebracht naar aanleiding waarvan dan eventueel straffen zouden worden opgelegd.

Artikel 5 verbood op straffe van nietigheid, dat voortaan in gerechtelijke zaken notariële akten als bewijs toegelaten zouden worden; dergelijke gerechtsakten moesten verleden worden voor twee leden en de secretaris van het betreffende gerecht.

Tenslotte werd in artikel 6 bepaald, dat de notarissen zich zouden gedragen „in alle getrouwigheyt ende oprechtigheyt” met inachtneming van deze statuten en verdere ordonnanties.

Op de diverse détails uit deze regeling van het Maastrichtse notariaat wordt hierna in de uiteenzetting omtrent de inrichting van het notariaat gedurende de 16de — 18de eeuw te Maastricht nader ingegaan. Voorlopig zij opgemerkt, dat deze regeling uit 1665, tot aan de omwenteling van zaken in 1794, de basis is gebleven waarop de inrichting van het Maastrichtse notariaat steunde.

III. *Aanvullende ordonnanties en resoluties van de commissarissen-deciseurs.*

Bij hun tweejaarlijkse komst naar Maastricht occupeerden zich de commissarissen-deciseurs, zoals blijkt uit het bewaarde archiefmateriaal, o.a. met de aanstelling van notarissen, die hen door de raad ter benoeming werden voorgedragen. Daarnaast vaardigden zij na de totstandkoming van de recessen van 1665 nog verscheidene ordonnanties en resoluties uit betreffende het Maastrichtse notariaat met het doel de bepalingen van het XXste Capittel der recessen opnieuw in te scherpen of deze, waar nodig, van aanvullingen te voorzien.

a. Zoals reeds eerder vermeld werden de recessen van 1665 in 1682-1684 aangevuld onder de titel „Nader Recessen voor de regeringe der Stadt Maastricht, Over de Politie, Finantie ende Justitie”¹⁶¹. Met betrekking tot het notariaat bevatten deze nadere recessen in het Capittel inzake Justitie slechts één voorschrift¹⁶². In artikel XV was bepaald, dat de notarissen, met de advocaten en de procureurs, jaarlijks opnieuw de eed zouden afleggen in de eerste raadsvergadering van het jaar. Betwijfeld kan worden of dit voorschrift in de practijk ooit toepassing heeft gevonden. Noch in de Maastrichtse raadsbesluiten uit de zeventiende en achttiende eeuw noch elders heb ik sporen van deze jaarlijkse eedsvernieuwing kunnen ontdekken.

b. In de aanhef van een ordonnantie van 30 september 1706 verklaarden de commissarissen-deciseurs, dat onder hun aandacht was gebracht, dat onder meer de artikelen 2 en 4 van Capittel XX der recessen van 1665 slecht nageleefd werden¹⁶³. Besloten werd de stedelijke magistraat te gelasten het bepaalde nauwgezet te observeren en te doen observeren, zodat het aantal notarissen niet méér zou bedragen dan twaalf met inachtneming van de „beurte van religie” en dat het vierde artikel van Capittel XX nageleefd zou worden. Teneinde dit laatste te bereiken diende de magistraat ervoor te zorgen, dat eens per drie maanden een inspectie der protocollen plaatsvond.

c. Op 27 oktober 1722 werd door de commissarissen-deciseurs een „Ordonnantie Ende Reglement aengaende de Notarissen en der selver Prothocollen” vastgesteld¹⁶⁴. In de considerans werd overwogen, dat sinds vele jaren de notariële protocollen na het overlijden van de

¹⁶¹ Vgl. hiervóór p. 25-26.

¹⁶² „XV. D'Advocaten, Procureurs en Notarissen sullen alle jaeren op nieuws genomen worden in den eedt, op de eerste Raedtsvergaderinge van het jaer” (Recueil der recessen enz., ed. 1719, 183).

¹⁶³ Zie bijlage XII.

¹⁶⁴ Zie bijlage XIII.

Maastrichtse notarissen onder hun erfgenamen of representanten bleven berusten met als gevolg, dat deze door onachtzaamheid verwaarloosd werden, verloren gingen of ternauwernood te achterhalen waren met alle nadelige gevolgen van dien. Geordonneerd werd, dat al degenen, die protocollen van „voorgaende Notarissen binnen dese Stadt” onder hun berusting hadden, verplicht waren deze protocollen, met behoorlijke registers en inventaris, binnen zes maanden na publicatie van de onderhavige ordonnantie, naar de secretarie van de indivieze raad ter bewaring over te brengen, zulks op verbeurte van een boete van 50 goudguldens, te verdelen tussen de beide stedelijke weeshuizen. Erfgenamen van nog in leven zijnde notarissen werden, op verbeurte van een zelfde boete, verplicht, binnen zes weken na het overlijden van de betrokken notarissen, hun protocollen, — voorzien van behoorlijke registers en een inventaris — eveneens over te brengen naar de stedelijke secretarie. Ook werd de notarissen verboden „Legale Procuratiën, Copiën van Vonnissen, Resolutiën van Princen, Commissarissen-Deciseurs, ofte Magistraat, Verbalen, Judiciële Acten, ofte Exhibitien”, behorend tot de competentie van de respectieve gerechten en de stedelijke secretarie, op te maken of te bekrachtigen, zulks op straffe van een boete van 50 goudguldens en onder verplichting de aan de griffies der gerechten en aan de secretarie in dezen toekomende rechten te betalen. Voor de gerechten mochten door notarissen geen akten worden opgemaakt met betrekking tot zaken waarin zij optraden als procureurs. Verder werd alle notarissen en procureurs verboden, na de inwerking — treding van de onderhavige ordonnantie, kopieën of extracten van notariële minuten, die voor inmiddels gedefungeerde notarissen waren gepasseerd, te maken of uit te geven, zulks op straffe van nietigheid. Dergelijke kopieën en extracten zouden voortaan door de stadssecretarissen opgemaakt en uitgegeven worden. Overigens dienden de notarissen en procureurs het reglement aangaande het klein-zegel in acht te nemen. De magistraat werd tenslotte opgedragen het onderhavige reglement, Capittel XX der recessen van 1665 en de hiervóór genoemde resolutie uit 1706 behoorlijk te doen observeren.

d. Bij hun volgende verblijf te Maastricht ordonneerden op 12 augustus 1724 de commissarissen-deciseurs de Eerzame Raad gedeputeerden uit zijn midden op te dragen binnen veertien dagen de notariële protocollen te inspecteren overeenkomstig het bepaalde in art. 4 van Capittel XX der recessen. Van hun bevindingen dienden zij verslag uit te brengen aan de commissarissen-deciseurs¹⁶⁵.

e. De „Ampliatie der Recessen op het stuck der Notarissen, en der

¹⁶⁵ Zie bijlage XIV.

selver Prothocollen van den 13. September 1724" hield vervolgens de maatregelen in, die de commissarissen-deciseurs nodig achtten naar aanleiding van het door de gedeputeerden uit de raad uitgebrachte verslag¹⁶⁶. In de aanhef van de „Ampliatie" wordt geconstateerd, dat het door de gedeputeerden uitgebrachte rapport gewag maakte van diverse misbruiken en „defecten" in de protocolhouding en dat, niettegenstaande het bepaalde in de ordonnantie van 27 oktober 1722, vele protocollen van overleden notarissen, waarvan er in de „Ampliatie" tweeëntwintig met name werden genoemd, niet waren overgebracht naar de stadssecretarie, terwijl de wel overgebrachte merendeels defectueus, incompleet en zonder registers waren. Bepaald werd, dat de notarissen hun minuten en akten zouden dienen te ordenen op dag, maand en jaar en dat zij deze minuten en akten zouden doen innaaien en inbinden in een boek, waarop een index en een alfabetisch register geformeerd moest worden, waarbij het protocol van notaris Caris als model kon dienen. De minuten en akten van het lopende jaar zouden in een „liasse of rijsnoer" verzameld mogen worden om daarna te worden ingebonden. Deze stukken dienden vervolgens „ter secuurder plaetse" bewaard en opgesloten te worden. Aan de notarissen, hun erfgenamen of anderen werd verboden protocollen, minuten of andere originele instrumenten weg te voeren wanneer zij zich metterwoon elders vestigden. Geen notarissen, aldus verder de „Ampliatie", mochten in de stad worden toegelaten dan die welke door de beide stadsheren of hun commissarissen-deciseurs speciaal waren aangesteld. Akten en instrumenten verleden voor personen, die een zodanige aanstelling niet hadden verkregen en aan wie het derhalve verboden was te instrumenteren, werden nietig, krachteloos en van geen waarde verklaard en in en buiten rechte zou daaraan geen geloof gehecht mogen worden. Niet overgebrachte protocollen van overleden notarissen en ontbrekende stukken van wel overgebrachte protocollen moesten binnen acht dagen na publicatie van de onderhavige resolutie overgebracht worden naar de stadssecretarie. Overtreders van de ordonnantie werden met straffen bedreigd. De hoogschouten en burgemeesters werd bevolen de ordonnantie te handhaven en te doen executeren.

f. Een resolutie van de commissarissen-deciseurs van 3 oktober 1738 had betrekking op het aantal procureurs en notarissen dat als zodanig te Maastricht fungeerde¹⁶⁷. Niettegenstaande het bepaalde in de recessen van 1665 en verdere resoluties, waarbij het aantal procureurs was vastgesteld op acht en het aantal notarissen op twaalf, werden — aldus de

¹⁶⁶ Zie bijlage XV.

¹⁶⁷ Zie bijlage XVI.

resolutie — door de magistraat steeds nieuwe procureurs en notarissen ter aanstelling voorgedragen, hoewel het behoorde dat het getal overeenkomstig het bepaalde in de recessen zou zijn. Geordonneerd werd, dat door de magistraat geen voordrachten meer zouden mogen worden gedaan dan aler voldaan was aan het dienaangaande in de recessen bepaalde.

g. Een laatste resolutie der commissarissen-deciseurs van 11 september 1760 betrof wederom het aantal notarissen¹⁶⁸. De commissarissen-deciseurs hadden diverse verzoekschriften ontvangen van personen, die tot notaris aangesteld wilden worden. Bij inzage van de lijst der in functie zijnde notarissen bleek evenwel, dat het bestaande aantal in strijd was met het in dezen bepaalde in de resolutie van 3 oktober 1738. Aangesteld waren van Luikse zijde tien en van Brabantse zijde acht notarissen. Besloten werd alsnog twee notarissen van Brabantse zijde aan te stellen, zodat er tenminste „egaliteyt” zou zijn. Geresolveerd werd, dat het getal van twaalf, als genoemd in de recessen van 1665 en in de resolutie van 3 oktober 1738, nagestreefd diende te worden en dat geen verdere verzoeken aan de commissarissen-deciseurs gericht mochten worden totdat het aantal tot twaalf was gereduceerd. Zo iemand toch nog een zodanig verzoekschrift zou indienen dan zou hij voor eens en voor al als ongeschikt beschouwd worden.

Een samenvatting van het voorgaande leidt tot de volgende conclusies.

Gedurende de zestiende eeuw is de inrichting van het Maastrichtse notariaat grotendeels nog gemeenrechtelijk bepaald geweest. Enige invloed van de Reichsnotariatsordnung van 1512 is bij gebrek aan bronnen niet aanwijsbaar en lijkt, gezien het „particularisme”, ook niet waarschijnlijk.

De door de Brusselse Raad van Brabant verleende admissies tussen circa 1580 en 1632 duiden erop, dat de „notariële” plakaten gegeven door Karel V en diens opvolgers tot 1632 voor het Maastrichtse notariaat van betekenis zijn geweest.

De regelende invloed van de Staatse Raad van Brabant op het Maastrichtse notariaat was na 1632 gering.

Door de recessen van 1665 en de aanvullende ordonnanties en resoluties der commissarissen-deciseurs is aan het Maastrichtse notariaat in de tweede helft van de zeventiende en in de achttiende eeuw een bredere wettelijke basis gegeven. Daarbij is de aandacht hoofdzakelijk

¹⁶⁸ Zie bijlage XVII.

uitgegaan naar een limitering van het getal der notarissen en de noodzaak tot het aanleggen en bewaren der notariële protocollen.

B. DE LOTGEVALLEN DER MAASTRICHTSE NOTARIËLE PROTOCOLLEN.

Het behoeft geen betoog, dat de bewaard gebleven notariële protocollen een zeer belangrijke kenbron vormen waaraan niet voorbij gegaan kan worden bij de bestudering van de inrichting van het notariaat in een bepaalde streek of stad.

Met betrekking tot het Maastrichtse notariaat uit de 16de — 18de eeuw bestrijkt het thans voorhanden protocollenmateriaal, dat bewaard wordt in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht, circa 125 strekkende meter. Het zestiende-eeuwse gedeelte daarvan bestaat slechts uit een gering aantal stukken, die per notaris in een omslag zijn gevat; een enkele maal spreekt de thans in gebruik zijnde inventaris dan van een „pak”¹⁶⁹. Het overgrote deel dateert uit de zeventiende en achttiende eeuw met een duidelijke quantitative stijging naar tijdsverloop.

I. *Over de bewaring vóór 1794.*

Artikel 4 van Capittel XX van de recessen van 1665 bepaalde uitdrukkelijk, dat de Maastrichtse notarissen verplicht waren protocol te houden, zodat partijen, wanneer dit nodig was, kennis konden nemen van de inhoud der minuutakten¹⁷⁰. Bij de genoemde ordonnantie van 30 september 1706 werd dit voorschrift herhaald¹⁷¹. Of in die tijd reeds de verplichting bestond de protocollen na het defungeren van de betrokken notaris over te brengen naar de stedelijke secretarie of naar elders acht ik niet waarschijnlijk. In de stedelijke wetgeving ontbrak vóór 1722 een dergelijk voorschrift en de practijk was ook anders, zoals straks zal worden aangetoond¹⁷².

In de ordonnantie van de commissarissen-deciseurs van 27 oktober 1722 werd de verplichting tot overbrenging van de notariële protocollen naar de stedelijke secretarie voor het eerst expressis verbis vermeld¹⁷³. De stedelijke magistraat werd opgedragen deze bepaling te doen observeren. Het voorschrift had wel degelijk enig resultaat, immers in een raadsresolutie van 24 mei 1723 werd geconstateerd, dat ingevolge de genoemde ordonnantie „veel prothocollen der overledene notarissen ter

¹⁶⁹ Vgl. inventaris van 1955 nrs. 1085, 1089 en 1097.

¹⁷⁰ Vgl. hiervóór p. 110.

¹⁷¹ Vgl. hiervóór p. 111.

¹⁷² Vgl. hierna p. 155.

¹⁷³ Vgl. hiervóór p. 111-112.

secretarye van den Edel Achtbare Raad zijn overgebracht om welke te bewaren het nodig was, dat een bequaeme kamer op desen stadhuyse wierde verleend". Door de raad werd dan ook besloten: „den boekhouder van wijlen Mathieu du Bien te ordonneren . . . om de kamer door haer geoccupeert illico te ruymen, om aldaer bij provisie de voors. prothocollen over te brengen”¹⁷⁴.

Op 13 september 1724 werd door de commissarissen-deciseurs het voorschrift aangaande de overbrenging der protocollen nogmaals hernieuwd, aangezien gebleken was, dat in veel gevallen aan de bepaling geen gehoor gegeven was. Nadien kwam hierin kennelijk verbetering¹⁷⁵. In latere resoluties der commissarissen-deciseurs aangaande het notariaat werd de verplichting immers niet meer herhaald en uit het overgeleverde materiaal blijkt, dat na circa 1725 een duidelijke verbetering in dezen had plaats gevonden. Aangenomen kan worden, dat sedertdien de overgebrachte protocollen ten stadhuize te Maastricht bewaard bleven.

II. *Overbrenging en inventarisatie in 1842-1843 en 1909-1911.*

In de inleiding op zijn „Register der protocollen van notarissen in Nederland” werd door Hartong betoogd, dat de bij de stedelijke regeringen berustende oude protocollen bij de gemeentebesturen in bewaring bleven tot de inwerkingtreding van de Wet op het Notarisambt van 1842¹⁷⁶. Artikel 69 dier wet gebod, zoals hiervóór reeds opgemerkt, de overbrenging der notariële protocollen naar de algemene bewaarplaats in het gebouw van de arrondissementsrechtbank waar zij onder beheer zouden staan van een notaris-bewaarder¹⁷⁷. Binnen zes maanden na het in werking treden van de wet diende de overbrenging naar de algemene bewaarplaats te geschieden (art. 70).

In de inleidingen op de inventarissen der notariële protocollen, die zich bevinden in het Rijksarchief in Limburg — over welke inventarissen dadelijk meer —, wordt niets vermeld met betrekking tot de overbrenging der notariële protocollen naar de algemene bewaarplaats te Maastricht in 1842-1843. Een onderzoek der archieven van de Kamer van Toezicht over de notarissen in het arrondissement Maastricht zou mogelijk aan het licht kunnen brengen hoe en wanneer deze overbrenging te Maastricht heeft plaats gevonden. Voor ons doel acht ik dit punt

¹⁷⁴ GAM., inv. 94, f. 228, raadsresolutie d.d. 24 mei 1723. Het betrof i.c. de kamer aan de linkerzijde van de galerij op de derde verdieping (Bachiene, Beschrijving, 917).

¹⁷⁵ Vgl. hiervóór p. 113.

¹⁷⁶ Hartong, Register, XIV.

¹⁷⁷ Vgl. hiervóór p. 105.

echter van ondergeschikt belang en laat het daarom hier buiten beschouwing. Van groter gewicht is de overbrenging der notariële protocollen, daterend van vóór 1811, uit de bewaarplaatsen in de arrondissementen Maastricht en Roermond naar het Rijksarchief te Maastricht ingevolge het hiervóór genoemde K.B. van 23 augustus 1907, zulks vooral omdat met deze overbrenging gepaard ging een inventarisatie onder leiding van de Rijksarchivaris Flament¹⁷⁸. In 1909 vond deze overbrenging plaats en in de „Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archiven, XXXII” werd door Flament een eerste lijst gepubliceerd van de notariële protocollen, die van de respectieve notarissen-bewaarders in de arrondissementen Maastricht en Roermond waren overgenomen¹⁷⁹. Ten aanzien van het overgenomen „Maastrichtse” fonds tekende Flament aan, dat in de lijst „alleen de registers” opgenomen waren en dat „het overige gedeelte dier archivalia, anderhalve kast vol, bestaat uit niet gebonden acten, welke het onmogelijk was vóór dit verslag te schiften en te classeeren, daar alles dooreen ligt”¹⁸⁰. Hoe groot de „chaos” geweest is, die in 1909 door de Maastrichtse bewaarder werd overgebracht is te zien, wanneer men de „lijst van 1909” vergelijkt met de twee jaar later verschenen „Inventaris der notariële minuten van vóór 1811, berustende in het Rijksarchief in Limburg”, welke inventaris werd opgesteld nadat ordening van het overgebrachte had plaats gevonden¹⁸¹. Ik wijs op een tweetal punten. De „lijst van 1909” noemde slechts protocollen van notarissen uit tien gemeenten, de „Inventaris van 1911” die uit zesentwintig gemeenten in het arrondissement Maastricht. Met betrekking tot de stad Maastricht gaf de „lijst van 1909” de namen en protocollen van zesenvijftig notarissen en de „Inventaris van 1911” die van honderd zesenvieftig notarissen. Dat laatstbedoelde protocollen te bergen waren in slechts „anderhalve kast”, zoals Flament schreef, behoeft intussen geen verbazing te wekken, immers het merendeel van hetgeen zich daarin bevond was afkomstig, zoals een vergelijking tussen de „lijst” en de „Inventaris” doet zien, van notarissen, die te Maastricht gefungeerd hadden voordat daar een verplichting tot overbrenging van de protocollen naar de stadssecretarie van kracht was en van wie derhalve weinig was bewaard. En in de plattelandsgemeenten binnen het „Maastrichtse arrondissement” had vóór 1700 het notariaat nagenoeg geheel ontbroken.

De „lijst van 1909” en de „Inventaris van 1911” werden door Flament

¹⁷⁸ Vgl. hiervóór p. 105-106.

¹⁷⁹ Vgl. Flament, VROA., 32 (1909), 503-561.

¹⁸⁰ Vgl. VROA., 32 (1909), 503; met „registers” zijn hier bedoeld de tot boekdelen gebonden minuutakten.

¹⁸¹ Vgl. Flament, VROA., 34 (1911), 565-641.

kort ingeleid met een gelijkluidend betoog waaraan hier voorbijgegaan kan worden, omdat het, naar mijn mening, onvoldoende beantwoordt aan de eisen, die de moderne archivistiek stelt aan een inleiding op een inventaris¹⁸². Het grootste deel van de inleiding handelde over wettelijke maatregelen betreffende het notariaat, uitgevaardigd in de Franse tijd, terwijl de aandacht eerder gericht had moeten zijn op een genetische beschrijving van het notariaatsinstituut uit de zeventiende en achttiende eeuw; uit dat tijdvak immers was het grootste deel van het overgenomen afkomstig, zoals uit de Inventaris van 1911 blijkt. Deze inventaris zelf vormde overigens een uiterst overzichtelijke wegwijzer in de veelheid van de overgenomen en daarna gereconstrueerde protocollen, waarvan die der Maastrichtse notarissen uit de zeventiende en achttiende eeuw de overgrote meerderheid vormden.

III. *De nieuwe inventaris van 1955.*

Een belangrijk motief, dat later reden gaf tot het samenstellen van een nieuwe inventaris, was het feit, dat bij K.B. van 28 augustus 1919 (Stb. 546), gewijzigd bij K.B. van 15 april 1929 (Stb. 161), bepaald werd, dat uitvoering gegeven diende te worden aan de in artikel 69a lid 3 van de Wet op het Notarisambt neergelegde bepaling, krachtens welke eveneens de notariële protocollen uit de periode 1811 – 1842 naar de Rijksarchiefdepots moesten worden overgebracht¹⁸³. De overbrenging van de betreffende protocollen naar het Rijksarchief te Maastricht vond plaats door de notaris-bewaarder in het arrondissement Roermond in 1925 en in het arrondissement Maastricht in 1941¹⁸⁴. Het toen totstandgekomen fonds te Maastricht werd daarna, met inbegrip van het reeds voorhandene daterend van vóór 1811, als één geheel opnieuw geïnventariseerd, hetgeen in 1955 resulteerde in de totstandkoming van de thans in gebruik zijnde „Inventaris van de Archieven van Notarissen, Landmeters, Secretarissen, Parochiegeestelijken en „getuigen”, die gefungeerd c.q. geïnstrumenteerd hebben op het grondgebied van de tegenwoordige provincie Limburg”. In het Rijksarchief te Maastricht is een gestencild exemplaar van deze inventaris voorhanden.

Aan de eigenlijke inventaris gaat een vierenzestig pagina's tellende inleiding vooraf, die een veelheid aan informatie verschaft. In enkele „opmerkingen vooraf” is een toelichting gegeven op de uitvoerige omvang van de inleiding op de inventaris (I). Daarna volgt een korte

¹⁸² Zie inzake deze eisen: Muller-Feith-Fruin, Handleiding, par. 61; Van der Gouw, Inleiding tot de archivistiek, 67-68.

¹⁸³ Vgl. hiervóór p. 106.

¹⁸⁴ Zie de inleiding op de inventaris van 1955, 55-56.

uiteenzetting met betrekking tot de grondslagen van, wat de inventaris noemt, de „Nederlandse” wetgeving op het notariaat, waarbij de auteur van de inleiding voornamelijk heeft gesteund op uiteenzettingen van Pitlo en van Galesloot (II). Ten aanzien van het notariaat in het tegenwoordige Limburg gedurende de 16de — 18de eeuw wordt vervolgens betoogd, dat het de invloed heeft ondergaan van het versplinterde bestuursapparaat, hetwelk een gevolg was van het feit, dat zich op het betreffend grondgebied „meer dan 30 soevereine staatkundige eenheden” uitstrekten met de daaraan inhaerente administratieve eigenaardigheden (III). In de volgende capita wordt telkens in het kort iets meegedeeld omtrent het oude notariaat in het Spaans-Oostenrijkse en het Staatse deel van het tegenwoordige Limburg, in het Overkwartier van Gelder, in de Luikse en Gulikse gedeelten en in het vorstendom Thorn (IV t/m IX). Daarna volgen enkele hoofdstukjes over de Franse wetgeving op het notariaat, de Wet op het Notarisambt van 1842, het notarieel archief, c.q. protocol, het répertoire van de notaris, het register van wisselprotesten en de overbrenging van de notariële archieven naar het Rijksarchief in Limburg (X t/m XV). Tenslotte bevat de inleiding enkele capita over archivalia van landmeters, secretarissen, parochiegeestelijken en „getuigen” (XVI t/m XIX).

In de inventaris zijn de protocollen van de notarissen alfabetisch op gemeenten geclassificeerd, waarbij een indeling naar arrondissement, zoals gebezigd in de inventaris van 1911, is losgelaten. Anders ook dan in de inventaris van 1911 zijn de protocollen per gemeente niet meer alfabetisch op de achternamen van de notarissen gecatalogiseerd maar chronologisch. Het mogelijk nadeel van deze opzet is ondervangen doordat aan de inventaris indices zijn toegevoegd met alfabetische namen en plaatsklappers, gesuppleerd met een concordans op de voormalige nummering en de nummering in de onderhavige inventaris.

Beperken wij ons tot het 16de — 18de eeuwse notariaat in de stad Maastricht dan biedt de inventaris van 1955 weinig nieuws voor wie vertrouwd is met de inhoud van Flament's inventaris van 1911. Slechts hier en daar vindt men een enkele correctie of suppletie. Vergelijkt men de omvang van de Maastrichtse notariële protocollen uit de 16de — 18de eeuw met hetgeen uit dat tijdvak is overgebracht uit de rest van de tegenwoordige provincie Limburg dan valt op, dat het protocollenmateriaal uit de stad Maastricht de overgrote meerderheid vormt. Wanneer te zijner tijd de inleiding op deze inventaris van 1955, die nog een voorlopig karakter draagt, een meer definitieve vorm zal krijgen valt te overwegen aan de opvallende hoeveelheid Maastrichtse notariële protocollen aparte aandacht te schenken. Dan zouden tevens nog ter sprake gebracht kunnen worden de betekenis van de tweeherigheid der stad

voor de inrichting van het stedelijk notariaat en de diverse ordonnanties en resoluties der commissarissen-deciseurs, die voor het Maastrichtse notariaat van directe betekenis zijn geweest. Het betoog van de inleiding zou dan bovendien nader toegespitst kunnen worden op de inhoud van het archief zelf¹⁸⁵.

C. ANDERE KENBRONNEN BETREFFENDE HET MAASTRICHTSE NOTARIAAT.

Na het hiervóór opgemerkte betreffende de wetgeving op en de protocollen van het Maastrichtse notariaat uit de 16de — 18de eeuw is tenslotte nog op zijn plaats een korte toelichting met betrekking tot de overige kenbronnen waaruit het materiaal voor deze studie grotendeels is geput. Achtereenvolgens komen ter sprake: de archieven der commissarissen-deciseurs, de raadsverdragen van de indivieze raad en de gichtregisters der gerechten. Aparte vermelding verdient een Maastrichts notarieel „modellenboekje”.

I. *De archieven der commissarissen-deciseurs.*

Zoals reeds eerder gezegd is de inrichting van het zeventiende - en achttiende - eeuwse notariaat te Maastricht in eerste instantie een gelegenheid geweest, die behoorde tot de competentie van de beide stadsheren, door wie deze taak was gedelegeerd aan de gecombineerde vier commissarissen-deciseurs. De archieven van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs verschaffen dan ook talrijke gegevens aangaande het Maastrichtse notariaat uit de periode die ons thans bezig houdt.

Met betrekking tot de wetgeving op het notariaat, uitgevaardigd door de commissarissen-deciseurs na de totstandkoming van de recessen van 1665, verdienen aandacht een viertal banden, die zich bevinden in het gemeentearchief te Maastricht¹⁸⁶. Zij bevatten recessen, resoluties en ordonnanties der Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, waaronder verscheidene die de inrichting van het Maastrichtse notariaat betreffen. Hiervóór werden deze reeds ter sprake gebracht.

¹⁸⁵ Vgl. Van der Gouw, Inleiding tot de archivistiek, 68.

¹⁸⁶ GAM.: Archief van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs.

Inv.nrs. 4-5: Recessen, resolutiën en ordonnantiën van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs (2 banden) (nr. 4: 1639-1710; nr. 5: 1712-1734).

Inv.nrs. 6-7: Register der ordonnantie des nieuwen regiments van 1580 van beide Heeren van Maastricht en der gevolgde recessen, resolutiën en ordonnantiën van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, 1580-1792 (2 delen) (nr. 6: 1580-1758; nr. 7: 1760-1792).

Inzake aanstellingen van notarissen te Maastricht kan met vrucht geraadpleegd worden een tweedelig notulenregister, hetwelk loopt over de jaren 1716-1792¹⁸⁷. Kwesties van allerlei aard aangaande de notariële praktijk dier dagen te Maastricht worden aangetroffen in een vierdelig „Requestenboek of Register der requesten aan de Luiksche en Brab. comm.-deciseurs” (1722-1792)¹⁸⁸. Voor de onderhavige studie werd in hoofdzaak gebruik gemaakt van deze zich in het gemeentearchief te Maastricht bevindende archivalia der Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs.

Incidenteel werden daarnaast geraadpleegd de archieven der commissarissen-deciseurs, die zich bevinden in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht. Het feit, dat een gespecificeerde inventaris op deze omvangrijke archieven niet voorhanden was bemoeilijkt een effectieve raadpleging ten zeerste¹⁸⁹.

II. *De Raadsverdragen.*

Door W. Jappe Alberts is gewezen op de „bijzonder fraaie en in zijn genre bijna unieke serie” van „Raadsprotocollen”, „Raadsresoluties” of „Raadsverdragen”, die zich bevindt in het gemeentearchief te Maastricht¹⁹⁰. In de inventaris van het archief is de serie opgenomen onder de nrs. 62-106. In de betreffende delen, lopend — met een enkele onderbreking — vanaf 2 april 1379 tot 28 september 1795, zijn de besluiten van de Maastrichtse indivieze raad neergelegd. Zij bevatten talrijke details, die voor de bestudering van de sociale, economische en politieke geschiedenis van Maastricht van groot belang zijn¹⁹¹.

Met betrekking tot het middeleeuwse Maastrichtse notariaat bieden de raadsverdragen uiterst weinig, hetgeen begrijpelijk is, omdat immers het middeleeuwse notariaat veeleer een kerkelijke dan een wereldlijke aangelegenheid is geweest¹⁹².

In de zeventiende en achttiende eeuw werd dit anders. Toen had,

¹⁸⁷ GAM.: Archief van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs.

Inv.nrs. 2-3: Notulenregister van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs. 1716-1792 (2 delen) (nr. 2: 1716-1742; nr. 3: 1744-1792).

¹⁸⁸ GAM.: Archief van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs.

Inv.nrs. 9-12: Requestenboek of Register der requesten aan de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs. 1722-1794 (4 delen) (nr. 9: 1722-1750; nr. 10: 1752-1762; nr. 11: 1764-1782; nr. 12: 1782-1792).

¹⁸⁹ Vgl. „Overzicht van de archivalische bronnen voor de geschiedenis van Limburg, bewaard in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht”, in: *Limb.Verl.* II, 739.

¹⁹⁰ Alberts, *Raadsverdragen*, in: *Misc.Traj.*, 169-178.

¹⁹¹ Vgl. Alberts, *Raadsverdragen*, in: *Misc.Traj.*, 172-173.

¹⁹² Vgl. hiervóór Hfdst. II, *passim*.

zoals straks wordt uiteengezet, de stedelijke raad een tamelijk duidelijke functie ten aanzien van het stedelijk notariaat, die was toegespitst op het bewaken van het wettelijk voorgeschreven aantal notarissen in de stad, op het doen van voordrachten tot aanstelling en op het doen controleren en bewaren der notariële protocollen.

In een achttiende-eeuws alfabetisch overzicht op de raadsverdragen, samengesteld op onderwerpen, wordt — sub voce „notarissen” — verwezen naar een zesentwintigtal resoluties van de stedelijke raad aangaande het notariaat. De betreffende besluiten, genomen tussen 1641 en 1750, zijn inhoudelijk zeer gevarieerd. Soms wordt gewag gemaakt van door de raad genomen *réprésailles* ten opzichte van bepaalde notarissen¹⁹³; andere resoluties hebben ten doel de notarissen hun verplichtingen met betrekking tot het recht van klein-zegel in te scherpen¹⁹⁴. Herhaaldelijk worden door de raad notarissen aangesteld in semi-openbare functies¹⁹⁵. Doorgaans betreffen de resoluties echter het aantal notarissen, de verplichting tot protocolhouding en -overbrenging en admissies tot het notariaat. De latere raadsbesluiten inzake het notariaat, genomen tussen 1750 en 1795, liggen in hetzelfde vlak¹⁹⁶.

III. *De gichtregisters der gerechten.*

Bekend is, dat sinds de zestiende eeuw in verschillende Nederlandse gewesten werd voorgeschreven, dat de levering van niet-heerlijke onroerende goederen en de vestiging en overdracht van zakelijke rechten ten aanzien van die onroerende goederen dienden te geschieden door „opdracht voor het gerecht” ter plaatse waar die goederen gelegen waren. De ten bewijze van deze rechtshandelingen opgemaakte akten moesten ten protocolle van het gerecht worden „overgeschreven” („protocollatie” of „registratie”)¹⁹⁷. Een dergelijke verplichting bevatte eveneens Capittel XL van de Maastrichtse recessen van 1665, waarbij inzake „Transporten, ende andere Gerichtswercken” was bepaald, dat dergelijke rechtshandelingen niet tot „realiteyt” leidden, tenzij deze bij de hooggerechten waren „geinsinueert”¹⁹⁸. Beschikkingen ten aanzien van onroerende goederen, gemaakt bij testament, huwelijksvoorwaarden of scheiding en deling, dienden eveneens bij de hooggerechten „ten

¹⁹³ Aldus in raadsresoluties van 29 juni 1641 en van 17 februari 1655.

¹⁹⁴ Aldus in raadsresoluties van 23 augustus 1647 en van 3 oktober 1653.

¹⁹⁵ Aldus in raadsresoluties van 13 september 1655, 1 februari 1674, 6 juni 1695 en van 4 februari 1704.

¹⁹⁶ Zie GAM., inv.nrs. 98 tot en met 105.

¹⁹⁷ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 159.

¹⁹⁸ Vgl. Rec. der recessen, 154.

registre ... geinsinueert" te zijn alvorens volledig effect te kunnen sorteren¹⁹⁹.

Te Maastricht was sinds de zestiende eeuw, zoals reeds Doppler opmerkte, het gebruik algemeen, dat de schriftelijke vastlegging van de bedoelde rechtshandelingen plaatsvond bij notariële akten, die daarna ter „protocollatie“, „registratie" of „insinuatie" bij de gerechten werden aangeboden en aldaar in zgn. „gichtregisters" werden overgeschreven²⁰⁰. Deze registers bevatten een overvloed aan materiaal met betrekking tot het Maastrichtse notariaat uit de 16de — 18de eeuw²⁰¹.

In het Rijksarchief te Maastricht zijn deze registers ondergebracht bij de archieven van het Luikse en Brabantse hooggerecht, alsmede bij dat van de Vroenhof. Een inventarisatie van deze archieven is in voorbereiding²⁰².

Van het Luikse hooggerecht bevinden zich momenteel in het Rijksarchief te Maastricht, volgens mijn telling, negenennegentig gebonden gichtregisters, lopende over de jaren 1443-1796²⁰³. Daarnaast nog vijftien delen met overschrijvingen uit de jaren 1780-1796²⁰⁴. Behalve deze gebonden registers zijn nog aanwezig eenenvijftig omslagen, waarin losse gichtminuten uit de jaren 1572-1779²⁰⁵.

Van het Brabants hooggerecht zijn te Maastricht bewaard eenennegentig gebonden delen, lopende over de jaren 1444-1796²⁰⁶. Daarnaast achtenzestig omslagen, waarin losse minuutakten uit de jaren 1441-1795²⁰⁷.

Van het gerecht van de Vroenhof tenslotte zijn overgeleverd tweeënzeventig gebonden delen over de jaren 1478-1795²⁰⁸; verder eenenvijftig omslagen waarin losse stukken over de jaren 1500-1783²⁰⁹ en nog acht gebonden delen met gichtminuten uit het einde van de achttiende eeuw²¹⁰.

¹⁹⁹ Vgl. Rec. der recessen, 154.

²⁰⁰ Doppler, Schepenbrieven ... St.-Servaas, I, VIII-IX.

²⁰¹ Zie over het karakter van deze inschrijving hierna Hfdst. IV, p. 215-217.

²⁰² Vgl. Limb.Verl., II, 739-740. Momenteel wordt overwogen deze archieven, die zich bevinden in het Rijksarchief in Limburg te Maastricht, over te brengen naar het Gemeentearchief van Maastricht. Daarna zou dan met de inventarisatie begonnen kunnen worden.

²⁰³ Deze zijn genummerd: 5519 t.m. 5617. In een omslag bevinden zich enkele gichtminuten uit de jaren 1483-1494 (nr. 5518). De nummering is een voorlopige (zgn. evacuatie-nummers).

²⁰⁴ Genummerd: 5618 t.m. 5632.

²⁰⁵ Genummerd: 5634 t.m. 5684.

²⁰⁶ Genummerd: 6402 t.m. 6492.

²⁰⁷ Genummerd: 6493 t.m. 6560.

²⁰⁸ Genummerd: 6954 t.m. 7025.

²⁰⁹ Genummerd: 7028 t.m. 7078.

²¹⁰ Genummerd: 7079 t.m. 7086.

Zo kom ik voor deze drie gerechten tezamen op een totaal van tweehonderd zesentachtig delen en honderd eenenzeventig omslagen, waarin overschrijvingen, die voor het grootste deel tot stand gekomen zijn op basis van bij de gerechten aangereikte stukken, opgemaakt door de Maastrichtse notarissen uit de 16de — 18de eeuw.

IV. *Een Maastrichts notarieel „modellenboekje”.*

Met een verwijzing naar de archieven der commissarissen-deciseurs, de Maastrichtse raadsverdragen en gichtregisters, die naast de wettelijke voorschriften aangaande het notariaat en de notariële protocollen onze belangrijkste bronnen vormen, is intussen zeker geen volledig overzicht gegeven van al hetgeen zou kunnen bijdragen tot onze kennis inzake het Maastrichtse notariaat uit de 16de — 18de eeuw. In diverse andere Maastrichtse archieven, met name in die der gerechten en kapittels, is meer te vinden. Beperking tot het voornaamste is echter nodig.

Vanwege zijn unieke karakter zij nog wel melding gemaakt van een Maastrichts notarieel „modellenboekje”, hetwelk zich bevindt in het gemeentearchief te Maastricht²¹¹. Het betreft een handschrift van de procureur Caspar Otzeling, geschreven „ten tijde van zijn Examen als notaris binnen de stad Maestrigt” en gedateerd op 6 oktober 1760. Het werkje bevat, zoals de titel aanduidt: „Diverse projecten en vormen van notariaele actens” en opent met een „Index derselve projecten”, waarin een overzicht wordt gegeven van een vijftiengigtal notariële akten, die een globale indruk geven van het juridisch terrein, waarop de Maastrichtse notaris uit de achttiende eeuw werkzaam was.

²¹¹ GAM.: bak met fiches inzake aanwezige handschriften, ad nr. 70 aldaar.

3. DE INRICHTING VAN HET NOTARIAAT TE MAASTRICHT IN DE 16DE — 18DE EEUW.

inleidende karakteristiek — benoeming en
admissie — aantal, nativiteit en religie — in-
richting, bewaring en overbrenging der pro-
tocolen — uiterlijke vorm, formaliteiten en
kracht der akten — toezicht — nevenfuncties
en herkomst.

A. INLEIDENDE KARAKTERISTIEK.

Alvorens in te gaan op de détails, die het bronnenmateriaal oplevert aangaande het Maastrichtse notariaat uit de 16de — 18de eeuw, wordt hier eerst iets gezegd over enkele wezenlijke elementen met betrekking tot het notariaat uit de 16de — 18de eeuw in het algemeen. In de inleidende hoofdstukken van de meeste notaris- of formulierboeken van die tijd zijn door de desbetreffende auteurs „definities” van het notariaat en de notaris gegeven waaruit telkens opnieuw gelijksoortige elementen naar voren komen, die als essentialia in de omschrijvingen gezien kunnen worden²¹².

Allereerst het facet, dat de notaris in de 16de — 18de eeuw beschouwd moet worden als een functionaris, die het algemeen belang ten dienste stond. Reeds in de Reichsnotariatsordnung van 1512 werd de notaris betiteld als „ein Diener gemeines Nutzens”²¹³. De Luikenaar Simonon definieerde de notaris als „un officier ou personne publique”²¹⁴; Thuis noemde het notariaat „een openbaar officie”²¹⁵; Huygens „een publieke fonctie ofte bedieninge”²¹⁶; Van Leeuwen „een algemeenen dienst”²¹⁷.

Om de notariële functie te kunnen uitoefenen was een aanstelling door de overheid noodzakelijk. „Der Notar bedarf der obrigkeitlichen Approbation (Ernennung), die gewissen Personen (Ungläubigen, Leibeigenen, Ehrlosen, Gebannten, Geächteten oder Zeugnisunfähigen) nicht erteilt werden darf”, aldus Conrad²¹⁸. Onder verwijzing naar het plakkaat van Karel V van 7 oktober 1531 noemde Huygens „nota-

²¹² Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 185-188.

²¹³ Vgl. *Reichsnotariatsordnung*, par. 25; zie ook: Conrad, *Grundlagen*, 6.

²¹⁴ Simonon, *Introduction*, I, 1.

²¹⁵ Thuis, *Ars.Not.*, I.

²¹⁶ Huygens, *Notarius Belgicus*, I.

²¹⁷ Van Leeuwen, *Not.Publ.*, 2.

²¹⁸ Conrad, *Grundlagen*, 6.

ris": hij, „die deselve publieke fonctie ofte ampt van de Souvereynne Magt, Overheyt, Koninklijke ofte Princelijke Raden ter oorsake van sijne nutheyt en bequaemheyt bij expresse acte gecommitteert en ontfangen is"²¹⁹. Van der Mast definieerde de notaris als „een Beamteschrijver, dewelcke bij de Landt-Overheid is gecreert"²²⁰; Van Leeuwen: „Een notaris is die tot sulk eenen dienst ende Ampt van de Landt-Overheid . . . aangenomen ende gemachtigd is"²²¹; en Hugo de Groot: „Beampteschrijvers zijn die bij de land-overheid ofte landhoofden zijn ghemachtigd"²²².

De door de overheid aangestelde notaris, die in dienst stond van het algemeen belang, had tot taak akten op te maken, wanneer hem dit verzocht werd. In de *Reichsnotariatsordnung* werd betoogd, dat het notariaatsinstituut nuttig en noodzakelijk was, omdat immers daardoor „die Handlungen und Willen der Menschen, damit Sie nicht in vergessen gesetzt, durch Mittel der Schrift in ewiger Gedachtnis behalten . . . werden"²²³. In de aanhef van de „*Ars Notariatus*” van Thuys werd eveneens tot uitdrukking gebracht, dat het de taak van de notaris was „daertoe . . . geemployeert, versocht ende gebeden . . . om ter toekomender memoriën ende eeuwigher ghedenckenissen” de verscheidene „saken, handel en negociën van de menschen” op schrift te stellen²²⁴. Huygens betoogde, dat „het Ampt van Notaris . . . een bedieninge” was „waer door alderhande saken en handelingen der menschen tot volkomen geloof en perpetuele gedachtenisse in schrift gereedigeert” werden²²⁵. Soortgelijke omschrijvingen worden ook aange troffen bij de auteurs der zeventiende- en achttiende-eeuwse notarisboeken uit de Noordelijke Nederlanden²²⁶.

Het openbaar karakter van de notariële functie impliceerde een instrumentatieplicht voor de notaris, wanneer hem verzocht werd akten op te maken. In de *Reichsnotariatsordnung* was bepaald: „Es ist auch ein Notarius oder Tabellio, nachdem er ein Diener ist gemeines Nutzens, seines Amts halben schuldig, von den Händeln, darüber er gebeten wird, so fern die sonst aufrichtig, ziemlich und nicht verboten wären . . . Instrument zu machen"²²⁷. Daaruit concludeerde Oosterley:

²¹⁹ Huygens, *Notarius Belgicus*, 1-2.

²²⁰ Van der Mast, *Practique*, 1.

²²¹ Van Leeuwen, *Not. Publ.*, 2.

²²² Vgl. De Groot, *Inleidinge*, II, 17, (19), 94. Ongeveer ook aldus: Lijbreghts, *Red. Vert.* I, 1-2; Van Wassenaer, *Pract. Not.*, 2; Kersteman, *Præceptor*, 2.

²²³ Vgl. *Reichsnotariatsordnung*, *Einl.*, 8.

²²⁴ Thuys, *Ars. Not.*, 1.

²²⁵ Huygens, *Notarius Belgicus*, 1.

²²⁶ Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 186-188.

²²⁷ *Reichsnotariatsordnung*, par. 25.

„dass kein Notar die Ausübung seines officium verweigern dürfe, sobald es sich um die aufrichtige Abschlieszung eines erlaubten Rechtsgeschäfts handle“²²⁸. Of, zoals Conrad schreef: „Er (de notaris) ist von Amtswegen verpflichtet . . . von den Händeln darüber er gebeten wird . . . Instrument zu machen“²²⁹. Hetzelfde beginsel is terug te vinden in de zeventiende- en achttiende-eeuwse „Partikular-Gesetzgebung“ der „Duitse“ vorsten²³⁰. Aangaande de Luikse notaris uit de achttiende eeuw betoogde Simonon: „Il ne peut refuser son ministère aux personnes qui l'en requièrent“²³¹. Door Pitlo werd opgemerkt, dat noch in wettelijke regelingen noch in de Noordnederlandse notarisboeken uit die tijd over een verplichting tot ambtsbediening gesproken werd. Tegen dienstweigering, aldus deze auteur, verzette zich echter niet alleen de moraal, maar ook het feit, dat mogelijke geruchten over dienstweigering de betreffende notaris in zijn affaire geschaad zouden hebben²³².

De door notarissen opgemaakte akten tenslotte genoten een bijzondere bewijskracht. Hoewel in de inleiding op de Reichsnotariatsordnung gesproken werd over „glaubwürdige offene Urkund“, waarin „die Handlungen und Willen der Menschen“ vastgelegd moesten worden, bevatte de Ordnung zelf geen bepalingen inzake de bewijskracht der notariële akten²³³. De doctrine inzake het gemene recht kende echter „öffentliche Glaube und erhöhte Beweiskraft“ toe aan de notariële akten, aldus Conrad. Zo ook de „Partikular-Gezetzgebung“ der „Duitse“ vorsten²³⁴. Simonon betoogde, dat de notaris was „un officier ou personne publique, admise pour rendre authentiques, par sa signature, les conventions légitimes des hommes“²³⁵. Door de notariële ondertekening der akten werd derhalve authenticiteit bereikt. Thuys sprak over: „autentijcken gheschrijfte“²³⁶, Huygens over „volkomen geloof“²³⁷. En ook uit de definities die Noordnederlandse auteurs uit die tijd gaven inzake de notaris en het notariaat blijkt, aldus eveneens Pitlo, dat de notariële akten bijzondere bewijskracht genoten²³⁸.

²²⁸ Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 500.

²²⁹ Conrad, *Grundlagen*, 6.

²³⁰ Conrad, *Grundlagen*, 29.

²³¹ Simonon, *Introduction*, I, 1.

²³² Pitlo, *Notarisboeken*, 226.

²³³ *Reichsnotariatsordnung*, Einl., 8.

²³⁴ Conrad, *Grundlagen*, 31.

²³⁵ Simonon, *Introduction*, I, 1.

²³⁶ Thuys, *Ars. Not.*, 1.

²³⁷ Huygens, *Notarius Belgicus*, 1.

²³⁸ Pitlo, *Notarisboeken*, 187-188. Zie over de bewijskracht der notariële akten hierna p. 165-166.

De notaris uit de 16de – 18de eeuw werd derhalve algemeen beschouwd als een in dienst van het algemeen belang staand openbaar functionaris, aangesteld door de overheid, die – daartoe verzocht – verplicht was akten op te maken, die een bijzondere bewijskracht genoten²³⁹.

De werkzaamheid ten publieken nutte, de autorisatie van overheidswege en de bijzondere bewijskracht, die aan de notariële akten werd toegekend, geven, naar mij dunkt, alle reden deze notaris uit de zeventiende en achttiende eeuw aan te duiden als een „openbaar” functionaris.

B. BENOEMING EN ADMISSIE.

Om de notariële functie te kunnen uitoefenen was noodzakelijk, zoals betoogd, een benoeming als zodanig door de overheid. In de middeleeuwen werd die verkregen van paus en/of keizer, door wie echter in de veertiende en vijftiende eeuw de benoemingsbevoegdheid werd gedelegeerd aan aartsbisschoppen, bisschoppen, apostolische protonotarii, hofpaltsgraven en landsheren²⁴⁰. In het Heilige Roomse Rijk bleek de Reichsnotariatsordnung niet bij machte opnieuw eenheid te scheppen in de benoemingspraktijk. Integendeel; reeds spoedig na de totstandkoming van de Ordnung werden door diverse territoriale vorsten maatregelen genomen, die de in dezen beoogde centralisatie in de weg stonden²⁴¹. In de Nederlandse gewesten was het niet anders. In feite immers werd door het plakkaat van Karel V uit 1531 de benoeming van notarissen in handen gelegd van de „Provinciale Rechteren, in elk Landt besondere”.

I. De benoemingspraktijk te Maastricht tussen circa 1530 en 1632.

De inventaris van 1955 op het notariële fonds, berustend in het Rijksarchief in Limburg, vermeldt sub voce „Maastricht” allereerst notariële

²³⁹ Vgl. de definitie bij Sohet: „Les notaires sont des personnes publiques, autorisées pour écrire les dispositions des hommes, en délivrer acte authentique aux parties intéressées le requérant, en en retenant la minute” (Instituts, I, 55, 1). En Lijbreghts: „Het is een openbaar beambtschrijver van alle geloofwaardige instrumenten ende actens, bij eenen iegelijken voor hem te passeren, zijnde daartoe bij 's Lands Overigheit, na voorgaande examinatie van 't Hof Provinciaal, op brieven van voorschrijving, bij de steden of de gerechten der dorpen, alwaar hij 't notarisschap zal willen practiseren, aangenomen en gemagtigt”. (Red. Vert., I, I.).

²⁴⁰ Vgl. hiervóór p. 43.

²⁴¹ Vgl. hiervóór p. 84.

minuutakten uit de jaren 1544-1545 van notaris Johan van Berghe²⁴². Van hem werd reeds hiervoor gewag gemaakt²⁴³. Hij bezat zowel een pauselijke als een keizerlijke aanstelling. Verder was hij „notarius iuratus” bij het Luikse Hof. Zijn oudste ons bekende akte dateert uit 1521. Na hem volgen in de inventaris de namen van eenentwintig notarissen, die — te oordelen naar de van hen bewaard gebleven minuutakten en grossen — een aanstelling verkregen tussen circa 1550 en 1600. Onder hen bevond zich een negental van wie blijkt, dat zij pastoors waren in Maastrichtse parochies. Zij bezaten doorgaans, voorzover nagegaan kon worden, uitsluitend een apostolische aanstelling, die mogelijk verleend zal zijn door of namens de Luikse bisschop²⁴⁴. Behalve deze negen pastoors-notarissen noemt de inventaris voor deze periode nog de namen van een achttal notarissen ten aanzien van wie niet exact vast te stellen is van welke autoriteit zij hun benoeming verwierven²⁴⁵. De notarissen Thomas van Hamont, Theodoor Verheyen, Simon de Bellomonte en Johan van Boelsbeek bezaten zowel een pauselijke als een keizerlijke aanstelling. Daarnaast hadden zij nog een admissie verkregen bij de Souvereine Raad van Brabant te Brussel, zoals blijkt uit de door hen opgemaakte akten²⁴⁶. Van de admissie bij de Brusselse Raad van Brabant van de drie laatstgenoemden werd ook gewag gemaakt door Galesloot in diens „Liste des notaires admis par le Conseil de Brabant”. Volgens deze lijst verwierf Verheyen (of: Van der Heyden) zijn admissie bij de Brusselse Raad van Brabant op 17 februari 1582, de Bellomonte op 10 oktober 1585 en van Boelsbeek op 8 augustus 1593²⁴⁷. Niet in de inventaris vermeld, doch wel door Galesloot genoemd als

²⁴² RAM., Not.Arch., inv.nr. 1082.

²⁴³ Zie bijlage IX, onder nr. 59.

²⁴⁴ Aldus: Johannes de Promeren (1555-1586, inv.nr. 1085, pastoor St.-Mathias); Philippus van Gosletii (1572, inv.nr. 1090, pastoor St.-Catharina); Johannes à Filia (1578-1579, inv.nr. 1094); Cornelis ab Hoelbeeck (1579-1597, inv.nr. 1096); Hendrik Volemans (1587-1591, inv.nr. 1099, pastoor St.-Mathias); Jacob Comans (1593-1599, inv.nr. 1101, pastoor St.-Nicolaas); Conradus Vrolans (1595, inv.nr. 1102); Laurentius Neels van Loven (1598, inv.nr. 1103); Johannes Comans (1599-1619, inv.nr. 1104, pastoor St.-Servaas). Conradus Vrolans en Johannes Comans bezaten naast een apostolische aanstelling ook een keizerlijke benoeming.

²⁴⁵ Het betreft de notarissen: Johan Crieckelman (1549-1582, inv.nrs. 1082-1083); Joannes Cupers (1555-1573, inv.nr. 1087); Lambertus Bleus (1560-1593, inv.nr. 1086); Johannes Dessener (1561-?, inv.nr. 1088); Cornelis Taymans (1565-1588, inv.nr. 1089); J. van Oerschot (1573, inv.nr. 1091); Gerard Lutenius (1578, inv.nr. 1093); Everardus Colen (1579, inv.nr. 1095).

²⁴⁶ Thomas van Hamont (1576-1577, inv.nr. 1092); Theodoor Verheyen (1582-1621, inv.nr. 1098); Simon de Bellomonte (1535-1615, inv.nr. 1097); Johan van Boelsbeek (1591-1601, inv.nr. 1100).

²⁴⁷ Galesloot, Inventaire, LXXXIII vlg.

afkomstig uit of instrumenterend te Maastricht, waren: Lambert Vriendts (geadmitteerd op 5 april 1590), Nicolas Wynants (geadmitteerd op 19 augustus 1593), Jean Roels (geadmitteerd op 10 oktober 1595) en Arnoul Waltery (geadmitteerd op 25 oktober 1597)²⁴⁸.

Van al de hiervóór in de inventaris genoemde Maastrichtse notarissen, die vóór 1600 hun aanstelling verkregen, zijn overigens slechts enkele losse stukken overgeleverd. Een uitzondering in dezen vormt het „protocol” van Simon de Bellomonte, hetwelk notariële minuutakten bevat over de jaren 1583-1612. Voordat hij in 1585 admissie verwierf bij de Brusselse Raad van Brabant instrumenteerde hij derhalve al te Maastricht²⁴⁹. Met betrekking tot de periode 1600-1632 vermeldt de inventaris van 1955, stukken, pakken en een enkel deel afkomstig van ongeveer dertig notarissen, die te Maastricht gedurende die tweëndertig jaren akten opgemaakt hebben²⁵⁰. Uit deze akten blijkt, dat de betreffende notarissen meestal aangesteld waren door paus en/of keizer. Ongeveer de helft van hen maakte daarnaast melding van een verkregen admissie bij de Souvereine Raad van Brabant te Brussel. Uit de lijst van Galesloot blijkt echter slechts ten aanzien van een drietal hunner, dat zij door de Brusselse Raad van Brabant werden geadmitteerd²⁵¹. De door Galesloot gepubliceerde lijst bevat derhalve, zeker ten aanzien van het Maastrichtse notariaat, geen volledige opsomming van de door de Brusselse Raad van Brabant verleende admissies. Anderzijds verschaft de lijst van Galesloot uit de jaren 1600-1632 een negental namen van notarissen waaraan, tussen haakjes, de plaatsnaam „Maastricht” is toegevoegd, terwijl van de desbetreffende notarissen, blijkens de inventaris van 1955, geen akten bewaard zijn gebleven²⁵². Mogelijk zijn hun protocollen geheel verloren gegaan.

Uit het vorenstaande komen enkele facetten met betrekking tot het Maastrichtse notariaat uit de jaren 1530-1632 naar voren die van groot

²⁴⁸ Galesloot, *Inventaire*, LXXXV-LXXXVI; van Jean Roels is in de inventaris van 1955 slechts één grosse uit 1601 vermeld; van de overigen zijn, voorzover althans bekend, in het geheel geen akten bewaard gebleven.

²⁴⁹ Voor een biografie van Simon de Bellomonte vgl. Doppler, *Simon de Bellomonte*, in: *De Maasgouw*, 16 (1894), 17-18.

²⁵⁰ RAM., *Not.Arch.*, inv.nrs. 1105 t.m. 1220.

²⁵¹ Zo werden door de Brusselse Raad van Brabant geadmitteerd volgens Galesloot: Theodoor Dierix op 22 juli 1608, Nicolaas van Cortenbach op 12 augustus 1610 en Jean Lhoys Dewonck op 27 juni 1611.

²⁵² Het betreft de notarissen: Gerard Soenen (geadm. op 18 november 1600), Henri Borgys (geadm. op 20 juni 1607), Jean de Visch (geadm. op 16 maart 1610), Tilman van Gestingen (geadm. op 14 juli 1614), Herman Oranien (geadm. op 27 november 1615), Etienne Fabritius (geadm. op 8 maart 1617), Renier Jacobs. (geadm. op 2 augustus 1621), André Hermans (geadm. op 10 september 1622) en Frederic Mouwens (geadm. op 2 maart 1627).

belang zijn voor de beoordeling van de benoemingspraktijk aldaar in de betreffende periode.

1. Allereerst het feit dat te Maastricht in die tijd, evenals in de late middeleeuwen, de aanstelling tot notaris nog berustte op een pauselijke en/of keizerlijke creatie. Met betrekking tot het notariaat uit de 16de — 18de eeuw in de „Duitse” vorstendommen werd door Oesterley en Conrad opgemerkt, dat sommige landsvorsten inzake de benoeming van notarissen wettelijke maatregelen namen, waardoor aan het „Kaiserliche Reservatrecht der Kreierung von Notaren” volledig werd voorbijgegaan en de benoeming tot een louter landsheerlijke aangelegenheid werd gemaakt²⁵³. In andere vorstendommen daarentegen werd het keizerlijk recht tot creatie van notarissen in beginsel gerespecteerd. De „Partikular-Gesetzgebung” daar eiste een admissie verleend door de landsheer, doch zij kon slechts verleend worden, na een examinatie op landsheerlijk niveau, aan degenen die reeds door paus of keizer tot notaris waren gecreëerd²⁵⁴. Tot halverwege de zeventiende eeuw schijnt deze laatste praktijk in het Heilige Roomse Rijk de gebruikelijke te zijn geweest.

Te Luik werd, als ik het wel zie, een zelfde gedragslijn gevolgd. De bisschoppelijke mandementen van 1582, 1613 en 1622 immers eisten voor de uitoefening van het officium notariatus een examen en admissie door het officialaathof van degenen die reeds „apostolica, imperiali, regali autoritate creati” waren²⁵⁵. Het pauselijk c.q. keizerlijk reservatrecht werd ook daar dus in eerste instantie geëerbiedigd, hetgeen mogelijk verband hield met het feit, dat Luik tot de Westfaalse Kreits behoorde.

Deze Luikse houding ten aanzien van de rechten van paus en keizer inzake de benoemingspraktijk heeft mogelijk doorgewerkt op het Maastrichtse notariaat gedurende de periode 1530-1632. De Maastrichtse notarissen uit die tijd bleven immers doorgaans in hun akten melding maken van het feit, dat zij instrumenteerden krachtens een pauselijke en/of keizerlijke aanstelling.

2. Naast dit facet valt op, dat — voorzover bekend — vanaf circa 1580 een groot aantal der ons bekende Maastrichtse notarissen geadmitteerd werd bij de Souvereine Raad van Brabant te Brussel. Door Galesloot werd betoogd, dat „surtout depuis les édits de Charles Quint, il n’y eut plus de notaires légalement reconnus que ceux nommés par le Souve-

²⁵³ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, I, 543 vlg.; Conrad, *Grundlagen*, 12; Knemeyer, *Not. Münster*, 53.

²⁵⁴ Vgl. de in de vorige noot genoemde literatuur, alsmede Mitteis-Lieberich, *D.R.*, Kap. 34, VI, 2, 191.

²⁵⁵ Zie voor deze mandementen hiervóór p. 91-94.

rain et par les conseils de justices des provinces, sauf les notaires apostoloques"²⁵⁶. De benoemingspraktijk in de Zuidnederlandse gewesten was derhalve anders dan in de hiervóór bedoelde „Duitse” territoria en te Luik. Het pauselijk reservaatrecht werd erkend, doch over de rechten in dezen van de keizer werd niet meer gesproken, hetgeen mogelijk verband hield met het streven naar verbreking van de jurisdictionele banden met het Heilige Roomse Rijk zoals zich dit in de eerste helft van de zestiende eeuw in de Nederlanden manifesteerde.

Door het Maastrichtse notariaat is met deze Zuidnederlandse visie rekening gehouden. Naast de verworven pauselijke en/of keizerlijke creatie werd immers, sinds 1580, zoals hiervóór bleek, door een aanzienlijk aantal Maastrichtse notarissen admissie verzocht en verkregen bij de Souvereine Raad van Brabant te Brussel.

Door Galeslout is de admissieprocedure bij de Zuidnederlandse Raden van Justitie beschreven²⁵⁷. De minimum leeftijd om toegelaten te kunnen worden tot het notarisambt was, volgens deze auteur, vijftwintig jaar, zij het dat soms in dezen dispensatie werd verleend. Een verzoekschrift om toelating moest worden gericht aan de betreffende Raad, waarna één der raadsheren aangewezen werd de kandidaat te examineren op het stuk van zijn kennis en geschiktheid. Werd het examen met goed gevolg afgelegd dan ontving de kandidaat „lettres patentes de nomination”, waarna de beëdiging tot notaris volgde²⁵⁸. De aldus benoemde notaris ontving de titel „notaire public” („openbaer notaris”) met het recht het ambt uit te oefenen binnen het gehele ressort van de Raad.

Noch in het door Huygens gegeven formulier van de „acte van commissie” noch in de door deze auteur vermelde eedsformule zijn aanwijzingen te vinden, die erop duiden, dat de aldus benoemde notaris nog een speciale toelating nodig had van de stedelijke overheid binnen wiens rechtskring hij zijn officium wenste uit te oefenen. Een zodanig stedelijk consent werd niettemin in diverse Nederlandse steden verplicht gesteld, zoals uit verschillende stedelijke costumen uit de zes-

²⁵⁶ Galeslout, Inventaire, L. Door Ten Cate is betoogd, dat in Brabant reeds kort na het plakkaat van Karel V van 1531 moeilijkheden rezen over de uitleg van dit plakkaat. De kwestie werd toegespitst op de vraag of de Brusselse Raad van Brabant bevoegd was notarissen te admitteren die geen voorafgaande creatie van paus of keizer hadden verkregen. Was zulks tussen 1531 en 1581 dubieus, na de „verlatinge” van Philips II in 1581 admitteerde de Raad in ieder geval „ongecreëerde” notarissen (Not. archieven in Nrd. Brabant, 6-7).

²⁵⁷ Galeslout, Inventaire, L-LI.

²⁵⁸ Vgl. voor een acte van admissie het door Huygens gepubliceerde model in diens Notarius Belgicus, 265-266; voor het eedsformulier, dezelfde, Notarius Belgicus, 268.

tiende en zeventiende eeuw blijkt²⁵⁹. Dat een dergelijke toestemming van het stadsbestuur, vóór 1632, te Maastricht noodzakelijk was voor de notaris, die aldaar wenste te praktizeren, valt in het tot dusverre beperkt ontsloten bronnenmateriaal uit die tijd niet te lezen.

II. *De benoemingspraktijk te Maastricht tussen 1632 en 1794.*

a. *Benoeming door de Staatse Raad van Brabant.*

Na de reductie van Maastricht in 1632 door Frederik Hendrik gingen de rechten, die de hertog van Brabant ten aanzien van Maastricht bezat, over op de Staten-Generaal der Verenigde Republiek. De bevoegdheid om in de veroverde gebieden notarissen, landmeters en deurwaarders aan te stellen, toezicht op hun gedragingen uit te oefenen en reglementen voor hen vast te stellen werd, zoals hiervóór betoogd, door de Staten-Generaal toevertrouwd aan de te 's-Gravenhage in 1591 ingestelde Staatse Raad van Brabant, die terstond na de reductie van Staats-Brabant, Limburg en de Landen van Overmaze van deze bevoegdheid gebruik maakte²⁶⁰.

Eerder werd reeds gewezen op de diverse tussen 1629 en 1633 door deze Raad uitgevaardigde plakkatens, waarbij bevolen werd, dat de notarissen die resideerden in het gebied hetwelk tot de Unie der Verenigde Nederlanden was „gereduceerd” en die hun admmissie hadden verkregen van de Brusselse Raad van Brabant, zich voortaan van de uitoefening van hun notariële functie moesten onthouden totdat zij van de „Haagse” Raad van Brabant een nieuwe admmissie zouden hebben verkregen, zulks op straffe van geldelijke boeten, ongeldigheid hunner akten en van „arbitraire correctie” bij overtreding van de betreffende plakkatens²⁶¹.

Naar ik meen zijn deze „Haagse” plakkatens echter niet of nauwelijks van betekenis geweest voor het Maastrichtse notariaat, waaraan het speciale regiem over de tweeherige stad niet vreemd zal zijn geweest. Blijkens de inventaris van 1955 waren er in 1632 te Maastricht dertien notarissen in functie, door wie de protocollen ook regelmatig zijn voortgezet na 1632 zonder dat hetzij uit deze protocollen, hetzij uit de

²⁵⁹ Vgl. voor de Zuidelijke Nederlanden: Galesloot, Inventaire, XVI, vlg.; door Pitlo is betoogd, dat in het gewest Holland vóór 1608 een consent van de stedelijke overheid niet nodig was (Notarisboeken, 198).

²⁶⁰ Vgl. hiervóór p. 90-91 en p. 109.

²⁶¹ Vgl. hiervóór p. 90-91 en De Jong van Beek en Donk, Bijdrage, 96-97.

„commissieregisters” van de Staatse Raad van Brabant blijkt van een nieuwe commissie hen verleend door de Staatse Raad²⁶².

In de inleiding op de genoemde inventaris wordt van een tweetal Maastrichtse notarissen vermeld, dat zij admisie van de Staatse Raad van Brabant verkregen²⁶³. Beiden waren, naar het schijnt, „nieuwelingen” in het vak. Allereerst Hiëronymus van Rotshouck, die de admisie verwierf op 16 september 1633 onder beding, dat hij de vereiste eed zou afleggen in handen van de schout der stad Maastricht²⁶⁴. Van hem zijn slechts een tweetal minuutakten, daterend uit 1639, bewaard gebleven²⁶⁵. In de akte van 12 mei 1639 betitelde hij zich echter als „notarius publicus geadmitteerd bij beyde den heeren ende princen deser Stadt Maestricht”. Van Geeraert Daems (of „Doems”), geadmitteerd door de Staatse Raad van Brabant op 18 januari 1635, is geen enkele akte bewaard²⁶⁶.

Opgemerkt zij, dat de Staatse Raad van Brabant een generaliteitsorgaan was, terwijl de status van Maastricht niet met die van de overige generaliteitslanden op één lijn te stellen was, aangezien de stad „een staet . . . particulier” vormde, zoals in het capitulatieverdrag van 1632 was bepaald. Dat de invloed van de Staatse Raad op het Maastrichtse notariaat niet groot geweest is behoeft derhalve weinig verwondering te wekken.

In 1907 werd door Flament gepubliceerd een „Lijst van Notarissen in de Lande van Overmaze aan wie door de Raad en Leenhof van Brabant en Lande van Overmaze van 1629 tot 1795 commissie van notarisschap is verleend”²⁶⁷. Onder „Maastricht” werden in deze lijst, behalve de hiervóór reeds genoemde notarissen Van Rotshouck en Daems, nog een zestal andere Maastrichtse notarissen vermeld, die in de achttiende eeuw van de Staatse Raad van Brabant „commissie van notarisschap” verkregen. Allereerst Mr. Cornelis van Leeuwe, die — aldus de lijst — door de Staatse Raad op 30 september 1718 tot notaris werd aangesteld. Voorzover ik kon nagaan zijn van hem noch te Maastricht noch elders in de Noordelijke Nederlanden notariële protocollen bewaard geble-

²⁶² De commissieregisters waarin o.m. de aan notarissen verleende admissies door de Staatse Raad van Brabant werden opgetekend bevinden zich in het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch, Archief Raad van Brabant, inv.nrs. 1279-1282.

²⁶³ Vgl. de inleiding op de inventaris 1955, 16-17.

²⁶⁴ Zie: De Maasgouw, jrg. 1907, 94.

²⁶⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1223. In de inventaris wordt slechts melding gemaakt van één akte; in de betreffende omslag bevinden zich echter twee akten.

²⁶⁶ Zie: De Maasgouw, 1907, 94.

²⁶⁷ Zie: De Maasgouw, 1907, 94-95.

ven²⁶⁸. De vijf overigen waren: Matthijs Brull (geadmitteerd op 20 juli 1725), Johan Herman Vrijthoff (geadmitteerd op 18 februari 1727), Jacob Guinoseau (geadmitteerd op 4 september 1779), Johan Hendrik Rooth (geadmitteerd op 22 juli 1785) en Johannes Mathias Ross (geadmitteerd op 26 maart 1792)²⁶⁹. Voordat zij admisie van de Staatse Raad van Brabant verwierven, hadden zij allen echter al een aanstelling als notaris verkregen van de commissarissen-deciseurs te Maastricht, alwaar zij als zodanig ook reeds hadden geïnstrumenteerd. Brull, Guinoseau, Rooth en Ross bleven dit ook doen te Maastricht nadat zij geadmitteerd waren door de Staatse Raad, doch krachtens deze laatste aanstelling verwierven zij de bevoegdheid hun werkterrein uit te breiden tot de Staatse Landen van Overmaze. Vrijthoff praktizeerde te Maastricht vermoedelijk vanaf 1713. Nadat hij in 1727 admisie had verworven van de Staatse Raad van Brabant verliet hij de stad en vestigde zich in het nabije Valkenburg waar hij als notaris nog instrumenteerde tot 1740²⁷⁰. Zijn Maastrichts protocol nam hij mee, hetgeen aanleiding gaf tot een „kwestie”, waarop hierna wordt ingegaan²⁷¹.

b. Benoeming door of namens de beide Maastrichtse stadsheren.

In de hiervóór genoemde akte van 12 mei 1639 noemde Hiëronymus van Rotshouck zich „notarius publicus geadmitteerd bij beyde den heeren ende princen deser Stadt Maestricht”²⁷². Zijn Maastrichtse collegae uit die tijd maakten van een admisie verleend door de beide stadsheren doorgaans geen gewag in de door hen opgemaakte akten, doch zij volstonden met de vermelding dat zij „openbaer notaris” waren te Maastricht. Niettemin kan aangenomen worden, dat reeds spoedig na de reductie in 1632 de admissieverlening uitging te Maastricht van de beide stadsheren, c.q. van de door hen gecommitteerde commissarissen-deciseurs, zoals dat later in artikel 1 van Capittel XX der recessen van 1665 wettelijk werd vastgelegd. Artikel 2 van het betreffend Capittel fixeerte het aantal notarissen, dat gelijktijdig in de stad in functie mocht zijn, op twaalf, zulks met inachtneming van de „beurten van Religie”. Het artikel kende verder de Eerzame Raad het recht toe de kandidaten voor te dragen²⁷³.

²⁶⁸ Geraadpleegd werden de Maastrichtse inventarissen van 1911 en 1955, de inventaris van de notariële archieven in het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch (inventaris van Ten Cate, 1957) en Hartong's Register van 1916.

²⁶⁹ In de „lijst” van Flament van 1907 staat abusievelijk: „Rott”.

²⁷⁰ Zie voor zijn Valkenburg's protocol: RAM., Not.Archief, inv.nrs. 4178-4180.

²⁷¹ Zie hierna p. 157-158.

²⁷² Zie hiervóór p. 134.

²⁷³ Vgl. hiervóór p. 110.

Aldus de summier wettelijke regeling in dezen, waaraan tijdens de zeventiende en achttiende eeuw verder niets wezenlijks werd toegevoegd. Uit de raadsbesluiten en resoluties van de commissarissen-deciseurs blijkt hoe op basis van deze beperkte wettelijke regeling de benoemingspraktijk te Maastricht tussen 1632 en 1794 verliep.

1. De aspirant-notaris richtte een verzoekschrift tot de stedelijke raad, die alsdan al of niet besloot de requesrant „te nomineren ende te renvoyeren tot d'Ed. Moo. heren commissarissen-deciseurs”²⁷⁴.

2. Na een gunstige beslissing werd vervolgens door de suppliant een request gericht aan de commissarissen-deciseurs waarin aanstelling tot notaris te Maastricht werd verzocht.

3. Als door de commissarissen-deciseurs daarop besloten werd de verzoeker een aanstelling in het ambt te verlenen geschiedde dit onder voorwaarde, dat door de verzoeker werd ondergaan „behoorlijk . . . examen der beide Heeren Pensionarissen, en doende de gewoonlijke Eed”.

4. Vervolgens werd de kandidaat geëxamineerd door de beide stedelijke pensionarissen, die van het examen rapport uitbrachten aan de raad.

5. Na de door de commissarissen-deciseurs verleende admmissie en het door de pensionarissen uitgebrachte examenrapport lag dan bij de raad de uiteindelijke beslissing of de verzoeker tot notaris te Maastricht werd toegelaten. Werd aldus door de raad besloten dan kreeg de geadmitteerde nog in dezelfde vergadering waarin dit besluit genomen was de gelegenheid tot het afleggen van de eed.

Het bronnenmateriaal geeft aanleiding iets dieper in te gaan op deze hiervóór globaal geschetste gang van zaken rond de benoemingsprocedure te Maastricht.

Ad1: De voordracht door de raad.

Het request van de verzoeker, gericht tot de raad, had ten doel een aanbevelingsbrief te verkrijgen, die overgelegd werd met het verzoek tot aanstelling aan de commissarissen-deciseurs²⁷⁵.

De verlening van een voordracht of aanbevelingsbrief betekende allereerst, dat van de zijde van de raad geen bedenkingen bestonden tegen de persoon van de verzoeker. „Onbequame Subjecten”, aldus

²⁷⁴ Citaat uit een raadsresolutie d.d. 1 juli 1737 inzake de voordracht tot notaris van Matthias Brull (GAM., raadsresolutie d.d. 1 juli 1737, inv.nr. 96, f. 90).

²⁷⁵ Vgl. Pitlo, Notarisboeken, 195.

artikel 2 van Capittel XX der recessen van 1665, mochten immers door de raad niet worden voorgedragen²⁷⁶. Doch daarnaast werd bij de nominatie door de raad soms ook gelet op het feit of tengevolge van de voordracht en een daarop volgende admissie door de commissarissen-deciseurs niet het wettelijk voorgeschreven aantal notarissen (12) zou worden overschreden. Zo werd in 1666 een verzoek van Jacobus Bogermannus „om te moegen geadmitteerd wesen tot procureur ende notaris in plaatse van Lambert de Vault” afgewezen, omdat onder de notarissen nog geen versterf had plaats gevonden „tot op het getal van twaleff, gelijk sulx moet geschieden volgens de positive wet”²⁷⁷. Opgemerkt zij, dat de raad in dezen echter lang niet zo consequent handelde als in het genoemde geval.

Ad 2: De requesten gericht tot de commissarissen-deciseurs.

De verzoekschriften, die door de kandidaten werden gericht aan de commissarissen-deciseurs, bevatten vele détails, die in het kader van de verlangde admissie een belangrijke rol speelden. Met betrekking tot de leeftijd vermeldde een enkele aspirant in zijn request, dat hij meerderjarig was, hetgeen te Maastricht betekende vijftientig jaar of ouder²⁷⁸. Met Galesloot en Pitlo kan aangenomen worden, dat in het algemeen deze minimum leeftijdsgrens om voor een benoeming tot notaris in aanmerking te komen werd gerespecteerd²⁷⁹. Hierin moet de reden gezocht worden, dat in de meeste verzoekschriften een vermelding van de leeftijd ontbrak. Het vereiste van meerderjarigheid gold kennelijk als een vanzelfsprekendheid.

In de meeste requesten, die ik inzag, vermeldden de verzoekers verder, dat zij burger of inwoner van de stad waren, dat zij de Luikse dan wel de Brabantse nativiteit bezaten en tot welke religie zij behoorden. Op de redenen waarom de aspiranten melding maakten van hun nativiteit en religie en door velen hunner het getal der notarissen in de stad in het verzoekschrift ter sprake werd gebracht, wordt hierna meer uitvoerig ingegaan²⁸⁰.

Het persoonlijk element in de requesten komt het scherpst naar voren in die passages, waarin gesproken werd over de genoten opleiding en de doorlopen maatschappelijke carrière van de aspirant-notaris (het „cur-

²⁷⁶ Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 195-196 en 203-204.

²⁷⁷ GAM., inv.nr. 86, f. 220, raadsresolutie d.d. 30 augustus 1666.

²⁷⁸ Aldus bijvoorbeeld in het request van H.W. Crahay d.d. 3 september 1776 (GAM., Arch. Luikse en Brabantse comm. decs., inv.nr. 11, sub 3 sept. 1776); zie inzake meerderjarigheid te Maastricht: Crahay, *Coutumes*, XXII.

²⁷⁹ Galesloot, *Inventaire*, L; Pitlo, *Notarisboeken*, 204.

²⁸⁰ Vgl. hierna p. 142-151.

riculum vitae"). Volstaan wordt hier met de vermelding van enkele voorbeelden.

De requestrant Henricus Wilhelmus Crahay (1776) betoogde, dat hij „nu ruym agt jaeren zig iverig geapplieert hebbende op het judicieel practijcq, en daarbij grooten en particulieren smaak gevonden hebbende in de theorie van het Notarisampt, tegelijk ook instructie genoomen heeft van de fundamentele regels der franse taal en aritmetica om aldus zig te voorzien van alle dienstige requisiten en tot het oeffenen van het Notaris Ampt zich in alle opzichten te bequaamen”²⁸¹.

Jacob Guinoseau (1776) bracht naar voren „hoe dat hij suppliant zederd jaeren herwaets zig geoeffent heeft in de notarieele practijcq zo dat [hij] vermeent, zonder roem gezegt, de bequaamheyt te hebben om het notarisampt ten nutte van publijcq te kunnen waarnemen”²⁸².

Lambertus Henricus Wouters (1782), gezworen klerk ter griffie van de eerzame raad, betoogde „hoe dat hij suppliant zig tot voors. griffie nu zeedert den jaren 1767 onder het opzigt van wijlen de notaris J.W. Roemers in het praktijk geexerceert heeft gehad”²⁸³.

Johannes Franciscus Habets (1782) wees op het feit, dat hij gedurende twaalf jaar reeds het procureursampt in de stad had uitgeoefend „welke bedieninge hem heeft doen ondervinden dat dezelve niet weinige connexie heeft met de exercitie van het Notarisampt, en dat d'eene d'andere malkandere favoriseren, et sic tamquam dux et comes aengemerkt meugen worden”²⁸⁴.

Een opleiding in de praktijk was derhalve gebruikelijk zoals uit de genoemde voorbeelden en vele andere requesten blijkt.

Ad 3: De verleende admissie door de commissarissen-deciseurs.

In de Requestboeken der commissarissen-deciseurs bevinden zich, direct achter de ingeschreven requesten der aspiranten, de beslissingen waarbij de aanstelling tot notaris werd verleend. De betreffende teksten waren steeds bijna woordelijk gelijkloidend. Nadat de naam van de verzoeker was genoemd maakten de commissarissen-deciseurs melding van het feit, dat zij genoegzaam geïnformeerd waren „van des supplants bequaamheid en getrouwigheid”; een kennelijke referte aan de overgelegde aanbevelingsbrief van de stedelijke raad. Vervolgens werd de verzoeker „totten Staet en Officie van Notaris of tabellioen binnen deese stad en andere plaetzen daer omtrent gelegen geadmitteert”. Hem werd toestemming gegeven „alderhande contracten, testamenten,

²⁸¹ GAM., Arch. Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 11, sub 3 september 1776.

²⁸² GAM., Arch. Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 11, sub 3 september 1776.

²⁸³ GAM., Arch. Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 12, sub 2 september 1782.

²⁸⁴ GAM., Arch. Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 12, sub 2 september 1782.

codicillen, conventiën en andere geoorlooffde eerlijke en wettelijke acten tot hetzelfde officie van Notaris staende en behoorende te passeeren, stipuleren, ontfangen en in geschrift te redigeren en daer af behoorlijke instrumenten te expedieeren en uit te geeven"²⁸⁵. De aspirant werd gewezen op zijn verplichting „van alles te houden en te maken een goed en regtvaerdig register en prothocol" en „alle poincten en articulen roerende het feyt der notarissen" na te volgen. De door hem op te maken akten diende hij, aldus het admissieformulier, „naer stijle en costuymen des lands getrouwelijk te maken, zonder daeraff copiën dan opregtelijk van woort tot woorde mette prothocoll accorderende te relayeren". Verder was de notaris gehouden „den dienste van onse genadige Heeren en Princen over al naer vermogen te bevorderen". Aan de aldus verleende admissie werd tenslotte het voorbehoud toegevoegd: „mits behoorlijk ondergaende het examen der beyde Heeren Pensionarissen en doende de gewoonlijcken eed"²⁸⁶.

Dat de onderscheiden beschikkingen tot admissie te Maastricht genoeg woordelijk gelijkkluidend waren maakt het waarschijnlijk, dat zij werden opgesteld aan de hand van een bij de griffie der commissarissen-deciseurs voorhanden model of dat bij de redactie van een nieuwe beschikking werd teruggegrepen naar de tekst van een vorige. Hoe dit in de practijk ook geschied moge zijn, naar ik meen kan met zekerheid worden aangenomen, dat in de achttiende eeuw de tekst was ontleend aan de door Huygens in zijn „Notarius Belgicus" gepubliceerde „Acte van Commissie", zoals die werd verleend aan notarissen door de Brusselse Raad van Brabant geadmitteerd „binnen onse Landen van Brabant, Limbourg, en andere van Overmaze" of aan dezelfde bron waaraan Huygens zijn formulier ontleende²⁸⁷. Een vergelijking van de tekst der Maastrichtse beschikkingen met het model van Huygens toont immers duidelijk aan, dat het grootste deel van de Maastrichtse tekst woordelijk dezelfde was als die in het model van Huygens. In de aanhef en het slot waren er verschillen, doch deze betroffen niet de eigenlijke admissieformule. Zij waren een gevolg van het feit, dat de benoemingsprocedure te Maastricht enigszins anders verliep dan in de gebieden, die na de reductie onder „Spaans-Brabant" bleven.

Ad 4: De examinatie door de pensionarissen.

Te Maastricht fungeerden in de zeventiende en achttiende eeuw twee stedelijke pensionarissen of „syndici". De ene bezat de Luikse de andere

²⁸⁵ Voor de genoemde citaten vgl. GAM., Arch. Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 12, f. 17.

²⁸⁶ Idem als in vorige noot.

²⁸⁷ Huygens, Notarius Belgicus, 265-268.

de Brabantse nativiteit. Zij werden ad vitam benoemd door de eerbare raad. Hun benoeming moest bevestigd worden door de beide stadsheeren of hun commissarissen-deciseurs²⁸⁸. De pensionarissen moesten „gepractizeerde advocaten” zijn, aldus de recessen van 1665. Hun diverse taken samenvattend kan gezegd worden, dat zij de stedelijke magistraat zowel in bestuurlijke als in rechterlijke zaken van advies dienden²⁸⁹. In dit brede kader waren zij ook belast met de examinatie der aspirant-notarissen, die, zoals hiervóór betoogd, van de commissarissen-deciseurs admittie verkregen „mits behoorlijk ondergaende het examen der beyde Heeren pensionarissen”.

Aangaande de exameneisen, die te Maastricht door de pensionarissen werden gesteld, blijkt uit het voorhanden bronnenmateriaal bijna niets²⁹⁰. In de thans bij het gemeentearchief in gebruik zijnde inventaris op het archief van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs staan vermeld onder nr. 619: „Diverse projecten en vormen van notariale acten, als proefstukken dienende voor de aflegging van het notaris-examen, 1760”. Bij nader onderzoek bleken de betreffende „proefstukken” in het archief niet aanwezig te zijn. Later stuitte ik echter op het hiervóór genoemde manuscript van de Maastrichtse notaris Caspar Otzeling waarvan de titel luidt: „Diverse projecten en vormen van notariale áctens”, opgemaakt door Otzeling „ten tijde van zijn examen als notaris binnen de stad Maestricht . . . ende sulks voor d’Edel Agtbare Heeren Pensionarissen deser Stad . . . als examinateurs”, gedateerd op 6 oktober 1760. Naar ik aanneem is dit handschrift het uit het archief „verdwenen” nr. 619.

Niet duidelijk is of het „proefstuk”, bevattende vijftientwintig modelakten, door de kandidaat op de examendag(en) werd vervaardigd. Gezien de tamelijk grote omvang van het werkstuk lijkt het niet erg waarschijnlijk. Eerder is aan te nemen, dat het „proefstuk” vóór het examen, al of niet aan de hand van een of meer formulierboeken, door de kandidaat geschreven werd en dat het resultaat aan de examinatores ter beoordeling werd voorgelegd. Op het examen zal dan de kandidaat verder getoetst zijn op zijn kennis inzake de voor het notariaat speciaal van belang zijnde gedeelten van het recht en de stadscostumen. Een examenrapport werd door de pensionarissen uitgebracht aan de stedelijke raad²⁹¹.

²⁸⁸ Vgl. Cap. XIV, Rec. der recessen, 70-72; Suringar, Bijdrage, 198-202.

²⁸⁹ Vgl. Suringar, Bijdrage, 199.

²⁹⁰ Zie inzake de exameneisen: Pitlo, Notarisboeken, 207 vlg.

²⁹¹ Of het examenrapport door de pensionarissen schriftelijk dan wel mondeling werd uitgebracht heb ik niet kunnen achterhalen.

ad 5: *Admissieverlening en beëdiging in de raad.*

De Maastrichtse Raadsverdragen uit de achttiende eeuw bevatten vele resoluties waarin admissies van Maastrichtse notarissen zijn opgetekend. De betreffende besluiten zijn doorgaans zeer beknopt geformuleerd. Hier wordt volstaan met een enkel voorbeeld. „Gesien de commissie van notaris bij Haar Edel Mogende Heeren commissarissen-deciseurs van beyde genaedigde Heeren en Princen den 8. october jongsleden aan Urbanus Dion. Hupkens vergunt, ende gehoord het rapport der Heeren pensionarissen refererende den gemelde Hupkens geëxamineert en bequaem bevonden te hebben, soo is nae deliberatie goedgevonden ende verstaan denselven Urbanus Dion. Hupkens ten eede t'admitteren, en heeft den eed gepresteerd in handen van d'heer vice-hoogschouth de Jacobi”²⁹².

Hoewel in de redactie dier besluiten enige diversiteit bestaat komen daarin toch steeds dezelfde elementen naar voren: de vermelding van de door de commissarissen-deciseurs verleende admissie en van het door de pensionarissen uitgebrachte examenrapport, het feit dat na deliberatie in de raad is goed gevonden de betreffende aspirant te admitteren en tenslotte de mededeling, dat de eed is afgelegd, staande de vergadering, in handen van een der hoogschouten, vice-hoogschouten, commissarissen-instructeurs, burgemeesters of schepenen, zulks naar het toeschijnt afhankelijk van de rang der in de vergadering aanwezige magistraten en rekening houdend met de nativiteit van de geadmitteerde.

Deze geschetste benoemingspraktijk te Maastricht tussen 1632 en 1794 vertoont enkele facetten die als „specifiek Maastrichts” aangemerkt kunnen worden. Terwijl elders in de Nederlanden de admissie van notarissen geschiedde door de gewestelijke of gedeputeerde Staten of door de Raden of Hoven van Justitie berustte in dezen de competentie te Maastricht bij de commissarissen-deciseurs der beide stadsheren²⁹³. Examinatie der kandidaten vond in de Nederlandse gewesten doorgaans plaats door de griffier of door een of meer raadsheren van het Hof; te Maastricht werd het examen afgenomen door de beide stedelijke pensionarissen. De beëdiging tenslotte geschiedde te Maastricht niet, zoals elders, door de admissie verlenende instantie (i.c. de commissarissen-deciseurs), maar door de stedelijke magistraat. Naar ik

²⁹² Raadsresolutie d.d. 6 december 1756, GAM., inv.nr. 99, f. 347.

²⁹³ Vgl. Galesloot, Inventaire, L-LI; Pitlo, Notarisboeken, 195 vlg.; Fockema Andreae, Staat, 144.

meen was dit alles een gevolg van de bijzondere bestuursinrichting te Maastricht, een stad die „een Staet . . . particulier” vormde te midden van de omringende gewesten.

C. AANTAL, NATIVITEIT EN RELIGIE.

Bij de recessen van 1665 werd het aantal notarissen, dat gelijktijdig mocht fungeren te Maastricht, vastgesteld op twaalf. In voorkomende vakatures zou door de stadsheren of hun commissarissen-deciseurs „op de nominatie van den Eersamen Raedt” worden voorzien met inachtneming van de „beurten van Religie”, hetgeen betekende, dat er gelijkheid moest zijn van het aantal notarissen van de rooms-katholieke en van de gereformeerde religie en in de practijk eveneens, dat er evenwicht diende te zijn tussen het aantal notarissen van Luikse en dat van Brabantse nativiteit.

Voor de inrichting van het notariaat te Maastricht werden deze wettelijke voorschriften omtrent het aantal, de nativiteit en de religie der Maastrichtse notarissen allengs van steeds grotere betekenis.

I. *Aantal.*

Ter bepaling van het aantal notarissen dat tussen 1530 en 1665 te Maastricht heeft gefungeerd moet allereerst uitgegaan worden van de notariële minuutakten die uit die tijd bewaard zijn gebleven²⁹⁴. Aanvullende gegevens zouden te verkrijgen zijn op grond van een gedetailleerd in te stellen onderzoek in de Maastrichtse gichtregisters, waarin vele afschriften van notariële akten zijn overgeschreven. De grote omvang van het materiaal en de betrekkelijkheid van het resultaat, dat een dergelijk onderzoek zou kunnen opleveren, waren in het kader van deze studie redenen om een uitputtend onderzoek achterwege te laten. Overziet men de notariële minuutakten van vóór circa 1600 dan lijkt de conclusie gerechtvaardigd, dat het materiaal van tussen circa 1530 en 1600 het stempel draagt van „toevallige trouvailles”. Doch ook uit de periode 1600-1665 is zeker niet alles overgeleverd. Niettemin is aan de hand van de wel voorhanden stukken en protocollen een diagram (Diagram 1) te schetsen met betrekking tot het ons thans bekende aantal Maastrichtse notarissen, hetwelk aldaar tussen 1560 en 1660 gelijktijdig heeft gepraktizeerd.

Intussen geeft dit beeld geen enkele zekerheid omtrent het werkelijk getal der notarissen, dat vóór 1665 gelijktijdig te Maastricht in functie is

²⁹⁴ Vgl. RAM., Not. Archief, inventaris van 1955, nrs. 1082 vlg.

Diagram 1

geweest. Het zegt slechts iets over het minimumaantal, hetwelk in 1660 vijftientig bedragen heeft. Vijf jaar nadien werd bij de recessen van 1665 bepaald, dat „de tegenwoordige notarissen, die teveel in getal zijn, sullen versterven tot het getal van twaelf, ende sal alsdan de plaetse van de verstorven . . . worden gesuppleert”²⁹⁵. Een aantal van vijftientig of meer notarissen werd door de beide Maastrichtse stadsheren derhalve duidelijk als een teveel beschouwd. Aan eenmaal verworven rechten zou evenwel niet worden getornd; bepaald werd immers, dat

²⁹⁵ Vgl. Cap. XX, art. 2, recessen van 1665 (Rec. der recessen, 85).

het getal tot twaalf teruggebracht moest worden door het versterf af te wachten van fungerende notarissen.

Een soortgelijk voorschrift bevat artikel 1 van Capittel XIX der recessen ten aanzien van procureurs. Hun aantal diende te „versterven tot het getal van achten”²⁹⁶.

De stedelijke raad zag zich genoodzaakt aandacht te schenken aan deze voorschriften. Op 20 december 1666 werd door de raad „geformeerd de lijst van de tegenwoordige procureurs ende notarissen” en „naer deliberatie” werd „goed gevonden deselve lijst te stellen in handen van de heren pensionarissen, om haer te informeren over de capaciteyt, practique en possessie van de ampten hier voren genomineerd, ende eene naerdere lijst daer uyt te formeren, waer naer een yegelijck sigh sal hebben te reguleren totdat, ter aencomste van de Edel Mogende Heren commissarissen-deciseurs, daer innnen andersints moege gedisponeert worden”²⁹⁷. Naar aanleiding van dit raadsbesluit rijzen er vragen. Waarom geschiedde de informatie juist aan de heren pensionarissen? Wat stond de raad voor ogen met de bepaling, dat aan de hand van de opgestelde lijst een nadere lijst geformeerd moest worden, die dan bindend zou zijn tot de komst der commissarissen-deciseurs? Het raadsbesluit is in dezen niet geheel duidelijk. Mogelijk was de bedoeling, dat door de pensionarissen, aan wie immers de „examinatie” der notarissen (en procureurs) was opgedragen, nagegaan moest worden of de in de door de raad overgelegde lijst genoemde notarissen (en procureurs) ook op grond van een voor de pensionarissen afgelegd examen tot de uitoefening van hun functie bekwaam bevonden waren en indien dat ten aanzien van iemand hunner niet het geval mocht zijn dat deze dan van de lijst geroyeerd diende te worden.

Welke de juiste bedoeling van het raadsbesluit ook geweest moge zijn van belang is, dat de door de raad geformeerde lijst de namen bevatte van drieëndertig notarissen en/of procureurs, die kennelijk als zodanig te Maastricht in 1666 praktizeerden. Volstaan werd met een opsomming van de namen, zonder enige verdere toevoeging. Bij de meesten werd naast de naam ook de voornaam vermeld, zij het een enkele keer niet of niet geheel juist; soms slechts een enkele voorletter of de nescio-aanduiding „n”. De inrichting van de lijst was noch alfabetisch noch ancienniteitsgewijze²⁹⁸.

Aan de hand van deze naamlijst van notarissen en procureurs uit het jaar 1666 en ander bronnenmateriaal kan een tabel geformeerd worden,

²⁹⁶ Vgl. Cap. XIX, art. 1, recessen van 1665 (Rec. der recessen, 82).

²⁹⁷ Raadsresolutie d.d. 20 december 1666, GAM., inv.nr. 86, f. 263-264.

²⁹⁸ „Ancienniteitsgewijze” hier op te vatten als „in volgorde van de benoemingsdatum”.

die tot enkele nadere conclusies leidt aangaande het aantal notarissen hetwelk te Maastricht fungeerde rond 1665²⁹⁹.

Bij de samenstelling van deze tabel is bij de weergave der namen dezelfde volgorde aangehouden als in het raadsbesluit van 1666 (kolom I). Ook met betrekking tot de schrijfwijze van namen, afgekorte voor-
namen of voorletters, is volledig de tekst van het raadsbesluit gevolgd (kolom II). In een volgende kolom is aangaande de in de naamlijst voorkomende personen vermeld gedurende welke jaren zij als notaris te Maastricht hebben geïnstrumenteerd, zulks op basis van de in de inventaris van 1955 genoemde notariële stukken en/of protocollen (kolom III). Tenslotte is aangegeven welke van de in de naamlijst genoemde personen als notaris te Maastricht hebben gefungeerd in het jaar 1660 (kolom IVA) en in het jaar 1666 (kolom IVB), uitgaande van de overgeleverde notariële archieven uit de jaren in kolom III genoemd en van andere gegevens als afzonderlijk vermeld.

Uit deze tabel blijkt, dat er in 1666 in elk geval tweeëntwintig notarissen fungeerden, die ook reeds in 1660 te Maastricht instrumenteerden. Voor het jaar 1660 moet aan dit getal tweeëntwintig nog een drietal worden toegevoegd n.l. Lambertus de Vaulx (1609-1664), J. Walthery de Bombaye (1614-1663) en Nicolaes van de Caelhoff (1618-1666), die immers tussen 1660 en 1666 defungeerden. Derhalve vijftientig notarissen van wie met zekerheid gezegd kan worden, dat zij in het jaar 1660 te Maastricht als zodanig werkzaam zijn geweest. In kolom IVA werd achter de namen van een zestal van de in de naamlijst van 1666 genoemden een vraagteken geplaatst. Van hen bleven geen notariële protocollen bewaard, doch van vier hunner blijkt uit de „Ampliatie der Recessen” van 1724, dat zij notaris zijn geweest en uit de naamlijst van 1666, dat zij in dat jaar als zodanig te Maastricht praktizeerden. Mogelijk is, dat een of meer hunner ook reeds in 1660 notaris waren te Maastricht. Van de twee overigen, Bernards jr. en Jan Dusinx, is niet meer bekend dan hun namen.

Samenvattend kan het aantal notarissen te Maastricht in het jaar 1660 derhalve gesteld worden op vijftientig. Als ongeveer overeenstemmend met de werkelijkheid kan het aantal dertig worden aangenomen voor het jaar 1666. Een vergelijking van de naamlijst met de bewaard gebleven protocollen leidt tot dit resultaat. Daarnaast werden voor het jaar 1666 een drietal vraagtekens gesteld achter de namen van Bernards jr., Dusinx en Bogermannus, die mogelijk uitsluitend procureur zijn geweest³⁰⁰.

²⁹⁹ Vgl. voor deze tabel bijlage XVIII.

³⁰⁰ Op de relatie tussen het notariaat en het procuraat wordt hierna nader ingegaan (p. 169-170).

In hoeverre is nu gevolg gegeven aan het voorschrift uit 1665, dat het aantal notarissen niet groter mocht zijn dan twaalf?

Aan de hand van de bewaard gebleven notariële protocollen uit de achttiende eeuw, die een nagenoeg volledig beeld opleveren omtrent het aantal notarissen, dat gedurende deze eeuw gelijktijdig te Maastricht fungeerde, is een curve uit te zetten die hierin inzicht geeft (Diagram 2).

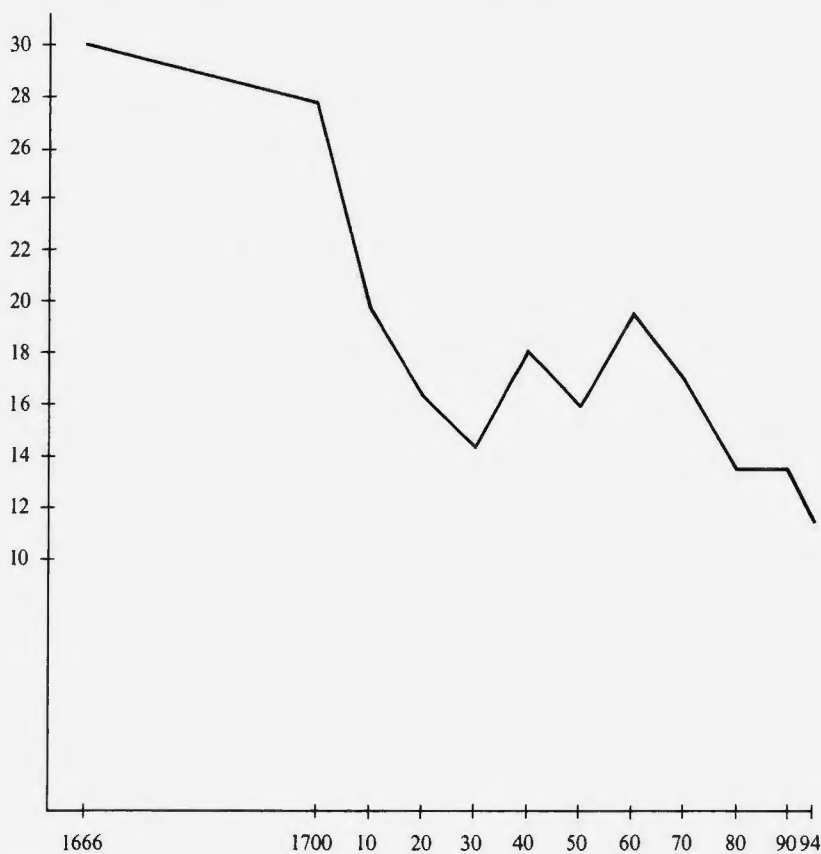

Diagram 2

Het beeld is duidelijk. Nadat in 1665 het aantal wettelijk was ge-fixeerd op twaalf werd er kennelijk naar gestreefd aan dit voorschrift gevolg te geven. In 1730 bedroeg het aantal notarissen te Maastricht immers nog maar de helft van dat in 1666 en was men met een aantal

van vijftien niet ver meer verwijderd van de gestelde limiet. In de daaropvolgende dertig jaren (1730-1760) deed zich een kleine stijging voor die, als ik het wel heb, moet worden toegeschreven aan het feit, dat er vooral „egaliteit” diende te zijn in de verhouding tussen het aantal notarissen van Luikse en van Brabantse nativiteit³⁰¹. Na 1760 trad er weer een geleidelijke daling in totdat in 1794 het wettelijk voorgeschreven getal van twaalf werd bereikt³⁰².

II. *Nativiteit en religie.*

Van oudsher waren er te Maastricht burgers van Luikse en van Brabantse nativiteit³⁰³. Bekend zijn de regels, die voor de vaststelling van de nativiteit bepalend waren en het belang ervan met betrekking tot de bestuurlijke en rechterlijke inrichting te Maastricht. De tweeherigheid bracht met zich mee, dat er in de diverse bestuurlijke en rechterlijke organen te Maastricht steeds een gelijk aantal personen van elk der beide nativiteiten zitting had. Nadat in 1632 het Brabantse deel van het condominium was overgegaan op de Staten-Generaal werd door de Staten-Generaal besloten, dat „Hunne Ho.Mo. zullen zorgen volgens de order van dezen Staat zoveel doenlijk en bij alle gelegenheid, dat bij magistraatskeuze de Gereformeerden boven de Papisten de voorkeur hebben”. Aan de van ouds vigerende onderscheiding „Luiks” - „Brabants” werd aldus een tweede element toegevoegd, hetgeen voor de praktijk betekende, dat als magistraten van Luikse zijde uitsluitend rooms-katholieken en van Brabantse zijde bij voorkeur gereformeerden in aanmerking kwamen³⁰⁴.

Met betrekking tot benoemingen in andere functies is bekend, dat soortgelijke gedragslijnen werden gevolgd. Als stadsbouwmeester, ven-

³⁰¹ Vgl. de resolutie van de commissarissen-deciseurs d.d. 11 september 1760 (GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 7 ad 11 september 1760; vgl. nt. 168 bij het onderhavige hfdst.); bij deze resolutie werd besloten alsnog twee notarissen van Brabantse zijde aan te stellen, zodat er „egaliteit” zou zijn.

³⁰² Zoals globaal is berekend bedroeg het bevolkingscijfer te Maastricht in 1660: 19.400, in 1700: 26.000, in 1750: 18.000, en in 1794: 17.000. (Vgl. Kemp, Bevolkingscurve, in Misc. Traj., 351-352). Relateert men het aantal gepraktiseerd hebbende notarissen te Maastricht in de jaren 1660-1794 aan het aantal inwoners der stad in de genoemde jaren dan ontstaan de volgende verhoudingen:

in 1660: 1 not. op circa 776 inw.

in 1700: 1 not. op circa 963 inw.

in 1750: 1 not. op circa 1125 inw.

in 1794: 1 not. op circa 1416 inw.

³⁰³ Vgl. hiervoor p. 10, 18, 32-33.

³⁰⁴ Vgl. Spiertz, Maastricht, 34-35; Ubachs, Twee heren, 194.

duemeester, kastelein van het stadhuis en stadsdrukker werden bij toerbeurt katholieken en gereformeerden aangesteld³⁰⁵. Aangaande de acht door de Eerzame Raad te benoemen stads- of gerechtsboden werd in artikel 1 van Cap. XVII der recessen van 1665 bepaald, dat „daer af vier zijn van Luycksche en vier van Brabantsche geboorte”³⁰⁶. In procureursvakatures, aldus artikel 1 van Cap. XIX, dienden de commissarissen-deciseurs te voorzien „met beurten van Religie, in gelijk getal”.

Pariteit in nativiteit en religie was na 1632 ook regel voor het notariaat te Maastricht. Artikel 2 van Cap. XX der recessen van 1665 bepaalde, dat in notariële vakatures gesuppleerd moest worden „bij beurten van Religie”, een voorschrift dat door de commissarissen-deciseurs werd herhaald bij ordonnantie van 30 september 1706, waarbij de stedelijke magistraat werd gelast erop toe te zien, dat het aantal notarissen niet meer zou bedragen dan twaalf met inachtneming van de „beurte van religie”³⁰⁷.

In de praktijk werd duidelijk gevolg gegeven aan deze voorschriften. In de requesten, waarbij zich de aspirant-notarissen richtten tot de commissarissen-deciseurs met het verzoek tot het notarisambt geadmitteerd te worden, werd de nativiteit en de religie van de requestanten vermeld. Regelmatig werd in deze verzoekschriften ook relatie gelegd tussen de nativiteit en religie van de requestant en het Luiks-katholiek of Brabants-gereformeerd zijn van de vakature waarin voorzien moest worden. Een enkele maal werd met het admissierequest overgelegd een door een Maastrichts notaris, die uit het ambt wenste te defungeren, getekende afstandsverklaring, waarbij werd aangetekend, dat de nativiteit en/of religie van de aspirant gelijk was aan die van de defungerende notaris³⁰⁸.

Nativiteit en religie waren derhalve factoren, die in het kader van het benoemingsbeleid uitermate van belang waren. Zoals gepoogd werd het aantal notarissen te limiteren tot het getal twaalf zo werd eveneens — en met nog meer ijver en resultaat — gestreefd naar „egaliteit” in het aantal Luiks-katholieke notarisplaatsen enerzijds en het Brabants-gereformeerde aantal anderzijds. Voor de tweede helft van de achttiende eeuw is een en ander het beste aan te tonen aan de hand van enkele Maastrichtse stadsalmanakken, die sedert circa 1750 regelmatig in druk ver-

³⁰⁵ Vgl. Spiertz, Maastricht, 35.

³⁰⁶ Vgl. Cap. XVII, art. 1 der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 78).

³⁰⁷ Vgl. Bijlage XII.

³⁰⁸ Vgl. het commissierequest van H. Nierstrasz uit 1792, GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, inv.nr. 12 ad 11 augustus 1792.

schenen³⁰⁹. In de bedoelde jaaralmanakken werden na de namen van de leden van de stedelijke magistraat, van de stadsboden en van de procureurs eveneens de namen — en later ook de adressen — der stedelijke notarissen vermeld, gedifferentieerd naar Luikse en Brabantse nativiteit. Ten aanzien van alle notarissen, die in de tweede helft van de achttiende eeuw te Maastricht als zodanig gefungeerd hebben, kan exact vastgesteld worden welke nativiteit zij bezaten alleen al aan de hand van de in de betreffende almanakken vermelde gegevens in dezen. Ook blijkt verder uit die almanakken, dat in de jaren na 1750 de verhouding tussen het aantal notarissen van Luikse en Brabantse nativiteit gelijk of nagenoeg gelijk was. Opvallende verschillen in dezen waren er zeker niet.

Moeilijker is het vaststellen van de nativiteit der Maastrichtse notarissen uit de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw. In hun akten vermeldden zij hun nativiteit niet; volstaan werd met de mededeling, dat zij openbaar notaris binnen de stad Maastricht waren. Niettemin kan ook ten aanzien van een deel hunner de nativiteit worden achterhaald. In de admissierequesten aan de commissarissen-deciseurs of in de daaraan voorafgaande verzoekschriften aan de raad waarbij om voordracht werd gevraagd werd regelmatig de nativiteit en/of religie van de aspirant-notaris vermeld. Soms werd in deze requesten een aanstelling verzocht in de plaats van een gedefungeerde notaris, wiens nativiteit wij kennen; in dat geval kan aangenomen worden, dat de nativiteit van de suppliant doorgaans dezelfde was als die van de gedefungeerde notaris.

In de raadsbesluiten waarbij de verleende admissies werden opgetekend werd dikwijls de nativiteit van de geadmitteerde vermeld. Ook werd veelvuldig in die raadsbesluiten nauwkeurig omschreven in handen van welke der stedelijke magistraten de benoemde notarissen de eed als notaris aflegden. De notarissen met een Luikse nativiteit werden beëdigd door één der Luikse magistraten; de notarissen met een Brabantse nativiteit door één der Brabantse leden van de raad. Van verschillende notarissen is langs deze weg de nativiteit vast te stellen³¹⁰.

³⁰⁹ Vgl. Nieuwe Nauwkeurige Almanach voor 1757 vlg., Maestricht, s.d., 19 dln. (Stadsbibl. Maastricht, 133 B 1); Maestrigter Stads Almanach voor het Jaar ons Heere 1781, enz. (Stadsbibl. Maastricht, 130 B 18; vgl. PSHAL., dl. 83, (1947), 167, nr. 694; met kleine titelwijzigingen verscheen deze almanak zeker tot 1791); Almanach très curieux pour l'année de Notre Seigneur, 1787 vlg. (Stadsbibl. Maastricht, 133 C 1; vgl. PSHAL., dl. 83, (1947), 98, nr. 340).

³¹⁰ Vgl. bijvoorbeeld de raadsresoluties d.d. 15 november 1728 (GAM., inv. 94, 718), d.d. 16 oktober 1730 (GAM., inv. 95, 99), d.d. 1 juli 1737 (GAM., inv. 96, 90), d.d. 6 oktober 1738 (GAM., inv. 96, 232), d.d. 11 augustus 1755 (GAM., inv. 99, 134), d.d. 23 september 1782 (GAM., inv. 103, 408), d.d. 30 september 1782 (GAM., inv. 103, 413).

In de begrafenisregisters der Maastrichtse katholieke parochies treft men begrafenisdata aan achter welke werd vermeld, dat de betreffende overledenen in leven notaris waren te Maastricht; hun nativiteit was dan zeer waarschijnlijk de Luikse. In de begrafenisregisters der protestantse gemeenten ontmoet men namen van overleden notarissen, die doorgaans van Brabantse nativiteit geweest zijn.

Aan de hand van dit voorhanden materiaal kan echter geen volledig beeld worden verkregen van de verschillende nativiteiten der Maastrichtse notarissen van vóór 1750. De wettelijke bepalingen van 1665 en 1706 dienaangaande vormen evenwel een aanwijzing voor het feit, dat ook vóór 1750 naar pariteit in dezen werd gestreefd.

Terwijl nativiteit en religie van grote betekenis waren in het geheel van het notarieel benoemingsbeleid is niet duidelijk of en in hoeverre deze juridisch-religieuze status verder nog van belang was in het kader van het notarisambt te Maastricht.

Qua religie vormde het gereformeerde volksdeel te Maastricht een duidelijke minderheid van het totaal aantal inwoners³¹¹. Om deze reden ware het denkbaar, dat het de Maastrichtse notarissen van de gereformeerde religie wel slecht vergaan moet zijn in hun „affaire”. Ten aanzien van een enkeling moge dit zo geweest zijn³¹², in het algemeen kan — gemeten aan het bewaard gebleven protocollenmateriaal — niet gezegd worden dat de gang van het publiek naar de gereformeerde notari-kantoren minder gebruikelijk was dan de toeloop naar de Luiks-katholieke notarissen.

Was dit dan misschien een gevolg van het feit, dat het grootste deel van de Maastrichtse bevolking de Brabantse nativiteit bezat?³¹³ Het zou aannemelijk zijn als aangetoond zou kunnen worden, dat de Brabantse burgers voor de vastlegging van bepaalde rechtshandelingen de jure aangewezen waren op het Brabantse deel van het Maastrichtse notariaat en de Luikse burgers op het Luikse deel. Daarvoor zijn echter geen aanwijzingen. Integendeel; het feit dat het niet gebruikelijk was de nativiteiten van de voor de notaris comparende partijen in de akten te vermelden maakt het waarschijnlijk, dat de nativiteit der partijen in dezen van geen belang was.

³¹¹ Vgl. Ubachs, Twee heren, 19 en 450.

³¹² Vgl. het request van de weduwe Otzeling, van gereformeerde religie, die aan de commissarissen-deciseurs meedeelt, dat in 1781 haar zoon Caspar Otzeling, notaris en procureur te Maastricht, is komen te overlijden na een langdurige ziekte. Na zijn dood heeft zij „alle haere mobiliare goederen” moeten verkopen „tot betalinge deeser ziekte, begrafeniskosten en eenige sijner crediteurs”. Zij vraagt ondersteuning aan de commissarissen-deciseurs (GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse comm.dec.s., inv.nr. 12, 14-15).

³¹³ Vgl. Ubachs, Twee heren, 37-38.

Hiervóór werd betoogd, dat het sedert de zestiende eeuw gebruikelijk was te Maastricht de notarieel opgemaakte akten inzake de overdracht van onroerende goederen en de vestiging of levering van zakelijke rechten dienaangaande bij de onderscheiden gerechten te doen protocolleren³¹⁴. Een relatie tussen de nativiteit van de notaris ten overstaan van wie een dergelijke akte werd opgemaakt en het gerecht waarbij de betreffende akte werd aangereikt en overgeschreven valt mijns inziens echter niet aan te tonen. Achtereenvolgens onderzocht ik op dit punt alle overschrijvingen in de gichtregisters over het jaar 1666 gehouden bij het Luikse en het Brabantse hooggerecht en bij het gerecht van de Vroenhof³¹⁵. Niets anders bleek dan dat de akten van een zelfde notaris, welke zijn nativiteit ook was, nu eens werden geprotocolleerd bij het ene, dan weer bij het andere gerecht. Genomen steekproeven over latere jaren leidden tot eenzelfde resultaat.

Wanneer al enig systeem aan de overschrijvingen bij de onderscheiden Maastrichtse gerechten ten grondslag heeft gelegen dan lijkt mij voornamelijk niet aannemelijk, dat dit in enigermate samenhang met de nativiteit der partijen of met die van de notaris ten overstaan van wie de betreffende akte werd verleden.

D. INRICHTING, BEWARING EN OVERBRENGING DER PROTOCOLLEN.

De lotgevallen der Maastrichtse notariële protocollen uit de 16de — 18de eeuw werden reeds ter sprake gebracht³¹⁶. Daarbij werd in hoofdzaak aandacht besteed aan de inventarisaties dier protocollen zoals die in de jaren 1909-1911 en in 1955 plaatsvonden. De inrichting, bewaring en overbrenging dier protocollen behoeven echter nog nadere aandacht.

I. Inrichting en bewaring.

Van de ons bekende notarissen uit de zestiende eeuw te Maastricht zijn slechts enkele akten of delen daarvan overgeleverd, zodat van bewaard gebleven protocollen uit die tijd nauwelijks gesproken kan worden³¹⁷. De oudste meer complete verzamelingen van minuutakten van Maastrichtse notarissen dateren uit het begin van de zeventiende eeuw. Met

³¹⁴ Zie hiervoor p. 122-124.

³¹⁵ RAM., gichtregisters nrs. 5565 (Luiks hooggerecht), 6440 (Brabants hooggerecht), 6984 (gerecht van de Vroenhof).

³¹⁶ Vgl. hiervoor p. 115 vlg.

³¹⁷ Alleen van notaris Simon de Bellomonte zijn restanten van hetgeen men als een protocol zou kunnen aanduiden nog voorhanden (RAM., Not.Arch., inv.nr. 1097).

name van de notarissen Nicolaas Bruysterbosch (1605-1649)³¹⁸, Guillaume van Gouthoven (1606-1652)³¹⁹, Lambert de Vault (1609-1664)³²⁰, Henric Lenssens (1609-1645)³²¹, J. Walthery de Bombaye (1614-1663)³²², Lambertus Natalis (1620-1675)³²³ en Hubertus Goffin (1626-1669)³²⁴ zijn circa tien tot meer dan twintig pakken met minuutakten van ieder hunner overgeleverd. Deze zijn chronologisch gebundeld. Artikel 4 van Cap. XX der recessen van 1665, waarin werd bepaald: „Ende sullen [de notarissen] van alle Acten, geen uytgesondert, houden pertinent ende punctueel Prothocol, op dat Partijen, sulx van noode hebbende, daer toe mogen acces ende daer van visie hebben”, bracht derhalve niets nieuws, doch vormde de neerslag van hetgeen reeds lang voordien gebruikelijk was³²⁵.

Uitvoeriger op het stuk van de inrichting en bewaring der protocollen waren de latere bepalingen der commissarissen-deciseurs in de „Ampliatie der Recessen op het stuck der Notarissen en derselver Prothocollen van den 13. September 1724”³²⁶. De minuten dienden bewaard te worden „nae den tijdt, dagh, maendt ende jaer”, waarin zij waren gepasseerd. Zij moesten tot een „boeck” genaaid of gebonden worden. Een alfabetische index op de akten diende aangelegd te worden, waarbij het protocol van notaris Caris tot model kon dienen. Akten van het lopende jaar mochten verzameld worden in een „liasse of rijsnoer” om daarna ingebonden te worden³²⁷. Bewaring diende te geschieden „ter secuuder plaetse . . . op dat door het acces van yder geene van deselve mochten worden gecorrumpeert, verlooren, ofte verbrocht”.

In de loop van de achttiende eeuw werden deze voorschriften door de Maastrichtse notarissen steeds beter in acht genomen.

In de pakken uit de zeventiende eeuw werden de notariële minuutakten chronologisch opgeborgen met uitzondering van de akten van notaris Arnoldus Vrancken (1648-1668), die gebundeld werden al naar gelang de in die akten geconstateerde rechtshandelingen³²⁸. Vanaf circa 1660 werden steeds regelmatig een of meer jaargangen minuutakten

³¹⁸ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1109-1117.

³¹⁹ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1118-1124.

³²⁰ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1125-1147.

³²¹ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1148-1152.

³²² RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1159-1177.

³²³ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1179-1192.

³²⁴ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1197-1212.

³²⁵ Cap. XX, art. 4 der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 86).

³²⁶ Vgl. Rec. der recessen. Aanhangsel, 59-63. Vgl. Bijlage XV.

³²⁷ Aan tal van later ingebonden minuutakten is nog te zien, dat zij eerst aan de „liasse” geregen zijn geweest; de folio's bevatten in het midden een rond gaatje.

³²⁸ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1279-1299.

tot een boek gebonden. In de achttiende eeuw was dit in ieder geval regel.

Naarmate het aantal der door een notaris gepasseerde akten toenam bleek het meer en meer gewenst op de aangelegde protocollen een deugdelijke „ingang” te hebben, vooral omdat het geregeld voorkwam, zoals hierna wordt aangetoond, dat van de minuutakten aan partijen eerst afschriften werden uitgegeven wanneer zij die nodig hadden³²⁹. Tussen het moment van het verlijden der minuut en de uitgifte van het afschrift verstreken vaak vele jaren. Teneinde het terugvinden der minuutakten mogelijk te maken werden daarom door vele notarissen indices op de protocollen aangelegd. In de zeventiende en de eerste helft van de achttiende eeuw werden deze indices alfabetisch ingericht op de voornamen der partijen; tussen circa 1700 en 1750 hielden enkele notarissen alfabetische indices zowel op de voor- als op de achternamen³³⁰; in de tweede helft van de achttiende eeuw werd nagenoeg uitsluitend op de achternamen van de partijen geïndiceerd³³¹.

Qua methode van indiceren waren er verschillen. Van notaris Peter Van Millen (1660-1687), een der eersten wiens protocollen nagenoeg volledig tot boeken werden gebonden, werd bij raadsresolutie van 16 februari 1688 opgemerkt, dat hij, zoals bij controle was gebleken, de enige was die naar behoren en naar het voorschrift van artikel 4 van Capittel XX der recessen van 1665 protocol hield³³². Een alfabetische index op de voornamen der comparanten nam hij in iedere band afzonderlijk op³³³. De meesten van zijn zeventiende- en achttiende-eeuwse collega's ter plaatse legden echter indices aan, die separaat van de banden of pakken met minuutakten werden bijgehouden. Sommigen hunner vormden voor ieder jaar een nieuwe alfabetische index³³⁴. Anderen gingen primair uit van een door de jaren heen lopend alfabet op voor- of achternamen en legden zo een steeds lijviger wordend register aan, dat in de achtereenvolgende jaren van hun ambtsduur werd bijgehouden. Steeds meer kwam in gebruik, dat naast de namen der comparanten en de datum der transacties ook de aard van de betreffende akten in de indices werd vermeld. Notaris Arnoldus Vrancken bundelde de door hem opgemaakte akten zelfs naar het onderwerp van de daarin

³²⁹ Zie hierna p. 156.

³³⁰ Aldus de notarissen F.B. Demmelinne (1700-1725), inv.nrs. 1721-1722; M. Brull (1708-1763), inv.nrs. 1878-1879; F.D. Janssens (1720-1765), inv.nrs. 1969 en 1970 en M. Corstius (1749-1789), inv.nrs. 2184-2185.

³³¹ Anders: de notaris C. Thielen (1755-1778), inv.nr. 2309.

³³² Raadsresolutie d.d. 16 februari 1688 (GAM., inv.nr. 90, f. 1550).

³³³ RAM., Not.Arch., inv.nrs. 1411-1429.

³³⁴ Zo bijvoorbeeld de notarissen G. Caris (1722-1762), inv.nrs. 2010-2013 en U.D. Hupkens (1756-1764), inv.nr. 2313.

geconstateerde transacties, zoals zoëven werd opgemerkt. Naast pakken met uitsluitend attestaties, toust- of pachtcedulen, akten van relaes, obligaties, transporten en constituties werden van hem een negental pakken overgeleverd, die akten van diverse aard bevatten, van elk van welke rubrieken aparte indices werden aangelegd. Zo achtereenvolgens: een index „testamentorum, codicillorum et donationum inter vivos”, een index van „houwelijxe voorwaarden”, van „acten van permutatiën offte erffmengelinge”, van „surrogatiën”, van „revocatie van iniuriën” en van „acten van rectificatiën, accoorden, finale afrekeningen ende inventarisatiën”³³⁵. Deze en andere indices verschaffen een uitstekend globaal beeld van hetgeen door het Maastrichtse notariaat in de zeventiende en achttiende eeuw in geschrift werd gebracht en „ter secuurer plaetse” bewaard.

II. Overbrenging.

Door vorsten, landsheren, gewestelijke en stedelijke besturen werden sedert ongeveer het midden van de zestiende eeuw voorschriften gegeven die ten doel hadden de bewaring der notariële protocollen ook te verzekeren na het defungeren van een notaris. De „Partikular-Gesetzgebung” in de „Duitse” landen bevatte belangrijke bepalingen aangaande de vraag „an welche Behörden die Protocolle und sonstige Papiere nach dessen Aufhebung abgeliefert werden müssen”³³⁶. De studie van Zimmermann geeft van het in dezen bepaalde een uitvoerige uiteenzetting³³⁷. De voornaamste gewestelijke en stedelijke voorschriften op dit punt werden voor de Zuidelijke Nederlanden beschreven door Galesloot en voor de Noordelijke Nederlanden door Gratama en Fockema Andreae³³⁸.

Grosso modo kwamen de regelingen hierop neer, dat na het defungeren van een notaris diens protocollen binnen een bepaalde termijn overgebracht dienden te worden naar de stedelijke secretarie of naar de griffie van een bepaald gerecht³³⁹. Indien echter de gedefungeerde notaris werd opgevolgd door een zoon, schoonzoon, broer, neef of een andere bloed- of aanverwant werd in verscheidene wettelijke regelingen nogal eens vrijstelling verleend van deze plicht tot overbrenging. Wel

³³⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1300.

³³⁶ Vgl. Oesterley, *Das Deutsche Not.*, II, 342-343.

³³⁷ Zimmermann, *Niederschlag*, 75 vlg.

³³⁸ Galesloot, *Inventaire, Préface*, passim; Gratama, *De oude notarieele archieven*, in: WPNR., nrs. 1472-1474; Fockema Andreae, *Bijdragen*, Sde bundel, 373-377.

³³⁹ Vgl. Gratama, in: WPNR., nr. 1472, 118-120.

werd dan soms bepaald, dat de verkrijger een inventaris van het overgenomen protocol ter secretarie of griffie diende in te leveren³⁴⁰.

Terwijl door de Staatse Raad van Brabant voor Staats-Brabant en de Landen van Overmaze reeds in 1665 een plakkaat werd uitgevaardigd waarbij voorschriften werden gegeven inzake de overbrenging der protocollen van overleden notarissen naar de secretarieën³⁴¹, werd te Maastricht deze materie waarschijnlijk voor het eerst geregeld door de commissarissen-deciseurs bij een „Ordonnantie ende Reglement aengaende de Notarissen en derselver Prothocollen van den 27. October 1722”³⁴². De inhoud van deze ordonnantie kwam hiervóór reeds ter sprake. Om verwaarlozing en verlies der protocollen te voorkomen werd geordonneerd, dat een ieder die protocollen van „voorgaende notarissen” onder zijn berusting had deze binnen zes maanden naar de stedelijke secretarie diende over te brengen en dat in de toekomst erfgenamen van een overleden notaris binnen zes weken na diens overlijden tot overbrenging der protocollen verplicht waren, zulks op verbeurte van geldelijke boete. Bij raadsresolutie van 24 mei 1723 werd daarna door de stedelijke magistraat besloten in het stadhuis een aparte kamer in te ruimen voor de bewaring van de overgebrachte protocollen³⁴³.

De ordonnantie van 1722 had intussen de Maastrichtse notarissen in beroering gebracht, hetgeen resulteerde in een request, getekend door twaalf Maastrichtse notarissen, hetwelk bij de komst der commissarissen-deciseurs in de zomer van 1724 aan dezen werd voorgelegd³⁴⁴. Het request bevat enkele saillante détails. Betoogd werd, dat de weduwe, wezen of andere erfgenamen van een overleden notaris tot dan toe steeds gerechtigd waren de protocollen van de erflater „ten hoogste prijze te verkoopen naer de groote en qualiteyt der acten, gelijk in vele andere wel gepoliceerde steden oock gebruykelijk”³⁴⁵. De prijs die dan werd ontvangen betekende voor de nabestaanden tenminste nog „eenig soulagement in haer swaer verlies” en was voor de notarissen tijdens hun leven „een spoor en aensettinge . . . om haer prothocollen niet alleen wel te conserveren maer oock die op eene seer facile wijze onder eenen alphabetiquen Inventaris te brengen in hoope en verwachtinge van daer door sooveel voordeel als doenlijck aen haer nae te laetene

³⁴⁰ Zo bijvoorbeeld in een ordonnantie van de Staten van Utrecht d.d. 22 januari 1606 (GUP., I, 459-461).

³⁴¹ GPB., III, 488.

³⁴² Vgl. hiervóór p. 111 en nt. 164 van dit hfdst.

³⁴³ Vgl. hiervóór p. 115-116.

³⁴⁴ GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 9 sub 1724.

³⁴⁵ Vgl. Pitlo, Notarisboeken, 266, waar is betoogd: „De plicht het protocol af te geven werd vaak overtreden. Deels werkte de oude gewoonte door van verkoop van het protocol, deels was het achteloosheid, waardoor het protocol in handen van de erfgenamen bleef”.

weduwe, wesen off erfgenaemen toe te brengen". Ook kwam het dikwijls voor, aldus het verzoekschrift, dat partijen de minuten der akten eerst betaalden „als na dat sij daer af komen lichten de copyen". Het notarieel honorarium van een deel der gemaakte minuten en kopieën zou dus na invoering van een plicht tot overbrenging nimmer kunnen worden getouchéerd, hetgeen „de uysterste hardigheyt soude wesen", aldus het request³⁴⁶.

De notarissen, die het request ondertekenden, waren wijs genoeg om in te zien, dat het geen haalbare zaak zou zijn de commissarissen-deciseurs te verzoeken de ordonnantie te herroepen. Mogelijk hebben zij zelfs begrip voor de nieuwe maatregel kunnen opbrengen, hoewel dit uit hun betoog niet blijkt. „In alle ootmoedigheyt" verzochten zij de commissarissen-deciseurs „de voors. resolutie bij interpretatie ofwel ampliatio sodanig . . . te interpreteren off ampliëren dat in cas dat den overlijdende notaris mochte komen naer te laeten soon ofte soonen, die met de voors. functie van notaris alreeds mochten sijn begunstigt, oft die sigh daer toe soeken te qualificeren, dat deselve het rechte mochte hebben om haers vaders naegelatenen Prothocol te behouden, ofte ten minsten dat der supplianten naer te laten weduwen, weesen off erfgenaemen van dit haer verlies soodanigh meugen werden gededomageert uyt deser stads middelen, als naer voorgaende examinatie der Eedele Heeren Pensionarissen bevonden sal worden deselve waerdig te zijn". Er werd derhalve dispensatie gevraagd van de verplichting tot overbrenging der protocollen in geval de overleden notaris in zijn functie werd opgevolgd door een of meer van zijn zonen of anders een schade-loosstelling voor de nabestaanden waarvan het bedrag ware vast te stellen door de beide stedelijke pensionarissen. Op 11 augustus 1724 werd aangaande dit request beschikt als volgt: „Commissarissen-Deciseurs enz., gelett op den inhoud deses, verclaeren in allen deele te persisteren bij haere vorige resolutie de dato den 27. oktober 1722 met last aen een iegelijk die sulx aengaen mogte, en specialijck aen de supplianten in desen, sigh exactelijck daer na te reguleren"³⁴⁷. Een korte doch krachtige afwijzing derhalve, die een dag later gevolgd werd door een nieuwe resolutie, waarbij de commissarissen-deciseurs de Eerzame Raad verzochten gedeputeerden uit zijn midden op te dragen binnen veertien dagen de notariële protocollen te inspecteren en van de bevin-

³⁴⁶ In de ordonnantie van 27 oktober 1722 werd immers ook bepaald, dat het in de toekomst verboden zou zijn „eenige copiën ofte extracten uyt eenige notariële instrumenten voor voorgaende notarissen gepasseert, te maecken ofte uyt te geven", zulks op straffe van nulliteit dier stukken. Slechts door de stedelijke secretarissen zouden dergelijke kopieën of extracten rechtens uitgegeven mogen worden (vgl. hiervoor p. 112).

³⁴⁷ GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 9 ad 11 augustus 1724.

dingen verslag uit te brengen aan de commissarissen-deciseurs³⁴⁸.

In de reeds hiervoor genoemde „Ampliatie der Recessen op het stuck der notarissen, en derselver prothocollen van den 13. September 1724” werd door de commissarissen-deciseurs, met referte aan het door de gedeputeerden uit de raad uitgebrachte rapport, de verplichting tot overbrenging der protocollen opnieuw ingescherpt³⁴⁹. Ten aanzien van een tweeëntwintigtal notarissen, die overleden waren, was gebleken, dat hun protocollen niet waren overgebracht, reden waarom werd besloten: „Soo wordt al noch aen alle ende iegelijck, de welcke eenige der selver Prothocollen, Minuten, Originele Instrumenten, ofte andere stucken, Indexen, ende Registers, daertoe specterende, mochten ten onderen hebben, mits desen gelast ende geordonneert, de selve inwendigh acht daegen nae publicatie ofte kennisse deses ter Stads Secretarye over te brengen, alles op poene, dat die gene welcke bevonden sullen worden eenige derselver verbrocht, verduystert, ofte veralieneert te hebben . . . sullen incurreren de inhabiliteyt van tot eenigh employe te werden geadmitteert”.

Aan het resolute optreden der commissarissen-deciseurs op dit punt in de jaren 1722-1724 was het te danken, dat sindsdien de overbrenging der protocollen van overleden notarissen nauwgezet plaatsvond.

Door Pitlo is betoogd, dat bij gebrek aan wettelijke regelingen en ten gevolge van het feit, dat het zeventiende- en achttiende-eeuwse notariaat door de notarissen uit die tijd beschouwd werd als een *privé-affaire*, de protocollen door de notarissen werden meegenomen wanneer zij van „standplaats” veranderden³⁵⁰. Wat hiervan ook moge zijn, te Maastricht was in de achttiende eeuw in ieder geval het wegbrengen van notariële protocollen buiten de stad verboden. In de genoemde „Ampliatie” van 1724 was bepaald: „Dat geene notarissen, der selver erfgenaem, ofte andere personen van haeren t’wegen, direct noch indirect, op wat pretext het oock wesen mochte, al was ’t dat sij met den woon haer elders quamen te transporteren, sullen vermogen eenige prothocollen, minuten, of andere originele instrumenten bij haer verleent, te verbrenghen ofte te asporterren”³⁵¹. In strijd met dit voorschrift nam echter notaris Vrijthoff zijn „Maastrichtse” protocollen mee naar Valkenburg, nadat hem door de Staatse Raad van Brabant in 1727 een notariële admissie tot instrumenteren was verleend in de Staatse Landen van Overmaze³⁵². En zo handelde ook notaris Huberti, die kenne-

³⁴⁸ Zie voor de tekst van deze resolutie der comm.decs. d.d. 12 augustus 1724: bijlage XIV.

³⁴⁹ Zie voor de tekst van deze resolutie der comm.decs. d.d. 13 september 1724: bijlage XV.

³⁵⁰ Pitlo, *Notarisboeken*, 265-266.

³⁵¹ Vgl. *Rec. der recessen*, Aanhangsel, 61.

³⁵² Vgl. *De Maasgouw*, 1907, 94.

lijk tot omstreeks dezelfde tijd te Maastricht als notaris werkzaam was geweest³⁵³.

Een reactie van hogerhand terzake van deze verboden handelwijze bleef niet uit. In een resolutie van 14 oktober 1730 overwogen de commissarissen-deciseurs, dat de beide genoemde notarissen „zedert eenige jaeren herwaerts met haere familie dese stad verlaeten en elders . . . domicilie hebben genomen, ende dus hier niet meer vaceren tot het waarnemen en exerceren van haere notariële bedieninge”, en „dat sij haere prothocollen en acten geasporteert, en met haer genomen hebben tot groot nadeel van de justitie, ende alle die daerbij geïnteresseerd sijn”. Geresolveerd werd, dat de betreffende notarissen, zolang zij hun domicilie elders zouden hebben, onbevoegd zouden zijn tot instrumenteren binnen de stad, terwijl hun commissie werd ingetrokken „donec et usque sij alhier wederom haer huishouding en woning sullen hebben”. De hoogschouten werden gelast de beide notarissen „door sodanige middelen als nodigh sijn” te dwingen hun protocollen en akten ter secretarie van de indivieze raad over te brengen „om aldaer te worden bewaert tot gerief van een iegelijk en ’t gemeen welwezen”³⁵⁴.

In een besluit van de raad van 23 oktober daarna werd de genoemde resolutie van de commissarissen-deciseurs nog eens uitdrukkelijk gememoreerd en werd door de raad besloten tot een verscherpt toezicht in dezen³⁵⁵.

E. UITWENDIGE VORM, FORMALITEITEN EN KRACHT DER AKTEN.

De 16de — 18de-eeuwse notaris- of formulierboeken, waarover hiervóór gesproken werd, bevatten als inleiding doorgaans min of meer uitvoerige uiteenzettingen aangaande de inrichting van het notarisambt uit die tijd³⁵⁶. Daarbij werd dan tevens aandacht geschonken aan de uitwendige vorm en de formaliteiten rond de akten. Van de bewijskracht der minuten werd niet of nauwelijks gewag gemaakt; evenmin van de wijze waarop de tenuitvoerlegging kon geschieden.

Bepalen wij ons thans tot hetgeen dienaangaande over de Maastrichtse notariële minuutakten uit de 16de — 18de eeuw valt op te merken.

³⁵³ Van notaris Huberti zijn geen Maastrichtse protocollen bewaard gebleven. In een akte van obligatie, verleden ten overstaan van de notaris J.C. Ruyters d.d. 13 maart 1730 (RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021), wordt gewag gemaakt van notaris B. Huberti, die kennelijk op 19 oktober 1710 een akte van obligatie passeerde.

³⁵⁴ GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse comm.decs., inv.nr. 5, sub 1730.

³⁵⁵ GAM., raadsresolutie d.d. 23 oktober 1730, inv.nr. 95, f. 100.

³⁵⁶ Vgl. hiervóór p. 94 vlg.

I. *Uitwendige vorm.*

De al of niet gebonden minuutakten uit de 16de — 18de eeuw der Maastrichtse notarissen verschilden naar hun uiterlijke verschijningsvorm aanzienlijk van de notariële instrumenten uit de middeleeuwen. Terwijl deze laatste geschreven waren op perkament werd vanaf ongeveer het begin van de zestiende eeuw voor de vervaardiging van akten uitsluitend papier als materiaal gebruikt. De middeleeuwse notariële akten waren tot ongeveer halverwege de vijftiende eeuw gesteld in het Latijn. Sindsdien nam het gebruik van de landstaal allengs toe, met dien verstande echter, dat wanneer het onderwerp van de rechtshandeling een kerkelijke aangelegenheid betrof of de comparende partijen behoorden tot de geestelijke stand tot aan het einde van de achttiende eeuw aan het Latijn de voorkeur werd gegeven. In de tweede helft van de zeventiende eeuw en in nog grotere mate gedurende de achttiende eeuw werd te Maastricht in de notariële akten naast de Nederlandse taal ook vrij regelmatig de Franse taal gebezigd; minder frequent was het gebruik van Duits.

Met het verdwijnen der notarii-clerici rond 1600 kwam ook een einde aan de notariële „signettering” der akten. De aanhechting van zegels was al eerder in onbruik geraakt. Met het verval der middeleeuwse vormen liep parallel een verval in de uiterlijke verzorging van de tekst. Bijvoegingen, doorhalingen, veranderingen enz. werden veelvuldig aangebracht in de minuutakten uit de 16de — 18 de eeuw. Het feit dat deze minuten onder berusting van de notarissen bleven en niet voor uitreiking aan partijen bestemd waren heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat minder zorg besteed werd aan de uiterlijke presentatie.

Een nieuw uitwendig kenmerk, fiscaal van aard en van Hollandse oorsprong, werd ingevoerd in de zeventiende eeuw: „’t middel van ’t kleyn seghel”. Bij plakkaat van 13 augustus 1624 werd door de Staten van Holland bepaald, dat voortaan alle op schrift gestelde contracten, obligatiën etc. van een „klein-zegel” zouden moeten worden voorzien tegen betaling van een vergoeding. Bekend is dat deze maatregel ook elders werd overgenomen. Binnen tien jaar na het Hollandse plakkaat van 1624 werd door de Staten-Generaal dit zegelrecht ingevoerd in de Generaliteitslanden.

Te Maastricht werd ten aanzien van deze materie door de commissarissen-deciseurs een eerste ordonnantie uitgevaardigd op 4 augustus 1642, waarnaar in Capittel XXXV der recessen van 1665 opnieuw werd verwezen³⁵⁷. „Naerdere ordonnanties” in dezen werden te Maastricht

³⁵⁷ Vgl. Rec. der recessen, 138.

uitgevaardigd op 24 december 1685, 28 augustus en 23 september 1693 en op 13 september 1724³⁵⁸. Eerst na de totstandkoming van de laatstgenoemde ordonnantie werden door de Maastrichtse notarissen, zoals uit de overgeleverde protocollen blijkt, de voorschriften „op 't stuck van 't Kleyn-Zegel” tamelijk nauwgezet in acht genomen, zulks vooral omdat daarop regelmatig door de commissarissen-deciseurs en de stedelijke magistraat werd aangedrongen.

II. Formaliteiten.

Gedurende de 16de — 18de eeuw bleef de „opbouw” zelf der notariële akten in beginsel ongewijzigd. Zoals in de middeleeuwen werd de materieelrechtelijke inhoud voorafgegaan door een begin- en afgesloten met een slotformulier, waarin de „solemniteiten”, die in acht genomen moesten worden, tot uitdrukking werden gebracht³⁵⁹.

A. HET BEGINFORMULIER.

De samenstellende delen van het beginformulier der Maastrichtse notariële akten zijn te onderscheiden in:

- a *Invocatio en promulgatio*, die bijna uitsluitend nog voorkwamen in testamentaire beschikkingen. De aanhef luidde dan doorgaans, zoals in het modellenboekje van Otzeling: „In Nomen Domini Amen” of „In den naeme des Heere, Amen”. Daarop volgde dan veelvuldig de openbaarmakingsformule: „Bij desen instrumente word een ieder genotificeert die het aengaen mag of behoord te weten”³⁶⁰. Een promulgatio bevatte ook Otzeling's model inzake „Huwelijkxe Voorwaarden”³⁶¹.
- b *De datering*, waarmee bijna alle overige akten werden geopend. Het formulier luidde doorgaans: „Op huyden den. . .” of „Op heeden den. . .”, waarna de aanduiding volgde van dag, maand en jaar van het verlijden van de akte³⁶². Een „indictio” als gebruikelijk in de middeleeuwen ontbrak. Bekend is het plakkaat van Philips II van 16

³⁵⁸ Vgl. Rec. der recessen, Aanhangsel, 64-72.

³⁵⁹ Vgl. Van Leeuwen, *Ars. Not.*, I, cap. XI: „Van de versochte Solemniteyt in de instrumenten” (11); zie ook Lijbreghts, *Red. Vert.* I, 33, „Notarii omissantes in instrumentis solemnia requisita sive de jure sive de consuetudine, poenam falsi non evitant”.

³⁶⁰ GAM., *Handschriften*, nr. 70, model nr. 17.

³⁶¹ GAM., *Handschriften*, nr. 70, model nr. 16.

³⁶² Vgl. Huygens, *Notarius Belgicus*, 5 en 84. Zie eveneens: Van Wassenaer: „Doch sij ook in alle hare instrumenten sullen stellen het jaar van de geboorte onses Salighmakers Jesu Christi, midtsgaders den maand ende dagh van den selve jaere, ende mede als het nood is de ure (*Pract. Not.*, 14); vgl. ook Pitlo, *Notarisboeken*, 273-274.

juni 1575, waarbij werd voorgeschreven met ingang van het jaar 1576 de eerste januari als aanvangsdatum van het jaar te aanvaarden. Te Maastricht werd dit plakkaat op 11 juli 1575 door de schout Strijthaegen afgekondigd³⁶³.

In februari 1583 vond te Maastricht invoering plaats van de Gregoriaanse kalender, die aldaar gehandhaafd bleef totdat op 22 september 1794 de Frans-Republikeinse kalender van kracht werd³⁶⁴.

- c *De notaris- en getuigenformule*, die direct op de datering volgde. Te Maastricht luidde de formule doorgaans: „compareerden voor mij NN. (of: „ondergetekende”) notaris openbaer binnen de stad Maastricht residerende in presentie der getuygen naegenoemt”³⁶⁵. Zoals Pitlo betoogt waren de Noordnederlandse schrijvers aangaande het notariaat uit de zeventiende en achttiende eeuw van oordeel, dat in de akten vermeld moesten worden de hoedanigheid, de naam en de standplaats van de notaris, alsmede door welke autoriteit hij was benoemd³⁶⁶. Aldus ook Huygens, die betoogde, dat de notaris „in 't prohemie (inleiding, beginformule) stelle sijnen naem en toenaem, de qualiteyt van notaris, bij welke overheyt, prince, raedt ofte provincie hij geadmitteert is met bijvoeginge van sijn woonplaetse oft residentie”³⁶⁷.

Hiervóór werd reeds opgemerkt, dat het te Maastricht in de zestiende eeuw nog gebruikelijk was, dat door de notarissen in de door hen opgemaakte akten melding werd gemaakt van hun pauselijke en/of keizerlijke creatie³⁶⁸. Tussen 1580 en 1632 werd regelmatig meege-deeld, dat zij ook geadmitteerd waren bij de Brusselse Raad van Brabant³⁶⁹. Na 1632 maakte een enkeling gewag van een verkregen admissie „bij beyde den heeren ende princen deser stadt Maestricht”³⁷⁰. Doorgaans werd echter volstaan met de summiere aanduiding „notaris openbaer binnen de stad Maestricht residerende”, zonder verwijzing naar de autoriteit (de commissarissen-deciseurs) van wie de admissie was uitgegaan. Kennelijk betrof dit een vanzelfsprekendheid.

Aangaande de getuigen werd in de aanhef der Maastrichtse akten uit

³⁶³ Vgl. Doppler, *Schepenbrieven* . . . St.-Servaas, XV-XVIII.

³⁶⁴ Vgl. Doppler, *Schepenbrieven* . . . St.-Servaas, XVIII-XIX; zie ook: Grotelfend, *Taschenbuch*, 27.

³⁶⁵ Zie de diverse formulieren in het modellenboekje van not. C. Otzeling (*GAM.*, Handschriften, nr. 70).

³⁶⁶ Pitlo, *Notarisboeken*, 273.

³⁶⁷ Huygens, *Notarius Belgicus*, 5.

³⁶⁸ Vgl. hiervóór p. 130.

³⁶⁹ Vgl. hiervóór p. 130.

³⁷⁰ Aldus notaris Hiëronymus van Rotshouck in 1633 (vgl. hiervóór p. 134).

de 16de – 18de eeuw meestal niet meer meegedeeld dan dat zij „present en geloofwaardig” waren. In het slotformulier kwamen zij nader ter sprake.

- d *De personalia der comparanten*, ten aanzien waarvan Huygens betoogde, dat de notaris „ook inserere de namen en toenamen, en qualiteyt van sijne comparanten, van welke qualiteyt hij sich moet onderrichten”³⁷¹.

Aangaande de aanduiding van de „qualiteyt” bestond er in de Maastrichtse notariële akten grote diversiteit. Soms werd het beroep vermeld; dikwijls echter niet meer dan dat de betreffende partij „borger” of „medeborger deser stad” was. Bij militairen werd vaak hun militaire rang aangegeven en de legereenheid waartoe zij behoorden. Bij geestelijken de orde of het kapittel waaraan zij verbonden waren.

B. HET SLOTFORMULIER.

In het slotformulier zijn achtereenvolgens te onderscheiden:

- a *De „aldus gedaen”-formule*, waarmee het slotformulier werd geopend. Meer uitvoerig luidde deze formule te Maastricht vaak: „aldus gedaen, gepasseert en . . . (getransporteert, geconstitueert e.d.)” of „aldus te goeder trouw gepasseert”.
- b *De aanduiding van de plaats* waar de akte werd gepasseerd. Doorgaans werd volstaan met de aanduiding „binnen Maestricht”. Soms werd de plaats nader gepreciseerd.
- c *De getuigenformule*, waarin werd vermeld, dat de akte was gepasseerd in presentie van meestal twee getuigen, wier namen, toenamen, kwaliteit en woonplaatsen werden vermeld.

Omtrent de eisen die aan de getuigen werden gesteld betoogden de Noordnederlandse auteurs uit de zeventiende en achttiende eeuw, aldus Pitlo, dat zij minstens veertien jaar oud en geloofwaardige lieden moesten zijn³⁷². Uitgesloten waren o.m. homofielen, curandi, krankzinnigen, gebannenen, bandieten, infamen, doofstommen en verwanten van de comparanten tot en met de vijfde graad. In het algemeen werd door de schrijvers ook aangeraden, zeker bij het passeren van testamenten, geen vrouwen tot getuigen te nemen,

³⁷¹ Vgl. Huygens, *Notarius Belgicus*, 5 en 84. Vgl. voor Luik: Simonon, die betoogde: „Qu’il (de notaris) n’oublie jamais d’exprimer dans les contrats qui se passent devant lui . . . d’inserer les personnes, c’est à dire les prénoms, les noms, la qualité des persons (Introduction, I, 10-11).

³⁷² Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 271-272.

zulks „om de krankheyt van de sexe” aldus Huygens³⁷³. Het zekerste was, zo betoogde deze auteur, „manspersoonen voor vrouwpersoonen t’assumeren, als die te bekoomen zijn, uyt redene, dat in alle saken de getuygenisse van mans voor de gene van de vrouwe gaet”³⁷⁴.

- d *De ondertekening* tenslotte, die diende plaats te vinden door de comparanten, de getuigen en de notaris. Voor het Maastrichtse notariaat was in dezen bepaald in artikel 3 van Cap. XX der recessen van 1665: „De notarissen sullen alle minuten van acten, die voor haer gepasseert worden, bij partijen comparanten ende bij de getuygen doen teekenen, indien sij schrijven kunnen, ende indien niet, daer af op de minute expresse insertie maecken, op poene voor de eerste reyse van suspensie voor den tijdt van een jaer, ende voor de tweede reyse van cassatie”³⁷⁵. Ondertekening der minuutakten door comparanten, getuigen en notaris moest geschieden, aldus Huygens, „met hunnen gewoonlijke signaturen oft handmerken”. Indien de comparanten of getuigen niet konden tekenen dienden zij te teekenen met een kruysken oft diergelijke”, waarbij dan vermeld moest worden: „Dit is het handmerk van . . .”³⁷⁶. In de Maastrichtse notariële akten uit de zeventiende en achttiende eeuw werden deze voorschriften nauwgezet gevolgd³⁷⁷.

Opgemerkt zij, dat noch de wetgevers in de Nederlandse gewesten en steden noch de Maastrichtse stadsbestuurders uitgebreide voorschriften hebben uitgevaardigd aangaande de wijze waarop de notarissen hun akten dienden in te richten. In de notariële practijk van de zeventiende en achttiende eeuw werden niettemin met betrekking tot de vorm der akten en daarmee samenhangende onderwerpen nog diverse andere regels dan de hiervóór genoemde in acht genomen. Vooral door de auteurs der formulierboeken voor het notariaat werd op de noodzaak tot navolging daarvan gewezen, hoewel hun oordeel aangaande hetgeen ten aanzien van deze of gene regel rechtens behoorde lang niet steeds eenstemmig was³⁷⁸.

Algemeen werd aangenomen, dat de notarissen gehouden waren in hun akten te verklaren, dat zij met de identiteit van de voor hen comparerende partijen bekend waren en dat zij in geval van twijfel getuigen

³⁷³ Huygens, *Notarius Belgicus*, 73.

³⁷⁴ Huygens, *Notarius Belgicus*, 84.

³⁷⁵ Cap. XX, art. 3 der recessen van 1665, *Rec. der recessen*, 86.

³⁷⁶ Huygens, *Notarius Belgicus*, 6.

³⁷⁷ Zie ook Pitlo, *Notarisboeken*, 275-278.

³⁷⁸ Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 268-279.

moesten „assumeren”, die de partijen kenden³⁷⁹. Huygens betoogde, „dat een notaris in klare en explicative termeynen en woorden, sonder vele ofte groote preambulen en synoniemen in geschrift ontvangen en stelle de meyninge, verstandt, en intentie van de partijen comparanten”³⁸⁰. Soortgelijke regels gaven de Noordnederlandse auteurs³⁸¹.

De taal der akten, aldus diverse schrijvers, moest duidelijk zijn; partijen dienden onderricht te worden ten aanzien van de inhoud; de akten moesten voorgelezen worden alvorens tot ondertekening werd overgegaan.

Naast deze opvattingen aangaande de inrichting der notariële akten gaven diverse schrijvers min of meer uitvoerig uiteenzettingen met betrekking tot diverse andere kwesties die van belang geacht werden bij de beoefening van de „ars notariatus”. Volstaan zij hier met een korte opsomming van enkele voorschriften in dezen die voorkomen bij Huygens, de deskundige bij uitstek met betrekking tot het notariaat uit de zeventiende en achttiende eeuw in de Zuidelijke Nederlanden³⁸². Het was de notaris verboden akten te passeren „in sijn eigen sake of tot sijn voordeel”. Evenmin mocht hij instrumenteren „voor sijne bloedtverwanten tot inclus den vijfden graedt volgens de computatie van de Roomsche Rechten”. Een notaris, die tevens procureur was, mocht „in de selve sake het instrument van procuratie niet passeren”.

De inhoud der akten mocht slechts kenbaar worden gemaakt en afschriften mochten alleen uitgegeven worden aan de comparanten of aan degenen, die „daer bij notoirelijk zijn geïntereest”, tenzij door de rechter anders werd geordonneerd of de fiscus inzage of uittreksel verzocht.

Alvorens afschriften uit te geven was de notaris gehouden tot „pertinente collatie van woorde tot woorde tegens sijn prothocol oft minute”, terwijl hij het afschrift daarna diende te ondertekenen onder mededeling, dat de minuut getekend was door de comparanten, getuigen en notaris.

Hoewel in de Maastrichtse notariële practijk — evenals elders in de Nederlanden — aan dit alles lang niet steeds de hand gehouden werd, gaven de opvattingen der zeventiende- en achttiende-eeuwse schrijvers op vele punten richting aan de wijze waarop de inrichting der akten en de verdere uitoefening van het „officium notariatus” plaatsvond.

³⁷⁹ Vgl. Huygens, *Notarius Belgicus*, 5; Van Leeuwen, *Ars. Not.*, 11-12; Pitlo, *Notarisboeken*, 269-271.

³⁸⁰ Huygens, *Notarius Belgicus*, 5.

³⁸¹ Vgl. Van Leeuwen, *Ars. Not.*, 8-11; vgl. ook Pitlo, *Notarisboeken*, 274.

³⁸² Vgl. Huygens, *Notarius Belgicus*, Eerste Boek, cap. VII: „Eenige questiën en maximen aengaende de notarissen en hun officie” (7-13). Vgl. voor Luik: Sohet, *Instituts*, I, 1, 163-184 („De la forme des contrats par devant notaire”).

III. *Kracht der akten.*

Nog tamelijk kort geleden werd door Knemeyer met betrekking tot de bewijskracht der notariële schrifturen een overzicht gegeven van de voornaamste opvattingen dienaangaande volgens de regels van het zgn. „gemene geschreven recht”³⁸³. De auteur betoogt, dat de bewijskracht der notariële akten van twee factoren afhankelijk was:

1. „von der Echtheit der Urkunde und dem fehlerfreien Vorhandsein der ausseren Bestandteile, die sie zum Notariatsinstrument machten”, hetgeen inhield, dat voor de bewijskracht van de akte in eerste instantie van belang was dat zij re vera verleden was ten overstaan van de notaris, door wie de akte was ondertekend en dat de voorgeschreven vormvereisten in acht genomen waren;

2. „von der Glaubwürdigkeit der Urkunde”, die berustte op het vertrouwen dat de overheid mocht stellen in de persoon van de notaris aan wie krachtens autorisatie de macht verleend was akten met „fides publica” op te maken. Terwijl door wetgeving en doctrine in het Heilige Roomse Rijk „öffentliche Glaube” aan de notariële akte werd toegekend werd anderzijds aangenomen, dat partijen het recht hadden tegen de akte „Einwendungen” in te brengen die dan gericht konden zijn „einmal gegen die Echtheitsmerkmale, anderseits gegen die Glaubwürdigkeit”, aldus Knemeyer. Werden echter de tegenwerpingen ongegrond bevonden en was de betreffende akte als „echt, fehlerlos und glaubwürdig” aangemerkt „so erbrachte sie vollen Beweis für den beurkundeten Vorgang für und gegen jedermann”.

Behalve deze, zoals wij het thans zouden noemen, uitwendige en formele bewijskracht der notariële akte leverde zij tevens tussen partijen en hun rechtverkrijgenden volledig bewijs op omtrent de waarheid van hetgeen daarin vermeld stond (materiële bewijskracht). Partijen konden echter tegen de akte inbrengen „dass die Sache anders gehandelt dann darin begriffen”. Slaagde men erin zulks aan te tonen dan werd daardoor „die Beweiswirkung der öffentliche Urkunde” ontkracht. Aldus, kort samengevat, het betoog van Knemeyer.

De auteurs van de zeventiende- en achttiende-eeuwse notarisboeken uit de Noordelijke Nederlanden besteedden nauwelijks aandacht aan het vraagstuk van het schriftelijk bewijs. In het algemeen beperkten zij zich tot de summiere mededeling, dat de notariële akte een authentiek geschrift was, hetwelk volledig geloof verdiende en volkomen bewijs opleverde, zolang het tegendeel niet werd aangetoond³⁸⁴. Ook bij de

³⁸³ Vgl. Knemeyer, Not.Münster, 104-106; zie ook Oesterley, Das Deutsche Not., II, 636 vlg. Inzake het „gemene geschreven recht” hierna hfdst. IV, p. 174 en nt. 8 aldaar.

³⁸⁴ Vgl. Pitlo, Notarisboeken, 281-283.

Zuidnederlander Huygens trof ik in dezen niet meer aan dan dat „een notaris wordt geloof gegeven in 't geen voor hem gepasseert is”, dat „in saken die voor hem als notaris gepasseert of gedaen worden, hij valideert voor twee getuigen” en dat „d'acten oft instrumenten van een notaris gepasseert. . . voor goetd en van weerden gehouden” worden³⁸⁵.

Meer omtrent het schriftelijk bewijs dier dagen vermeldden de schrijvers van algemeen rechtskundige werken. Pitlo verwijst naar De Groot, Van Leeuwen, Huber en anderen³⁸⁶. Voor de Zuidelijke Nederlanden was op dit punt van belang de „Practijcke Civile” van Philips Wielant, waarin met name in de VIde titel uitvoerig aandacht wordt besteed aan het schriftelijk bewijs³⁸⁷. In Cap. XIX aldaar wordt betoogd, dat „publieke brieven zijn degene die geëxpédieert zijn ende geteekent bij publieke personen, gelijc als tabellioen, notaris, greffier, ende diergelijcke . . . , die men naer rechte oft bij costumen houdt over autenticq”³⁸⁸. En zo zijn er vele regels meer in de genoemde titel van dit werk, die een uitvoeriger beeld opleveren inzake het schriftelijk bewijs dan het betoogde in de notarisboeken.

Voor Maastricht zou eerst na een uitvoerig onderzoek der archieven van de beide hooggerechten, van het indivies laaggerecht en van het gerecht van de Vroenhof wellicht iets met enige zekerheid gezegd kunnen worden over de processuele functie en de bewijskracht der Maastrichtse notariële akten uit de 16e-18de eeuw. Doch een dergelijk onderzoek valt buiten de opzet van de onderhavige studie.

Tenslotte nog iets over hetgeen thans de executoriale kracht der akten genoemd wordt. Vast staat, dat in Frankrijk tijdens het ancien régime — mede als gevolg van de van ouds bestaan hebbende nauwe banden tussen de gerechten en het notariaat aldaar — de notariële akten executoriale kracht bezaten³⁸⁹. Voor Luik mag wellicht hetzelfde worden aangenomen. Simonon betoogde althans ter plaatse waar hij inging op de verschillen tussen „les actes privés” enerzijds en „les actes publics” anderzijds, „qu'il faut obtenir un decret du juge pour les (d.i. les actes

³⁸⁵ Huygens, *Notarius Belgicus*, 9-10.

³⁸⁶ Vgl. Pitlo, *Notarisboeken*, 282. Door Otten werd betoogd, met een beroep op Lijbreghts en Van Leeuwen, dat „zowel aan de oorspronkelijke akten als aan de afschriften daarvan door notarissen vervaardigd . . . de praesumptio veritatis et solemnitatis werd toegekend” (De ten-uitvoerlegging van not.akten, 226-228).

³⁸⁷ Vgl. Ph. Wielant, *Practijcke Civile*, 208 vlg.; Britz, *Code*, 783-787 („des actes authentiques”). Zie ook Van Caenegem, *La preuve dans l'ancien droit belge, des origines à la fin du XVIIIe siècles*, 375-430.

³⁸⁸ Ph. Wielant, *Practijcke Civile*, 230-231.

³⁸⁹ Vgl. Brissaud, *Manuel*, 460-461. Zie ook: Oosterley, *Das Deutsche Not.*, II, 46 vlg.; Pitlo, *Notarisboeken*, 285.

privés) mettre en exécution, ce qui n'est point nécessaire aux actes publics pour les rendre valides"³⁹⁰.

In de Nederlanden, zo wordt algemeen aangenomen, bezat gedurende de 16de-18de eeuw de notariële akte geen executoriale kracht³⁹¹. Om tot executie te geraken was derhalve een gerechtelijk vonnis nodig, hetgeen in de practijk echter niet meer dan een blote formaliteit betekende doordat men bij het opmaken van contracten zijn toevlucht nam tot een prorogatie van jurisdictie. Allengs werd het middel bij uitstek in dezen de clause van „willige condemnatie” of van „willige overgifte”, waarbij de debiteur bij voorbaat beloofde om zich, zonder tegenspraak te voeren, te laten veroordelen tot datgene waartoe de verbintenis hem verplichtte, aldus het betoog van Otten³⁹².

F. TOEZICHT.

De Reichsnotariatsordnung van 1512 bevatte geen voorschriften inzake het toezicht over de notarissen. Wel werden aangaande het „Oberaufsichts-Recht”, zoals Oesterley het noemde, summiere bepalingen opgenomen in de „Gesetzgebung” van verschillende „Duitse” vorsten. Zo wees deze auteur o.m. op Cap. II, Par. 6, nr. 8 van de Codex iuris Bavarici iudiciarii (1753), waarin was bepaald: „Jede Ortsobrigkeit soll die Notariatsprotokolle von Zeit zu Zeit fleissig einsehen und die unschicklich befundenen Notarios abstellen”³⁹³.

Van enig toezicht op het notariaat in de Republiek der Verenigde Nederlanden is weinig terecht gekomen, aldus Pitlo³⁹⁴. De schrijver volstaat met te verwijzen naar een plakkaat van de Staten van Holland van 22 december 1733 waarin voor het notariaat in het gewest Holland werd bepaald, dat de notarissen een toezicht zouden moeten gedogen zoals dat was omschreven in een instructie uit 1731³⁹⁵. In de Friese Landsordonnanties van 1602 en 1723 werd inzake het toezicht niets bepaald. „Uit den aard der zaak” berustte in Friesland het toezicht bij het hof, aldus Koopmans, die enkele voorbeelden gaf hoe dit in de

³⁹⁰ Simonon, Introduction, I, 34.

³⁹¹ Vgl. Otten, De ten-uitvoerlegging, 237; Pitlo, Notarisboeken, 285.

³⁹² Otten, De ten-uitvoerlegging, 235 vlg.; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 260.

³⁹³ Vgl. Oesterley, Das Deutsche Not., II, 106-107. Aldaar wordt door deze auteur ook verder verwezen naar de Frankfurter Notariatsordnung van 1589 (art. 3), naar een Braunschweigische Verordnung van 15 juli 1752 en naar een Cölnische Verordnung van 24 januari 1798.

³⁹⁴ Pitlo, Notarisboeken, 298.

³⁹⁵ Pitlo, Notarisboeken, 297; de instructie van 1731 is in het genoemde werk van Pitlo opgenomen als bijlage C (319-320); zie ook: GPB., VI, 481-482, en Lijbreghts, Red. vert. I, 37-40.

praktijk voor sommige Friese notarissen „niet malsch” uitpakte³⁹⁶. Naar mag worden aangenomen was in de Nederlandse steden gedurende de 16de-18de eeuw het toezicht op het notariaat in hoofdzaak een aangelegenheid waarmede de stadsbesturen belast waren. Te Antwerpen bepaalden de stadscostumen (1576), dat de stedelijke magistraat iemand diende te committeren om toezicht uit te oefenen op de nakoming van de ordonnanties inzake het notariaat³⁹⁷. Door het magistraatscollege te Gouda werd op 10 november 1691 uitgevaardigd een „Instructie voor den commissaris aengesteld bij de Heeren schout, burgemeesteren en schepenen der stad Gouda, op 't stuck van het notariaat, binnen deselve stad en het district van deselve geexerceert werdende”, die tot stand schijnt gekomen te zijn naar een Amsterdams model³⁹⁸. Het toezicht op het notariaat te Gouda werd in deze instructie uitvoerig in een dertiental artikelen geregeld. De van vóór 1691 daterende Amsterdamse instructie werd op 27 januari 1695 geamplieerd³⁹⁹.

Voor het Maastrichtse notariaat bevatte artikel 4 van Capittel XX der recessen van 1665 voor het eerst een voorschrift inzake het toezicht. In aansluiting op de verplichting tot protocolhouding werd bepaald: „de Notarissen sullen moeten gedoogen, dat den Eersaemen Raedt committeert twee of meerdere persoonen, dewelcke van dry tot dry maenden, of van half tot half jaer, inspectie nemen over de forme ende constitutie van haere prothocollen ende van derselver minuten, op welckers rapport gedisponeert sal worden bij suspensie, of andersints, als nae behooren”⁴⁰⁰.

In een raadsresolutie van 16 februari 1688 werd melding gemaakt van een gehouden inspectie, waartoe door de raad was besloten „bij occasie van 't leesen van 't 20. Capittel der recessen van de notarissen”, aldus de resolutie⁴⁰¹. Het door de gecommiteerden uitgebrachte rapport bracht aan het licht, dat alleen de protocollen van de notaris Van Millen in overeenstemming waren met de gestelde eisen, doch dat overigens „geene oft weenich [notarissen] . . . haer daer naer reguleerde”⁴⁰².

Het feit dat de verplichting tot deugdelijke protocolhouding zo slecht werd nagekomen zal mede in de hand gewerkt zijn door een onvoldoende uitoefening van het toezicht, naar ik aanneem. Bij resolutie van

³⁹⁶ Vgl. Koopmans, *Not.Friesland*, 107-109.

³⁹⁷ Vgl. Christijn, *Brab.Recht*, I, *Rechten ende Costumen van Antwerpen*, Titel I, art. 16, 376; vgl. ook Galesloot, *Inventaire*, XVI; zie ook: Fockema Andreae, *Staat*, 144.

³⁹⁸ Vgl. *Geselschap*, *Aantekeningen*, 2. De instructie is in het genoemde werk opgenomen onder bijlage 3.

³⁹⁹ De tekst van deze ampliatio in: *WPNR.*, nr. 1238, 428-429.

⁴⁰⁰ *Cap. XX*, art. 4 der recessen van 1665 (*Rec. der recessen*, 86).

⁴⁰¹ *GAM.*, raadsresolutie d.d. 16 februari 1688, inv.nr. 90, f.1550.

⁴⁰² Vgl. hiervóór p. 153.

30 september 1706 werd door de commissarissen-deciseurs opnieuw het bepaalde in artikel 4 van Cap. XX der recessen van 1665 onder de aandacht van de stedelijke magistraat gebracht. Deze moest, aldus de resolutie, „verdacht weesen conform denselven articul de deputatie daerinne vermeldt, van dry tot dry maenden te doen”⁴⁰³.

Al dan niet op nader aandringen van de zijde van de commissarissen-deciseurs werden in de eerste helft van de achttiende eeuw op gezette tijden door de raad besluiten genomen waarbij gecommiteerden werden aangesteld om inspectie te doen van de notariële protocollen⁴⁰⁴. De commissie bestond dan telkens uit de twee stedelijke pensionarissen, een of twee schepenen en een of twee gezworen raden. Anders dan bijvoorbeeld te Antwerpen, Amsterdam en Gouda was er derhalve te Maastricht geen permanente commissaris die het toezicht uitoefende. Door de magistraat werd, telkens wanneer zulks nodig werd geoordeeld, een nieuwe commissie geformeerd, die dan uit twee, vier of zes personen bestond. Van een geregeld uitgeoefende controle, driemaandelijks of halfjaarlijks, ontbreekt te Maastricht elk spoor.

In de raadsresoluties uit de tweede helft van de achttiende eeuw komen, voorzover ik kon nagaan, geen verdere besluiten tot benoeming van inspectiecommissies meer voor. Mogelijk is dit een gevolg van het feit, dat er sedert de „Ampliatie der recessen” van 1724 een duidelijke verbetering in het aanleggen en bewaren der protocollen heeft plaats gevonden.

G. NEVENFUNCTIES EN HERKOMST.

De naamlijst van notarissen, die in bijlage XIX is opgenomen, bevat een kolom „bijzonderheden”, waarin onder meer gegevens vermeld zijn met betrekking tot nevenfuncties, die door diverse Maastrichtse notarissen uit de 16de-18de eeuw zijn uitgeoefend. Bij de samenstelling van de betreffende kolom is zeker niet gestreefd naar volledigheid; volstaan is met het noteren van die nevenfuncties, die voetstoots in de raadsresoluties, commissierequesten, stadsalmanakken en andere geraadpleegde bronnen werden aangetroffen zonder dat verdere pogingen werden ondernomen meer aan de weet te komen aangaande deze of gene notaris.

De belangrijkste uit deze notities te trekken conclusie is ongetwijfeld, dat het merendeel der Maastrichtse notarissen uit de zeventiende en achttiende eeuw het notarisambt combineerde met de uitoefening van

⁴⁰³ Vgl. voor de tekst van deze resolutie: bijlage XII.

⁴⁰⁴ Vgl. GAM., raadsresoluties van 14 augustus 1724 (inv.nr. 94, f. 347 en 351), van 15 november 1728 (inv.nr. 94, f. 718) en van 23 oktober 1730 (inv.nr. 95, f. 100).

het procuraat, een verschijnsel, dat voor de hertogdommen Jülich en Berg door Querling en voor het bisschoppelijk vorstendom Münster door Knemeyer ook werd geconstateerd⁴⁰⁵. Als motief voor de vereniging van beide betrekkingen wijst Knemeyer in eerste instantie op het feit dat „die rein notariële Tätigkeit häufig nicht zum Lebensunterhalt ausreichte“⁴⁰⁶. Querling benadrukt het element „dass für beide Tätigkeiten juristische Kenntnisse nicht unbedingt erforderlich waren. Auch bei den Prokurator kam es in der Hauptsache wie bei dem Notar auf eine praktische Ausbildung an“. De echte rechtskwesties, aldus ook Knemeyer, behoorden tot het terrein van „die im Hintergrund arbeitenden gelehrten Advokaten“. Door Hermesdorf is gewezen op het feit, dat in de zeventiende eeuw „het aanzien der procureurs gestegen en dichter bij het nobile officium van de advocaat is komen te staan“⁴⁰⁷. Gezien de verbondenheid van de betrekkingen van procureur en notaris, waarvan de Maastrichtse notaris J.F. Habets in zijn commissie-request opmerkte, dat zij zich verhielden „sic tamquam dux et comes“, kan worden aangenomen, dat ook het aanzien van de notarissen allengs is toegenomen in de zeventiende en achttiende eeuw⁴⁰⁸.

Terwijl notariaat en procuraat door de meeste Maastrichtse notarissen in de genoemde twee eeuwen naast elkaar werden uitgeoefend zonder dat gezegd kan worden welke van de beide bedieningen nu het hoofdberoep vormde waren er andere functies, die de notarissen-procureurs duidelijk als neventaak vervulden. „Stadsmomboirs“ waren Jacobus Christophorus à Cruce (1614-1666), Johan Wynand Delahaye (1690-1720), Jean Louis Veugen (1706-1740), Theophilus Corstius (1708-1736), Hendrik Jacob Van de Weyer (1736-1774) en Arnold Jacob Ross (1756-1792). De functie van „wijkmeester“ werd onder meer uitgeoefend door Joannes Veugen (1676-1709) en door Mattheus Abraham Brull (1760-1796). Johan Guichard (1728-1779) was „opziender“ van de stadsbibliotheek en Adam Mattheus Gudi (1758-1797) „onderbibliothecaris“. Cornelis Osseweyer (1782-1796) was als organist verbonden aan de St.-Janskerk; Melchior Corstius (1749-1789) was „directeur van de militaire logering“.

Een door Knemeyer ingesteld onderzoek naar de herkomst der notarissen uit de 16de-18de eeuw in het bisschoppelijk vorstendom Münster leidde tot de bevinding, dat aldaar de notarissen hoofdzakelijk stamden uit een drietal bevolkingsgroepen: uit notaris- en procureurs-geslachten, uit burgerlijke families, „deren Söhne sich . . . nach kurzer,

⁴⁰⁵ Vgl. Querling, *Entwicklung*, 79; Knemeyer, *Not. Münster*, 116.

⁴⁰⁶ Knemeyer, *Not. Münster*, 116.

⁴⁰⁷ Hermesdorf, *Licht en schaduw*, 32.

⁴⁰⁸ Zie hiervóór p. 138.

finanziell tragbarer Ausbildung eine angesehene Stellung mit guten Aufstiegsmöglichkeiten und Einkommensverhältnissen versprochen" en uit de geestelijke stand⁴⁰⁹.

Hoewel met recht gevraagd kan worden of de notaris- en procureursgeslachten niet ook deel uitmaakten van de „burgerlijke families" ligt het voor de hand met betrekking tot Maastricht na te gaan of in bepaalde families het notariaat niet meer dan incidenteel als carrière werd gekozen. Zonder en détail in te gaan op de juiste verwantschappen kan voor Maastricht geconcludeerd worden, dat gedurende de zeventiende en achttiende eeuw vooral in de families Veugen, Hupkens, Bruysterbosch, Schaepen, Frederix, Ruyters, Brull, Thielen en à Cruce het notariaat een geliefd beroep was.

De in bijlage XIX bij dit hoofdstuk genoemde notarissen uit de zestiende eeuw behoorden, voorzover nagegaan kon worden, voor een groot deel tot de geestelijke stand. Zij waren verbonden aan een der beide kapittels of als pastoors werkzaam in een der Maastrichtse parochies. Sinds het begin van de zeventiende eeuw trad evenwel duidelijk het lekenelement op de voorgrond. In de zeventiende en achttiende eeuw stamden verreweg de meeste Maastrichtse notarissen uit burgerlijke families. Als klerken of schrijvers bij de griffies der beide hooggerichten of bij het indivies laaggerecht en in dienstbetrekking bij notarissen-procureurs bereidden zij zich voor op de zelfstandige uitoefening van het notarisambt en het procuraat.

Door Ubachs is betoogd, dat de leden van het Luikse deel der stedelijke magistraat geboren en getogen Maastrichtenaren waren uit katholieke geslachten⁴¹⁰. Van het Luikse deel van het notariaat zal wellicht hetzelfde gezegd kunnen worden. De Maastrichtse notarissen met een Brabantse nativiteit behoorden, voorzover ik kon nagaan, tot de gereformeerde religie. Genealogisch onderzoek zou aan het licht kunnen brengen of en in hoeverre zij, evenals de meeste Brabantse leden van de stedelijke raad, „nieuwkomers" uit het Noorden waren⁴¹¹.

⁴⁰⁹ Knemeyer, Not.Münster, 132.

⁴¹⁰ Ubachs, Twee heren, 263-264.

⁴¹¹ Ubachs, Twee heren, 264. In bijlage XIX zijn opgenomen de notarissen die te Maastricht prakticeerden tussen 1521 en 1794; voorzover bekend werd hun nativiteit vermeld alsmede andere direct relevante gegevens.

Grepen uit de notariële praktijk te Maastricht in de tweede helft van de 17de en 18de eeuw

Inleiding.

Terwijl in het vorige hoofdstuk de aandacht gericht was op de meer institutionele aspecten van het Maastrichtse notariaat uit vooral de zeventiende en achttiende eeuw zal thans nader worden ingegaan op de notariële praktijk zelf ter plaatse, zulks teneinde „zicht” te verkrijgen op de door deze notarissen in de zeventiende en achttiende eeuw verrichte werkzaamheden en aldus op de plaats die zij in het stedelijk rechtsleven innamen.

Een groot deel van de materie is te vinden in het te Maastricht bewaarde aktenbestand, hetwelk — gerekend over beide genoemde eeuwen — ongeveer 125 strekkende meter bedraagt¹. Zoals begrijpelijk is rijst bij een dergelijke hoeveelheid materiaal het probleem „dass man mit der Massenhaftigkeit der Zeugnisse aus dieser Praxis fertig werden muss”, zoals Ranieri terecht opmerkt². De bewerker van de stof, aldus deze auteur, wordt bedreigd door het gevaar, dat hij „in einer derartigen Untersuchung nach zufälligen Beobachtungen und persönlichen Eindrücken . . . zu allgemeinen Aussagen und Verallgemeinerungen kommen kann”. De onderzoeker wordt daarom geadviseerd zijn materiaal methodologisch en statistisch-quantificerend te benaderen³.

Aan het in dit hoofdstuk betoogde ligt dan ook een vooronderzoek ten grondslag, waarvan het resultaat is neergelegd in een toegevoegde bijlage, waarin een cijfermatig beeld gegeven wordt van hetgeen tot de alledaagse notariële praktijk te Maastricht behoorde, althans voorzover zulks blijkt uit het onderzochte materiaal⁴. Gezien de noodzakelijke beperktheid van de onderzoeksopzet dragen de resultaten ervan het karakter van een eerste aanzet zonder dat zij aanspraak kunnen maken op volledigheid. Van de akten, door in totaal tien te Maastricht in de

¹ Zie hiervóór p. 115 vlg.

² Ranieri, *Rechtsgeschichte*, 334.

³ Ranieri, *Rechtsgeschichte*, passim.

⁴ Zie bijlage XX.

zeventiende en achttiende eeuw gepraktiseerd hebbende notarissen vervaardigd, werd per notaris één jaargang gedépouilleerd, zulks in dier voege, dat de akten uit de jaren 1670, 1700, 1730, 1760 en 1790 van telkens twee notarissen — zo mogelijk één met de Luikse en één met de Brabantse nativiteit — geanalyseerd werden. Aldus werden, met dertigjarige intervallen, een vijftal sonderingen in de tijd verricht. Bij de selectie werd rekening gehouden met de modale omvang van de aanwezige protocollen in de genoemde jaren. De betreffende akten werden vervolgens geclassificeerd al naar gelang hun materieelrechtelijke inhoud. Daarna kon een tabel geformeerd worden, die inzicht verschaft in het frequentiepercentage van de diverse soorten akten, die te onderscheiden zijn in:

1. akten betreffende het familierecht en erfrecht;
2. akten in de obligatoire en zakenrechtelijke sfeer;
3. akten in semi-ligitieuze zaken⁵.

De diverse akten uit elk van de drie genoemde groepen worden hierna successievelijk ter sprake gebracht, met dien verstande dat terzijde worden gelaten die akten, die betrekking hebben op rechtsfiguren, die te Maastricht duidelijk minder frequent notarieel werden vastgelegd⁶.

Wat de figuren betreft die wel behandeld worden is aansluiting gezocht bij hetgeen in de meest bekende zeventiende- en achttiende-eeuwse notarisboeken uit de Nederlanden dienaangaande wordt gezegd, waardoor enerzijds wordt bereikt, dat de Maastrichtse notariële

⁵ Vgl. terzake van deze driedeling ook Pitlo, *Notarisboeken*, 246.

Een korte studie uit 1978 van J.P. Gauthron is qua opzet goed vergelijkbaar met de wijze waarop de basis is gelegd voor het onderhavige hoofdstuk. De auteur, wiens verhandeling een meer sociaal-economisch karakter draagt, onderscheidt in de door hem onderzochte akten uit de jaren 1808-1818 van een notariskantoor in de Nivernais:

1. les actes qui ont pour objet une opération de crédit;
2. les actes qui intéressent les mutations de propriété ou de jouissance;
3. les actes relatifs aux droits des personnes et de la famille;
4. les proces verbaux, les procurations, les transactions et les actes divers.

Vgl. voor deze studie de bibliografie sub Gauthron, J.P. Anders van opzet is een uit 1976 daterende verhandeling betreffende „Duisburger Notariatsakten”, tot stand gebracht o.l.v. Günter von Roden. Van de 1757 door de notaris A. Tendering opgemaakte akten in de jaren 1818-1835 te Duisburg zijn summier regesten gemaakt. In eerste instantie is het werk van belang „für die Familien - wie auch die Ortsgeschichte”. Aan de hand van de regesten zou een analyse van het toenmalige notariële „Geschäftsbetrieb” gemaakt kunnen worden; hier zijn de auteurs echter niet aan toegekomen. In de studie van O’Callaghan over de in de jaren 1661 en 1662 te New-Amsterdam gevestigde „Hollandse” notaris Salomon Lachaire zijn de door deze notaris opgemaakte akten uit de genoemde jaren in extenso weergegeven; zij verschaffen een uitmuntend beeld van de notariële praktijk dier dagen aldaar.

⁶ Deze minder frequent voorkomende akten te Maastricht zijn in bijlage XX opgenomen onder de categorie „diversen”. Zie ook hierna p. 252-253.

instrumenten geplaatst worden tegen een wat bredere achtergrond en anderzijds, dat het gevaar van subjectiviteit, waarvoor Ranieri terecht beducht is, naar vermogen wordt vermeden⁷. Getracht is verder het Maastrichtse notariële materiaal in te passen in het geheel van hetgeen bekend is omtrent het oud-Maastrichtse recht van de zeventiende en achttiende eeuw. Dit houdt in, dat daar, waar zulks mogelijk is, wordt ingegaan op de stedelijke costumen en het ook daar te dier tijde subsidiair geldende zgn. „gemene geschreven recht”⁸. Daaruit zal blijken, dat de inhoud van deze costumen en dit recht van groot belang is voor onze visie op de werkzaamheden der Maastrichtse notarissen, maar omgekeerd ook, dat de inhoud der notariële akten alleszins van betekenis is voor wie zoekt naar het positieve recht dier dagen te Maastricht.

⁷ Vgl. inzake deze notarisboeken hiervóór p. 94-101.

⁸ Vgl. De Monté ver Loren, Hoofdpijnen, 210-211. Het „*ius commune*”, in de zin van het gemeen geschreven recht, wordt door Gilissen omschreven als: „l'ensemble du droit romain des codifications de Justien et du droit canonique, avec l'interprétation donnée surtout par les écoles italiennes, non plus seulement celle des glossateurs, mais surtout celle de Bartole et de Balde”. (Gilissen, Le problème des lacunes, 225-226; zie dezelfde, A propos de la réception, 268-269).

Dat het „gemene geschreven recht” ook in Maastricht als subsidiair recht gold blijkt o.m. uit art. 1 van de Ordonnantie van 1580 (Recueil der recessen, 246). Ook uit de redactie van de recessen van 1665 blijkt op diverse plaatsen van Romeinsrechtelijke invloed, bijv. in Cap. XXIX en XLII. Over receptie van Romeins recht te Maastricht en omgeving circa 1500: Nève, Recht en continuïteit, passim; dezelfde, Betekenis Rijkskamergerecht, 151-179.

1. AKTEN BETREFFENDE HET FAMILIERECHT EN ERFRECHT.

akten van engagement en huwelijkstoestemming — akten van huwelijkse voorwaarden — testamenten — akten inzake boedels.

Proloog

Een eerste groep akten, die in de onderzochte Maastrichtse notariële protocollen werden aangetroffen, heeft betrekking op onderwerpen, die in de „moderne” rechtshistorische handboeken ondergebracht zijn in de hoofdstukken inzake het familierecht en erfrecht⁹.

Allereerst komen hierna ter sprake — de overigens zeldzaam voorkomende — akten van engagement, waarbij trouwbeloften werden uitgewisseld, en huwelijkstoestemmingen, waarbij door ouders of voogden toestemming tot een voorgenomen huwelijk werd verleend. Vervolgens wordt ingegaan op de akten van huwelijkse voorwaarden, welker aantal, voorzover althans notarieel vastgelegd, niet erg frequent was.

Wat het erfrecht betreft staan daarna in het betoog centraal de inrichting en inhoud der notarieel opgemaakte testamenten te Maastricht en de daarmee samenhangende regels van het intestaat- en testamentaire erfrecht.

Tenslotte wordt in het eerste onderdeel van dit hoofdstuk nog enige aandacht geschonken aan de notariële akten inzake boedels, zoals de akten van opening van besloten testamenten, de akten van verzegeling en ontzegeling, inventarissen en akten van scheiding en deling.

A. AKTEN VAN ENGAGEMENT EN HUWELIKSTOESTEMMING.

Inzake trouwbeloften werden in de zeventiende en achttiende eeuw onderscheiden de „sponsalia de presenti”, waardoor een huwelijk tot stand kwam, en de „sponsalia de futuro”, waarbij man en vrouw be-

⁹ Vgl. Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 132 vlg. en 284 vlg.; de Blécourt-Fischer, Kort Begrip, 64 vlg. en 328 vlg.; De Smidt, Compendium, nrs. 19 vlg. en 73 vlg.

loofden elkaar te zullen huwen („voerloftenisse” of „engagement”)¹⁰. Deze laatste waren vormvrij, bindend en afdwingbaar, aldus Van Apeldoorn¹¹. Hoewel een geschrift dus niet vereist was voor de geldigheid van deze beloften werden zij geregeld schriftelijk uitgewisseld. In een eventuele procedure vergemakkelijkte dit dan het bewijs, omdat immers „halve preuve en suppletoire eed” voor het bewijs onvoldoende waren en de praesumptie tegen de bedoeling van trouwbeloften was, naar Fockema Andreae en Van Apeldoorn betoogden¹². Ontbinding van de beloften was mogelijk bij onderlinge toestemming. Eenzijdige opzegging kon rechteus slechts plaatsvinden om gewichtige redenen¹³. Ontbrak een geldige grond tot verbreking dan kon aan de trouwbeloften een actie tot huwelijksvoltrekking ontleend worden. Bleef de onwillige, ondanks een rechterlijke veroordeling, in gebreke dan kon hij tot het huwelijk gedwongen worden middels gijzeling of werd er door de rechter een vertegenwoordiger aangewezen, die namens de onwillige het huwelijk voltrok. Niet-nakoming van de „sponsalia de futuro” leidde daarentegen niet tot schadevergoeding, omdat de verschuldigde prestatie niet op geld waardeerbaar was, aldus tenminste Van Apeldoorn¹⁴.

In de bijzondere aard van de trouwbeloften moet de reden gezocht worden, naar mij dunkt, dat „sponsalia de futuro” slechts bij uitzondering notarieel werden vastgelegd. De trouwlustigen uit die tijd zullen doorgaans toch weinig heil gezien hebben in een huwelijk, dat afgedwongen moest worden voor de rechter op grond van een over te leggen notariële akte. De bekende notarisboeken uit de zeventiende en achttiende eeuw bevatten doorgaans niettemin formulieren of modellen met betrekking tot deze overeenkomsten¹⁵.

Het onderzochte Maastrichtse notarieel materiaal uit de zeventiende

¹⁰ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 67-69; De Smidt, Compendium, nrs. 22, 33 en 43; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 17-20; Van Apeldoorn, Huwelijksrecht, 44-46 en 77-84; Lee, Introduction, 51-52; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 145-146; Ankum, Études, TRG., dl. 46, 204 (zie ook aldaar nt. 337); Defacqz, Ancien Droit, I, 341-345; Sohet, Instituts, II, 8 („des fiançailles”); Britz, Code, 542-543.

¹¹ Vgl. Van Apeldoorn, Huwelijksrecht, 44-46.

¹² Vgl. Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 20; Van Apeldoorn, Huwelijksrecht, 78; Lijbreghts, Red.Vert., I, 62-75.

¹³ Vgl. Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 18-19. Als gewichtige redenen noemen deze schrijvers o.m.: ongeneeslijke krankzinnigheid, besmettelijke ziekte, onkuisheid, verandering van religie, dodelijke haat, opkomende impotentie, verminking, verlies van eer. Zie ook: Idenburg, Eenzijdige verbreking, 141 vlg.; Kersteman, Nieuwe Oeffenschoole, 142-150; dezelfde, Praeceptor, 98-100; Lijbreghts, Red.Vert., I, 71-75.

¹⁴ Van Apeldoorn, Huwelijksrecht, 84.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld: Schoolhouder, Oeffenschoole, 336-339; Kersteman, Nieuwe Oeffenschoole, 150-151; dezelfde, Praeceptor, 100-101; Lijbreghts, Red.Pract., I, 130-131.

en achttiende eeuw is echter uiterst schaars in dezen. Vermelding verdient daarom een akte van engagement, die verleden werd op 10 augustus 1786 ten overstaan van notaris M.A. Brull¹⁶. Bij die akte werden sponsalia uitgewisseld tussen Josephus Henricus Van Graven, „van competenten ouderdom, geboortig van Ruremonde en . . . sijne domicilie houdend tot Reckheim” en Maria Anna Frederix „ook sijnde van competenten ouderdom”. De aanstaande bruid had reeds slechte ervaringen opgedaan „uyt de voorige gepasseerde sponsalia”, die Van Graven met haar had uitgewisseld. Hij kwam zijn beloften niet na, zodat zij genoodzaakt was hem te doen arresteren. Daags na de gijzeling voor de notaris geleid verklaarde hij opnieuw: „om met mejuffrouw Maria Anna Frederix. . . den egten staat te zullen aanvaarden uyerlijck voor het einde van de maand october eerstkomende, hem daartoe nogmaals verplichtende kragte deses, onder obligatie van sijn . . . persoon en goederen waar deselve gesitueert of existerende zijn, omme daaraan in cas van manquement ofte niet naarkoming deser gereitereerde sponsalia door gem[elde] juffrouw Maria Anna Frederix alle noodig verhaal genomen te kunnen worden, zoo ten opsigte van het regt haar reets gebooren uyt de voorige gepasseerde sponsalia als uyt deeze voorhandige gereitereerde verbintenis”. Bepaald werd verder, dat deze obligatie betrekking zou hebben „tot alle gevolgen hier uyt konnende resulteren en tot alle schaden, interessen en kosten die daar meede zoude kunnen of meugen gemelleert zijn” en dat de aanstaande bruid gerechtigd was een en ander te doen executeren en te realiseren „voor alle hoven en registers competent”. De aanstaande bruid stond verder toe, dat het gelegde arrest op de persoon van Van Graven werd opgeheven, echter niet eerder „dan naardat deze acte van verzeekeringe zal weezen gerealiseert, . . . wel verstaande noghtans, dat de relaxatie uyt het arrest evenwel maar provisioneel zal geschieden naar de realisatie, blijvende hetselve arrest inmiddels sijne kragt en effect behouden casu quo dat den heer eerste comp[arant]t (i.e.: Van Graven) mogte in gebreken blijven van dit sijn engagement naar behooren te redimpleeren”. Bij in gebreke blijven kon de onwillige derhalve niet alleen tot nakoming gedwongen worden, maar leidde de verbintenis desgewenst ook tot vergoeding van schaden, kosten en interessen, die op zijn goederen verhaald konden worden.

Hoe belangrijk schriftelijk vastgelegde trouwbeloften waren, zij het ook gedaan in „chirografaire” vorm, kan verder blijken uit een notariële akte opgemaakt door de Maastrichtse notaris J.W. Delahaye¹⁷. Voor

¹⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2387, d.d. 10 augustus 1786.

¹⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1681, d.d. 15 februari 1700.

hem compareerde op 15 februari 1700 Johanna Catharina Campman, inwoonster van Maastricht, die verklaarde: „hoe dat seeckeren s[eigneur]r Jean Francois Ghijsen, minderjarigen soone van d'here geswore raede ende auditeur Nicolaes Ghijsen, nu ontrent de twee jaeren geleden hem aen haar comparante (— in margine — „met kennis van haar moeder”) ten trouw bij een briefken off handschrift geengageert hadde, welck briefffen sij comparante verclaerde van niet te weeten waar het jegenwoordich is, ende off het selve vermist off wel in handen van haare moeder, jegenwoordich absent in Engeland, soude berusten”. In omstandige bewoordingen werd vervolgens in de akte verklaard, dat comparante de genoemde Jean François Ghijsen van de „gegevene engagementen ende trouwbeloften mits desen voorbedachtelijk ende met voorgedelibereerde gemoede” ontsloeg, in dier voege ook, dat zij nu en in de toekomst te dezer zake niets meer jegens de ontslagene zou pretenderen. Zelfs een „verdwenen” briefje van engagement, hetwelk reeds twee jaren oud was, vormde derhalve voor de ondertekenaar, die zich van zijn belofte wilde distantieëren, nog zulk een dreiging, dat hij het geraden achtte in het bezit te komen van een notarieel opgemaakte verklaring waarbij de wederpartij afstand deed van haar rechten in dezen.

In de voorhuwelijkse fase werd het notariaat verder betrokken in het geval dat, hetzij krachtens wettelijke bepalingen hetzij uit kracht van gewoonte, een toestemming van derden (ouders of voogden) voor het huwelijk nodig was. De voorschriften en de practijk op dit punt in de diverse gewesten der Nederlanden waren, zoals bekend, bij lange na niet uniform, zulks mede tengevolge van competentieconflicten tussen kerkelijke en wereldlijke gezagsdragers¹⁸. Te Maastricht, zo meen ik althans Crahay te mogen begrijpen, behoefden minderjarigen, sinds 1756, voor het aangaan van een huwelijk de toestemming van ouders of voogden zoals elders trouwens ook veelal gebruikelijk¹⁹. De Maas-

¹⁸ Zie inzake huwelijks toestemming: De Smidt, *Compendium*, nrs. 36-38 en 45-46; Van Apeldoorn, *Huwelijksrecht*, 142-155; Fockema Andreae, *O.N.B.R.*, II, 148-151; dezelfde, *Bijdragen*, 1ste bundel, 145-163; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, *Aantekeningen*, II, 21-22; Defacqz, *Ancien Droit*, I, 333; de Meun, *Observations*, 691, nr. 30 en 697 nr. 4. Meer uitvoerig in dezen: Ankum, *Études*, TRG., dl. 46, 209-243.

¹⁹ Vgl. de Blécourt-Fischer, *Kort begrip*, 68; Van Apeldoorn, *Huwelijksrecht*, 154. Zie voor Maastricht: Crahay (*Coutumes*, XXII-XXIV), die echter ter plaatse niet erg duidelijk is. De schrijver betoogde onder meer: „Les principes canoniques reglaient seuls et souverainement tout ce qui concernait le mariage, la légitimité des enfants en tant qu'elle dépendait de la validité de l'union de leurs auteurs. Mais il vint un temps où les règles pures du droit canonique n'étaient plus en rapport avec les nécessités du moment”. Een mandement van de Luikse bisschop van 1 september 1756 maakte de toestemming van ouders of voogden nodig, aldus tenminste Crahay.

trichtse notariële protocollen bevatten echter slechts op zeer beperkte schaal akten inzake huwelijkstoestemmingen. Bovendien treft men daarin uitsluitend gegevens aan over de practijk inzake huwelijkstoestemming zoals die in andere steden in zwang was en blijkt daaruit niets aangaande hetgeen te Maastricht zelf in dezen tot de usances behoorde. Volstaan wordt daarom hier met de vermelding van enkele voorbeelden uit de Maastrichtse notariële protocollen.

Bij akte, verleden op 14 februari 1759 voor notaris H.J. Van de Weijer, verleende Susanna Gueren, weduwe van Jean Buer, burgeres te Maastricht en van gereformeerde religie, in haar kwaliteit van moeder „ende aengeboore voogdesse” aan haar dochter Maria Buer, oud „ontrent de 31 jaar” en wonend te Amsterdam, consent tot het voorgenomen huwelijk met „N. Noerman, schoolhouder tot Narden, gebortig van Delft”²⁰.

Op 9 april 1762 verklaarde, ten overstaan van de notarissen Hubert Nolens en Cornelis Thielen, Jacob Nicolaes De Wilde, kapitein-luitenant ten dienste van de Staat en wonend te Maastricht, „te consenteeren sijne dochter juffrouwe Maria Catharina De Wilde, thans woonachtig tot 's Hertogenbosch, sig in huwelijcke te begeeve met Heer C.A. Viegwegh, mede wonagtig aldaar”²¹.

Comparerend op 6 september 1790 voor de notaris M.A. Brull verklaarde Cornelia Baaghmans, weduwe van Johan Bovera en burgeres te Maastricht, daartoe verzocht door haar zoon Joannes Michiel Bovera, wonend te Leiden, aan hem voor het aangaan van een huwelijk met Steijntje Gerretzen, wonend te Breda, „consent en toestemming ten vollen te geeven, als geene de minste reedenen hebbende om hetselve huwelijk te stuyten, en wenschende dierhalven dat de Heere Godt sijnen dierbaeren Zeegen over dit aan te gaane huwelijk mag uystorten”²².

Het is te begrijpen, dat met betrekking tot toestemmingen ten aanzien van huwelijken die te Maastricht zelf zouden worden gesloten de Maastrichtse notarissen weinig of geen bemoeienis gehad hebben. De ouders of voogden, die te Maastricht woonden, behoefden in die gevallen toch niet de omweg langs het kantoor van een notaris te maken om van hun „consent” te doen blijken. Er waren zeker meer directe wegen. Het meest waarschijnlijk lijkt, dat de ouders of voogden de kerkelijke huwelijksplechtigheid bijwoonden en aldaar hun toestemming verleenden. Een onderzoek naar de practijk in dezen en naar de

²⁰ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 14 februari 1759.

²¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 9 april 1762.

²² RAM., Not.Arch., inv.nr. 2387, d.d. 6 september 1790.

juiste vorm der huwelijksvoltrekking te Maastricht zou hier meer duidelijkheid kunnen brengen. Hier zij volstaan met een verwijzing naar het betoog van Ubachs, die met name aandacht besteedt aan de „wijzigingen”, die zich op het gebied van de huwelijksluiting te Maastricht voltrokken na de reductie van 1632²³.

B. AKTEN VAN HUWELIJKSE VOORWAARDEN.

Door Pitlo is betoogd, dat het opmaken van akten op het gebied van het huwelijksgoederen- en erfrecht in de zeventiende en achttiende eeuw tot de competentie van de notaris behoorde, doch dat daarnaast ook bij herhaling dergelijke akten werden gepasseerd voor de plaatselijke gerechten²⁴. Zou men derhalve over de practijk inzake de totstandkoming, de inrichting en inhoud der huwelijksvoorwaarden te Maastricht een meer afgerond beeld willen verkrijgen dan ware het zeker noodzakelijk naast de notariële protocollen ook de akten der Maastrichtse gerechten op dit punt te onderzoeken²⁵. Mede ten gevolge van het ontbreken van een inventaris op deze gerechtelijke protocollen beperken wij ons hier tot het notariële materiaal, hetwelk in dezen echter niet overvloedig is. Slechts ongeveer één procent immers van het totaal der notariële akten, die aan ons onderzoek ten grondslag liggen, betreft huwelijksvoorwaarden of „contracten ante-nuptiael”. Het merendeel hiervan heeft betrekking op huwelijken gesloten tussen partijen, waarvan één der aanstaande echtelieden of beiden reeds eerder gehuwd was c.q. waren geweest en kinderen had c.q. hadden uit een vorig huwelijk. Minder groot is het aantal huwelijksvoorwaarden met betrekking tot een eerste huwelijk, terwijl staande huwelijk opgemaakte akten van huwelijksvoorwaarden geheel ontbreken²⁶.

²³ Ubachs, Twee heren, 391 vlg. Aangaande het „Echreglement voor de generaliteit” neigt Ubachs tot de conclusie, dat er te Maastricht nimmer een publicatie in optima forma van het Echreglement heeft plaats gevonden. In ieder geval werd de toepassing van het Echreglement binnen Maastricht gesaboteerd (Twee heren, 397).

²⁴ Pitlo, Notarisboeken, 240-241 en 245-246.

²⁵ Echter art. VI van de „Slichtinge . . . van het jaer 1560” (Recueil der recessen, 229) bepaalde, dat aan de hooggerechten o.m. toekwam de „approbatie van testamenten ende houwelyksche voorwaerden”. Omdat hier gesproken wordt van „approbatie” ware denkbaar, dat de conceptakten door notarissen zijn opgesteld.

²⁶ Het is de vraag of te Maastricht de mogelijkheid bestond huwelijksvoorwaarden staande huwelijk te maken. Te Luik was dit mogelijk. Vgl. Raikem e.a. (Coutumes . . . de Liège, III, 23-24: „Les époux avaient la plus grande liberté pour régler leurs conventions matrimoniales. Ils pouvaient les arrêter avant les mariages; ils pouvaient également les faire pendant la durée du mariage. Ils avaient, en outre, la faculté d'annuler ou de changer les conventions qu'ils avaient faites”).

In de notarisboeken uit de zeventiende en achttiende eeuw werden doorgaans verscheidene formulieren van huwelijkse voorwaarden afgedrukt die of een eerste of een volgend huwelijk betroffen²⁷. In het laatste geval werden dan aparte formulieren gegeven voor het geval een of beide partijen kinderen hadden uit een vorig huwelijk.

De inrichting der akten van huwelijkse voorwaarden, zoals die werden opgemaakt door de Maastrichtse notarissen, stemde geheel overeen met het algemene beeld, hetwelk de modellen uit de bekende notarisboeken boden. Na het gebruikelijke beginformulier (datering, notarišen getuigenformule) volgden de namen en „kwaliteiten” (burgerschap, beroep, meerder- of minderjarigheid) der comparanten, die geheel zelfstandig optraden of om enigerlei reden werden „geassisteerd”. Achter deze comparitie werd dan vervolgens geïnserieerd een doorgaans meer algemene formule, die het karakter had van een considerans. Daarna volgden de eigenlijke voorwaarden, die het goederenstatuut der aanstaande echtelieden bepaalden en andere verhoudingen regelden. Als regelmatig voorkomende bedingen kunnen genoemd worden: de regeling omtrent de inbreng van goederen, het sluiten van goederen buiten enige gemeenschap, de uitsluiting van aansprakelijkheid voor vóórhuwelijkse schulden van de wederpartij, bepalingen die de man beperkten in zijn recht van beheer en beschikking, regelingen inzake de verzorging van kinderen uit een vorig huwelijk of ten aanzien van de oudedagsverzorging van ouders van de echtgenoten en bepalingen die in verband stonden met het overlijden van een der echtgenoten of van beiden, al dan niet met achterlating van kinderen²⁸. De voorwaarden werden doorgaans afgesloten onder bepaling, dat de echtelieden tot zekerheid voor de nakoming van dit alles hun persoon en goederen uitdrukkelijk verbonden en consenteerden in de realisatie van het contract.

De comparitie, de considerans, de materieelrechtelijke inhoud en de afsluitende bepalingen in de Maastrichtse notariële akten van huwelijkse voorwaarden komen achtereenvolgens nu nader aan de orde.

²⁷ Vgl. Huygens, Not. Belgicus, 98, 102 en 105; Van Leeuwen, Ars.Not., 200-204; Schoolhouder, Oeffenschoole, 73-84; Kersteman, Nieuwe Oeffenschoole, 181-184; dezelfde, Praeceptor, 110; Van Wassenaer, Pract.Not., 387-420; Lijbreghts, Red.Pract., I, 139-163.

²⁸ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 77-78; zie voor de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 861 vlg.; voor Luik: Raikem, e.a., Coutumes . . . de Liège, III, 23-27; Luikse modellen inzake huwelijkse voorwaarden bij Simonon, Introduction, I, 129 vlg.; zie ook: Godding, Le droit des gens mariés à Nivelles, TRG., dl. 40 (1972), 73-117, meer in het bijzonder p. 81 inzake de diverse bepalingen in de akten van huwelijkse voorwaarden.

De comparitie.

In een groot deel van de Maastrichtse notariële akten van huwelijkse voorwaarden, die in ons onderzoek werden betrokken, compareerden voor de notaris, in presentie van twee getuigen, uitsluitend de beide aanstaande echtgenoten zonder dat zij werden bijgestaan door familieleden van weerszijden, die in de middeleeuwen en ook nog later aan de totstandkoming van de huwelijkse voorwaarden meewerkten, omdat bij deze contracten veelal beschikkingen getroffen werden met betrekking tot het familievermogen²⁹.

Ten aanzien van de overige Maastrichtse akten van huwelijkse voorwaarden kunnen onderscheiden worden een groep, waarbij de comparerende bruidegom en bruid werden geassisteerd bij het sluiten van het contract door ouders, voogden of naaste verwanten en daarnaast een geringere groep, waarbij niet de aanstaande echtelieden zelf compareerden, doch een hunner ouders of soms beiden. In een enkel geval zou de assistentie of het compareren der ouders dan wellicht kunnen worden toegeschreven aan het feit dat de partij die geassisteerd werd of voor welke de ouder(s) compareerde(n) minderjarig was³⁰, doch merendeels had die ouderlijke assistentie of comparitie een andere reden, naar ik meen. Bij de grote meerderheid dier gevallen was er immers sprake van ouderlijke goederen, die ten huwelijk werden ingebracht, zodat uit dien hoofde de assistentie of comparitie van ouders nodig was. Soms werden de comparerende aanstaande huwelijkspartners echter geassisteerd zonder dat er sprake was van inbreng van familiale goederen; mogelijk geschiedde dan deze bijstand *solemnitatis causa*. Ten aanzien van een enkel contract tenslotte zou de assistentie zeer goed verklaard kunnen worden, naar het mij toeschijnt, uit de omstandigheid, dat een der aanstaande echtelieden kinderen had uit een vorig huwelijk over wier belangen dan kennelijk gewaakt werd door een mede voor de notaris verschenen familielid³¹.

De considerans.

In de considerans, voorafgaand aan de materieelrechtelijke inhoud van de huwelijkse voorwaarden, werd kort aangegeven waarom de aanstaande echtgenoten in casu voor de notaris compareerden. Zij verklaarden voornemens te zijn een huwelijk te sluiten („geresolveert te

²⁹ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 77; De Smidt, Compendium, nr. 68; Godding, p. 83 van zijn in de vorige noot genoemde verhandeling. Vgl. Remans, Huw.voorw., passim.

³⁰ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 17 feburari 1760.

³¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 14 juni 1700.

sijn inne te gaen en te sluyten eenen vasten houwelijk")³², zulks overeenkomstig de voorschriften van de kerk waartoe zij behoorden (bij katholieken: „naer usantie van onse moeder de heilige, katholijcke, apostolijcke, roomsche kerke”³³; bij gereformeerden: „naer kerken ordre”³⁴), doch voordien te willen vastleggen enige regels die met betrekking tot dit huwelijk zouden gelden („dog ... alvorens te willen oprechten dit hun huwelijkscontract in voegen en maniere naervolgende”³⁵).

Meestal werd volstaan met het aangeven van deze summiere beweegreden. Soms werd deze vrij algemene formule nog nader toegespitst op een speciale intentie, die de contractanten voor ogen stond met het sluiten van hun huwelijkse voorwaarden. Ik noem twee voorbeelden uit de Maastrichtse protocollen.

In één geval werd het contract kennelijk meer in het bijzonder opge maakt: „om alle questiën, verschillen ende cavillatiën die hiernaer tusschen de vrienden van den eersten afflijvigen ende den langstlevende mochten komen te ontstaan ende te reijzen, voor te komen ende te besnijden”³⁶. In een ander geval was de meer precieze grond die de aanstaande echtgenoten bewoog tot het maken van huwelijkse voorwaarden: „alle verschillen die tusschen de kinderen van de toecomende bruyd reets in haer eerste huwelijck verweckt ende eventuele staende desen tweeden huwelijck te verwecken voortecomen”³⁷. Soortgelijke overwegingen komen ook voor in de notarisboeken uit die tijd³⁸.

De materiele rechtelijke inhoud.

Met Crahay, wiens mening steunde op het betoog van de Méan in diens „Observationes”, kan worden aangenomen, dat te Maastricht, na de totstandkoming van een huwelijk, tussen de echtgenoten een beperkte gemeenschap van goederen gold, indien partijen daarvan althans niet waren afgeweken door het maken van huwelijkse voorwaarden. Deze gemeenschap was beperkt tot de roerende goederen alsmede tot de „acquesten”, d.w.z. tot die onroerende goederen, die tijdens het bestaan van het huwelijk door de echtgenoten werden verkregen anders dan krachtens intestaat- of testamentair erfrecht³⁹. De onroerende goede-

³² RAM., Not.Arch., inv.nr. 1310, d.d. 24 juni 1670.

³³ Idem als in vorige noot.

³⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 23 december 1761.

³⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 26 augustus 1760.

³⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2064, d.d. 17 februari 1730.

³⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 25 september 1760.

³⁸ Vgl. Huygens, Notarius Belgicus, 99, 102 en 105; Van Leeuwen, Ars Not., 198.

ren, die tijdens het huwelijk aan een der echtgenoten opkwamen tegen betaling van een contraprestatie op grond van een titel, die aan het huwelijk anterieur was, vielen buiten die gemeenschap, indien althans de echtgenoot die de betreffende goederen voor zich wilde behouden „de helft van de penningen tot sulcken acquest ontbuydelt” restitueerde aan zijn huwelijkspartner⁴⁰.

Tot de privévermogens der echtgenoten behoorden derhalve:

1. de onroerende goederen, die door hen ten huwelijk werden aangebracht;
2. de onroerende goederen, die staande huwelijk werden verkregen krachtens erfrecht bij versterf of testament en ook, naar ik aanneem, krachtens schenking;
3. de onroerende goederen verkregen op grond van een aan het huwelijk anterieure titel, indien de helft der „ontbuydelde penningen” aan de andere echtgenoot was gerestitueerd.

Het hoeft geen betoog, dat hiermee bij lange na niet alles gezegd is omtrent het Maastrichtse „régime matrimonial” in de zeventiende en achttiende eeuw. Kwesties betreffende zaaksvervanging, réprises en récompenses, aansprakelijkheid voor schulden, het goederenstatuut bij een tweede huwelijk enz. laten wij hier buiten beschouwing, alsmede de wellicht meest obsederende vraag voor welke huwelijken dit statuut nu precies gegolden heeft. Wel zeker was het van toepassing op twee Maastrichtse poorters, die te Maastricht een huwelijk sloten. Maar wat bijvoorbeeld wanneer een van hen geen Maastrichts poorter was? En maakte het dan verschil of de man dan wel de vrouw niet Maastrichts

³⁹ Crahay, Coutumes, XXXIII en XXXIV; de Mean, Observations, 347 en 349. Gilissen betoogt: „La communauté des meubles et des acquêts: c'était le régime le plus répandu . . . dans nos provinces, surtout en Brabant” (Introduction, 530). Zie ook de artikelen 12 en 13 van capittel XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 162):

12. „Onder geacquireerde goederen worden niet gerekent die gene, die bij successie of legaet, geduijrende den houwelijk aen een van twee gehuijschen toekomen”.

13. „Noch ook de gene die door eenen van twee gehuijschen voor hunnen houwelijk geworven zijn, immers voor soo veel als den voorsz. regel van acquesten aengaet”.

Vgl. over „acquesten” ook: Defacqz, Ancien Droit, II, 49. Daar is betoogd: „L'acquest est l'immeuble acquis à un titre onéreux ou gratuit qui n'a pas sa base dans la qualité successible”.

⁴⁰ Vgl. artikel 15 van capittel XLIII der recessen van 1665 (Recueil der recessen, 163): „Het gene dat, geduijrende den houwelijk is geacquireert maer van eenige oorsaecke dependeert, die den houwelijk antecedeert (gelijckerwijs goederen bij vernaderinge uyt den hoofde van de eene of d'andere van twee gehuijschen) en wórdt niet gehouden voor geacquireert goet, doch moet den genen, die sulx alleen behouden wilt, de helft van de penningen tot sulcken acquest ontbuydelt aen de wederpartije restitueren”. Zie in dezen ook: Crahay, Coutumes, XXIII. Over de „vernaderinge” waarvan in dit artikel wordt gesproken, zie hierna, p. 217 vlg.

poorter was? Aan deze en dergelijke vragen wordt hier voorbijgegaan⁴¹. Wij beperken ons tot de voornaamste punten uit de inhoud der Maastrichtse notariële akten van huwelijkse voorwaarden.

In vele akten van huwelijkse voorwaarden werd allereerst aangegeven welke goederen door de aanstaande echtgenoten of hun ouders „tot onderstand” of „tot subsidie” van het huwelijk werden ingebracht. Deze inbreng betekende niet, zoals gedacht zou kunnen worden, dat de ingebrachte goederen gemeenschappelijk werden. Integendeel, er is alle reden aan te nemen, dat de vermelding dier goederen juist ten doel had exact aan te geven welke goederen van een gemeenschappelijk verband werden uitgezonderd. De expliciete opsomming had derhalve het karakter van de thans in ons recht bekende aanbrengruften ten huwelijk (B.W., boek I, art. 130) en diende een bewijsrechtelijk belang. Brachten de ouders goederen in dan geschiedde de overdracht niet aan de beide aanstaande echtelieden, maar aan hun eigen kind⁴². Vaak ook werden ten aanzien van deze aangebrachte goederen bepalingen gemaakt die erop gericht waren, na het overlijden van de echtgenoot door of ten gunste van wie was ingebracht, deze te doen terugkeren naar de zijde vanwaar zij gekomen waren⁴³, dan wel, in geval het voor de betreffende echtgenoot een tweede huwelijk was, naar diens kinderen uit het eerste huwelijk⁴⁴. Dit alles duidt derhalve op een privé blijven, zoals trouwens te Maastricht met betrekking tot aangebrachte goederen ook krachtens de recessen gold wanneer huwelijkse voorwaarden ontbraken⁴⁵.

Ingebracht werden: contant geld, goud, zilver, tin, vorderingen, effecten, huisraad, kleren, sieraden, meubelen, vee enz., alsook veelvuldig huizen en landerijen. Onroerende goederen door ouders ingebracht werden ofwel in eigendom overgedragen ofwel voor kortere of langere duur in gebruik afgestaan. Regelmatig werd bepaald, dat de inbreng plaats zou vinden direct na de „solemnisatie” van het huwelijk⁴⁶; in een

⁴¹ Het Maastrichtse huwelijksgoederenrégime is op menig punt identiek aan het goederenstatuut in vele Luikse en Brabantse steden. Zie voor Luik: Sohet, *Instituts*, III, 3; Raikem e.a., *Coutumes . . . de Liège*, III, XVIII vlg.; Britz, *Code*, 858-861; voor de regels in dezen in het aangrenzende graafschap Loon: Raikem, *Discours* (1854), 67 vlg.

⁴² RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 1310, d.d. 24 juni 1670 en 28 juni 1670; inv.nr. 1729, d.d. 12 februari 1700 en 3 november 1700.

⁴³ RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 1729, d.d. 3 november 1700 (Komen de echtelieden kinderloos te overlijden dan „sullen haere erven (onroerende goederen) keeren naer de zijde daarvan afscomen”).

⁴⁴ RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 1729, d.d. 14 juni 1700 en inv.nr. 2021, d.d. 13 april 1730.

⁴⁵ Vgl. artikel 13 cap. XLIII der recessen van 1665 (*Recueil der recessen*, 163) hiervoor geciteerd in nt. 39.

⁴⁶ RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 1681, d.d. 11 november 1700.

enkel geval eerst, nadat het huwelijk enkele jaren zou hebben bestaan⁴⁷. Aan inbreng door ouders werden nogal eens voorwaarden gekoppeld die ten doel hadden te voorzien in de verzorging van hun oudedag⁴⁸.

Een belangrijk verschijnsel in de Maastrichtse akten van huwelijkse voorwaarden waren de bijna steeds voorkomende bepalingen waarbij regelingen werden getroffen voor het geval een der echtgenoten zou komen te overlijden. Vaak hadden deze makingen dan ten doel de verzorging van de langstlevende. Zo bepaalde een bruidegom, dat in geval van zijn overlijden „de bruyd sal blijven bewonen en gebruycken gans leven lanck” zijn ten huwelijk ingebrachte huis en hof, terwijl zij tevens „’t gebruyck en tocht” zou hebben van enig land⁴⁹. De bekende auteur en predikant der gereformeerde gemeente te Maastricht Wilhelmus Albertus Bachiene vermaakte bij huwelijkse voorwaarden aan zijn tweede echtgenote, Engelberta Elisabeth Van Minningen, voor het geval hij vóór haar zou komen te overlijden: al zijn roerende goederen „uytgesondert sijne na te latene boeken, met deze restrictie, dat de bruyd daarvan alleenlijk het vrugtgebruyck sal genieten voor haar leven en bij overlijden deselve sullen gerestitueert worden aan de kinderen van het eerste bedde”. Omgekeerd vermaakte de bruid bij haar vooroverlijden aan hem: „alle haare meubilaire goederen”, met uitzondering van „haare kleederen, soo zijden als wolle en linden, ook haar silver, goud, juwelen en al wat tot haar lijf behoord”⁵⁰.

Voor de gevallen waarin een huwelijk kinderloos zou zijn bij het overlijden van een der echtgenoten werd bij huwelijkse voorwaarden dikwijls overeengekomen, dat de ten huwelijk aangebrachte goederen van de eerststervende, tezamen met de eventuele „acquesten”, geheel zouden toekomen aan de langstlevende, die daarover dan „heer en meester” zou zijn⁵¹. Geregeld ook werden, voor het geval een der echtgenoten zou komen te overlijden, voorzieningen getroffen die een belangenbescherming beoogden met betrekking tot kinderen uit een vorig huwelijk. Zo verklaarde een aanstaande bruidegom, in geval van vooroverlijden van zijn aanstaande echtgenote, die twee kinderen had uit haar eerste huwelijk, „sig te vreden te sullen houden met een derde gedeelte in de gereijden off meubelen”⁵². Ook werd wel bepaald, dat

⁴⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 12 februari 1700.

⁴⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 12 februari 1700 en inv.nr. 2128, d.d. 21 april 1758.

⁴⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 14 juni 1700.

⁵⁰ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 23 december 1761.

⁵¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 17 juni 1700 en d.d. 11 november 1700; inv.nr. 2021, d.d. 30 december 1730.

⁵² RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 26 augustus 1760; eveneens ongeveer aldus in inv.nr. 2064, d.d. 17 februari 1730.

m.n. goederen, die door een der partijen ten huwelijk werden aangebracht, na diens overlijden zouden toekomen aan diens kinderen uit zijn vroeger huwelijk⁵³. Soms werd daaraan toegevoegd, dat de langstlevende sommige dier goederen mocht blijven gebruiken gedurende zijn leven⁵⁴.

Ouders van aanstaande echtelieden lieten niet na in de huwelijkse voorwaarden te doen opnemen hetgeen, in het geval dat hetzij hun kind hetzij zij zelve kwamen te overlijden, diende te geschieden met de goederen, die door hen tot onderstand van het huwelijk werden ingebracht of die tijdens het huwelijk tengevolge van hun overlijden zouden worden verkregen door bruidegom of bruid. Zo werd bijvoorbeeld in een akte van huwelijkse voorwaarden inzake een tweede huwelijk van een bruidegom door diens ouders bepaald, dat, indien er kinderen uit dit tweede huwelijk geboren zouden worden, deze kinderen met betrekking tot de goederen die zij hun zoon zouden nalaten gelijkelijk zouden delen met de kinderen uit het eerste huwelijk van hun zoon. Voor het geval de zoon zou komen te overlijden vóór zijn echtgenote zou deze, haar leven gedurende, het vruchtgebruik genieten van die goederen⁵⁵.

Ook troffen ouders van aanstaande echtgenoten met betrekking tot goederen, die zij voor het huwelijk fourneerden, weleens maatregelen, die ten doel hadden gelijkberechtiging van al hun kinderen te bewerkstelligen, in dier voege dat het ingebrachte goed of de waarde daarvan na het overlijden der ouders „gecollateerd” moest worden in de ouderlijke boedel⁵⁶; roerende goederen werden vaak uitgezonderd van deze collatieverplichting⁵⁷.

In het algemeen kan gezegd worden, dat beschikkingen na dode veelvuldig voorkwamen in de Maastrichtse notariële akten van huwelijkse voorwaarden, terwijl de betreffende bepalingen nogal verscheiden van aard waren.

Aandacht verdient verder het feit, dat in de Maastrichtse akten van huwelijkse voorwaarden betreffende een tweede huwelijk regelmatig eenkindschapsregelingen werden gemaakt, tengevolge waarvan dan kinderen, die een der echtelieden of beiden uit een eerder huwelijk hadden tezamen met die welke zij nog zouden verwekken „egael” zouden erven in het totale vermogen of in bepaalde goederen. Het is bekend, dat in de Noordelijke Nederlanden dergelijke eenkindschaps-

⁵³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 8 januari 1730.

⁵⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 13 april 1730.

⁵⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 13 mei 1730.

⁵⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 21 april 1758.

⁵⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1310, d.d. 28 juni 1670.

contracten voorkwamen m.n. in Drente en in het Overkwartier van Roermond, waar zij geregeerd werden door wettelijke bepalingen⁵⁸. Doch ook elders schijnen deze contracten voorgekomen te zijn, aldus de Blécourt-Fischer⁵⁹, zij het bij uitzondering in de meer westelijke streken van de Republiek, zoals Van Wassenauer te kennen gaf⁶⁰.

Bepalen wij ons tot de notariële akten van huwelijkse voorwaarden te Maastricht dan valt op, dat de daarbij getroffen eenkindschapsregelingen in verschillende modificaties voorkwamen en zeker niet steeds het gehele vermogen der echtelieden omvatten. Soms werd overeengekomen, dat slechts de onroerende goederen, die de aanstaande echtgenoten bij het sluiten van het huwelijk bezaten, alsmede die zij staande huwelijk nog zouden acquireren, „in de eenschappe van kinderen” zouden begrepen zijn en dat deze onroerende goederen derhalve zouden geërfd worden door de kinderen uit het eerste huwelijk van een der partijen en door de eventuele kinderen uit het tweede huwelijk gezamenlijk⁶¹.

Een wel erg beperkt eenkindschap kwam voor in een akte van huwelijkse voorwaarden, waarin de aanstaande echtgenoten, die beiden kinderen hadden uit hun respectieve eerste huwelijk, bepaalden dat bij vooroverlijden van een hunner de roerende goederen en effecten, die de betreffende ten huwelijk had aangebracht, aan diens kinderen uit zijn eerste huwelijk zouden toekomen. Wanneer er echter kinderen geboren zouden worden uit het tweede huwelijk zou er ten aanzien van die goederen eenkindschap zijn tussen de kinderen uit het eerste en het tweede huwelijk van de overleden echtgenoot. De kinderen uit het eerste huwelijk van de wederpartij vielen dan buiten dit eenkindschap. De goederen die tijdens het huwelijk geacquireerd zouden worden vielen uitsluitend toe aan de kinderen, die uit het tweede huwelijk

⁵⁸ Vgl. Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 188-189; dezelfde, Bijdragen, 2de bundel, 171 vlg.; Oosting, Eenkindschap, passim; Heusler, Inst., II, 476-479; Mitteis-Lieberich, D.P., Par. 59, I, 4, 162; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 79-80; Hermesdorf, Rechtsleven, 273.

⁵⁹ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 79-80.

⁶⁰ Vgl. Van Wassenauer, Pract.Not., 360, Caput XVI, par. 69: „Daar sijn ook huwelijxevoorwaarden waar deur vereenige van geboorten word gemaakt als waar bij bedongen word dat de kinderen van beyde sijden uyt verscheiden huwelijcken geboren beyde de ouders ofte haren stiefvader ende stiefmoeder in alle haarluijder goederen te samen ende gelijkelijk sullen succederen ende erfgenamen wesen, gelijk als offe uyt een en selfde huwelijk als bloedvrunden voortgebracht waren, 't welk veel in Duydsland gebruykt word. Ende al is dat het alhier selden gebeurt, so ist nochtans ons niet onbekent”. Over de aard van het contract van eenkindschap zie men ook: Van Wassenauer, Pract.Not., 361 (par. 70 vlg.).

⁶¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 3 april 1759.

geboren zouden worden⁶². Wel erg complex was de regeling in de huwelijkse voorwaarden gemaakt tussen een weduwnaar, met twee kinderen uit diens eerste huwelijk, en zijn aanstaande bruid. Na het overlijden van beide echtgenoten zouden de kinderen uit het eerste huwelijk van de bruidegom tezamen met de kinderen uit het tweede huwelijk „egalijk” delen en „een egaal aandeel genieten” in de roerende en onroerende goederen die van de ouders van de bruidegom in de toekomst geërfd zouden worden en in de „acquesten” uit het tweede huwelijk. Maar verder werden er ook nog regelingen getroffen voor het geval dat na het overlijden van een der echtelieden kinderen geboren zouden worden uit een nieuw huwelijk dat de langstlevende daarna nog zou aangaan. Ten aanzien van met name in de akte aangeduide goederen zou er dan eenkindschap zijn tussen de kinderen uit het eerste huwelijk van de bruidegom, de eventuele kinderen uit het tweede huwelijk en die uit een volgend huwelijk van de langstlevende⁶³.

Voor de jurist rees in dit soort gevallen dan de vraag in hoeverre dergelijke regelingen rechtens houdbaar waren of krachtens een mogelijke werking van de „lex hac edictali” of andere wettelijke bepalingen gewraakt konden worden⁶⁴. Hoe dit ook geweest moge zijn, in ieder geval behoeften eenkindschapsregelingen, zoals door Oosting is betoogd, een goedkeuring van het plaatselijk gerecht⁶⁵. Voor Maastricht valt een zodanig vereiste te lezen in artikel 3 van Capittel XL der recessen van 1665, waar was bepaald: „Geene een-kindtschappen konnen gemaect worden tusschen de kinderen van den eersten ende tweeden bedde, ten zij bij interventie van den Hoogen Gerechte, ende, naer kennisse genomen over de dienstigheijt of ondienstigheijt van sulcke conventie”⁶⁶. Wanneer en hoe die gerechtelijke interventie plaatsvond te Maastricht zou nader onderzocht moeten worden.

Afsluitende bepalingen.

De Maastrichtse notariële akten van huwelijkse voorwaarden werden afgesloten met een clause, die soms niet meer inhield dan een verklaring van partijen dat het vorenstaande de inhoud van hun huwelijkse voorwaarden vormde. Vaak werd daaraan toegevoegd, dat partijen zich over en weer verplichtten dit alles punctueel na te volgen. Ook ver-

⁶² RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 8 januari 1730.

⁶³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 16 februari 1760.

⁶⁴ Vgl. de Blécourt, Kort begrip, 79; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 185-188; dezelfde, Bijdragen, 2de bundel, 168; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 144.

⁶⁵ Oosting, Eenkindschap, 68 vlg.

⁶⁶ Recueil der recessen, 154.

klaarden zij dikwijls tot zekerheid voor de nakoming van hun verplichtingen hun persoon te verbinden alsmede de roerende en onroerende goederen, die zij bezaten of in de toekomst nog zouden verkrijgen, waaraan dan soms nog een clause werd toegevoegd strekkende tot „willige condemnatie”, hetgeen inhield dat de betrokkenen, zonder nog tegenspraak te kunnen voeren, veroordeeld konden worden tot nakoming van de aangegane verplichtingen⁶⁷. Nagenoeg steeds consenteerden partijen tenslotte in de realisatie van het contract⁶⁸.

Aangaande deze realisatie was in de artikelen 1 en 2 van Capittel XL der recessen van 1665 bepaald, dat „dispositiën van erfelijke goederen” gemaakt bij huwelijks voorwaarden alleen tot realiteit leidden wanneer zij in de registers der hooggerechten waren „geïnsinueerd”, hetgeen inhield, dat dergelijke bepalingen eerst tegen derden werkten nadat gerechtelijke protocollatie had plaatsgevonden⁶⁹.

C. TESTAMENTEN.

In de recessen van 1665, waarvan de zes laatste Capittels de stedelijke costume van — wat men tegenwoordig noemen zou — privaatrechtelijke aard bevatten, handelt Capittel XLII „van testamenten” en Capittel XLIII „van successiën ab intestato”⁷⁰.

Alvorens in te gaan op de inrichting en inhoud van de testamenten die in de zeventiende en achttiende eeuw door de Maastrichtse notarissen werden opgemaakt ligt het voor de hand eerst enige aandacht te schenken aan het in die beide Capittels bepaalde, waarbij hier eerst de regels van het erfrecht bij versterf en daarna die inzake het testamentaire erfrecht ter sprake komen.

Aangaande het erfrecht bij versterf regelden de artikelen 1 tot en met 7 van Capittel XLIII de erfopvolging in geval een erflater met achterlating van echtgenoot en kinderen kwam te overlijden. In dezen was Maastricht, zoals ook Crahay opmerkte, „un pays de dévolution”, met dien verstande echter, dat de devolutieregels daar zeker niet altijd exact

⁶⁷ Zie inzake „willige condemnatie” bij huwelijks voorwaarden: Lijbreghts, Red.Vert., I, 107; Kersteman, Nieuwe Oeffenschoole, 163.

⁶⁸ De afsluitende bepaling in het modellenboekje van de Maastrichtse notaris Casp. Otzeling luidt: „al welke huwelijks voorwaarden en bedingende voors. comparanten so gesamentlijk als in het besonder verklaren en beloven punctueel te sullen achtervolgen en nakoomen onder solidair verband van hunnen persoonen en goederen en verders als nae regten, consenterende in de realisatie waar nodig met constitutie ut moris”. (formulier 16).

⁶⁹ Zie: Recueil der recessen, 154. Inzake de realisatie te Maastricht zie hierna p. 215-217.

⁷⁰ Vgl. Recueil der recessen, 158-164.

dezelfde waren als die uit Luik of uit de Brabantse steden⁷¹. Te Maas-tricht hadden zij eigen kenmerken.

Kwam een der beide echtelieden met achterlating van kinderen te overlijden dan „behiel” de langstlevende alle onroerende goederen, derhalve zowel de gemeenschappelijke (de „acquesten”) als die welke hetzij van hemzelf hetzij van zijn overleden echtgenoot waren⁷². Het recht van de langstlevende ten aanzien van die goederen was dan echter beperkt in die zin, dat beschikkingshandelingen dienaangaande alleen konden plaatsvinden met medewerking van de uit het huwelijk geboren kinderen. Na het overlijden van de langstlevende vielen de betreffende onroerende goederen in volle eigendom toe aan de kinderen, die uit het huwelijk geboren waren, met uitsluiting derhalve van eventuele kinde-ren uit een nieuw huwelijk van de langstlevende⁷³. Onroerende goede-ren waarvan de langstlevende ten dage van het overlijden van zijn echtgenoot slechts de „naeckte propriëteyt” (blote eigendom) bezat kwamen na het overlijden van de langstlevende uitsluitend toe aan de kinderen, die uit zijn huwelijk met de vooroverleden echtgenoot gebo-ren waren, ook al kwam de „tochtener” (vruchtgebruiker) dier goede-ren eerst te overlijden, tijdens een volgend huwelijk van de langstle-vende⁷⁴. Anderzijds „devolveerden” onroerende goederen die de langstlevende op enigerlei wijze verwierf ná het overlijden van de eerststervende op zijn eventuele kinderen uit een volgend huwelijk, met

⁷¹ Crahay, Coutumes, XXVI. Zie verder inzake het devolutierecht: Meyers, Het Ligurisch Erfrecht, II, passim; dezelfde, Le droit ligurien de succession, TRG., dl. 5 (1923-1924), 1-32; Yans, L'Équité, 26 vlg.; Hermesdorf, Rechtsleven, 273 en 312; Sohet, Instituts, III, 24, Chap. II; Raikem e.a., Coutumes... de Liège, III, LXVI-LXXXVII; Britz, Code, 670-678; Laurillard, Het Devolutie-regt in het hertogdom Brabant.

⁷² Zie artikel 1, Cap. XLIII der recensen van 1665 (Recueil der recensen, 160). Het „be-houden” van die onroerende goederen kwam neer op een „houden in vruchtgebruik”, naar mij dunkt; vgl. voor deze opvatting: recensen van 1665: artikel 9 van Cap. XLII en de artikelen 3 en 6 van Cap. XLIII. Zo oordeelde ook Crahay, die betoogde: „En vertu du droit de dévolution, l'époux survivant, à Maestricht, était donc dépouillé irrévocablement de la propriété de ses propres immeubles; il en devenait simple usufruitier comme de ceux de son conjoint” (Coutumes, XXIX); zie ook Hermesdorf, Rechtsleven, 273 en 312. De desbetreffende bepalingen in de recensen van 1665 gaan goeddeels terug op de slotbepa-lingen in de „Alde Caerte” van 1284; zie tekst in Recueil der recensen, 201 en bij Crahay, Coutumes, XXVII-XXVIII.

⁷³ Vgl. Meyers, Het Ligurisch Erfrecht, II, 33-34; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 76. Zie ook: Rbr.Limb. en LvO., 102 (51-53), 112 (26) inzake medewerking van kinderen bij verkoop van devolutiegoed. Vgl. ook Imbert, die het devolutierecht definieert als: „un lien qui, après la mort de l'un des époux et dans le cas où il y a des enfants, affecte les biens du survivant de telle manière qu'il ne peut plus en disposer et qu'il est obligé de les conserver aux enfants issus de ce mariage, à l'exclusion de ceux qui pourraient naître d'un mariage qu'il contracterait ensuite” (Le droit de dévolution, 209).

⁷⁴ Vgl. artikel 3 Cap. XLIII der recensen van 1665 (Rec. der recensen, 161).

uitzondering derhalve van de kinderen uit het eerste huwelijk⁷⁵. Kwam een bloot-eigenaar („propriëtaris”) te overlijden met achterlating van zijn echtgeno(o)t(e) en kinderen, terwijl een der ouders van de bloot-eigenaar het vruchtgebruik genoot van het desbetreffend onroerend goed, dan verwierf bij het overlijden van de ouder-vruchtgebruiker de echtgeno(o)t(e) van de vooroverleden „propriëtaris” niets, maar geraakten de kinderen van deze tot de volle eigendom.⁷⁶

Roerende goederen waren aan deze devolutieregels niet onderworpen. Als „gain de survie” of „voordeel” verkreeg de langstlevende „alle de meubelen gelijk zijn eigen”, waartegenover alle schulden voor zijn rekening kwamen⁷⁷. Had de langstlevende bij zijn overlijden kinderen uit meer huwelijken dan vererfden de roerende goederen op al die kinderen⁷⁸.

Minder duidelijk voor ons zijn de regels inzake erfopvolging te Maastricht in de nalatenschap van de erflater, die geen afkomelingen naliet. De materie was geregeld in de artikelen 8 tot en met 18 van Capittel XLIII der recessen. Vererving op ascendenten en collateralen was verschillend al naar gelang tot de nalatenschap behoorden „stockgoederen”, „acquesten” of „patrimoniale goederen, die geen stockgoederen” waren⁷⁹. Voor „stockgoederen” gold de regel: „paterna paternis, materna maternis”⁸⁰; geacquireerde goederen werden na overlijden van beide echtelieden „gedeelt in twee deelen tusschen de naeste vrienden van de man, ende de naeste vrienden van de vrouw”⁸¹, terwijl voor patrimoniale goederen, die geen „stockgoederen” waren, de recessen verwezen naar de regels van het „gemene geschreven recht”⁸².

Voor nadere bijzonderheden ten aanzien van dit alles moge hier

⁷⁵ Vgl. de artikelen 4 en 5 Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 161). Zie ook: Rbr. Limb. en LvO. inzake rechten der kinderen uit verschillende huwelijken op door de parens superstes tijdens weduwenstaat verkregen goed: 71 (200), 103 (56), en 127 (6).

⁷⁶ Vgl. artikel 6 Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 161).

⁷⁷ Vgl. artikel 1, Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 160); zie over dit voordeel: de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 349. Inzake „le gain de survie” naar Luiks recht: Raikem e.a., Coutumes . . . de Liège, III, 87 vlg. Uitvoerig over de voordeelgoederen in het Gelders Kwartier van Nijmegen: van Grotenray, De bonis praecipuis, passim.

⁷⁸ Vgl. artikel 7 Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 161).

⁷⁹ Vgl. Crahay, Coutumes, XXX-XXXIII. Capittel XLIII der recessen van 1665 maakt een onderscheid tussen stokgoederen (ook: stamgoederen) en andere patrimoniale (dwz. niet-heerlijke) goederen; stok- of stamgoederen waren familiegoederen, dwz. goederen, die op z'n minst éénmaal in rechte nederdalende lijn vererfd waren. Voor heerlijke goederen golden aparte régimes.

⁸⁰ Vgl. de artikelen 8-10 Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 162).

⁸¹ Vgl. de artikelen 11-13 Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 162-163).

⁸² Vgl. artikel 14 Cap. XLIII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 163). Voor het begrip „gemene geschreven recht” zie noot 8 bij dit hoofdstuk.

verwezen worden naar het betoog van Crahay, zij het ook dat daarin niet alles tot klaarheid is gebracht. Met name de vraag of en in hoeverre ascendenten voorrang genoten boven collateralen te Maastricht verdient nader onderzoek⁸³.

Capittel XLII der recessen van 1665 bevat een tiental artikelen aangaande testamenten⁸⁴. In artikel 1 wordt bepaald: „Een testament, gemaect voor notaris ende twee getuygen, subsisteert in deze stadt”. Hier kan, evenals bij de akten van huwelijkse voorwaarden, de vraag gesteld worden of het daarnaast niet ook mogelijk was, zoals elders in de Nederlanden, dat de Maastrichtenaar zich voor het opmaken van zijn testament vervoegde bij een der gerechten⁸⁵. Voor een beantwoording van deze vraag ware het nodig de archieven der Maastrichtse gerechten op dit punt te onderzoeken. Hier moet daaraan worden voorbijgegaan.

Zoals de andere notariële akten te Maastricht dienden ook de testamenten door de testateur, de getuigen en de notaris te worden ondertekend. In artikel 3 werd dit ten aanzien van testamenten nog eens uitdrukkelijk voorgeschreven; wanneer de testateur tot ondertekening niet in staat was moest de notaris van dit feit uitdrukkelijk melding maken, zulks op straffe van schorsing van de notaris voor de tijd van één jaar in geval een dergelijke overtreding voor de eerste maal werd geconstateerd en op straffe van ontzetting uit het ambt indien dit een tweede maal zou voorkomen⁸⁶.

Betreffende een drietal essentiële punten gaven de artikelen 4 en 5 uitsluitsel. Voor de validiteit der testamenten was niet vereist, dat kinderen hun legitieme portie „titulo institutionis” ontvingen; voldoende was dat zij deze „bij legaet of anderen tijtel” verkregen⁸⁷. In het algemeen was een erfstelling trouwens niet nodig; over de gehele nalatenschap kon bij legaten beschikt worden. De Romeinsrechtelijke regel „nemo ex parte testatus ex parte intestatus decedere potest”, die het verbod inhield, dat een erfenis voor een deel testamentair en voor een

⁸³ Crahay, Coutumes, XXVI-XXXIII.

⁸⁴ Zie: Rec. der recessen, 158-160; Crahay, Coutumes, XXV.

⁸⁵ Zeer uitvoerig over het testamentaire erfrecht is Lijbreghts, Red. Vert., I, Hoofdstuk XIX t.m. XXXII, 215-518. Zie voor Luik: Sohet, Instituts, III, 25; vgl. ook: Anselmo, Codex Belgicus, 249-252; Britz, Code, 744 vlg.

⁸⁶ Vgl. artikel 3 Cap. XLII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 158). Zie in dezen ook het bepaalde in het Eeuwig Edict van 1611 artikel XII (Christyn, Brabandts Recht, II, 1182, vlg.). Zie ook: Britz, Code, 756. Daar is betoogd: „Là ou la coutume, quelle que fût sa date, était muette sur la matière, il fallait encore se rapporter exclusivement à cette loi organique de 1611”.

⁸⁷ Vgl. artikel 4 Cap. XLII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 158).

deel intestaat vererfde, vond te Maastricht geen toepassing, daar het niet verboden was, zoals de recessen uitdrukkelijk stelden, „van een deel van sijne goederen te disponeren ende voor de meer rest intestaet te sterven”⁸⁸.

Voor verschillende groepen testateurs golden speciale regels met betrekking tot de testamenti factio activa en passiva⁸⁹. Geestelijken, tot een der Maastrichtse kapittels behorend, konden bij „holographe testamenten” over hun nalatenschappen beschikken⁹⁰. Bastaarden konden niet testen „sonder octroije”, tenzij „in rem liberorum”; ook konden zij uit testamenten geen voordeel genieten, tenzij „bij forme van aelmoesse”⁹¹. Ter dood veroordeelden hadden in beginsel de testamenti factio activa, „ten waere, in een specialen cas, de rechten anders disponeerden”⁹². Een echtgenoot mocht terzake van de „acquesten” tijdens het huwelijk opgekomen niet testen „verders als sijne helft”, terwijl hij bij testament de langstlevende niet de roerende goederen en het vruchtgebruik van de onroerende goederen ontnemen kon⁹³. Pestlijders konden geldig testen ten overstaan van „twee bequaeme getuijgen”, mits door dezen aanstonds, althans binnen 24 dagen, de wil van de testateur in geschrift gebracht en ter registratie gepresenteerd werd bij het hooggerecht „des Man des Ban”⁹⁴. Voor het overige golden de regels van het gemene geschreven recht.

Onze aandacht richt zich nu verder op de inrichting en inhoud der

⁸⁸ Vgl. art. 5 Cap. XLII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 158); zie ook in dezen: de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 353. Vgl. ook: Raikem e.a., Coutumes . . . de Liège, III, 63; ook te Luik was de testateur vrij „de ne disposer que d'une partie de ses biens; il n'était pas requis qu'il instituât un heritier”. Vgl. ook Simonon, Introduction, I, 52: „On peut disposer d'une partie de son bien et laisser suivre l'autre ab intestat”. Zie inzake deze van oorsprong Romeinsrechtelijke regel: Kaser-Wubbe, Rom.Privaatrecht, 322, 324; Feenstra, Rom.grondslagen, 149.

⁸⁹ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 354; De Groot, Inleidinge, II, 15; Lijbreghts, Red.Vert., I, 230-252; Schoolhouder, Oeffenschoole, 136-139; Kersteman, Praeceptor, 133-134; Van Wassenauer, Pract.Not., 454-471; Van Leeuwen, Ars.Not., 34-35; dezelfde, Not.Publ., bijvoegsel, 100-101. Inzake le régime spécial relatif au testament des mineurs: Ankum, Études, TRG. 47 (1979), 296-306.

⁹⁰ Vgl. artikel 2 Cap. XLII van de recessen van 1665 (Rec. der recessen, 158).

⁹¹ Vgl. artikel 6 Cap. XLII van de recessen van 1665 (Rec. der recessen, 159).

⁹² Vgl. artikel 7 Cap. XLII van de recessen van 1665 (Rec. der recessen, 159). Vgl. voor Luik Sohet, Instituts, III, 25, 8: „Selon le droit civil les faituels jugés à mort ne peuvent tester. Mais on observe le contraire à Liège”. Vgl. de Méan, Observations, 88 n. 2.

⁹³ Vgl. de artikelen 8 en 9 Cap. XLII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 159).

⁹⁴ Vgl. artikel 10 Cap. XLII der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 160). Het artikel is een herhaling van hetgeen in artikel III van een reces van 8 september 1660 door de commissarissen-deciseurs was bepaald naar aanleiding van procedures, die door nabestaanden van aan de pest gestorvenen gevoerd waren (vgl. Rec. der recessen, 297). Zie inzake de pest te Maastricht: Ubachs, Twee heren, 14-18.

Maastrichtse notariële testamenten. Daarbij komen successievelijk aan de orde: de comparitie, de considerans, de materieelrechtelijke inhoud en de afsluitende bepalingen.

De comparitie.

Als testateurs compareerden voor de Maastrichtse notarissen afzonderlijk ongehuwde of gehuwde mannen en vrouwen, weduwnaars en weduwen. Daarnaast kwamen veelvuldig zgn. mutuele testamenten voor, die met name werden opgemaakt ten verzoeken van gezamenlijk voor de notarissen comparerende echtelieden, wier laatste wilsbeschikkingen werden vastgelegd in één enkele akte, hetgeen ten tijde van de Republiek in het algemeen geoorloofd en alom ook gebruikelijk was⁹⁵.

Overeenkomstig de rechtsgeleerde adviezen uit die tijd werd na de vermelding der namen en qualiteiten (beroep, poorterschap, burgerlijke staat) der testateurs nauwgezet aangegeven of zij gezond waren dan wel lichamelijke gebreken kenden, waaraan dan werd toegevoegd, dat zij hun „verstand, memorie en (vijf) sinnen” volkomen machtig waren, zoals aan de notaris en getuigen openlijk was gebleken⁹⁶.

De considerans.

Aan de materieelrechtelijke inhoud ging steeds vooraf: „d'uijtdruckinge van de aenradende ofte impulsieve oorsake van de makinge”⁹⁷.

Afgezien van kleine redactionele nuances luidde deze inleidende beweegreden van testerende Maastrichtenaren doorgaans ongeveer als volgt. De testateur(s) verklaarde(n): „Overweegende de ongestadigheid van dit menschen leeven, de zekerheid des doods en de onzekere ure derzelve . . . van deeze weereld niet te willen scheiden zonder alvorens te hebben opgerecht dit . . . testament, laatsten en uitersten wille, doch voor en al eer daar toe overtegaan” beval(en) de testateur(s) de „onsterffelijke ziele(n) in de handen van Godt almachtig, schepper en zaligmaker, in de voorsprake van d'allerheijligste Maegt en moeder

⁹⁵ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 354; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 326; De Groot, Inleidinge, II, 17, 24: „Twee luiden, als man ende vrouw, moghen haer uiterste wille vervatten in een schrift”. Britz definieerde: „Le testament conjonctif, commun, mutuel, reciproque est l'acte de dernière volonté, par lequel deux ou plusieurs personnes testent par le même acte, soit réciproquement au profit l'une de l'autre, soit conjointement, soit séparément au profit d'un tiers” (Code, 753). Vgl. Raikem e.a., Coutumes . . . de Liège, III, 64; zie ook: Sohet, Instituts, III, 25, 65-82.

⁹⁶ Vgl. Huygens, Notarius Belgicus, 235. Zie inzake „de (vijf) sinnen”: Hermesdorf, De vijf zinnen, TRG., dl. 21 (1953), 320-334. Voor de vormvoorschriften te Luik: Sohet, Instituts, III, 25, 49-40 „Manière de faire testament par devant notaire, curé ou vicaire, et temoins”.

⁹⁷ Vgl. Huygens, Notarius Belgicus, 235; Lijbreghts, Red.Vert., I, 292-293.

Gods Maria en van het geheel Heemels geselschap”⁹⁸. Deze „recommandatie” der ziel geschiedde veelvuldig, zoals hiervóór geciteerd, bij God, de Heilige Maagd en het gehele hemelse gezelschap. Doch vaak ook werd deze opdracht beperkt tot een uitsluitende aanbeveling bij God (Jezus Christus of de Zaligmaker) zonder dat de Heilige Maagd en de gemeenschap der heiligen werden genoemd. Nagegaan zou kunnen worden of in dit laatste geval de betreffende testamenten wellicht opgemaakt waren op verzoek van gereformeerden, hetgeen alleszins denkbaar ware⁹⁹. In die richting wijzen tenminste de beide door de gereformeerde notaris Caspar Otzeling in zijn modellenboekje opgenomen testamentsformulieren (nummers 17 en 18). In nummer 17 (kennelijk zijn standaardmodel) ontbraken de Heilige Maagd en verdere heiligen; in nummer 18 werden zij wel genoemd. Aan het hoofd van dit laatste formulier vermeldde de auteur dan ook expliciet, dat het i.c. een testamentformulier betrof „met recommandatie na de begeerte van eenen Roomschen testateur”.

In de considerans kwam tenslotte verder regelmatig de formule voor: „doende sulks uyt eygen vrijen wille sonder eenige de minste misleyding van iemand”, of woorden met een gelijke strekking¹⁰⁰.

De materieelrechtelijke inhoud.

In nauwe aansluiting op hetgeen in de considerans was gezegd aangaande de broosheid des levens en de aanbeveling van de ziel in hemelse handen betroffen de eerste disposities in de Maastrichtse testamenten dikwijls de wensen der testateurs met betrekking tot hun uitvaartdienst en begrafenis. Aangegeven werd hoeveel leesmissen en hoogmissen opgedragen moesten worden op de dag van de begrafenis en daarna. Soms liep het aantal dier missen op tot enkele honderdtallen, die dan op gezette tijden in verschillende parochie- of kloosterkerken moesten plaatsvinden. Als plaats voor de begrafenis werd meestal aangewezen hetzij de parochiekerk van de testateur hetzij een kerk toebehorend aan een der vele Maastrichtse kloosterorden. Vaak werd een en ander ook minder uitvoerig geregeld en werd de zorg dienaangaande

⁹⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2438, d.d. 19 april 1790.

⁹⁹ Lijbreghts betoogde, dat een en ander zijn oorsprong vond in „Roomsche Bijgeloovigheden” en dat „die superstitiën en zonder aandacht gebruikende woorden” verwerpelijk waren. (Red. Vert., I, 293). Een zelfde mening huldigde deze schrijver ten aanzien van het gebruik boven het testament het opschrift „In den name Gods, etc.” te stellen (Red. Vert. I, 291). Ook dit gebruik was te Maastricht in de zeventiende en achttiende eeuw algemeen; doch soms werd dit opschrift ook weggelaten te Maastricht, hetgeen wellicht het geval geweest zal zijn bij de door gereformeerden gemaakte akten van uiterste wil.

¹⁰⁰ Vgl. Otzeling, Modellenboekje, form.nr. 17. Zie ook: Huygens, Notarius Belgicus, 236; Lijbreghts, Red. Vert., I, 293.

toevertrouwd aan de langstlevende van twee echtgenoten, aan erfgenamen of aan executeurs-testamentair, die bij de uiterste wilsbeschikking werden aangesteld. Ter voldoening van de verschuldigde stipendia en kosten in dezen werden geldsbedragen afgezonderd.

Een making, die in bijna alle Maastrichtse testamenten voorkwam, betrof een legaat ten behoeve van het onderhoud van de Maasbrug te Maastricht. In Capittel XXXIV der recessen van 1665, handelend „van het onderhoud der Maes-brugge, ende de finantie daer toe specterende”, bepaalde artikel 4, dat alle „borgers ende ingesetene” verplicht waren te dien einde een rijksdaalder na te laten, indien zij disponeerden „van meer als twee hondert guldens, Maestrichter cours”, en een halve rijksdaalder „indien daeronder”. Het voorschrift werd gesanctioneerd door de bepaling, dat bij achterwege blijven van de making de notaris ten overstaan van wie het testament was gepasseerd als boete „eenen gout gulden” verbeurde en dat de erfgenamen of goederen van de testateur „promptelijck sullen executabel wesen voor de voorsz. noot-gifte”¹⁰¹. In een raadsresolutie van 14 maart 1695 werd dit voorschrift opnieuw gememoreerd en aangevuld in die zin „dat den geheelen ofte halve rijxd[aalder] sullen moeten betaelt worden soo wanneer de testamenten sullen gemaect worden, ende dat daarover de notarissen sullen weesen responsabel”. Geresolveerd werd: „dat de notarissen onder haeren eedt van ampts weegen gepresteert, haer immediatelijck naer het opstellen der testamenten sullen hebben te acquitteren, sonder nochtans gehouden te zijn de testateurs oft testatricen te nomineren”¹⁰². Bij raadsresolutie van 18 april daaropvolgend werd besloten deze bepaling nogeens uitdrukkelijk onder de aandacht der stedelijke notarissen te brengen¹⁰³. Aldus ontstond de practijk, dat bij het passeren van een testament door de testateur aan de notaris de „noodgifte” werd voldaan waarna dan de notaris, enkele dagen later, het verschuldigde bedrag ter bestemder plaatse afdroeg tegen ontvangst van een kwitantie, die dan vaak aan de betreffende akte werd vastgespeld. De tekst van de kwitantie luidde doorgaans: „Ontfangen van den notaris N.N. voor de finantieregten van de Maesbrugge de somme van . . . wegens een testament door denselven notaris gepasseert voor N.N. (initialen van de testateur), op den . . . (datum en jaar) gepasseert. Actum den . . . (datum en jaar van de kwitantie)”¹⁰⁴.

Niet in alle Maastrichtse testamenten, doch wel veelvuldig, werd een soortgelijk legaat gemaakt ten gunste van de St. Lambrechtsbouw te

¹⁰¹ Vgl. artikel 4 Cap. XXXIV der recessen van 1665 (Rec. der recessen, 136-137).

¹⁰² GAM., raadsresolutie d.d. 14 maart 1695, inv.nr. 91, f. 25.

¹⁰³ GAM., raadsresolutie d.d. 18 april 1695, inv.nr. 91, f. 30.

¹⁰⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 1 juli 1730; inv.nr. 2485, d.d. 16 december 1790.

Luik. Legaten met betrekking tot deze bouw genoten de bijzondere aandacht van de Luikse bisschoppen. Uit bisschoppelijke orders en ordonnanties uit de jaren 1548, 1618, 1656, 1686 en 1718 blijkt althans, dat „pasteurs, prêtres, notaires et autres ayant qualité pour recevoir les testaments et actes de dernière volonté” verplicht waren „de signaler les legs faits en faveur de la cathédrale Saint-Lambert”¹⁰⁵. Of en in hoeverre de Maastrichtse testateurs verplicht waren een legaat na te laten ten behoeve van de St. Lambrechtsbouw, zoals dit ten aanzien van de voormelde making ten gunste van de Maasbrug het geval was, is niet geheel duidelijk. Soms werd aan de betreffende beschikking toegevoegd, dat zij werd gemaakt voorzoveel zulks nodig was¹⁰⁶.

Een groot aantal Maastrichtse testamenten werd opgemaakt, zoals reeds gezegd, ten verzoeken van twee gezamenlijk voor de notaris comparerende echtelieden, wier wilsbeschikkingen dan werden neergelegd in één akte (mutueel testament). Veelal benoemden zij elkander over en weer tot erfgenaam van al hun roerende en onroerende goederen, zulks dikwijls onder bepaling „om daarmede te doen naer haeren vrijen en liberen wille, t’zij om deselve te kunnen versetten, vercoopen, veralienen, belasten off beswaren en andersints te doen soo als de langstlevende van haer bejide goed duncken sal”¹⁰⁷. Wanneer er kinderen uit het huwelijk geboren waren of nog geboren zouden kunnen worden werd rekening gehouden met hun rechten, in die zin dat de universele erfstelling van de langstlevende beknot werd door de aan die kinderen toekomende legitieme portie. Meestal werd in de testamenten dienaangaande niet meer bepaald dan dat de institutio van de langstlevende universeel en volledig was „behoudens de legitime van het kind off kinderen staende desen huwelijck verweckt of alsnog te verwecken” of „salva tamen legitima liberorum”¹⁰⁸. Soms werd in dezen echter meer geconcretiseerd en werd aan ieder kind een bedrag in contanten gelegateerd, waarbij dan werd opgemerkt, dat de making geschiedde „in

¹⁰⁵ Vgl. ROPL., 3e série, le volume, 72-73; Hansotte-Pieyns, Inv.analytique, nr. 634.

¹⁰⁶ Vgl. Otzeling, Modellenboekje, form.nr. 17. Door Sohet werd betoogd, dat sommige auteurs van oordeel waren, dat Luikse testateurs, op straffe van nietigheid van hun testament, verplicht waren „de laisser quelque chose à la fabrique de S.Lambert”. Zelf oordeelde hij: „Cela n'est pas ainsi. La coutume de laisser quelque chose à la fabrique de S.Lambert n'est due qu'à la piété. Et elle tire son origine des anciens statuts synodaux, qui donnent ce conseil à tout testateur, en faisant un précept à tous ceux qui auroient des restitutions à faire pour dettes, ou dommages causés à ceux, dont les heritiers sont inconnus” (Instituts, III, 26, 61). In de oudst bekende synodale statuten van 1288 wordt inderdaad al gewag gemaakt van legaten ten gunste van de kerkfabriek van St.Lambert. (zie: Schoolmeesters, Les statuts synodaux, 36 en 131).

¹⁰⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 1 februari 1730.

¹⁰⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 9 januari 1758 en ook de in de vorige noot genoemde akte.

plaatse van de legitieme portie", hetgeen door de recessen, zoals hiervoor betoogd, uitdrukkelijk was toegestaan¹⁰⁹. De juridische problemen die op dit punt konden rijzen vonden uitvoerige behandeling in sommige notarisboeken dier dagen¹¹⁰.

Naast de testamenten, waarbij de langstlevende, met inachtneming van de legitieme portie der kinderen, tot universeel erfgenaam werd geïnstitueerd, waren er andere waarbij de erfrechtelijke positie van de langstlevende zodanig werd geregeld, dat er in feite nauwelijks sprake was van een afwijking van het te Maastricht vigerende erfrecht bij versterf. De „naeckte propriëteijt" der onroerende goederen werd toegewezen aan de kinderen, het vruchtgebruik daarvan, alsmede de volle eigendom der roerende goederen, aan de langstlevende¹¹¹. Dergelijke testamenten droegen derhalve een duidelijk „devolutie"-karakter. In weer andere gemeenschappelijke testamenten van echtelieden was de beweegreden tot testeren niet zozeer de positie van de langstlevende, die om regeling vroeg, als wel het feit dat de echtgenoten een of meer kinderen, om welke reden dan ook, ten aanzien van bepaalde goederen in een bevoorrechte plaats wilden stellen. In die gevallen werden er praelegaten ten behoeve van de betreffende kinderen geconstrueerd, zodat dezen die bepaalde goederen, na het overlijden van beide echtgenoten, vooruit ontvingen, soms onder verplichting een vastgestelde som in „collatie" te brengen, die dan met de overige goederen onder de gezamenlijke kinderen werd gedeeld. Testamenten van dit soort werden ook regelmatig gemaakt door de langstlevende van beide echtgenoten.

Bij een tweede huwelijk betroffen de beschikkingen van de hertrouwde echtgenoot begrijpelijkerwijze nogal eens de belangen van zijn kinderen uit eerste echt en de deling der goederen tussen dezen en die uit het tweede huwelijk. Doch beschikkingen ten aanzien van dergelijke eenkindschapsdelingen kwamen meer voor in akten van huwelijkse voorwaarden dan in testamenten¹¹².

Ook als uit een huwelijk geen kinderen geboren waren werden dikwijls door de echtgenoten mutuele testamenten gemaakt, waarin dan vaak werd bepaald hetgeen met hun goederen diende te geschieden na hun beider overlijden. Vooral ten aanzien van onroerende goederen werd dikwijls bepaald, dat de ene helft daarvan dan zou toekomen aan

¹⁰⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1394, d.d. 25 augustus 1670. Zie hiervóór p. 193.

¹¹⁰ Zie: Lijbreghts, Red.Vert., I, Hfdst. XXVIII en XXIX, 441-467; Huygens, Notarius Belgicus, 72 vlg.; De Groot, Inleidinge, II, 18; vgl. Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 165-169 en 193. Zie voor de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 725-732.

¹¹¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 16 december 1790.

¹¹² Vgl. hiervóór p. 187-189; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 79-80.

de verwanten van de man en de andere helft aan de verwanten van de vrouw¹¹³.

Soms gingen de verzorgende beschikkingen voor de langstlevende minder ver en was zijn erfgenaamschap beperkt in die zin, dat hem naast alle roerende goederen slechts alle „acquesten” toekwamen¹¹⁴. Ten aanzien van de overige onroerende goederen, die behoorden tot het privé-vermogen van de overleden echtgenoot, golden dan de regels van het erfrecht bij versterf, wanneer er dienaangaande tenminste testamentair niets was geregeld.

In de testamenten van ongehuwden werden veelvuldig legaten van geldsommen en bepaalde goederen gemaakt ten gunste van instellingen met een ideëel doel en van naaste verwanten, petekinderen, dienstpersoneel enz. Als erfgenamen werden meestal aangesteld broers en zusters, neven en nichten en, bij vooroverlijden van een of meer hunner, hun kinderen bij plaatsvervulling.

Soms kwamen makingen voor met een fideïcommissair karakter. Doorgaans werd bepaald, dat slechts datgene na het overlijden van de bezwaarde erfgenaam of legataris overging op de verwachter(s) wat nog van de oorspronkelijke making onvervreemd en onverteerd over was (fideïcommis de residuo)¹¹⁵. Otzeling nam in zijn modellenboekje ook een zgn. fideïcommissaire substitutie op, waarbij de testateur de fideïcommissarius (de bezwaarde erfgenaam) voorschreef, dat hij „dezelve goederen nog in 't geheel nog ten deele, nog directelijk nog indirectelijk, sal meugen beswaeren, transporteren offte op eenige andere maniere daarover disponeeren, maar dat alle de selve naar sijne doot sullen succederen op . . . enz.”¹¹⁶. Als verwachters werden in dit formulier de kinderen van een broer van de testateur aangewezen en ook hen werd een vervreemdings- en bezwaringsverbod opgelegd, terwijl eveneens werd bepaald, dat na hún overlijden de goederen zouden succederen op hun kinderen. Een duidelijk voorbeeld van een familiefideïcommis, een rechtsfiguur die sedert de receptie veelvuldig voorkwam¹¹⁷. Nog opge-

¹¹³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 25 november 1790.

¹¹⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 23 februari 1730.

¹¹⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 26 juli 1790. Vgl. Feenstra, Rom.grondslagen, 369.

¹¹⁶ Zie: Otzeling, Modellenboekje, form.nr. 18; vlg. inzake de fideïcommissaire substitutie: de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 360-361; Feenstra, Rom.grondslagen, 367-369.

¹¹⁷ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 361; De Smidt, Compendium, nr. 103; Feenstra, Rom.grondslagen, 368; Lee, Introduction, 374 vlg.; De Groot, Inleidinge, II, 20; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 167-171; Huygens, Notarius Belgicus, 61-66; Schoolhouder, Oeffenschoole, 152-157; Kersteman, Praeceptor, 194-198; Anselmo, Codex Belgicus, 89; Christyn, Brabands Recht, II, sub Eeuwig Edict van 1611 ad artt. 15, 16, 17, 18 en 36; Britz, Code, 740-744; Sohet, Instituts, III, 28, 35 vlg.; Simonon, Introduction, I, 95-96.

merkt zij, dat in Otzeling's formulier de geïnstitueerde erfgenaam (de bezwaarde) verboden werd „den aftrek der Trebellanique portie, die hij uyt hoofde van dit fideïcommis universeel soude willen vorderen”. Aan de algemeen gerecipieerde Romeinsrechtelijke regel, dat degene die met de uitkering van het fideïcommis was belast een/vierde deel daarvan mocht behouden, werd in casu derhalve gederogeed¹¹⁸.

In hun testamenten benoemden de Maastrichtse testateurs regelmatig een of meer executeurs-testamentair aan wie dan, zoals de beschikkingen veelal summierlijk luiden, „dusdane macht als aan een executeur-testamentair naa regten toestaat” werd toegekend¹¹⁹. De executeur-testamentair was de boedelberedderaar, die het testament uitvoerde, schulden betaalde, schuldvorderingen inde, eventueel procedeerde, de boedel beheerde en vereffende enz.¹²⁰. In een enkel testament werd meer breedvoerig op de taak van de executeur-testamentair ingegaan. In een mutueel testament uit 1790 bijvoorbeeld kenden twee echtelieden, zonder kinderen, aan de in het testament aangestelde executeur-testamentair het recht toe, zo de langstlevende van hun beide „mogte gebrekkig of bedlegerig worden of door ouderdom, ziekens of andere ongemakken buyten staat geraakde sijne zaken te verrigten, de kasten, schaperayen en kisten te cachetteren en de registers en documenten in bewaar te neemen en ter verzeekering te stellen”. Tot zover ware in deze taakstelling echter meer een opgedragen lastgeving dan een executele te zien. Doch verder werd in dit testament de betreffende executeur-testamentair geautoriseerd „om nae hunner beide dood volgens des testateuren uijtdrukkelijken wille en begeerte zonder interventie van hunne genomineerde erfgenaamen de meubelen publickuelijck en hun actueel woonhuys bij proclamatie ten meestbiedende te verkoopen en naar aftrek der dood, andere schulden, legaten en kosten uyt [te] keeren en [te] verdeele”¹²¹. In veel gevallen werden te Maastricht als executeurs-testamentair stedelijke notarissen aangewezen, doch nimmer, voorzover ik tenminste kon zien, de notaris ten overstaan

¹¹⁸ Vgl. inzake de „Trebellianieke portie”: Van Oven, Leerboek, 550-551; Feenstra, Rom.grondslagen, 366; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 360; Lee, Introduction, 369; De Groot, Inleidinge, II, 20, 6, vlg.; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 158, 166, 169, 170 en 193; Huygens, Notarius Belgicus, 66 („Portie Trebellianique dat is, dat eenen gefideicommitteerden ofte gegraveerden erfgenaem uyt de masse van die gefideicommitteerde goederen mag aftrekken een vierde deel”); Sohet, Instituts, III, 28, 116 vlg.; de Mean, Observationes, 72; Britz, Code, 733; Simonon, Introduction, I, 97.

¹¹⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2387, d.d. 21 maart 1787.

¹²⁰ Zie de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 376. Over de executele in die tijd uitvoerig: Lijbreghts, Red. Vert., I, Hfdst. XXX, 468-513; Van Wassenauer, Pract.Not., 590 vlg.; voor de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 760-762.

¹²¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 24 augustus 1790.

van wie het betreffende testament werd gepasseerd. Daarnaast werden vaak als zodanig aangesteld naaste verwanten van de testateur. Hun beloning werd meestal in het testament op een bepaald bedrag gefixeerd.

Afsluitende bepalingen.

Onder de bepalingen waarmee de Maastrichtse notariële testamenten werden afgesloten was de meest voorkomende de zgn. „codicillaire clause”, die ten doel had de materiële inhoud van het testament in stand te houden ook al was het testament rechtens aantastbaar¹²². De testateur verklaarde, dat het zijn uitdrukkelijke wens was, dat de inhoud van zijn in de akte neergelegde uiterste wil na zijn dood onveranderlijk zou „standgrijpen en volkomen effect sorteren, hetzij als testament, codicille, gifte onder de levende off ter saeke des doods off anderzints soo ende gelijk als het selve het beste nae regten sal kunnen en mogen bestaan, niettegenstaande eenige formaliteiten nae regten gerequireert in dezen niet waeren geobserveert”¹²³. Zoals Lijbreghts en Van Wassenaer betoogden was het effect van deze codicillaire clause echter zeker niet van een zodanig kracht dat daardoor alle gebreken in een testament konden worden geheeld¹²⁴. Met name, aldus Van Wassenaer, kon de clause „niet suppleren het defect van getal van getuijgen, of enige diergelijke substantiële solemniteit, de welcke in een testament gerequireert word”¹²⁵. Over hetgeen door het opnemen van de clause in favore testamenti al of niet bereikt kon worden gaven de genoemde auteurs uitgebreide beschouwingen. Zo werd bijvoorbeeld betoogd, dat wanneer een testament nietig was omdat een vader bij het maken van dit testament geen rekening had gehouden met de rechten van een kind dat na zijn dood nog geboren werd de nulliteit van het testament „ex causa praeteritionis” door de werking van de codicillaire clause doorbroken werd in die zin, dat er een soort fideïcommis ontstond. Na overlijden van het „voorbijgegaane” kind, dat tengevolge van de nietigheid van het testament intestaat erfgenaam was, ging de erfenis over op de in het testament genomineerde erfgenaam als „verwachter”¹²⁶. Legaten, aldus Lijbreghts, dienden door de werking van de codicillaire

¹²² Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 359; zie ook: Kaser-Wubbe, Rom.Privaatrecht, 341; Sohet, Instituts, III, 25, 87-88.

¹²³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 26 juli 1790.

¹²⁴ Lijbreghts, Red.Vert., I, 327 vlg; Van Wassenaer, Pract. Not., 595 vlg.

¹²⁵ Van Wassenaer, Pract.Not., 597.

¹²⁶ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., I, 328. Zie ook Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 165-166.

clausule aan legatarissen uitgekeerd te worden ook al was het testament om enigerlei reden nietig of wilde de geïnstitueerde erfgenaam de erfenis niet aanvaarden¹²⁷. Doch het oordeel der rechtsgeleerden aangaande dergelijke juridische kwesties was zeker niet steeds eenstemmig en verschilde bovendien vaak van gewest tot gewest. De Maastrichtse recessen gingen, zoals begrijpelijk is, aan deze casuïstiek geheel voorbij. Ook hier geldt, dat slechts uit een gedetailleerd onderzoek in de Maastrichtse gerechtelijke archieven mogelijk iets naar voren zou kunnen komen over de wijze waarop te Maastricht dergelijke problemen werden opgelost.

In de bepalingen aan het slot der Maastrichtse notariële testamenten kwam verder geregeld een passage voor die ten doel had alle voorheen door de testateur gemaakte testamentaire disposities te herroepen. Dergelijke revocatieclausules werden echter dikwijls ook in het begin van de akte geplaatst. Soms bepaalde de testateur summierlijk: „annuleerende alle voorige testamenten”¹²⁸; in andere gevallen was de clausule meer omstandig en verklaarde de testateur: „te casseeren en te annuleeren alle voorgaande testamentaire dispositiën en andere makingen van uijttersten wille . . . voor dato deses gemaakt en opgerecht, waarvan [hij] egter geen geheugen draagt, alle deselve houdende van nul, kragteloos en van geender waarde”¹²⁹. Vaak ontbrak een uitdrukkelijke herroeping van vroegere testamenten, hetgeen echter niet impliceerde, dat vroegere beschikkingen dan van kracht bleven. Algemeen werd immers aangenomen, dat door een later testament het vorige werd herroepen „niet tegenstaende 't voorige, door de generale clausule van revocatie, niet herroepen zij”, aldus Lijbreghts¹³⁰.

In de mutuele testamenten te Maastricht brachten de testerende echtelieden doorgaans tot uitdrukking dat zij „alle dispositiën van uijtersten wille die zij tesamen off ieder in 't bysonder mogte hebben opgerecht” annuleerden¹³¹. Hiermede raken wij aan de vraag of na de totstandkoming van een wederkerig testament een der beide testateurs van zijn kant de mutuele beschikking kon herroepen zonder medeweten of na de dood van de ander. Vooralsnog neem ik aan dat ook voor Maastricht, zoals voor elders in de Republiek, deze vraag in beginsel

¹²⁷ Lijbreghts, Red.Vert., I, 328-329.

¹²⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2438, d.d. 18 mei 1790.

¹²⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2438, d.d. 26 juli 1790.

¹³⁰ Lijbreghts, Red.Vert., I, 296. Zie ook bij deze auteur over andere wijzen van herroeping, 295. Vgl. voor de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 762-763; Sohet, Instituts, III, 30, 1-8.

¹³¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 25 november 1790.

bevestigend beantwoord moet worden, daar in het algemeen werd aangenomen, dat het mutuele testament in wezen twee uiterste willen bevatte en dat ieder der beide testateurs de vrijheid behield anders te disponeren¹³².

Minder frequent kwam in de Maastrichtse notariële testamenten de zgn. „réservatoire clause” voor, een bepaling — aldus tenminste Fockema Andreae en Van Apeldoorn — waarbij een erflater in een testament à priori bekrachtigde hetgeen hij in de toekomst wellicht bij onderhandse akte, brief of welk geschrift ook, omtrent zijn uiterste wil nog zou verklaren¹³³. Zo bepaalde een Maastrichtse „jonkman”: „reserverende nochtans hij comparant het verminderen of vermeerderen van desen sijnen testamenten soo menichmael hem sulx believen sal”¹³⁴. Hierdoor bereikte de testateur, dat hij later aanvullende makingen, met name legaten, kon treffen zonder notariële tussenkomst. Degenen die door dergelijke latere makingen begiftigd werden dienden dan de „nieuwe makingen” te bewijzen en aan te tonen, dat de erflater krachtens een gemaakte réservatoire clause bevoegd was geweest tot het doen van de nieuwe makingen in onderhandse vorm¹³⁵. Aan de vraag of het zeldzaam voorkomen van deze clause in de Maastrichtse notariële protocollen een gevolg was van de vrees der notarissen, dat de clause aanleiding kon geven tot het ontstaan van onverkwikkelijke procedures, zoals zich laat denken, dan wel voortsproot uit bezorgdheid voor ondergraving van het eigen métier der notarissen wordt hier voorbij gegaan. Zo ook aan de juridische kwesties die rezen rond de zgn. „dérogatoire clause”, waarbij de testateur verklaarde zijn beschikkingen

¹³² Zie: Lijbreghts, Red.Vert., I, 296-297; Van Wassenauer, Pract.Not., 606-607; De Groot, Inleidinge, II, 15, 9 en Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 112. Nog uitvoeriger in deze materie zijn: Britz, Code, 762-763; Raikem, e.a., Coutumes... de Liège, III, LXIV; Raikem, Discours (1854), 92-93; Sohet, Instituts, III, 25, 65 vlg. Uit de betogen van m.n. de genoemde Zuidnederlandse auteurs blijkt, dat de mutuele testamenten echter niet altijd eenzijdig te herroepen waren.

¹³³ Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 184; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 358-359. In nr. 18 der formulieren uit het modellenboekje van Otzeling luidt deze clause: „Met expresse reserve van al nog eenige legaeten ofte andere makingen onder mijne signature off voor notaris en getuygen aen jemanden te vermaeken off te geeven nae mijn welgevallen en goeddunken die gehouden sullen worden van die kragte en waarde aloff sij hier bij waeren uytgedrukt”. Zie ook: Meyers, Holografische testamenten, 55 vlg.

¹³⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1681, d.d. 8 oktober 1700 en inv.nr. 2485, d.d. 26 juli 1790.

¹³⁵ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., I, 323-326; Kersteman, Nieuwe Oeffenschoole, 260-261; zie ook: Feenstra, Rom.grondslagen, 355.

later slechts te kunnen herroepen onder bepaalde voorwaarden¹³⁶. In de Maastrichtse notariële testamenten kwam deze clausule trouwens niet voor, voorzover ik zag.

Tenslotte consenteerde(n) de testateur(s) in de realisatie van het testament, welke realisatie diende plaats te vinden, na het overlijden van de testateur of, wanneer het een mutueel testment betrof, na de dood van de eerststervende der echtelieden, bij het gerecht waar zulks nodig werd geoordeeld al naar gelang de ligging der onroerende goederen waarover was beschikt. Aan de toonder van het afschrift van de akte werd tot het bewerkstelligen dier realisatie constitutie verleend¹³⁷.

Behalve deze door de notarissen ten verzoeken van testateurs opge-
maakte akten van uiterste wil waren in de zeventiende en achttiende eeuw te Maastricht ook „besloten testamenten” bekend, die door de testateur zelf of door een ander namens hem in schrift waren gebracht en die daarna bij een notaris werden overgelegd met het verzoek in dezen een notariële akte van endorsement of superscriptie op te maken¹³⁸. In deze akten van endorsement werd in de comparitie melding gemaakt „van ’t blijkbaar verstand der comparant”. Daarna werd verklaard, dat door de comparant aan de notaris „een besloten papier off cohier” ter hand was gesteld, hetwelk op meerdere plaatsen door de comparant en de notaris was verzegeld, dat de inhoud daarvan het testament van de comparant bevatte en dat dit testament behoorlijk was geschreven en getekend. Geordonneerd werd, dat een en ander na het

¹³⁶ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 359; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 179; Lijbreghts, Red. Vert., I, 333-335; De Groot, Inleidinge, II, 24, 8. Door Britz werd betoogd: „On ne connaît pas les clauses dérogatoires si usitées en France” (Code, 763). Vgl. ook Sohet, Instituts, II, 30, 2-6. De Luikenaar Simonon merkte op: „Quant un testateur que par respect humain, il ne soit obligé de faire un autre testament que celui qu’il veut faire, il peut y apposer la clause dérogatoire suivante, en déclarant qu’il ne veut et n’entend pas que l’on ait aucun égard à un second testament qu’il viendrait à faire, s’il n’y étoit fait mention de la clause dérogatoire, telle que celle-ci: „Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me”. Et par cette clause le testateur peut s’assurer qu’il a laissé son premier testament dans sa force et vigueur”. (Introduction, I, 54-55).

¹³⁷ Vgl. bijvoorbeeld: RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 9 januari 1758 „alles met consent in de realisatie waer nodig ten dijen eynder constituerende allen thoonderen in solidum”.

¹³⁸ Zie voor het gebruik in dezen elders: Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 161.

Zie voor Luik: Sohet, Instituts, III, 25, 33 „Testament pardevant notaire peut être secret, lorsque le testateur ayant écrit ou faire écrire, et soussigné ses dispositions, il les presente au notaire et temoins, closes et cachetées, leur déclarant que sous enveloppe sont contenues ses dernières volontés, qu’il laisse au notaire, ou à son executeur-testamentaire, pour en faire l’ouverture après sa mort pardevant ledit notaire et temoins, signant avec eux sur l’enveloppe sa déclaration”. Vgl. ook de Mean, Observations, 353, nrs. 1-2; Britz, Code, 752.

overlijden van de testateur geopend moest worden en dat de inhoud alsdan volkomen effect zou sorteren waarna de codicillaire clausule werd geïnsereerd. De akten van endorsement bevatten tenslotte de te Maastricht gebruikelijke legaten ten behoeve van het onderhoud van de Maasbrug en de St. Lambrechtsbouw, alsmede het „consent in de gifting (realisatie) van dien waar nodig en constitutie ut moris”¹³⁹.

D. AKTEN INZAKE BOEDELSEN.

Inzake boedels bevatten de Maastrichtse notariële protocollen: akten van opening van besloten testamenten, akten van verzegeling en ontzegeling, inventarissen en akten van scheiding en deling. In het algemeen kwam de inrichting en inhoud dier akten geheel overeen met de ons bekende modellen uit de zeventiende- en achttiende-eeuwse notarisboeken. Ter verkrijging van zicht op het specifiek Maastrichtse rechtsleven bevatten deze akten echter weinig saillant materiaal, zodat hier volstaan zij met het aangeven van slechts enkele korte karakteristieken.

De akte van opening van een besloten testament werd door de notaris, in tegenwoordigheid van twee getuigen, opgemaakt meestal ten verzoeken van des erflaters naaste verwanten, die het besloten testament daartoe overhandigden wanneer het zich al niet onder berusting van de notaris bevond, en die *décachettering* (ontzegeling) verzochten¹⁴⁰. Na examinatie der zegels op het punt van hun gaafheid en ongeschonden staat en na de opening vond voorlezing van de inhoud plaats. Van een en ander werd in de akte van opening melding gemaakt¹⁴¹. De inhoud van het testament en de tekst van de superscriptie dienden in de akte van opening te worden opgenomen, aldus tenminste Lijbreghts¹⁴². In de praktijk te Maastricht werd echter ook wel volstaan met aanhechting van de betreffende stukken aan de akte van opening.

Op verzoek van erfgenamen, praesumptieve erfgenamen of andere belanghebbenden werden verder door de Maastrichtse notarissen akten van verzegeling („cachettering”) opgemaakt, waartoe zij zich met twee getuigen ten sterfhuize van de erflater vervoegden. Deuren van kamers en kasten en deksels van kisten werden dichtgemaakt „sulx met het

¹³⁹ De citaten zijn uit het formulier nr. 19 van het modellenboekje van Otzeling.

¹⁴⁰ Door Lijbreghts werd betoogd, dat het aanbeveling verdiende een besloten testament onder bewaring van een notaris te laten (Red.Vert., I, 282).

¹⁴¹ Vgl. RAM., Not.Arch., inv.nr. 2302, d.d. 19 maart 1790 en inv.nr. 2485, d.d. 3 juni 1790; zie ook formulier nr. 20 in het modellenboekje van Otzeling.

¹⁴² Lijbreghts, Red.Vert., I, 281.

cachet" van de notaris „in (rode of zwarte) lack uitgedrukt”¹⁴³. Enige tijd later vond dan ontzegeling (décachettering) plaats ten verzoeken en in aanwezigheid van erfgenamen en getuigen. In de van dit feit opgemaakte akte van décachettering werd vermeld ten verzoeken van wie de ontzegeling geschiedde; de staat der zegels werd geëxamineerd en beschreven; van het aangetroffene werd een inventaris opgemaakt¹⁴⁴.

Behalve deze inventarisaties, die geschieden na een ontzegeling, bevatten de Maastrichtse notariële protocollen ook inventarissen, die werden opgemaakt zonder dat vooraf verzegeling en ontzegeling had plaatsgevonden. Voogden, executeurs en administrateurs waren in de Republiek in het algemeen verplicht tot het doen opmaken van een inventaris, hetgeen dan geschiedde door een notaris ten overstaan van twee getuigen of een secretaris met twee schepenen, aldus Lijbreghts¹⁴⁵. Hier en daar, zo betoogden Fockema Andreae en Van Apeldoorn, kon de verplichting tot boedelbeschrijving worden kwijtgescholden, zij het dat op veel plaatsen die kwijtschelding alleen van kracht was wanneer zij door de weeskamer, de magistraat of door beide werd bevestigd¹⁴⁶. Eveneens rustte op een fideicommissaire erfgenaam en een vruchtgebruiker een verplichting „Staat en Inventaris” te leveren¹⁴⁷.

Artikel 4 van Capittel X der recessen van 1665 („Van de momboirschap ofte vooghdije”) schreef voor, dat de voogden te Maastricht, binnen drie weken na de aanvaarding van hun voogdij, verplicht waren inventaris te maken „van alle goederen, soo meubele als immeubele, dewelcke in den sterfhuyse bevonden worden”¹⁴⁸. Voor het overige zwegen de recessen echter aangaande inventarisatieverplichtingen, hetgeen niet wegnam, dat te Maastricht ook op andere gronden dan krachtens een ingestelde voogdij geïnventariseerd werd. De uitwendige vorm der inventarissen, die notarieel werden opgemaakt, week enigszins af van het normaal-type der Maastrichtse notariële akten¹⁴⁹. Met name het beginformulier verschilde van het gebruikelijke model. Het begin van de eerste bladzijde werd doorgaans niet over de gehele breedte beschreven, zoals dat bij het merendeel der notariële akten het

¹⁴³ Zie bijvoorbeeld: RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 31 maart 1760 en inv.nr. 2387, d.d. 17 september 1785.

¹⁴⁴ Zie bijvoorbeeld: RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 9 juli 1760.

¹⁴⁵ Lijbreghts, Red.Vert., I, 480. Vgl. Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 38-39. Ook in de Zuidelijke Nederlanden bestond er in de betreffende gevallen een verplichting tot inventarisatie; vgl. Britz, Code, 567; Sohet, Instituts, I, 72, 11. Zie ook: Van der Tanerijen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, II, 323, sub voce „Inventorys”.

¹⁴⁶ Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 48.

¹⁴⁷ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., I, 400 en 423.

¹⁴⁸ Zie Rec. der recessen, 58.

¹⁴⁹ Vgl. inzake dit „normaal-type”, hiervóór p. 160 vlg.

geval was, doch van de bladspiegel werd slechts de rechterhelft gebruikt¹⁵⁰. De akte werd niet geopend met de gebruikelijke aanhef: „Op heden den . . . compareerde voor mij enz.”, maar met: „Staat en inventaris der . . . goederen . . . , gemaect ter requisitie van . . . door mij . . . notaris. . . in presentie der nabenoemde getuigen, op heden de enz.”¹⁵¹. Daarna volgde de opsomming der goederen, zulks stuksgewijze en vaak van kamer tot kamer gegroepeerd. Door Lijbreghts werd geadviseerd, dat in het slot van de akte de inventariënten zouden verklaren: „zich getrou en oprechtelijk te hebben gedragen, en bij hun weten niets te hebben achtergehouden ofte verzwegen, direct ofte indirect; belovende . . . ende presenteren des noods ende daar toe verzogt zijnde, zulks met den behoorlijken Boedel-Eed te versterken”¹⁵². Te Maastricht werd evenwel doorgaans volstaan met het „aldus gepasseert en geïnventariseert” zonder dat de clause inzake „getrouw en oprecht gedrag” werd geïnsereerd.

Het hoofd der akten van scheiding en deling werd te Maastricht ook veelal „ter halver blad” gesteld. Daarin werd dan globaal aangegeven welke goederen in casu in scheiding en deling werden gebracht, wie de condividenden waren, voor welk breukdeel ieder hunner in de boedel gerechtigd was, de naam van de instrumenterende notaris en de datum van de akte. Daarna volgde de opsomming der in deling te brengen goederen met de geldswaarden die daaraan werden toegekend en een opgave van het saldo. Vervolgens werden er zoveel gelijkwaardige loten geformeerd („cavelcedule”) als er deelgenoten waren, waarna dan tot lottrekking en toedeling der loten werd overgegaan. Eventuele bijzondere bedingen ten aanzien van bepaalde goederen werden nader omschreven, waarna partijen verklaarden hiermede „volkomen genoegen te nemen, sonder hier tegens iets te sullen doen off laten geschieden, directelijk nog indirectelijk, onder verdere obligatie en verband van derselver personen en goederen en als nae regten” en — wanneer er in de scheiding en deling onroerende goederen begrepen waren — „alles met consent in de realisatie deses met constitutie ut moris”¹⁵³.

¹⁵⁰ Zie Lijbreghts, *Red.Pract.*, I, 351 waar werd betoogd: „’t hoofd van den inventaris (en van de scheiding) stelt men ter halver blad . . . ’t laatste geschied bijzonderlijk om ’t „Apostil” dat benevens ’t hoofd geschreven werd”.

¹⁵¹ Vgl. *RAM.*, *Not.Arch.*, inv.nr. 2438, d.d. 14 januari 1790; zo ook het model bij Huygens, *Notarius Belgicus*, 200 vlg.

¹⁵² Lijbreghts, *Red.Vert.*, I, 482.

¹⁵³ Zie: *RAM.*, *Not.Arch.*, inv.nr. 2303, d.d. 3 november 1762. Voor juridische kwesties aangaande scheidingen en delingen: de Blécourt-Fischer, *Kort begrip*, 371-373; zie ook: Fockema Andreae-Van Apeldoorn, *Aantekeningen II*, 296-297 en Drielsma, *Het karakter van de scheiding en deling*, 194 vlg. en 417 vlg.

2. AKTEN IN DE OBLIGATOIRE EN ZAKENRECHTELIJKE SFEER.

akten van verkoop en koop — akten van ruiling — schenkingen — akten van verhuur en huur, pacht en erfpacht — leningen tegen gebruikspand — obligaties, cessies en redempties — hypotheeken — borgtochten — procuraties — andere vermogensrechtelijke akten.

Proloog

De berekende frequentiepercentages als aangegeven in bijlage XX doen zien, dat het merendeel der onderzochte notariële akten te Maastricht betrekking had op rechtsfiguren in de obligatoire en zakenrechtelijke sfeer.

Een deel der daarin vastgelegde transacties betrof de overdracht van onroerende goederen waarvoor als titel dienden overeenkomsten van verkoop en koop, ruiling en schenking. Daarop wordt in het navolgende allereerst ingegaan.

Vervolgens worden aan de orde gesteld de overeenkomsten van verhuur en huur, pacht en erfpacht, waarbij onroerende goederen tegen betaling van huur- of pachtpenningen in gebruik werden afgestaan voor korte of lange tijd. In aansluiting daarop wordt tevens gewezen op de minder frequent voorkomende figuur van lening tegen gebruikspand.

Daarna komen ter sprake de overeenkomsten betreffende schuldigerkenning van geldsommen (obligaties), de overdracht van schuldvorderingen (cessies) en de aflossing van schulden (redempties).

Verder wordt besproken de wijze waarop tot nakoming van aangegane verplichtingen zekerheid werd gesteld in de vorm van hypotheek en borgtocht.

Aan het einde van dit onderdeel krijgen aandacht de akten van lastgeving (procuraties) en volgen enkele slotopmerkingen over enige figuren, die te Maastricht slechts bij uitzondering notarieel werden vastgelegd.

A. AKTEN VAN VERKOOP EN KOOP.

Overdracht van onroerend goed waaraan als titel een overeenkomst van verkoop en koop ten grondslag lag geschiedde in de zeventiende en

achttiende eeuw te Maastricht veelvuldig bij notariële akte¹⁵⁴. Ter realisatie van de levering werd een afschrift van de akte overlegd bij een der hooggerechten waarna aldaar overschrijving plaatsvond van de transactie in de gerechtelijke gichtregisters. Daardoor werd bereikt, dat de overdracht werking kreeg ten opzichte van derden en met name ook, dat — doorgaans na verloop van één jaar te rekenen vanaf de realisatie — de transactie niet meer aantastbaar was krachtens naastingsrecht, waarover straks meer uitvoerig¹⁵⁵.

Comparerend voor de notaris verklaarde de verkoper het onroerend goed, dat het voorwerp vormde van de koop „bij wettigen titul van coop en vercoop kragte deses in vollen vrijen eigendom over te dragen, te cederen en te transporteren aan en ten behoeve van” de koper, die medecompareerde en de overdracht accepteerde¹⁵⁶. Dikwijls werd aangegeven, soms summier soms meer uitvoerig, op welke wijze de verkoper de eigendom van het verkochte verkregen had (de aankomst-titel). De koopprijs werd vermeld en het bedrag van de eventueel verschuldigde „lijcoop” en „godshelder”, waarna bij voldoening van een en ander de koper werd gekwiteerd¹⁵⁷. Wanneer het onroerend goed bezwaard was met lasten werden deze gememoreerd. De koper werd vervolgens gesubrogeerd in alle rechten die de verkoper met betrekking tot het verkochte bezat en de verkoper verklaarde in te staan voor „goede overdragt, cessie en transport”, alsmede de koper te vrijwaren tegen aanspraken van derden, zulks „guaranderende onder obligatie en verband als nae regten”. Tenslotte werd geconsenteerd in de realisatie van de overdracht „met constitutie als naer gewoonte”. Aldus was, globaal gezien, de inrichting der Maastrichtse notariële akten van verkoop en koop. Enkele facetten dienaangaande verdienen onze nadere aandacht.

Allereerst de aanduiding van het onroerend goed. Aangegeven werd of de overdracht een huis, hof, moestuin, akkerland, weiland, beemd of anderszins betrof, waaraan vaak werd toegevoegd: „met verdere ap- en dependentiën van dien”. In het verkochte was begrepen „al ’t geen des zaaks eigen” was en wanneer de overdracht „een huis of andere vaste goederen als schuren etc.” betrof „al ’t geen daarin aard- en nagelvast” was, voorzover dit tenminste in eigendom toebehoorde aan de verko-

¹⁵⁴ Men zie de talloze overschrijvingen van notariële akten in de gichtregisters der Maastrichtse gerechten.

¹⁵⁵ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 159; Fockema Andreae, O.N.B.R., I, 189 vlg. en II, 123 vlg.; Cerutti, Hoofdstukken, 169 vlg. en de door deze auteur genoemde algemene en bijzondere literatuur, 202-205. Vgl. voor de Zuidelijke Nederlanden, Britz, Code, 903 vlg.

¹⁵⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 10 augustus 1790.

¹⁵⁷ Over „lijcoop” en „godshelder” zie hierna p. 213-214.

per¹⁵⁸. Bij moeilijkheden in dezen te Maastricht konden de artikelen 3 tot en met 6 van Capittel XXXVIII der recessen ten aanzien van enkele aldaar genoemde zaken houvast bieden¹⁵⁹. Wordt een huis getransporteerd dan werd de naam van de straat genoemd waarin het gelegen was; betrof de overdracht land dan werd dikwijls de naam van het veld waarin het perceel was gesitueerd vermeld. De ligging van het onroerend goed werd nader gepreciseerd door de aanduiding van de „reingenoten” of „reigenoete”, de eigenaren van de belendende percelen. De grootte werd uitgedrukt in bunders en/of grote en kleine roeden. Bij problemen inzake grensscheidingen werd in de akte soms „expresselijk geconditioneert, dat . . . verkooper zal gehouden zijn voorm[eld] stuk akkerlands door een geswoeren landmeeter hem kooper te laten overmeeten” en dat over- of ondermaat daarna al dan niet zou worden verrekend¹⁶⁰.

De koopprijs — meestal uitgedrukt in Brabantse guldens, te rekenen naar „Maestrichter cours” — werd doorgaans in presentie van notaris en getuigen door de koper in handen van de verkoper „uytgeteld” waarna de verkoper verklaarde in dezen „ten vollen vergenoegt, voldaan en gecontenteert te wesen”¹⁶¹. Soms had verrekening van de koopprijs reeds enige tijd vóór het passeren van de akte tussen partijen plaatsgevonden, hetgeen dan in de akte werd vermeld¹⁶². Herhaaldelijk werd door de verkoper uitdrukkelijk gerenuncieerd aan de „exceptio non numeratae pecuniae” onder vermelding van het feit, dat hij door de notaris aangaande de inhoud van de exceptie en het effect van de renunciatie onderricht was¹⁶³. Door aldus te renuncieren ontnam zich de verkoper dan zelf het recht later alsnog op enigerlei wijze te kunnen aantonen, dat in feite geen betaling had plaatsgevonden; of anders

¹⁵⁸ Citaten uit: Lijbreghts, Red.Vert., II, 113. Zie eveneens: Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 37.

¹⁵⁹ Vgl. Rec. der recessen, 149:

„3. Maer schaperayen, kandelaers of diergelijcke saecken, die in de huysen gehecht, ingewerckt of nagelvast zijn, worden gehouden voor immeubel.

4. Oock worden voor erven gehouden de brouwketsels, in soo verre den leem daer sij met ingeset zijn van boven met eene plaester van kalck is overstreken.

5. Eensgelijck zijn immeubel, de brouw-kuypen, met ijsere reypen gebonden zijnde, als gestedineert tot perpetueel gebruyck.

6. Eenen staenden hael, in eene keucken, is oock erve”.

¹⁶⁰ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2387, d.d. 21 november 1785. Zie inzake landmeetkunde: Harmsen, De Landmeetkunde . . . Limburg vóór 1794, 353 vlg.

¹⁶¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2064, d.d. 13 februari 1730.

¹⁶² RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 19 maart 1730.

¹⁶³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 19 maart 1730; inv.nr. 2064, d.d. 13 februari 1730 en nr. 2485, d.d. 31 maart 1790.

gezegd: de verkoper deed zo afstand van zijn recht op dit punt tegenbewijs tegen de akte te kunnen leveren¹⁶⁴.

Regelmatig kwam voor, dat de koopprijs niet of niet geheel werd betaald bij gelegenheid van het transport. Tot zekerheid voor de latere voldoening van de koopprijs of het restant daarvan werd dan overeengekomen, dat de verschuldigde som op het overgedragen onroerend goed „als pretium fundi” bleef „geaffecteerd”, waardoor de verkoper recht van hypotheek kreeg op het betreffend onroerend goed. In de akte werd aangegeven hoe betaling diende plaats te vinden en welke rente de koper-schuldenaar moest betalen. Vaak verklaarde de koper bovendien tot meerdere zekerheid voor de voldoening van zijn betalingsverplichting, nog „te obligeren zijn persoon en alle sijne andere soo meubilaire als immeubilaire hebbende en vercrijgende goederen, waar gelegen en vindbaar geen uytgesondert, om daaraan bij onverhoopde wanbetaling der gestipuleerde interessen off eenig ander gebrek door den heer vercooper en rentecrediteur off deselfs representanten soo van capitael als interessen en aencleven van dien ten allen tijden volkomen regres en verhael genomen te cunnen worden nae regten, wetten en costumen locaal”¹⁶⁵. Deze uit ons oud-vaderlands recht bekende rechtsfiguur werd elders algemeen aangeduid als „kusting”¹⁶⁶. In de Maastrichtse notariële akten noch in de stedelijke recessen komt deze term echter voor.

Weinig gebruikelijk te Maastricht was de constructie waarbij de koopprijs, tegen betaling van interest, op het verkochte goed „geaffecteerd” bleef staan onder conditie, dat wanneer de koper-debiteur in gebreke bleef met betaling de verkoper-crediteur gerechtigd was het getransporteerde onroerend goed „tot sigh te slaen ende sulx sonder eenige formaliteyt van regten”¹⁶⁷. In hoeverre een dergelijk beding van toeëigening van de „geaffecteerde” zaak te Maastricht rechtskracht bezat en in feite te realiseren was voor de verkoper wanneer zulks nodig bleek is vooralsnog de vraag. In het algemeen, aldus de Blécourt-

¹⁶⁴ Over de „exceptio non numeratae pecuniae” zie: Van Oven, Leerboek, 210-214; Kasser-Wubbe, Rom. Privaatrecht, 199 en 253; Feenstra, Rom.grondslagen, 302-303; De Groot, Inleidinge, III, 5, 3; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 248. Door Van der Tanerijen werd betoogd, dat in Brabant de „exceptio non numeratae pecuniae” door de verkoper gedurende twee jaar opgeworpen kon worden, „mair na den II jairen, soe soude den thoen van onbetalinge toebehoiren gedaen te worden van den vercoopere” (Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 152, 408).

¹⁶⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 18 januari 1700.

¹⁶⁶ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 258; De Smidt, Compendium, nr. 165; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen II, 117, 207 en 317; Herman, Hypotheekrecht, 55-57, 94 en 103.

¹⁶⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 30 oktober 1730.

Fischer, was het beding van toeëigening van de verpande zaak in strijd met het uit het Romeinse recht gereciperde verbod van de „lex commissoria”¹⁶⁸. Doch wellicht ware verdedigbaar, dat het in casu een koopovereenkomst betrof onder voorwaarde, dat betaling binnen een bepaalde tijd zou plaatsvinden, waarbij dan in geval van wanbetaling de verkoper de keuze had tussen het „laeten voortgaan” van de koop of tot terugneming van de verkochte zaak¹⁶⁹.

Algemeen verbreid was de regel, dat van de zijde van verkoper de koop vernietigd kon worden wanneer achteraf bleek, dat de verkoper door de prijsbepaling voor meer dan de helft van de waarde was benadeeld („laesio enormis”)¹⁷⁰. Ook te Maastricht was dit kennelijk het geval, indien tenminste de verkoop niet „met de brandende keersse” (d.i.: in het openbaar) had plaats gevonden, want dan, aldus artikel 5 van Capittel XXXIX der recessen, viel er „geene rescissie ter oorsaecke van bedrogh over de helft”¹⁷¹.

Dikwijls was in de Maastrichtse notariële akten bepaald, dat de koper naast de koopprijs nog bepaalde bedragen verschuldigd was aan „lijcoop” en „godshelder”. De „lijcoop”, oorspronkelijk een bedrag als drinkgeld voor de getuigen die bij het sluiten van de koop aanwezig waren, had in de zeventiende en achttiende eeuw nog slechts een symbolische betekenis, die duidde op de totstandkoming van de koopovereenkomst evenals de Romeinsrechtelijke „arra confirmatoria”¹⁷². Strikt nodig was de „lijcoop” niet, immers regelmatig werd in de akten vermeld, dat de koop was gesloten „sonder lijcoop”. Meestal werd echter als zodanig een bedrag genoemd of heette het „lijcoop naer landtskoop”, hetgeen inhield, aldus artikel 4 van Capittel XXXIX der recessen, dat de koper „den twintighsten penning” (5%) verschuldigd was, die dan aan de verkoper ten goede kwam¹⁷³. De „godshelder”

¹⁶⁸ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 258. Zie verder: De Groot, Inleidinge, III, 48, 41; Van Oven, Leerboek, 172; Kaser-Wubbe, Rom. Privaatrecht, 153 en 211; Feenstra, Rom.grondslagen, 152-153.

¹⁶⁹ Zie De Groot, Inleidinge, III, 14, 32; vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 288 en 302.

¹⁷⁰ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 302; Van Oven, Leerboek, 246-247; Kaser-Wubbe, Rom. Privaatrecht, 204; Feenstra, Rom.grondslagen, 269. Zie voor Luik: Sohet, Instituts, III, 39 („De la restitution en entier pour cause de lésion énorme”); voor de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 892-893 („De la nullité de la vente cause de lésion”); voor Brabant: Van der Tanerijen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 152, 403.

¹⁷¹ Vgl. Rec. der recessen, 152.

¹⁷² Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 275-276 en 302; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 7 vlg.; Hermesdorf, Rechtsleven, 347, nt. 187; dezelfde, Taal en Tongval, 10 (1958), 163-166; dezelfde, De Maasgouw, 59 (1939) 25-27; 60 (1940), 62-63; 61 (1941), 28-30, 42-45 en 58-59. Vgl. ook: De Groot, Inleidinge, III, 14, 27 en III, 16, 11, die een niet juiste interpretatie geeft.

¹⁷³ Vgl. Rec. der recessen, 152.

(godspenning), van origine een gift voor een kerkelijk en/of liefdadig doel bij gelegenheid van het sluiten van de koop, vervulde in de zeventiende en achttiende eeuw een soortgelijke functie als de Romeinsrechtelijke „arra poenentialis”¹⁷⁴.

De in de akte gememoreerde lasten waren van velerlei aard¹⁷⁵. Geregeld, zoals reeds werd gezegd, was aan een bepaald onroerend goed een bepaalde som „geaffecteerd” om reden, dat bij de verkrijging de koopprijs niet of niet geheel was voldaan of omdat nadien het onroerend goed, tot zekerheid voor de terugbetaling van een aangegane lening, hypothecair was verbonden. Soms werd dan de schuld overgenomen door de koper en het bedrag in mindering gebracht op de door hem verschuldigde koopprijs¹⁷⁶. In andere gevallen bleef de kapitaalslast voor rekening van verkoper, die dan verplicht was — op doorgaans korte termijn — de schuld af te lossen¹⁷⁷. Tot de zakelijke lasten, die vaak voorkwamen, behoorden grondrenten, cijnzen, tienden en andere genots- of gebruiksrechten, waaronder vele erfdienstbaarheden¹⁷⁸. Andere lasten werden in de akten onder een noemer gebracht en als „ordinaire landlasten” en „verpondingen” aangeduid¹⁷⁹. Het waren door de overheid opgelegde belastingen, die op de grond drukten.

De uit de koopovereenkomst voortvloeiende verplichtingen voor de verkoper waren toegespitst op de verschaffing van het bezit van de zaak en de vrijwaring tegen de gevolgen van uitwinning en tegen verzwegen of onbekende lasten¹⁸⁰. In enkele standaardformules werd in de Maas-trichtse akten een en ander tot uitdrukking gebracht. Met betrekking tot de bezitsverschaffing „soo stelde en surrogeerde den transportant pro se et suo den koper en acceptant, sijne erfgenaemen en representanten, in volle regt, eygendom en bezit” (of: „in sijns plaetse, eygendom, possessie, regt en gerechtigheden”) ... „caveerende voor goede overdraght,

¹⁷⁴ Zie: Kaser-Wubbe, Rom. Privaatrecht, 203.

¹⁷⁵ Vgl. Van Iterson, Eigendomsoverdracht, 349 vlg.; Raikem e.a.: „Celui qui faisait le transport d'un immeuble était obligé de déclarer toutes les charges qui le gravaient. S'il ne satisfait pas à cette obligation, il pouvait être poursuivi, même par la voie criminelle” (Coutumes ... de Liège, III, XL-XLI).

¹⁷⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 31 augustus 1760.

¹⁷⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 17 augustus 1790.

¹⁷⁸ Vgl. inzake hypotheaire belastingen: hierna p. 240 vlg.

¹⁷⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 31 augustus 1760.

¹⁸⁰ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 304: De Smidt, Compendium, nr. 218; Britz, Code, 884-887 („De la garantie”); Sohet, Instituts, III, 5 (aldaar ad 1: „Le vendeur est tenu de garantir l'acheteur, c'est à dire l'assurer de ce qu'il a vendu, quitte et libre de toute charge non spécifiée, le mettre dans le cas d'en pouvoir prendre possession, l'indemniser en cas d'éviction. Et si l'acheteur est tiré en cause, le vendeur peut être convenu pour la défense”).

cessie en transport"¹⁸¹. Haast woordelijk gelijk kwam deze formule in alle notarieel opgemaakte transportakten voor. Aangaande de vrijwaring, waartoe verkoper verplicht was, werd door Van Iterson gewezen op de rijk geschakeerde terminologie die in de late middeleeuwen werd gebezigd¹⁸². Door deze en andere auteurs werd, met een beroep op De Groot¹⁸³, betoogd, dat de ons vertrouwde term „vrijwaren” historisch bezien twee elementen bevatte, n.l. de vrijwaring („waren”) tegen uitwinning door derden en het waarborgen („vrijen”) van de koper tegen aanspraken van derden wegens lasten (b.v. grondrenten, hypotheken, zakelijke gebruiks- en genotsrechten)¹⁸⁴. In de Maastrichtse akten uit de zeventiende en achttiende eeuw waren de gebruikelijke termen op dit punt: „caveren” en „guaranderen” of „guarandschap doen”, zonder dat gezegd kan worden, dat de ene term gereserveerd was om het waarborgen tegen evictie en de andere om het waarborgen tegen verzwegen lasten uit te drukken. De termen werden door elkaar gebruikt. Wel werden de beide elementen, die in de vrijwaringsverplichting opgesloten lagen, doorgaans afzonderlijk naar voren gebracht. Ten aanzien van de verplichting te vrijwaren tegen verzwegen of onbekende lasten verklaarde de verkoper „te guaranderen dat de voors[eijde] goederen, buyten de voors[eijde] gespecificeerde lasten . . . los, liber en onbelast” waren. Met betrekking tot uitwinning deed hij „guarandschap voor alle aanspraken, calengies en molestatiëns” of die nu zouden plaatsgrijpen „binnen of buyten ’s jaers”. Bekend is, dat in verband met de verplichting tot vrijwaring de verkoper in sommige steden en streken in de Nederlanden verplicht was zekerheid te stellen¹⁸⁵. De stedelijke recessen te Maastricht bevatten geen voorschriften op dit punt. In de Maastrichtse praktijk gaf de verkoper echter dikwijls de hiervoor bedoelde „guarandschap”, zulks dan „onder obligatie ende verband van persoon en goederen, soo meubele als immeubele, ende verder als naar regten”¹⁸⁶.

Tenslotte werd consent verleend tot realisatie van de overdracht. Over de wijze waarop realisatie diende plaats te vinden handelen di-

¹⁸¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 10 augustus 1790 en d.d. 21 oktober 1790.

¹⁸² Vgl. Van Iterson, Eigendomsoverdracht, 345 vlg.

¹⁸³ Zie: De Groot, Inleidinge, III, 15, 5.

¹⁸⁴ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 304, nt. 1; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 38; Sohet, Instituts, III, 5.

¹⁸⁵ Zie: Van Iterson, Eigendomsoverdracht, 367 vlg. en de daar in de noten genoemde literatuur; vgl. inzake de vrijwaring in het oud-Franse recht: Ourliac-de Malafosse, Hist. du droit privé, I, 269 en 271.

¹⁸⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 19 maart 1730.

verse artikelen der recessen¹⁸⁷. „Alle gichten, goeijenissen ofte transporten . . . ende diergelijcke reële gerichtswercken”, die betrekking hadden op vestiging, overdracht of tenietdoening van zakelijke rechten op onroerende goederen, moesten te Maastricht plaatsvinden, aldus artikel 13 van Capittel IX, ten overstaan van twee schepenen (één van Luikse en één van Brabantse nativiteit) of meerdere, mits in gelijk getal van beide zijden, als partijen dit verlangden. Binnen drie dagen nadat de betreffende akten voor schepenen waren gepasseerd of bij dezen waren „neergeleijt” diende „overreijckinge” daarvan plaats te vinden aan de secretaris van een der hooggerechten. Deze moest dan binnen drie dagen voor de registratie zorg dragen. Bij nalatigheid was hij aansprakelijk voor de daaruit ontstane schade.

Was de transactie tussen partijen neergelegd in een notariële akte — en daartoe beperken wij ons hier — dan luidde het relaes van registratie: „Ten overstaan van d'Heeren N.N. en N.N., schepenen van Maestricht, op heden den . . . compareerde N.N. (een notaris, doch tegen het einde van de achttiende eeuw ook vaak een beëdigd klerk) . . . en leijde neder voor en in naeme van N.N. (de rechtverkrijgende) dit naervolgende acte notariael, versoeckende hetselve volgens teneur in punctis et clausulis, te worden gerenoveert ende gerealiseert, hetwelck hem mits desen werd verleent, en is naer deses Stads recht in hoeden gekeert, salvo etc.”¹⁸⁸. Daarop volgde een letterlijke weergave van de inhoud van de akte.

In de zeventiende en achttiende eeuw werd door sommigen betoogd, dat eerst door de protocollatie bij het gerecht de eigendom tussen partijen overging. De meeste auteurs, aldus tenminste de Blécourt-Fischer en Cerutti, waren echter van oordeel, dat ook een niet geprotocolleerde akte de eigendom tussen partijen deed overgaan¹⁸⁹. Voor Maastricht nam Wessels Boer aan, dat „de aantekening van den secretaris . . . geen *conditio sine qua non*” was voor de eigendomsovergang en dat ook een niet voor schepenen gepasseerde akte, zoals de notarieel opgemaakte, de eigendomsovergang tussen partijen bewerk-

¹⁸⁷ Vgl. Rec. der recessen: de recessen van 1665, Cap. IX, artikel 13; Cap. XVI, de artikelen 6 en 7; Cap. XL, artikel 1. Zie ook: Wessels Boer, Bijdrage, 367-370. Zie voor Luik: Sohét, Instituts, III, I, 83 vlg.; Raikem e.a., III, XXXIX („il ne suffisait pas de passer acte d'un transport ou d'une cession, pour faire acquérir un droit réel au cessionnaire; il fallait que le contrat fut revêtu des oeuvres de loi. En outre, pour transmettre un tel droit, il fallait que le cédant en eût été investi au préalable lui même”); vgl. ook: de Louvrex, Recueil, II, Chap. XXVIII („de la réalisation des contrats”), 290-293. Zie ook: Anselmo, Codex Belgicus, sub voce „goedenisse”, 98. Vgl. verder: de gehomologeerde costume van 1696 van het hertogdom Limburg, Tit. IV, artikel 1 (Rbr.Limb. en LvO, 118 (1)).

¹⁸⁸ RAM., Brab.gichtregisters, nr. 6482, d.d. 9 januari 1759.

¹⁸⁹ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 161-162; Cerutti, Hoofdstukken, 195.

stelligde¹⁹⁰. Na de gerechtelijke protocollatie kon de verkrijger echter eerst volledig zijn rechten geldend maken, met name ook ten opzichte van derden.

Voor de koper waren onder die derden van groot belang zij die tot „beschudden” of „naasten” gerechtigd waren, een categorie personen, die in het Maastrichtse rechtsleven van een zodanige betekenis was, dat er in de recessen van 1665 een afzonderlijk Capittel voor werd ingericht¹⁹¹.

Naastingsgerechtigden, aldus Moorman van Kappen, hadden het recht om zich binnen een bepaalde termijn na de verkoop van een onroerend goed in de plaats van de koper te stellen. Was de zaak reeds aan de koper geleverd en had deze de koopprijs betaald, dan moest de koper op zijn beurt de zaak tegen vergoeding van de koopsom aan de naaster leveren¹⁹². Te Maastricht waren tot beschudden of naasten gerechtigd de bloedverwanten van de verkoper¹⁹³. Aanverwanten waren van het naastingsrecht uitgesloten, met dien verstande, dat een man in naam van zijn vrouw mocht beschudden, mits hij tenminste, binnen de voor naasting gestelde termijn van één jaar, uitdrukkelijk te kennen gaf, dat hij namens zijn vrouw ageerde. Deed hij zulks niet dan werd zijn vordering „gerejecteerd, ten waere dan dat hij oock bloedverwant was”¹⁹⁴. Werd de naasting aangespannen door meer bloedverwanten van de verkoper dan ging, in het algemeen gesproken, de naaste bloedverwant van de verkoper voor, hoewel er soms ook wel andere

¹⁹⁰ Wessels Boer, Bijdrage, 369. Zie ook: Raikem e.a. (Coutumes . . . de Liège, III, XL: „les actes passés devant les notaires avaient un caractère d'authenticité; ils faisaient preuve de la vente entre parties, mais non à l'égard des tiers; il fallait pour cela le réalisation”). Vgl. eveneens: Britz, Code, 903 vlg.

¹⁹¹ Vgl. recessen van 1665, Cap. XLI „Van beschudden” (Rec. der recessen, 155-157).

¹⁹² Moorman van Kappen, Met open buydel, 5. Voor andere definities in dezen vgl. aldaar p. 29, nt. 7. Voor Luik werd het naastingsrecht („le rétrait lignager”) als volgt gedefinieerd: „Le rétrait était la faculté . . . de se faire subroger à la place de l'acheteur de la chose sujette à rétrait, en rendant cet acheteur indemne” (Raikem, e.a.: Coutumes . . . de Liège, III, LI); vgl. ook: Simonon, Introduction, I, 59 vlg. Zie verder: Britz, Code, 700 vlg.; Anselmo, Codex Belgicus, sub voce „calengieringhe ende naederschap”, 52; Christyn, Brabant's Recht, II, concordantie, 1421 vlg. sub „naederschap”, waar in dezen verwezen wordt naar de costume op dit punt in de diverse Brabantse steden; zie voor Brabant ook: Van der Tanerijen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 192 („van der actiën geheeten actio retractus”). Zie ook de gehomologeerde costume van 1696 van het hertogdom Limburg, Titel V, art. 1 (Rbr. Limb. en LvO., 119 (1)); zie ook: Van den Bergh, Eigendom, 32-34.

¹⁹³ Vgl. Cap. XLI, artikel 5 der recessen van 1665. Zie inzake het gerechtigd zijn tot de uitoefening van het naastingsrecht: Moorman van Kappen, Met open buydel, 5-6; Voor de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 701-702; voor Luik: Sohet, Instituts, III, 7, 18-146; Raikem e.a., Coutumes . . . de Liège, III, LII-LIII.

¹⁹⁴ Vgl. Cap. XLI, artikel 6 der recessen van 1665.

regels in dezen golden¹⁹⁵. Aangaande onroerende goederen waarvoor te Maastricht de regel „paterna paternis materna maternis” van kracht was, derhalve voor „stockgoederen” of aangeërfd goederen, werd in ieder geval expliciet in de recessen gezegd, dat „in ’t stuck van beschudde” dienaangaande de bloedverwant werd geprefereerd „den welcken den naesten is aan den verkooper, van die linie, daer de goederen af procederen”¹⁹⁶. Doch ook ten aanzien van goederen die niet aangeërfd waren zal, zo er door meer bloedverwanten genaast werd, te Maastricht voorrang verleend zijn aan de naaste bloedverwant, naar mij dunkt¹⁹⁷.

Te Maastricht kon het naastingsrecht uitgeoefend worden vanaf het ogenblik dat de koopovereenkomst was totstandgekomen. Wanneer de koop echter bij een der gerechten was gerealiseerd trad, zoals elders ook gebruikelijk, een termijn van één jaar in werking, hetgeen inhield, dat naasting niet meer mogelijk was zodra deze termijn was verstreken¹⁹⁸. Een en ander werd te Maastricht uitgedrukt in het adagium: „Men magh beschudden tusschen halm en heer”¹⁹⁹. De dag van registratie werd bij het berekenen van de fatale jaartermijn buiten beschouwing gelaten zodat, zoals de recessen het uitdrukten „den beschudden tijdt alhier is jaer en eenen dagh”²⁰⁰. De in een schrikkeljaar ingelaste dag werd eveneens niet meegeteld bij de berekening van de verjaringstermijn²⁰¹.

De naasting moest met gereed geld plaatsvinden („met open buydel ende in baren gelde”), voorzover tenminste de kooppenningen „seker

¹⁹⁵ Vgl. Moorman van Kappen, Met open buydel, 6; Britz, Code, 701-702.

¹⁹⁶ Vgl. Cap. XLI, artikel 7 der recessen van 1665.

¹⁹⁷ Zie: Moorman van Kappen, Met open buydel, 14. Daar wordt ook gewezen op de erfrechtelijke achtergrond van de naastingspraktijk.

¹⁹⁸ Vgl. Moorman van Kappen, Met open buydel, 9; vgl. de daar vermelde literatuur op p. 38 nt. 75. Zie ook: Anselmo, Codex Belgicus, 52.

¹⁹⁹ Vgl. Cap. XLI, de artikelen 1 en 2, van de recessen van 1665.

²⁰⁰ Vgl. Cap. XLI, artikel 3 der recessen van 1665; vgl. Moorman van Kappen, Met open buydel, 9. Vgl. in dezen voor Luik: Raikem e.a.: Coutumes . . . de Liège, III, LIV: „Le délai pour exercer le rétrait lignager était d’une année. Il commençait à courir le lendemain du jour où le contrat de vente avait été revêtu des oeuvres de loi”. Aldaar werd ook opgemerkt hoe nauwgezet de voorgeschreven termijn in acht genomen moest worden wilde de naasting effect sorteren („Les formalités étaient de rigueur en matière de rétrait lignager. On y appliquait dans toute sa sévérité le vieil adage „Qui cadit a syllaba, cadit a toto””); zie ook: de Mean, Observationes, 198 nr. 5 en 559 nr. 27. De Louvrex betoogde: „Mais en matière de rétrait, l’an de rétrait ne commence a courir, que de la date de l’enregistrement, parce que nos statuts requièrent cette formalité, laquelle ils ne requièrent pas pour acquirir droit réel” (Recueil, II, 292).

²⁰¹ Vgl. Cap. XLI, artikel 4 der recessen van 1665. Zie ook: Sohet, die betoogde: „Et si l’année est bissextile, le jour intercalaire profite au rétrayant” (Instituts, III, 7, 106).

en liquid" waren²⁰². De naaster diende derhalve terstond in klinkende munt aan de koper te voldoen hetzelfde bedrag, dat deze aan de verkoper verschuldigd was of reeds had voldaan. Was ten aanzien van de betaling van de koopprijs of een deel daarvan een termijnregeling getroffen dan was die regeling ook toepasselijk voor de naaster. In alle opzichten immers trad de naaster in de rechten en verplichtingen van de koper²⁰³. Deze had recht op vergoeding van de door hem betaalde „lijcoop" en „godshelder", die eveneens voor rekening van de naaster kwamen²⁰⁴. Weigerde de koper een en ander in ontvangst te nemen dan volgde „namptisatie" (consignatie) der penningen bij het gerecht²⁰⁵. Tenslotte bepaalden de recessen nog, dat het naastingsrecht niet gold ten aanzien van goederen, die „publijkkelijk ter proclamatie gesteld" waren, dat het recht zakelijke werking had en derhalve uitgeoefend kon worden tegen eenieder in wiens handen de zaak ook werd aangetroffen en dat de vruchten, die zich (nog) op het verkochte bevonden onder de vernadering begrepen waren²⁰⁶.

Bij de gang van zaken rond de naasting te Maastricht waren de stedelijke notarissen op verscheidene momenten nauw betrokken. Allereerst wanneer er bij de totstandkoming van de overeenkomst van verkoop en koop in de notariële akte bepalingen moesten worden opgenomen die door partijen van belang werden geacht voor het geval de verkochte zaak genaast zou worden. Verder was het gebruikelijk, dat voor het aanzeggen van de naasting aan de koper door de beschudder een notaris werd ingeschakeld, die zich dan ten huize van de koper vervoegde om aldaar de naasting te „insinueren". En tenslotte werden door de Maastrichtse notarissen regelmatig akten gepasseerd waarbij de naaster, als gevolg van het door hem uitgeoefende naastingsrecht, in de plaats van de koper werd gesteld.

Op de aanzegging van de naasting kom ik straks terug²⁰⁷. Aangaande de beide andere facetten hier nog het volgende.

In de transportakte, die ten verzoeken van verkoper en koper werd opgemaakt, werd dikwijls gepraeludeerd op een mogelijke beschudding van de verkochte zaak, zeker wanneer partijen vermoedden, dat er van

²⁰² Vgl. Cap. XLI, artikel 9 der recessen van 1665. Zie ook: Moorman van Kappen, Met open buydel, 8-9.

²⁰³ Vgl. Moorman van Kappen, Met open buydel, 9.

²⁰⁴ Vgl. Cap. XLI, artikel 13 der recessen van 1665.

²⁰⁵ Vgl. Cap. XLI, artikel 10 en 11 der recessen van 1665.

²⁰⁶ Vgl. Cap. XLI, artikel 12, 14 en 15 der recessen van 1665. Ook te Luik was naasting niet mogelijk in geval het onroerend goed openbaar was verkocht „en vertu du décret du juge"; ook aldaar had het recht zakelijke werking (vgl. Raikem e.a., Coutumes . . . de Liège, III, LII).

²⁰⁷ Zie hierna p. 258-259.

de zijde van de bloedverwanten van de verkoper wel belangstelling voor het object zou zijn. In de akte werd dan veelal bepaald, „dat in cas van beschudt off vernaedering alle de costen van verbeeteringen en noodsaakelijke reparatiën”, die de koper intussen zou hebben aangewend, „immediaet bij het retract” aan deze zouden moeten worden gerestitueerd. Soms werd daaraan toegevoegd, dat „voor soo verre den eventuele retrahent ongehouden soude sijn om deselve costen te voldoen” de verkoper zich verbond tot restitutie²⁰⁸. Dikwijls werd meer geconcretiseerd en bijvoorbeeld bepaald, dat de beschudder gehouden was „voor melioratie van ieder karre mest een halff pattacon te betaalen”²⁰⁹. Ook kwam voor, dat naast verkoper en koper gelijktijdig voor de notaris een bloedverwant van de verkoper mede compareerde, die zich dan reserveerde „sijn beschud voor een jaer naer dato van de realisatie deses, mits hij ’t selve maer voor sijn eygen en niemant anders” deed²¹⁰. Dit laatste was een algemeen gestelde eis teneinde misbruik van het naastingsrecht te voorkomen²¹¹.

Indien een binnen de voorgeschreven termijn van jaar en dag ingestelde naasting uiteindelijk effect sorteerte verscheen de partij, die „beschud” of „vernaderd” was, met de naaster voor de notaris teneinde een akte van de vernadering te doen opmaken en het „beschudde” onroerend goed aan de naaster te transporteren. Beschreven werd op welk onroerend goed de naasting betrekking had, van wie de zaak oorspronkelijk afkomstig was, op welke datum overdracht en realisatie hadden plaatsgevonden en tegen welke prijs het goed was verkregen. Daarna verklaarde de transportant een zelfde koopprijs — vaak nog vermeerderd met rente — alsmede de „lijcoop”, „godshelder”, notaris-kosten en realisatierechten, die op de oorspronkelijke koop verschuldigd waren geweest, van de naaster te hebben ontvangen en deze te kwiteren²¹². Tenslotte stelde de transportant „de voormelde retrahent over all in sijne plaetse en gerechticheyt . . . renontierende op sijne

²⁰⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 10 augustus 1790.

²⁰⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 7 april 1730 en inv. nr. 2128, d.d. 3 januari 1758.

²¹⁰ RAM., Not.Arch., Inv.nr. 1729, d.d. 7 januari 1700.

²¹¹ Zie Moorman van Kappen., Met open buydel, 9; vgl. ook: Lijbreghts, Red.Vert., II, 171. Zie verder: Raikem e.a., waar is betoogd: „Le rétrait était un droit exclusivement personnel aux parents. Ils ne pouvaient l'exercer que pour eux memes. Celui qui aliénait son droit de rétrait, le perdait. Les échévins attèsterent même, dans leur record du 5 décembre 1669, que le droit de représentation n'avait pas lieux en matière de rétrait lignager. Ce point était cependant fort controversé” (Coutumes . . . de Liège, III, LIII-LIV). Van den Bergh betoogt: „De bevoegdheid om aldus de koop over te nemen was aan allerlei formele regels gebonden met name ook om bedrog — in het bijzonder het gebruik van een stroman — tegen te gaan” (Eigendom, 33).

²¹² RAM., Not.Arch., inv.nr. 2021, d.d. 24 juli 1730.

voors[eijde] coop . . . al oft daar van gheene acte oft gichte was gepasseert en ware"²¹³. De overdracht van het goed vond plaats „soo sterck en swack" als de zaak door de beschudde partij was verkregen en „met consent in de realisatie waar nodig en constitutie ut moris"²¹⁴.

Konden naastingsgerechtigden hun aanspraken doen gelden tot jaar en dag na de gerechtelijke realisatie, andere derden konden ook „buyten 's jaers" nog tegen de koper ageren, zij het dat deze dan de verkoper uit hoofde van diens verplichting tot vrijwaring in het geding kon roepen²¹⁵. Betoogd is, dat vanaf de zestiende eeuw getracht werd de aantastbare positie die de koper bezat te versterken, hetgeen met name in Zeeland en West-Brabant, aldus Cerutti, werd bereikt door middel van een zuiveringsprocedure („purge"), waardoor de koper op korte termijn (een versnelde jaar en dag regeling) de kwade kansen van aanspraken van derden kon afsnijden²¹⁶. In Holland en Utrecht was het middel bij uitstek in dezen de levering bij willig decreet, waarbij — na gedane oproepingen van belanghebbenden — overdracht plaatsvond nadat de termijn voor aangifte van bezwaren was verstreken. De koper verkreeg daardoor dan positieve zekerheid van eigendom, aldus de Blécourt-Fischer²¹⁷. Welke middelen op dit punt elders werden toegepast zou nader onderzocht moeten worden²¹⁸.

Naar het mij voorkomt bood te Maastricht de practijk hier twee mogelijkheden. Allereerst — zo blijkt veelvuldig uit de Maastrichtse gichtregisters — verscheen er regelmatig voor schepenen een comparant aan wie, zoals in de schepenakte werd opgemerkt, „als meest biedende bij het uytgaan der brandende keertse . . . verbleven was" een bepaald onroerend goed, hetwelk door deszelfs eigenaar „volontairlijck geproclameert" was voor de som van X gulden. Geconstateerd werd, dat bij de betreffende proclamatie geen „reële crediteuren" waren opgekomen en dat daarna door de comparant betaling van de prijs waarvoor het goed was geproclameerd had plaatsgevonden, hetzij in handen van verkoper of een door hem aangewezen gemachtigde, hetzij bij het gerecht. De comparant-koper werd dan in de betreffende zaak „gegicht" en „gegoed". Een dergelijke levering was, wanneer ik het wel zie, dezelfde figuur als de van elders bekende levering bij willig decreet²¹⁹.

²¹³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1394, d.d. 16 april 1670.

²¹⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 20 augustus 1758.

²¹⁵ Vgl. Cerutti, Hoofdstukken, 195 vlg.; Van Iterson, Eigendomsoverdracht, 358 vlg.

²¹⁶ Cerutti, Hoofdstukken, 197-198.

²¹⁷ De Blécourt-Fischer, Kort begrip, 162; Van Iterson, Willig decreet, passim en m.n. p. 19.

²¹⁸ Zie: Cerutti, Hoofdstukken, 198; vgl. Korteweg, Jaargeding en Poortgeding, 242-259.

²¹⁹ Vgl. artikel 12 van Cap. XLI van de recessen van 1665: „Een erve publijckelijck ter proclamatie gestelt, en is niet onderworpen aen 't recht van 't beschudde".

Anderzijds kwam echter ook voor, zij het in mindere mate naar het zich laat aanzien, dat niet de verkoper het goed ter proclamatie stelde, doch dat de koper bij het totstandkomen van de koopovereenkomst bedong, dat het goed alsnog door hem ter proclamatie gesteld kon worden, waarbij dan werd geconditioneerd, dat de koop prijs eerst zou worden betaald „nae dat de proclamatie die den cooper. . . eerstdaags ter purge en tot sijne meerdere securiteyt op sijne costen sal bewerkstelligen tot het eeuwig geswijn incluyt sal weesen geëffectueert”²²⁰. Na het „eeuwig geswijn” bij de proclamatie, de betaling van de kooppenningen en de daarop gevolgde realisatie had dan de koper absolute eigendom verworven.

Voluntaire proclamatie door verkoper dan wel proclamatie op initiatief van de koper waren derhalve de middelen waardoor te Maastricht op een versnelde wijze de positie van de koper verstevigd werd tegen derden aanspraak.

B. AKTEN VAN RUILING.

Veel van hetgeen hiervóór werd gezegd over verkoop en koop gold mutatis mutandis bij ruiling van onroerend goed, een overeenkomst die te Maastricht in de zeventiende en achttiende eeuw als „(erff)permutatie”, „(erff)mangelinge”, „(erff)wisselinge” of „(erff)buitinge” werd aangeduid. De omschrijving der onroerende goederen, de vermelding der aankomstitels, de bezitsverschaffing, de bepalingen inzake vrijwaring tegen uitwinning en tegen verzwegen of onbekende lasten en het consenteren in de realisatie, dit alles werd in de notariële akten van ruiling op dezelfde wijzen tot uitdrukking gebracht als in de akten van verkoop en koop²²¹. Anders dan bij verkoop, waar de contraprestatie van de koper bestond uit betaling van geld (de koop prijs), waren bij ruiling beide partijen gehouden tot levering van onroerend goed over en weer, zij het dat bij ongelijkwaardigheid der ruilloten door de transportant van het minst waardevolle goed dikwijls nog „tot egalisering der mangelinge” een toegift in contanten gedaan moest worden, hetgeen dan doorgaans bij het passeren van de akte geschiedde.

Over „lijkoop” en „godshelder” werd in de Maastrichtse akten van ruiling niet gesproken, zodat aangenomen moet worden, dat de betaling van dergelijke penningen alleen gebruikelijk was bij verkoop en koop.

De schrijvers der zeventiende- en achttiende-eeuwse notarisboeken

²²⁰ RAM., Brab. gichtregisters, nr. 6482, d.d. 16 augustus 1759.

²²¹ Vgl. bijvoorbeeld: RAM., Not.Arch., inv.nr. 1681, d.d. 24 april 1700; inv.nr. 2021, d.d. 20 juni 1730; inv.nr. 2128, d.d. 3 juli 1758.

hebben slechts weinig aandacht geschonken aan de ruiling om reden, naar ik aanneem, dat ruiling zo nauw aansloot bij verkoop en koop, dat het weinig zinvol leek aan de uitgebreide betogen dienaangaande nog veel toe te voegen. Het zou slechts tot herhalingen geleid hebben. Formulieren van ruilakten werden zelfs in de meest bekende en uitvoerigste notarisboeken niet opgenomen²²². Wanneer de ruiling al aandacht kreeg was het gemeenlijk uitsluitend bij de behandeling van het naastingsrecht, omdat rechtens nu eenmaal verschil gemaakt werd tussen naasting bij koop en bij ruiling van onroerend goed²²³. Op de meeste plaatsen was immers naasting niet mogelijk bij ruiling, indien deze tenminste had plaatsgevonden zonder dat een der partijen tot betaling van een toegift verplicht was. Wanneer er daarentegen wel een toegift was geconditioneerd stond veelal de mogelijkheid tot naasten weer open zo de transactie, gelet op de verhouding tussen de grootte van de toegift en de waarde van het goed, meer het karakter had van koop dan van ruiling²²⁴. De Maastrichtse recessen zwegen op dit punt en in de akten der stedelijke notarissen, voorzover door mij ingezien, werd geen gewag gemaakt van enige beschudding bij ruiling. Toch is het goed mogelijk, dat ook te Maastricht, zij het dan misschien incidenteel, de casus omtrent beschudding bij ruiling, al of niet met toegift, gerezen zal zijn. Zolang de archieven der Maastrichtse gerechten ook op dit punt niet zijn onderzocht is over hetgeen er in dezen rechtens gold te Maastricht echter niets „definitiefs” te zeggen. Voorlopig kan slechts aan de hand van bronnen afkomstig uit de omgeving van de stad aangegeven worden hoe aldaar in het algemeen over deze kwestie gedacht werd.

In de uit 1475 daterende oude costumen van stad en hertogdom Limburg was opgetekend, dat beschudding niet mogelijk was in geval van „erve dat omme andere erva gegeven ende verwijsselt is”²²⁵. In de

²²² Het modellenboekje van de Maastrichtse notaris Otzeling heeft een „acte van erffpermutatie” bevat; het betreffende formulier is verloren gegaan.

²²³ Vgl. De Groot, Inleidinge, III, 31, 6: „Ende also reuiling geen koop en is, soo en hebben de eigenschappen van koop, waer onder oock is de naesting, hier in gheen plaetse”. Aangaande de verschillen tussen koop en ruiling zie: Van der Tanerijen, Boec ... Raidt-cameren van Brabant, I, cap. 152.

²²⁴ Vgl. Moorman van Kappen, Met open buydel, 7 en de in die oratie op p. 33 in de noten 39 en 40 genoemde wetgeving en literatuur. Vgl. ook: Lijbreghts, Red.Vert., II, 167-168; De Groot, Inleidinge, III, 16, 15.

Naar Luiks recht was naasting niet mogelijk in geval van: „l'échange pur et simple”, aldus Raikem e.a., Coutumes ... de Liège, III, LII. Sohét merkte op: „Lorsque l'on doute si la convention d'entre parties est échange ou vente, il faut voir si l'argent a fait l'objet principal des contractans” (Instituts, III, 8, 4); zie ook: Britz, Code, 897-898.

²²⁵ Vgl. Rbr.Limb. en LvO., 74 (234).

gehomologeerde costumen van 1696 van dat hertogdom was bepaald, dat naasting daarentegen bij ruiling wel kon plaatsvinden, „lorsque l'acquérant donne quelque chose de retour en argent, qui excède la moitié de la valeur de tout le bien aliéné ou eschangé”²²⁶. In het land van Valkenburg, hetwelk direct grensde aan Maastricht, bepaalden de voor ieder der hoofdbanken Beek, Heerlen, Klimmen en Meerssen in 1612 afzonderlijk vastgelegde costumen: „van erffmangelinge oft permutatie, erve om erve, rechtveerdig gedaen voor gericht, daeraen valt egheen vernaerderinghe”²²⁷. Over beschudding bij ruiling met toegift werd niet gesproken. De costumen (1612) van de stad Valkenburg zelf gingen in dit opzicht verder. Daar luidde de regel: „. . . in rechtveerdige permutatiën oft erffruijlingen, daer erff om erff gewisselt wordt, en valt egheen beschudde oft vernaderinghe, midts dat daer gheenen prijs noch penninck genoemt wordt”²²⁸.

C. SCHENKINGEN.

In de rechtsliteratuur en notarisboeken uit de zeventiende en achttiende eeuw werden, op het voetspoor van het Romeinse recht, onderscheiden de „donatie inter vivos” of „gifte onder de levende” en de „donatie causa mortis” of „gifte ter sake des doods”²²⁹.

De gift onder de levenden was „een vrijwillig geschenk van eenig goed of geld, om verdiensten ofte andere inzichten gedaan” aldus Lijbreghts, waardoor de schenker jegens de begiftigde tot nakoming van het toegezegde verbonden werd zodra acceptatie had plaatsgevonden²³⁰. De gift was in beginsel onherroepelijk²³¹.

De gift terzake des doods had „in de uitvoeringe alles ghemeen met makinghen die bij uiterste wille geschieden”, naar De Groot betoogde²³². Voor haar ontstaan was een acceptatie niet nodig. Door de

²²⁶ Vgl. Rbr.Limb. en LvO., 120 (11).

²²⁷ Vgl. Rbr.Limb. en LvO., 541 (13), 585 (13), 614 (13) en 632 (13).

²²⁸ Vgl. Rbr.Limb. en LvO., 643 (9).

²²⁹ Vgl. De Groot, Inleidinge, III, 2; Huygens, Notarius Belgicus, 44; Lijbreghts, Red.Vert., I, Hfdst. XVI, 204 vlg. en Hfdst. XVII, 215 vlg.; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 86 vlg.; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 299-301; De Smidt, Compendium, nr. 214; Lee, Introduction, 287-293. Inzake de „donationes” in het Romeinse recht: Kaser-Wubbe, Rom. Privaatrecht, 229 vlg. en 373 vlg.; Van Oven, Leerboek, 310-315. Zie verder: Britz, Code, 717 vlg.; Van der Tanerijen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, 174.

²³⁰ Lijbreghts, Red.Vert., I, 204.

²³¹ Inzake mogelijkheden tot herroeping van schenkingen vgl. De Groot, Inleidinge, III, 2, 17; Lee, Introduction, 290.

²³² Zie: De Groot, Inleidinge, II, 2, 23.

schenker kon zij te allen tijde herroepen worden en bovendien verviel zij van rechtswege als de begiftigde vóór de schenker overleed.

Beide soorten giften kwamen naast elkaar voor in de onderzochte Maastrichtse notariële protocollen, zij het dat qua aantal de donaties terzake des doods duidelijk in de minderheid waren.

De giften onder de levenden.

In de Maastrichtse akten, die zich als giften inter vivos aandienden, werd steeds expliciet tot uitdrukking gebracht, dat de betreffende schenkingen geschieden als „giften onder de levenden” of „donaties inter vivos” en dat zij „onwederroepelijk” waren²³³.

Soms werd van de schenker gezegd, dat hij gezond van lichaam en compos mentis was, doch strikt nodig voor de validiteit van de gift was de vermelding van deze feiten zeker niet. Wel werd voor de geldigheid algemeen gerequireerd, dat „d’oorzaak der gifte” in de schenkingsakte tot uitdrukking werd gebracht, want anders „zoude men eer gheloven dat de toezegging bij onverstand ware geschied, ende zoude in zulcken ghevalle daeruit gheen rechedwanck ontstaen”, aldus De Groot²³⁴. In de Maastrichtse schenkingsakten werd meestal volstaan met een verklaring van de schenker, dat de gift plaatsvond „om besondere goede redenen hem moveerende”, zonder dat verder in details werd getreden. Soms was men echter ook uitvoeriger in de omschrijving van de beweegreden en werd met name gewag gemaakt van de verzorging of de diensten die de schenker van de zijde van de begiftigde had ondervonden of van de bijzondere genegenheid die hij jegens hem koesterde²³⁵.

De aanneming van de gift was noodzakelijk voor de totstandkoming van de schenking²³⁶. De begiftigde compareerde daarom doorgaans mede bij de akte en verklaarde de gift te accepteren. Op last of onder voorbehoud van goedkeuring kon de schenking ook aangenomen worden namens de begiftigde, hetzij door een notaris hetzij door iedere derde, zoals Fockema Andreae en Van Apeldoorn betoogden²³⁷. Indien de begiftigde onbekwaam was om te kunnen aannemen dan moest de aanneming geschieden „door iemand die uit zijnen name zulks doen

²³³ Vgl. Huygens, die betoogde: „In het opstellen van dese instrumenten is te bemerken . . . d’uytdrucking dat deselve geschiedt . . . bij forme van donatie onder de levende, ofte inter vivos” (Notarius Belgicus, 187).

²³⁴ De Groot, Inleidinge, III, 2, 1-4; zie ook Huygens, Notarius Belgicus, 187; Lijbreghts, Red.Vert., I, 208; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 242; Simonon, Introduction, I, 103-104; de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 295-297.

²³⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 7 juni 1760; inv.nr. 1394, d.d. 13 maart 1670.

²³⁶ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., I, 209; Huygens, Notarius Belgicus, 187-188; De Groot, Inleidinge, III, 2, 12; Sohet, Instituts, III, 9, 1.

²³⁷ Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 242.

kan, als namentlijk deszelfs vader, voogd ofte verzorger", aldus Lijbreghts²³⁸.

Het voorwerp der giften bestond uit onroerend goed, meubilair, geldsommen, effecten, actiën, pretentiën, credieten enz. Regelmatig werd in de Maastrichtse notariële akten van schenking aan de begiftigde overgedaan, hetgeen de schenker zelf als making van een overledene had verkregen. Zo begiftigde bijvoorbeeld een schenker zijn broer met de „filiale portie", die op hem was gedevolveerd uit de nalatenschappen van zijn ouders, en bovendien met „alle sijne andere goederen hebbende en vercrijgende, actiën ende crediten, meubele ende immeubele egheene uijtgesondert"²³⁹. Over de vraag of dit laatste rechtens houdbaar was werd overigens verschillend geoordeeld. De Groot betoogde: „schenkinge bij levende lijve gedaen van alle goederen, tegenwoordige en toekomende, mag nae rechte niet bestaan . . ., maer is in 't geheel krachteloos, om dat het maecken van de uiterste wille daer door werd belet"²⁴⁰. Doch daarover werd door sommige auteurs ook wel anders gedacht²⁴¹.

De begiftigde werd vervolgens uitdrukkelijk in het bezit gesteld van de geschonken zaak, waarbij veelal werd bepaald: „om daarmede vrijelijck te doen, handelen, verkoopen en veralieneren naer wil en welgevallen zonder contradictie van ymand"²⁴².

Vaak was hetgeen de begiftigde verkreeg echter minder volkomen, omdat de schenker zich het vruchtgebruik voorbehield of bepaalde, dat het geschonkene eerst aanvaard kon worden „naer sijn afsterven"²⁴³. De regel „donner et retenir ne vaut", die oudtijds ook in deze streken algemeen gold, was — gezien het frequent voorkomen van schenkingen onder voorbehoud — derhalve te Maastricht in de zeventiende en achttiende eeuw van geen of weinig betekenis meer²⁴⁴. Het notariaat ging er althans aan voorbij.

Vaak waren aan schenkingen lasten verbonden. Vóór het overlijden

²³⁸ Lijbreghts, Red.Vert., I, 210. Voor een voorbeeld uit de Maastrichtse akten: RAM., Not.Arch., inv.nr. 2438, d.d. 5 juni 1790.

²³⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1394, d.d. 13 maart 1670.

²⁴⁰ De Groot, Inleidinge, III, 2, 11. Vgl. ook: Sohet, Instituts, III, 9, 13-14 („L'on ne peut donner entre vifs tous biens présens et futurs"); vgl. de Mean, Observaciones, 660, nr. 415.

²⁴¹ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., I, 211 en Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 242.

²⁴² RAM., Not.Arch., inv.nr. 2387, d.d. 31 juli 1788.

²⁴³ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2438, d.d. 5 juni 1790; inv.nr. 2485, d.d. 7 januari 1790; inv.nr. 1310, d.d. 9 januari 1670. Zie ook: De Groot, Inleidinge, III, 2, 13.

²⁴⁴ Zie over de regel „donner et retenir ne vaut": de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 100-101; De Smidt, Compendium, nr. 214; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 86; Britz, Code, 733; Hermesdorf, Rechtsleven, 323.

van de schenker bestonden deze voor de begiftigde veelal uit de verplichting de schenker tot aan zijn overlijden te verzorgen zowel in gezonde als in zieke dagen²⁴⁵. Na het overlijden van de schenker diende de begiftigde dikwijls voor de begrafenis zorg te dragen en was hij soms verplicht tot het uitkeren van geld of goed aan bij de schenking genoemde personen²⁴⁶. Voor de nakoming van een en ander werd vaak zekerheid gesteld²⁴⁷.

Over „caveren” of „guaranderen” werd in de Maastrichtse schenkingsakten niet gesproken, zodat de vraag rijst of de schenker tot vrijwaring gehouden was. De Groot antwoordde in dezen ontkennend²⁴⁸. Lijbreghts was genuanceerder. Als de schenker zich niet uitdrukkelijk tot vrijwaring verbonden had, aldus deze auteur, was hij daartoe niet verplicht ook al bleek achteraf, dat hij iets geschonken had wat hem niet toebehoorde, mits hij tenminste te goeder trouw was geweest. Kon zijn kwade trouw bewezen worden dan was hij verplicht de schaden en interessen die de begiftigde leed te vergoeden. Was er sprake van een gift „bij maniere van remuneratie of beloning en vergelding voor eenige genoten weldaden” dan was de schenker wel tot vrijwaring gehouden²⁴⁹.

Steeds werd tenslotte consent verleend tot realisatie van de schenking.

De giften terzake des doods.

De giften terzake des doods of donaties causa mortis vertoonden ook te Maastricht grote gelijkenis met akten van uiterste wil. Zij kwamen, althans wanneer zij in zuivere vorm waren opgemaakt, eenzijdig tot stand en waren herroepelijk²⁵⁰. Van de comparant-schenker werd veelal gezegd, dat hij ziek te bed lag, doch „sijn verstand en memorie heel wel magtig en gebrukende” was, zoals dit aan notaris en getuigen was gebleken. „Uyt sonderlinge redenen hem daartoe moverende en ter oorsaecke des doodts en perijkel van sijne siekte” verklaarde de com-

²⁴⁵ Vgl. RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 6 juli 1759 en d.d. 7 juni 1760 en d.d. 28 november 1760. Zie ook: Otzeling, Modellenboekje, formulier nr. 21.

²⁴⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 2 januari 1790.

²⁴⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1310, d.d. 9 januari 1670.

²⁴⁸ De Groot, Inleidinge, III, 2, 5: „en is den gifter het gegeven goed niet gehouden te waeren”; Lee: „A gift being gratuitous, there is no implied guarantee against eviction or against latent defects” (Introduction, 290).

²⁴⁹ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., I, 212; Lee, Introduction, 290.

²⁵⁰ Zie over de „donatio mortis causa” in het Romeinse recht: Van Oven, Leerboek, 314-315; Kaser-Wubbe, Rom.Privaatrecht, 324, 373. Over de latere ontwikkelingen m.n. in Frankrijk: Aboucaya, Les applications de la donatio mortis, TRG, 35 (1967), 1-53. Zie ook: Britz, Code, 737-739; Simonon, Introduction, I, 103.

parant bepaalde goederen aan een in de akte genoemde begiftigde te schenken „in soverre hij comparant van dese siekte soude en moge koomen te overlijden, en in cas hij daarvan mogte opkoomen en herstelt worden, ende dat hij comp[aran]t van de selve soude koomen te reconvalesceren” zo zou de donatie „koomen te cesserem, doot en te nielt zijn”²⁵¹. In geval van ernstig levensgevaar werd op deze wijze een schenking gedaan die de bevoordeelde definitief toeviel indien de schenker vóór hem overleed, doch die geen effect sorteerte wanneer de schenker het gevaar doorstond of de schenking herriep²⁵². Het dreigend levensgevaar, aldus Lijbreghts en Van Wassenauer, was een dwingend vereiste voor de totstandkoming van de gift. In de akte moest dit ook verbatim tot uitdrukking gebracht worden bij gebreke waarvan de gift geacht werd „onder de levenden” te zijn gemaakt. De gift was dan onherroepelijk. Steeds trouwens wanneer niet duidelijk was of de schenking „inter vivos” dan wel „causa mortis” was gedaan werd algemeen aangenomen, dat zij kracht had als donatie onder de levenden²⁵³.

De eigendomsovergang bij een gift causa mortis vond eerst plaats bij de dood van de schenker, aldus tenminste Lijbreghts²⁵⁴. Het vooroverlijden van de schenker gold derhalve als een opschortende voorwaarde voor de vermogensovergang.

Het Maastrichtse notariaat, zo blijkt geregeld, had lang niet altijd voldoende inzicht in de rechtstheoretische grondslagen van de onderhavige rechtsfiguur en haar gevolgen²⁵⁵. Er werden immers giften terzake des doods gepasseerd zonder dat in de akten melding werd gemaakt van een ernstige ziekte van of dreigend levensgevaar voor de schenker. Men schonk ook „bij forme van donatie inter vivos aut mortis causa” of onder bepaling de gift „onwederroepelijk gegeven, gemaect ende getesteert te hebben”. Een onherroepelijke gift werd soms niet en een herroepelijke gift soms wel uitdrukkelijk door de begiftigde geaccepteerd. Nu en dan vraagt een hedendaags jurist zich af of de making niet elke rechtskracht ontbeerde, omdat zij niet alleen als gift causa mortis, maar ook als gift inter vivos geen effect kon hebben, aangezien

²⁵¹ Citaten uit formulier nr. 22 van het Modellenboekje van Otzeling.

²⁵² Evenmin leidde de gift causa mortis tot resultaat, wanneer de begiftigde vóór de schenker overleed of in geval van insolventie van de schenker (vgl. Lee, Introduction, 293).

²⁵³ Vgl. Van Wassenauer, Pract.Not., 614-615; Lijbreghts, Red.Vert., I, 216-217; Lee, Introduction, 292: „In case of doubt the presumption is in favour of a gift inter vivos”. Ook Britz betoogde: „Lorsqu’une donation n’est pas qualifiée entre vifs ni à cause de mort, elle doit être regardée comme étant entre vifs, nonobstant que le donateur se soit réservé le pouvoir de disposer de la chose par testament ou autrement” (Code, 739).

²⁵⁴ Lijbreghts, Red.Vert., I, 217.

²⁵⁵ Lee betoogde: „The distinction between a gift mortis causa and a gift inter vivos is often difficult to draw” (Introduction, 292).

met de eisen, die volgens de notarisboeken voor beide soorten giften afzonderlijk gesteld werden, geen of onvoldoende rekening was gehouden. Lettend op de bedoeling van de schenker ware dan misschien nog verdedigbaar, dat de making van nietigheid gered kon worden op grond van een aan het slot van de akte ingelaste codicillaire clausule, die te Maastricht veelal werd opgenomen.

Hoe dit ook zij, steeds werd in de akte consent verleend tot realisatie van de gift.

D. AKTEN VAN VERHUUR EN HUUR, PACHT EN ERFPACHT.

Behalve de hiervóór genoemde akten van verkoop en koop, ruiling en schenking, die ten doel hadden de eigendomsovergang van m.n. onroerende goederen te bewerkstelligen, bevatten de Maastrichtse notariële protocollen vele akten waarbij onroerende goederen niet in eigendom, doch in gebruik werden afgestaan.

Betrof de ingebruikgeving huizen dan werden de betreffende akten gemeenlijk als „toust-” of „huurcedulen” betiteld. Bij hoeven en landerijen werd over „toust-” of „pachtcedulen” gesproken, indien het gebruiksrecht voor korte termijn werd verleend. Vond uitgifte „voor eeuwig en erfelijk” plaats of voor lange termijn dan werden de akten doorgaans als „acten van erfpacht” aangeduid²⁵⁶.

Huurcedulen van huizen.

Betoogd is, dat sinds het midden van de vijftiende eeuw door gewestelijke en stedelijke besturen in de Nederlandse gewesten maatregelen genomen werden ter regeling van huurverhoudingen, zulks vooral als gevolg van het optreden van huurders, die onder meer continuatie van hun rechten pretendeerden ook al waren de contracten slechts voor korte tijd aangegaan²⁵⁷. In vele streken en steden werd in verband hiermee op den duur als vereiste gesteld, dat de huur schriftelijk moest zijn aangegaan, indien partijen tenminste bepaalde rechten aan de huurovereenkomst wilden kunnen ontleen.

Met betrekking tot de verhuur en huur van huizen werd te Maastricht een dergelijke maatregel genomen bij de „Ordonnantie wegens de huys-hueren van het jaer 1704”²⁵⁸, waarbij de commissarissen-deciseurs

²⁵⁶ Zie inzake de begrippen huur, pacht en erfpacht zoals die onder invloed van de receptie van het Romeinse recht vorm kregen: de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 188. Vgl. voor Brabant: Van der Tanerijnen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 154-156.

²⁵⁷ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 188-189; Fockema Andreae, O.N.B.R., I, 332 vlg.; Van Doorn, Overheidsmaatregelen in het Nedersticht, 467-475.

²⁵⁸ Vgl. Rec. der recessen, 348-349.

in de considerans overwogen, dat er te Maastricht, mede tengevolge van het feit dat huurcontracten meermaals mondeling werden gesloten, vele kwesties rezen en procedures gevoerd werden over de tijdsduur der huurovereenkomsten, de huurprijs en de verdere condities. Om daarin te voorzien werd geordonneerd: „dat voortaan geene huuren binnen dese stadt en sullen subsisteren, ten zij de selve in geschrift sullen wesen geredigeert”. Was de huur in strijd met dit voorschrift mondeling aangegaan dan zouden partijen zich aan het overeengekomene zonder meer kunnen onttrekken en wanneer de huurder het gehuurde in gebruik had genomen dan zou dit gebruik de eerstkomende dinsdag in april of oktober van rechtswege eindigen zonder dat partijen over en weer nog iets van elkander te vorderen zouden hebben.

De Maastrichtse notarissen dier dagen zullen zich ongetwijfeld over de totstandkoming van deze ordonnantie verheugd hebben, ook al bleef het mogelijk, dat partijen zich bedienden van onderhandse geschriften.

De inrichting der Maastrichtse notariële akten van verhuur en huur van huizen kwam nauw overeen met de formulieren die de bekende notarisboeken dienaangaande gaven²⁵⁹. Achter de personalia van partijen volgde de omschrijving van het verhuurde object, hetgeen op dezelfde wijze geschiedde als in de akten van transport, d.w.z. met aanduiding van de straat waarin het gehuurde gelegen was en van de belendende „reingenoten”²⁶⁰. Daarna volgden de bepalingen inzake de huurtijd, de huurprijs en de verplichtingen van verhuurder en huurder.

Wat de huurtijd betreft werden te Maastricht de contracten meestal gesloten voor 3, 6, 9 of 12 jaar; bij uitzondering voor 1 of 2 jaar²⁶¹. Bepaald werd bijna steeds, dat ieder der partijen, na het verstrijken van de helft van de overeengekomen tijd, met inachtneming van een opzegtermijn van een half jaar — of soms van 3 maanden — de huur tussentijds kon doen eindigen. Op straffe van nulliteit van de overeenkomst en geldelijke boete bepaalde artikel 10 van Capittel XXXIX der recensen, dat de huur diende in te gaan en te eindigen op de tweede dinsdag van april of oktober, een voorschrift, dat te Maastricht nauwgezet werd opgevolgd blijkens de bepalingen in de akten. In keuren van andere steden werden soortgelijke voorschriften omtrent „verhuisdagen” gegeven²⁶².

²⁵⁹ Zie de formulieren bij Huygens, *Notarius Belgicus*, 121-123; Schoolhouder, *Oeffenschoole*, 55-63; Kersteman, *Praeceptor*, 73; dezelfde, *Nieuwe Oeffenschoole*, 222-224; Lijbreghts, *Red. Pract.*, I, 111-125; Van Leeuwen, *Ars. Not.*, 204-206.

²⁶⁰ Zie hiervóór p. 211.

²⁶¹ Vgl. Hermesdorf, *Rechtsleven*, 330-331.

²⁶² Vgl. Fockema Andreae-Van Apeldoorn, *Aantekeningen*, II, 274.

Aangaande de huurprijs werd de jaarlijkse som genoemd ten aanzien waarvan werd bepaald, dat zij van drie tot drie maanden, in halfjaarlijkse termijnen of ineens voor het geheel voldaan moest worden. Boetebedingen in verband met te late betaling waren krachteloos, voorzover zij „de wettige maat van interesten” te boven gingen, aldus Lijbreghts²⁶³. In de Maastrichtse huurcontracten werd in dezen veelal bepaald, dat de huurpenningen „promptelijk” voldaan moesten worden „op poene van expiratie deses toust ter keuse en optie” van verhuurder²⁶⁴.

De verplichtingen van de verhuurder werden gewoonlijk samengevat in één enkele zinsnede. De verhuurder garandeerde „voor goede en wettige verhuuringe, alle noot-zakelijke reparatie en nootbouw”²⁶⁵. De huurder van zijn kant „obligeerde sich voor prompte . . . betaeling en lofflijke bewooninge . . . caveerende bovendien voor alle ongelucken van vuur off brandt, die door faute off onachtsaemheid van hem off de sijne . . . veroorsaect soude conne worden, hetgeen Godt gelieve te verhoeden”. Daarnaast verplichtte de huurder zich regelmatig het gehuurde zelf te bewonen en het genot niet aan een ander over te laten of iemand, zonder toestemming van de verhuurder, in zijn plaats te stellen, zulks op straffe van nulliteit²⁶⁶.

Tot nakoming van een en ander verbonden partijen zich tenslotte „onder verband als nae regten, met consent zo nodig in de realisatie deses en constitutie als naer gewoonte”.

In de meeste huurcontracten te Maastricht werd volstaan met de vastlegging van deze hoofdregels rond het object, de huurtijd, de huurprijs en de voor de hand liggende verplichtingen van beide partijen. Voor het overige richtte men zich naar de regels van het gemene recht en de enkele bepalingen die de stedelijke recessen in dezen bevatten. Deze laatste verboden een vruchtgebruiker goederen te verhuren voor langer dan zes jaar. Kwam hij gedurende de eerste drie jaar van de looptijd der huur te overlijden dan eindigde de huur aan het einde van het derde jaar. Overleed hij in een der drie volgende jaren dan eindigde de huur aan het einde van het zesde jaar²⁶⁷. Verder gold te Maastricht de regel:

²⁶³ Lijbreghts, Red.Vert., II, 100-101.

²⁶⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 1 maart 1790.

²⁶⁵ „Nootbouw”, d.i. het aanbrengen van noodzakelijke herstellingen aan een bouwwerk.

²⁶⁶ Zie inzake de diverse rechten en verplichtingen van partijen te Luik: Sohet, Instituts, III, 9, 4 vlg.

²⁶⁷ Aldus artikel 12 van Cap. XXXIX der recessen van 1665.

„huyr gaet, in dese stadt, voor koop”²⁶⁸, zodat — wanneer gedurende de looptijd van het contract de verhuurder tot verkoop van het gehuurde overging — de huurder zijn huurrechten ook kon doen gelden ten opzichte van de koper²⁶⁹.

Pachtcedulen van hoeven en land.

Pachtcontracten met betrekking tot hoeven en landerijen, die voor „korte” duur werden aangegaan, verschilden nauwelijks van de hier-vóór genoemde huurovereenkomsten. De aanduiding van het verpachte object, de bepalingen inzake de duur van de pacht, de pachtprijs en de wederzijdse rechten en plichten van partijen werden achtereenvolgens tot uitdrukking gebracht²⁷⁰.

Wat de duur betrof werden ook de pachtcontracten te Maastricht veelal gesloten voor 3, 6, 9 of 12 jaar, zulks doorgaans met ingang van St.-Andriesdag (30 november). Bepaald werd, dat elk der partijen na het verstrijken van de helft van de overeengekomen tijd, met inachtneming van een bepaalde opzegtermijn, de pacht kon doen eindigen. De pachtprijs moest meestal in één jaarlijkse of twee halfjaarlijkse termijnen betaald worden. Het meest uitvoerig waren de pachtcontracten veelal met betrekking tot de verplichtingen van de pachter. Hij diende het gepachte „loffelijk te cultiveren en te laboreren” in dier voege ook, dat hij zonder toestemming van verpachter het goed niet ter bewerking aan anderen mocht overlaten. Wegen, grachten enz. diende de pachter op zijn kosten te onderhouden. Verder was hij verplicht te zorgen, dat de landerijen „in hunne paalen ende limiten” gehouden werden en dat er geen servituten ten laste van het goed zouden ontstaan. Bij misoogst bestond er meestal geen recht op vermindering van de verschuldigde

²⁶⁸ Vgl. artikel 11 van Cap. XXXIX der recensen van 1665. Te Luik was dit anders: „L'acquéreur pouvait expulser le locataire; c'est ce que la Coutume exprimait par cet adage: „Rendage passe louage”. Le locataire n'avait qu'une action personnelle contre le vendeur, son bailleur. Mais si ce dernier fait obligé ses biens pour assurance du louage, par un acte dûment réalisé, le locataire, qui avait acquis par là un droit réel, ne pouvait être expulsé” (Raikem e.a.: Coutumes . . . de Liège, III, XL-XLI); zie in dezen ook Sohet, die betoogde: „Le nouvel acquéreur peut faire sortir le locataire, sauf à celui-ci son recours contre son auteur; à moins que le locataire n'ait hypothèque sur le bien loué pour assurance du louage, par contrat réalisé” (Instituts, III, 19, 26-27); vgl. ook: de Mean. Observations, 184. Vgl. ook de gehomologeerde costumen van 1696 van het hertogdom Limburg, Titel II, artikel 4: „Achapt va avant louage, sauf que le louager a action d'interêt contre le locateur à moins qu'autrement n'aurait été conditionné” (Rbr.Limb. en LvO., 118 (4)).

²⁶⁹ Vgl. in dezen Cerutti, Hoofdstukken, 32-96 en voor verdere literatuur, 61-62; zie ook: Gilissen, „Huur gaat voor koop” in het oud-Belgische recht, TRG., 16 (1939), 281-319.

²⁷⁰ Zie de formulieren bij Huygens, Notarius Belgicus, 123-132; Van Leeuwen, Ars.Not., 206 en 213.

pachtpenningen; aangebrachte verbeteringen leidden niet tot vergoeding van aangewende kosten²⁷¹.

Regelmatig kwam voor, dat de opbrengst der goederen of van een bepaald deel van het gepachte tussen verpachter en pachter werd gedeeld. Men sprak dan van „toust van land ten halven”²⁷², waarbij bepalingen gemaakt werden aangaande hetgeen de pachter al of niet verplicht was te verbouwen, welke werkzaamheden hij voor eigen rekening of voor gezamenlijke kosten diende te verrichten, wanneer en waar hij het voor de verpachter bestemde deel moest leveren, enz.

De hiervóór vermelde regel „huur gaat voor koop” gold eveneens bij verpachting van hoeven en landerijen.

Akten van erfpacht.

Anders dan bij de huur of pacht voor korte tijd, waarop ten tijde van de Republiek de subsidiaire Romeinsrechtelijke regels van de locatio-conductio zoveel mogelijk werden toegepast, werden in geval van lange ingebruikgeving de bepalingen aangaande „emphyteusis” gehanteerd. De verkrijger verwierf een beperkt zakelijk gebruiksrecht²⁷³. De Maas-trichtse notariële akten spraken van „erffpagt”, waarbij zij opgemerkt, dat deze figuur duidelijk minder vaak voorkwam dan de huur of pacht voor korte tijd.

De uitgifte in erfpacht geschiedde „voor eeuwig en erfelijk” of voor een lange termijn, die meestal gerelateerd was aan het leven van de erfpachter of dat van diens descendenten tot en met een bepaalde graad. In Otzeling's formulier in dezen werd in erfpacht uitgegeven aan de erfpachter en diens „wettige kinderen, soo de reets verweckde, als de geene die . . . nog verweckt mogte worden, alle verdere descendenten en andere erfgenaeme uytgesloten”²⁷⁴. Indien er geen termijn in de akte werd vermeld moest worden aangenomen, dat de uitgifte voor „eeuwig en erfelijk” had plaatsgevonden, zo noteerde Otzeling in het hoofd van zijn formulier. Aldus oordeelde ook Van Wassenauer, onder aantekening evenwel, dat wanneer de uitgifte geschiedde door geprivilegieerden „als kerken, kloosters, gasthuysen en diergelijke”, de erfpacht niet verder liep „als tot den derden generatie van den eersten erfpachter”²⁷⁵. De uitgifte geschiedde tegen een door de erfpachter jaarlijks te betalen som („canon” of „recognitie”), zulks — zoals soms gezegd werd

²⁷¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 20 maart 1762.

²⁷² Modellenboekje van Otzeling, formulier nr. 5.

²⁷³ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 188; De Smidt, Compendium, nr. 223; Feenstra, Rom.grondslagen, 279 vlg.

²⁷⁴ Otzeling, Modellenboekje, formulier nr. 3.

²⁷⁵ Vgl. Van Wassenauer, Pract.Not., 218.

– „tot erkenntnisse van . . . directen eygendom” van de uitgever²⁷⁶.

Als vervalldag werd te Maastricht ook in de erfpachtsakten veelal St.-Andriesdag (30 november) gekozen. Naar de regels van het gemeene recht, zoals door De Groot en Van Wassenaer vermeld, kwam in geval van niet-betaling van de jaarlijkse som gedurende drie achtereenvolgende jaren het erfpachtsrecht van rechtswege te vervallen, tenzij de wanbetaling buiten de schuld van de erfpachter lag of deze uit het genot van de zaak was geraakt²⁷⁷. Het Maastrichtse notariaat was van deze regel op de hoogte. Soms werd immers in een erfpachtsakte bepaald, dat het erfpachtsrecht zou eindigen indien betaling niet prompt op de vervalldag of binnen enkele weken of maanden daarna zou plaatsvinden, waarbij dan uitdrukkelijk door de erfpachter werd gerenuncieerd „op alle voordeel dat voor hem mogte spruyten uyt hoofde dat naer regten in dit cas eenen erfpagter maar van sijne regt tot den erfpagt vervallen is naer driejaerige wanbetaelinge der pagtspenningen”²⁷⁸.

Behalve de jaarlijkse recognitie waren tevens voor rekening van de erfpachter „alle gemeene lasten jaerlicksch wederkomende”, aldus De Groot, en tevens hetgeen verder bij de uitgifte met betrekking tot de betaling van lasten werd overeengekomen²⁷⁹.

Tot nakoming van een en ander werd door de uitgever veelal zekerheid bedongen. Te Maastricht verkreeg hij deze soms door te conditioneren, dat het verschuldigde als „pretium fundi” op het uitgegeven goed bleef „geaffecteerd”²⁸⁰. Meestal werd echter door de erfpachter speciale en/of generale hypotheek verleend²⁸¹.

De uitgever van zijn kant „caveerde voor goede uitgevinge” van de erfpacht. Tenslotte werd consent verleend tot de wettige realisatie.

E. LENINGEN TEGEN GEBRUIKSPAND.

In het manuscript van de Maastrichtse notaris Otzeling, dat hiervóór reeds herhaaldelijk ter sprake kwam, werd een formulier opgenomen, hetwelk door de auteur werd aangediend als „toust bij forme van be-leening”²⁸². Het formulier werd geplaatst direct achter een „acte van erfpagt” (nr. 3) en vóór een „toust van land ten halve” (nr. 5). Door de

²⁷⁶ Vgl. Feenstra, *Rom.grondslagen*, 281 jo.51. Naar receptieopvatting kreeg de erfpachter „dominium utile”.

²⁷⁷ Vgl. De Groot, *Inleidinge*, II, 40, 19; Van Wassenaer, *Pract.Not.*, 220; de Blécourt-Fischer, *Kort begrip*, 187; Kaser-Wubbe, *Rom.Privaatrecht*, 145.

²⁷⁸ Vgl. Otzeling, *Modellenboekje*, Formulier nr. 3.

²⁷⁹ Vgl. De Groot, *Inleidinge*, III, 18, 8; zie ook: Van Wassenaer, *Pract.Not.*, 220.

²⁸⁰ RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 2128, d.d. 19 oktober 1759.

²⁸¹ RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 2021, d.d. 29 september 1730.

²⁸² Zie Otzeling, *Modellenboekje*, formulier nr. 4.

comparant, die het eerst genoemd werd in het betreffende model, werd voor een bepaalde tijd een perceel akkerland „bij forme van beleeninge” uitgegeven aan een tweede comparant, die deze uitgifte accepteerde voor een bepaalde som geld, die hij aan de eerste comparant overhandigde. De verkrijger van het onroerend goed was gerechtigd dit te gebruiken voor de vastgestelde tijd dan wel voor korter of langer al naar gelang restitutie der overhandigde penningen eerder of later zou plaats vinden. Over betaling van rente over de geleende som werd niet gesproken.

In de onderzochte Maastrichtse notariële protocollen is dezelfde rechtsfiguur terug te vinden, zij het op beperkte schaal.

Algemeen is aangenomen, dat deze constructie van lening tegen gebruikspand een gevolg was van het in de middeleeuwen en ook nog later bestaande renteverbod²⁸³. Geldschietters leenden hun geld renteloos uit en ontvingen daarvoor als onderpand onroerend goed in gebruik waarvan zij de opbrengst genoten. In het middeleeuwse Frankrijk werd de transactie „mortgage” genoemd; in het Heilige Roomse Rijk „Zinsatzung” of „Ewigsatzung”. Later groeide een nieuwe vorm, waarbij de waarde van de verkregen opbrengst van het onroerend goed in mindering werd gebracht op de hoofdsom, die dan na verloop van tijd krachtens compensatie tenietging (in Frankrijk: „vifgage”; in het Heilige Roomse Rijk: „Totsatzung”). Daarnaast kwamen andere constructies voor, die de overdracht van het bezit relativeerden en alsdus een overgang vormden naar het bezitloos pand, zoals door onder meer Cerutti, onder verwijzing naar diverse auteurs, werd uiteengezet²⁸⁴.

De zeventiende- en achttiende-eeuwse auteurs van notarisboeken gingen aan een en ander voorbij, met uitzondering van Van Wassenae, die betoogde: „Noch isser een contract waar bij het vruchtgebruik aan een ander word voor eenige tijd gegeven, als te weten, wanneer een debiteur sijnen crediteur tot versekeringe sijner jaerlijxe renten het gebruik geeft voor een stuk goed, om 't selve te gebruiken ofte aan een ander te verhueren, ende 't gene daarvan komt te genieten in compensatie van de renten die hij anders jaarlijx soude moeten betalen, 't welke de civile wetten „Antichresis” noemen, en „tegenbruik” bij ons soude genaamt konnen worden, of „wedertocht”²⁸⁵. De antichresisfiguur

²⁸³ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 249; De Smidt, Compendium, nr. 165; Fockema Andreae, O.N.B.R., II, 105-107.

²⁸⁴ Vgl. Cerutti, Hoofdstukken, 346-349 en de daar genoemde literatuur op p. 354-355. Zie ook: Feenstra, Rom.grondslagen, 143-144 (beding van antichresis); Kaser-Wubbe, Rom.Privaatrecht, 153. Vgl. voor het oud-Franse recht: Ourliac-de Malafosse, Hist.du droit privé, I, 245 en 348. Vgl. Gilissen, Introduction, 659-660.

²⁸⁵ Vgl. Van Wassenae, Pract.Not., 236-237; zie ook: De Groot, Inleidinge, III, 8, 4 en 5.

kwam in sommige Nederlandse gewesten voor tot in de achttiende eeuw; zo onder meer in Groningen waar de geldlening, onder verzekering van antichresis gesloten, ten onrechte als „pacht” werd aangeduid, aldus de Blécourt-Fischer²⁸⁶. Ook Van Wassenauer en Otzeling behandelde het contract in het kader van huur, pacht en erfpacht, zodat mogelijk in de zeventiende en achttiende eeuw die opvatting van deze rechtsfiguur toch de gebruikelijke was.

Als gezegd bevatten ook de onderzochte Maastrichtse notariële protocollen op beperkte schaal akten waarbij onroerende goederen „in beleeninge uytgeset” werden tegen een bepaalde som. De contracten werden gesloten voor 3, 6, 9 enz. tot zelfs 24 jaar toe²⁸⁷. Voor het geval na het verstrijken van de overeengekomen termijn nog geen „rem-boursement van de geleende penningen” had plaatsgevonden werd de overeenkomst voor een zelfde tijd als oorspronkelijk aangegaan verlengd, zulks „tot de volle restitutie toe”²⁸⁸. Onder „obligatie” van zijn persoon en goederen „caveerde” de uitgever van het onroerend goed „voor goede beleeninge”, terwijl de aanstaande gebruiker veelal beloofde het „stuck landts behoorlijck te overmesten, cultiveren en in sijne paalen en reynen te houden”, ook zijnerzijds „onder obligatie en verband als nae rechten”²⁸⁹. Als het uitgegeven perceel bezwaard was met lasten werden deze in de akte vermeld en voor de duur van het contract voor rekening van de gebruiker gebracht.

In de Maastrichtse akten, die ik inzag, werd nimmer iets bepaald met betrekking tot de vruchten, die tijdens de loop van het contract door de gebruiker zouden worden geoogst. Van Wassenauer betoogde op dit punt, dat de gebruiker van het goed de vruchten kon behouden „in compensatie van de renten”. Was de opbrengst groter dan „de wettige renten soudén belopen” dan achtte hij de overeenkomst „voor goed ende wettigh . . . vermids de vruchten onseker sijn”. Wanneer de gebruiker evenwel het goed aan een ander had verhuurd — hetgeen mogelijk werd geacht — dan diende op de uitgeleende hoofdsom hetgeen de verharende gebruiker „boven de wettige quantiteyt van renten komt te consequeren” in compensatie gebracht te worden²⁹⁰. Ook zou verre-

²⁸⁶ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 249-250; zie met name nt. 2 op p. 250.

²⁸⁷ Voor een vierentwintig-jarig contract vgl. RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 28 augustus 1758.

²⁸⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 3 maart 1700.

²⁸⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2128, d.d. 3 februari 1758.

²⁹⁰ De Groot betoogde, dat veelal tussen partijen werd overeengekomen, dat de vruchten niet verrekend behoeften te worden met de debiteur-grondeigenaar. Was niets bepaald in dezen dan moesten de vruchten door de gebruiker worden afgestaan aan de eigenaar of in mindering op de hoofdsom gebracht worden. (Inleidinge, III, 8, 5).

kening met de debiteur moeten plaatsvinden, indien deze „grotelijx bij 't contract ware geleased, dat is boven de helfte”, aldus Van Wassen-
naer²⁹¹.

Met betrekking tot de onderhavige figuur gaf Van Wassen-
naer slechts één formulier, zulks onder het hoofd: „contractus antichreseos & loca-
tionis”. Daarin kwamen dezelfde elementen voor die ook de Maas-
trichtse „tousten bij forme van beleeninge” bevatten²⁹².

Aandacht verdient tenslotte een aparte „memorie”, die door Van
Wassen-
naer aan zijn formulier werd toegevoegd, waarin werd betoogd,
dat wanneer de uitgever van het onroerend goed gedurende de looptijd
van het contract de zaak verkocht, de gebruiker het goed diende te
ontruimen ten behoeve van de koper. Het gebruiksrecht ging hier dus
niet vóór koop. Wel had de gebruiker alsdan nog een „actie personeel
jegens den geene daar meede hij gecontraheert” had²⁹³.

F. OBLIGATIES, CESSIES EN REDEMPTIES.

Een obligatie werd door Lijbreghts gedefinieerd als „een geschrift tot
bewijs en verzekering van 't geen d'een den anderen schuldig is”,
waarbij werd onderscheiden „of dezelve voor notaris en getuigen . . .
gepasseert . . . of onder de hand door den debiteur geteekend” was²⁹⁴.

Ook te Maastricht bediende zich de rechtspraak van beide vormen,
zij het dat het gebruik van onderhandse obligaties voor de crediteur tot
verwikkelingen kon leiden, zeker sedert 1720, als gevolg van een door de
commissarissen-deciseurs op 12 oktober van dat jaar uitgevaardigde
ordonnantie „op de secretarissen der respective Hooge Gerechten”²⁹⁵.
Gestatueerd werd „om alle frauden . . . 't eenenmael wegh te nemen”,
dat de secretarissen der hooggerechten „geen chirographaire obligatiën
of verbintenissen ten gichtboeck en sullen te hebben registreren, ten zij
vooraf, ten bijwesen van twee schepenen, den gever der chirographaire
obligatie ofte verbintenisse sijne handt ende signature sal hebben er-
kent, ofte wel voor de justitie ter woonplaetse van den geseijden gever
behoorlijk sal wesen gelegaliseert”. In geval van afwezigheid van de
debiteur kon deze door de crediteur „ad valvas . . . geciteerd worden”
teneinde binnen zes weken zijn handtekening te komen erkennen.

²⁹¹ Van Wassen-
naer, Pract.Not., 276-277.

²⁹² Van Wassen-
naer, Pract.Not., 277.

²⁹³ Van Wassen-
naer, Pract.Not., 277.

²⁹⁴ Lijbreghts, Red.Vert., II, 249.

²⁹⁵ „Ordonnantie op de secretarissen der respective hooge gerechten, van geene chiro-
graphaire obligatiën in haere gichtboeken te registreren voor dat de handt en signature is
erkent, van den 12. oktober 1720” (Rec. der recessen, Aenhangel, 31-33).

Leidde deze citatie niet tot resultaat dan kon de crediteur de echtheid van de signatuur van de schuldenaar bewijzen door middel van twee getuigen, of wanneer deze ontbraken, door middel van een door hemzelf af te leggen eed. „Gichten of realisatiën” op basis van onderhandse geschriften waarvan de ondertekening niet aldus was bevestigd werden van „nul, ende van geender waarde” geoordeeld.

Gelet op deze tenachterstelling van onderhandse obligaties behoeft het weinig verwondering, dat de Maastrichtse notariële protocollen rijkelijk voorzien zijn van schuldbekentenissen, obligaties of rentebrieven, waarbij een voor notaris en getuigen comparende debiteur bekende een bepaalde som geld „in contante penningen ontfangen te hebben van” de crediteur, onder belofte over deze som jaarlijks een vastgestelde rente te zullen betalen aan de crediteur of „naemaels aen sijne erfgenaemen off representanten . . . tot de volle redemptie toe”²⁹⁶. Aangaande de terugbetaling van de hoofdsom werd meestal niet meer bepaald dan dat zij „ten allen tijden met gelijke hoofdsomme . . . in goede en alhier gangbare gelden sal cunnen en mogen geschieden mits sulx . . . bevoorens adverteerende” met inachtneming van een termijn van enkele weken of maanden²⁹⁷. Een enkele keer werd bepaald, dat aflossing binnen een bepaalde tijd diende te geschieden in vaste jaarlijkse termijnen.

In de zeventiende en achttiende eeuw bewoog zich het rentepercentage te Maastricht, voorzover ik zag, tussen 3 en 6¼ („ter penninck sesthien”) procent, met een gemiddelde van circa 4½²⁹⁸. Hierbij zij aangetekend, dat vaak een bepaald percentage werd vastgesteld onder conditie, dat wanneer prompt op de vervaldag of binnen korte tijd daarna de verschuldigde rente betaald zou worden volstaan kon worden met een bedrag, dat een half procent lager lag dan het vastgestelde. In plaats van over boete bij te late betaling — zoals thans gebruikelijk — werd dus gesproken over reductie bij tijdige voldoening, mogelijk omdat men vreesde, dat berekening van extra-rente bij te late betaling als woeker aangemerkt zou worden³⁰⁰.

Opvallend was, dat de crediteur zelf niet mede compareerde bij de akte. Ook werd de schuldbekentenis niet namens hem aangenomen. De

²⁹⁶ RAM., Arch.Not., inv.nr. 2438, d.d. 13 januari 1790.

²⁹⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 7 april 1790.

²⁹⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2064, d.d. 13 maart 1730.

²⁹⁹ Vgl. Huygens, *Notarius Belgicus*, 30: „En d'interesten niet hooger genomen en worden hedendaegs als tegen den penning sesthien”. Vgl. De Groot, *Inleidinge*, III, 10, 8; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, *Aantekeningen*, II, 252.

³⁰⁰ Zie over rente en woeker: de Blécourt-Fischer, *Kort begrip*, 308-310; Lijbreghts, *Red.Vert.*, II, 258-260.

eenzijdige schuldigerkenning door de debiteur was derhalve voldoende voor de totstandkoming van de obligatie. In de praktijk waakte de notaris kennelijk over de belangen van de crediteur, in dier voege, dat de notaris zorg droeg, dat in de akte die betalingscondities en bedingen werden opgenomen, die hij met de crediteur tevoren besproken had.

De oorzaak waaruit de schuld voortspoot (geleend geld, geleverde waren, verrichte arbeid enz.) diende in de akte tot uitdrukking gebracht te worden, „want eene obligatie zonder oorzaak is nul”, aldus tenminste het betoog van Lijbreghts. In diverse steden, met name in de Zuidelijke Nederlanden (Antwerpen, Brugge), werd daar echter anders over gedacht, volgens dezelfde auteur³⁰¹. Door de Brabander Huygens werd een dergelijke eis dan ook niet gesteld. Te Maastricht werd — voorzover uit het onderzochte aktenmateriaal bleek — slechts bij uitzondering de beweegreden van de schuldigerkenning genoemd.

Inzake de gelding van de „exceptio non numeratae pecuniae” was er verschil van mening onder de juristen uit de zeventiende en achttiende eeuw, aldus Fockema Andreae en Van Apeldoorn³⁰². De meesten waren van oordeel, volgens deze schrijvers, dat de exceptie niet (meer) gold. In deze opvatting was het dan ook zinloos, dat de debiteur renuncieerde aan de exceptie. Beriep hij zich op het feit dat re vera de penningen hem niet waren overgeteld dan had hij zulks te bewijzen. De Groot — en met hem kennelijk de Hoge Raad — leerde het tegendeel, zodat het toch dienstig kon zijn voor de crediteur, dat de schuldenaar bij de totstandkoming van de schuldbekentenis renuncieerde aan de exceptie³⁰³. Tegen deze achtergrond gezien is het wellicht te verklaren, dat in de meeste notarieel opgemaakte schuldbekentenissen te Maastricht een afstanddoening van de exceptie achterwege bleef, doch dat in een enkel geval de debiteur wel zijn recht op het invoeren van de exceptie uitdrukkelijk prijs gaf³⁰⁴.

Veelvuldig werd een gecreëerde obligatie door de crediteur later verkocht en bij notariële akte gecedeerd aan een derde. In de akte van cessie werd de vordering en hetgeen terzake van rentebetaling en aflossing overeengekomen was omschreven en door de koper, tegen betaling van de koopprijs, aangenomen. Vermeld werd bij welk geschrift de obligatie was totstandgekomen en wanneer en voor welk gerecht realisatie had plaatsgevonden. Bewijsstukken (m.n. onderhandse schuldbekentenissen en kwitanties) werden aan de koper overhan-

³⁰¹ Lijbreghts, Red.Vert., II, 252-253. Vgl. Feenstra, Rom.grondslagen, 303 vlg.

³⁰² Vgl. Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aantekeningen, II, 248.

³⁰³ De Groot, Inleidinge, III, 5, 3; zie ook: Lijbreghts, Red.Vert., II, 253-254.

³⁰⁴ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2064, d.d. 13 maart 1730.

digd³⁰⁵. De koper, „sijne erfgenaemen en representanten”, werden „in volle regt, eigendom en besit” gesteld van de vordering „met alle aanleeven van dien”, een en ander onder „guarandschap” van de zijde van verkoper³⁰⁶. Consent werd verleend tot realisatie van de cessie.

De koper diende de cessie vervolgens aan de debiteur te doen „insinueren” en, zoals Lijbreghts adviseerde, daarbij „te waarschouwen, dat hij aan den genen, die d’overdracht gedaan heeft, niet betaale”. Bleef de insinuatie immers achterwege en betaalde de debiteur aan de oorspronkelijke crediteur dan had de koper niet „de minste actie tot des debiteurs lasten”³⁰⁷.

Noch uit de notariële akten van cessie, noch uit de stedelijke recessen te Maastricht bleek, dat de debiteur naar aanleiding van een cessie het recht had de betreffende vordering te naasten. Volgens De Groot kon een debiteur echter een naastingsrecht uitoefenen bij gelegenheid van de verkoop van de vordering en in verschillende keuren van m.n. Hollandse steden, aldus Lijbreghts, was zulks expliciet bepaald³⁰⁸. De naasting kon daar geschieden binnen één jaar nadat de cessie ter kennis was gekomen van de debiteur, tenzij er omstandigheden waren die de mogelijkheid tot naasten afsneden, zoals bijvoorbeeld wanneer de schuld door notaris en getuigen aan de debiteur was „gepresenteerd” en deze het aanbod had „afgeslagen of geweigerd”³⁰⁹.

De volledige aflossing der schuld door de debiteur werd dikwijls geconstateerd bij notariële akte van redemptie, waarbij aan de debiteur volledige kwijting werd verleend. Zijn persoon en goederen, die tot zekerheid voor de betaling van hoofdsom en rente waren verbonden, werden ontslagen uit het gelegde verband en consent werd verleend tot „ontgichtinge”³¹⁰. De akten van redemptie hadden enerzijds het karakter van een kwijting, anderzijds dat van wat wij thans volmacht tot roeiement noemen.

G. HYPOTHEKEN.

Tot zekerheid voor de nakoming van de verplichtingen die voor partijen uit de door hen gesloten overeenkomsten voortvloeiden verbonden zij

³⁰⁵ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 20 april 1790.

³⁰⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2438, d.d. 18 januari 1790.

³⁰⁷ Lijbreghts, Red.Vert., II, 205.

³⁰⁸ De Groot, Inleidinge, III, 16, 14. Zie ook: Lijbreghts, Red.Vert., II, 166-167.

³⁰⁹ Lijbreghts, Red.Vert., II, 168-169.

³¹⁰ Vgl. RAM., Not.Arch., inv.nr. 1729, d.d. 31 oktober 1700; inv.nr. 2021, d.d. 12 januari 1730; inv.nr. 2387, d.d. 8 augustus 1789; inv.nr. 2485, d.d. 26 oktober 1790. Zie ook: Otzeling, Modellenboekje, formulier nr. 14.

veelal hun persoon en goederen — dikwijls over en weer — met als gevolg, dat bij niet-nakoming van het toegezegde de debiteur tot prestatie gedwongen of de schuldvordering op het verbonden goed bij voorrang boven andere schuldeisers verhaald kon worden, zulks na rechterlijke tussenkomst. Bij het creëren van deze zekerheid lag in de notariële akten te Maastricht het accent op de onderzetting van onroerend goed, waarbij doorgaans niet alleen een of meer bepaald aangeduide onroerende goederen van de debiteur werden verbonden (speciale hypotheek), maar ook al zijn overige goederen, zowel tegenwoordige als toekomstige (generale hypotheek)³¹¹. Daarbij werd aangegeven of en in hoeverre de bezwaarde goederen voorbelast waren. Een en ander werd geïnsereerd in de akte waarbij de onderliggende verbintenis werd beschreven en door de inschrijving van deze akte in de gerechtelijke gichtregisters verkreeg dan de verbintenis met het daaraan accessoire hypotheekrecht „realiteijt”, d.w.z. werking ten opzichte van derden³¹².

Bleef de debiteur in gebreke met de nakoming van hetgeen waartoe hij zich verplicht had dan had de crediteur-hypotheekhouder de mogelijkheid het verbonden goed te executeren. De gang van zaken rond een dergelijke executie was te Maastricht uitvoerig geregeld in Capittel XXIII der recensen („In materie van actie hypothecair”)³¹³. Allereerst diende de debiteur-onderzetter op drie achtereenvolgende gerechtsdagen opgeroepen te worden³¹⁴. Opponeerde hij dan werd hij „via ordinaria in sijne antwoorde gehoord”, waarna verder werd geprocedeerd³¹⁵. Verscheen de gedaagde echter niet dan kon de crediteur, na de derde gerechtsdag, zijn eis tot executie instellen onder overlegging van „de bescheijden daer toe dienende”³¹⁶. Bevond de rechter de eis deugdelijk dan werd vervolgens „adjudicatie ende immissie” uitgesproken³¹⁷.

Wanneer de executie een huis betrof dan werd de crediteur, ten teken dat de immissie was verleend, door schout en twee schepenen „aen den

³¹¹ Zie inzake het onderscheid tussen speciale en generale hypotheek: de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 252-253; Herman, Hypotheekrecht, 51 vlg.; De Smidt, Compendium, nr. 164; Lijbreghts, Red. Vert., II, 306; Britz, Code, 923-961; voor Luik: Sohet, Instituts, III, 12 en 13; Raikem e.a., Coutumes ... de Liège, III, XLIII-LI. Zie eveneens: Feenstra, Rom.grondslagen, 153-159; Kaser-Wubbe, Rom. Privaatrecht, 149 vlg.

³¹² Vgl. artikel 1, Cap. XXIII der recensen van 1665.

³¹³ Rec. der recensen, 93-97. Zie voor de diverse wijzen van executie in de Zuidelijke Nederlanden: Britz, Code, 951-955.

³¹⁴ Vgl. artikel 1 Cap. XXIII der recensen van 1665.

³¹⁵ Vgl. artikel 2 Cap. XXIII der recensen van 1665.

³¹⁶ Vgl. artikel 3 Cap. XXIII der recensen van 1665.

³¹⁷ Vgl. artikel 4 Cap. XXIII der recensen van 1665.

ringh van den selven huijse" geleid³¹⁸; bij executie van „gronden ende erven" werd hem — al even symbolisch — „rijs ende aerde" gegeven³¹⁹. Binnen veertien dagen daarna kon de aanzet tot de eigenlijke openbare verkoop plaatsvinden in dier voege, dat er „drij successive proclamatiën ofte kerckgeboden van vijfthien tot vijfthien dagen" gedaan moesten worden, zulks onder annoncering van de verkoop door middel van „biljetten", aan te brengen op het onderpand, het stadhuis, de kerkeuren „en andere plaetsen, daer men sulx is gewoon te doen"³²⁰.

De openbare verkoop vond daarna plaats tijdens drie gerechtelijke zittingen³²¹. Op de eerste zitdag werden aangetekend „alle geboden ende hooghsels, met alle belastingen der voorsz. huysen ende erven, dewelcke sullen aengebracht worden"³²². Op de tweede zitdag werd tijdens de veiling een kaars aangestoken; zolang deze brandde kon er geboden worden. Aan degene die bij het uitgaan der kaars het laatst geboden had werd „den palmslagh gegeven", hetgeen inhield, dat deze hoogste bieder voorlopig als koper werd aangemerkt. Op de derde zitdag werd opnieuw een kaars aangestoken bij het uitgaan waarvan de dan hoogste bieder als definitieve koper werd aangenomen. Wanneer deze een ander was dan de hoogste bieder op de tweede zitdag dan had deze laatste recht op een palmslag-som ten bedrage van 2½% van het bedrag dat hij op de tweede zitdag geboden had, te voldoen door de definitieve koper³²³. Om te voorkomen, dat bij het bieden te laag werd ingezet diende de gerechtssecretaris ervoor te zorgen — „op poene dat het versuijm t'haeren laste sal verhaelt worden" —, dat door de stadsbouwmeesters en de gezworen werkmeesters vóór de tweede zitdag een taxatierapport aangaande de waarde van het te veilen goed werd opge maakt en overgelegd³²⁴. Wanneer nu uit de koopprijs de executerende crediteur geheel voldaan kon worden en zich geen andere schuldeisers

³¹⁸ „ringh" (ook: „rinc" of „rinck") d.i. klopper, ijzeren ring aan deur of poort; aldus werd symbolisch tot uitdrukking gebracht, dat de executerende crediteur greep kreeg op het onderpand.

³¹⁹ Vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 30. Zie ook: Rbr. Limb. en LvO., Glossaria, 662 sub voce „Risch", d.i. rijshout, twijgje („risch ende waer verlenen", d.i. rijs en graszode overgeven bij overdracht of gerechtelijke immissie van onroerend goed). Vgl. de artikelen 5 en 6 Cap. XXIII der recessen van 1665.

³²⁰ Vgl. artikel 7 Cap. XXIII der recessen van 1665.

³²¹ Vgl. artikel 8 en volgende Cap. XXIII der recessen van 1665.

³²² Vgl. artikel 9 Cap. XXIII der recessen van 1665. Zie in dezen ook: de „Ordonnantie op alle geëvinceerde reële debiteurs, om haere reële lasten op de geproclameert wordende erven getrouwelijck en onder eede over te geven, van den 8. october 1732" (Rec. der recessen, Aenhangel, 94-96). Vgl. artikel 36 van het Eeuwig Edict van 1611 (Christyn, Brabants Recht, II, 1219).

³²³ Vgl. de artikelen 10 en 11 Cap. XXIII der recessen van 1665.

³²⁴ Vgl. artikel 12 Cap. XXIII der recessen van 1665.

aandienden was de zaak verder eenvoudig. Uit de door de koper overgelegde koopprijs werd de crediteur voldaan waarna het overschot werd uitgekeerd aan de geëxecuteerde schuldenaar en de koper werd „gegicht ende gegoeijt” in het gekochte. In geval echter „eenige pretendenten de penningen in materie van preferentie of concurrentie disputabel” maakten dan dienden de koopenningen bij het gerecht te worden gedeponeerd, waarna een gerechtelijke rangregeling plaatsvond, waarbij werd „gejudiceert als nae regten”³²⁵.

Bekend is de veelzijdige problematiek die dan rees rond de rangorde van bedongen speciale en generale hypotheeken en van stilzwijgende, wettelijke of legale verbanden³²⁶. De oud-vaderlandse auteurs gaven uitvoerige beschouwingen dienaangaande³²⁷. Onder de schrijvers voor het notariaat is Lijbreghts in dezen het meest volledig³²⁸. Met betrekking tot de bedongen hypotheeken gold, naar de regels van het gemene recht, in eerste instantie de uit het Romeinse recht gereciperde regel: „qui prior est tempore in pignore, potior est iure”³²⁹. Daarnaast werd echter algemeen aangenomen, dat speciale hypotheeken te allen tijde voorrang hadden boven generale, ook al waren de eerstgenoemde eerst na de laatstgenoemde gevestigd. De stilzwijgende, wettelijke of legale verbanden werden op één lijn gesteld met bedongen speciale hypotheeken, zodat bij concurrentie van meerdere speciale en legale verbanden het oudste voorging.

Hoe de rangregeling te Maastricht exact plaatsvond zou eerst beoordeeld kunnen worden na een grondig onderzoek van m.n. de archieven der Maastrichtse gerechten. Hic et nunc moet volstaan worden met een verwijzing naar enkele regels in dezen uit de Maastrichtse recessen en ordonnanties der commissarissen-deciseurs.

Allereerst was er artikel 15 van Capittel XXIII der recessen van 1665, hetwelk bepaalde, dat „in gevalle de koopenningen niet bij en reycken tot blussinge van alle schulden” aan de respectieve crediteuren boven de door hen te vorderen hoofdsommen niet meer rente vergoed mocht worden „als drij jaeren verloops”. Door de beide Maastrichtse gerechten werd deze regel aanvankelijk verschillend toegepast in de praktijk.

³²⁵ Vgl. de artikelen 13 en 14 Cap. XXIII der recessen van 1665.

³²⁶ Vgl. Herman, Hypotheekrecht, 83 vlg.; Fockema Andreae-Van Apeldoorn, Aanteekeningen, II, 234.

³²⁷ Vgl. De Groot, Inleidinge, II, 48; voor Brabant: Van der Tanerijen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 20, m.n. de laatste alinea aldaar, 113.

³²⁸ Vgl. Lijbreghts, Red. Vert., II, 209; Huygens, Notarius Belgicus, 37.

³²⁹ Vgl. Gaius, D. 20, 4, 11: „Potior est in pignore qui prius creditit pecuniam quamvis cum alio ante convenerat”; zie: Van Oven, Leerboek, 181; Kaser-Wubbe, Rom.Privaatrecht, 151-152.

Het Luiks gerecht bracht eerst ten laste van de veilingopbrengst drie jaar verloop van interesten en vervolgens, voorzover nog mogelijk, de hoofdsom. De redenering zal geweest zijn, naar mij dunkt, dat betalingen eerst strekten ter voldoening van rente en dan pas ter aflossing van de hoofdsom. Het Brabants gerecht daarentegen berekende eerst de hoofdsom en pas daarna, zo nog mogelijk, de achterstallige rente over maximaal drie jaar. Wat het practisch verschil was in deze contrariërende wijzen van berekening is niet geheel duidelijk, of het zou zo geweest moeten zijn, dat er rechteens een langere verjaringstermijn gold voor hoofdsommen dan voor vervallen renten. Alsdan toch kon het voor de crediteur alleszins zinvol zijn dat allereerst de rente veilig gesteld werd, zoals het Luiks gerecht praktizeerde.

Hoe dit ook geweest zij, de commissarissen-deciseurs statueerden bij een ordonnantie van 11 oktober 1720 „om dese dispariteyt en judicature van beyde dese gerechten” uit de weg te ruimen, dat voor de toekomst een zelfde gedragslijn gevolgd diende te worden en wel zo, dat „eerst het capitael en daer naer drij jaeren verloop” geadjudiceerd zou worden³³⁰.

In het kader van het executierecht namen de commissarissen-deciseurs diezelfde dag nog een ander reces. Te Maastricht gold sedert 1665 het voorschrift, dat gevels van huizen e.d. in steen opgetrokken moesten worden, zulks ter voorkoming van brand³³¹. Ten aanzien van „zijd- en brandtgevels” werd echter dikwijls niet tot renovatie in steen overgegaan, omdat de aangrenzende buurman niet bereid was de helft van de bouwkosten in de gemene muur voor zijn rekening te nemen. Met het oog hierop verleenden nu in 1720 de commissarissen-deciseurs een recht van preferentie aan degene die niettemin tot de bouw van een zodanige „zijd- of brandtgevel” was overgegaan, zulks voor het bedrag dat hij in dezen van de buurman te vorderen had, waardoor de bouwer in geval van executie van het pand van de buurman een „preferabel recht aen alle anterieure reële crediteuren” verkreeg, mits hij tenminste zijn vordering had laten „realiseren”. Als ik het wel zie was de preferentie nog van hogere rang dan een bedongen speciale of een legale hypotheek³³².

Eerder werd reeds gewag gemaakt van de niet betaalde koopprijs, die op een verkocht onroerend goed „als pretium fundi” bleef „geaffecteerd”, de rechtsfiguur die elders veelal als „kuning” werd aange-

³³⁰ Vgl. Rec. der recessen, Aenhangel, 29-30: „Ordonnantie op de respective Hooge Gerechten in materie van liquidatie, van den 11. October 1720”.

³³¹ Vgl. artikel 2 Cap. V der recessen van 1665.

³³² Vgl. Rec. der recessen, Aenhangel, 27-28: „Reces van preferentie in realibus, voor den genen die geldt verstrekt heeft tot den opbouw van sijns nabuers zijd- of brandtgevel, van den 11. October 1720”.

duid³³³. Zoals Herman betoogde beschouwde men de koper niet als hypotheekverlener, doch men vatte het zo op, dat de verkoper de hypotheek terughield, zodat het goed met die hypotheek bezwaard in het vermogen van de koper kwam³³⁴. Als oudste in rang ging dan een dergelijk hypotheekrecht boven alle andere hypotheeken, die door de koper op het goed gevestigd waren³³⁵. Behalve dat het verkochte goed „geaffecteerd” bleef voor de (restant)koopprijs verbond de koper doorgaans ook nog tot meerdere zekerheid zijn „overige hebbende en verkrijgende goederen”, zodat er ten aanzien van deze goederen een generale hypotheek totstandkwam. Nu was het natuurlijk mogelijk, dat deze overige goederen reeds eerder door de koper-schuldenaar onder een generaal verband waren gelegd. Aan de „qui prior”-regel werd dan evenwel gederogerd. De onderhavige generale hypotheek ging dan voor een oudere generale, aldus Herman³³⁶.

Te Maastricht kwam de betreffende materie aan de orde in een resolutie der commissarissen-deciseurs van 14 oktober 1730³³⁷. In de considerans werd overwogen, „dat de sentimenten der rechtsgeleerden seer discreperen ende fluctueren over den sin van de Lex. 7. Cod. Qui potiores in pignore”³³⁸. Ter voorkoming van „alle processen en disputen” werd daarom gestatueerd, dat de verkoper-crediteur „geen preferentie sal hebben voor alle andere gerealiseerde op hebbende en verkrijgende als voorsz., ten zij dat in de acte van opneminge specialijk ende nominatim staet”, dat de penningen waren opgenomen „tot inkoop en betaeling van de voorsz. panden . . . ende dat de selve haer specialijk daer voor zijn verobligeert”. Ook hier ging dus het jonger generaal verband boven een ouder generaal, mits maar uit de akte duidelijk bleek, dat het jonger generaal verband gelegd was terzake van „penningen tot inkoop”.

Welke andere regels te Maastricht werden gevolgd bij de rangregeling moge hier verder buiten beschouwing blijven. Een en ander was

³³³ Vgl. hiervóór p. 212 en p. 234.

³³⁴ Herman, Hypotheekrecht, 56 en 103.

³³⁵ Vgl. De Groot, Inleidinge, III, 14, 25 en II 48, 40.

³³⁶ Herman, Hypotheekrecht, 56. De „qui prior”-regel werd in het Brabantse recht tot uitdrukking gebracht in het adagium: „wye voor comt, voir maelt”, aldus Van der Tane-rijen. Zoals deze auteur betoogde werd deze algemene regel op verschillende manieren doorbroken. Onder meer was dit het geval ten aanzien van „die gelt geleent heeft om iets te coopen op sulcken voege dat hem dat gecocht dinck verpandt blijve voir zijn gelt” (Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 20, 113).

³³⁷ Vgl. Rec. der recessen, Aenhangsel, 81-83: „Resolutie ontrent de geprefereert wordende rent-crediteurs, uytdoende penningen tot inkoop van reële panden, van den 14. October 1730”.

³³⁸ C.8, 18,7. Zie ook: hiervóór nt. 329.

trouwens veeleer een gerechtelijke dan een notariële aangelegenheid, zij het dat ook het notariaat — evenals thans — zeker zijdelings bij de materie betrokken geweest zal zijn.

Na veiling en rangregeling werden „de kooppenningen gedistribueert”. Een eventueel overschot werd „aen de gewesene eygenaer bekeert”. De koper werd „in de gekochte erve gegicht ende gegoeijt”³³⁹. Voor het geval de koper na de veiling in gebreke bleef met de overbrenging der kooppenningen bepaalde tenslotte artikel 17 van Capittel XXIII der recessen, dat alsdan tot herveiling kon worden overgegaan. Een eventuele minderopbrengst werd ten laste van de eerste koper gebracht³⁴⁰.

H. BORGTOCHTEN.

Door de schrijvers van notarisboeken werd in het algemeen ruime aandacht geschonken aan de borgtocht, een overeenkomst waarbij iemand (de borg) zich jegens een schuldeiser voor de schuld van diens schuldenaar aansprakelijk stelde, met als gevolg dat de crediteur een persoonlijk zekerheidsrecht verkreeg³⁴¹.

Bekend is, dat ten aanzien van de borgtochtovereenkomst sedert de receptie grotendeels de Romeinsrechtelijke regels betreffende de *fiduciussio* werden toegepast, met dien verstande echter, dat getracht werd een mogelijk beroep van de borg op het „*beneficium ordinis vel excussionis*” (het voorrecht van uitwinning) en op het „*beneficium divisionis*” (het voorrecht van schuldsplitsing) af te snijden. Daartoe werden in de akten clausules opgenomen waarbij door de borg aan deze voorrechten werd gerenuncieerd³⁴².

Doorgaans werd de borgtocht geïnsereerd in het contract rond de hoofdverbintenis; doch ook kwam voor, dat eerst geruime tijd na het totstandkomen van de hoofdverplichting in een aparte akte van borgtocht zekerheid werd gesteld³⁴³. Auteurs als Huygens, Van Wassenauer

³³⁹ Vgl. artikel 16 Cap. XXIII der recessen van 1665.

³⁴⁰ Vgl. artikel 17 Cap. XXIII der recessen van 1665.

³⁴¹ Vgl. Lijbreghts, *Red.Vert.*, II, 269-287; Van Wassenauer, *Pract.Not.*, 77-101; Huygens, *Notarius Belgicus*, 38-40 en 182-187; Schoolhouder, *Oeffenschoole*, 31-40; Kersteman, *Praeceptor*, 54-56; Simonon, *Introduction*, I, 110-111.

³⁴² Vgl. de Blécourt-Fischer, *Kort begrip*, 311-312; De Smidt, *Compendium*, nr. 230; Fockema Andreae, *O.N.B.R.*, II, 88-97. Inzake de borgtocht in het Romeinse recht zie: Van Oven, *Leerboek* 404-412; Feenstra, *Rom.grondslagen*, 308-326; Kaser-Wubbe, *Rom. Privaatrecht*, 269-274. Voor Luik: Sohet, *Instituts*, III, 21.

³⁴³ Vgl. Van Wassenauer: „Vorders aleer wij tot andere contracten gaan, sullen wij eerst van borgtochten handelen, also die bijkans in alle contracten te pas komen en gevoegt worden ... ende ook so wel terstond haar moge obligeren met den principael in een contract ofte instrument, als daar na in een contract ofte instrument apart” (*Pract.Not.*, 77).

en Lijbreghts, die zich in het bijzonder richtten op hetgeen voor het notariaat uit die tijd van belang geacht werd, gaven voor het redigeren van borgtochtakten veelal meer modellen, waarbij telkens op een bepaald aspect of een bijzonder clause de nadruk werd gelegd. De Maastrichtenaar Otzeling kon „ten tijden van zijn examen als notaris”, zoals begrijpelijk is, niet zo uitvoerig zijn en beperkte zich tot een tweetal formulieren, die niettemin alles boden wat de Maastrichtse notaris uit de achttiende eeuw in de praktijk in dezen direct nodig had, zoals een vergelijking tussen deze beide formulieren en de doorsnee borgtochtakten uit de Maastrichtse protocollen dier dagen doet zien³⁴⁴. Met name diens formulier nr. 13 was een waar „examenstuk”, waarin veel te vinden was aangaande hetgeen zich in de notariële praktijk zoal kon voordoen. Het formulier werd aangediend als een „acte van renuntiatio van togt, obligatio en borgtogt van 2 met arrièrè-borgtogt”. Allereerst compareerde de moeder van de schuldenaar, die afstand deed „van haare togte” die zij had op het kindsgedeelte hetwelk de schuldenaar bezat in de nalatenschap van zijn vader, een renunciatio die in de Maastrichtse notariële akten zeer vaak voorkwam teneinde een kind de volledige beschikkingsbevoegdheid te verlenen aangaande zijn aandeel, hetwelk het krachtens de regels van het devolutierecht verkregen had onder bezwaar van „togt” ten gunste van de langstlevende der ouders³⁴⁵.

Vervolgens werd door de schuldenaar het nu onbezwaarde aandeel, waarin begrepen was de onverdeelde helft in een bepaald huis, als hypotheccair onderpand gesteld voor een aangegane obligatio. Mede compareerden twee borgen, die zich tot zekerheid voor de nakoming van de verplichtingen van de schuldenaar als zodanig „nomineerden”, zulks onder renuntiatio „op de exceptiën ordinis vel excussionis et divisionis”, waardoor de crediteur de mogelijkheid kreeg, bij in gebreke blijven van de debiteur, de borgen onmiddellijk aan te spreken en desgewenst ieder voor het geheel³⁴⁶. Een van de beide borgen was een „bejaarde dogter”, die kennelijk door Otzeling ten tonele werd gevoerd om haar te laten renuncieren aan het „beneficium Senatus consultum Velleianum”, want slechts wanneer een vrouw afstand gedaan had van

³⁴⁴ Zie Otzeling, Modellenboekje, formulieren nrs. 11 en 13. Formulier nr. 15 bevat een „transport en obligatio met simpele borgtogt bij elkanderen”.

³⁴⁵ Vgl. hiervóór p. 190-191.

³⁴⁶ Vgl. De Groot, Inleidings, III, 3, 27-29; Sohet, Instituts, III, 21, 11 vlg.; Van der Tanerijen, Boec. . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 177. Inzake de voorrechten van schuldsplicing en uitwinning in het Romeinse recht: Feenstra, Rom. grondslagen, 318-320; Kaser-Wubbe, Rom.Privaatrecht, 272.

dit voorrecht kon een borgstelling door haar effect sorteren³⁴⁷. Tenslotte stelde zich in Otzeling's formulier nog een laatste comparant tot „arrière-borg” zowel voor de schuld van de debiteur als „voor de suffisantie van de hiervoor genoemde borgen ten regarde van hunne borgtogte”. Naar mij dunkt was hij eerst aansprakelijk, nadat eerst tevergeefs getracht was verhaal te zoeken bij de debiteur en bij degenen die zich vóór de arrière-borg tot borgen gesteld hadden³⁴⁸. Het andere formulier (nr. 11), dat in Otzeling's modellenboekje voorkwam, betrof een borgstelling, die gegeven werd op bevel van het Maastrichtse laaggerecht, hetwelk twee daar procederende partijen gelast had „wedersijts behoorlijke cautie pro expensis litis te stellen”. In het betreffend formulier verklaarde de voor de notaris verschenen comparant voor en namens de aanlegger in het geding en op diens verzoek „sig te stellen en te nomineren . . . als borg en principael voor en tot voldoeninge van de kosten, welke in de voors. zaak in dese eerste instantie sullen koomen te rijzen en te vallen, ofte waarinne den aanlegger bij vonnis moge worden gecondemneert”, een en ander onder renunciatie aan het beneficium ordinis excussionis. Ook auteurs als Van Wassenaar en Lijbreghts maakten gewag van een dergelijke „cautie voor 't gewijsde”. Lijbreghts gaf de notarissen in overweging aan een zodanige borgstelling toe te voegen, dat zij zich uitstreckte tot „voor alle rechteren alwaar de zake bij appellatie of anderzints zoude mogen komen te devolveren” en wel, omdat borgtocht „is van 't eng genomen recht, waardoor dezelve van d'eene rechtspleginge tot d'andere niet kan getrokken worden”³⁴⁹.

Een kwestie die Lijbreghts verder nog ter sprake bracht, naast zijn uitgebreide uiteenzettingen rond de diverse beneficia aan welke gerenuncieerd diende te worden, betrof het geval dat de crediteur door de borg werd voldaan. De schrijver betoogde, dat het voor de borg, die de schuld voldeed, noodzakelijk was, dat hem „bij de gegeve quitantie” of „bij expresse acte” door de crediteur de rechten werden gecedeerd, die deze ten aanzien van de schuldenaar en eventuele borgen kon doen gelden. Slechts wanneer „van den zelven (crediteur)” . . . actionem cessam” verkregen was vond subrogatie plaats, derhalve niet van rechtswege³⁵⁰. Van Wassenaar merkte hetzelfde op, echter met dien

³⁴⁷ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., II, 275. Zie ook: de Blécourt-Fischer, Kort Begrip, 312. Ook werd veelvuldig gerenuncieerd aan het „beneficium authentica si qua mulier”, wanneer een echtgenote zich als borg stelde voor de schuld van haar echtgenoot (vgl. de Blécourt-Fischer, Kort begrip, 312; zie: Huygens, Notarius Belgicus, 39 en 185-187).

³⁴⁸ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., II, 275 nt. 2: „bij aldien de crediteur zijn achterwezen van de borgen niet konde bekomen, na dat zij reeds uitgewonnen waren, is den achter-borg verplicht om het kort te moeten voldoen”.

³⁴⁹ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., II, 282.

³⁵⁰ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., II, 283-284.

verstande, dat een dergelijke expliciete cessie slechts noodzakelijk was voorzover het de rechten van de crediteur ten opzichte van medeborgen betrof. Jegens de debiteur verkreeg de borg, die voldaan had voor de schuldenaar, „ipso iure actionem mandati”, aldus deze schrijver³⁵¹.

Voor nog andere complicaties, die zich op dit gebied konden voordoen, zij hier verder verwezen naar hetgeen door Lijbreghts en Van Wassenauer dienaangaande werd uiteengezet. Of de door dezen aangedragen oplossingen in de rijke casuïstiek ook in de Maastrichtse rechtspraktijk steeds werden toegepast conform de betogen van deze Hollandse auteurs zou nader onderzocht moeten worden.

In de Maastrichtse notariële akten van borgtocht zelf werd volstaan met de borgtochtverlening, het renunciëren aan de genoemde beneficiëes en het consenteren in de realisatie van de verbintenis voorzover dat nodig werd geoordeeld. Daarbij verbonden de borgen dan veelal ook nog hun goederen door middel van een speciale en/of generale hypotheek, zulks tot meerdere zekerheid voor de nakoming van hun verplichtingen uit hoofde van de borgtocht³⁵².

I. PROCURATIES.

Akten van lastgeving, waarbij een lasthebber werd aangesteld om in naam en voor rekening van de lastgever „zaken te verrichten die eerlijk en geoorlooft” waren, werden in de zeventiende en achttiende eeuw te Maastricht aangeduid als „procuraties”, „constituties” of „volmagten”, die strekten „ad negotia” of „ad lites”³⁵³. In de Maastrichtse notariële protocollen kwamen beide soorten regelmatig voor, soms in een en dezelfde akte. De rechtshandeling waarop de last betrekking had of de gerechtelijke procedure waarvoor de procuratie diende, moest dikwijls in andere rechtskringen dan de Maastrichtse plaatsvinden. Zo is te verklaren, dat met name op dit terrein de betreffende akten te Maas-

³⁵¹ Van Wassenauer, *Pract. Not.*, 88-89; zo ook: Huygens, *Notarius Belgicus*, 39; zie aldaar p. 184-185 voor een formulier „Van de cessie van actie tegen den principalen schuldenaar en mede-borgen”.

³⁵² Vgl. bijvoorbeeld RAM., *Not. Arch.*, inv.nr. 1729, d.d. 11 juni 1700; inv.nr. 2303, d.d. 13 juni 1760; inv.nr. 2438, d.d. 12 juli 1790; inv.nr. 2485, d.d. 28 september 1790 (akte nr. 104) en d.d. 28 september 1790 (akte nr. 105); akte nr. 105 had vóór akte nr. 104 gebonden moeten zijn.

³⁵³ Vgl. Lijbreghts, *Red. Vert.*, II, 214; Huygens, *Notarius Belgicus*, 28; De Groot, *Inleidinge*, III, 12, 145-146; zie ook: Van der Tanerijen, die onderscheidde: 1. *mandatum ad lites* („bevel om zijn saken te bedingen ende te volgen met rechte”); 2. *mandatum ad negotia* („bevel om zijn comanscappen te driven oft zijn goede ende zijnen oirbair te besorgen”); 3. *mandatum ad iurisdictionem exercendam* („om zijn jurisdictie oft heerlicheyt te bewairen”). (Boec . . . Raitcameren van Brabant, I, cap. 158).

tricht vaak in de Franse of Duitse taal werden opgemaakt. Veelvuldig waren de comparerende lastgevers geen autochtone Maastrichtenaren.

De materieelrechtelijke inhoud der Maastrichtse procuraties was dezelfde als die welke voorkwam in de bekende notarisboeken³⁵⁴. Inter-gewestelijk en interstedelijk verkeer leidde uiteraard tot uniformiteit in de bepalingen dezer akten.

De persoon van de lasthebber werd met naam en qualiteit aangeduid; hem werd doorgaans de macht tot substitutie verleend, zodat hij tot het volvoeren van de zaak dan een ander in zijn plaats kon stellen. In de praktijk te Maastricht kwam daarnaast ook voor, dat de naam van de lasthebber niet werd genoemd, doch dat in de notariële akte ter bestemder plaatse een regel werd opengelaten, zodat als het ware een „blanco-lastgeving” werd gecreëerd³⁵⁵. Waarschijnlijk, naar mij dunkt, werd dan later bij de uitgifte van het afschrift daarin de naam van de persoon die de last op zich nam ingevuld op dezelfde manier als thans wel gebruikelijk bij het opmaken van onderhandse akten van lastgeving. De notarisboeken maakten overigens geen gewag van deze mogelijkheid.

Minder of meer uitvoerig werd de inhoud van de last in de akten omschreven, waarbij werden onderscheiden generale en speciale procuraties. Met betrekking tot de „procuratiën ad lites” waren als generale aan te merken, aldus Lijbreghts, die welke de lasthebber het recht gaven en de verplichting oplegden te ageren „in omnibus ad lites et contra omnes”; als speciaal werd beschouwd de last om „als eischer of verweerder contra N.N.” op te treden³⁵⁶. „Ad negotia” was de last „generaal” wanneer de lasthebber alle buitengerechtelijke zaken voor de lasthebber kon behartigen en „speciaal” indien de last uitsluitend strekte tot verkoop, schenking, verhuur enz. van een bepaald aangeduide zaak.

Het modellenboekje van Otzeling bevat inzake procuraties een tweetal formulieren. Het eerste (nr. 8) betreft een „volmagt ad litem”; het tweede (nr. 10) een „constitutie ad negotia”. De inhoud van beide modellen is zeker representatief voor de inrichting der lastgevingen in de onderzochte Maastrichtse notariële akten uit de zeventiende en achttiende eeuw in het algemeen. De comparant in de „volmagt ad litem” verklaarde „in de beste en bestendigste forma regtens ad litem geconstitueert en magtig gemaakt te hebben” een met name aangeduide lasthebber die „specialijck” belast werd „om in sijns comp(arant)s naem

³⁵⁴ Vgl. Van Leeuwen, *Ars.Not.*, 70-107.

³⁵⁵ RAM., *Not.Arch.*, inv.nr. 1729, d.d. 27 maart 1700. Vgl. ook art. 28, lid 2, van de Wet op het Notarisambt van 1842.

³⁵⁶ Lijbreghts, *Red.Vert.*, II, 214.

en van sijnen t'weegen voor den geregte . . . in oppositie te treden tegens sodanigen eijſch als ſekeren N.N. heeft kunnen geluſten voor welgem[elde] geregte te exhibeeren en over te leggen". De laſthebber werd opgedragen op de eis te antwoorden, verder te procederen „prout moris ac ſtijli", de zaak te vervolgen „tot het laaſte reſſort", advocaten en procureurs te ſubſtitueeren, alle „termijnen van regt te observeren", „voordelige vonniſſen" te doen executeren en „van alle nadeelige" te appelleren zonder dat in dezen een nadere volmacht nodig zou zijn, „alles onder belofte van ratificatie, indemnſatie en obligatie als nae regten".

In de door Otzeling gegeven „conſtitutie ad negotia" werd de laſthebber gemachtigd tot het verkopen en transporteren van een aan de laſtgever toebehorend huis, tot het ontvangen van de koopprijs „met den lijcoop nae landscoop", tot het verlenen van kwijting aan de koper, tot het doen van „guarandſchap . . . ende verders tot alles te doen, al wat hij conſtituant zelfs preſent . . . ſijnde soude kunnen ofte meugen doen, onder belofte van approbatiën . . . , mits doende den geconſtitueerden van des ſelfs ontfangs en verrigtinge behoort[ijke] verantwoordinge, bewijs en reliqua". De verplichting tot „laudatie", „approbatie" of „ratificatie" voor de laſtgever enerzijds en die tot het afleggen van rekening en verantwoording voor de laſthebber anderzijds waren ſteeds terugkerende ſtaandaarbepalingen in de notariële akten van laſtgeving te Maaſtricht en elders³⁵⁷.

Otzeling's formulier nr. 9 tenſlotte betrof een „acte van ſubſtitutie", waarbij door een laſthebber een derde in zijn plaats werd geſteld tot het volvoeren van de opgelegde laſt, zulks onder verwijzing naar de oorspronkelijke akte van laſtgeving, waarin de laſthebber tot het ſtellen van ſubſtitutie was gerechtigd.

De auteurs der meeste notarisboeken volſtonden met het geven van een of meer formulieren, die materieel niets of nauwelijks iets meer boden dan de hiervoor genoemde modellen van Otzeling. Slechts Van Waſſenaer en Lijbreghts gingen ook in op verſcheidene kwesities, die in het kader van de laſtgeving konden rijzen, m.n. op de verplichtingen van laſtgever en laſthebber over en weer. Het meest uitvoerig waren hun betogen rond de omvang van de laſt, die ſoms meer omvatte dan exact was omſchreven. Zo kon bijvoorbeeld de laſthebber, die gemachtigd was tot het in ontvangst nemen van penningen, bij niet-voldoening daarvan door de ſchuldenaar diens goederen doet arreſteren ook al was zulks niet uitdrukkelijk in de akte van laſtgeving bepaald,

³⁵⁷ Zie: Lijbreghts, Red.Vert., II, 216 en 218-219. Vgl. bijv. RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 3 ſeptember 1790.

aldus Lijbreghts. In het algemeen trouwens kon de lasthebber de grenzen van de gegeven last overschrijden, indien zijn principaal daardoor werd gebaat³⁵⁸. Verder werd aandacht geschonken aan vragen omtrent de mogelijkheid tot het herroepen van de last, de gevolgen bij overlijden van lastgever of lasthebber, enz.

J. ANDERE VERMOGENSRECHTELIJKE AKTEN.

Uit ons onderzoek der notariële protocollen te Maastricht bleek, dat in de sfeer van het zaken- en verbintenissenrecht het overgrote deel der akten betrekking had op de hiervóór geschetste rechtsfiguren, waarbij onroerende goederen werden overgedragen of in gebruik afgestaan, leningen werden gesloten, zakelijke of persoonlijke zekerheid werd gesteld en procuraties werden verleend. De inhoud van Otzeling's modellenboekje correspondeert volledig met dit algemene beeld, hetwelk de zeventiende- en achttiende-eeuwse protocollen grosso modo boden. Dit neemt intussen niet weg, dat daarnaast, zij het dan duidelijk meer incidenteel, nog andere obligatoire of zakenrechtelijke contracten notarieel werden opgemaakt. De onderzochte Maastrichtse notariële protocollen geven daarvan diverse voorbeelden. Hier betreden wij echter het terrein waarvoor Ranieri terecht heeft gewaarschuwd. „Hier drängt sich . . . die zentrale Frage auf”, aldus deze auteur, „ob nämlich nicht die Gefahr besteht, dass die Aufmerksamkeit des Lesers auf besonders eigenartige und auf Grenzfälle gelenkt wird, und dass gerade diese Fälle seinen Eindruck bestimmen”³⁵⁹. Niet dan nadat een meer diepgaand onderzoek naar de frequentie van voorkomen van die minder vaak notarieel vastgelegde contracten zal hebben plaatsgevonden lijkt het verantwoord in dezen meer algemene conclusies te trekken. Een meer uitgebreid methodologisch onderzoek der protocollen zou dan allereerst noodzakelijk zijn.

Aan contracten sui generis — te Maastricht dikwijls als „conventies” betiteld — accoorden, compromissen, overeenkomsten van aanneming van werk, vestiging van lijfrenten, renunciaties aan rechten, maatschapscontracten, arbeidsovereenkomsten (huur van personeel), décharges en andere figuren, die zich in de onderzochte Maastrichtse notariële protocollen ook aandienen, wordt daarom hier voorbijgegaan.

³⁵⁸ Zie: Lijbreghts, Red.Vert., II, 214 vlg.; Van Wassenae, Pract.Not., 17 vlg.; Van der Tanerijen, Boec . . . Raidtcameren van Brabant, I, cap. 158.

³⁵⁹ Ranieri, Rechtsgeschiedte, 334. Vgl. hiervóór p. 172.

Eveneens blijven hier onbesproken specifiek handelsrechtelijke overeenkomsten als bodemerij, wisseltekening, vervoers- en bevrachtingsovereenkomsten, vennootschappen en verzekeringen, onderwerpen die aan de orde werden gesteld door auteurs voor het notariaat als Van Wassenauer en Lijbreghts, die vertrouwd waren met de praktijk in de grotere handelscentra. Het in het kader van deze studie onderzochte materiaal bood geen voorbeelden van dergelijke contracten.

attestaties en interrogaties — insinuaties en
protestaties

Proloog

De notarissen zijn in de zeventiende en achttiende eeuw in hoofdzaak werkzaam geweest op het terrein van hetgeen thans het materiële privaatrecht genoemd wordt. Daarnaast waren zij, zoals uit de notarisboeken uit die tijd veelal blijkt, naast anderen competent tot het opmaken van enkele akten op formeelrechtelijk gebied.

Attestaties en interrogaties, die ook te Maastricht veelvuldig in de notariële protocollen voorkwamen, dienden een bewijsrechtelijk belang en waren uitvloeisels van de uitgebreide taak op procesrechtelijk terrein, die in de middeleeuwen in handen van het notariaat heeft gelegen³⁶⁰.

Insinuaties en protestaties, vaak in één akte samengevoegd, strekten tot het doen van aanzeggingen, zulks dikwijls met het oog op een eventuele procedure.

Op een en ander wordt in het laatste onderdeel van dit hoofdstuk nader ingegaan.

A. ATTESTATIES EN INTERROGATIES.

Regelmatig voorkomende akten in de Maastrichtse notariële protocollen waren de zgn. „attestatiën”, „declaratiën” of „getuigenissen”, waarbij door een of meer personen, die voor notaris en getuigen compareerden, een getuigenverklaring werd afgelegd omtrent zaken, die zij gezien, gehoord of bijgewoond hadden. De akten werden opgemaakt ten verzoeken van partijen voor welke in een procedure de betreffende verklaring van betekenis kon zijn. De attestanten werden in de akten aangeduid met naam en qualiteit (beroep, poorterschap, woonplaats). Doorgaans werd hun leeftijd gememoreerd, zoals dat voorgeschreven werd in de notarisboeken. De eigenlijke verklaring werd veelal ingeleid

³⁶⁰ Pitlo, Notarisboeken, 248.

met de clause, dat de comparanten „sonder eenige de minste inductie, seductie off persuasie van iemand, maar enkel en alleen uyt liefde voor de oprechte waarheid, vrijwillig ter instantie en requisitie van . . . tuijgden en verclaarden”³⁶¹.

Aangaande de formulering en inrichting der getuigenissen gaven m.n. Huygens en Lijbreghts de nodige adviezen. De verklaringen dienden „ordentelijk” gedaan te worden „met uytdruckinge van alle d’omstandigheden, wanneer, tot wat plaetse, waer en hoe, dit oft dat geschiedt is”³⁶². Zij moesten „positivelijk” gesteld worden, „dat is, sonder eenige nareën, ofte gissingen” en met „preciесе ofte pertinente redenen van wetenschap”, aldus Huygens³⁶³. Bij de redactie diende de notaris zorg te dragen, zoals Lijbreghts betoogde, dat hij de „substantie der zake treffe . . . dezelve duidelijk, en na zijne ordre in geschrift te stellen, niet meerder, nochte minder of in andere woorden dan van de deposanten gezien of gehoord is”. Zo kort en wezenlijk mogelijk moest de verklaring opgesteld worden „opdat den rechter aanstonds ’t wit der zaken kan treffen”³⁶⁴.

Zoals ook uit de onderzochte Maastrichtse notariële protocollen blijkt was de inhoud der attestaties rijk gevarieerd. Omtrent allerlei zaken, waarin bewijs door getuigen geleverd kon worden, werden notariële attestaties opgemaakt. Zeer veel getuigenissen werden afgelegd terzake van geweldplegingen, beledigingen en andere delicten, zulks op verzoek van gelaedeerden voor wie, ter staving van een in te stellen eis tot schadevergoeding, de attestaties, die dikwijls werden vastgelegd kort na het vergrijp, alleszins van belang konden zijn. Daarnaast werd vaak notarieel vastgelegd hetgeen attestanten zich herinnerden omtrent personen, goederen, rechten, gebeurtenissen, feiten enz. De attestaties werden afgesloten met een verklaring van deposanten, dat zij bereid waren een en ander voor de rechter onder ede te bevestigen. Op dit punt luidde het door Otzeling gegeven formulier: „en verders als voors. offerende sij comp[arant]ten een ieder in ’t sijne dese hunnen verklaringe voor regter competent, des versogt sijnde, met solemnelen eede te corroboreren”³⁶⁵.

Soms kwam het voor, dat de notariële akte verklaringen bevatte van de instrumenterende notaris zelf. Zo’n akte had dan het karakter van

³⁶¹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 27 april 1790.

³⁶² Huygens, Notarius Belgicus, 231; Lijbreghts, Red.Vert., II, 228 vlg.; Van Wassenaer, Pract.Not., 36-40.

³⁶³ Huygens, Notarius Belgicus, 232.

³⁶⁴ Lijbreghts, Red.Vert., II, 228 vlg.; zie inzake de notariële attestaties in de zeventiende en achttiende eeuw ook: Pitlo, Notarisboeken, 249-251.

³⁶⁵ Vgl. Otzeling, Modellenboekje, formulier nr. 6.

een procesverbaal en bevatte dan veelal een attestatie de vita³⁶⁶.

Eveneens kwamen regelmatig voor in de Maastrichtse notariële protocollen z.g. „afvraegingen” of „interrogatiën”, waarbij aan de partij tegen welke een requirant een procedure wilde aanspannen, bepaalde vragen ter beantwoording werden voorgelegd. Ook deze afvragingen dienden een bewijsrechtelijk belang. In de bekende notarisboeken werd geheel aan deze instrumenten voorbijgegaan, waarschijnlijk omdat „interrogatiën” niet voor notaris en getuigen gepasseerd konden worden, zoals Lijbreghts althans betoogde³⁶⁷. In de notariële praktijk te Maastricht kwamen dergelijke akten echter geregeld voor. Ook het modellenboekje van Otzeling bevatte een formulier voor een zodanige „afvraege”³⁶⁸. Aan het „relaes van afvraege” deed de auteur voorafgaan een „requisitie”, waarbij X, die naar hij verklaarde „grootelijks . . . geinjurieerd” was door Y, een bepaalde notaris verzocht „sig behoortlijck] geassisteert te vervoegen en te transporteren ten huysen en tot den persoon van Y en denselven wel serieuslyk in autentica forma af te vraegen ofte hij” enz . . . (volgde in de praktijk de betreffende vragen waarop antwoord werd verzocht). In geval van weigering of onvoldoende antwoord werd de notaris verzocht te „protesteren van impertinentie, costen, schaeden en interessen reeds geleeden en bij vervolg te reijssen”. Tenslotte werd de notaris in het request gevraagd „van desselfs wedervaere schriftelyk relaes” te doen. Een dergelijk request werd door de requirant ondertekend en dezelfde dag of kort daarna beschreef dan de notaris achter dit getekende request het resultaat van de ondervraging³⁶⁹. Soms werd het request door de notaris overgeschreven en voor gelijkkluidend met het origineel verklaard³⁷⁰. In andere gevallen werd volstaan met een vermelding van het verzoekschrift in het relaes van afvraging zonder dat de tekst van de requisitie zelf werd vermeld.

In het relaes van afvraging werd gewag gemaakt van het feit, dat de notaris zich met de getuigen vervoegd had bij de te ondervragen persoon. De vragen waarop antwoord werd verzocht werden door de notaris voorgelezen waarna het antwoord werd opgetekend. Soms hadden de relaesen het karakter van een uitvoerig verhoor. Voor de overzichtelijkheid van het geheel werd dan de zaak puntsgewijs gerelateerd en werd achter iedere vraag het daarop gegeven antwoord genoteerd. Al naar gelang het antwoord werd tenslotte door de notaris al of niet

³⁶⁶ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2303, d.d. 4 januari 1762.

³⁶⁷ Vgl. Lijbreghts, Red.Pract., II, 518 en 680.

³⁶⁸ Vgl. Otzeling, Modellenboekje, formulier nr. 7.

³⁶⁹ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 10 december 1790.

³⁷⁰ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 14 januari 1790.

dienaangaande geprotesteerd. Een afschrift van het relaes werd uitge-reikt aan de requirant.

Bij reces van 8 september 1660 werd door de commissarissen-deci-seurs te Maastricht in artikel IV geconstateerd, dat er „verscheiden defecten” bevonden waren in de „notariële attestatiën, ende getuijge-nissen, daer mede de persoonen, extra judiciëlijk ingeleijt, ende haer, naederhandt, voor den rechter vinden geëngageert, niet sonder vreese van meijneedigheyt”. Geordonneerd werd daarom, dat in het vervolg alle zodanige akten gepasseerd moesten worden „voor twee gerichte-lijke persoonen” — hetzij gezworenen, hetzij schepenen — en de secre-taris, zulks „nae qualiteyt van saecken”, hetgeen inhield, dat getuigen-verklaringen, die zouden dienen voor een procedure bij een der hoog-gerechten, voor twee schepenen en de secretaris van het betreffende hooggerecht en die, welke betrekking hadden op een zaak die tot de competentie van het indivies laaggerecht behoorde, voor twee gezworenen en de secretaris van dat gerecht verleden moesten worden. Aan alle niet aldus vastgelegde getuigenissen zou in rechte geen geloof ge-hecht mogen worden³⁷¹.

Een zelfde strekking had artikel 5 van Capittel XX der recessen van 1665, hetwelk bepaalde: „In saecken van proces en sullen voortaan geen acten notarieel geadmitteerd worden, om bij de gerichten te worden gerecolleert, maar sullen alle soodanige acten verleden worden voor twee gerichts luijden, ende den secretaris, op poene van nulliteyt”³⁷².

Ook te Maastricht werd derhalve evenals in Luik, zoals Hennen betoogde, getracht de stedelijke notarissen te verdringen van het terrein van de contentieuze jurisdictie, waarop zij vanouds werkzaam waren geweest³⁷³. Toch hebben deze pogingen, naar het zich laat aanzien, te Maastricht nauwelijks tot enig resultaat geleid. Tot aan de omwenteling van 1794 bleven de Maastrichtse notarissen attestaties en afvragingen opmaken.

B. INSINUATIES EN PROTESTATIES.

Een niet onbelangrijk deel der notariële werkzaamheden te Maastricht in de zeventiende en achttiende eeuw bestond uit het uitbrengen van aanzeggingen en protesten.

De aanzegging of insinuatie werd gedefinieerd als een bekendma-king, waardoor iemand ter verzekering van zijn rechten zijn wil aan-

³⁷¹ Vgl. Rec. der recessen, 297-298: „Reces voor het jaar 1660”.

³⁷² Vgl. Rec. der recessen, 86.

³⁷³ Hennen, Inventaire, 8.

gaande enige zaak aan iemand uitdrukkelijk ter kennis bracht³⁷⁴. Tot het uitbrengen van een zodanige aanzegging was naast de gerechtssecretaris met twee schepenen en naast de gerechtsboden de notaris met twee getuigen competent.

Voor het uitbrengen van de insinuatie was nodig, dat de insinuant een notaris verzocht, onder opgave van „de zaken, die men insinueren of bekend maken wil”, de aanzegging te doen. De zaak diende „ordentelijk, kort en klaar” in een request tot insinuatie uiteengezet te worden „opdat men den insinuant niet benadele, en den geinsinueerden buiten staat stelle om dezelve te beantwoorden”, aldus Lijbreghts. In het verzoek tot aanzegging diende de insinuant de notaris tevens te „bevelen” de geinsinueerde „een catagorisch, dat is met de vraag overeenkomend antwoord af te vragen”³⁷⁵.

Zich met de getuigen vervoegend bij degene aan wie de aanzegging gedaan diende te worden werd door de notaris vervolgens de insinuatie voorgelezen waarna de geinsinueerde om antwoord werd verzocht. „Bij refuis of geen voldoende antwoord” werd vervolgens door de notaris „geprotesteerd”.

Van de insinuatie en protestatie werd een „relaes” opgemaakt, waarvan een afschrift aan de insinuant werd afgegeven.

Veelal was de strekking van de aanzegging een in gebreke zijnde debiteur aan te zetten tot nakoming van zijn verplichting of die nu bestond uit betaling van geld, ontruiming van enig goed of andere prestaties van welke aard ook.

Hiervóór werd gewag gemaakt van het feit, dat te Maastricht naastingsgerechtigden de naasting geregeld deden aanzeggen aan de koper door een notaris³⁷⁶. Van een dergelijke insinuatie werd dan ook een notarieel relaes opgemaakt, waaruit bleek dat de notaris met twee getuigen zich vervoegd had ter requisitie van de naaster ten huize van de betreffende koper teneinde de naasting te insinueren. Bij die gelegenheid werd dan de beschudde koper „gepresenteert met opene beurse in contant geldt alle sijne penningen bij hem gebourseert” bij het transport³⁷⁷.

Vaak kwam voor, dat een koper de naasting afwees om redenen, die

³⁷⁴ Vgl. Lijbreghts, Red.Vert., II, 326; Kersteman, Praeceptor, 91; dezelfde, Nieuwe Oeffenschoole, 31.

³⁷⁵ Lijbreghts, Red.Vert., II, 326-327.

³⁷⁶ Vgl. hiervóór p. 219.

³⁷⁷ RAM., Not.Arch., inv.nr. 1394, d.d. 16 april 1670. Vgl. artikel 9 Cap. XLI der recessen van 1665: „Om te komen tot beschudde, moeten de geheele kooppeningen worden gepresenteert aen den koper, ten minsten, die seker en liquid zijn, met open buydel ende in baren gelde”.

dan in het relaes werden vermeld. De notaris protesteerde vervolgens tegen de afwijzing en zegde aan, dat hij in dezen met de beschudder zou overleggen en dat hij kort daarna zich opnieuw tot de geïnsinueerde zou wenden. De eerste en volgende insinuaties werden dan doorgaans in één en dezelfde akte gerelateerd ook al vonden de successieve insinuaties op verscheidene dagen plaats. De akte van relaes werd dan afgesloten na de laatste insinuatie.

Andere te Maastricht vaak voorkomende notariële insinuaties hadden betrekking op het instellen van hoger beroep tegen rechterlijke uitspraken. De in het ongelijk gestelde partij compareerde voor een notaris en „verklaarde bij desen te appelleren spe melioris justitiae ad iudicem superiorem van alzulk vonnis als . . . gepronuncieert” door enig rechterlijk college. De comparant verzocht vervolgens de notaris om de akte, die van deze wens tot appellatie werd opgemaakt, te insinueren „zoo aan de voors(eijde) Heeren Regters a quibus als aan parthije advers”³⁷⁸. Dezelfde dag of kort daarop werd dan door de notaris een authentieke kopie van de opgemaakte akte van appellatie „geinsinueerd” aan de rechter van wiens vonnis werd geappelleerd en aan de wederpartij of haar procureur. Het relaes van de insinuatie werd aan de voet van de akte van appellatie gesteld.

Tenslotte zij hier nog vermeld de notariële aanzeggingen inzake aanbieding van wissels en de hiermee samenhangende protesten van non-acceptatie. In alle onderzochte Maastrichtse notariële protocollen kwamen zij regelmatig voor.

³⁷⁸ RAM., Not.Arch., inv.nr. 2485, d.d. 12 januari 1790.

Résumé

La réception du droit romain et du droit canon au cours des XIIe et XIIIe siècles, notamment dans le cadre de l'administration de la justice devant les instituts politiques et judiciaires ecclésiastiques, a créé des circonstances favorables à l'établissement des premiers notaires publics tant dans les pays de droit coutumier français que dans maintes villes du Saint Empire.

Comme Cologne, Liège et Utrecht, Maestricht voit les premiers „notarii publici” se mettre à pratiquer vers la fin du XIIIe siècle. On aperçoit leurs activités à l'intérieur et autour des Chapitres de Saint-Servais et de Notre-Dame. Il s'agissait de clercs qui d'ordinaire n'avaient reçu que les ordres mineurs et qui, vraisemblablement, devaient à la pratique du droit le plus clair de leur formation professionnelle. Le plus souvent, ils se recrutaient parmi les membres des deux confréries de chapelains qui étaient subordonnées aux deux Chapitres des collégiales. Vers la fin du Moyen Age, le nombre de ceux qui instrumentaient simultanément à Maestricht ne s'élevait pas au-delà de deux à quatre, pour autant que l'on puisse en juger d'après les actes notariés qui sont conservés. Ordinairement, ils provenaient de Maestricht même ou des villages voisins. Leur nomination se faisait au nom du pape et/ou de l'empereur. En outre, la cour de l'official de Liège octroyait à beaucoup d'entre eux une investiture particulière. Une prestation de serment spéciale, devant les Chapitres maestrichtois, leur attribuait le droit d'instrumenter plus particulièrement pour ce qui était du ressort des deux collégiales. A côté de leurs activités en tant que notaires, beaucoup d'entre eux cumulaient diverses autres fonctions capitulaires qui, peut-être, absorbaient davantage leur temps que celles de tabellion.

En ce qui concerne la forme des actes rédigés par ces notaires, l'unité de rédaction et l'uniformité des marques extérieures sont tout à fait caractéristiques. Dans la formule initiale des actes se succèdent l'invocation, la promulgation, la datation, l'indication du lieu et une brève désignation du notaire et des témoins. La formule finale s'énonce par les mots „acta sunt haec” précédant une clause désignant la présence de

témoins. La souscription qui vient ensuite et le seing du notaire confèrent à l'acte le caractère d'instrument public dont la valeur authentique est souvent renforcée par les parties, les témoins, les autorités présentes, lorsqu'elles y appendent un ou plusieurs sceaux.

A maintes reprises, le contenu juridique des actes est en relation avec des activités administratives qui sont du ressort des deux Chapitres. D'autres instruments concernent la procédure judiciaire et sont de même nature que les pièces qui émanent de nos greffiers et de nos huissiers. En matière extra-judiciaire, il s'agit le plus souvent de testaments et d'actes relatifs à des donations mortis causa et une seule fois de conventions nuptiales. On trouve ensuite des actes de vente ou de donation de biens immobiliers, des contrats de location ou d'accensement ainsi que des reconnaissances de dettes en argent. Des copies ont souvent été rédigées en faveur des deux Chapitres et de leurs confréries de chapelains.

En ce qui concerne le Saint Empire, la „Reichsnotariatsordnung” de 1512 constitue une première réglementation générale ayant trait au notariat. En fin de compte, elle semble n'avoir guère de signification, du moins dans les territoires périphériques où l'institution du notariat devint une matière de la compétence de chaque principauté en raison des tendances à l'autonomie des princes.

Au début du XVIe siècle, dans les Pays-Bas, des placards de Charles-Quint édictèrent les premières prescriptions relatives au notariat. Au cours des XVIIe et XVIIIe siècles, dans le ressort territorial de chaque pays ou de chaque ville, elles furent complétées par des règlements émanant soit des Etats du pays, soit des Cours provinciales, soit des magistrats municipaux. Des auteurs spécialistes en la matière achevèrent de donner une forme plus élaborée à l'institution et à la pratique notariale qui, depuis le milieu du XVIe siècle environ, avait perdu son caractère ecclésiastique pour se transformer en institution séculière. Investi par les autorités du pays, le notaire fut considéré comme une sorte de fonctionnaire public, mis au service de l'intérêt général, qui — ayant été sollicité — était tenu de rédiger des actes revêtus d'une valeur probante.

Durant le XVIe siècle et encore au début du XVIIe, presque tous les notaires qui pratiquèrent à Maestricht ont obtenu leur nomination du pape et/ou de l'empereur. A partir de 1580 environ, on voit instrumenter dans la ville différents notaires qui, en outre, sont pourvus d'une commission du Conseil de Brabant siégeant à Bruxelles. Depuis le milieu du XVIIe siècle ils furent admis, au nom des deux seigneurs de la

ville (à savoir: l'Evêque de Liège et les Etats Généraux des Provinces Unies) par l'intermédiaire de leurs deux commissaires-déciseurs qui étaient députés à Maestricht tous les deux ans.

Cette pratique fut légalement admise lors de l'adoption du chapitre XX des „Recessen” de 1665. Par ailleurs, celles-ci fixaient à douze le nombre maximum des notaires autorisés à pratiquer simultanément dans la ville et elles ajoutaient qu'ils devaient être également répartis entre Liégeois et Brabançons, catholiques et réformés. Dans la pratique des nominations on tenait compte de ces prescriptions de 1665. Pourtant, il fallut attendre la fin du XVIIIe siècle pour que le total des notaires qui instrumentaient simultanément fût ramené à douze, c'est-à-dire au maximum légalement autorisé.

Aux XVIIe et XVIIIe siècles, plusieurs ordonnances des commissaires-déciseurs règlementèrent l'institution du notariat maestrichtois de manière plus stricte. A côté du contingent des notaires autorisés, elles traitèrent souvent de la tenue et de la conservation des protocoles. Depuis 1722 en tous cas, les protocoles des notaires décédés ou déchargés de leur fonction devaient en principe être transférés à l'Hotel de Ville, au secrétariat municipal. Les autorités de la ville cependant, ne prirent pratiquement aucune mesure en ce qui touchait la manière de dresser les actes et de les pourvoir des formalités requises. Dans la pratique, les notaires se conformaient dans chaque cas à ce qui était recommandé par les manuels concernant le notariat en usage aux XVIIe et XVIIIe siècles. La valeur probatoire des actes reposait sur l'observance des règles admises communément en droit écrit. Les actes notariés n'avaient pas force exécutoire. Une sentence judiciaire était donc indispensable à leur mise à exécution. En pratique, elle était obtenue simplement du fait que, très souvent, les actes comportaient une clause selon laquelle le débiteur s'engageait d'avance à consentir à la décision qui interviendrait en justice.

La surveillance sur les notaires de la ville fut exercée par les deux pensionnaires de Maestricht, conjointement avec un ou deux échevins et un ou deux conseillers jurés commis parfois à cet office par le Conseil indivis. D'ordinaire, cette surveillance consistait en une inspection des protocoles.

Les notaires de Maestricht ajoutaient à leur office l'exercice des fonctions de procureur. En outre, aux XVIIe et XVIIIe siècles, ils cumulaient divers emplois supplémentaires comme ceux de mambour municipal, commissaire de quartier, bibliothécaire de la ville, sacristain, organiste, etc.

Dans le cadre de la présente étude, une dizaine de notaires maestrichtois de la seconde moitié du XVIIe et du XVIIIe siècle furent retenus en vue d'un examen plus approfondi du contenu juridique des actes qu'ils avaient rédigés au cours de certaines années sélectionnées.

Pour une bonne part, les actes en question se rapportaient à des affaires de droit familial ou successoral. Cà et là, il s'agissait de fiançailles ou de consentement en vue d'un mariage. Viennent ensuite: des convenances anténuptiales, des testaments, des actes d'ouverture de testaments, d'apposition ou d'enlèvement des scellés, des inventaires et des partages.

La majeure partie de la documentation examinée consiste en figures du droit dans le domaine des obligations et des biens. A l'ordre du jour, on rencontre la rédaction de contrats de vente et d'achat, d'échange, de donation, loyers et baux à ferme, emprunts, garanties sur gage, obligations, cessions et remboursements, prises d'assurance sous forme d'hypothèques ou de cautionnements et enfin des procurations. A chacune de ces figures est consacré un examen détaillé dans lequel les coutumes de la ville en matière de droit privé étaient l'objet d'attention. Par contre, nous avons omis les contrats tels que les accords, les compromis, les contrats de travail, les rentes viagères, les contrats de société, les acquits et autres qui, de toute évidence, sont moins fréquents.

Une dernière catégorie apparaît dans les protocoles retenus pour examen. Ce sont les actes qui ressortaient du domaine du droit formel. Ont été considérées comme telles les attestations, les interrogations, les sommations et les protestations qui, tous, revêtaient une importance en tant que moyen de preuve par devant la justice.

En résumé, aux XVIIe et XVIIIe siècles, on doit reconnaître le rôle manifeste et significatif joué par le notariat maestrichtois dans le domaine de la juridiction gracieuse et des affaires susceptibles d'entraîner des litiges. Les notaires d'alors ont fait montre d'une activité régulière dans presque tous les secteurs juridiques que nous considérons aujourd'hui comme relevant du droit civil. De ce fait, dans quelle mesure ont-ils concurrencé les greffiers des juridictions de la ville? Il ne sera possible de répondre à la question qu'à la suite d'une enquête plus approfondie, après que l'on aura procédé à l'inventaire systématique des foisonnantes archives des tribunaux maestrichtois.

Zusammenfassung

Die Rezeption römischen und kanonischen Rechts im 12. und 13. Jahrhundert, namentlich im Rahmen der Rechtspflege bei kirchlichen Verwaltungsorganen und Gerichten, hat die Grundlage gebildet für die erste Niederlassung öffentlicher Notare in den Gebieten des französischen Gewohnheitsrechts und in vielen Städten des Heiligen Römischen Reiches.

Auch in Maastricht, wie z.B. in Köln, Lüttich und Utrecht, praktizierten gegen Ende des 13. Jahrhunderts erstmals „*notarii publici*“. Hier wirkten sie in den Kapiteln von St. Servatius und Unserer Lieben Frau oder in deren Umgebung. Sie waren „*clerici*“ mit durchweg nur niederen Weihen, deren Ausbildung für das Notariatoſſicium sich wahrscheinlich grösstenteils in der Rechtspraxis vollzogen hatte. Vielfach gehörten sie zu den beiden Kaplansbruderschaften, die mit den genannten Kapiteln verbunden waren. Im Spätmittelalter betrug die Zahl derer, die gleichzeitig in Maastricht tätig waren, soweit sich dies wenigstens aus den vorhandenen Notariatsakten entnehmen lässt, nicht mehr als zwei bis vier. Häufig stammten sie aus Maastricht selbst oder aus Dörfern in der Umgebung. Vom Papst und/oder Kaiser, oder in deren Namen, waren sie zum Notar ernannt worden. Vielen von ihnen war daneben noch eine besondere Zulassung durch das lütticher Offizialat verliehen worden. Eine zusätzliche Vereidigung vor den maastrichter Kapiteln verschaffte ihnen das Recht, insbesondere für diese Kapitel tätig zu werden. Neben notariellen Aktivitäten übten viele von ihnen noch verschiedene andere Funktionen im Rahmen des Kapitels aus, die möglicherweise mehr von ihrer Zeit in Anspruch nahmen als die notarieller Dienstleistungen.

Charakteristisch für die Form der von diesen Notaren ausgefertigten Urkunden waren die Einheit des Aufbaus und die Uniformität der äusseren Merkmale. Der einleitende Teil der Urkunden bestand aus: *Invocatio*, *Promulgatio*, *Datierung*, *Ortsangabe* und einer kurzen *Notars- und Zeugenformel*; der Schlussteil aus der „*acta sunt haec*“ - und einer *Zeugenformel*. Die darauf folgende *Subscriptio* und das *Notars-*

zeichen machten die Akte zu einem „instrumentum publicum“, dem häufig noch von den Parteien, Zeugen oder anwesenden Obrigkeiten ein oder mehrere Siegel zur Verstärkung der Beweiskraft angehängt wurden.

Der materiell-rechtliche Inhalt der Akten bezog sich vielfach auf Verwaltungsangelegenheiten im Bereich der Kapitel. Andere Urkunden betrafen gerichtliche Vorgänge und gehörten zum Arbeitsbereich eines Gerichtsschreibers oder Gerichtsvollziehers, wie wir es heute nennen würden. In aussergerichtlichen Angelegenheiten wurden häufig Testamente und Schenkungsurkunden auf den Todesfall erstellt sowie ein einziges Mal ein Ehevertrag. Ferner: Urkunden betreffs Verkauf und Schenkung von Immobilien, Pacht- und Zinsurkunden sowie Anerkennungen von Geldschulden. Überdies wurden häufig beglaubigte Kopien zugunsten der Kapitel und der Kaplansbruderschaften angefertigt.

Was das Heilige Römische Reich betraf, enthielt die Reichsnotariatsordnung von 1512 eine erste allgemeinere gesetzliche Regelung in Sachen Notariat, deren Bedeutung sich jedoch schliesslich als gering erwies, jedenfalls für die Randgebiete des Reichs, in denen die Einrichtung des Notariats durch die partikularistischen Bestrebungen der Landesfürsten zu einer „Landesangelegenheit“ gemacht wurde.

In den niederländischen Provinzen wurden zu Beginn des 16. Jahrhunderts durch Erlasse Karls V. die ersten Vorschriften in Bezug auf das Notariat ausgefertigt. Im 17. und 18. Jahrhundert wurden sie in den einzelnen Gebieten und Städten ergänzt durch nähere Regelungen, die von den Landständen und den Gerichtshöfen der Provinzen sowie der städtischen Organen verfasst wurden. Autoren, die sich speziell mit dem Notariat befassten, präsidierten die Institution und die Praxis des Notariats, das seit etwa der Mitte des 16. Jahrhunderts allmählich von einer kirchlichen zu einer weltlichen Einrichtung umgeformt wurde. Angestellt von der Obrigkeit des Landes, wurde der Notar als ein im Dienst der Allgemeinheit stehender öffentlicher Funktionsträger angesehen, der — darum ersucht — verpflichtet war Urkunden aufzusetzen, die eine besondere Beweiskraft genossen.

Während des 16. und zu Beginn des 17. Jahrhunderts erhielten noch fasst alle in Maastricht praktizierende Notare eine päpstliche und/oder kaiserliche Ernennung. Sicher ab etwa 1580 wirkten in der Stadt verschiedene Notare, die ausserdem eine Bestallung vom Brüsseler Rat von Brabant empfangen hatten. Seit ungefähr der Mitte des 17. Jahrhunderts wurden in Maastricht die Notare im Namen der beiden Stadtherren (des lütticher Bischofs und der Generalstaaten der Vereinigten

Niederlande) durch die „commissarissen-deciseurs“ zugelassen, die im Zweijahres-rhythmus nach Maastricht gesandt wurden.

In Kapitel XX der städtischen „Recessen“ von 1665 wurde diese Praxis gesetzlich geregelt und ferner bestimmt, dass die Zahl gleichzeitig praktizierender Notare in der Stadt nicht mehr als zwölf betragen dürfe in dem Sinne, dass diese Anzahl gleich aufgeteilt sein müsse auf die beiden Nativitäten und Konfessionen in Maastricht. In der Ernennungspraxis wurden diese Vorschriften sicher berücksichtigt, wenn es auch noch bis gegen Ende des 18. Jahrhunderts dauerte, ehe die Zahl gleichzeitig praktizierender Notare auf die gesetzlich festgelegte Zahl von zwölf reduziert worden war.

In verschiedenen Erlassen der „commissarissen-deciseurs“ aus dem 17. und 18. Jahrhundert wurde die Institution des Notariats näher umrissen. Ausser der Zahl der Notare betrafen die Vorschriften oft die Einrichtung und Aufbewahrung der Notarsprotokolle. Sicher seit 1722 mussten die Protokolle verstorbener oder aus dem Amt geschiedener Notare grundsätzlich ins städtische Sekretariat im Rathaus überbracht werden. Der Erstellung der Akten und den erforderlichen Formalitäten die Akten betreffend wurde in der städtischen Gesetzgebung nahezu keine Aufmerksamkeit geschenkt. In der Praxis richteten die Notare sich nach dem, was diesbezüglich in den Notarbüchern des 17. und 18. Jahrhunderts empfohlen wurde. Die Beweiskraft der Urkunden stützte sich auf die diesbezüglichen Regeln des gemeinen geschriebenen Rechts. Vollstreckungsgewalt besaßen die notariellen Urkunden nicht. Für den Vollzug war deshalb ein Gerichtsentscheid nötig, der in der Praxis jedoch auf einfache Weise erreicht werden konnte, indem in die Akten häufig eine Klausel aufgenommen wurde, mit der der Schuldner im voraus einen ihn verurteilenden Richterspruch annahm.

Die Aufsicht über die Notare der Stadt führten die beiden Stadtsyndici zusammen mit einem oder zwei Schöffen sowie einem oder zwei vereidigten Ratsmitgliedern, die dazu vom „ungeteilten Rat“ zu festgesetzten Zeiten bestellt wurden. Diese Aufsicht betraf dann eine Überprüfung der Protokolle.

Mit dem Notariat verbanden die maastrichter Notare fast immer die Funktion eines Prozessbevollmächtigten. Daneben übten im 17. und 18. Jahrhundert mehrere von ihnen Nebenfunktionen aus wie die eines von der Stadt bestellten Vormunds, eines Viertelvorstehers, eines Bibliothekars an der Stadtbibliothek, eines Küsters, eines Organisten usw.

Im Rahmen der vorliegenden Studie wurde bei zehn maastrichter Notaren aus der 2. Hälfte des 17. und aus dem 18. Jahrhundert der mate-

riell-rechtliche Inhalt der von ihnen angefertigten Urkunden aus bestimmten Jahren gründlicher untersucht.

Zum Teil hatte der Inhalt dieser Akten Bezug auf Angelegenheiten, die das Familien- und Erbrecht betreffen. Vereinzelt wurden Verlobungsurkunden (Eheversprechen) und Ehebewilligungserklärungen angetroffen. Daneben: Eheverträge, Testamente, Urkunden zu Testamentseröffnungen, Ver- und Entsiegelungsurkunden, Inventuren, Trennungs- und Teilungsurkunden.

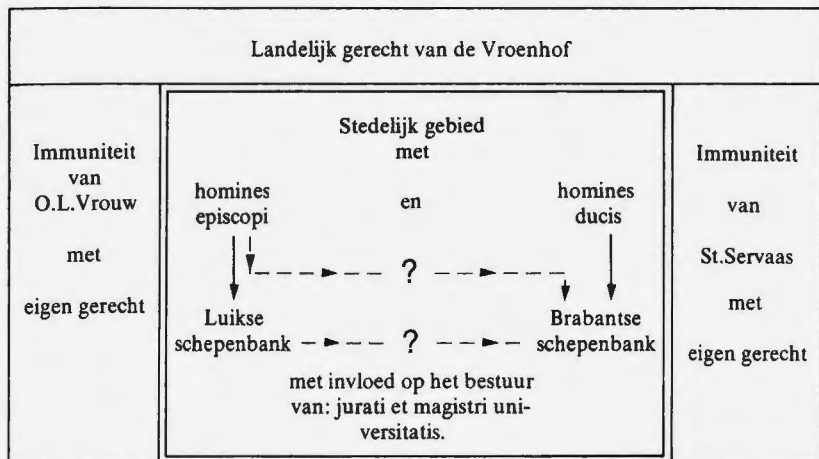
Der grössere Teil des untersuchten Materials hatte Bezug auf Rechtsfiguren im Bereich des Schuld- und Sachenrechts. An der Tagesordnung war die Festlegung von Abmachungen über Kauf und Verkauf, über Tausch und Schenkung, über Miete und (Erb-)Pacht, über Darlehen gegen Niessbrauch, über Schuldverschreibungen, Abtretungen und Ablösungen, über die Leistung von Sicherheiten in Form von Hypotheken und Bürgschaften sowie über Vollmachten. Auf jede dieser Rechtsfiguren wurde in dieser Studie näher eingegangen, wobei insbesondere auch dem städtischen Gewohnheitsrecht auf dem privatrechtlichen Sektor Aufmerksamkeit geschenkt wurde. Rechtsfiguren wie Vergleiche, Schiedsverträge, Verdingungsverträge, Leibrentenverträge, Gesellschafts- und Arbeitsverträge, Entlassungen und dergleichen, die im untersuchten Material deutlich seltener vorkamen, wurden ausser acht gelassen.

Eine letzte Kategorie von Akten, die in den untersuchten Protokollen vorkam, war formalrechtlicher Art. Als solche wurden regelmässig angetroffen: Atteste, Interrogationen, Insinuationen und Proteste, die einem beweisrechtlichen Zweck dienten.

Zusammenfassend kann festgestellt werden, dass auf dem Gebiet der ausserprozessualen Rechtspflege und in halbgerichtlichen Angelegenheiten die Maastrichter Notare im 17. und 18. Jahrhundert offenbar eine bedeutende Rolle spielten. Auf nahezu allen Gebieten des Rechts, das wir heute als Privatrecht bezeichnen, waren die Maastrichter Notare aus dieser Zeit regelmässig tätig. Inwieweit sie dabei mit den Gerichtsschreibern der städtischen Gerichte in Konkurrenz standen, müsste noch näher untersucht werden, was jedoch erst tunlich erscheint, nachdem eine gründliche Inventur der überquellenden Archive der Maastrichter Gerichte vorgenommen worden ist.

Bijlage I

INRICHTING DER MAASTRICHTSE RECHTSKRINGEN CIRCA 1250

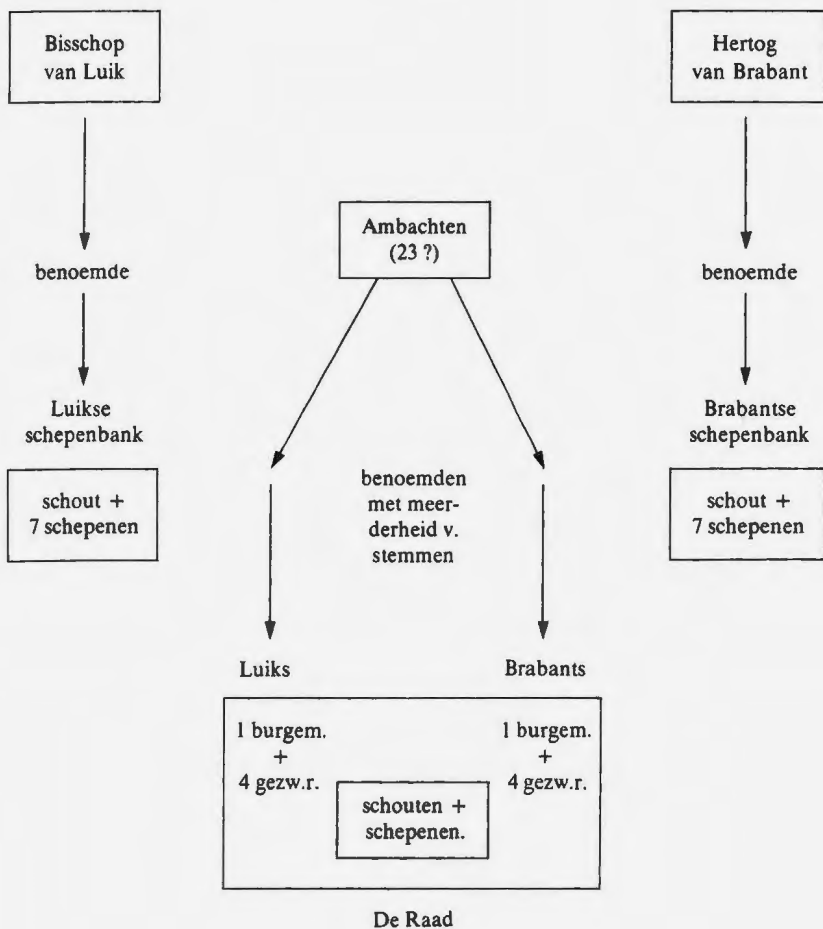
INRICHTING NAAR HET EDICT VAN 1372

INRICHTING NAAR HET EDICT VAN 1372

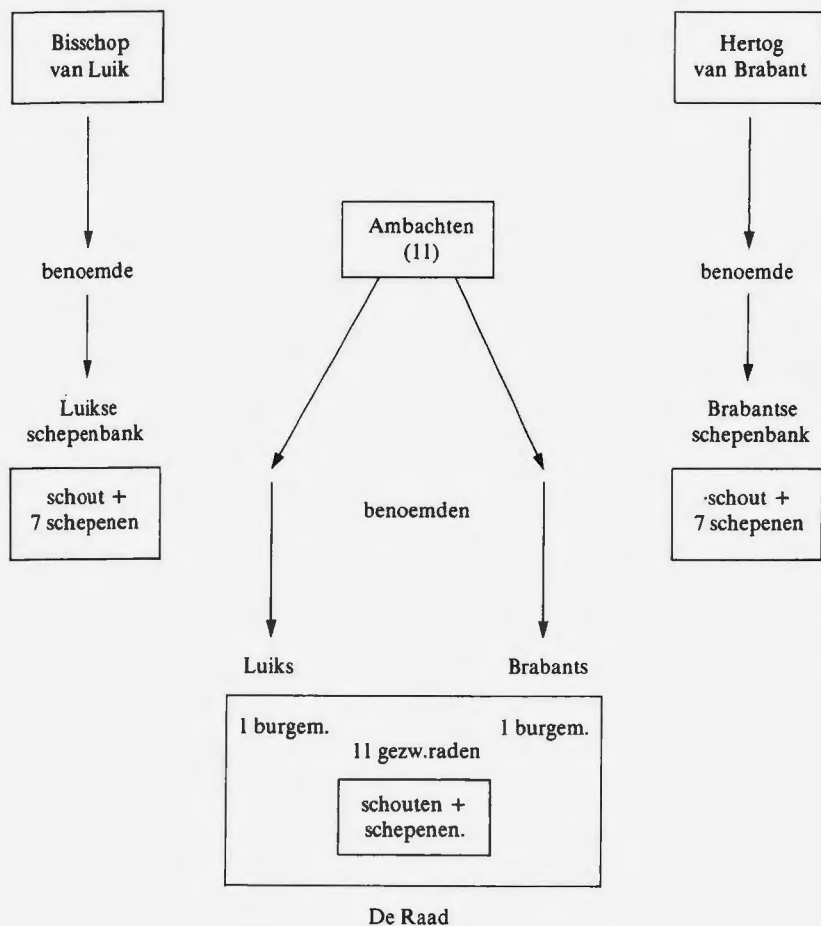
Bijlage III

INRICHTING NAAR HET EDICT VAN 1379

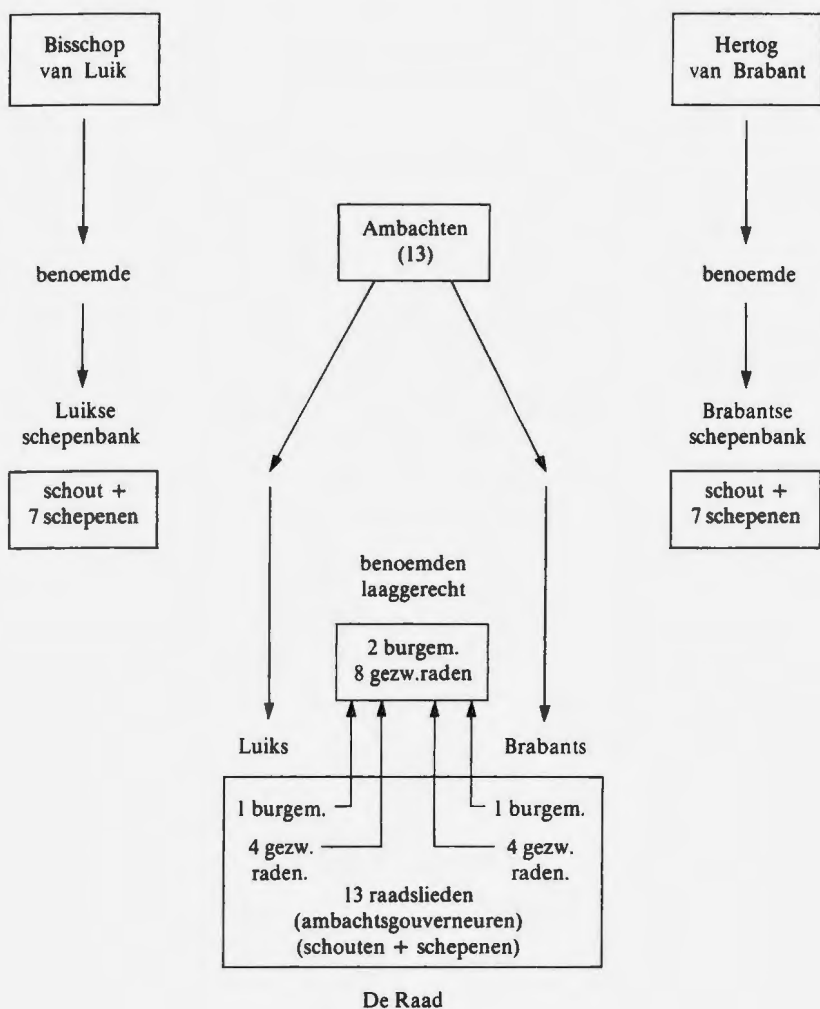
Bijlage IV

INRICHTING NAAR HET PRIVILEGE VAN 1409

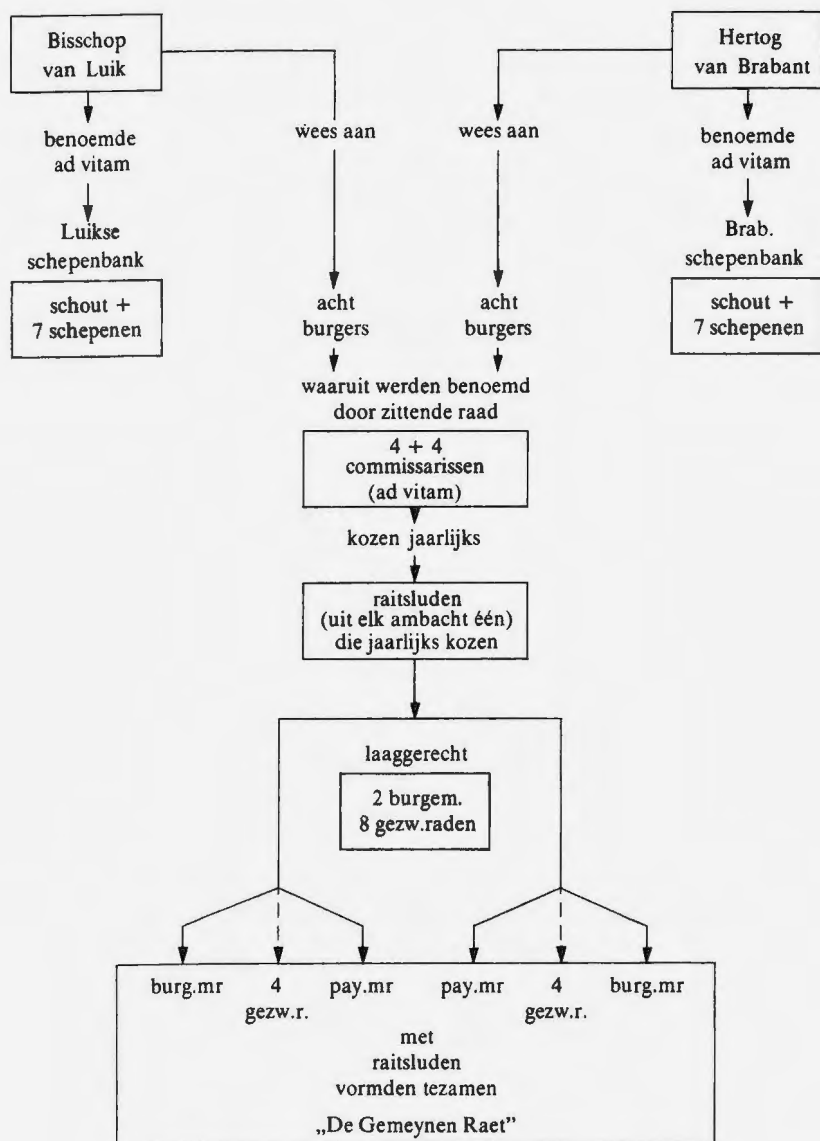
Bijlage V

INRICHTING NAAR HET OUD PRIVILEGE VAN 1413

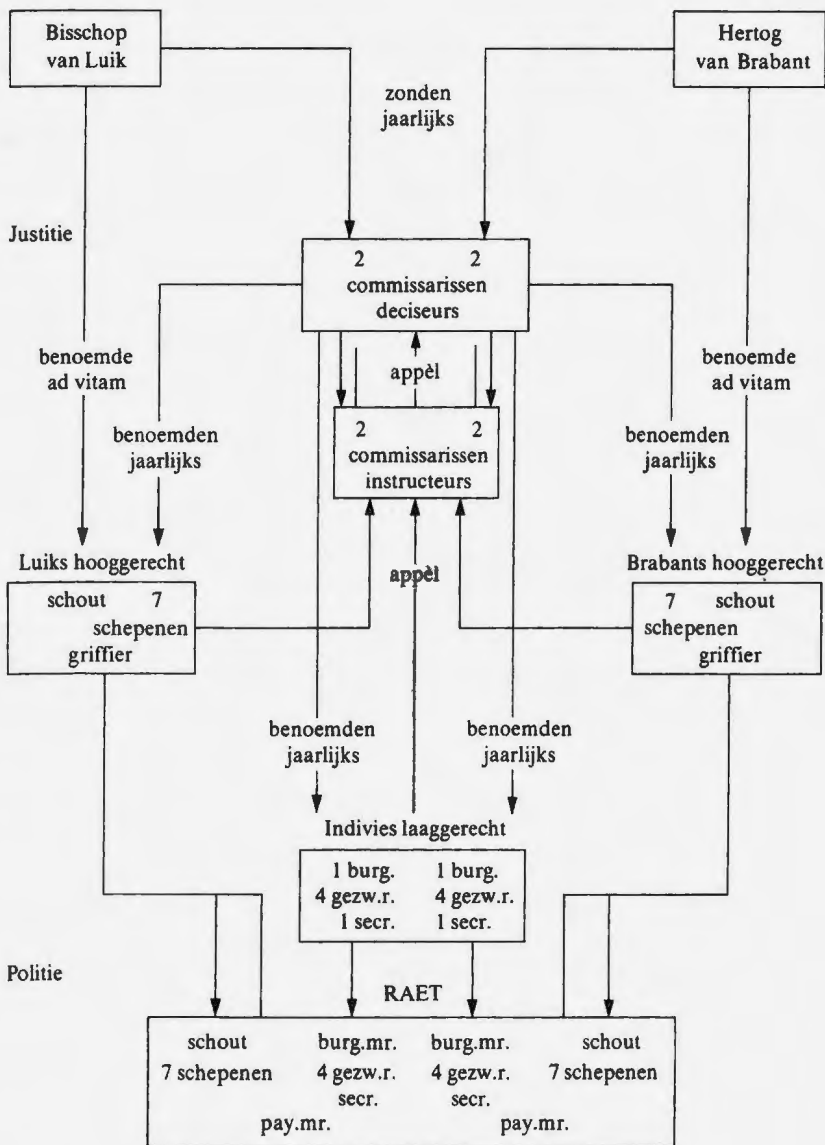
Bijlage VI

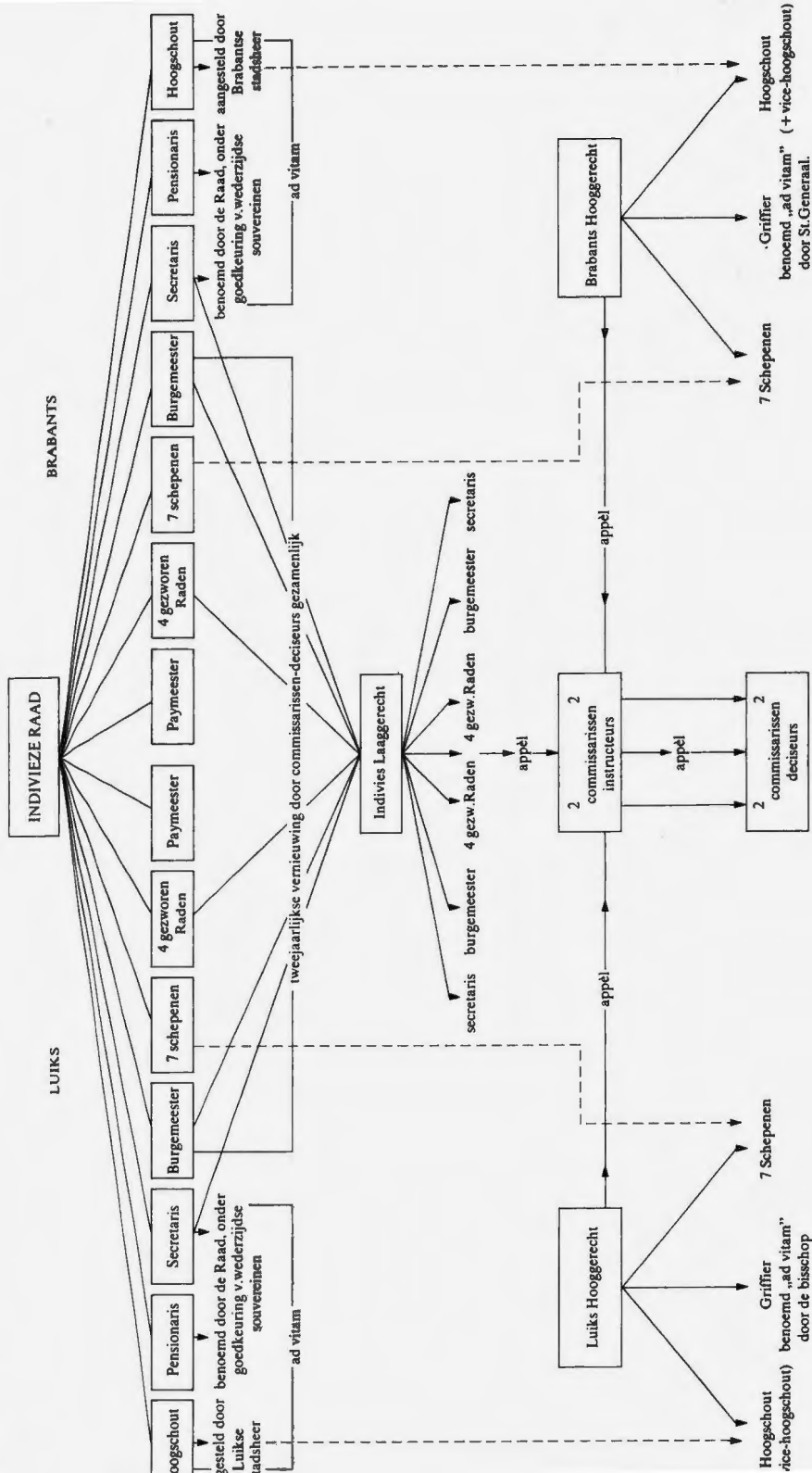
INRICHTING NAAR HET NIEUW PRIVILEGE VAN 1428

Bijlage VII

INRICHTING VAN BESTUUR EN RECHTSPRAAK VAN 1580 TOT 1632

Bijlage IX

Lijst van middeleeuwse notarissen te Maastricht en van de door hen vervaardigde instrumenten

nr.	personalia	instrumenta
1.	Lambertus de Traiecto, dictus de Sancto Hylario; not. imp. signet: bijl. X, fig. 1.	— 16 aug. 1292, overeenkomst; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 384; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 230; Habets, Codex dipl., nr. 84; — 31 juli 1301, procuratie; Doppler, Verz.St. Serv., nr. 239; — 27 nov. 1301, arb.uitspraak; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 241.
2.	Franco Gysonis de hospitali;	— 24 mrt. 1316, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 23.
3.	Petrus Petri Danielis; not. imp. not. iur. cur. Leod.	— 17 okt. 1324, testament; Franquinet, Ber.Inv. Predikh., nr. 26; — 25 april 1326, testament; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 60; — 8 aug. 1339, schenking; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 70; — 21 aug. 1342, overeenkomst; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 73; — 31 nov. 1342, testament; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 74.
4.	Matheus de Berghe; not. imp. signet: bijl. X, fig. 2. zoon van Henricus de Berghe; bezat een huis in de Platielstraat (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 250).	— 16 aug. 1326, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 28; — 5 mrt. 1335, schuldbekentenis; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 68; Doppler, Verz. St. Serv., nr. 290; Willemsen, Inv. Chron.St.Serv., nr. 79; — 21 juli 1338, overdracht v. rechten; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 911; Doppler, Verz. St. Serv., nr. 298; — 15 jan. 1340, schenking; Doppler, Verz. St. Serv., nr. 300.
5.	Ancelinus, dictus de Heyden- dale;	— 5 juli 1331, transsumpt testament; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 43.
6.	Leonius de Atrio; not. imp.	— 20 nov. 1332, transsumpt charters; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 283; — 10 jan. 1350, schenking; Roosenboom, Inv. Witte Vrouwen, nr. 45.

7. Joannes de Lobede;
not.imp.
 - 13 okt. 1333, schuldigerkenning; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 287;
 - 27 juli 1337, schenking na dode; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 294;
 - 27 juli 1337, afstand v. rechten; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 295;
 - 6 juni 1338, schenking na dode; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 31.
8. Willelmus Willelmi de Grunselt;
 - 30 okt. 1336, transsumpt testament; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 23;
 - 18 mei 1345, testament; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 77.
9. Johannes Johannis, dictus Tincor;
not.imp.
signet: bijl.X, fig.3.
bezat een huis in de „vicus retro ecclesiam sancti Johannis”; overleed circa 1365 (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 703).
 - 28 okt. 1343, testament; RAM., Stichting De Beyart, inv.nr. 12; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 933; Willemsen, Inv.Chron.St.Serv., nr. 108;
 - 15 april 1344, overdracht v. rente; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 307;
 - 20 dec. 1344, schuldigerkenning; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 540; Doppler, Verz. St.Serv., inv.nr. 310.
10. Johannes Herderman de Wyc;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig.4.
zoon van Conrad Herderman;
lid v.d. broedersch. v. kapelannen v. St.Servaas; schatbewaarder v.h. kap. v. St.Serv. v. 1362-1383; vervaardigde op 8 juni 1383, samen met Baldewinus de Molendino, een inventaris der relieken; rector v.h. altaar v.d. H. Jacob; stichtte in de St.Servaaskerk het feest v.d. H.Amandus tot een „duplex festum”; overleed in 1392 (vgl. Doppler, Schepenbrieven St. Servaas, I, nrs. 244, 443, 676 en 701, II, nrs. 947 en 948; Bock-Willemsen, Antiq.sacr., app. LXXXV; Stiennon, Un fragment, 139.
 - ... 1346, afschrift testament; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 77;
 - 18 april 1349, overdracht v. cijns; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 547;
 - 17 ... 1350, overdracht; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 821;
 - 4 sept. 1350, begiftiging beneficie; Willemsen, Inv.Chron.St.Serv., nr. 124;
 - 29 sept. 1350, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 36;
 - 11 jan. 1356, afschrift charter; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 338;
 - 12 juli 1358, overdracht v. cijns; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 204;
 - 29 jan. 1359, overdracht; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 207; Willemsen, Inv.Chron.St.Serv., nr. 169; Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 617;
 - 3 sept. 1361, testament; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 341.
11. Willelmus de Los, dictus de Hoensbruch;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
 - 17 aug. 1354, overdracht cijns; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 559;
 - 8 sept. 1354, goedkeuring vorige; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 559.

12. Hermannus de Stockhem, dictus Pistor;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig. 5.
lid en rentmeester v.d. broedersch. v. kapelanen v. St.Servaas; bakker en roeddrager bij het kapittel v. St.Servaas (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 646; dezelfde, *Nécrologe*, 137).
— 2 mrt. 1358, benoeming arbiters; Doppler, *Verz.St.Serv.*, nr. 347;
— 18 febr. 1365, erfverpachting; RAM., *Kap.St.Serv.*, inv.nr. 308;
— 27 okt. 1366, testament; Franquinet, *Ber.Inv.Predikh.*, nr. 39;
— 31 dec. 1377, testament; Doppler, *Verz.St.Serv.*, nr. 934; Willemssen, *Inv. Chron. St.Serv.*, nr. 229;
— 4 okt. 1380, uitvoering testament; Willemssen, *Inv.Chron.*, *St.Serv.*, nr. 246.
13. Goswinus Andreae de Novavilla;
not.iur.cur.Leod.
— 2 sept. 1362, testament; Franquinet, *Ber.Inv.Predikh.*, nr. 38.
14. Arnoldus Arnoldi de Stockhem;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig.6.
lid v.d. broedersch. v. kapelanen v. St.Servaas; in 1381 benoemd tot meester v.h. hospitaal v. St.Servaas; overleed circa 1400 (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., II, nr. 987, III, nr. 1828; dezelfde, *Nécrologe*, 72).
— 12 nov. 1362, afstand v. rechten; RAM., *Broedersch.Kap.St.Serv.*, inv.nr. 342; Willemssen, *Inv.Chron.St.Serv.*, nr. 183; Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 677;
— 5 jan. 1375, minnelijke schikking; Doppler, *Verz.St.Serv.*, nr. 396.
15. Johannes Johannis de Cervo;
— 23 febr. 1363, afschrift testament; Franquinet, *Ber.Inv.Predikh.*, nr. 38.
16. Aegidius de Hoelbeke; bezat een huis op de Kaarsenmarkt (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 687)
— 6 april 1371, uitspraak arbiters; Doppler, *Verz.St.Serv.*, nr. 390.
17. Petrus Gerardi, dictus Helst;
— 29 okt. 1366, testament; Franquinet, *Ber.Inv.Predikh.*, nr. 39 (slot).
18. Martinus Aegidii de Hoelbeke;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
was rector v.h. altaar v.d. H.Nicolaas in de O.L.Vrouwekerk (Doppler, Schepenbrieven O.L.Vr., nrs. 139 en 151).
— 19 mei 1384, overdracht; Doppler, Schepenbrieven O.L.Vr., nr. 155.
19. Bartholomeus Sterken;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
— 23 sept. 1380, overeenkomst; Franquinet, *Ber.Inv.O.L.Vr.*, nr. 117;
— 25 jan. 1390, overdracht; Doppler, Schepen-

- kapelaan v.d. O.L.Vrouwekerk; bezat een woning in de straat „bij des busscops maltmoelen dae men geyst te Mynre bruederen wart” (Doppler, Schepenbrieven O.L.Vr., nr. 174).
20. Lambertus Liberti de Hoerne; not.apost.
not.imp.
kapelaan en custos aan de St.Servaaskerk (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., I, nr. 699; dezelfde, *Nécrologe*, 136).
21. Henricus Spilmaker, alias Gollen; not.imp.
signet: bijl.X, fig.7.
lid v.d. broedersch. van kapelannen v. St.Servaas; bezat een huis in de Breestraat (vgl. akte d.d. 19 okt. 1398; Doppler Schepenbrieven St.Serv., II, nr. 1019).
22. Theodoricus Johannis de Rodenrijt; not.apost.
not.imp.
signet: bijl.X, fig. 8.
geb. in Achel als zoon van Jean de Rodenrijt en Elise; lid en meester v.d. broedersch.v.kapelannen v. St.Serv.; custos en schatbewaarder; bezat een huis in „die Kesenruwe” en een huis in de „vicus Casei”; stichtte op 30 sept. 1406 een beneficie in de kerk van Achel; overleed in 1437 (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., II, pp. 110-112, 124, 138, 150-152, 170-171, 194-195, 201-206, 219, 248, 258-261, 273-274, 287, 300 en 343; dezelfde, *Nécrologe*, 118).
23. Petrus de Moniowen; not.imp.
kapelaan v. St. Servaas; woonde met zijn moeder op de hoek
- brieven O.L.Vr., nr. 167;
— 21 april 1406, minnelijke schikking; Franquet, *Ber.Inv.O.L.Vr.*, nr. 139.
- 15 april 1383, uitgifte erfpacht; Doppler, Schepenbrieven St.Serv., III, nr. 1828; Willemsen, *Inv.Chron.St.Serv.*, nr. 255;
— 15 april 1383, uitgifte erfpacht; Doppler, *Verz. St. Serv.*, nr. 410; Doppler, Schepenbrieven St.Serv., III, nr. 1829.
- 15 mei 1388, afschrift vonnis; RAM., *Broedersch.Kap.St.Serv.*, inv.nr. 33; Doppler, *Verz. St.Serv.*, nr. 417; Willemsen, *Inv. Chron.St.Serv.*, nr. 269;
— 19 sept. 1396, schenking; RAM., *Broedersch.Kap.St.Serv.*, inv.nr. 423; Willemsen, *Inv.Chron.St.Serv.*, nr. 283;
— 19 okt. 1398, schenking; RAM., *Broedersch.Kap.St.Serv.*, inv.nr. 96; Willemsen, *Inv.Chron.St.Serv.*, nr. 295.
- 30 dec. 1396, testament; RAM., *Broedersch.Kap.St.Serv.*, inv.nr. 245; Doppler, *Verz.St.Serv.*, nr. 935; Willemsen, *Inv. Chron.St.Serv.*, nr. 284.
- 7 aug. 1410, testament; RAM., *Broedersch.Kap.St.Serv.*, inv.nr. 452; Doppler, *Verz.St.Serv.*, nr. 461.

„onser Vrouwencloester tegen
sinter Cloes kirke over” (Dop-
pler, Schepenbrieven St.Serv., I,
nrs. 949 en 1123).

24. Renerus de Schoenvorst;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
 - 13 jan. 1412, kwijting; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 1715;
 - 2 jan. 1417, beroep in geschil; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 121; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 468.
25. Servatius Caboutz de Piters-
heim;
 - 27 okt. 1412, verpachting; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 145a;
 - 5 juni 1427, testament; RAM., Broe-
dersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 538.
26. Wulpardus Walteri de Opaline;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
 - 17 okt. 1414, uitspraak; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 138; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 464.
27. Johannes Rosenboem;
 - 22 dec. 1421, absolutiebrief; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 113.
28. Johannes Pot;
not.apost.
 - 30 okt. 1419, bevelschrift; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 473.
29. Petrus Emondus de Waldbucht;
 - 29 juni 1420, verpachting; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 163.
30. Andreas de Attenrode; kape-
laan v.d. O.L.Vrouwekerk; be-
zat een huis a.d. St. Antonius-
straat (Doppler, Schepenbrie-
ven O.L.Vr., nrs. 365 en 370).
 - 19 mei 1425, testament; RAM., Broe-
dersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 275.
31. Riquivius Cupermans de Bre-
da;
 - 30 nov. 1428, testament; RAM., Broe-
dersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 42.
32. Johannes Paresii de Traiecto;
 - 11 dec. 1431, overdracht jaarpacht; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 132.
33. Nicolaus Eusthacii Haers de
Traiecto;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig.9.
bezat een huis in de Nieuw-
straat achter de kerk van St.
Amor (Doppler, Schepenbrie-
ven, St. Serv., II, nr. 1270).
 - 19 aug. 1433, testament; RAM., Broe-
dersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 43; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 937;
 - 6 juni 1443, transsumpt v. overeenk.; Fran-
quinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 201;
 - 15 mei 1445, vergelijk; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 565 (aldaar abusief gedateerd 15 mei 1454); Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 207.

34. Johannes de Ophem;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
gehuwd met „Margriet”
(GAM., Raadsres., inv.nr. 65,
fol. 51 vo. dd. 9 jan. 1464);
stadsklerk te Maastricht
(GAM., Raadsres., inv.nr. 64,
fol. 142 vo. d.d. 2 sept. 1448).
— 6 juli 1454, huwelijks voorwaarden; Fran-
quinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 68;
— 15 april 1456, minnelijke schikking; Doppler,
Verz.St.Serv., nr. 581.
35. Johannes de Dumo, alias de
Elsloo;
— 18 april 1442, ontslag v. notaris; Doppler,
Verz.St.Serv., nr. 523.
36. Walterus Kyerboem de Alphen;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijlage X, fig. 10.
lid v.d. broederschap v. kapela-
nen v. St.Servaas (Doppler,
Verz.St.Serv., nrs. 549 en 553).
— 21 aug. 1444, overeenkomst; RAM., Broe-
dersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 51; Doppler, Verz.
St. Serv., nr. 538.
37. Petrus Wyrix;
not.imp.
— 15 mei 1445, vergelijk; idem als sub 33 ad 15
mei 1445;
— ...1452, testament; Doppler, Schepenbrieven
O.L.Vr., nr. 438; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr.,
I, nr. 219.
38. Johannes Havermans;
— 20 jan. 1448, bevelschrift; Doppler, Verz.
St.Serv., nr. 548.
39. Godefridus Scat de Canne;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
— 29 jan. 1448, mededeling; Doppler, Verz.
St.Serv., nr. 549;
— 5 april 1449, erkenning jurisdictie; Doppler,
Verz.St.Serv., nr. 553.
40. Henricus de Pascuis, alias de
Asten;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig. 11.
— 6 nov.1452, transsumpt charter; RAM.,
Kap.St.Serv., inv.nr. 165; Doppler, Verz.
St.Serv., nr. 561;
— 25 sept. 1455, transsumpt charters; RAM.,
Kap.St.Serv., inv.nrs. 22, 55, 82; Doppler,
Verz.St.Serv., nrs. 569-574;
— 16/20 dec. 1455, transsumpt charters; RAM.,
Kap.St.Serv., inv.nrs. 19, 24, 935; Doppler,
Verz.St.Serv., nrs. 576-580;
— 9 nov. 1456, transsumpt charter; RAM.,
Kap.St.Serv., inv.nr. 61; Doppler, Verz.
St.Serv., nr. 582;
— 19 sept. 1470, transsumpt charter; RAM.,
Kap.St.Serv., inv.nr. 50; Doppler, Verz.
St.Serv., nr. 620;

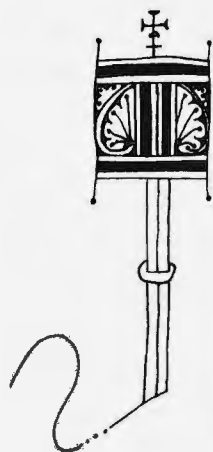
- 17 febr. 1484, verslag vergadering; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 114; Doppler, Verz. St.Serv., 643.
- 41. Johannes Freris;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
 - 10 mrt. 1460, transsumpt; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 49;
 - 19 mei 1461, procuratie; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 597.
- 42. Johannes Pistoris de Steyvoirt;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig. 12.
rentmeester v.h. St.Servaaskapittel (Doppler, Schepenbrieven, St. Serv., III, nrs. 1560, 1642, 1655).
 - 21 mei 1461, procuratie; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 599;
 - 15 sept. 1461, uitspraak arbiters; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 600;
 - 28 sept. 1463, transsumpt charter; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 62; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 607;
 - 17 febr. 1465, transsumpt charter; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 932; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 610;
 - 8 febr. 1466, transsumpt charters; RAM., Kap.St.Serv., inv.nrs. 924 en 929; Doppler, Verz.St.Serv., nrs. 611 en 612;
 - 16 jan. 1468, transsumpt charter; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 930; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 614;
 - 6 april 1472, procuratie; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 161; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 622;
 - 23 okt. 1475, transsumpt; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 33;
 - 28 mrt. 1480, overdracht cijns; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 307.
- 43. Johannes Kersen de Blisia;
 - 21 jan. 1465, voorlezing testament; RAM., Broedersch., Kap.St.Serv., inv.nr. 542.
- 44. Egidius Corten de Wellen;
 - 11 april 1468, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 76.
- 45. Wilhelmus Schevaerts;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
 - . . . aug. 1477, tenuitvoerlegging; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 239;
 - 4 nov. 1485, verklaring; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 93; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 645;
 - 2 jan. 1486, goedkeuring uitspraak; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 93; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 646.
- 46. Johannes Rampaert;
 - . . . aug. 1477, tenuitvoerlegging; idem als sub 45 ad . . . aug. 1477.
- 47. Johannes van der Heyden, alias Craeghs;
not.imp.
 - 5 nov. 1477, transsumpt charters; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 83; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 629.

48. Matheus Noetstock de Maeswyck;
not.imp.
signet: bijl.X, fig. 13.
laat in de laathof der eleemosinarijen v.h. St.Serv. kapittel;
meier v. Dilsen; refterproost v. St.Servaas; bezat een huis in de Breestraat; waarschijnlijk gehuwd; overleed vermoedelijk in 1520 (Doppler, Schepenbrieven St.Serv., III, nrs. 1660 en 1670; van Heyst, Proeve Nootstock, 230-231).
 - 18 okt. 1481, verlening v. rechten; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 637;
 - 4 mrt. 1482, stichting Missen; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 77; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 638;
 - 14 mrt. 1486, transsumpt charter; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 72; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 647.
49. Antonius Petri de Ypelaer de Ghynaken;
 - 13 sept. 1484, transsumpt charter; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 644.
50. Nicolas Cuper de Venray;
lid v.d. broedersch. v. kapelannen en schatbewaarder v. St.Servaas (Doppler, Nécrologie, 25; Bock-Willemsen, Antiq.sacr., app.LXXXVI).
51. Petrus de Cadier;
not.imp.
 - 24 juni 1505, arbitrale uitspraak; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 669;
 - 19 sept. 1505, uitspraak in geschil; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 672;
 - 18 sept. 1510, overeenkomst; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 686.
52. Godefridus de Sittart, alias de Lieck;
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
 - 21 sept. 1505, uitspraak in geschil; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 674;
 - 26 mrt. 1508, uitspraak in geschil; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 682;
 - 23 juni 1516, inbezitsstelling; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 695;
 - 26 juli 1514, kwijting; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 273;
 - 1509-1514, afschriften testamenten; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 141 (register);
 - 19 dec. 1521, minnelijke schikking; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 293; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 720.
53. Johannes Wilhelmi de Stockhem;
 - 29 dec. 1507, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 95.
54. Jaspas Pollender, alias van den Eyck;
 - 15 aug. 1510, afschrift testament; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 141, fol. 15 vlg.;

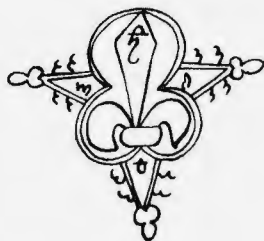
- not.imp.
not.iur.cur.Leod.
55. Johannes Haisdaill;
— 30 juni 1517, verklaring; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 275.
— 26 mei 1511, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 97;
— 25 april 1514, afschrift testament; RAM., Kap.St.Serv., inv.nr. 141, fol. 20 vlg.
56. Gerardus Stevens de Zon;
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
signet: bijl.X, fig. 14.
werd in juli 1526 lid van de broedersch. v. kapelanen v. St.Servaas; overleed op 2 juli 1566 „vir obesus et senex” (Doppler, Nécrologe, 91).
— 11 juni 1515, verklaring v. mededeling; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 691;
— 27 mrt. 1523, uitspraak in geschil; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 9; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 723;
— 4 mei 1534, verzoekschrift; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 738.
57. Johannes de Scurhoyven;
— 27 juni 1519, testament; Roosenboom, Inv. Witte Vrouwen, nr. 4.
58. Henricus de Aggere;
not.apost.
signet: bijl.X, fig. 15.
zoon van Henri van den Dyck en Marguerite Wynants; kannik v.h.kap.v.St.Serv.; in 1534: „grand-chantre”; in 1540 eleemosynarius; overleed op 15 juni 1543. (Doppler, Nécrologe, 80).
— 3 jan. 1521, transumpt v. charters; RAM., Kap.St.Serv., inv.nrs. 38, 45, 52, 56, 73 en 925; Doppler, Verz.St.Serv., nrs. 713-715;
— 16 aug. 1531, regeling beneficie; RAM., Broedersch.Kap.St.Serv., inv.nr. 23; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 730.
59. Johannes de Berghe, alias Trips (ook: de Monte)
not.apost.
not.imp.
not.iur.cur.Leod.
geb. te Meerssen; eerst gehuwd, later priester; werd in 1543 lid v.d. broederschap v. kapelanen v. St.Servaas; baccalaureus in de rechten; overleed op 15 maart 1555; begraven in de St.Servaaskerk. (Doppler, Nécrologe, 44).
— 19 dec. 1521, minnelijke schikking; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 278;
— 1 juni 1525, schenking; Franquinet, Ber.Inv.O.L.Vr., I, nr. 281;
— 13 juli 1529, verklaring mededeling; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 728;
— 21 juli 1529, verklaring mededeling; Doppler, Verz.St.Serv., nr. 729;
— 15 okt. 1532, procuratie; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 731;
— 27 april 1541, overeenkomst; Doppler, Verz. St.Serv., nr. 745;
— 19 jan. 1543, benoeming arbiters; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 120.
60. Hubertus de Quercu;
— 29 april 1524, testament; Franquinet, Ber.Inv.Predikh., nr. 109.

Bijlage X

ENKELE SIGNETTEN VAN MAASTRICHTSE NOTARISSEN

1.

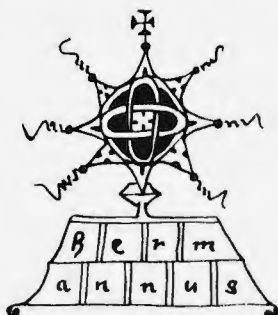
2.

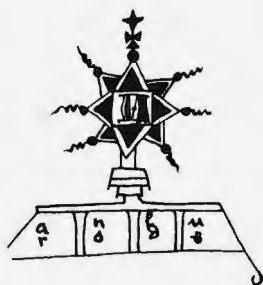
3.

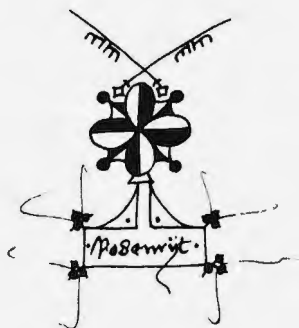
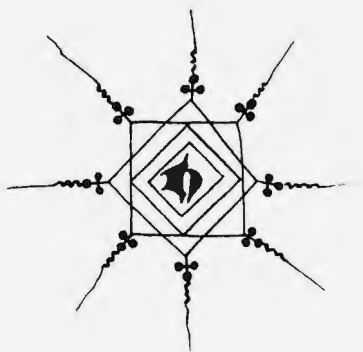
4.

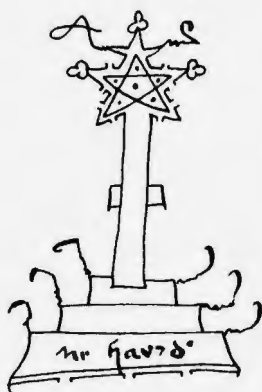
5.

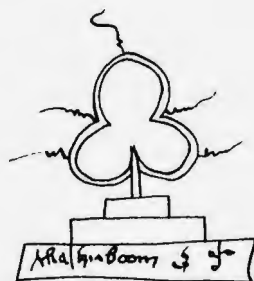
6.

8.

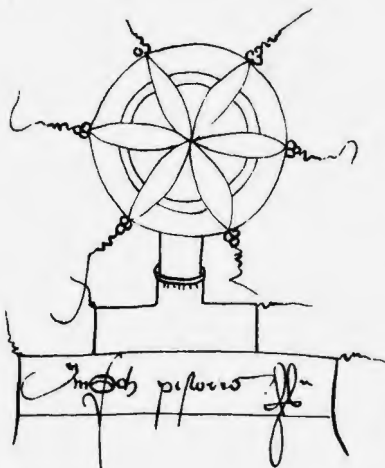
9.

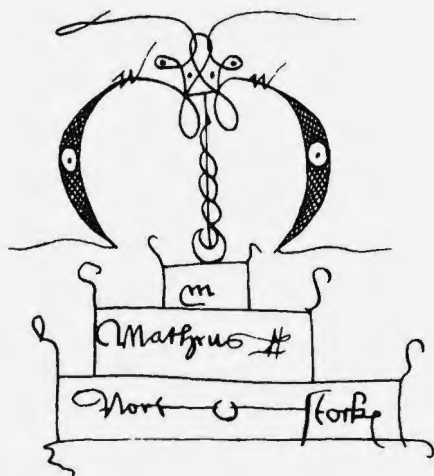
10.

11.

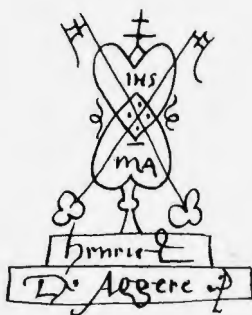
12.

13.

14.

15.

Bijlage XI

CAPITTEL XX UIT DE RECESSEN VAN 1665

XX. Capittel. Vande Notarissen.

De Notarissen, dewelcke binnen dese Stadt sullen willen exerceren haer Ampt, sullen moeten aangesteld wesen by Ons, ende by de Ho: Mo: Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, of by onse Commissarissen Deciseurs, nae dat deselve wel, ende exactelijck sullen wesen geëxamineert ende capabel bevonden.

2. De tegenwoordige Notarissen, die te veel in getal zijn, sullen versterven tot het getal van twaelfen, ende sal alsdan de plaetse vande verstorven, by beurten van Religie, op de nominatie vanden Eersaemen Raedt, door de beyde Princen, of haere Commissarissen, worden gesuppleert, daer ontrent den Eersaemen Raedt wel sal hebben te letten, dat sy geene onbequame Subjecten en presenteren.

3. De Notarissen sullen alle Minuten van Acten, die voor haer gepasseert worden, by Partyen Comparanten, ende by de Getuygen doen teekenen, indien sy schryven kunnen, ende indien niet, daer af op de Minute, expresse insertie maecken, op poene voor de eerste reyse van suspensie voor den tydt van een Jaer, ende voor de tweede reyse van cassatie.

4. Ende sullen van alle Acten, geene uytgesondert, houden pertinent ende punctueel Prothocol, op dat Partyen, sulcx van nooden hebbende, daer toe mogen accés, ende daer van visie hebben; omme waer inne nader te versien, de Notarissen sullen moeten gedooogen, dat den Eersaemen Raedt committeert twee, of meerdere Persoonen, dewelcke van dry tot dry Maenden, of van half tot half Jaer, inspectie nemen over de forme, ende constitutie van haere Prothocollen, ende van derselver Minuten, op welckers rapport gedisponeert sal worden by suspensie, of andersints, als nae behooren.

5. In saecken van Proces, en sullen voortaan geene Acten Notariael geadmitteert worden, om by de Gerichten te worden gerecolleert, maer sullen alle soodanige Acten verleden worden voor twee Gerichts Luyden, ende den Secretaris, op poene van nulliteyt.

6. Sullen voorts de Notarissen haer gedragen in alle getrouwigheyt ende oprechtigheyt, ende haer conformeren aen dese Statuyten ende Ordonnantien, soo veel in haer Luyden mogen aengaen.

(Uit: Recueil der Recessen . . . geëmaneert in den Jaere 1665. Editie 1719, p. 85-87.)

Bijlage XII

ORDONNANTIE VAN DE COMMISSARISSSEN-DECISEURS VAN 30 SEPTEMBER 1706

Commissarissen Deciseurs van beyde genadige heeren en princen binnen haere stadt Maestricht, ons voorgedragen zijnde dat de recessen deser stadt in allen deelen niet naargecomen ende achtervolght worden, ende voornamentlijk . . . alsmede het 2de ende 4de art. van het 20. Capittel derselve recessen, concernerende de notarissen, . . . lastende de magistraet . . . te observeeren en te doen observeeren, ende het gelijcke te doen omtrent het getal der notarissen die maar twaelff moeten weesen, om daar op gebrocht zijnde, daar op gehouwd te werden, mede met beurte van religie. Ende op dat het 4de artyckel van het voorschreve 20e Capittel ook exactelijck achtervolght worde, sullen den magistraet verdaecht weesen conform denselven art. de deputatie daarinne vermeldt van drij tot drij maenden te doen.

Gedaan op den stadthuyse den 30. Sept. 1706.

(GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, inv.nr. 4, ad 30 september 1706).

Bijlage XIII

ORDONNANTIE ENDE REGLEMENT AENGAENDE DE NOTARISSEN EN DERSELVER PROTHOCOLLEN, VAN DEN 27. OCTOBER 1722

COMMISSARISSSEN DECISEURS van Beyde Genadige Heeren en Princen binnen haere Stadt Maestricht. In ervaringe gekomen zynde, hoe dat zedert lange jaeren de Prothocollen der respective Notarissen binnen dese Stadt, naer haer overlyden, in haere Erfgenaemen ofte Representanten handen zyn berustende gebleven, waer door het is komen te gebeuren, dat de selve Prothocollen door onachtsaemheyt verwaerloost, verloren, ofte nauwelijcx te vinden zyn, tot groot naedeel van de Justitie, ende alle die daer aengelegen is, waer inne willende voorsien, SOO IST, dat om alle confusien voor te komen. Wy hebben geordonneert ende gestatueert, gelijk ordonneren ende statueren by desen.

Dat alle die gene, de welcke eenige Prothocollen van voorgaende Notarissen binnen dese Stadt onder sigh berustende hebben, gehouden sullen zyn de selve onder behoorlijcke Registers en Inventaris, binnen den tydt van Ses Maenden, nae publicatie deses, ter Secretarye van den Indivisen Magistraet deser Stadt over te brengen, om ten eeuwigen Dage aldaer te worden bewaert, en sulcx op verbeurte van vyftigh Goudt-guldens, te verdeelen tusschen de twee Wees-huysen deser Stadt.

En sullen die Erfgenaemen van de nogh in wesen zynde Notarissen deser Stadt, de selve Prothocollen ter Secretarye voornoemt, binnen den tydt van Ses Weken, nae dato van het overlijden van een der selver Notarissen, mede onder behoorlijcke Register en Inventaris daer op ten fine voorsz. moeten fourneren, op poene als boven.

Sullen mede geene Notarissen vermogen te doen, ofte te authenticeren eenige Legale Procuratiën, Copiën van Vonnissen, Resolutiën van Princen. Commissarissen Deciseurs, ofte Magistraet, Verbalen, Judiciële Acten, ofte Exhibitiën, gehoorende tot de respective Griffiën, ende voornoemde Secretaryen deser Stadt, op poene als boven, behalven de Rechten, de respective Griffiën en Secretarye competerende, aen de selve te betaelen.

De respective Notarissen sullen niet vermogen eenige Acten te authenticeren voor de respective Gerechten, in saecke, waer inne sy als Procureurs dienen.

Ende op dat dese onse Resolutie ende Reces syn behoorlijck effect sortere, soo wordt mits desen aen alle Notarissen, en Procureurs geïnterdiceert, naer Publicatie deses, eenige Copiën ofte Extracten uyt eenige Notariële instrumenten voor voorgaende Notarissen gepasseert, te maecken, ofte uyt te geven, op poene dat soodaenige by haer gemaecte uytgegevene Copiën, ofte Extracten, van geender waarde, en in Rechten nul sullen zyn, maer sullen alle soodanige Copiën en Extracten in 't toekomende door de Secretarissen deser Stadt moeten werden geauthentiseert en uytgegeven.

Daer-en-boven sullen de Notarissen en Procureurs in allen dese haer hebben te reguleren ende t'observeren aen 't Reglement by ons op het stuck van 't CLEYN ZEGEL geëmaneert ende gearresteert.

Wordende de Magistraet serieuselijck geordonneert dit ons Reglement, beneffens het 20. Capittel der Recessen, en haer Ed.Mo.Commissarissen Deciseurs Resolutie de Anno 1706, behoorlijck te doen observeren, en standtgrypen.

Ende op dat hier niemant ignorantie en pretendere, soo sal dese alomme gepubliceert ende geaffigeert worden, alwaer men gewoon is sulx te doen.

Gedaen op den Stadthuyse den 27. October 1722.

(Uit: Recueil der Recessen . . . geëmaneert in den Jaere 1665, Editie 1719, Aenhangel, p. 47-49).

Bijlage XIV

RESOLUTIE VAN DE COMMISSARISSSEN-DECISEURS VAN 12 AUGUSTUS 1724

Sabbathi 12. Aug. 1724 . . . dito genomen de navolgende Resolutie.

Commissarissen Deciseurs van beyde de genadige heeren en princen binnen haere stad Maestricht, in ervarenisse gekomen zijnde, dat onder andere den vierde articul van het XX. Capittel der Recessen specterende de notarissen tot nogh toe niet en is gebrocht ter behoorlijke observatie, so ist dat wij mits desen aen den Eersamen Raad ordonneeren gedeputeerden uyt den haeren te committeren dewelcke inwendigh veertien daegen volgens teneur van voors. articul sulen hebben te nemen inspectie over de forme en constitutie der prothocollen van de notarissen ende van derselver minuten, ende daarvan na bevinding pertinente informatie en bericht aen ons overbrengen.

Aldus gedaen op den stadhuyse den twaelfde Augusti 1724.

(GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, inv.nr. 2, ad 12 augustus 1724).

Bijlage XV

AMPLIATIE DER RECESSEN OP HET STUCK DER NOTARISSSEN, EN DER SELVER PROTHOCOLLEN VAN DEN 13. SEPTEMBER 1724

Commissarissen Deciseurs van Beyde Genaedige Heeren en Princen binnen haere Stadt Maestricht, gesien het Rapport der Gecommitteerdens uyt den Edelen Achtbaeren Raedt in voldoeninge van onse Resolutie van den 12. Augusti lestleden, inspectie genomen hebbende over de Forme ende Constitutie der Prothocollen ende Minuten van de respectieve Notarissen binnen dese Stadt, refererende diverse misbruycken, ende defecten ontrent het houden der selve bevonden te hebben, als mede gehooft het Rapport aen ons gedaen, dat niet tegenstaende het Reces van den 27. October 1722 eghter veele Prothocollen van overledene Notarissen, namentlijk Wessel Costerus, Willem Schaep, Adam Keyarts, Joannes Heemskercke, Guil. Botzon, Christoffel Mouwen, Reynier Reyers, Cornelis van der Schuur, Pieter Simons, Joannes Bogermans, Henrick en Carel Pelt, Leonard Peltenborgh, Guiliam van Asch, Adolff van Zuylen, Hendrick de Wensel Van Sant, Reynier Coenegracht, Louis Guido D'Alken, Willem Frambach, Hendrick Franssen, Israël, ende Becks etc. tot noch toe niet zijn worden overgebracht, maer zyn en blijven verdonckert, en achter gehouden, dat oock de overgebrochte Prothocollen voor het meeste gedeelte zijn defectueus, gedilacereerde fragmenta, incompleet, verstrooyt, onvoorsien ende gefrustreert van haere Registers, de welcke door sommige particuliere noch soudén wesen achterhouden.

Waer ontrent willende in het een en het ander voorsien, Soo IS 'T, dat Wy amplierende de Recessen op het stuck van Notarissen genomen, ordonneren.

Dat alle Notarissen haere Minuten ende Acten sullen brengen op haere behoorlijke ordre ende rangh, nae den tydt, Dagh, Maendt, ende Jaer, dat de selve voor haer zijn gepasseert, de selve in een Boeck te samen doen innaeven ende inbinden, daer van houden ende formeren pertinenten Index, ende Registers volgens de letter A.B.C. waer toe de Forme ende Prothocolle van den Notaris Caris sal dienen tot model ende instructie, met die permissie nochtans, dat sy de selve Minuten ende Instrumenten voor het eventueel loopende laeste Jaer in een liasse of rysnoer by malkanderen sullen mogen versamelen, om als dan ingebonden te worden, ende de selve aldus geconditioneert zynde, ter secuuerder plaetse doen conserveren ende opsluyten, op dat door het Acces van een yder, geen van de selve mochten werden gecorrumpeert, verlooren ofte verbrocht.

Dat geene Notarissen, der selver Erfgenaem, ofte andere Persoonen van haeren t'wegen, direct nochte indirect, op wat pretext het oock wesen mochte, al was 't dat sy met den woon haer elders quaemen te transporterén, sullen vermogen eenige Prothocollen, Minuten, of andere Originele instrumenten by haer verleent, te verbrenghen ofte te asporterén.

Geene Notarissen sullen binnen dese Stadt worden geadmitteert, dan alleen de sulcke, welcke van wegens Beyde Genaedige Heeren en Princen, ofte der selver Commissarissen-Deciseurs by speciale Commissie sullen wesen aangesteld ende gecommitteert.

Diensvolgens verbiedende aen alle andere persoonen, onder wat benaeminghe sy haer oock soudén willen qualificeren, onvoorsien van voornoemde speciale Commissie, ietwés het Ampt van Notaris concernerende, te exerceren, te passeren, ofte sigh aen te maetigen.

Wordende alle dusdaenige Acten en Instrumenten by de selve ongequalificeerde persoonen verleden en te verlijden, van nu voor altoos verklaert Null, krachteloos, en van geender waarde, waer aen Wy niet willen, dat in of buyten Recht eenigh geloof sal werden gegeven,

Ende wat aengaet de noch niet overgebrochte Prothocollen van overledene Notarissen hier boven vermeldt, ende de defectueusiteyten bij de reets overgebrochte bevonden,

Soo wordt al noch aen alle ende een iegelijck, de welcke eenige der selver Prothocollen, Minuten, Originele Instrumenten, ofte andere stucken, Indexen, ende Registers daer toe specterende, mochten ten onderen hebben, mits desen gelast ende geordonneert, deselve inwendigh acht dagen nae Publicatie ofte kennisse deses ter Stadis Secretarye over te brengen, alles op poene, dat die gene, welcke bevonden sullen worden eenige der selver verbrocht, verduystert, ofte veralieneert te hebben, ofte aen eenigh Arttyckel ende Point van dese Ordonnantie te contraveniëren, sullen incurreren de inhabiliteyt van tot eenigh Employe te werden geadmitteert, boven de amende van thien goudt Guldens ten behoeve van de Wees-huysen, de suspensie by Recessen gestatueert, ende de Calange van den Officier, naer Exigentie van saecken,

Ende op dat dese Ordonnantie des te beter werde. geexecuteert ende achtervolght, Ordonneeren aen de respectie Hooghschouten, ende Borgemeesteren, dese in alle haere Pointen en Deelen te handhaven ende te doen executeren, 't zy by prompte executive middelen ofte andersints, soo als tot maintien der selver bevonden sal worden te behooren, met Publicatie en Affixie deses, daer sulcx behoort.

Aldus gedaen op den Stadthuysen den 13. September 1724.

(Uit: Recueil der Recessen . . . geëmaneert in den Jaere 1665, Editie 1719, Aenhangsel, p. 59-63).

Bijlage XVI

RESOLUTIE VAN DE COMMISSARISSSEN-DECISEURS VAN 3 OKTOBER 1738

Commissarissen Deciseurs van beyde genaedighe Heeren ende princen binnen haere stad Maestricht, bevindende dat niet tegenstaende diverse voorige resolutiën ten opsichte van het getall der procureurs en notarissen waar van d'eerste maar acht in getale ende de tweede maer twalf volgens recessen mogen wesen, echter door of van wegens de magistraat bij vacature van een procureurs- of notarisplaetse word vervult en een ander genomineert en aen de aenwesende Eedele Mogende Heeren Commissarissen Deciseurs gepresenteert, daer het nogtans behoorde dat het getal der voors. ampten wederom werde gebrocht ende gereguleert dierhalve soo is dat wij mits desen aen de magistraet ordonneren en aenbevelen bij vervolg van tijden in cas van vacature van t'een of t'ander ampt geene andere te nomineren noch te presenteren tot dat aen de wet ende recessen sal wesen voldaan ende die ampte op het getale daarbij gestatueert uytgestorven.

Aldus gedaen op den stadhuyse den 3. October 1738.

(GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse commissarissen deciseurs, inv.nr. 6, ad 3 oktober 1738).

Bijlage XVII

RESOLUTIE VAN DE COMMISSARISSSEN-DECISEUEURS VAN 11 SEPTEMBER 1760

Commissarissen van beyde heeren en princen binnen haere stad Maestricht, alsoo aen ons verscheyde requesten sijn gepresenteert worden door sommige personen, versoeckende met het notaris ampt begunstigt te mogen worden en wij aen ons hebben doen produceren de lijste van de notarissen en procureurs en daer uyt gesien hebbende dat derselver getal seer menigvuldig is ende tegenstrijdig aen deser stads recessen en het geene bij onse voorige resolutie in dato den 3. October 1738 gestatueert is als bevindende dat de notarissen van de Luyckse zijde ten getalle van thien ende die van Brabantse zijde ten getalle van agt sijn gekomen door overlijden, nae alvorens een egaliteyt geobserveert te hebben, soo hebben wij goedgevonden aentestellen tot notaris van de Brabantse zijde de personen van Caspar Otzelingh en Matthias Abraham Brull en ten dien eynde de nodige commissiëns doen depecheeren. Ende vermits de egaliteyt nu is plaets hebbende en om in het toekomende te voorsien, dat het getal van notarissen en procureurs weder op dien voet gebragt werde soo als bij recessen gefixeert is, soo ist dat wij goedgevonden hebben ende verstaan gelijck wij goed vinden ende verstaan mits desen inheererende en renouvellerende onse voors. resolutie van den 3. October 1738, dat het getal der notarissen en procureurs sal versterven soo als bij recessen art. 2 Cap. 20 en art. 1 Cap. 19 gereguleert is, met last en ordonnantie aen alle diegene die het aengaen mag van in het toekomende aen ons geen requesten meer te presenteren ten eynde van notaris off procureur te worden voor en aleer het getal derselve bij recessen gespecificeert sal wesen uytgestorvenen; bij aldien iemand sulx soude bestaan soo declareren wij deselven inhabyt om in 't toekomende het notaris- off procureursampt binnen dese stad te konnen bekleeden.

Aldus gedaen op den stadhuyse den 11 september 1760.

(GAM., Arch. van de Luikse en Brabantse commissarissen-deciseurs, inv.nr. 7, ad 11 september 1760).

Bijlage XVIII

OVERZICHT VAN DE TE MAASTRICHT GEFUNGEERD HEBBENDE NOTARISSEN IN DE JAREN 1660-1666

I.	II.	III.	IV.	
nr.	naamlijst raads-resolutie 1666	bekende akten uit de jaren	A 1660	B 1666
1. Hubert Goffin		1626-1669	x	x
2. Lamb. de Visch		1642-1679	x	x
3. Guill. Bruysterboch		1640-1667	x	x
4. Guill. Heyssen		1641-1678	x	x
5. Arnold Vrancken		1648-1668	x	x
6. Hend. van Meersen		1650-1679	x	x Herman van Mersen
7. Hend. Schapen		1652-1676	x	x Henricus Schaeppen
8. Reyner Reyers		—	?	x genoemd in Ampl. 1724
9. Hend. Stam		1660-1687	x	x Henricus van der Stam
10. Peter van Millen		1660-1687	x	x
11. Goffin junior		1639-1671	x	x Lambert Goffin
12. Wessely Costerus		1662-1704		x
13. W. Deckers		1663-1699		x Winand Deckers
14. Adam Keyarts		—	?	x genoemd in Ampl. 1724
15. N. Corstius		1664-1701		x Johannes Corstius
16. Hub. Munix		1644-1686	x	x Henricus Munix
17. Jan Aussems		1652-1689	x	x
18. Petrus de Ma . . .		1654-1707	x	x bedoeld is: Paulus de Marres
19. Petrus Bernards den ouden		1652-1673	x	x
20. Joes. Roumans		1658-1703	x	x Johannes Roumans
21. G. de Maline		1658-1700	x	x G. Demelinne
22. N. Bernards junior		—	?	?
23. N. à Cruce		1658-1693	x	x Jacques à Cruce
24. N. Simonis		—	?	x genoemd in Ampl. 1724 (Peter Simonis)
25. N. van Zuylen		1644-1666	x	x Adolf van Zuylen genoemd in Ampl. 1724
26. Hend. Pelt		1644-1671	x	x
27. Nic. Bemelmans		1661-1694		x
28. N. Veestraten		1644-1696	x	x Christiaan
29. Lambertus Natalis		1620-1675	x	x

30. N. ab Hesch	—	?	x	in Ampl. 1724 is genoemd Guilliam van Asch
31. Jacobus Bogermanus	—	?	?	
32. Jan Dusinx	—	?	?	
33. G. Bodtson	1660-1705	x	x	Guilielmus; genoemd in Ampl. 1724.

Totaal	22	30
plus	3*	3(?)**

Totaal	25	33(?)
--------	----	-------

* Tussen 1660 en 1666 zijn gedefungeerd en derhalve niet in de naamlijst van 1666 genoemd:

- Lamb. de Vaulx (1609-1664);
- J. Walthery de Bombaye (1614-1663);
- Nic. van de Caelhoff (1618-1666).

Mogelijk is het aantal fungerende notarissen in 1660 nog groter geweest dan 25; vraagtekens zijn geplaatst achter de nrs. 8, 14, 22, 24, 30 en 32.

** Vraagtekens zijn geplaatst achter de nrs. 22, 31 en 32.

Bijlage XIX

LIJST VAN DE TE MAASTRICHT GEPRAKTIZEERD HEBBENDE NOTARISEN EN HUN PROTOCOLLEN, 1521-1794

personalia	jaren	inv.nrs.	bijzonderheden
Berghe, Johan van	1521-1545	1082	vgl. bijlage IX, nr. 59.
Crieckelman, Johan	1549-1582	1083-1084	
Dolmans, Johannes alias Rosa	-1556	—	overl. op 31 juli 1556; vgl. Bock-Willemsen, Antiq. sac. app. LXXXVI.
Promeren, Joannes de	1555-1586	1085	pastoor St.-Mathias.
Cupers, Joannes	1555-1573	1087	
Bleus, Lambertus	1560-1593	1086	pastoor St.-Catharina.
Dessener, Johannes	1561(?)	1088	
Taymans, Cornelis	1565-1588	1089	
Gosletii, Philippus van	1572	1090	
Oerschot, J. van	1573	1091	
Hamont, Thomas van	1576-1577	1092	pastoor.
— not. apost.			
— not. imp.			
— adm. R. v. Brab.			
Lutenius, Gerard	1578	1093	
Filia, Johannes à	1578-1579	1094	presbyter.
Colen, Everardus	1579	1095	
Hoelbeeck, Cornelis ab	1579-1597	1096	vgl. biografie v. Doppler, in: De Maasgouw, 16de jrg., 1894, 17-18; geb. in 1535; overl. in 1615; adm. R. v. Brab. d.d. 10 okt. 1585 (Galesloot, Inv., p. LXXXIII); zie ook: Bock-Willemsen, Antiq. sac. app. LXXXVII.
— not. apost.			
Bellomonte, Simon de	1583-1612	1097	
— not. apost.			
— not. imp.			
— adm. R. v. Brab.			adm. R. v. Brab. d.d. 17 febr. 1582.
Verheyen, Theodoor	1582-1621	1098	
— not. apost.			
— not. imp.			
— adm. R. v. Brab.			pastoor St.-Mathias.
Volemans, Hendrik	1587-1591	1099	
— not. apost.			

Vriendts, Lambert — adm.R.v.Brab.	1590	—	adm.R.v.Brab., d.d. 5 april 1590 (Galesloot, Inv., p. LXXXV).
Boelsbeeck, Johan van — not.apost. — not.imp. — adm.R.v.Brab.	1591-1601	1100	adm.R.v.Brab., d.d. 5 aug. 1593 (Galesloot, Inv., p. LXXXV).
Gertrudis, Jean — adm.R.v.Brab.	1592	—	adm.R.v.Brab., d.d. 19 sept. 1592 (Galesloot, Inv., p. LXXXV).
Wynants, Nicolas — adm.R.v.Brab.	1593	—	adm.R.v.Brab., d.d. 19 aug. 1593 (Galesloot, Inv., p. LXXXV).
Comans, Jacob	1593-1599	1101	pastoor St.-Nikolaas.
Roels, Jean — adm.R.v.Brab.	1595-1601	1105	adm.R.v.Brab., d.d. 10 okt. 1595 (Galesloot, Inv., p. LXXXV).
Vrolans, Conradus — not.apost. — not.imp.	1595	1102	pastoor.
Waltery, Arnoul — adm.R.v.Brab.	1597	—	adm.R.v.Brab., d.d. 25 okt. 1597 (Galesloot, Inv., p. LXXXVI).
Neels van Loven, Laurentius — not.apost.	1598	1103	pastoor St.-Mathias
Comans, Joannes — not.apost. — not.imp.	1599-1619	1104	pastoor St.-Servaas.
Soenen, Gerard — adm.R.v.Brab.	1600	—	adm.R.v.Brab., d.d. 18 nov. 1600 (Galesloot, Inv., p. LXXXVI).
Hermans, Matthijs — not.apost. — not.imp. — adm.R.v.Brab.	1601-1617	1106	
Maer, Nicolaes van der — not.apost. — adm.R.v.Brab.	1605-1633	1107	
Bartholomeus, Johannes — not.apost. — not.imp.	1605-1606	1108	
Bruysterbosch, Nicolaas — not.apost. — not.imp.	1605-1649	1109-1117	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol.37).
Gouthoven, Guillaume van	1606-1652	1118-1124	op 26 aug. 1647.eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37).
Borgijs, Henri — adm.R.v.Brab.	1607	—	adm.R.v.Brab., d.d. 20 juni 1607 (Galesloot, Inv., p. LXXXVII).

Vaulx, Lambert de — adm.R.v.Brab.	1609-1664	1125-1147	adm.R.v.Brab., d.d. 9 mei 1615 (Galesloot, Inv., p. XC; op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); vgl. Raadsres. d.d. 30 aug. 1666 waarin Jac. Bogermanus verzoekt in zijn plaats benoemd te worden tot not. en proc. (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 220); begraven op 3 mrt. 1666 (begr.reg. St.-Janskerk, GAM., dl. 64, p. 289).
Lenssens, Henricus — not.apost. — not.imp. — adm.R.v.Brab.	1609-1645	1148-1152	not.v.h.kap.v.St.-Servaas
Cortenbach, Nicolaes van — not.apost. — not.imp. — adm.R.v.Brab.	1607-1610	1153	not.v.h.kap.v.O.L.Vrouw. adm.R.v.Brab., d.d. 12 aug. 1610 (Galesloot, Inv., p. LXXXVIII); op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres.inv.nr. 85, fol. 37).
Pamel, Gerardus — adm.R.v.Brab.	1609-1637	1216	adm.R.v.Brab., d.d. 4 juni 1609 (Galesloot, Inv., p. LXXXVIII).
Visch, Jean de — adm.R.v.Brab.	1610	—	adm.R.v.Brab., d.d. 16 mrt. 1610 (Galesloot, Inv., p. LXXXVIII).
Dewonck, Jean Lhoys — not.apost. — not.imp. — adm.R.v.Brab.	1611-1629	1213	adm.R.v.Brab., d.d. 27 juni 1611 (Galesloot, Inv., p. LXXXVIII).
Coninx, Jean — adm.R.v.Brab.	1611	—	adm.R.v.Brab., d.d. 1 juni 1611 (Galesloot, Inv., p. LXXXVIII).
Dyricks, Dyrich — not.apost. — not.imp. — adm.R.v.Brab.	1611-1631	1154	
Gautius, Peter	1613	1155	
Gestinghen, Thilman van — adm.R.v.Brab.	1614	—	adm.R.v.Brab., d.d. 14 juli 1614 (Galesloot, Inv., p. XC).
Hamont, Michiel van — not.apost. — not.imp.	1614-1624	1156-1157	procurator; begraven op 24 nov. 1624 (begr.reg. St.-Janskerk, GAM., dl. 64, p. 102 „obiit peste”).
Mersen, Servaes van	1614-1640	1158	

Bombaye, J. Walthery de	1614-1663	1159-1177	
— adm.R.v.Brab.			
Oranien, Herman	1615	—	adm.R.v.Brab., d.d. 27 nov. 1615 (Galesloot, Inv., p. XC).
— adm.R.v.Brab.			
Fabritius, Etienne	1617	—	adm.R.v.Brab., d.d. 8 mrt. 1617 (Galesloot, Inv., p. XC)
— adm.R.v.Brab.			
Caelhoff, Nicolaes van den	1618-1646	1178	
Natalis, Lambertus	1620-1675	1179-1192	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
— not.apost.			
— not.imp.			
Jacobs, Renier	1621-1629	—	adm.R.v.Brab., d.d. 2 aug. 1621 (Galesloot, Inv., p. XCII); begraven op 13 okt. 1629 (begr.reg. St.-Nicolaas-kerk, GAM., dl. 73, p. 6).
— adm.R.v.Brab.			adm.R.v.Brab., d.d. 10 sept. 1622 (Galesloot, Inv., p. XCII).
Hermans, André	1622	—	
— adm.R.v.Brab.			
Coumans, Renerus	1623	1193	
Grave, Herman	1624-1628	1194	
— adm.R.v.Brab.			
Euven, Engelbert	1625-1657	1195-1196	adm.R.v.Brab., d.d. 15 jan. 1625 (Galesloot, Inv., p. XCIII).
— not.apost.			
— not.imp.			
— adm.R.v.Brab.			
Goffin, Hubertus	1626-1669	1197-1212	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst v. not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Mouwens, Frederic	1627	—	adm.R.v.Brab., d.d. 2 mrt. 1627 (Galesloot, Inv., p. XCIV).
— adm.R.v.Brab.			
Haugken, Hubertus	1630-1633	1214-1215	
Lambrechts, Simon	1630-1647	1217	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37).
Christianus, J.	1631	1218	
Dirckx, O.	1631	1219	
Dierckx, . . . de	1632	1220	
Rotshouck, Hiëronymus van	1633-1639	1223	adm.St.R.v.Brab., d.d. 16 sept. 1633 (vgl. De Maasgouw, 1907, p. 94).
Daems, Gerard	1635	—	adm.St.R.v.Brab., d.d. 18 jan. 1635 (vgl. De Maasgouw, 1907, p. 94).
Goffin, Lambert	1639-1674	1221-1222	genoemd in de lijst v. not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).

Bruysterbos, Guillaume	1640-1667	1224-1238	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst v. not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Heissen, Willem	1641-1678	1239-1249	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst v. not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Visch, Lambert	1642-1679	1250-1260	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst v. not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Zuylen, Adolf van	1644-1666	1261	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst v. not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Munix, Henrieus	1644-1686	1262-1269	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Pelt, Hendrik	1644-1671	1270	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres. inv.nr. 86, fol. 263); genoemd in Ampliatie van 1724.
Veestraten, Christiaan — not.iur.cur.Leod.	1644-1696	1271-1278	secr. v.h. kap. v. St. Servaas; genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Vrancken, Arnoldus	1645-1668	1279-1300	op 13 sept. 1655 aangesteld als cipier v.d. landscroon (GAM., tabel op Raadsresoluties v. 1580-1754); genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Pauli, Fredericus	1647	—	op 26 aug. 1647 eed afgelegd

n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel
(GAM., Raadsres., inv.nr. 85,
fol. 37).

Gouthoven, Hiëronymus van	1650-1662	1301-1304	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Merssen, Herman van	1650-1679	1305-1306	
Aussems, Jan	1652-1689	1307-1315	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86 fol. 263).
Beke, van der	1652	1316	op 26 aug. 1647 eed afgelegd n.a.v. Ordonn. op cleyn-zegel (GAM., Raadsres., inv.nr. 85, fol. 37); genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263);
Bernardt, Peter	1647-1673	1317-1320	
Schaepen, Henricus	1652-1676	1321-1324	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Mast, F. van der	1653	1325	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Marres, Paulus de	1654-1707	1326-1338	
Cruce, Jacques à	1658-1693	1339-1372	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Demelinne, G.	1658-1700	1373-1390	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Roumans, Johannes	1658-1703	1391-1409	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Oly, J.	1659	1410	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Millen, Peter van	1660-1687	1411-1429	
Stam, Henricus van der	1660-1687	1430-1436	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Bodson, Guiliëlms	1660-1705	1437-1453	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263); genoemd in Ampliatie van 1724.
Bemelmans, Nic.	1661-1694	1454-1470	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Costerus, Wessel	1662-1704	1471-1473	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263); genoemd in Ampliatie van 1724.

Conradi, Joh.	1663	1474	
Deckers, Winand	1663-1699	1475-1483	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Corstius, Johannes	1664-1701	1484-1497	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263).
Frederici, B.	1665-1688	1498-1500	
Reyers, Reynier	1666	—	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263); genoemd in Ampliatie van 1724.
Keyarts, Adam	1666	—	genoemd in de lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263); genoemd in Ampliatie van 1724.
Simon(i)s, Pieter	1666	—	genoemd in lijst van not. en proc. van 1666 (GAM., Raadsres., inv.nr. 86, fol. 263); genoemd in Ampliatie van 1724.
Jekermans, Nicolaas	1667-1708	1501-1505	
Brouwers, Christianus	1668-1711	1506-1515	
Bruysterbos, Nicolaes	1668-1704	1516-1528	
Heemskerk, Johannes van	1668-1691	1529-1530	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Hercken, Dionysius van der	1668-1701	1531-1532	
Peltenborgh, Leonardus van	1669-1673	1533	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Schaepen, Michel	1669-1703	1534-1550 1729-1732	
Bloemendael, Gijsbert van	1671-1687	1551-1552	
Stam, Everaert van der	1676	1553	
Veugen, Joannes	1676-1709	1554-1568	wijkmeester te Wijk (GAM., Raadsres., inv.nr. 91, fol. 38, d.d. 6 juni 1695).
Cruce, Tilman à	1678-1724	1569-1571	Luikse nativiteit; schepen van Luikse zijde (GAM., Requestenboek comm.decs., inv.nr. 9, d.d. 11 okt. 1746).
Moulingen, Arnold van	1680-1698	1572-1574	
Stevens, Jacques	1680-1717	1575-1576 1902	
Schaepen, Renier	1682-1717	1577-1594	Brab.nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij Brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15).

Steffens, Leonard	1682-1703	1595-1602	
Buren, Andreas van	1684-1699	1603-1613	
Cruce, Jacobus Christophorus à	1684-1717	1614-1666	proc. (vgl. GAM., Raadsres., inv.nr. 91, fol. 702); stadsmommoir sedert 4 febr. 1704 (vgl. tabel op Raadsresoluties v. 1580-1754, fol. 1072).
Mangartz, Wilhelmus	1686-1709	1667-1673	begraven op 21 febr. 1709 (begr.reg. St.-Martinuskerk, GAM., dl. 97, p. 34).
Delahaye, Johan Wynand	1690-1720	1674-1697	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1918, p. 15); stadsmommoir (vgl. GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 23); begraven op 16 mei 1721 (begr.reg. St.-Catharinakerk, GAM., dl. 37, p. 142).
Veusens, M.	1694-1702	1698	
Veugen, Renier	1695-1711	1699	begraven op 14 mrt. 1711 (begr.reg. St.-Martinuskerk, GAM., dl. 97, p. 44).
Pex,	1695	—	secr. v.h. kap. v. St.-Servaas (GAM., Raadsres., inv.nr. 91, fol. 171); adm. door raad op 8 okt. 1696 (GAM., tabel op Raadsres.v. 1580-1754, fol. 1072).
Demelinne, Ferdinand Barthel	1700-1725	1700-1722	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15).
Fontaine, Thomas Georgius de la	1700-1736	1723-1727	
Manegot, A.	1700-1702	1728	
Schaepen, Godefridus	1700-1737	1729-1754	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15).
Strouven, Petrus	1700-1722	1755-1760	
Veugen, J.	1700-1706	1761	
Schaap, Pieter	1701-1718	1762-1771	Brab. nativiteit; op 30 okt.

			1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15).
Israël, Mathias	1702-1705	1772	genoemd in Ampliatie van 1724.
Bruysterbos, Henricus	1704-1728	1773-1778	
Kicken, Winand	1704-1751	1779-1806	Luikse nativiteit; procureur (vgl. GAM., Raadsres., inv.nr. 96, fol. 90).
Wood, Theodorus van der	1704-1719	1807-1814	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15).
Veugen, Jean Louis	1706-1740	1815-1847	Luikse nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15); op 1 juli 1737 aangesteld als stadsmomboir (vgl. GAM., Raadsres., inv.nr. 96, fol. 90).
Brull, Mathias	1708-1763	1848-1880	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw 1915, p. 8 en 1918, p. 15); verkreeg op 20 juli 1725 admissie als notaris van de St. Raad v. Brab., zulks voor de Landen van Overmaze.
Corstius, Theophilus	1708-1736	1881-1895	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maasgouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15); stadsmomboir van 1721-1736 (vgl. GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 23, d.d. 19 mei 1721 en inv.nr. 96, fol. 90, d.d. 1 juli 1737).
Schaap, Willem	1708-1716	1896	Brab. nativiteit; op 30 okt. 1710 geadmitteerd als proc. bij brab. hooggerecht, gerecht

Vrijthoff, Johan Herman	1713-1740	1897-1910 4178-4180 (V'burg).	v.d. Vroenhof en indivies laaggerecht (vgl. De Maas- gouw, 1915, p. 8 en 1918, p. 15). verkreëg van de St.R.v.Brab. op 18 febr. 1727 admissie als not. voor de Landen van Overmaze; vestigde zich daarna als not. te Valkenburg, vgl. De Maasgouw, 1907, p. 94, voor adm. door St. R.v.Brab.
Leeuwe, Cornelis Mr. van	1718	—	Brab. nativiteit; procureur (vgl. GAM., Arch. Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 5, d.d. 26 okt. 1722); begraven op 17 april 1759 (begr.reg. Ned.Herv.Gem., GAM, dl. 120, p. 147).
Thielen, Leonard	1718-1768	1903-1932	Brab. nativiteit; begraven op 10 maart 1728 (begr.reg. Ned.Herv.Gem., GAM., dl. 116, p. 42).
Welters, Cornelius	1718-1728	1933-1939	Brab. nativiteit; procureur; begraven op 15 febr. 1748 (begr.reg. Ned.Herv.Gem., GAM., dl. 120, p. 94).
Hupkens, Dionysius	1720-1748	1940-1957	Luikse nativiteit; geadm. tot not. door comm.decs. op 26 okt. 1722 (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 5, d.d. 26 okt. 1722); „gesworen clerq” bij indivieze raad en indivies laaggerecht (GAM., Arch. Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 9, d.d. 11 okt. 1746); genoemd in Am- pliatie v. 1724; begraven op 6 juli 1762 (begr. reg. St.Nico- laaskerk, GAM., dl. 80, p. 124)
Janssens, F.D. — not apost. — not.iur.cur.Leod.	1720-1765	1958-1970	
Caris, Guillaume	1722-1762	1971-2014	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Alken, Louis Guido d'	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Asch, Guillam van	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Becks,	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Bogermans, Joannes	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.

Coenegragt, Reynier	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Frambach, Willem	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Franssen, Hendrik	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Mouwen, Christoffel	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Pelt, Carel	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Schuur, Cornelis van der	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Wensel van Sant, Hendrik de	vóór 1724	—	genoemd in Ampliatie v. 1724.
Ruyters, J.C.	1724-1756	2015-2040	Luikse nativiteit; begraven op 30 maart 1757 (begr.reg. St.-Catharinakerk, GAM., dl. 38, p. 57).
Veugen, Renier	1728-1743	2041-2048	geadm. tot not. door comm.decs. op 10 sept. 1728 (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 2, d.d. 10 sept. 1728); door de Raad op 15 nov. 1728 (GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 718); door de Raad geadm. tot proc. op 19 mei 1721 (GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 23).
Burtin, Ludovicus	1728-1764	2049-2063	Luikse nativiteit; geadm. tot not. door comm.decs. op 10 sept. 1728 (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv.nr. 2, d.d. 10 sept. 1728); door de raad op 15 nov. 1728 (GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 718).
Guichard, Johan	1728-1779	2064-2093	Brab. nativiteit; geadm. tot not. door comm.decs. op 10 sept. 1728 (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 2, d.d. 10 sept. 1728); door de raad op 15 nov. 1728 (GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 718); geadm. tot proc. door de raad op 5 okt. 1750 (GAM., Raadsres., inv.nr. 98, fol. 128); op 13 juli 1778 deed hij afstand van zijn functie van „opziender van de stadsbibliotheek” (GAM., Raadsres., inv.nr. 102, fol. 501); be-

Morren, Arnold	1728-1766	2094-2107	graven op 26 aug. 1779 (begr. reg. Ned. Herv. Gem., GAM., dl. 124, p. 133). Brab. nativiteit; geadm. tot not. door comm.decs. op 10 sept. 1728 (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv.nr. 2, d.d. 10 sept. 1728); door de raad op 15 nov. 1728 (GAM., Raadsres., inv.nr. 94, fol. 718); procureur; begraven op 27 febr. 1766 (begr. reg. Ned. Herv. Gem., GAM., dl. 124, p. 10).
Huberti,	vóór 1730	—	genoemd in een resolutie van de comm.decs. van 1730 (GAM., Arch.v.d.Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 5, d.d. 19 okt. 1730).
Welters, Alexander	1730-1750	2108-2115	Brab. nativiteit; geadm. tot not. door de raad op 16 okt. 1730 (GAM., Raadsres., inv.nr. 95, fol. 99); procureur; begraven op 27 juli 1750 (begr. reg. Ned. Herv. Gem., GAM., dl. 120, p. 107).
Thielen, Jacob	1736-1755	2116-2119	Brab.nativiteit; geadm. tot not. door de raad op 15 okt. 1736 (GAM., Raadsres., inv. nr. 95, fol. 743); procureur; begraven op 16 jan. 1755 (begr. reg. Ned. Herv. Gem., GAM., dl. 117, p. 36).
Weyer, Hendrik Jacob van de	1736-1774	2120-2135	Luikse nativiteit; geadm. tot not. door de raad op 15 okt. 1736 (GAM., Raadsres., inv. nr. 95, fol. 743); stadsmombair tot 1774 (GAM., Raadsres., inv.nr. 101, fol. 686).
Ruyters, Adam Mathias	1738-1791	2136-2166 2520-2524	Luikse nativiteit; geadm. tot not. door de raad op 6 okt. 1738 (GAM., tabel op Raadsres. v. 1580-1754, fol. 1072); woont in 1781 „langs de Maas 375"; procureur; begraven op 9 okt. 1791 (begr. reg. St.-Catharinakerk, GAM., dl. 38, p. 242).
Buren, Maximiliaan van	1738	—	geadm. tot not. voor het kap. v. St.-Servaas door de raad op 6 okt. 1738 (GAM., Raadsres., inv.nr. 96, fol. 232).

Brull, Mathias jr.	1738-1744	2167	Brab. nativiteit; geadm. tot notaris door comm.decs. en raad in 1737 of 1738 (vgl. GAM., Raadsres., inv.nr. 96, fol. 90 en fol. 232); procureur; begraven op 16 dec. 1744 (be-gr. reg. Ned. Herv.Gem., GAM., dl. 120, p. 58).
Knoop, Isaacq	1739-1764	2168-2169	geadm. tot not. door de raad op 6 okt. 1738 (GAM., Raadsres., inv.nr. 96, fol. 232).
Nijst, Johan	1748-1759	2314	woonde op „St.-Servaas-klooster”; not. voor de dorpen van redemptie en de elf ban-ken van St.-Servaas.
Corstius, Melchior	1749-1789	2170-2185	Brab. nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 5 mei 1749 (GAM., Raadsres., inv.nr. 97, fol. 572); gehuwd met Joanna Henriëtta Bastin (GAM., Raadsres. inv.nr. 99, fol. 676); op 2 juni 1760 aangesteld tot „directeur der militaire loge-ringe” (GAM., Raadsres., inv. nr. 99, fol. 673 en 676); woon-de in 1781 „achter de Vleeshal 3”.
Nolens, Hubert	1749-1792	2186-2197	Brab. nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 5 mei 1749 (GAM., Raadsres., inv.nr. 97 fol. 572); doet in 1792 afstand v.h.not.ambt t.b.v. Hendrick Nierstrasz (GAM., Arch.v.d. Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 12, d.d. 3 aug. 1792); woonde in 1782 „in de Bree-straat 142”.
Roemers, Joannes Winandus	1749-1777	2199-2209	Luikse nativiteit; geadm. door de raad tot notaris op 5 mei 1749 (GAM., Raadsres., inv. nr. 97, fol. 572).
Frederix, Peter	1750-1793	2210-2252	Luikse nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 5 okt. 1750 (GAM., Raadsres., inv.nr. 98, fol. 128); woonde in 1781 in de „Begaardestraat 221”.
Hupkens, Henricus	1755-1782	2253-2300	Luikse nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 1 aug. 1755 (GAM., Raadsres., inv.nr. 99, fol. 175); woonde in 1781 „op den Mart 16”; begraven op 4

			juli 1782 (begr.reg.St.-Catharinakerk, GAM., dl. 38, p. 189).
Thielen, Cornelis	1755-1778	2301-2309	Brab.nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 11 aug. 1755 (GAM., Raadsres., inv.nr. 99, fol. 175); begraven op 27 mei 1778 (begr.reg. Ned.Herv.Gem., GAM., dl. 124, p. 125).
Hupkens, Urbanus Dionysius	1756-1764	2310-2313	Brab. nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 6 dec. 1756 (GAM., Raadsres., inv.nr. 99, fol. 347); procureur; begraven op 3 dec. 1764 (begr.reg. Ned.Herv.Gem., GAM., dl. 120, p. 179).
Ross, Arnold Jacob	1756-1792	2315-2325	Brab. nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 18 okt. 1756 (GAM., Raadsres., inv. nr. 99, fol. 329); op 31 okt. 1774 aangesteld tot stadsmomboir i.p.v. de overleden not. van de Weyer (GAM., Raadsres., inv. nr. 101, fol. 686); woonde in 1781 „op de Bokstraat 109”.
Vaessen, Maurice Ferdinand Adriaan	1756-1795	2326-2332	Luikse nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 18 okt. 1756 (GAM., Raadsres., inv.nr. 99, fol. 329); van 1761-1765 secr.v.h.graafschap Rekem (vgl. Verbois, Gesch.Rekem, 154); woonde in 1781 „op den Munt 8”.
Frère, Lambertus	1758-1776	2333-2334	Luikse nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 27 nov. 1758 (GAM., Raadsres., inv. nr. 99, fol. 548); deed resp. in 1768 en 1776 t.b.v. H.W. Crahay afstand v.h. procuraat en notariaat (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv. nr. 11, d.d. 3 sept. 1776).
Gudi, Adam Mattheus	1758-1797	2335-2383	Brab. nativiteit; geadm. door de raad tot not. op 27 nov. 1758 (GAM., Raadsres., inv. nr. 99, fol. 548); op 13 okt. 1777 aangesteld als onder-bi-

			blibliothecaris v.d. stadsbibliotheek (GAM., Raadsres., inv.nr. 102, fol. 329); woonde in 1781 „in Wijk 46”.
Brull, Mattheus Abraham	1760-1796	2384-2388	Brab. nativiteit; geadm. tot not. door de comm.decs. op 11 sept. 1760 en door de raad op 13 okt. 1760 (GAM., Raadsres., inv.nr. 99, fol. 724 en 738); aangesteld tot wijkmeester v.d. St.-Hilariuswijk op 29 mei 1775 (GAM., Raadsres., inv.nr. 102, fol. 32); woonde in 1781 „in de Tafelstraat 197” en in 1791 „op het staatenhuys”.
Otzeling, Casparus	1760-1781	2389-2395	Brab. nativiteit; geadm. tot not. door de comm.decs. op 11 sept. 1760 en door de raad op 13 okt. 1760 (GAM., Raadsres., inv.nr. 99, fol. 724 en 738); procureur reeds vóór 1760; woonde in 1781 „Wolfstraat 52”; begraven op 1 okt. 1781 (begr. reg. Ned.Herv.Gem., GAM., dl. 124, p. 155).
Pael, Joannes	1765-1782	2396	
Bruyn, Johannes Nepomice-			
mus Henricus de	1768-1796	2397-2406	geadm. door de comm.decs. op 20 sept. 1768 tot not. voor de dorpen van redemptie en de elf banken v. St.-Servaas; woonde op St.-Servaasklooster.
— not.apost.			
Janssens, Jan Michel	1768-1785	2407-2408	secc.v.h. graafschap Rekem van 1777-1796 (vgl. Verbois, Gesch. Rekem, 154).
— not.apost.			
— not.imp.			
Mackay, Matheus	1770-1782	2409	
— not.imp.			
Vermin, Joannes Laurentius	1770-1797	2410-2416	
Frederix, P.J.	1770-1794	2417-2418	was van 1797 tot 1811 notaris in Venlo.
— not.iur.cur.Leod.		4285-4293	
Crahay, Hendrik Willem	1776-1796	2419-2443	Luikse nativiteit; geadm. tot not. door de raad op 16 sept. 1776 (GAM., Raadsres., inv. nr. 102, fol. 154-155); inzake zijn adm.request gericht tot de comm.decs. vgl. GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv. nr. 11, d.d. 3 juli

			1776; woonde in 1781 „grootte Grag 111”; procureur vanaf 21 sept. 1768 (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv. nr. 11, d.d. 3 sept. 1776).
Guinoseau, Jacob	1776-1783	2444-2449	Bab.nativiteit; resp. op 3 en 16 sept. 1776 geadm. door comm.decs. en door raad tot not. (GAM., Arch.v.d.Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 11, d.d. 3 sept. 1776 en Raadsres., inv.nr. 102, fol. 154-155); op 4 sept. 1779 geadm. door St.R.v.Brab. tot not. voor de Landen van Overmaze (vgl. De Maasgouw, 1907, p. 94); procureur; begraven op 6 jan. 1783 (begr. reg. Ned.Herv.Gem., GAM., dl. 124, p. 163).
Habets, Joannes Franciscus	1782-1797	2450-2477	Luikse nativiteit; in sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv. nr. 12, fol. 19 en 20 en Raadsres. inv. nr. 103, fol 405 en 408); vanaf 1770 procureur.
Hupkens, Dionysius	1782-1797	2478-2495	Brab. nativiteit; resp. op 2 en 30 sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch.v.d.Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 12, fol. 17 en 18 en Raadsres., inv.nr. 103, fol. 405 en 413); woonde in 1791 in de „Be-gaardestraat 223”.
Mancel, Jacob	1782-1783	2496	Luikse nativiteit; resp. op 2 en 30 sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 12, fol. 17 en 18 en Raadsres., inv. nr. 103, fol. 405 en 413); was vanaf 1774 werkzaam op de griffie v.h. Luiks hooggerecht en vanaf 1776 als procureur in het Staatse deel v.h. Land v. Valkenburg.
Moers, Guillaume de	1782-1784	2497	

Osseweyer, Cornelis	1782-1796	2498	Brab. nativiteit; resp. op 2 en 30 sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch.v.d.Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 12, fol. 17 en 18 en Raadsres., inv.nr. 103, fol. 405 en 413); voordien „eerste clerq” ten comptoire v.d. Ontvanger-Generaal; organist St.-Janskerk; begraven op 19 juni 1796 (begr.reg. Ned.Herv.-Gem., GAM., dl. 125, p. 31).
Rooth, Johan Hendrik	1782-1790	2499-2509	Brab.nativiteit; resp. op 2 en 16 sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch.v.d.Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 12, fol. 21 en Raadsres., inv. nr. 103, fol. 405 en 408); door de St.R.v.Brab. op 22 juli 1783 geadm. tot not. voor de Landen van Overmaze; vanaf 1770 proc. te Maastricht; woonde in 1791 „Begaardestraat 182”.
Ruyters, Andreas	1782-1792	2510-2519	Luikse nativiteit; resp. op 2 en 16 sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch.v.d.Luikse en Brab.comm.decs., inv.nr. 12, fol. 21 en Raadsres., inv.nr. 103, fol. 405 en 408); begraven op 28 aug. 1792 (begr. reg. St.-Catharinakerk, GAM., dl. 38, p. 246).
Smeets, Johannes Theodorus	1782-1783	2525	Brab.nativiteit; resp. op 2 en 30 sept. 1782 door de comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv. nr. 12, fol. 21 en Raadsres., inv. nr. 103, fol. 405 en 413); procureur; begraven op 18 aug. 1783 (begr. reg. Ned. Herv. Gem., GAM., dl. 124, p. 168).
Wouters, Lambert Hendrik	1782-1797	2526-2544	Luikse nativiteit; resp. op 2 en 30 sept. 1782 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch.v.d. Luikse en

			Brab. comm.decs., inv.nr. 12, fol. 16-17 en Raadsres., inv.nr. 103, fol. 405 en 413); woonde in 1791 in de „Hekkestraat 63”.
Paulissen, J.G.J.	1784-1795	2545-2546	resideerde te Berneaux van 1795-1797.
Bernard, J.N.	1786-1796	2547-2548	
Frederix, C.D.	1791-1796	2549	
Hagemans, Arnoldus	1792-1813	2550-2606	Brab. nativiteit; resp. op 11 aug. en 3 sept. 1792 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm. decs., inv. nr. 12, d.d. 11 aug. 1792 en Raadsres. inv. nr. 105, fol. 759); procureur.
Nierstrasz, Hendrik	1792-1835	2607-2689	Brab. nativiteit; resp. op 11 aug. en 3 sept. 1792 door comm.decs. en raad geadm. tot not. (GAM., Arch. v.d. Luikse en Brab. comm.decs., inv.nr. 12, d.d. 11 aug. 1792 en Raadsres., inv.nr. 195, fol. 759).
Ross, Joannes Mathias	1792-1820	2690-2721	Brab. nativiteit; op 26 mrt. 1792 door St.R.v.Brab. geadm. tot not. voor de Landen van Overmaze (vgl. De Maasgouw, 1907, p. 94); „sympatiant nieuw bewind” (vgl. Spiertz, Vierde kwart, 116, 117, 150).
Voermanck	1794	2722	

Zaakregister

Dit zaakregister is qua opzet beknopt en dient als een aanvulling beschouwd te worden op de „Inhoud” (p. V-VII).

De voetnoten, samenvattingen en bijlagen zijn buiten beschouwing gelaten bij de selectie der trefwoorden.

Aankomsttitel 210, 222

Aanneming van werk 252

Aanverwanten

— v. d. verkoper 217

Aard- en nagelvast 210

Acceptatie 210, 224-225, 235, 238

Acquisten 183, 186, 188-189, 191-192, 194, 200

Acte van non-praejuditie (1532) 17

Administrateurs 207

Advocaten 25, 111, 140, 170, 251

Akkoord van 1537 17

Akkoord van 1546 18, 20

Akkoord van 1580 20, 22, 27-28, 35

Akten (notariële)

acta sunt hec-formule in de — 66-67

afschriften van — 61, 112, 139, 153, 156, 164, 250, 257-259

aldus gedaen-formule in de — 162

beginformulier v.d. — 63-66, 160-162, 181, 207

bewijskracht v.d. — 127-128, 158, 165-166

bezegeling v.d. — 40-41, 43, 63, 67-69, 75, 101, 159

datering v.d. — 64-66, 160-161, 181

executoriale kracht v.d. — 158, 166-167

notaris- en getuigen formule in de — 66-67, 161-163, 181

ondertekening v.d. — 110, 163, 193

plaatsaanduiding in de — 64, 66, 162

slotformulier v.d. — 66-67, 162-163

taal v.d. — 159, 164, 250

voorlezing v.d. — 88, 164, 206, 256, 258
 Alde Caerte (1284) 9-12, 14, 18, 20
 Ambachten 13-15, 20-22, 25
 raadslieden (gouverneuren) der — 14-15
 Antichresis 235-237
 Appèl (zie: hoger beroep)
 Arbeidsovereenkomst 252
 Arbitrale uitspraak v. 1297 11-12, 14, 18, 20
 Archiefwet v. 1962 106
 Arra
 — confirmatoria 213
 — poenitentialis 214
 Ascendenten
 vererving op — 192-193
 Attestaties 154, 254-257

 Bastaarden 194
 Begrafenisregisters 150
 Beheer en beschikking
 — over vrouwsgoed 181
 Beneficium
 — ordinis vel excussionis 246-249
 — divisionis 246
 — Senatus consultum Velleianum 247-248
 Beschudden (zie: naastingsrecht)
 Bezitsverschaffing 214-215, 222
 Bibliografieën
 — inzake het notariaat 94, 96
 Bloedverwanten
 — v.d. notaris 154, 164
 — v.d. verkoper 217-218, 220
 Bodemerij 253
 Boedels 175, 206-208
 Borgtocht 209, 246-249
 Bourgondische Kreitz 81, 85, 108
 Burgemeesters 9, 12-15, 18-19, 21-22, 28-29, 34-36, 113, 141
 oud — 15, 22, 30

 Camerarius 49
 Canon 233
 Cantor 49, 52, 62
 Capitulatieverdrag v. 1632 5, 23-24, 26, 109, 134

Castellum 6
 Causae minores 7
 Cautie (zie: borgtocht)
 Cavelcedule 208
 Cellerarius 49
 Cessie 209, 237, 239-240, 248-249
 Chirografair (zie: onderhandse geschriften)
 Citatie ad valvas 237-238
 Clerici 44, 46-47, 50, 53, 57, 60, 67, 74-75, 159
 Codicillaire clause 202-203, 206, 229
 Collateralen
 vererving op — 192-193
 Collatieverplichting 187, 199
 Commissarissen-deciseurs (ook: gecommitteerden, gedelegeerden)
 17, 21-22, 24-28, 31, 33, 36-37, 80, 109-116, 120-121, 124, 135-142,
 144, 148, 152, 155-161, 169, 229, 237, 243-245, 257
 Commissarissen-instructeurs 15, 17, 22, 25-28, 30, 33, 36, 141
 Compensatie 235-236
 Competentie (rechterlijke) 8, 10, 14, 18-19, 21, 31-32, 34-36
 Compromissen 252
 Concilie v. Lateranen (1215) 41
 Concordaat de non evocando v. 1621-1622 22
 Confessus non appellat 34
 Confirmatie v. d. Gouden Bul (1530) 16, 85, 107
 Constitutie (zie: procuratie)
 Continuatie
 — van huur 229
 Contracten ante-nuptiael (zie: huwelijkse voorwaarden)
 Crimen laesae majestatis 20-21, 27, 31
 Curtis 6

 Decharge 252
 Declaraties (zie: attestaties)
 Deken
 — van kapittel 49-50, 59, 70-71
 Derogatoire clause 204-205
 Deurwaarders 72, 90, 133
 Devolutierecht 190-192, 199, 247
 Doghter Caerte (1356) 11, 14, 18, 20
 Domeingoederen 7
 Donaties (zie: schenkingen)

Edicten v. 1372 en 1379 13-15
 Eenkindschap 32, 187-189, 199
 Eigendomsovergang 216-217, 228-229
 Eleemosynarius 49, 51, 62
 Emphyteusis (zie: erfpacht)
 Endorsement
 akte van — 205-206
 Engagement (zie ook: trouwbeloften) 175-178
 Erfdienstbaarheden 214, 232
 Erfpacht 209, 233-234, 236
 Erfrecht
 — bij versterf 190-193
 testamentair — 193-194
 Erfstelling 76, 193
 Ewigsatzung 235
 Exceptio non numeratae pecuniae 211, 239
 Executeur-testamentair 69, 74-76, 197, 201-202, 207
 Executie
 — v. onroerend goed 241-246
 Extensio 101

 Familia 7
 Favor testamenti 202-203
 Fideicommiss 200-202, 207
 Fideiussio 246
 Forfaictmeesters 34-35
 Forme ende Instuctie van Appelatie v. 1545-1547 17, 33

 Gain de survie 192
 Gemeenschap van goederen
 beperkte — 183-184
 uitsluiting van — 181
 Gerechtsboden 31, 83, 148-149, 258
 Getuigen 41, 63, 66-67, 69, 74-75, 89, 101-102, 110, 161-163, 166, 182,
 193-194, 202, 206-208, 211, 213, 227, 237-238, 240, 254, 256, 258
 Getuigenverhoor 19, 61, 71, 88
 Gezwoenen (zie: gezwoeren raden)
 Gezwoeren raden 9, 12-15, 18-19, 21-22, 28, 34-36, 169, 257
 oud — 22, 30
 Gichtregisters 120, 122-124, 142, 151, 210, 221, 237, 241
 Gift (zie: schenking)
 Godshelder 210, 213-214, 219-220, 222

Griffiers

— v.d. hooggerechten 17, 30-31, 33, 110, 216, 237, 242, 257-258

— v.h. laaggerecht 21, 110, 257

Grondrenten 214-215

Grootrekenmeesters 49

Grosse 102

Handmerk (zie: signet)

Hoger beroep 11-12, 14-17, 22, 27-28, 33-34, 36-37, 83, 93, 107, 248, 250, 259

Homines

— ducis 8

— episcopi 7-8

— imperii 7-8

Hoofdvaart 11, 14-15

Hooggerechten 13, 17-19, 21, 27-28, 30-34, 36, 122-123, 151, 166, 171, 189, 194, 210, 216, 237, 244

Hoogschouten 8, 11-13, 15, 21-22, 28, 30-31, 33-34, 69, 113, 134, 141, 158, 161, 241

oud — 22, 30

vice — 28, 30, 141

Huur (zie: Verhuur en huur)

Huwelijkse voorwaarden 46, 73, 77-78, 122, 175, 180-190, 199

Huwelijkssluiting 180, 182-183

Huwelijkstoestemming 175, 178-180

Hypotheek 209, 212, 214-215, 234, 240-247, 249

Immissie

— bij executie v. onroerend goed 241-242

Immunitet 6-7

Inbreng van goederen

— ten huwelijk 181-182, 185-187

Indictio 64-65

Insinuaties 219, 240, 254, 257-259

Instrumentatieverplichting 82, 126-127

Instrumentum publicum 39, 63, 101-102

Interest (zie: rente)

Interlocutoire vonnissen 33

Interrogaties 254-257

Interventie

— v.d. hooggerechten 32, 189

Inventarissen 175, 206-208

Invocatio 64, 160

Jaargetijden 75-76

Jurisdictie

contentieuze — 32, 39, 41, 83, 257

hoge — 8, 10, 14, 19

lage — 8, 10, 14, 19

voluntaire — 14, 32, 39, 41, 45, 93

Kaarskoop 213, 221, 242

Kamer van toezicht 105, 116

Kanonisten 42

Kanunniken 51, 53-54, 60, 74-75

— van O.L. Vrouw kapittel 50

— van St.-Servaas kapittel 49-50, 53, 55, 71

Kapelanen 50, 53-54, 60, 74-75

— broederschappen 53, 79

— broederschap v. O.L. Vrouw 51

— broederschap v. St.-Servaas 50-51, 62, 70-71, 78

Kapittel 40, 44, 46, 70, 75-75, 79

— van O.L. Vrouw te Maastricht 6-7, 38, 49-52, 55, 66

— van St.-Servaas te Maastricht 6, 38, 48-52, 55, 58-59, 62, 65-66, 70-71

Kerkfabriekmeesters 49

Kerkgeboden 242

Klein-zegel

recht van — 89, 112, 122, 159-160

Klerken (zie: clerici)

Koopprijs 210-214, 217, 219-220, 222, 239, 243-245

Kopieën (zie: akten, sub afschriften)

Kroongoed 6

Kusting 212, 244-245

Kwijting 73, 197, 210, 240, 248, 251

Laaggerecht 17, 19, 21, 27-28, 30-31, 34-37, 166, 171, 248

Laathof 7, 62

Laesio enormis 213, 237

Landmeters 90, 118, 133, 211

Langstlevende

verzorging — 186-187, 191, 198-200

Last

— op onroerende goederen 210, 214, 234, 236, 242

— bij schenking 226-227

Lastgeving (zie: procuratie)

Legaat 193, 200, 202-204

– t.b.v. onderhoud Maasbrug 197, 206

– t.b.v. St.-Lambrechtsbouw 197-198, 206

prae- 199

Legalisatie

– van handtekening 237

Legitieme portie 193, 198-199

Leningen (zie: obligaties)

– tegen gebruikspand 209, 234-237

Levering 32, 122, 151, 209-210, 215-216, 222

– bij willig decreet 221

Lex commissoria 213

Lex hac edictali 189

Lias(se) 103, 113, 152

Locatio-conductio 233

Lijcoop 210, 213, 219-220, 222, 251

Lijfrente 252

Maatschap 252

Meester v. h. hospitaal 51, 62

Meskeurmeesters 34-35

Minderjarigheid 178, 181-182

Minuut 102

Momboirs 32, 170

Mortgage 235

Naastingsrecht 209, 217-221, 223-224, 240, 258-259

Namptisatie 219

Nativiteit 10, 14, 18-20, 25, 29-30, 32-33, 36, 137, 140-142, 147-151, 171

Notarissen

aantal – 54-55, 84, 88-90, 92, 110-111, 113-115, 122, 135, 137, 142-149

admissierequesten van – 114, 132, 136-138, 148-149

beëdiging van – 52, 58-59, 90, 111, 132, 134, 136, 139, 141, 149

benoeming van – 39-44, 58-59, 84, 86, 88-92, 103, 108-109, 111, 114, 121-122, 125-126, 128-142, 161

dienstweigering door – 127

diocesaanduiding door – 56-57, 67

examinatie van – 89, 92, 110, 131-132, 136, 139-141, 144

herkomst van – 56-57, 170-171

nevenfuncties van – 46, 62, 169-171

nominatie (voordracht) tot — 110, 114, 121, 135-138, 142, 149
 officialaats — 41, 44-47, 54, 60-61, 71
 ontslag (ontzetting) van — 59, 70, 110, 193
 opleiding van — 59-60, 137-138
 religie van — 88, 110-111, 135, 137, 142, 147-151, 171
 schorsing van — 110, 193
 toezicht op — 90, 109, 111-112, 122, 133, 156-158, 167-169
 Notae 101
 Nootbouw 231
 Obligaties 73, 78, 154, 209, 237-240, 247
 Officiaal 41
 — van Luik 22, 44, 92
 — van Utrecht 46
 Officialaat(sgerecht) 45-47, 55, 60-61, 92-93, 131
 Onderhandse geschriften 177, 204, 237-239, 250
 Onderzetting (zie: hypotheek)
 Ontgichting 240
 Ontzegeling 175, 206-207
 Oudedagsverzorging 181, 186
 Over- of ondermaat 211
 Pacht 154, 209, 229, 232-233, 236
 Pacificatie van Gent (1576) 20
 Palatium imperatoris 6
 Palmslag 242
 Pand
 bezitloos — 235
 Patrimoniale goederen 192
 Patronaatsrecht
 — over kapittel St.-Servaas 7
 Paymeesters 22, 28
 oud — 30
 Pensionarissen 25, 28, 136, 139-141, 156, 169
 Permutatie (zie: ruiling)
 Pestlijders 194
 Plaatsvervulling 200
 Poorterschap 10, 25, 195
 Praepostus refectorii 49, 62
 Praestedeling gebied
 — te Maastricht 6-7
 Prebenden 50
 Preferentie 243-245

Presbyter 53, 74
 Pretium fundi 212, 224, 244-245
 Privileges v. 1409, 1413 en 1428 13-15
 Procuraties 154, 164, 205-206, 208-209, 221, 231, 249-252
 — ad lites 72, 249-252
 Procureurs 25, 88, 111-114, 137-138, 144-145, 148-149, 164, 170-171, 251, 259
 Promulgatio 64, 160
 Proost 8, 49-50, 66, 72
 Protestaties 254, 257-259
 Protest van non-acceptatie 259
 Protocollatie (gerechtelijke) 32, 122-123, 151, 177, 181, 189, 194, 205-206, 208, 210, 215-218, 220-222, 227, 229, 231, 234, 237-241, 244, 246, 249
 Protocollen (notariële) 86-89, 91-93, 101-106, 108, 110-120, 122, 124, 130, 133, 135, 139, 142, 145-146, 151-158, 168-169, 180
 Purge (zie: zuivering)

Querelleren 36

Raad (stedelijke)

 — te Maastricht 9, 12-15, 20, 22, 28-30, 34-36, 110, 112-113, 120-122, 133-138, 140-142, 148-149, 156-157, 168-169

Raad van Brabant

 Brusselse — 16-17, 22, 27, 108-109, 114, 129-133, 139, 161

 Haagse — 90-91, 109, 114, 133-135, 155, 157

Raadsverdragen (— protocollen,

 of: — raadsresoluties) 29, 120-122, 124, 141

Rangregeling (gerechtelijke) 243-245

Realisatie (zie: protocollatie)

Receptor festorum et anniversariorum 49

Recessen van 1665 en 1682-1684 24-26, 109-111

Recognitie 233-234

Recommandatie der ziel 75, 195-196

Records 12

Redempties 209, 238, 240

Registratie (zie: protocollatie)

Rei(n)genoten 211, 230

Rekening en verantwoording

 — van lasthebbers 251

Religie

 — te Maastricht 23, 150

- Rencharges 12, 14
- Rente 212, 231, 235-236, 238-240, 243-244
 - verbod 235
- Rentebrieven (zie: obligaties)
- Rentmeester 51, 62
- Reparaties 220, 231
- Repertorium 103, 119
- Reservatoire clause 204
- Retract (zie: naastingsrecht)
- Revocatieclause 203
- Roiement
 - volmacht tot — 240
- Ruiling 209, 222-224, 229
- Rijkskamergerecht 16, 83, 107

- Sacristiemeester 49
- Schadevergoeding 176-177, 227, 255
- Schatbewaarder der relieken 51, 62
- Scheiding en deling 122, 175, 206-208
- Scheidsrechterlijke uitspraken 73
- Schenken 73, 78, 209, 224-229
 - terzake des doods 52, 55, 73-74, 76, 225, 227-229
- Schepenbanken (zie ook: hooggerechten) 8, 11-15, 65
- Schepenbank
 - Akense — 11-12, 16
 - Luikse — 11-12, 14
- Schepenen 8, 11-13, 15, 19, 21-22, 28, 30-32, 69, 75, 141, 169, 216, 221, 237, 241, 257-258
 - oud — 22, 30
- Schikkingen
 - minnelijke — 73, 79
- Scholaster 49
- Schout (zie: hoogschouten)
- Schrikkeljaar 218
- Schuldbekentenissen (zie: obligaties)
- Secretarissen (stedelijke) 22, 28, 34, 112
- Servituten (zie: erfdienstbaarheden)
- Signet 56, 63, 67-69, 101, 159, 163
- Slichtinge tusschen 't Hooge ende 't Leege Gerichte (1560) 19, 32, 35-36
- Sponsalia
 - de futuro 175-178

- de presenti 175
- Stadrecht van 1220 8
- Stadsalmanakken 148-149, 169
- Stadsbode (zie: gerechtsbode)
- Stadsbouwmeesters 242
- Stadsklerk 59, 62
- Stadsvoogd(ij) 7, 12
- Staten-Generaal 22, 24-27, 37, 90, 109-110, 133, 147
- Statutenboek van 1380 14
- Stokgoederen 192, 218
- Subrogatie 210, 248
- Subscriptie 53, 56-57, 63, 67-69
- Substitutie 249-250
- Superscriptie
 - akten van — 205-206
- Syndici (zie: pensionarissen)

- Tabellionaat
 - Romeins — 39
- Testamenten 46, 52, 55, 66, 73-77, 122, 175, 190-206
 - besloten — 175, 205-206
 - herroeping van — 203-204
 - holografe — 194
 - mutuele — 195, 198-199, 201, 203-205
- Testamenti factio activa en passiva 194
- Thesaurarius 49
- Tocht (zie: vruchtgebruik)
- Toeëigening
 - beding van — 212-213
- Toegift 222-224
- Totsatzung 235
- Toust (zie: verhuur, huur en pacht)
- Tractaat van 1579 20, 33
- Transsumpten 73, 79
- Trebellianieke portie 201
- Trouwbeloften 175-178
- Tweeherigheid 4, 7-8, 11, 23, 26, 37, 119, 147

Uiterste willen (zie: testamenten)

- Valsschelden 11
- Vennootschappen 253

Verdrag van Augsburg (1548) 85
 Verhuur en huur 154, 209, 229-233
 Verjaring 218, 244
 Verkoop en koop 73, 78, 209-223, 229
 — in het openbaar 213, 219, 221-222, 242
 Verpondingen 214
 Vervoer en bevrachting 253
 Verzegeling 175, 205-207
 Verzekering 253
 Vifgage 235
 Voogd(ij) 32, 175, 178-179, 182, 207, 226
 Vreemdelingen 8, 10-11, 18, 45
 Vroenhof 6-7, 123, 151, 166
 Vruchten 219, 236
 Vruchtgebruik 186, 194, 199, 226, 247
 Vruchtgebruiker 191-192, 207, 231
 Vrijwaren 210, 214-215, 221-222, 227, 234, 236

Wedertocht (zie: Antichresis)

Weeskamer 207

Werkmeesters 242

Westfaalse Kreits 131

Wetgeving op het notariaat

 Luikse — 60-61, 91-94, 99, 103, 131

 Franse — 105, 119

 Noord-Nederlandse — 87-91, 104-105, 155, 167-168

 Partikular-Gesetzgebung 81, 84-85, 127, 131, 154, 167

 Reichsgesetzgebung 81, 83-84

 Reichsnotariatsordnung v. 1512 80-85, 95, 102-103, 107, 114, 125-128, 167

 Zuid-Nederlandse — 85-87, 98-99, 103-104

Wet op het Notarisambt v. 1842 105, 116, 118-119

Willige condemnatie (overgifte) 167, 190

Wisseltekening 253

Woeker 238

Wijkmeester 170

Zaaksvervanging 184

Zakelijke werking 210, 217, 219, 241

Zinssatzung 235

Zuivering 221-222

Zijd- en brandgevels 244

MAASLANDSE MONOGRAFIEËN

- 1 Dr. M.G. Spiertz, *Maastricht in het vierde kwart van de achttiende eeuw*
- 2 Dr. Remigius Dieteren O.F.M., *Grondbeleid en volkshuisvesting in de Mijnstreek*
- 3 Dr. J.M. Gijzen, *Nikolaus Heyendal (2 delen)*
- 4 Drs. J.F.R. Philips, Drs. J.C.G.M. Jansen, Drs. Th.J.A.H. Claessens, *Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914*
- 5 Dr. P.Th. van Beuningen, *Wilhelmus Lindanus als inquisiteur en bisschop*
- 6 Dr. E. Roebroeck, *Het land van Montfort*
- 7 J. Koreman, *De stadsrekening van Maastricht over het jaar 1399-1400*
- 8 Dr. J.M. Gijzen, *Joannes Augustinus Paredis (1795-1886) bisschop van Roermond en het Limburg van zijn tijd*
- 9 Dr. Jean Baerten, *Het graafschap Loon (11e-14e eeuw)*
- 10 A.H. Paape, *Donkere jaren*
- 11 Dr. Mr. H.H.E. Wouters, *Grensland en bruggehoofd*
- 12 Dr. C. van den Berg, *H.B.J. van Rijn, burgemeester van Venlo, pionier der milieuhygiëne*
- 13 Dr. J. Grauwels, *Dagboek van gebeurtenissen opgetekend door Christiaan Munters (1529-1545)*
- 14 Dr. P.L. Nève, *Het rijkskamergerecht en de Nederlanden*
- 15 Prof. Dr. W. Jappe Alberts, *Geschiedenis van de beide Limburgen. Deel I*
- 16 Dr. L. Peters, *Geschichte des Geschlechtes von Schaesberg*
- 17 Prof. Dr. W. Jappe Alberts, *Geschiedenis van de beide Limburgen. Deel II*
- 18 Ir. C.E.P.M. Raedts m.i., *De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg*
- 19 Dr. S.Y.A. Vellenga, *Katholiek Zuid-Limburg en het fascisme*
- 20 Dr. W. Krings, *Wertung und Umwertung von Allmenden im Rhein-Maas-Gebiet vom Spätmittelalter bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*
- 21 Dr. P.J.H. Ubachs, *Twee heren, twee confessies. De verhouding van Staat en Kerk te Maastricht, 1632-1673*
- 22 Jaak Brepoels, *Het Lager Onderwijs in de provincie Limburg (1815-1830)*
- 23 Harry Schillings, *Toneel en Theater in Limburg in de 19e en 20e eeuw*
- 24 Prof. Dr. W. Jappe Alberts, *Van heerlijkheid tot landsheerlijkheid*
- 25 Ph. Vander Maelen, *Dictionnaire géographique du Limbourg*
- 26 Dr. J.P. Gribling, *Willem Hubert Nolens 1860-1931*
- 27 Dr. J.A.K. Haas, *De verdeling van de Landen van Overmaas 1644-1662*
- 28 Prof. Dr. W. Jappe Alberts, *Overzicht van de geschiedenis van de Nederrijnse Territoria tussen Maas en Rijn, ± 800-1288*
- 29 Henry Baillien, *Tongeren, van Romeinse Civitas tot Middeleeuwse Stad*
- 30 Dr. J.C.G.M. Jansen, *Landbouw en economische golfbeweging in Zuid-Limburg 1250-1800*
- 31 M.P. Gutmann, *War and rural life in the early modern Low Countries*
- 32 Dr. Rudolf Philips, *Gezondheidszorg in Limburg*
- 33 Dr. A. Fl. Gehlen, *Het notariaat in het tweeherig Maastricht*

(Groot formaat)

- 1 Prof. Dr. J.J.M. Timmers, *De kunst van het Maasland*
- 2 L.J. Morreau, *Bolwerk der Nederlanden*
- 3 Prof. Dr. J.J.M. Timmers, *De kunst van het Maasland II*
- 4 E. van Caster en R. op de Beeck, *De grafkunst in Belgisch Limburg*